

У НОМЕРІ:

СВИТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Lapin A., Naida Y. Nach-und vorteile der offshore zonen und ihr einfluss auf die wirtschaft ssituation in der Ukraine.....	4
Луїс Фролен Рібейро, Савош Л.В., Савченко О.В. Тенденції вітрової енергетики в Україні та в світі.....	10
Рибчук А.В., Левківський В.М. Інституційні інвестори глобальних інфраструктурних проектів.....	15
Кутузова М.М. Міжнародний досвід розв'язання проблем економічної безпеки.....	23
Савош Л.В., Квас І.В. Перспективи діяльності транснаціональних корпорацій на території України..	29

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Вахович І.М., Малімон В.В. Інституційні теорії у системі теорій розвитку регіональних ринків медичного туризму.....	34
Барський Ю.М., Пугач С.О. Просторовий аналіз сучасної територіальної реформи у Волинській області....	44
Кривов'язюк І.В., Кухарук Н.В. Теоретичні засади розвитку підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки.....	51
Оксенюк К.І. Підприємницький потенціал регіону: сутність та напрями забезпечення його розвитку.....	56
Поліщук В.Г. Оцінка конкурентоспроможності регіонів в системі активізації сталого розвитку.....	60
Піріг С.О., Ніколаєва А.М., Іщук Л.І. Оцінка та перспективи розвитку будівельної галузі в регіонах України.....	71
Соколова А.О., Голій О.В., Поліщук М.О., Голій Н.П., Пахольчук К.С. Стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку сільських територій Західного Полісся	79

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Зглюй Т.В., Грабар Р.Н. Стан, проблеми і перспективи розвитку туризму в Білорусі.....	88
Карпенко Ю.В. Теоретико-методологічні аспекти розвитку туризму як соціального інституту..	97
Кубатко О.В. Еколого-економічні флуктуації розвитку: питання методології.....	104
Лепкий М.І., Феценець В.Т. Забезпечення еколого-економічної безпеки використання ресурсного потенціалу туристичних регіонів.....	112
Лужанська Т. Ю., Гобрей М. В., Тищук І. В. Організаційно-економічний механізм використання ресурсного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні.....	117

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Алшарф І.А.М. Механізм управління ефективністю діяльності медичних установ.....	123
Бортнік С.М. Активізація інноваційної діяльності агропромислових підприємств в контексті забезпечення продовольчої безпеки України.....	127
Волощук Н.Ю. Підходи до удосконалення механізму комплексного оцінювання фінансової діяльності підприємства.....	135
Герасимяк Н.В., Новосад І.О. Управління конкурентоспроможністю продукції аграрного підприємства, як складова ефективності його діяльності в умовах інноваційного розвитку економіки України.....	139
Глазун В.В., Ковбаса О.М. Логістичне управління розвитком аграрного підприємства.....	146
Забродська Л.Д., Забродська Г.І., Безгінова Л.І. Конкурентоспроможність підприємства: узагальнення та систематизація дефініцій.....	151
Завадська О.М. Соціальний розвиток підприємництва в Україні.....	158
Задорожнюк Н.О. Сучасні тенденції розвитку підприємництва в ІТ-сфері України.....	162
Копчинська В.В. Основні підходи до моделювання антикризового управління на підприємстві...	165
Кривов'язюк І.В. Управління розвитком машинобудівних підприємств: сутність, діагностика, ефективність.....	171
Lorvi I., Kovtyn A., Patsalay O. Management of competitiveness of industrial enterprise.....	181
Мацко Н.Г. Інноваційна інфраструктура як чинник розвитку інноваційно-орієнтованих промислових підприємств.....	185
Мороз В.М. Єдність та протиріччя змісту категорій «персонал» та «кадри» у межах теорії та практики кадрового менеджменту.....	190
Оксенюк К.І., Павлюк Л.В. Стартап як форма розвитку інноваційного підприємництва.....	198
Росва О. С. Удосконалення методики внутрішньогосподарського контролю наявності та руху виробничих запасів підприємства.....	202
Садюк А.В. Застосування RAB-регулювання при лібералізації ціноутворення на послуги підприємств залізничного транспорту.....	207
Сакун Л.М., Карлик Ю.Ю., Лисич В.В. Система управління якістю продукції машинобудівних підприємств.....	216
Стрижеус Л.В., Кравченя І.В. Теоретико-прикладні аспекти управління інтелектуально-кадровим забезпечення підприємства.....	222

Ющишина Л.О., Мялковська В.І. Факторний аналіз ефективності зниження витрат підприємства.....	227
---	-----

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Вавдіюк Н.С., Качановський В.О. Gap-аналіз діяльності банків в Україні: стратегії й методи управління.....	235
--	-----

Busarîeva T. Features of management of currency risks in Ukraine.....	243
---	-----

Іщук Л.І., Іщук І.М. Діагностика рівня бюджетного фінансування соціальної сфери регіону	249
---	-----

Карлін М.І., Щегельська М.В. Кліматичні фінансові інновації: проблеми залучення та використання в Україні.....	252
--	-----

Кондіус І.С. Методично-практичні аспекти оцінки ефективності українських банків за методом DEA.....	261
---	-----

Ніколаєва А.М. Роль фондового ринку у підвищенні капіталізації економіки регіону.....	269
---	-----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Каминський П.Д. Аналіз бухгалтерського балансу: особливості та методика проведення.....	278
---	-----

Тлущкевич Н.В., Нужна О.А. Обліковий вимір витрат життєвого циклу сільськогосподарської продукції....	286
---	-----

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Шубалий О.М. Організаційно-економічне забезпечення регулювання заробітної плати у регіоні.....	293
--	-----

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

UDK 339.923

Lapin A., Prof. Dr.

Naida Y.

Nationale Polytechnische Universität Odessa

NACH- UND VORTEILE DER OFFSHORE ZONEN UND IHR EINFLUSS AUF DIE WIRTSCHAFTSSITUATION IN DER UKRAINE

Im Artikel wurden Entstehungsgründe, Ziele und Arten der Offshore Zonen untersucht. Das Ziel der Artikel ist die Feststellung grundlegender positiver und negativer Charakterzüge des Offshore Business.

Keywords: die Offshore-Zone, steuerliche Veranlagung, die Rechtsstaatlichkeit, Reinvesting.

Лاپін О.В. Найда Є.Д.

НЕДОЛІКИ ТА ПЕРЕВАГИ ОФШОРНИХ ЗОН ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ

В даній статті проведено дослідження причин виникнення офшорних зон, їх функціонування, цілі та види. Крім того, розглянуті позитивні і негативні сторони появи, існування і впливу офшорних зон на сучасну економіку України.

Ключові слова: офшорна зона, оподаткування, юрисдикція, реінвойсинг.

Лاپин А.В. Найда Е.Д.

НЕДОСТАТКИ И ПРЕИМУЩЕСТВА ОФФШОРНЫХ ЗОН И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ СИТУАЦИЮ В УКРАИНЕ

В данной статье проведено исследование причин возникновения офшорных зон, их функционирование, цели и виды. Кроме того, рассмотрены положительные и отрицательные стороны появления, существования и влияния офшорных зон на современную экономику Украины.

Ключевые слова: офшорная зона, налогообложение, юрисдикция, реинвойсинг.

Allgemeine Problemstellung und ihre Verbindung mit wichtigen wissenschaftlichen und praktischen Aufgaben. In der heutigen Entwicklung, der Wirtschaftsbeziehungen in der Ukraine, suchen ukrainische Unternehmer verstärkt Optionen zur Steuerminimalisierung. Um die Steuerbemessungsgrundlage zu minimalisieren, kann man legale und illegale Methode nutzen. Eines der einsetzbaren und effizienten Instrumente ist die Verwendung der Offshore Zonen. Als Ergebnis dieser Methode findet die „Kapitalflucht“ aus dem Land statt, was sich negativ auf die Wirtschaft ausprägt. Das wesentliche Problem, solcher Offshore Zonen und solcher freien wirtschaftlichen Zonen, hat einen ziemlich antithetischen Charakter. Man stellt sich die Frage, ob man diese Offshore Zonen generell braucht und wie diese, im Großen und Ganzen, die Wirtschaftsentwicklung des Landes beeinflussen. Es wird auch darüber diskutiert, dass neue rechtliche Rahmenbedingungen der Offshore Politik eingeführt werden sollen und auch, dass die bestehende Politik verbessert werden sollte.

Analyse der letzten Recherchen, in welchen die Problemlösung angefangen wurde. In den letzten Jahren widmeten viele Verfasser ihre Aufmerksamkeit dieser wirtschaftlichen Erscheinung. Das Thema des Offshore Business wird ständig in den Wirtschaftszeitschriften behandelt. Wirtschaftswissenschaftler beschäftigen sich mit den Offshore Tätigkeiten in ihren

Aufsätzen in fachbezogenen Veröffentlichungen. Es existieren sogar Lehrbücher, Monographien und Publikationen, welche dieses Thema zum Gegenstand haben. Auf diese Art und Weise gibt, N.B. Varnavski [1, s. 32], eine allgemeine Beurteilung der Offshore Zonen und beleuchtet ihre Rolle für die Weltentwicklung, jedoch er sich ihre Bedeutung eigentlich für ein einzelnes Land entgehen lässt. Ein anderer, nicht weniger berühmte Experte, V.R. Denberg [2, s. 21], hat die Rolle und die Bedeutung der Offshore Zonen fürs Land beschrieben, um damit zu veranschaulichen, dass die Kontrolle der Regierung nicht immens wichtig ist, da eine nicht vorhandene Kontrolle eine günstige Umgebung für ein Wirtschaftswachstum erschafft. In seiner Publikation begründet V.A. Levertov [3, c. 32], mit praktischen Beispielen, dass die freien wirtschaftlichen Zonen negative Auswirkungen auf die Staatsentwicklung verursachen, weil man maßgebliches Geldvermögen aus dem Staat exportiert. Dabei schwindet die wirtschaftliche Stabilität. N.I. Morozuk [4, c.17] hält an seiner Theorie fest, dass jeder Staat das Offshore Business braucht, aber es soll alles unter genauer Beobachtung der Regierung geschehen. Die Rechtsgrundlage dazu, soll eine komplette Rechtsregelung der Offshore Aktivitäten beinhalten.

Ziel der Recherche. Dieses Thema ist aufgrund seiner «Dualität», seines Spezifikums und der Anwesenheit von steuerlichen Besonderheiten, interessant. Das Ziel der Artikel ist die Feststellung grundlegender positiver und negativer Charakterzüge des Offshore Business.

Darlegung des Hauptmaterials mit voller Begründung erhaltener wissenschaftlicher Ergebnisse. Offshore und Offshore Unternehmen kann man nicht als neue Ereignisse bezeichnen. Seit den Zeiten des Altgriechenlands trifft man ähnliche Ereignisse in der Weltgeschichte. Um die hohe Steuern im Athen zu vermeiden, verkauften Kaufmänner ihre Waren zu nahegelegenen Inseln, um die Steuer zu hinterziehen. Genauso taten mittelalterliche Kaufmänner, die die Wolle im Flamländ verkauft, sondern nicht in nächstliegende England, wo wegen der Steuern Gewinn gegen null reduziert wird. Solche Vorbilder lassen sich auch in der Geschichte der Neuzeit leicht treffen/finden, z.B. in Nordamerika im XVIII Jh. Die Unternehmer beschlossen einen Kauf in lateinamerikanischen Staaten, sodass sie unter englische Fiskalmacht nicht auftrafen.

Zum ersten Mal begann man den Fachbegriff «Offshore» im Jahre 1723 in Großbritannien zu nutzen. Auf einer der zahlreichen gerichtlichen Sitzungen nach dem kommerziellen Recht ist dieser Begriff eben entstanden. Das Ergebnis dieser gerichtlichen Sitzung wurde die Bestimmung der Prinzipien der Lage der Unternehmen. Seit dieser Zeit bezeichnet den Begriff Offshore (wörtlich «außer den Küsten») solche Erscheinung, wenn sich die Verwaltung des Unternehmens und seine Wirtschaftstätigkeit auf dem Territorium verschiedenen Ländern verwirklicht.

Die zweite Geburt dieses Terminus fiel auf die Mitte des zwanzigsten Jahrhunderts. Dann hat eine der Zeitungen, die im Osten der USA herausgegeben wurde, hat mit diesem Wort die Steueroptimierung der Gesellschaft bezeichnet, die die kommerzielle Aktivität außerhalb des Landes verlegte. Von den eigenen Steuerstrukturen entfernt, hat die Gesellschaft die Tätigkeit dort fortgesetzt, wo die Fiskalgebühren nicht so hoch sind. Das Format der gegenwärtigen Offshore Gesellschaft hat sich aufgrund der britischen korporativen Gesetzgebung gebildet. So in den bekanntesten Steuerhäfen der Welt lassen sich die Wurzeln der britischen Gesetzgebung feststellen. Viele Offshorejurisdiktionen haben die Gesetzgebung Britischer Jungferninseln über die Gesellschaften des internationalen Geschäftes tatsächlich abgeschrieben.

Ein Offshore Unternehmen – ist ein Betrieb, der im Land mit der privilegierten Besteuerung registriert wurde (meistens sind überhaupt alle Steuern durch den fixierten Zoll ersetzt, der entweder von dem Umsatz, oder vom Gewinn, oder von irgendwelchen anderen Finanzkennziffern nicht abhängt). Auch unterscheiden sich die Gesellschaften durch die Einfachheit des Administrierens und gewährleisten das hohe Niveau der Vertraulichkeit – die

Informationen über die Besitzer der Gesellschaften sind geschlossen. Tatsächlich, wenn die Hauptart der Gebühren hier – der fixierte Zoll ist, dann ist auch das Berichtswesen unnötig, da die Höhe des Zolls oder der Gebühr von den realen Errungenschaften der Gesellschaft nicht abhängt.

In den Offshore Gesellschaften wird die Leitung der Buchführung und des Berichtswesens auf ein Minimum reduziert (Irland, die Schweiz). In einigen Zentren gehört die Buchführung nicht zu den obligatorischen Voraussetzungen (Antillen- und Kanalinseln, Liberia, Liechtenstein, Panama). Offshore Unternehmen haben volle Freiheit in Bezug auf ihre Mittel und treffen die Entscheidungen sowohl in Interessen ihrer Teilnehmer, als auch in eigenen Interessen des Unternehmens. Sie können beliebige Finanz- und Handelsoperationen weltweit verwirklichen.

Das rationale Streben jedes Besitzers, den Gewinn zu haben, ist eine Grundlage der Popularität der Offshore Zonen. Als diese treten gewöhnlich die Territorien der sich entwickelnden Staaten oder der abgesonderten Bezirke auf, in die es entschieden worden ist, das ausländische Kapital heranzuziehen. Die Offshore Zonen gewährleisten vielleicht ein nicht so großes, aber sicheres Eingehen der Steuern oder der Zölle ins Budget, sowie ständige Beschäftigung für die einheimische Bevölkerung. Die Nutzung der offshore Gesellschaften fordert die Berücksichtigung aller Normen des Gesetzes jener Länder, in denen die Gesellschaft das Geschäft tatsächlich führt. Das Offshore Unternehmen ermöglicht es, die bestimmten Geldmittel der Betriebe jener Länder aufzusparen, in denen die Einkommensteuer zu groß ist. Jedoch ist es heutzutage die einfachste Weise, das Geld ins Ausland herauszuführen.

In Offshore Zonen kann man die Gesellschaft für die kurze Zeit registrieren. Die entwickelte Technologie ermöglicht in einer kurzen Frist, das Offshore Unternehmen mit dem lauten Titel und den unbeschränkten Möglichkeiten zu organisieren. Wenn der Besitzer des Eigentums in der Ukraine im Schatten bei der Registrierung des Geschäftes nicht bleiben kann, wird in den Offshoren sein Recht auf die Vertraulichkeit heilig beachtet, da die Gesetzgebungen einiger Offshore beliebigen Zugriff zu den Informationen über die dort registrierten Gesellschaften tatsächlich verbieten.

Die Steuerberater haben Ende der neunziger Jahre des vorigen Jahrhunderts Offshore Unternehmen zwecks der Steueroptimierung oft angeboten. Dabei entstanden die interessanten Schemen der Wechselwirkung zwischen den Partnern, die zuließen, Offshore buchstäblich in jeder Art der Tätigkeit zu verwenden. Heutzutage hat sich die Massenagiotage aus dem Anlass der Offshore etwas beruhigt, was mit den Welttendenzen der Verschärfung der Devisenbewirtschaftung und der Durchsichtigkeit der Kapitalbewegung verbunden ist.

Es ist "die sogenannte blinde Zone" für die Steueraufmerksamkeit des Landes, wo sich die Gesellschaft befindet sowie auch des Landes, wo sie registriert ist. In der ukrainischen Gesetzgebung gibt es keine direkten Einwände gegen die Bildung solcher Firmen. In diesem Bereich gilt heute grundlegend das Gesetz der Ukraine "Über die Grundprinzipien der Bildung und des Funktionierens von speziellen (freien) wirtschaftlichen Zonen" vom 13. Oktober 1992, das die staatliche Strategie und die Taktik auf dem Gebiet der Entwicklung der speziellen Zonen und Territorien der Prioritätsentwicklung bestimmt. Es lohnt sich zu bemerken, dass im obengenannten Gesetz der Ukraine der Begriff «Offshore» überhaupt nicht erwähnt wird. Es wird nur ihre Liste im Gesetz der Ukraine "Über die Liste der Offshorezonen" von 23.02.2011 aufgestellt und erläutert, dass die Außenwirtschaft mit dem Kontrahenten, der im Land aus der Offshoreliste registriert ist, verdächtig sei und möglicherweise eine sorgfältigere Durchsicht fordere. Es gibt normative Rechtsakte, die darauf gerichtet sind, damit es dem Residenten der Ukraine wirtschaftlich nachteilig wäre, die Waren und die Dienstleistungen aus den Offshore Zentren zu importieren, und die das Problem der „Kapitalflucht“ ins Ausland lösen können. Im Punkt 18.3 des Artikels 18 in der

Redaktion des Gesetzes der Ukraine "Über die Besteuerung des Gewinnes der Betriebe" vom 18.11.1997 ist es festgelegt: «Falls ein Vertrag abgeschlossen wird, der die Verwirklichung der Bezahlung von Waren (Arbeiten oder Dienstleistungen) zugunsten der Devisenausländer, die in den Offshore Zonen gelegen sind voraussieht, sowie auch bei der Verwirklichung der Rechnungen durch solche Devisenausländer oder durch ihre Bankrechnungen, unabhängig davon, ob es sich solche Bezahlung (in geldlicher oder anderer Form) direkt oder durch andere Residenten oder Devisenausländer verwirklicht wird, werden die Kosten der Steuerzahler auf die Bezahlung des Wertes solcher Waren (Arbeiten oder Dienstleistungen) in den Bestand ihrer Bruttokosten in der Summe eingereicht, die 85 Prozent des bezahlten Wertes dieser Waren (Arbeiten oder Dienstleistungen) beträgt. Gerade aus diesem Grund haben die einflussreichsten Ukrainer ein paar Offshoregesellschaften für die Realisierung ihrer eigenen Geschäftsinteressen.

Die ähnliche Situation mit den Offshoren ist in vielen Ländern zu beobachten. Zum Beispiel, in der deutschen ebenso wie in der Ukrainischen Gesetzgebung, gibt es kein direktes Verbot auf Offshore Tätigkeit laut des Außenwirtschaftsgesetzes (AWG) vom 06.06.2013. Es wird nur die Tätigkeit bestimmt, die den staatlichen Interessen Deutschlands schaden kann. Jedoch gibt es keine Möglichkeit, Einkommen "zu verbergen", da jede verdächtige Tätigkeit die Aufmerksamkeit seitens des Staates heranziehen wird.

Offshore Business ist auch durch das Gesetz über die Beseitigung der doppelten Besteuerung geregelt. Wenn die Tätigkeit der Gesellschaft gleichermaßen an das Recht jenes Staaten gebunden werden kann, wessen Steuerregime nicht so streng, warum muss auf diese Möglichkeit verzichten? In der Praxis studieren die Juristen sorgfältig die Gesetzgebung der Länder, mit denen das Abkommen über die Abschaffung der doppelten Besteuerung unterzeichnet ist, was die günstigsten Schemen der Verwirklichung der Operationen auswählen lässt.

Die von der Gesetzgebung der Mehrheit Offshore Länder vorhergesehene Prozedur der Bildung von Gesellschaften fordert keine obligatorische Anwesenheit des Direktors oder des Aktieninhabers – die Gründungsdokumente der Gesellschaft unterschreiben sogenannte «Subscribers». In ihrer Rolle treten die Mitarbeiter der Gesellschaft auf – des registrierten Agenten. Sie erstellen im entsprechenden staatlichen Organ einen Antrag auf die Registrierung und ernennen den ersten Direktor. Deswegen ist es nicht notwendig, in die Offshore Zonen zu fliegen. Es würde ausreichen, sich mit der Bitte an die Gesellschaft zu wenden, die ähnliche Dienstleistungen anbietet und mit den Registrierungsagenten weltweit zusammenarbeitet.

Die Offshore Gesellschaft wird für bestimmte Zwecke gebildet. Als solche Ziele können folgende Aufgaben definiert werden:

Die Offshore Gesellschaft wird für bestimmte Zwecke gebildet. Als solche Ziele können folgende Aufgaben definiert werden:

- Minimisierung der Steuerzahlung;
- Verwirklichung der speziellen Geschäftsfunktionen der professionellen Orientierung;
- Holdingsgründung;
- Imageentwicklung (national oder international);
- Einkauf und Immobilienehalt im Nameder Offshore Gesellschaft;
- Vertraulichkeitsversorgung der Gründung der Offshore Gesellschaft, d.h. die Datensicherheitsbezüglich des Namens des Besitzers, der Bankrechnungen usw.;
- kommerzielle Notwendigkeit, die mit dem Umweg verschiedener Organisationen und dem Embargo der abgesonderten Tätigkeitsarten oder der Waren verbunden ist;
- Effizienzsteigerung der Finanz- und Handelsoperationen.

Möglich sind drei Arten der Offshore Gesellschaften:

- die gebietsfremde Gesellschaft (Non-Resident);
- die Gesellschaft, die von den Steuern befreit ist (Exempt);
- die Gesellschaft des internationalen Geschäftes (International Business Company).

Die gebietsfremde Gesellschaft ist eine Firma, deren Besitzer ein Devisenausländer ist. Das zentrale Büro dieser Gesellschaft wird in einem anderen Land offiziell registriert. Für solche Gesellschaft werden die Steuerprivilegien eingesetzt. Sie ist verpflichtet, jedes Jahr die Wirtschaftsprüfung durchzuführen, nach deren Ergebnisse die Steuern gezahlt werden.

Die Gesellschaft, die von den Steuern befreit ist – ist die gebietsfremde Gesellschaft, für die die privilegierte Besteuerung eingesetzt wird (oder die von der Steuerzahlung vollständig befreit ist, oder einen kleinen Abgabesatz der Einkommensteuer zahlt) und die verpflichtet ist, jedes Jahr eine durchsichtliche Wirtschaftsprüfung durchzuführen.

Die Gesellschaft des internationalen Geschäftes ist eigentlich Offshore Gesellschaft. Sie ist gebietsfremde auch, und ist von den Steuern vollständig befreit, aber sie ist verpflichtet, jährlich einen fixierten Zoll zu bezahlen.

Die Offshore Gesellschaften beschäftigen sich oft mit dem Reinvoying. Reinvoying - ist der Prozess der Güterbeförderung vom Lieferanten zum Käufer, bei dem eine Offshore Gesellschaft nur für die Erledigung der Verträge und der Rechnungen verwendet wird. Die Hauptgesellschaft schließt mit der Offshore Gesellschaft einen Vertrag für alle Güter zu einem einheitlichen Preis, und die Offshore Gesellschaft schließt mit den Käufern in verschiedenen Ländern die Verträge für die Parteien dieser Güter. Die Hauptgesellschaft bekommt einen fixierten Gewinn, und auf der Rechnung der Offshore Gesellschaft bleibt die Differenz, die von den abgesonderten Verträgen bekommen wird, und die nicht besteuert wird.

Die Offshore Gesellschaften beschäftigen sich nicht nur mit dem kaufmännischen Reinvoying. Sie besitzen die Schiffsflotte, schaffen eigene offshore Versicherungsfilialen für die Versicherung eigener Risiken (wenn sie die Möglichkeit haben, die Versicherungsprämien in den Selbstkostenpreis der Produktion oder ihrer Beförderung aufzunehmen), schaffen leasing Offshore Gesellschaften (wenn die Anlageressourcen der Offshore Gesellschaft auf die Erwerbung der Einrichtung für die Hauptgesellschaft verwendet werden).

Die großen Gesellschaften mit den internationalen Aktivbeständen organisieren ihr Eigentum durch die Bildung von offshore Holdinggesellschaften. Hauptfunktion einer offshore Holdinggesellschaft ist die Verwaltung der ausländischen Tochterbetriebe als Bindeglied zwischen ihnen und dem Endbesitzer. Solches Finanzzentrum kann die Einwirkungen verschiedener Steuersystemen und der politischen Risiken minimieren, die Gewinne der Tochterbetriebe ansammeln, ihren Zustand kontrollieren und die angesammelten Mittel reinvestieren. Solche Form der Holdinggesellschaft ist optimal für die Investition ins Ausland, wenn es nicht um direkte Investitionen geht, sondern wenn es durch einen eigenen Vermittler, in die Grundkapitalien der Gesellschaft, in Immobilien usw. investiert wird.

Die Offshore Zonen werden nicht versteckt, sie sind populäre Zentren des internationalen Handels. Alle Offshore werden auf ganz geschlossene für äußere Kontrolle, teilweise geöffnete und Offshore, mit den unbedeutenden Steuer- und Devisenprivilegien unterteilt. Eine einheitliche Liste der Offshore Zonen ist kaum vorhanden. Es gibt ein paar Listen, die nach verschiedenen Gründungen von den internationalen Organisationen oder von den staatlichen Organen der abgesonderten Länder aufgestellt wurden. Jede Liste hat ihre eigene Zielsetzung und Anwendung. Dieser Mangel der Offshore Zonen zeugt von dem unterschiedlichen Verhältnis der Mitglieder der Weltgesellschaft zu dieser Erscheinung.

Das Entstehen der Offshore war absolut objektiv und logisch. Es hängt damit zusammen, dass viele Länder, die von der kolonialen Abhängigkeit Ende sechziger Jahre befreit wurden, begriffen haben, dass die selbständige Wirtschaftsexistenz eine komplexe Aufgabe ist. Wenn diese Länder an Naturschätzen reich wären, dann hätten sie eine Chance, sich auf Kosten von der Entwicklung der Förderung und des Verkaufes dieser Naturschätze

zu entwickeln. Wenn diese Länder mit den Klima- und Wetterbedingungen reich wären, dann könnten sie den Tourismus entwickeln, Hotels und die Infrastruktur ausbauen, und entwickeln sich auf Kosten von den Einkommen von dieser Tätigkeitsart. Aber viele Länder haben weder Ressourcen, noch ein angenehmes Klima oder sind von den Zentren der Nachfrage auf die Erholungsdienstleistungen zu weit entfernt. In diesem Fall gibt es für diese Länder keine alternative Methode, als sich in Offshorejurisdiktionen zu verwandeln und auf dem globalen Markt zu handeln. Aus dem Gesichtspunkt der Investoren kann dieses Steuerregime für einige Länder günstig sein. Man muss dabei im Begriff sein, dass die Abschaffung der Offshore die Notwendigkeit hervorruft, diejenigen Länder zu finanzieren, diese Offshore verlieren. Deshalb muss man nicht gegen Offshore kämpfen, sondern muss auf dem nationalen Niveau gegen ihren Missbrauch kämpfen.

Die Offshore werden in den letzten Jahren für eine Reihe der schädlicher Operationen verwendet, darüber hinaus werden sie nicht gesetzwidrig, und ihre Existenz wird bestimmt andauern, da es keinen Ersatz gibt. Die Versuche der Länder, innerhalb des Steuerfeldes auf dem nationalen Niveau die abgesonderten Steuerregime für die Investitionen und Business zu schaffen, misslingen in der Regel. Ein Beispiel dafür sind die Programme der Unterstützung von geschlossenen territorialen Bildungen, und nämlich von besonderen wirtschaftlichen Zonen. Sobald ein gewisses Gebiet mit der privilegierten Besteuerung erscheint, beginnen alle Handelsoperationen unvermeidlich in dieses Gebiet zu fliehen, und in der Regel wird die Aufgabe nicht gelöst. Die Entwicklung der entsprechenden Territorien oder der Arten der Gesellschaften wird auch nicht gewährleistet, und es handelt sich darum, dass das Budget einfach alle Steuer nicht bekommt. Solche erfolglosen Operationen wurden in anderen Ländern, wie zum Beispiel, Ungarn mehrmals realisiert. Es ist gelungen, solche Operationen nur in abgesonderten hochentwickelten Ländern wie, zum Beispiel, im Bundesstaat Delaware in den Vereinigten Staaten von Amerika im bestimmten Rahmen zu halten. Andererseits ist das Vorhandensein der Offshore nicht furchtbar, weil, die Einträglichkeit, die die gemachten Investitionen in der Regel bringen, wesentlich die Verluste übertrifft, die das Budget in Zusammenhang mit der Existenz derartiger Bildungen, wie Offshore Zonen und ihrer unrechtmäßigen Nutzung potentiell trägt. Die Abwesenheit der Investitionen ist, in der Regel, eine viel wesentlichere Bremse für die wirtschaftliche Entwicklung, als jene Verluste des Budgets, die es gelingt, bei der Einleitung des Verbots auf Offshore die Gesellschaften zu verhindern.

Conclusion. Auf diese Weise ist die Offshore Tätigkeit für die Besitzer des Geschäftes genug vorteilhaft, und die gibt die Möglichkeit, das Kapital einzusparen, ebenso leistet den positiven Einfluss auf die Wirtschaft der Staaten, die die Besitzer der Offshore Zonen sind. Jedoch je aktiver Gesellschaften Offshore Zonen verwenden, desto höher sind die Risiken des Verlustes der staatlichen Kontrolle über die Eingänge ins Budget.

References:

- Ворнавский Н.В. Характерные черты оффшорных зон // Экономика и бизнес. — 2001. — № 4. — С. 32–36.
Денберг В.Р. Налогообложение в оффшорных зонах / В.Г. Денберг — М.: Наука. 1999. — 219 с.
Левертов В.А. Для кого нужны оффшорные зоны // Украинская инвестиционная газета от 12 — 18 ноября 2001. — № 45 (372).
Морозюк Н.И. Оффшор-экспресс // Природа оффшорного бизнеса. — 1999. №7. — С.17-19.

Рецензент д.е.н., професор Забарна Е.М.

УДК 620.92

Луїс Фролен Рібейро д.е.н., професор

Політехнічний інститут Браганси

Савош Л. В. к.е.н, доцент

Савченко О.В., аспірант

Луцький національний технічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ВІТРОВОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

Необхідність переходу до використання відновлюваних джерел енергії з кожним роком стає все більш актуальною. Нетрадиційні та відновлювані джерела енергії стали останнім часом одним із важливих критеріїв сталого розвитку світової спільноти. Здійснюється пошук нових і вдосконалення існуючих технологій, виведення їх до економічно ефективного рівня та розширення сфер використання. Головними причинами такої уваги є очікуване вичерпання запасів органічних видів палива, різке зростання їх ціни, недосконалість та низька ефективність технологій, шкідливий вплив на довкілля, наслідки якого все більше і більше турбують світовому спільноту.

У статті розглянуті основні тенденції розвитку даного напрямку, які показують що з кожним роком вітроенергетичний сектор має позитивну динаміку розвитку в Україні та в світі. Все більше вкладають інвестиції в нові технології, у 2015 році вони становили 109,6 млрд. дол. США. Вперше в історії загальні інвестиції, відновлювані джерела енергії та паливо в країнах, що розвиваються, у 2015 році перевищили показники в розвинутих економіках.

Ключові слова: альтернативна енергетика, вітрова енергетика, потужності, інвестиції.

Savcheniuk O., Luis F. Ribeiro, Savosh L.

TRENDS OF WIND ENERGY IN UKRAINE AND IN THE WORLD

The need to switch to the use of renewable energy sources every year becomes more and more relevant. Unconventional and renewable energy sources have recently become one of the important criteria for the sustainable development of the world community. A search is being made of new and improved existing technologies, bringing them to an economically efficient level and expanding the scope of use. The main reasons for such attention are the expected exhaustion of stocks of organic fuels, the sharp increase in their prices, imperfections and the low efficiency of their use technologies, the harmful effects on the environment, the consequences of which are increasingly and worried by the world community.

The article considers the main tendencies of the development of this trend, which shows that with each passing year the wind energy sector has a positive dynamics of development in Ukraine and in the world. Investing in new technologies is increasingly investing in 2015 to \$ 109.6 billion. USA. For the first time in history, total investment in renewable energy and fuel in developing countries in 2015 has exceeded the figures in developed economies. Developing countries, including China, India and Brazil, allocated 156 billion US dollars.

Key words: alternative energy, wind energy, power, investment.

Савченко О.В., Луїс Фролен Рібейро, Савош Л.В.

ТЕНДЕНЦИИ ВЕТРОВОЙ ЭНЕРГЕТИКИ В УКРАИНЕ И В МИРЕ

Необходимость перехода к использованию возобновляемых источников энергии с каждым годом становится все более актуальной. Нетрадиционные и возобновляемые источники энергии стали в последнее время одним из важных критериев устойчивого развития мирового сообщества. Осуществляется поиск новых и совершенствование существующих технологий, вывод их к экономически эффективного уровня и расширение сфер использования. Главными причинами такого

внимания является ожидаемое исчерпание запасов органических видов топлива, резко возросшей цены, несовершенство и низкая эффективность технологий их использования, вредное воздействие на окружающую среду, последствия которого все больше и больше беспокоят мировом сообществе.

В статье показаны основные тенденции развития данного направления, которые показывают, что с каждым годом ветроэнергетическим сектор имеет положительную динамику развития в Украине так и в мире. Все больше вкладывают инвестиции в новые технологии в 2015 году они составляли 109,6 млрд. долл. США. Впервые в истории общие инвестиции в возобновляемые источники энергии и топлива в развивающихся странах, в 2015 году превысили показатели в развитых экономиках.

Ключевые слова:альтернативная энергетика, ветровая энергетика, мощности, инвестиции.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.Альтернативні джерела енергії – не викопні джерела енергії, які постійно існують або періодично з'являються в навколишньому природному середовищітакі як енергія сонця, вітру, геотермальна, аеротермальна, гідротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів[1].

За останні 15 років об'єднана Європа кардинально змінила свою політику по відношенню до альтернативної енергетики. За рахунок використання відновлюваних місцевих енергоресурсів Європейський Союз виробляє сьогодні близько 30% електроенергії. Встановлена потужність сектора відновлюваної енергетики зросла з 4 % до 27,8% в країнах ЄС [2].

Вітроенергетика— галузь відновлюваної енергетики, яка спеціалізується на використанні кінетичної енергії вітру. Цей вид джерела енергії є непрямою формою сонячної енергії, і тому належить до відновлюваних джерел енергії. На сьогоднішній день, вітрова енергетика є перспективним напрямком розвитку у даній галузі[1].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми показав, що питанням впровадження джерел альтернативної енергетики, а саме сектору вітрової енергетики присвячено праці українських вчених: М. Г. Козар, Н. В. Саваренюк, К. П. Тюрін, Л. В. Дмитренко, С. Л. Барандіч, С.А. Величко та інші. Ними розглянуто основні аспекти розвитку вітрової енергетики та використання альтернативних джерел енергії в Україні та світі. Проте не всі аспекти є достатньо вивченими, це стосується огляду сектору вітрової енергетики,перспективта тенденційрозвитку.

Ціль статті полягає у виявленні основних тенденцій розвитку вітроенергетики в Україні та в світі.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.Географічне положення України дозволяє використовувати альтернативну енергетику, як часткову заміну традиційній. Велика кількість провідних країн Європи вже використовує енергію вітру, сонця, геотермальну енергію, енергію біомас на одному рівні з енергією, яку виробляють атомні та теплові електростанції.

Великі перспективи Україна має у розвитку вітроенергетики, оскільки ми маємо гірські та степові райони з хорошим вітровим потенціалом. Це райони Одеської, Миколаївської, Херсонської, Донецької та Луганської областей, а також гірські райони Карпат і Криму (рис.1).

Рис.1. Карта вітрового потенціалу України [3]

До кінця 2015 року загальна встановлена вітроенергетична потужність досягла 514 МВт, з яких 426,2 МВт розташовані на материковій частині України, що відповідає 0,8% від загальної встановленої потужності всіх енергогенеруючих об'єктів, розташованих на материковій частині України, а з урахуванням півострова Крим - 0,92% [4].

Рис.2 демонструє зростання вітроенергетичних потужностей в Україні з моменту введення «зеленого» тарифу (1 квітня 2009 року) до 31 грудня 2015 року.

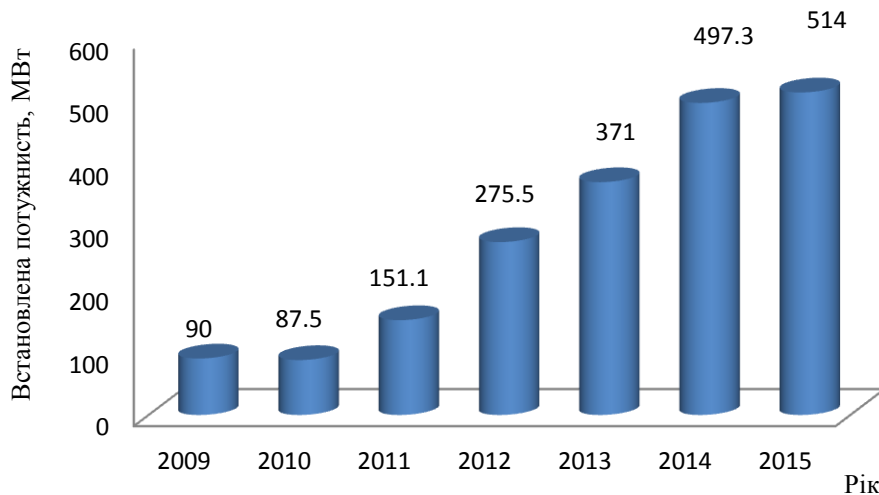

Рис.2. Динаміка розвитку вітроенергетичного сектора в період 2009-2015 років[4]

Використання енергії вітру сьогодні в Україні – найбільш дешевий у порівнянні з використанням інших відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) спосіб генерування екологічно чистої електроенергії. Прогнозовані показники розвитку вітроенергетики в Україні до 2030 року подано в табл. 1.

Таблиця 1

Показники розвитку вітроенергетики в Україні до 2030 року [7]

Показник	Сценарій	Одиниця виміру	2010	2015	2020	2025	2030
Встановлена потужність ВЕС	Песимістичний	ГВт	0,25	0,5	0,9	1,4	2,0
	Базовий	ГВт	0,6	1,12	1,65	2,2	2,8
	Оптимістичний	ГВт	0,6	1,2	1,85	2,55	3,35
Виробництво електроенергії	Песимістичний	млрд. кВт-год	0,26	0,66	1,58	2,7	4,38
	Базовий	млрд. кВт-год	0,63	1,48	2,89	4,24	6,13
	Оптимістичний	млрд. кВт-год	0,63	1,58	3,24	4,91	7,34

Для досягнення таких показників необхідне формування національної енергетичної політики, де важливе місце займатиме нетрадиційна енергетика, зокрема і вітрова. Необхідним є створення нормативно-правової бази з урахуванням особливостей освоєння кожного з видів відновлюваних джерел енергії, визначення основ економічної стимулюючої політики держави і створення законодавчої бази відновлюваної енергетики, проведенні пільгової політики для виробників та споживачів енергії відновлюваних джерел, визначення механізмів фінансування. Це дозволить створити основи нової екологічно безпечної енергетичної галузі для сприяння енергетичній незалежності держави.

144 держави, серед яких і Україна, проголосили альтернативну енергетику пріоритетом своєї політики. У 98 країнах надають пільги виробникам "зеленої" енергетики, розуміючи, що її розвиток відповідає стратегічним цілям країни: енергетична незалежність, дешева енергія, робочі місця, турбота про довкілля.

Найбільш поширеним і перспективним стимулом розвитку альтернативної енергетики є "зелений" тариф - механізм заохочення виробництва енергії. "Зелений" тариф - це гарантії держави виробникам, що енергія, вироблена ними, буде придбана за вищими цінами, ніж у виробників традиційної енергії [8].

Такий підхід дозволяє державі залучити в галузь приватних інвесторів. У країнах, де весь ринок електроенергії - у приватних руках, держава встановлює квоти на купівлю визначеного обсягу енергії з відновлюваних джерел і накладає штрафи на тих торговців струмом, які не купують певну кількість "зеленої" електрики. Деякі уряди виділяють виробникам альтернативної енергетики гранти. Завод з виробництва сонячних панелей у Каліфорнії отримав 500 млн дол від уряду США. У Німеччині "зелених" виробників підтримують дотаціями [8].

Така політика дає поштовх розвитку відновлюваної енергетики. Наприклад, у Данії в 2013 році 33,2% електроенергії вироблялося вітроенергетикою, в Іспанії - 20,9%, а в Італії енергія сонця використовувалася для виробництва 7,8% струму [8].

Вітроенергетика стала провідним джерелом нових потужностей у Європі та США у 2015 році і другою за величиною в Китаї. Енергія вітру відіграє важливу роль у задоволенні попиту на електроенергію у зростаючому числі країн, у тому числі в Данії (42% від попиту в 2015 році), Німеччині (понад 60%) та Уругваї (15,5%) [6].

Нові світові інвестиції у відновлювані джерела енергії та палива піднялися до рекордних 285,9 млрд. доларів США у 2015 році, тобто відбулося зростання на 5% в порівнянні з 2014 роком, інвестиції перевищують попередній рекорд (278,5 млрд. дол. США), досягнутий у 2011 році. Враховуючи інвестиції в проекти гідроенергетики більше 50 МВт, загальний обсяг нових інвестицій протягом 2015 року на відновлювані джерела енергії та палива становив щонайменше 328,9 млрд. дол. США [5].

Вперше в історії загальні інвестиції у відновлювані джерела енергії та паливо в країнах, що розвиваються, у 2015 році перевищили показники в розвинутих економіках.

Країни, що розвиваються, включаючи Китай, Індію та Бразилію, виділили 156 мільярдів доларів США (на 19% більше, ніж у 2014 році). Китай відіграв домінуючу роль, збільшивши свої інвестиції на 17% до 102,9 млрд. доларів США, що становить 36% загального обсягу. Інвестиції в відновлювальні джерела енергії також значно зросли в Індії, Південній Африці, Мексиці та Чилі. Іншим країнам, що розвиваються, що інвестують більше 500 мільйонів доларів США у відновлювані джерела енергії в 2015 році, були Марокко, Уругвай, Філіппіни, Пакистан та Гондурас [2].

Таблиця 2

Інвестиції у нові технології у відновлювані джерела енергії, млрд. дол. США

Відновлювані джерела енергії	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Сонячна енергія	103,7	154,8	146,2	119,1	143,8	161
Енергія вітру	98,7	84,2	81,9	90,6	105,7	109,6
Біомаса та відходи в енергію	15,7	18,0	13,5	10,5	10,4	6,0
Біопаливо	7,9	7,2	6,4	5,5	5,5	3,9
Гідроенергія	10,1	10,3	7,2	5,7	4,7	3,1
Геотермальна енергія	2,8	3,7	1,8	2,4	2,6	2,0
Енергія океану	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,2
Всього вкладених інвестицій	239,2	278,5	257,3	234,0	273,0	285,9

Помітно, що найбільше вкладають інвестицій в технологію для розвитку сонячної та вітрової енергії. Найбільше вкладено було у сонячну, і у 2015 році інвестиції у нові технології для сонячної енергетики були 161 млрд. доларів США (збільшившись на 12% до 2014 року) або більше 56% загальних нових інвестицій у відновлювану енергію та паливо. 109,6 млрд. дол. США було вкладено інвестицій у нові технології вітрової енергетики, що на 4% більше порівняно з 2014 роком. Усі інвестиції у нові технології, крім сонячної енергетики та вітрової енергетики, знизили інвестиції порівняно з 2014 роком: інвестиції в біомасу скоротились на 42% до 6 млрд. дол., інвестиції у гідроенергетику знизилися на 29% до 3,9 млрд. дол., інвестиції в нові технології геотермальної енергетики також зменшилися на 23% до 2 млрд. дол. США, а в енергетику океану зменшилися на 42% до 215 млн. дол. США [2].

Висновки. Існує чимало переваг розвитку вітроенергетики, включаючи екологічні, економічні та практичні. Україна має досить високий кліматичний потенціал вітрової енергії, який забезпечує продуктивну роботу не лише автономних вузлів живлення, але й потужних вітроелектростанцій. В Україні спостерігається позитивний розвиток вітроенергетичного сектора. Щодо світових тенденцій, багато країн світу інтенсивними темпами розвивають напрямок альтернативної енергетики. Все більше інвестицій вкладають у відновлювальні джерела енергії, серед яких лідирує вітрова та сонячна енергія. Сонячна енергія знову була провідною галуззю 2015 році (161 млрд. доларів США), а інвестиції у вітрову енергетику склали 109,6 млрд. дол. США.

Отже, можна лише уявити, в якій ситуації сьогодні була б Україна, якби альтернативна енергетика була розвинена, і чи залежала б вона настільки від імпорту газу та ядерного палива. Втім, є всі умови для того, щоб змінити ситуацію. Наразі ж Україна майже не використовує ці можливості. Частка альтернативної енергетики за десять місяців 2014 року становила лише 1%. Її основними джерелами є вітрова, сонячна, геотермальна енергія, енергія річок, біомаси, докільля з використанням теплових насосів. Розвиток відновлюваної енергетики дасть потужні стимули у соціально-економічній сфері, з іншого - продемонструє готовність України долучитися

до всевітньої справи боротьби з екологічними проблемами, спростить шлях до євроінтеграції, яка є завданням номер один у зовнішній політиці держави.

Список використаних джерел:

1. Державне агенство з енергоефективності та енергозбереження України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk/ae>
2. Renewables 2016 Global Status Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ren21.net/status-of-renewables/global-status-report/>
3. Величко С.А. Енергетика навколишнього середовища України (з електронними картами). Науковий редактор проф. І.Г.Черваньов – Харків: Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна. - 2003. - 52с.
4. Андрій Конеченков. Вітрова енергетика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uwea.com.ua/uploads/publications/25.01.2016.pdf>
5. Андрій Конеченков. Європейський енергобаланс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oilreview.kiev.ua/2016/03/12/evropejskij-energobalans/>
6. Огляд ринку вітроенергетики України 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oilreview.kiev.ua/>
7. Міністерство палива та енергетики України. – «Енергетична стратегія України на період до 2030 року (проект)». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>
8. Економічна Правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/rus/columns/2015/02/10/527157/view_print/

УДК 339.9:338.49

Рибчук А.В., д.е.н., професор

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Левківський В.М., д.е.н., професор

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

ІНСТИТУЦІЙНІ ІНВЕТОРИ ГЛОБАЛЬНИХ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЕКТІВ

У статті аналізується роль інституційних інвесторів у фінансуванні великомасштабних інфраструктурних проектів. Досліджується структура та функції потенційних інститутів мобілізації довгострокових фінансових ресурсів в реалізації об'єктів глобальної виробничої інфраструктури.

Ключові слова: інституційні інвестори, інфраструктурні проекти, виробнича інфраструктура, пенсійні фонди, страхові компанії.

Rybchuk A., Levkivskyi V.

INSTITUTIONAL INVESTORS OF GLOBAL INFRASTRUCTURE PROJECTS

The article analyses the role of institutional investors in financing large-scale infrastructure projects. The structure and functions of potential institutions of the long-term financial resources fundraising in the implementation of global production infrastructure facilities is studied.

Key words: institutional investors, infrastructure projects, production infrastructure, pension funds, insurance companies.

Рыбчук А.В., Левковский В.Н.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ИНВЕТОРЫ ГЛОБАЛЬНЫХ ИНФРАСТРУКТУРНЫХ ПРОЕКТОВ

В статье анализируется роль институциональных инвесторов в финансировании крупномасштабных инфраструктурных проектов. Исследуются структура и функции потенциальных институтов мобилизации долгосрочных финансовых ресурсов в реализации объектов глобальной производственной инфраструктуры.

Ключевые слова: институциональные инвесторы, инфраструктурные проекты, производственная инфраструктура, пенсионные фонды, страховые компании.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На даний час подальший розвиток світової економіки значною мірою залежить від впливу багатьох чинників, серед яких пріоритетне значення набуває оновлення галузей інфраструктури. Потреба в інвестиційних ресурсах з метою модернізації та трансформації галузей інфраструктури протягом майбутніх 10-15 років, за даними міжнародної консалтингової компанії McKinsey, може досягти 67 трлн. доларів США. Традиційними інвесторами проектів розвитку інфраструктури є держави і фінансові інститути, в тому числі банки. Однак світова фінансова криза внесла певні зміни в сформовану практику. Фінансування інфраструктури в світі має досить різноспрямовані вектори, серед яких одним з домінуючих є ресурси інституційних інвесторів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми дослідження ролі та функцій світових інституційних інвесторів у створенні та модернізації глобальних інфраструктурних об'єктів є предметом наукових дискусій серед вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, Т. Фролова зазначає: «Світовий досвід інвестиційної діяльності показує, що без створення і ефективного функціонування фінансових інститутів неможливе відновлення і збільшення виробничих ресурсів, що забезпечують економічне зростання в країні. Потенційними інститутами мобілізації довгострокових ресурсів для фінансування проектів розвитку можуть стати інституційні інвестори: страхові компанії, недержавні пенсійні фонди (НПФ), інститути спільного інвестування (ІСІ)» [6, с.1].

І. Богдан, при аналізі механізму співпраці держави та приватного сектору у фінансуванні матеріальної інфраструктури, звертає увагу на те, що у країнах, що розвиваються, і країнах із перехідною економікою існує значний потенціал для розвитку інфраструктури на засадах державно-приватного партнерства (ДПП) із залученням іноземних інвесторів. Стимулювання розвитку відповідних секторів має стати частиною національної інвестиційної політики. Політика розвитку інфраструктури має узгоджуватися з пріоритетами загальної інвестиційної політики держави та спрямовуватися на розвиток продуктивного потенціалу нації, включаючи будівництво автошляхів, морських і повітряних портів, індустриальних парків, модернізацію ЖКГ. У рамках такої політики чільне місце повинна посідати регуляторна система ДПП, яка має гарантувати, що партнерство держави і приватних інвесторів слугує суспільним інтересам [1, с.53].

Г. Довгаль та Е. Довгаль, оцінюючи роль МФО, відзначають: «Кредитна діяльність міжнародних фінансових організацій глобального та регіонального рівнів спрямована на розвиток та модернізацію об'єктів наднаціональної виробничої інфраструктури за наступними напрямками: кредитування довгострокових об'єктів..., фінансування будівництва інфраструктурних об'єктів та страхування інфраструктурних проектів від фінансово-економічної нестабільності» [3, с.205].

В. Гордієнко, вивчаючи досвід країн ЄС, підкреслює: «Розроблення нових механізмів фінансування великих інфраструктурних проектів набуває вагомості динаміки в ЄС. Розблокування потенціалу приватних фінансів у ЄС ґрунтується на удосконаленні нормативно-правової бази для застосування інноваційних фінансових інструментів...» [2, с.363].

Цілі статті. Метою даної статті є аналіз та обґрунтування перспектив залучення інституційних інвесторів до фінансування інфраструктурних проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ретроспективний аналіз еволюційного та революційного розвитку виробничої інфраструктури свідчить про те, що її

функціонування та модернізація на різних етапах розвитку сучасної цивілізації визначається рівнем та мистецтвом управління державою, станом економіки та її продуктивних сил, способом організації та методології формування інфраструктурного середовища. Упродовж всього періоду визрівання елементів виробничої інфраструктури склалося так, що фінансування інфраструктурних проектів було прерогативою уряду. Наразі обсяги державних ресурсів, які необхідні для будівництва нових об'єктів або оновлення існуючої інфраструктури, постійно зменшуються. Разом з тим, за оцінками експертів, до 2030 року для фінансування інфраструктурних проектів по всьому світу необхідно буде більше 57 трлн дол. США [8, с.2].

Отже, новим джерелом довгострокового фінансування інфраструктурних проектів та подальшого розвитку галузей інфраструктури можуть бути резерви інституційних інвесторів, які на сьогодні посилюють свою участь на фінансовому ринку. Тільки в країнах ОЕСР станом на кінець грудня 2012 року дані інвестори мали активи в розмірі 70 трлн дол. США, 40% з яких були зосереджені в розпорядженні інституціональних інвесторів США [6, с.3].

Залучення інституційних інвесторів в процес фінансування інфраструктури здатне привести до «різноманітності» існуючих джерел, при цьому можливе досягнення певної диверсифікації. Під диверсифікацією розуміється оптимальна структура фінансування основних фаз проектів інфраструктури. Кожна фаза проекту має свої специфічні ризики, відповідно, фінансування має бути забезпечено структурами, здатними контролювати і управляти відповідними ризиками. Інвестиційна активність інституційних інвесторів проявляється в основному в сенсі вже функціонуючих і генеруючих економічні вигоди об'єктів. Така позиція інституційних інвесторів не сприяє вирішенню головних проблем забезпечення необхідного фінансування на початку життєвого циклу проекту інфраструктури, коли фінансові питання стоять особливо гостро.

Обмеженість фінансових ресурсів багатьох держав у реалізації глобальних інфраструктурних об'єктів представляє інституціональним інвесторам безпрецедентну можливість заповнити відповідні ніші, створені нестачею коштів. З огляду на численні бюджетні обмеження в усьому світі, а також на те, що довгострокове кредитування банками обмежене нормативними вимогами, нетрадиційним кредиторам, таким як страховики і пенсійні фонди, створюються умови вкладання значної частки інвестицій в інфраструктуру. Відповідно до аналітичних оцінок, можна вважати, що інституційні інвестори могли б забезпечити 200 млрд. дол. США у рік – або 3,2 трлн дол. США до 2030 року – на фінансування інфраструктури, з урахуванням останніх передбачень розподілу цільових активів за галузями. Хоча це буде певною мірою суперечити історичній тенденції щодо розриву між інвестиційними потребами і доступними державними коштами, які могли б бути більші ніж у два рази – на рівні близько 500 млрд дол. США на рік [8, с.2].

Упродовж перших тридцяти років третього тисячоліття прогнозуються значні витрати на окремі види глобальної виробничої інфраструктури (рис. 1). Так, найбільші обсяги інвестицій будуть спрямовані на будівництво та модернізацію автошляхової мережі. Ненабагато менші витрати на електроенергетику, яка потребуватиме збільшення ресурсів у перспективі в зв'язку з подальшою її реструктуризацією. Аналогічних інвестицій потребує водопостачання, запаси якого з року в рік зменшуються. На думку експертів, кожен долар, вкладений в інфраструктурний проект, викликає мультиплікаційний ефект у розмірі 1,59 долара. В результаті удосконалюються елементи виробничої інфраструктури, скорочуються транспортні та комунікаційні витрати, видатки на електроенергетику та водопостачання [4, с. 19].

Реалізація великомасштабних інфраструктурних проектів потребує значних інвестиційних ресурсів. Провідні галузі матеріального виробництва (промисловість, будівництво) формують додатковий попит на продукцію інших галузей та сфери послуг, які доводять інфраструктурні проекти до логічного завершення. Їхнє функціонування та експлуатація безпосередньо впливають на економічне зростання як національних економік, так і світового господарства загалом. Водночас необхідно зазначити і те, що економічне зростання, у свою чергу, впливає на потребу розвитку інфраструктурних галузей. В результаті розширення масштабів промислового виробництва, видобутку нафти та газу, вугілля та руди виникає необхідність розширення мережі нафтогазопроводів, рудовозів та інших транспортних засобів для їхніх перевезень. Водночас необхідно удосконалювати дорожню та портову інфраструктуру. Тобто прямий та обернений зв'язок між виробничою інфраструктурою та економічним зростанням приносить взаємний ефект і позитивно впливає на результативність їхньої діяльності.

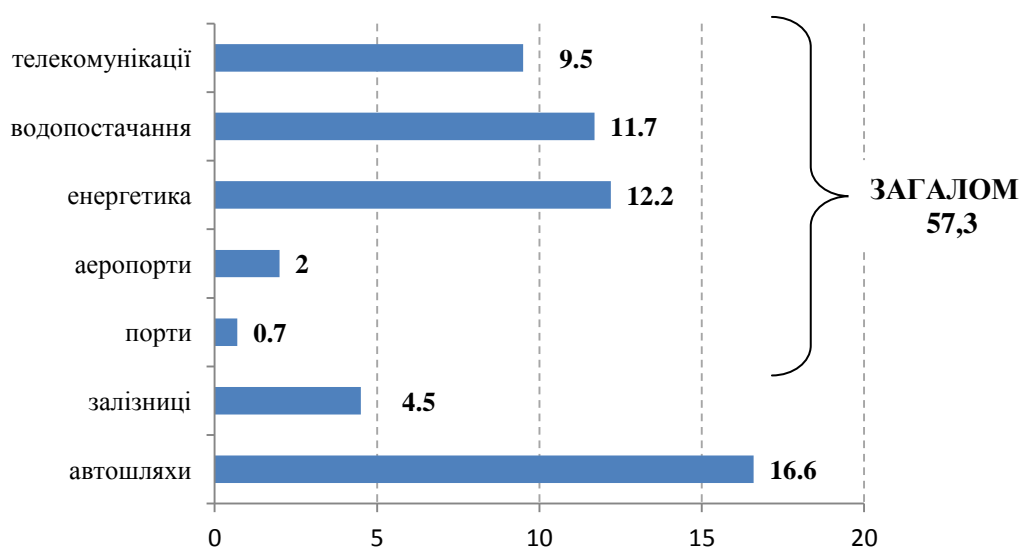

Рис. 1. Прогнозовані потреби глобальної виробничої інфраструктури в інвестиційних ресурсах до 2030 року (трлн дол. США)

Джерело: [4, с. 19].

За оцінками Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), потреба у фінансуванні для розвитку інфраструктури в усьому світі складе 3,4 трлн дол. США у рік, причому лівову частку складуть інвестиції зі США, ЄС і Китаю, які надійдуть у приблизно рівних пропорціях. Маючи потенційні можливості, нетрадиційні кредитори роблять спроби взяти на себе більшу частку інвестицій.

Частка інституційних інвесторів може зрости в середньому до 4%, що забезпечить близько 200 млрд дол. США в рік додаткового фінансування для інфраструктурного сектору. Зазначені інвестори націлені на виділення 3-8% від їхніх активів протягом наступних п'яти років – значно більше від того, що традиційно спостерігалось у попередні періоди. Це може складати до 3,2 трлн млрд дол. США додаткових ресурсів. Близько 40% їх буде надходити з сектору пенсійного фонду, що є одним із найбільших спонсорів приватного сектору інфраструктури в Північній Америці і Австралії [7, с. 3].

Інституційні інвестори все більше звертають увагу на інфраструктуру у зв'язку з їх необхідністю відповідати за довгостроковими активами і зобов'язаннями – і в той же

час отримуючи більш високі доходи, ніж вони могли б отримати від традиційних інвестицій в категорії суверенного та корпоративного кредитування. Тим не менше, багато нетрадиційних інвесторів, як і раніше, насторожено ставляться до таких активів. Розширення їхньої участі можливе при більш глибокому розумінні ризиків, що пов'язані з таким видом кредитування. З цією метою група Світового банку планує спрямувати капітал з країн-учасниць і приватного сектору в проекти країн, що розвиваються, в рамках нового Глобального фонду інфраструктури.

Діаграма на рис. 2 свідчить про те, що найбільшу частку інвестицій в реалізацію великомасштабних інфраструктурних об'єктів вкладають страхові компанії (42%), які акумулюють фінансові ресурси та згодом кредитують або інвестують у найважливіші проекти. Серед провідних інвесторів – страхові компанії світу: China LifeInsurance – 117,74 млрд дол США (Китай), Ping An Insurance Group – 52,80 млрд дол США (Китай), Allianz Worldwide – 52,74 млрд дол США (Німеччина) [6, с 3].

Рис. 2. Структура інституційних інвесторів в реалізації глобальних інфраструктурних проектів

Джерело: [8, с. 5]

Пенсійні фонди як джерело інвестицій функціонують самостійно або опосередковано через взаємні фонди. В окремих країнах світу пенсійні ринки є досконалими (Нідерланди, Швейцарія, Австралія, Великобританія, США, Фінляндія, Ізраїль та Китай) і реалізуються в акціях як найбільш прибуткових активах та інвестують інфраструктурні проекти. У нашому випадку суспільні (публічні) пенсійні фонди вклали в інфраструктуру 16 % своїх активів, а недержавні пенсійні фонди – 8% [8, с. 5].

У розвинених країнах сформована інвестиційна інфраструктура – фінансові фонди «довгих» грошей. Найбільші з них – це кошти накопичувальних пенсій, які формуються із щомісячних відрахувань громадян, підприємств і держави. Інше джерело довгострокових ресурсів – фонди страхових компаній, в яких акумулюються значні кошти за рахунок обов'язкового страхування за всіма джерелами можливої

небезпеки. На третьому місці в ринковому світі за «довгими» фінансовими ресурсами стоять пайові фонди, в яких населення зберігає свої заощадження. Банки як джерела фінансування інфраструктурних проєктів в розвинених країнах займають лише четверте місце, при цьому на Заході широко поширені різні форми інвестиційного банкінгу.

Традиційними об'єктами інвестування коштів інституційних інвесторів є довгострокові вкладення в цінні папери, зокрема в акції та облігації. Наразі має місце зменшення частки інвестицій в акції та збільшення інвестицій в облігації і в інші альтернативні довгострокові активи. Можна стверджувати, що в даний час простежується тенденція поступового залучення інституціональних інвесторів до процесу інвестування розвитку інфраструктури [3, с. 207].

Інституційні інвестори розглядають інфраструктуру як альтернативний актив, вкладення в який можуть забезпечити отримання цілком прийнятної норми доходів. Інвестиції в інфраструктуру для інституціональних інвесторів привабливі, окрім усього іншого, тим, що вони дають можливість збалансувати портфелі інвесторів. Це пов'язано з тим, що зобов'язання інституційних інвесторів, зокрема пенсійних фондів, мають довгостроковий характер, як і вкладення в інфраструктуру. Треба відзначити, що інвестиції в інфраструктуру, в порівнянні з іншими активами, мають низьку волатильність, що забезпечує прийнятний рівень ринкового ризику для інституціональних інвесторів. До того ж, в умовах світової фінансової кризи, інвестиції в інфраструктурні проєкти дозволяють комбінувати вкладення, знизивши тим самим загальний ризик інвестування. Але, тим не менше, аж ніяк не всі інституційні інвестори прагнуть вкладати в інфраструктуру. Наприклад, з даних таблиці 1 видно, що пенсійні фонди Канади і Австралії на цей момент вклали близько 10-15% своїх активів в інфраструктурні проєкти, в той час як такого роду інвестиції пенсійних фондів інших країн виглядають набагато скромніше [7].

Таблиця 1

Сукупні інфраструктурні інвестиції пенсійних фондів Канади і Австралії станом на 2014 р.

Пенсійний фонд	Країна	Обсяг активів, млрд дол.	Частка інвестицій в інфраструктуру, % від розміру активів	Інвестиції, млрд дол.
CPPIB	Канада	189,3	5,5	10,4
OTPP	Канада	130,5	8,4	10,9
Future Fund	Австралія	85,6	8	6,8
OMERS	Канада	62	15	9,3
Australian Super	Австралія	57,3	9,8	5,6
UniSuper	Австралія	33,7	4,4	1,5
Sunsuper	Австралія	24	5,1	1,2
РАЗОМ				45,7

Джерело: [7].

Фонди національного добробуту є більш активними інвесторами в об'єкти інфраструктури. За наявною інформацією, ці фонди вкладають близько 10-15% своїх активів в інфраструктурні проєкти. Найбільшими з них є фонд Абу Дабі (Abu Dhabi Investment Authority) з інвестиціями в інфраструктуру на рівні 10% від обсягу своїх активів, фонди Сінгапуру (Інвестиційна корпорація уряду Сінгапуру), у якого інвестиції складають 10%, фонд «Темасек Холдінгс» (Temasek Holdings) з інвестиціями на рівні 12%. Частина фондів США і Канади також відрізняються активністю вкладень в інфраструктурні галузі, наприклад, «Постійний Фонд штату Аляски» (Alaska

Permanent Fund) і фонд канадської провінції Альберта (Alberta's Heritage Fund), у яких інвестиції в інфраструктуру становлять 12 і 15,4 % від обсягів активів відповідно.

Агентство по Азіатсько-Тихоокеанському регіону закликає до створення фонду, який допоміг би нетрадиційно приватному сектору стати більш зручним кредитором інвестицій в інфраструктуру. У Європі, зокрема, попит інвесторів на активи інфраструктури досить значний, але там було обмежене проектне фінансування в останні п'ять років. Більшість потреб у інвестуванні інфраструктури, як і раніше, задовольняються банківським кредитуванням. Проте вважається, що довгостроковий кредит використовуватиметься для фінансування інфраструктури з альтернативних або небанківських джерел протягом наступних періодів.

Оскільки уряди багатьох країн розробляють нові підходи до завершення великомасштабних інфраструктурних проектів, цілком природно заохочуються ініціативи щодо здійснення фінансування за допомогою державно-приватного партнерства. У США зростає інтерес, до того як декілька штатів створили реальні програми державно-приватного партнерства (ДПП). Каліфорнія, Флорида, Індіана, Техас, і Вірджинія відносяться до числа тих, які приступили до їхньої реалізації. Аналогічним чином потреби в інфраструктурі більшості країн Латинської Америки будуть реалізовуватися в довгостроковій перспективі за рахунок інвестицій в ДПП. Тим не менше спрямування інвестицій в різні регіони, як і раніше, є непропорційним, де Чилі та Мексика відіграють провідну роль. Очікується, що такі країни, як Уругвай і Перу, також будуть використовувати цей тип механізму більш активно у наступні роки, хоча і для регіону загалом ДПП залишається відносно невеликим джерелом фінансування проектів.

Для залучення приватних інвестицій до реалізації проектів ДПП необхідно, поряд з традиційними механізмами фінансування інфраструктурних проектів, такими як кредитування та державне співфінансування, розвивати нові джерела і фінансові інструменти: пенсійні фонди; страхові компанії; внески фізичних осіб; інфраструктурні облігації; інвестиційне заміщення податкових платежів – Tax Increment Financing (TIF); суверенні фонди. Найбільш значними обсягами залучення «довгих» грошей сьогодні володіють інституційні інвестори, перш за все – пенсійні фонди. На сьогодні заслуговує на увагу практика залучення в інфраструктуру «довгих» пенсійних грошей країн Латинської Америки. Вони одними з перших провели реформування своїх пенсійних систем, одночасно створивши адекватні умови для розвитку державно-приватного партнерства в транспортній сфері. Примітно, що, на відміну від розвинених країн Європи і США, законодавство країн Латинської Америки досить жорстко обмежує прямі інвестиції пенсійних фондів. Саме це зумовило популярність інфраструктурних облігацій: інвестиції пенсійних фондів Латинської Америки в інфраструктуру складають, в залежності від країни, від 0,8 до 3,5% ВВП, в портфелях фондів Бразилії і Колумбії такі активи займають приблизно 20%, Чилі і Перу – близько 10% (рис.3).

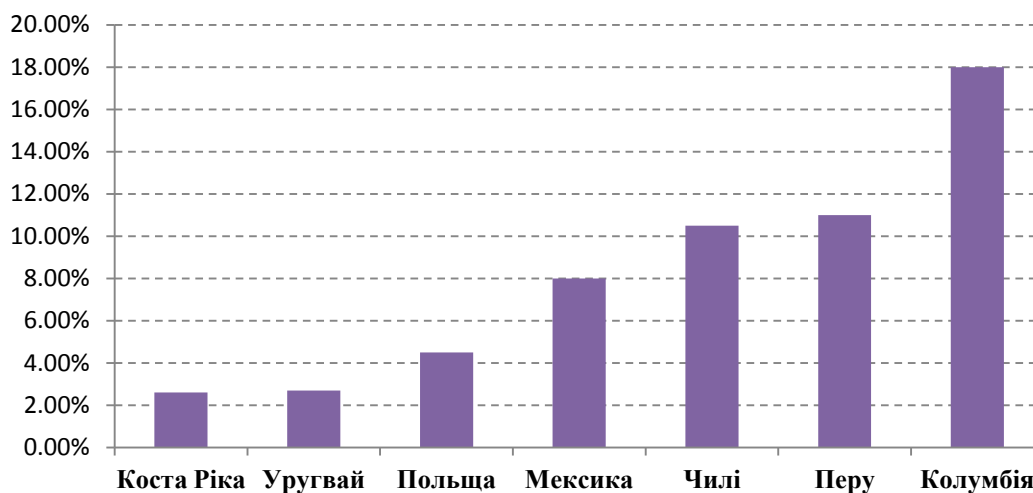

Рис. 3. Частка інфраструктурних активів у інвестиційному портфелі пенсійних фондів різних країн, %.

Джерело: [5, с. 30].

Висновки. Світова економіка на даний час потребує конкретної стратегії зростання. Уряди багатьох держав з метою скорочення рівня боргового навантаження вдалися до заходів жорсткої економії, що, в свою чергу, може стати серйозною перешкодою на шляху «оздоровлення» наднаціонального господарства. Потенціал інвестицій в галузі інфраструктури розвинених країн обмежений, в той час як в країнах, що розвиваються, є об'єктивні умови, які нашоухують на необхідність в збільшенні насиченості об'єктами інфраструктури. Очевидно, що країни, які розвиваються, поодиночі не впораються з вирішенням інфраструктурних проблем через відсутність у них достатнього досвіду і технологій, а також ресурсів. А зростання світової економіки багато в чому буде забезпечуватися розвитком інфраструктурних галузей в країнах, що розвиваються. В таких умовах тісна кооперація розвинених і країн, що розвиваються, стає невід'ємною умовою поживавлення економічного зростання. Таким чином, незважаючи на інтерес з боку інституційних інвесторів до вкладень в інфраструктурні проекти, існує досить багато перешкод як інституційного, так і організаційного спрямування, що не дозволяють вкладати значні обсяги в цей сегмент фінансового ринку, а, отже, розглядати інституційних інвесторів в якості основних джерел фінансування інфраструктури дещо передчасно.

Список використаних джерел:

1. Богдан І.В. Переваги та ризики участі іноземних інвесторів у проектах публічно-приватного партнерства / І.В. Богдан // Економіка і прогнозування. 2013. – №2. – С. 43-54.
2. Гордієнко В.В. Державно-приватне партнерство як чинник підвищення інвестиційного потенціалу вітчизняних автотранспортних компаній / В.В. Гордієнко // Економіка та підприємництво: зб. наук. праць молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. С.І.Дем'яненко. – 2012. – Вип. 28. – С. 362-372.
3. Довгаль Г.В. Роль міжнародних кредитних інститутів в розвитку мирової економіки в процесі її глобалізації / Г.В. Довгаль, Е.А.Довгаль // Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». – Харків, 2010. – С. 205-211.
4. Кондратьєв В.Б. Інфраструктура і економічний ріст / В.Б. Кондратьєв // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – №3. – С. 18-24.
5. Петрище В.И. Инновационная инфраструктура: внебюджетное финансирование и инвестиции / В.И.Петрище // Вестник ОрелГИЭТ. – 2015. – №1(31). – С. 25-30.
6. Фролова Т.О. Інституційні інвестори в інфраструктурі глобального інвестування / Т.О.Фролова // Ефективна економіка. – 2012. – № 7. – С. 1-6.
7. Annual Survey of Large Pension Funds and Public Pension Reserve Funds [Електронний ресурс] // OECD. – 2014. – Режим доступу: http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/2014_Large_Pension_Funds_Survey.pdf
8. Global Infrastructure: How To Fill A \$500 Billion Hole [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.standardandpoors.com/ratingsdirect January 16, 2014 2

УДК 338.24+330.1

Кутузова М.М., к.е.н.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті аналізується досвід формування стратегій національної безпеки країн Східної і Центральної Європи. Розглядаються особливості його адаптації в умовах України. Обґрунтовується пріоритетність забезпечення національних економічних інтересів при формуванні зовнішньої та внутрішньої політики України.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, економічна політика, загрози національній безпеці, міжнародний досвід, економічні інтереси.

Кутузова М.М.

МЕЖДУНАРОДНИЙ ОПИТ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье анализируется опыт формирования стратегий национальной безопасности стран Восточной и Центральной Европы. Рассматриваются особенности его адаптации в условиях Украины. Обосновывается приоритетность обеспечения национальных экономических интересов при формировании внешней и внутренней политики Украины.

Ключевые слова: национальная безопасность, экономическая безопасность, экономическая политика, угрозы национальной безопасности, международный опыт, экономические интересы.

Kutuzova M.

ECONOMIC SECURITY INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOLVING PROBLEMS

The article analyzes the experience of a strategy of national security of the countries of Eastern and Central Europe. We consider the features of adaptation to Ukraine. Substantiates the priority of national economic interests in shaping domestic and foreign policy of Ukraine.

Key words: national security, economic security, economic policy, national security threats, international experience, economic interests.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Тривалий кризовий стан економіки, непослідовність дій у проведенні радикальних економічних реформ, загальна неефективність процесу соціально-економічних трансформацій в Україні призвели до значних економічних і соціальних втрат у суспільстві та державі. Негативні економічні наслідки економічних реформ перетворились у вагомі загрози національній безпеці країни у всіх її сферах, особливо в економічній та соціальній.

Сьогодні актуальним є врахування світового досвіду щодо розв'язання складних проблем забезпечення економічної безпеки України. Переймаючи з нього позитивні елементи та уникаючи – негативних, необхідно адаптувати міжнародний досвід до умов України.

Аналіз останніх досліджень у яких започатковано вирішення проблеми Негативні тенденції в економічній сфері національної безпеки та потреби їх подолання визначили актуальність і пріоритетність цього напряму наукових досліджень. Вітчизняні фахівці працюють над розв'язанням цих проблем. Серед них – В.Н. Амітан, О.І. Амоша, О.І. Барановський, І.Ф. Білько, З.С. Варналій, О.С. Власюк, В.М. Геєць, Б.В. Губський, О.Є. Ємельянов, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, Б.Є. Кваснюк,

Т.Т. Ковальчук, М.Р.Кутузов, Д.Г. Лук'яненко, В.О. Мандибура, В.І. Мунтіян, І.В. Недін, О.Ф. Новікова, М.А. Павловський, Г.А. Пастернак-Таранушенко, С.І. Пірожков, А.Ю. Сменковський, А.І. Соляник, А.І. Сухоруков, М.Г. Чумаченко, В.Т. Шлемко.

Цілі статті. Вивчення та аналіз міжнародного досвіду визначення та розв'язання проблем економічної безпеки

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні для України характерним є низький рівень економічної безпеки, який обумовлений неефективністю державного управління, його недостатньою зорієнтованістю на захист національних інтересів в економічній і соціальній сферах, а також непослідовністю та безсистемністю у здійсненні економічних реформ, недосконалістю національного законодавства щодо забезпечення економічної безпеки та ефективного управління економікою; недостатнім рівнем кваліфікації держслужбовців з питань забезпечення національної безпеки; корупцією в управлінських структурах.

Подолати ці негативні явища, на нашу думку, може допомогти вивчення та аналіз досвіду формування стратегій національної безпеки накопичений країнами Східної і Центральної Європи, зокрема державами-колишніми членами Варшавського договору.

Кожна з цих держав розробила та впровадила власну концепцію і стратегію національної безпеки, орієнтовану на надійний захист національних і економічних інтересів через проведення радикальних економічних реформ, тісну інтеграцію у світові та європейські системи безпеки, приєднання до економічних і політичних союзів та організацій.

Так, урядом Республіки Польща у червні 2000 р. був прийнятий концептуальний документ з національної безпеки “Стратегія безпеки Республіки Польща” [1]. Стратегічною метою державної політики національної безпеки у Польщі, згідно Стратегії безпеки, визначено гарантування незалежності і суверенітету, територіальної цілісності держави; створення умов для стабільного суспільного та економічного розвитку; збереження національних надбань і розвиток національної гідності поляків. Головною відзнакою цього документу є його спрямованість на подальшу інтеграцію з НАТО та Європейським союзом. Питання економічної безпеки в цьому документі у виді окремої проблематики не містяться і подані досить стисло. Але вони відбиті серед загроз польській безпеці та серед переліку інструментів реалізації польської політики безпеки. До визначальних загроз економічній безпеці Республіки Польща документом віднесена загрозлива економічна нестабільність у країн-сусідів та її негативний вплив на польську економіку та значна зовнішня залежність держави від постачання енергоносіїв з-за кордону, не диверсифікованість цих джерел; неконтрольовані міграційні процеси, що здатні завдати шкоди соціально-економічній стабільності та фінансово-економічним можливостям країни. Основними напрямками забезпечення національної безпеки Республіки Польща визначена підтримка подальшого економічного зростання; підвищення добробуту населення та розвиток освіти і культури; диверсифікація шляхів надходження паливно-енергетичних ресурсів у країну, отримання гарантій багатолітнього постачання енергоносіїв; пошук і освоєння родовищ паливно-енергетичних і сировинних ресурсів у державах-союзниках й інших державах світу; здійснення ефективних кроків з акумулювання енергетичних запасів рідкого палива та газу; синхронізація законодавства щодо бюджетної сфери з країнами-членами НАТО та вмиле використання позабюджетного інвестування.

У Румунії Стратегія національної безпеки [2] була затверджена 18 червня 1999 р. на засіданні Верховної ради державної безпеки. Цей найважливіший для країни документ спрямований на забезпечення демократії і стабільності в державі, сталості її

економічного розвитку, Євроатлантичну інтеграцію. Питання розв'язання проблем економічної безпеки стратегією визначені досить обмежено, але витікають з основних положень, національних інтересів і, головним чином, сконцентровані в основних напрямках забезпечення національної безпеки в фінансово-економічній сфері.

Основними положеннями стратегії визначаються головні цілі та принципи забезпечення національної безпеки Румунії. До цілей державної політики національної безпеки відносяться: забезпечення державного суверенітету та незалежності країни; належний захист національних інтересів Румунії за її межами; досягнення гідних умов та рівня життя населення; дотримання державних гарантій щодо фундаментальних прав, свобод і безпеки румунських громадян. Стратегія національної безпеки констатує, що цілі державної політики національної безпеки Румунії досягаються шляхом використання політичних, юридичних, дипломатичних, економічних, соціальних, військових і інших важелів. При цьому серед принципів забезпечення національної безпеки визначені: тісна співпраця Румунії з політичними та економічними європейськими організаціями; інтеграція з Північноатлантичною системою безпеки та приєднанням до Європейського союзу; дотримання балансу цілей демократичного розвитку румунського суспільства та наявних вимог безпеки і стабільності в Європі.

Національні інтереси Румунії дуже тісно пов'язані з визначеними основними цілями державної політики національної безпеки і полягають також у суспільній єдності держави, яка повинна досягатися демократичним шляхом, на основі чинного законодавства; у підтримці, мовної релігійної та культурної самобутності румун, які проживають поза межами Румунії, та ін.

Стратегія національної безпеки визначає значну кількість загроз національній безпеці Румунії. Серед економічних загроз національній безпеці визнані: багатотривалість внутрішніх економічних, фінансових і соціальних складнощів, які суттєво впливають на життєдіяльність румунського суспільства; діяльність міжнародної фінансово-економічної злочинності на території держави; обмеження доступу румунської держави до деяких життєво-важливих ресурсів; безконтрольні міграційні процеси.

До основних шляхів забезпечення національної безпеки Румунії віднесені напрями із зовнішньополітичної, фінансово-економічної, правової та військової сфер. Головним пріоритетом державної політики національної безпеки, від якого залежить суспільна злагода в Румунії, визнана фінансово-економічна сфера. Основними напрямками забезпечення економічної безпеки румунської держави є: здійснення ефективних заходів макроекономічної стабілізації, прискорення структурних реформ в економіці, створення приватного сектора, залучення іноземних інвестицій та підтримка малого і середнього бізнесу; узгодження фінансово-економічного законодавства, фінансової, економічної і митної політики з європейським законодавством, вимогами та директивами Європейського союзу; приєднання Румунії до континентальних та трансконтинентальних транспортних комунікацій, створення інформаційної інфраструктури; ефективне управління трудовим потенціалом, необхідним для розвитку високотехнологічних галузей промисловості, особливо виробництва програмного забезпечення; підтримка належного рівня освіти і науки.

У Чеській Республіці головним, офіційно визнаним, концептуальним документом з державної політики національної безпеки є Стратегія безпеки Чеської Республіки [3]. Вона визначає національні інтереси, загрози і небезпеки національній безпеці та формулює довготривалі наміри держави і заходи уряду щодо забезпечення умов мирного розвитку та економічного розквіту в країні. Стратегія безпеки виділяє шість основних сфер національної безпеки. Ними є: цивільна, громадська, політико-військова, економічна, екологічна, а також сфера криміналітету та організованої

злочинності. Питанням із розв'язання проблем економічної безпеки приділяється велика увага. Економічна сфера національної безпеки визначається Стратегією Чеської Республіки серед національних інтересів, загроз національній безпеці та заходів забезпечення безпеки країни.

Стратегія безпеки Чеської Республіки класифікує національні інтереси за двома основними групами інтересів, це життєві і стратегічні інтереси. Визнано, що взаємна межа між цими групами інтересів змінюється у часі і просторі в залежності від конкретних обставин та ситуацій. При цьому життєві інтереси – це інтереси, що мають довгостроковий характер та обумовлені збереженням конституційного порядку, демократії й економічного розвитку. Стратегічні інтереси – це довготривалі чи тимчасові, загальні чи специфічні інтереси, що виходять з амбіцій, можливостей та реального становища, яке держава займає у світі. Життєвими інтересами Чеської Республіки в економічній сфері визнано: безперебійний розвиток вільної конкурентоздатної економіки поряд із забезпеченням умов для подальшого економічного розвитку та мінімізацією залежності від одного джерела постачання стратегічної сировини; подальший ефективний розвиток процесу інтеграції країни у Європейське співтовариство.

Класифікація небезпек національній безпеці в стратегії відбувається на ризики у сфері безпеки та загрози національній безпеці. Під ризиками у сфері безпеки визначаються явища та процеси, які прямо чи опосередковано впливають на суспільство, функції держави або громадян республіки. Загрозою національній безпеці розуміється ситуація, яка загрожує Чеській Республіці і здатна завдати їй шкоду. Серед економічних ризиків та загроз економічній безпеці, які визначаються документом, є: порушення (зловживання) стандартних міждержавних економічних відносин, припинення надходження стратегічних поставок сировини та інформації; масштабні неконтрольовані міграційні процеси; велика відкритість чеської економіки; невелика місткість внутрішнього ринку.

Напрямами економічної політики національної безпеки є: забезпечення економічного зростання, постійний динамічний розвиток економіки та міжнародного співробітництва; підтримка внутрішньої та зовнішньої стабільності; зниження інфляційного тиску; підтримка позитивного сальдо зовнішньої торгівлі; ефективне ринкове регулювання в економічній та фінансовій сферах; боротьба з організованою фінансово-економічною злочинністю.

Офіційно визнані політичні погляди щодо захисту громадян, суспільства та держави від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці у Республіці Болгарія представлені Концепцією національної безпеки [4], яка була прийнята Народними Зборами держави 16 квітня 1998 р. Вона визначає цілі, завдання, принципи, національні інтереси, загрози національній безпеці та умови і фактори, які обумовлюють стан забезпечення національної безпеки. Для Концепції національної безпеки Болгарії, як і для інших держав Центральної та Східної Європи, характерна спрямованість на забезпечення захисту національних інтересів за рахунок ефективної співпраці з світовими та європейськими системами безпеки, інтеграції до Північноатлантичного альянсу та вступу то Європейського союзу. Економічна сфера подається у невід'ємному зрощенні з основними питаннями безпеки країни та не виділяється окремими структурними підрозділами в документі. У цілому економічному фактору із захисту національних інтересів у Концепції національної безпеки Болгарії приділяється велика увага, що простежується за змістом цього документу.

Національними економічними інтересами Республіки Болгарії визнані: підвищення якості та рівня життя населення, ефективності соціального і медичного обслуговування в країні; забезпечення державного суверенітету, економічної

незалежності; досягнення фінансової стабільності, високого рівня економічного і соціального розвитку; підвищення ефективності внутрішньої і зовнішньої економічної політики.

Принципами державної політики щодо захисту національних економічних інтересів Республіки Болгарії є: строге дотримання Конституції і законів Болгарії, ратифікованих Народними Зборами, міжнародних договорів, угод і конвенцій; інтеграція зі світовими та європейськими системами колективної безпеки; забезпечення лояльності і дотримання взаємовигоди у відносинах з іншими державами та міжнародними союзами.

Загрозами економічній безпеці Республіки Болгарії визнані: значна економічна і соціальна диференціація країн на континенті, що загрожує регіональній суспільно-політичній і соціально-економічній стабільності і має непередбачувані наслідки для країни; незакінченість організаційного процесу побудови високоефективної архітектури колективної безпеки в Європі; велика диференціація країн-сусідів за ступенем інтегрованості до світових, континентальних, військово-політичних і торгово-економічних союзів; поширення міжнародної фінансово-економічної злочинності, контрабанда товарів; застосування торгово-економічних і фінансових санкцій проти суміжних держав; занепад болгарських державних інституцій, їх протистояння між собою, поширення корупції; суспільна нестабільність у державі, важкий кризовий стан національної економіки; зниження життєвого рівня болгарських громадян; демографічна криза, неконтрольований вплив людських ресурсів за кордон.

Пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки Болгарії полягають у плідній співпраці та приєднанні до світових та європейських систем безпеки, інтеграції до ЄС; у стабілізації та відновленні зростання економіки Болгарії; у підвищенні рівня та якості життя, створенні ефективної системи соціального захисту населення; у збереженні і розвитку болгарського науково-технічного потенціалу для забезпечення доступу до нових технологій; у розвитку державної інфраструктури; у забезпеченні належної державної підтримки експорту, розширенні ринків збуту болгарської продукції; у забезпеченні енергетичної незалежності країни.

Після розпаду СРСР більшість країн-колишніх республік Радянського Союзу опинились вельми незахищеними перед викликами соціально-економічних загроз національній безпеці. Процес набуття державної незалежності цих країн супроводжується суспільно-політичною нестабільністю, занепадом національних економік, значними соціальними втратами та відсутністю розвиненої державної інфраструктури. Значний потенціал внутрішніх загроз національній безпеці цих країн суттєво впливає на зміст національних концепцій (стратегій). Для країн СНД характерне відокремлення економічної складової серед сфер національної безпеки.

У Білорусі система поглядів на напрями, засоби і способи захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави знайшли офіційне визнання у затвердженій 17 липня 2001 р. Концепції національної безпеки Республіки Білорусь [5]. Концепція містить методологічну основу побудови системи забезпечення національної безпеки по основним її складовим сферам. Ними визнані: політична, економічна, воєнна, екологічна, інформаційна та гуманітарна складові. Питання розв'язання проблем економічної безпеки Білорусі має комплексне і змістовно повне відбиття у рамках цього документу. Зокрема, визначені найважливіші національні економічні інтереси, загрози економічній безпеці держави та пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки в країні.

Національними економічними інтересами визнані: здійснення реформування економіки, орієнтоване на підвищення її ефективності та досягнення необхідної динаміки зростання обсягів виробництва, рівня та якості життя населення;

багатоукладність національної економіки та еволюційний розвиток відносин власності; підтримка сталого балансу між державним регулюванням і свободою економічних відносин; розширення свобод для суб'єктів економічних відносин усіх форм власності, розвиток конкуренції на внутрішньому ринку; стимулювання вітчизняних товаровиробників; збереження і розвиток національного потенціалу і системи власного науково-технічного забезпечення випуску конкурентоздатної продукції; підвищення інвестиційної та інноваційної активності, залучення іноземних партнерів на основі вигідних для них і держави механізмів ввозу і вивозу продукції, майна і фінансових ресурсів; дотримання позитивної динаміки чистого експорту та оптимальних розмірів зовнішнього і внутрішнього боргу; доступ до джерел сировини і товарів, виробництво яких неможливе або неефективне в країні; захист внутрішнього ринку і вітчизняного виробництва від сумлінної конкуренції; стабілізація фінансово-кредитної системи, зниження бюджетного дефіциту до оптимального рівня; стабільне функціонування банківської системи; гармонійний розвиток взаємовигідних відносин з іноземними державами, спрямований на удосконалення ринкових механізмів, обмін інформацією і технологіями, що сприяє економічному розвитку; перешкоджання криміналізації економіки та інше.

До загроз, що перешкоджають реалізації національних економічних інтересів Білорусі, віднесені: зростання зношеності виробничих потужностей, використання недосконалих технологій з високою енергоємністю, ресурсомісткістю, низькою якістю продукції та витратами виробництва; неузгодженість відносин власності і структури виробничих відносин, нерівність умов для суб'єктів господарювання різних форм власності; занепад науково-технічного і технологічного потенціалу країни, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках науково-технічного розвитку; зниження інвестування у реальний сектор економіки; зниження якості товарів і послуг вітчизняних виробників, низька їх конкурентоздатність на внутрішньому ринку; зниження конкурентоздатності білоруських виробників на зовнішніх ринках, прийняття іноземними державами заходів, що ставлять невиконані умови білоруським товаровиробникам; відтік висококваліфікованих спеціалістів за кордон; відсутність стабільних умов господарської діяльності; недосконалість правового регулювання економічних відносин.

Пріоритетними напрямами забезпечення економічної безпеки держави в Концепції національної безпеки Білорусі є: розвиток системи економічних відносин, що забезпечує реалізацію життєво важливих економічних інтересів особи, суспільства і держави; створення механізмів розв'язання виникаючих між ними протиріч та скасування передумов їх виникнення; розробка стратегії забезпечення реалізації життєво важливих економічних інтересів у республіці; формування довгострокової програми економічних перетворень; забезпечення сталого соціально-економічного розвитку шляхом вирівнювання економічної активності у різних сферах; підвищення ефективності макроекономічного регулювання через постійне удосконалення законодавства і механізмів прямого і непрямого управління економічними процесами; використання неінфляційних методів фінансування дефіциту бюджету та ефективний перерозподіл фінансових ресурсів виходячи з загальнонаціональних пріоритетів; удосконалення державної зовнішньоекономічної політики на основі багатовекторності і практики, що склалася у міжнародному поділі праці і ринків товарів і послуг; всіляке використання переваг внутріреспубліканського поділу праці, спеціалізації і кооперації за рахунок економічних і природних можливостей; створення сприятливих умов для підприємницької діяльності і зайнятості населення та ін.

Висновки: Узагальнений аналіз досвіду щодо розв'язання проблем економічної безпеки країн Центральної та Східної Європи, а також держав СНД свідчить, що

найбільш розвинені держави світу будують власну стратегію забезпечення економічної безпеки на основі отримання економічних переваг шляхом значного впливу на інші країни. Для забезпечення глобального лідерства використовується весь комплекс військових, економічних і політичних важелів. Глобальні держави-лідери приділяють більшу увагу зовнішнім аспектам економічної безпеки. Досвід країн Центральної і Східної Європи базується на орієнтації процесу забезпечення економічної безпеки через проведення радикальних економічних реформ, тісну інтеграцію у світові та європейські системи безпеки, приєднання до економічних і політичних союзів та організацій. Для країн-членів СНД характерне відокремлення економічної складової серед сфер національної безпеки, підвищена увага приділяється внутрішнім чинникам економічних небезпек та чіткій систематизації за сферами національної безпеки.

Світовий досвід розв'язання проблем економічної безпеки переконливо свідчить про необхідність удосконалення концептуального забезпечення економічної безпеки у зовнішньоекономічній сфері України, використання позитивних ознак глобалізації для цілей суспільного розвитку держави та пріоритетності забезпечення національних економічних інтересів при формуванні зовнішньої та внутрішньої політики.

Список використаних джерел:

1. Стратегія безпеки Республіки Польща. – Варшава, 2000.
2. Romania's strategy of national security: Democratic stability, nondurable economic development and Euro-Atlantic integration/ - Bucharest, 1999.-9p.
3. Стратегія безпеки Чеської Республіки. – Прага, 1999.
4. Концепция за националната сигурност на Република България: обн., дв, бр. 46. – 1998. – Приета с Решение на 38-о НС от 16.04.1998г. – София, 1998. – 10 с.
5. Концепция национальной безопасности Республики Беларусь: утв. Указом Президента Республики Беларусь 17.07.2001 г. №390. – Минск, 2001. – 18 с.

Рецензент д.е.н., професор Карлін М.І.

УДК339.92

Савош Л.В. к.е.н., доцент

Квас І.В.

Луцький національний технічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Для визначення перспектив діяльності транснаціональних корпорацій на території України, насамперед, потрібно дослідити, які компанії є найбільш прибутковими в Україні, чи є вони транснаціональними корпораціями, які є найприбутковіші галузі економіки України та на що потрібно спрямувати транснаціональним корпораціям свою діяльність, аби досягнути позитивних зрушень в економіці України.

У статті визначено, що розвиток ТНК і збільшення надходжень прямих іноземних інвестицій в Україні має двояке значення; з одного боку зміни на краще у соціальному, економічному і політичному житті країни, що відбуваються через залучення іноземного капіталу, зменшують свій позитивний вплив на фоні багатьох суміжних негативних наслідків. Тому на основі проведеного аналізу запропоновано шляхи покращення діяльності транснаціональних корпорацій на території України.

Таким чином, транснаціональні корпорації готові здійснювати свою діяльність на території України, але є ряд проблем, які Україні потрібно вирішити, насамперед, це врегулювати воєнно-політичну та економічну ситуацію, тому що, доки вона не буде вирішена, Україні не слід чекати позитивних зрушень.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, глобалізація, іноземні інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестор.

Kvass I., Savosh L.

PROSPECTS OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS IN UKRAINE

To determine prospects of multinational corporations in Ukraine, first of all, you need to examine which companies are most profitable in Ukraine, whether they are multinational corporations that are the most profitable sector of Ukraine's economy and the need to direct transnational corporations operate to achieve improvements in Ukraine's economy.

The article stipulates that TNK development and increasing foreign direct investment has a dual meaning. On the one hand improvements in social, economic and political life, taking place through foreign capital, reduce their positive impact on shared in many related negative effects. Therefore, based on the analysis suggested ways to improve the activities of transnational corporations in Ukraine.

Thus, multinationals are ready to operate in Ukraine, but there are several problems that Ukraine should decide this mainly regulate military-political and economic situation, as long as it is resolved, Ukraine should not expect improvements.

Keywords: multinational corporations, globalization, foreign investment, investment, investor.

Квас И.В., Савош Л.В.

ПЕРСПЕКТИВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ

Для определения перспектив деятельности транснациональных корпораций на территории Украины, прежде всего, нужно исследовать, какие компании являются наиболее прибыльными в Украине, являются ли они транснациональными корпорациями, которые являются наиболее прибыльные отрасли экономики Украины и на что нужно направить транснациональным корпорациям свою деятельность, чтобы достичь положительных сдвигов в экономике Украины.

Таким образом, транснациональные корпорации готовы осуществлять свою деятельность на территории Украины, но есть ряд проблем, которые Украине нужно решить, прежде всего, это урегулировать военно-политическую и экономическую ситуацию, потому что, пока она не будет решена, Украине не следует ожидать положительных сдвигов.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, глобализация, иностранные инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестор.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Початок ХХІ століття характеризується тим, що основною тенденцією світової економіки стало прискорення темпів глобалізації, зумовлене міжнародною міграцією капіталів, поглибленням поділу праці спеціалізації країн. Сучасні процеси функціонування економічних систем характеризуються все більшим посиленням ролі та впливу ТНК на їх функціонування. На сьогоднішній день ТНК відіграють важливу роль у розвитку економіки України. Вони приймають як пряму, так і опосередковану участь у світових економічних і політичних процесах. Хоча ТНК здійснюють свою діяльність у системі світового господарства, їх вплив поширюються і на політичну сферу, що дозволяє розглядати ТНК поряд із державами і міжнародними організаціями. Необхідність інтеграції України у світову економіку визначає актуальність дослідження питань, пов'язаних з діяльністю ТНК.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Визначення сутності, класифікації, аналізу та оцінки діяльності ТНК знайшли відображення у працях вітчизняних науковців: Ю.М.Пахомова, А.С.Філіпенка, О.В.Плотнікова, В.В.Рокочі, В.Є.Новицького, Є.Г.Панченка, В.П.Степаненка та інших. Серед зарубіжних авторів слід відзначити праці таких дослідників як: Дж.Даннінг, С.Хаймер, М.Аокі, Р.Вернон, І.Самсон, Р.Коуз, О.Вільямсон, О.Хорошун, Е.Пенроуз, Р.Стобах.

Цілі статті. Мета статті полягає у проведенні аналізу інвестиційної діяльності ТНК в Україні у відповідності до сучасних умов господарювання та визначенні перспектив розвитку та діяльності ТНК на території України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток іноземного інвестування в Україні розпочався одночасно з отриманням суверенітету нашої країни у 1991 р., коли економіка країни стала відкритою для іноземних інвесторів. Цей період характеризується хаотичним створенням спільних підприємств без чіткого визначення

їхніх прав та відповідальності, через повну відсутність нормативно-правової бази. Спільні підприємства створювалися тільки на підставі взаємної довіри між партнерами і, як правило, використовувалися іноземними партнерами для просування своєї продукції на ринок України або для доступу до її дешевих сировинних ресурсів. З розробкою та створенням правового поля для іноземного інвестування та початком процесів приватизації розпочалася друга, якісно нова стадія іноземного інвестування. У цей період свої інтереси до ринку України проявляють потужні всесвітньо відомі ТНК – Nestle, Procter&Gambel, Coca-Cola, Samsung, LG[5, с. 52].

До десятки найприбутковіших увійшли оператори мобільного зв'язку, ритейлери, аграрії. В десятку найприбутковіших потрапила також корпорація «Рошен» газовидобувна компанія «Нафтогазвидобування» (табл. 1).

Таблиця 1

ТОП 10 найприбутковіших компаній в Україні за 2015 рік [1]

№	Компанія	Галузь	Чистий прибуток, млн. грн.	
			2014 рік	2015 рік
1.	Південний ГЗК	Гірничовидобувна	6773	3486
2.	Мотор Січ	Машинобудування	1560	3400
3.	АТБ-Маркет	Роздрібна торгівля	286	3262
4.	АТ Каргілл	Сільське господарство	1647	2242
5.	«Запоріжсталь»	Металургія	1110	2089
6.	Рошен	Кондитерська	1592	1962
7.	ДТЕК	Нафтогазова	1965	1924
8.	Епіцентр	Роздрібна торгівля	379	1810
9.	Енергоринок	Електроенергетика	22	1672
10.	Турбоатом	Електроенергетика	637	1633

Джерело [1] : Складено автором за (даними журналу Бизнес Цензор 2015 р.і)

Найприбутковішою компанією за підсумками 2015 року залишається Південний ГЗК. У 2015 році чистий прибуток цієї компанії зменшився у два рази, але це не вплинуло на рейтинг компанії. У трійку лідерів за показниками чистого прибутку також увійшли «Мотор Січ» з чистим прибутком у 2015 році 3400 млн грн. і «АТБ-Маркет» з чистим прибутком 2362 млн гривень.

Протягом останніх років, найбільшими країнами-інвесторами в економіку України залишаються Російська Федерація - 4618,7 млн. дол. США, що на 39,9% інвестицій більше ніж у попередньому році, а також Італія – 1158,2 млн. дол. США табл.2.

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції з України в економіці країн світу станом на 2015-2016 роки , млн. дол. США[4]

	Обсяги прямих інвестицій на 31.12.2015 р., млн. дол.. США	Обсяги прямих інвестицій на 01.10.2016 р., млн. дол.. США	Відносне відхилення, у % 2016/2015
Усього	6210,0	6236,9	0,4
У тому числі:			
Кіпр	5817,6	5824,8	0,1
Російська Федерація	122,8	139,2	13,3
Латвія	69,8	70,8	1,4
Віргінські острови (Британія)	51,3	52,0	1,4
Польща	50,1	50,2	0,2
Інші країни	98,4	99,9	1,5

Джерело [4]: складено автором за даними Державної служби статистики України за 2015 рік

Як бачимо, у 2016 році порівняно з 2015 найбільше іноземних інвестицій надійшло з Російської Федерації, попри збройний конфлікт, Україна й надалі співпрацює з Росією.

Розвиток ТНК і збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій в Україні має двояке значення; з одного боку зміни на краще у соціальному, економічному і політичному житті країни, що відбуваються через залучення іноземного капіталу, зменшують свій позитивний вплив на фоні багатьох суміжних негативних наслідків. Тому інвестиційна діяльність ТНК в Україні здійснює як позитивний, так і негативний вплив на економічне життя країни. Позитивний та негативний вплив ТНК на Україну наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Позитивний та негативний вплив ТНК на Україну

Позитивний вплив	Негативний вплив
Запозичення міжнародного досвіду	Забруднення навколишнього середовища
Розширення та модернізація виробництва	Шкідливі умови праці
Створення робочих місць	Банкрутство вітчизняних підприємств
Надання якісного соціального та медичного обслуговування	Нешадне використання ресурсів приймаючої країни
Надання нових технологій	Закритий доступ до інноваційних проектів
Фінансування виробництва	Відмивання коштів

Джерело: власна розробка автора

Досить часто висока конкурентоспроможність ТНК доповнюється занадто вигідним режимом сприяння приймаючої сторони, що прискорює банкрутство вітчизняних підприємств. Як правило, вважається, що внутрішній інвестор завжди краще зовнішнього, навіть у тому випадку, коли він забезпечує роботу підприємства дорогими ресурсами. Дане твердження насамперед продиктоване багатьма негативними наслідками діяльності більшості іноземних інвесторів в межах вітчизняного економічного простору. Тому одним із напрямків загальнодержавної стратегії економічного розвитку має стати створення сприятливих умов для розвитку власних ТНК на протигагу зарубіжним компаніям [3, с. 297].

Сучасна економіка країни має багато невирішених проблем, серед яких: дефіцит держбюджету та борги України, збройний конфлікт на Донбасі, скорочення промислового виробництва, економічна війна з Росією, криза банківської системи, валютна нестабільність, інфляція тощо. Через це відбулося зменшення частки інвестицій, скорочення кількості філіалів та дочірніх підприємств, особливо у східній частині України, де й досі триває збройний конфлікт. На жаль, поки воєнно-політична та економічна ситуація в країні не врегулюється, очікується подальше призупинення діяльності ТНК та зменшення припливу прямих іноземних інвестицій в економіку України [2, с.80].

Незважаючи на низку проблем, з якими стикаються ТНК на території України, пропонуємо шляхи покращення діяльності ТНК на території України: створення власних ТНК, стимулювання українських виробників пільговими кредитами, зміщення акцентів на сферу матеріального виробництва, залучення сторонніх спеціалізованих організацій до своєї господарської діяльності, використання інноваційних методів управління, оновлення технологічної бази підприємств, створення відповідної законодавчої та нормативно-правової бази.

Висновки. Таким чином іноземні ТНК готові здійснювати свою діяльність на території України, адже Україна, насамперед, багата на ресурси, має вигідне географічне розташування, наділена дешевою висококваліфікованою робочою силою. Однак, є ряд проблем, які Україні потрібно врегулювати, насамперед, це врегулювати

воєнно-політичну та економічну ситуацію, тому що доки вона не буде вирішена, Україні не слід чекати позитивних зрушень.

Список використаних джерел:

- 1.Бизнес Цензор.-Режим доступу: <http://biz.censor.net.ua/r11931>
- 2.Вірван К. Проблеми та перспективи України в міжнародній торгівлі / К.Вірван // *Фінанси України*. – 2012. – №5. – С.78-88.
- 3.Вовк С. Тендеції сучасного інвестування ТНК / С. Вовк. // *Журнал європейської економіки*. – Том 11. №3. – Вересень 2012. – №11. – С.296-318.
- 4.Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/mp.htm
- 5.Міжнародна економіка: навчальний посібник /Божидарнік Т.В., Савош Л.В., Кравчук О.Я. та ін. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2010. – 420 с.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК: 911.3 : 614. 2(4/9)

Вахович І.М., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

Малимон В.В., к.е.н, головний лікар

ДП «Протезист плюс»

**ІНСТИТУЦІЙНІ ТЕОРІЇ У СИСТЕМІ ТЕОРІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ
РИНКІВ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ**

У статті розглядаються концептуальні засади формування та розвитку регіонального ринку медичного туризму та виокремлюється інституційний підхід у даному процесі. Розглядається суть інституційних теорій серед економічних теорій розвитку та доводиться їх важливість при формуванні теоретичних засад формування регіонального ринку медичного туризму.

Ключові слова: інституційні теорії, РРМТ, медичний туризм, оздоровчо-лікувальний туризм.

Вахович І.М., Малимон В.В.

**ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ТЕОРИИ В СИСТЕМЕ ТЕОРИЙ РАЗВИТИЯ
РЕГИОНАЛЬНЫХ РЫНКОВ МЕДИЦИНСКОГО ТУРИЗМА**

В статье рассматриваются концептуальные основы формирования и развития регионального рынка медицинского туризма и выделяется институциональный подход в данном процессе. Рассматривается суть институциональных теорий среди экономических теорий развития и приходится их важность при формировании теоретических основ формирования регионального рынка медицинского туризма.

Ключевые слова: институциональные теории, РРМТ, медицинский туризм, оздоровительно-лечебный туризм.

Vakhovych I., Malimon V.

**INSTITUTIONAL THEORIES IN THE SYSTEM OF THEORIES OF
DEVELOPMENT OF REGIONAL MARKETS FOR MEDICAL TOURISM**

The article deals with the conceptual foundations of the formation and development of the regional market of medical tourism and highlights the institutional approach in this process. The essence of institutional theories among economic theories of development is considered and their importance is emphasized during the formation of theoretical foundations of the formation of the regional market of medical tourism.

Keywords: institutional theories, regional market for medical tourism (RMMT), medical tourism, health-medical tourism

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному глобальному просторі доходи від туризму перевищують надходження від експорту товарів та за 50 років зросли у 300 разів – з 2 млрд. дол. США у 1950 році до 600 млрд. дол. США у 2000 р. [1, с. 17]. Дослідження Всесвітньої туристичної організації (ВТО) дають можливість стверджувати, що тенденції росту туристичної індустрії будуть зберігатися і надалі.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

За дослідженнями Т.І. Ткаченко, нарощування обсягів виробництва та реалізації туристичного продукту, підвищення ролі туризму у формуванні макроекономічних

показників узгоджується з національною стратегією економічного зростання, стабілізацією темпів приросту туристичного обороту на світовому ринку [2, с. 5].

Цілі статті. У даній статті доводиться важливість інституційних теорій, щодо формування теоретичних засад формування регіонального ринку медичного туризму. Виокремлення медичного туризму в окрему форму оздоровчо-лікувального туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ріст ринку туристичних послуг зумовлений з одного боку, зростанням їх попиту, з іншого – ростом пропозиції. До причин зростання попиту варто віднести: зростання мобільності населення планети; збільшення доходів та зменшення вільного часу сучасної людини; підвищення стандартів життя в розвинутих країнах світу; відкритість зовнішнього світу (особливо відчутним є фактор для країн пострадянського простору); соціально-психологічну переорієнтацію населення на комфорт та пізнання культурних цінностей; посилення ролі туристичних послуг для підтримки іміджу особи, ін. Ріст пропозиції спричинений, в основному, розвитком підприємництва, зумовленим високим рівнем оборотності та рентабельності капіталу сфери, її конкурентним потенціалом.

Очевидними є тенденції, за яких від класичного туризму відокремлюються нові, найрізноманітніші альтернативні види і типи туризму, зосередженість на яких дозволяє підвищувати дохідність туристичних послуг та відповідно, вихід на нові ринки, в тому числі, міжнародні.

Одним з наслідків диверсифікації ринку туристичних послуг стало поширення туризму на інші сфери послуг (готельний, ресторанний, транспортний бізнес) та майже всі виміри буття людини. Виникають різноманітні спеціалізовані підприємства, що виробляють різні компоненти і види туристичного продукту; окремі види туризму набувають інституційного оформлення. Про це свідчить й поява великої кількості міжнародних асоціацій та федерацій, які об'єднують багатотисячних представників тих чи інших підприємств, що спеціалізуються на окремих видах туризму. Серед них можна назвати: Міжнародну федерацію спортивного туризму, Міжнародну федерацію асоціацій з туризму на залізницях (1947 рік), Міжнародну готельну асоціацію (ІНА), Міжнародну асоціацію конгресного бізнесу (ІССА), Міжнародне бюро з соціального туризму (ВІТІС), Міжнародне бюро молодіжного туризму (ВІТЕІ) та ін. Існує навіть Міжнародна федерація журналістів, що висвітлюють інформацію про туризм (FІJЕТ). Кількість подібних професійних об'єднань продовжує невідпинно зростати [3, с. 28].

Одним із новітніх форм туризму, який акумулює значний соціально-економічний потенціал, є медичний. За даними Міжнародної медичної статистики (Medical Insights International), доходи від медичного туризму щороку зростають на 20%, при цьому річний оборот ринку сягає 40-60 млрд.дол. США [4].

Разом з тим, на сьогоднішній день, в Україні не набув належного розвитку медичний туризм, і відповідно, не сформовано його регіональних ринків. Виокремлення медичного туризму не знайшло відображення в законодавчому полі України, однак Всесвітньою організацією з туризму (World Tourism Organization), яка є базовою міжнародною організацією у цій сфері, медичний туризм визначено як одну із провідних його моделей.

Тому зупинимось на обґрунтуванні концептуальних засад та розкритті сутності регіональних ринків медичного туризму (РРМТ), визначимо передумови їх розвитку в Україні. При цьому зазначимо, що формування РРМТ будемо розглядати як процес становлення таких ринків, тоді як їх розвиток розглядаємо як збільшення за кількісними та покращення за якісними параметрами уже сформованих регіональних ринків.

Концепція формування та розвитку РРМТ, на нашу думку, повинна базуватись на

систематизації теорій регіоналістики, оскільки розвиток таких ринків окреслюється певними територіальними межами, що зумовлює необхідність розробки методологічних засад його функціонування за теоріями регіонального розвитку. Основними *теоріями регіоналістики*, положення яких є визначальними для формування РРМТ, на нашу думку, є такі:

- *теорії розміщення* (І.Тюнена, А.Вебера, В.Крісталера, Б.Беррі, М.Кастельє, У.Ізард, ін.), які визначають оптимальне розміщення осередків медичного туризму у регіоні, враховуючи низку факторів та умов (наявність кваліфікованого персоналу, матеріально-технічної бази, географічне розташування, інфраструктурне забезпечення тощо), що дозволить забезпечити ефективність функціонування регіональних ринків медичного туризму в цілому. Положення теорій розміщення стануть базовими при оцінці передумов формування РРМТ;

- *теорія полюсів росту* (Ф.Перру, Ж.Будвіль, П.Потьє, ін.), за якою регіональний ринок медичного туризму розглядається як потенційний високоприбутковий сектор економіки, розвиток якого генеруватиме значний соціально-економічний ефект для регіону шляхом стимулювання розвитку суміжних до медичного туризму сфер. Положення теорій полюсів росту зумовлюють потребу оцінки мультиплікативного впливу медичного туризму на соціально-економічний розвиток регіону в цілому;

- *теорія дифузії нововведень* (Г.Мюрдаль, Т.Хагерstrand) передбачає необхідність поширення інноваційних технологій на РРМТ, як необхідної умови його функціонування. Ця вимога є базовою для формування регіональних осередків медичного туризму в Україні, що зумовлено низькою інноваційною активністю економіки країни в цілому та медичної сфери зокрема. Положення теорії дифузії інновацій зумовлюють потребу розробки механізмів запровадження інноваційних технологій для забезпечення конкурентоспроможності регіональних ринків медичного туризму;

- *теорія геомаркетингу* (А.Шоу, Л.Уелд, ін), яка визначає дослідження ринку медичного туризму у просторовому аспекті з позиції оцінки конкурентів, попиту та пропозиції послуг медичного туризму. Положення даної теорії зумовлюють потребу вивчення закордонного досвіду формування регіональних ринків медичного туризму та стають передумовою оцінки рівня їх сформованості в Україні.

У сукупності наведені теорії регіонального розвитку дозволяють виокремити методологічне спрямування дослідження механізмів формування та розвитку регіональних ринків медичного туризму в Україні. Разом з тим, окрім теорій регіоналістики, формування та розвиток РРМТ визначають теорії розвитку туризму, серед яких виокремимо ті з них, які містять у положеннях просторовий аспект, зокрема:

- *теорію еволюції туристичного простору*, за якою розвиток регіону як туристичної дестинації відбувається циклічно і включає декілька етапів: експлорація, вступ, розвиток, консолідація, стагнація та занепад або відродження. Вихід на новий цикл розвитку туристичного регіону можливий за умови модернізації туристичних об'єктів, застосування інноваційних технологій. Важлива роль при цьому належить діяльності органів регіональної влади з підвищення привабливості туристичного регіону та залучення інвестицій у туристичну індустрію;

- *теорію відправної - приймаючої регіональної системи*, згідно якої регіон розміщення ринку медичного туризму (приймаючий регіон) слугує місцем зіткнення інтересів туристів з різних регіонів, а також туристів та місцевого населення. Відправною регіональною системою є країни та окремі регіони-постачальники туристів. Положення даної теорії зумовлюють потребу вивчення мотивів туристів відвідання медичних турів в регіонах України;

- *теорію туристичного простору*, згідно якої регіон, як туристична дестинація сформована з таких первинних (природних та історично сформованих матеріальних та духовних) та вторинних (інфраструктурних) туристичних елементів. Розгляд даної теорії через призму формування РРМТ зумовлює потребу виокремлення базових та інфраструктурних інститутів таких ринків;

- *теорію туристичної функції*, яка визначає причину приїзду в туристичний регіон, якою є суспільно-економічна діяльність, спрямована на обслуговування туристів та задоволення їх туристичних потреб [5]. Дана теорія розкриває вплив розвитку туризму на активізацію сфери послуг в регіоні, у якій туризм може виконувати головну, рівноправну, доповнюючу чи додаткову функцію. Положення даної теорії повинні бути взяті за основу при проведенні оцінки передумов формування РРМТ в Україні;

- *теорію територіальних рекреаційних систем*, що обґрунтовує взаємозв'язок між основними елементами туристичного регіону, як рекреаційної системи, зокрема: туристами, туристичними ресурсами (природними та антропогенними), інфраструктурою, персоналом у туризмі та установами, які управляють рекреаційною системою. Положення даної теорії стають базовими при формуванні кластерних угруповань як певного виду організаційної системи формування РРМТ;

- *теорію туристичної урбанізації*, положення якої дозволяють виокремлювати міські агломерації як осередки формування та функціонування регіональних ринків медичного туризму;

- *теорію функції туризму* (К.Пшецлавський), яка розкриває функції туризму та дозволяє їх систематизувати на позитивні та негативні. До функцій туризму відносяться функції: відпочинку, оздоровлення, виховну, економічну, навчальну, охорони природи, політичну, містоформуєчу, етнічну, ін. Положення даної теорії є передумовою виокремлення медичного туризму серед інших видів туризму.

Систематизація теорій туризму дозволяє акцентувати увагу на необхідності дослідження передумов та виокремленні регіональних осередків формування РРМТ. Разом з тим, оскільки РРМТ формуються під впливом інституціонального середовища, слід виокремити інституціональні теорії для розуміння сутності РРМТ, зокрема:

- *теорію інституціоналізму*, що дозволяє розглядати регіональний ринок медичного туризму як систему соціальних інститутів, що забезпечує його функціонування. На цій теорії базується розуміння сутності такого ринку та сукупність норм і правил його функціонування та розвитку;

- *теорію трансакційних витрат*, що дозволяє розглядати регіональний ринок медичного туризму з позиції взаємовідносин, що постійно відбуваються на ньому та витрат, що їх супроводжують. Положення теорії стають передумовою обґрунтування організаційних систем формування РРМТ, зокрема застосування кластерного підходу при побудові таких ринків;

- *теорію прав власності*, яка визначає приватну власність як основну форму власності, що через зацікавленість у досягненні, забезпечує результативність діяльності на РРМТ;

- *теорію інформаційного суспільства*, яка відстоює необхідність розвитку сфери послуг, в тому числі високотехнологічних, що стає передумовою формування та розвитку РРМТ.

Окрім наведених вище теорій регіональної економіки, теорій туризму та інституціональних теорій, розвиток РРМТ забезпечують положення теорій конкуренції, які визначають умови формування та розвитку регіональних ринків медичного туризму, в основному, з позиції використання ресурсного потенціалу регіонів. Основними теоріями конкуренції, які слід закласти в основу розвитку регіональних ринків

медичного туризму, на нашу думку, є:

- *теорія абсолютних переваг*, яка обґрунтовує розвиток регіональних ринків медичного туризму на основі використання унікальних переваг надання медичних послуг на певній території, що визначається природно-кліматичними, професійними, інфраструктурними, інноваційними та іншими чинниками. Вивчення даної теорії при формуванні регіональних ринків медичного туризму дозволить сформулювати напрямки розвитку медичного туризму певного регіону, використовуючи притаманні йому унікальні переваги;

- *теорія порівняльних переваг*, що визначає розвиток регіональних ринків медичного туризму на основі використання конкурентних переваг регіону порівняно з іншими. В першу чергу, до них відносяться співвідношення рівня цін на медичні послуги, рівня якості надання медичних послуг, рівня кваліфікації персоналу тощо. Базуючись на даній теорії, регіональний ринок медичного туризму може стати полюсом росту для регіональної економічної системи, що генеруватиме мультиплікативний ефект на інші сфери економіки регіону;

- *теорія конкурентних переваг*, яка обґрунтовує переваги регіону, який нарощує туристичну активність шляхом розвитку інноваційних видів туризму, в тому числі медичного. Генерація інновацій на регіональному ринку медичного туризму зміцнює його конкурентні позиції, що покращує позиціонування регіону у національному та міжнародному туристичному просторі. Використання теорії конкурентоспроможності при формуванні регіональних ринків медичного туризму дозволить підтримувати стійку тенденцію його розвитку;

- *теорія співвідношення факторів* характеризує рух вхідних та вихідних туристичних потоків регіону, що залежать від наявності та надлишку для них факторів розвитку регіонального ринку медичного туризму. Іншими словами, при наявності ресурсного потенціалу створення медичного туризму в регіоні, він виходитиме на національний, згодом – міжнародний рівень розвитку, при наявності такого потенціалу в іншому регіоні – ситуація зміниться на протилежну.

У сукупності наведені теорії конкуренції дозволяють виокремити умови формування та розвитку регіональних ринків медичного туризму в Україні з позиції доцільності даних процесів.

Дослідження наведених теорій дозволяє виокремити особливості формування регіональних ринків медичного туризму та окреслити напрямки їх розвитку, як потенційного високоприбуткового сектора регіональної економіки (табл. 1). Систематизація теорій регіонального розвитку, теорій конкуренції, теорій розвитку туризму та інституціональних теорій становить методологію дослідження процесу формування та розвитку регіональних ринків медичного туризму.

Відповідно до наведених вище теорій, зупинимось на обґрунтуванні сутності медичного туризму та регіонального ринку медичного туризму, адже за словами Б.М.Данилишина, вихідним серед методологічних засад є уточнення, збагачення змісту ключових понять, за допомогою яких можна найбільш повно охарактеризувати реальну дійсність [6, с. 8].

За дослідженнями З.В.Герасимчук, І.Б. Шевчук, у регіонах формуються різні групи споживачів медичних послуг, що мають специфічні потреби і вимоги до покращення і примноження здоров'я; відбувається зміна форм власності медичних закладів; виникають нові медичні установи з покращеним обслуговуванням населення, новим медичним обладнанням і методиками лікування; зростає готовність населення платити за медичні послуги; спостерігається неоднорідність у формуванні попиту і пропозиції медичних послуг у регіонах, що обумовлена регіональними чинниками тощо [7, с. 5].

Обґрунтування напрямків дослідження РРМТ на основі систематизації економічних теорій та концепцій розвитку*

Теорії та концепції	Характеристика теорій та концепцій з позиції формування РРМТ	Напрямок дослідження РРМТ
1	2	3
<i>Теорії та концепції, що визначають розміщення та розвиток продуктивних сил регіону</i>		
<i>Розміщення</i> (І.Тюнена, А.Вебера, В.Крісталера, А.Льош, Б.Беррі, М.Кастельє, У.Ізард, ін.)	Визначають оптимальне розміщення осередків медичного туризму у регіоні	Положення теорій розміщення зумовлюють потребу оцінки факторів та передумов формування РРМТ
<i>Полюсів росту</i> (Ф.Перру, Ж.Будвіль, П.Потьє, ін.)	РРМТ розглядається як потенційний високоприбутковий сектор економіки, розвиток якого генеруватиме значний соціально-економічний ефект для регіону шляхом стимулювання розвитку суміжних до медичного туризму сфер	Положення теорії зумовлюють потребу оцінки мультиплікативного впливу медичного туризму на соціально-економічний розвиток регіону в цілому
<i>Дифузії нововведень</i> (Т.Хагерстранд, Г.Мюрдаль)	Передбачає необхідність поширення інноваційних технологій на РРМТ, як необхідної умови його функціонування	Положення теорії зумовлюють потребу розробки механізмів запровадження <i>інноваційних технологій</i> для забезпечення конкурентоспроможності регіонального ринку медичного туризму
<i>Геомаркетингу</i> (А.Шоу, Л.Уелд, ін.)	Визначає дослідження ринку медичного туризму у просторовому аспекті з позиції оцінки конкурентів, попиту та пропозиції послуг медичного туризму	Положення теорії зумовлюють потребу вивчення <i>закордонного досвіду</i> формування РРМТ та стають передумовою розробки засобів стимулювання попиту на його послуги
<i>Теорії та концепції, що визначають розвиток туризму у регіоні</i>		
<i>Еволюції туристичного простору</i> (Р.В. Бутлер)	Розвиток регіону як туристичної дестинації відбувається циклічно і включає декілька етапів: експлорація, вступ, розвиток, консолідація, стагнація та занепад або відродження	Положення теорії зумовлюють потребу модернізації туристичних об'єктів, застосування <i>інноваційних технологій</i> . Важлива роль при цьому належить діяльності <i>органів регіональної влади</i> з підвищення привабливості туристичного регіону та залучення інвестицій у туристичну індустрію

1	2	3
<i>Відправної - приймаючої регіональної системи</i> (Ж.Жафарі)	Регіон розміщення ринку медичного туризму (приймаючий регіон) розглядається як місце зіткнення інтересів туристів з різних регіонів, а також туристів та місцевого населення. Відправною регіональною системою є країни та окремі регіони-постачальники туристів	Положення теорії зумовлюють потребу вивчення <i>мотивів туристів</i> відвідання медичних турів в регіонах України
<i>Туристичного простору</i> (Й.Варшинська, А.Яцковський, С.Лішевський та ін.)	Регіон, як туристична дестинація сформована з первинних (природних та історично сформованих матеріальних та духовних) та вторинних (інфраструктурних) туристичних елементів	Розгляд теорії через призму формування РРМТ зумовлює потребу виокремлення <i>базових та інфраструктурних інститутів</i> такого ринку
<i>Туристичної функції</i> (Мальська М.П.)	Розкриває вплив розвитку туризму на активізацію сфери послуг в регіоні, у якій туризм може виконувати головну, рівноправну, доповнюючу чи додаткову функцію. визначає причину приїзду в туристичний регіон, якою є суспільно-економічна діяльність, спрямована на обслуговування туристів та задоволення їх туристичних потреб	Положення теорії повинні бути взяті за основу при проведенні <i>оцінки передумов формування РРМТ</i> в Україні
<i>Територіальних рекреаційних систем</i> (В.С.Пріображенський, Ю.А.Веденіна)	Обґрунтовує взаємозв'язок між основними елементами туристичного регіону, як рекреаційної системи, зокрема: туристами, туристичними ресурсами (природними та антропогенними), інфраструктурою, персоналом у туризмі та установами, які управляють рекреаційною системою.	Положення теорії стають базовими при формуванні <i>кластерних угруповань</i> як певного виду організаційної системи формування РРМТ
<i>Туристичної урбанізації</i>	Дозволяють виокремлювати міські агломерації як осередки формування та функціонування регіональних ринків медичного туризму	Положення теорії є базовими при визначення <i>регіональних осередків</i> розвитку медичного туризму в Україні
<i>Функцій туризму</i> (К.Пшецлавський, ін.)	Розкриває функції туризму та дозволяє їх систематизувати на позитивні та негативні. До функцій туризму відносяться функції: відпочинку, оздоровлення, виховна, економічна, навчальна, охорони природи, політична, місто формуюча, етнічна, ін.	Положення теорії є передумовою <i>виокремлення медичного туризму серед інших видів туризму</i>

1	2	3
<i>Інституціональні теорії</i>		
<i>Інституціоналізму</i> (Дж. Гобсон, Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл, Дж. Гелбрейт, Ф. Перру, ін.)	Дозволяє розглядати регіональний ринок медичного туризму як систему соціальних організацій, інститутів та інституцій, що забезпечує його функціонування	На теорії базується розуміння <i>сутності РРМТ</i> та сукупність норм і правил його функціонування та розвитку
<i>Трансакційних витрат</i> (Р.Коуз, О.Уільямсон, Дж. Стіглер, О.Вільямсон, М.Дженсен, У.Меклінг, Дж.Робертс, К.Далман, ін.)	Дозволяє розглядати регіональний ринок медичного туризму з позиції взаємовідносин, що постійно відбуваються на ньому та витрат, що їх супроводжують	Положення теорії стають передумовою обґрунтування <i>організаційних систем формування РРМТ</i>
<i>Прав власності</i> (Д. Юм, Дж.С. Мілль, Г.Госсен, В. Ойкен, Р. Коуз, А.Алчіан, Г.Демсетца, ін.)	Відстоює приватну власність як таку, що забезпечує зацікавленість у кінцевих результатах діяльності інститутів РРМТ	Положення теорії стають передумовою виокремлення <i>приватної власності</i> як пріоритетної для формування РРМТ
<i>Інформаційного суспільства</i> (Д. Белл, О. Тоффлер)	Положення теорії акцентують увагу на розвитку сфери послуг як пріоритетної у сучасних умовах	Положення теорії підтверджують доцільність розвитку РРМТ як ринку високотехнологічних послуг
<i>Теорії конкуренції</i>		
<i>Теорія абсолютних переваг</i> (А. Сміт)	Обґрунтовує доцільність формування та розвитку РРМТ на основі використання унікальних переваг надання медичних послуг на певній території	Положення теорії дозволяють виокремити <i>регіональні осередки</i> формування РРМТ та визначити підходи до <i>ціноутворення</i> на такому ринку
<i>Теорія порівняльних переваг</i> (Д.Рікардо)	Визначає розвиток РРМТ на основі використання конкурентних переваг регіону порівняно з іншими	Положення теорії є базовими при визначення <i>регіональних осередків</i> розвитку медичного туризму в Україні
<i>Теорія конкурентних переваг</i> (М.Портер)	Обґрунтовує переваги регіону шляхом розвитку інноваційних технологій на РРМТ	Положення теорії зумовлюють потребу розробки механізмів запровадження <i>інноваційних технологій</i> для забезпечення конкурентоспроможності РРМТ
<i>Теорія співвідношення факторів</i> (Елі Хекшер, Бертіл Олін)	Характеризує рух вхідних та вихідних туристичних потоків регіону, що залежать від наявності та надлишку для них факторів розвитку РРМТ	Положення теорії повинні бути взяті за основу при проведенні <i>оцінки передумов формування РРМТ</i> в Україні

*розроблено авторами

В.Федоров медичний туризм розглядає як форму лікувально-оздоровчого туризму, що передбачає отримання медичних послуг, які надаються за межами звичної сфери проживання пацієнта у спеціалізованих медичних закладах (лікарнях, клініках, госпіталах, медичних центрах). Характерною особливістю медичного туризму є здійснення однієї або декількох взаємопов'язаних медичних маніпуляцій, спрямованих на лікування певного захворювання, що є первинною метою всього туру [8, с. 171].

Медичний туризм є своєрідним видом туризму, де існують об'єктивні конкурентні переваги над іншими видами. Так, за соціологічними дослідженнями, проведеними науковцем Н.А.Свелебою, в результаті впливу фінансової кризи, економії підлягають майже всі статті сімейних бюджетів, за виключенням медичних послуг [9, с. 125]. Це свідчить не лише про соціальну необхідність, а й про економічну доцільність розвитку регіональних ринків медичного туризму, що дозволить наростити конкурентні переваги регіонів та підвищити рівень життя населення.

За дослідженнями Інституту економіки Корельського наукового центру РАН [10, с.39], туризм як особлива сфера розвитку суспільства на макро-, мезо та мікрорівнях поєднує у собі і ринкові аспекти економічних зв'язків, і соціально орієнтовані цілі розвитку. При цьому соціальний аспект туризму повинен виступати як ціль, а ринковий аспект – як засіб її реалізації.

М.Фурманек появу медичного туризму (який науковець поєднує із спа-туризмом) пов'язує зі збільшенням тривалості та покращенням якості життя, розвитком технологій та медичних ноу-хау. За дослідженнями польського науковця, нові форми туризму, які розвиваються швидкими темпами, стали каталізатором економічного розвитку багатьох країн: на Далекому Сході (Індія, Малайзія), Середньому Сході (Йорданія, Ізраїль), в Латинській Америці (Аргентина, Бразилія, Коста-Ріка) [11, с. 359].

О.П.Джангіров розглядає медичний туризм як сферу «обслуговуючого (сервісного) виробництва»[12]. У цьому аспекті, О.В.Бабкін визначає оздоровчо-лікувальний туризм як діяльність, що базується на курортології та характеризується переміщенням резидентів чи нерезидентів у межах або за межами державних кордонів на термін не менший 20 годин і не більший 6 місяців в оздоровчих цілях, цілях профілактики різноманітних захворювань організму людини [12, с. 252]. На нашу думку, курортологію не слід розглядати основою формування медичного туризму, адже місцем перебування туриста не обов'язково є санаторії чи курортні зони відпочинку. Ними можуть бути і готелі, і агросадиби і інші місця стаціонарного перебування туристів. З іншого боку, перебування туриста на курорті з метою оздоровлення не відповідає задекларованій нами меті медичного туризму – викорінення захворювання. Тому нами відстоюється думка про виокремлення медичного туризму в окремий напрям лікувально-оздоровчого туризму.

В.К.Федоров у науковому дослідженні зосереджується на суті понять лікування та оздоровлення. Під лікуванням науковець розуміє комплекс заходів, спрямованих на полегшення, ліквідацію симптомів і проявів діагностованих порушень життєдіяльності, нормалізацію порушених процесів життєдіяльності. Оздоровлення при цьому розуміється як невід'ємна частина велнесу – комплексу впливів на організм з метою покращення і укріплення здоров'я, що виходить за рамки лікування [8, с. 177]. Медичний туризм дозволяє поєднувати процедури, спрямовані на покращення фізичного здоров'я з відпочинком. Основна мета такого поєднання – найповніша реабілітація організму після медичних процедур [8, с. 179].

М.Фурманек припускає, що спа-туризм та медичний туризм можуть співіснувати та співіснують з іншими формами туризму. Поширеною є практика поєднання пропозицій з активного, ділового та пізнавального туризму [11, с. 359-366]. Базуючись

на даному припущенні, спробуємо оцінити систему взаємозв'язків медичного туризму з іншими видами. Для цього, спершу обґрунтуємо місце медичного туризму серед видів туризму, базуючись на класифікації форм туристичної індустрії.

У найзагальнішому вигляді, виокремлюють види туризму, систематизовані у додатку А.1 [2; 14; 15; 16].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що медичний туризм: є складовою оздоровчо-лікувального туризму; пріоритетною організаційною формою медичного туризму є міжнародний в'їзний туризм; для медичного туризму придатна його організація, що передбачає стаціонарне/амбулаторне перебування туристів у належних умовах; медичний туризм розраховано на туристів з різною географічною віддаленістю від місця постійного проживання; культурно-пізнавальні, екологічні, природні, зелені, активні, транспортно-екскурсійні, релігійні, спортивні та інші тури можуть розглядатись як додаткові функції медичного туризму; за тривалістю відпочинку, медичний туризм може розглядатись як одноденний, так і багатоденний.

На основі вищесказаного, медичний туризм будемо розглядати як форму оздоровчо-лікувального туризму, для якої характерною є організація стаціонарного/амбулаторного розміщення туристів з метою поєднання послуг з лікування певного захворювання (на основі надання медичних маніпуляцій) та відпочинку (на основі пропозиції додаткових туристичних послуг). У цьому аспекті доцільно здійснити поділ послуг медичного туризму на профілюючі (цільові) та забезпечуючі (інфраструктурні). До профілюючих віднесемо медичні послуги, спрямовані на ліквідацію захворювань, тобто входять у рамки лікування. Забезпечуючими вважатимемо послуги з відпочинку медичних туристів (рис. 1).

Потреба виокремлення медичного туризму в окрему форму оздоровчо-лікувального туризму зумовлена в першу чергу його специфічною ознакою – забезпеченням результату лікування, тобто характеризується завершеністю процесу лікування. Якщо мета оздоровчого туризму (велнесу), в основному, розглядається як профілактика певних захворювань та зміцнення здоров'я, то мета медичного туризму більш конкретна і полягає у лікуванні хвороб та інших відхилень від здорового стану організму, у викоріненні захворювання, що і розглядається причиною приїзду у той чи інший регіон.

Рис. 1. Місце медичного туризму у системі оздоровчо-лікувального*

*розроблено авторами

Тому при розробці медичних турів особливу увагу слід приділяти тому, щоб туристу надали саме ті медичні послуги, які йому потрібні та не зашкодять його здоров'ю [17, с. 58].

Висновки. Отже, інституційні теорії займають гідне місце серед теорій розвитку регіонального ринку медичного туризму, що визначають його як систему соціальних інститутів. На цій теорії базується розуміння сутності такого ринку та сукупність норм і правил його функціонування та розвитку.

В цілому ж, розвиток регіональних ринків медичного туризму є потенційним високоприбутковим сектором економіки України, здатним акумулювати значний соціальний та економічний ефект та забезпечити інтеграцію України у європейські та світові глобалізаційні і гуманізаційні процеси.

Список використаних джерел:

- 1.Максаковский В. Развитие и география международного туризма / В.Максаковский // Краеведство. География. Туризм. – 2001. – № 21. – С.17–21.
- 2.Ткаченко Т. І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: [монографія] / Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2009. – 463 с.
- 3.Туризм як національний пріоритет: [монографія] / За ред. І. М. Писаревського. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 284 с.
- 4.Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу : [навчальний посібник] / М. П. Мальська, В. В.Худо, В. І.Цибух – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
- 5.Деркач С. Закарпаття має шанси стати лідером у розвитку медичного туризму [Електронний ресурс] / С. Деркач // Інтернет-виданняUA-Reporter.com. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/111322>.
- 6.Продуктивні сили економічних районів України / [Данилишин Б. М., Чернюк Л. Г., Горська О. В., Фашевський М. І., Антоньєва Л. С., Щедрова І. М., Нікітюк М. П., Клиновий Д. В.]. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2000. – 520 с.
- 7.Герасимчук З. В. Регіональна політика розвитку ринків медичних послуг: мета, напрямки формування та інструменти реалізації / З. В. Герасимчук, І. Б. Шевчук // 36. наук. пр. «Економічні науки». – Серія «Регіональна економіка». – Вип. 5 (17). – Ч. 3. – Луцьк, 2008. – С. 7–23.
- 8.Федоров В. К. Предпосылки возникновения новых форм лечебно-оздоровительного туризма / В. К. Федоров // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия «Экономика и управление». – Т. 24 (63). – 2011. – № 2. – С. 171–179.
- 9.Свелеба Н. А. Актуальні проблеми туристичного бізнесу в умовах динамічних змін ринкового середовища / Н. А. Свелеба, М. М. Бігус // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19 (8). – С.122–126.
10. Управление развитием туризма в регионе. Опыт реализации Стратегии Республики Карелии / Институт экономики КарНЦ РАН ; под общ. ред. Ю. В. Савельева, О. В. Толстогузова. – Петрозаводск: Изд-во Карельского научного центра РАН, 2008. – 141 с.
11. Фурманек М. Нові форми оздоровчого туризму / М. Фурманек// Вісник Львів. ун-ту. – Серія «Міжнародні відносини». – 2008. – Вип. 24. – С. 359–366.
12. Джангиров А. П. Сервис – экономический потенциал рынка оздоровительного туризма: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – сфера услуг; рекреация и туризм)» / А.П. Джангиров. – Кисловодск. – 2011. – 46 с.
13. Бабкин А. В. Специальные виды туризма / А. В. Бабкин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 252 с.
14. Забелина Н. М. Национальный парк. – М.: Мысль, 1987. – 174 с.
15. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
16. Боголюбов В. С. Организация специальных видов туризма : [конспект лекций]. –Спб. – 2010. – 116 с.
17. Громов О. Г. Медичний туризм: основні напрями, фактори, проблеми [Електронний ресурс] / О. Г. Громов // Дніпропетровський НУ ім. Олеся Гончара. – Режим доступу: http://www.ggf-dnu.org.ua/publ/sbornik_konferencii_2006/medichnij_turizm_osnovni_naprjami_faktori_problemi/11-1-0-549.

УДК 911.3:352(477.82)

Барський Ю.М., д.е.н., професор

Пугач С.О., к.г.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано особливості перебігу сучасної адміністративно-територіальної реформи низового рівня у Волинській області з позицій економічної та соціальної географії. Показано недоліки та основні проблеми реформи у територіальному аспекті. Основними проблемами низької інтенсивності перебігу реформи є: проблема меж майбутніх територіальних громад, визначення адміністративного центру громади та зони його доступності, компактність території майбутніх громад, проблема шляхів сполучення, відсутність детально розробленої територіальної схеми реформи.

Ключові слова: територіальна реформа, об'єднана територіальна громада, центр громади, зона доступності, компактність території.

Barsky Yu., Puhach S.

SPATIAL ANALYSIS OF MODERN TERRITORIAL REFORM IN THE VOLYN REGION

In the article the features of the modern administrative-territorial reform of the lower level in the Volyn region from the point of view of human geography are analyzed. The shortcomings and main problems of reform in the territorial aspect are shown. The main problems of the low intensity of the reform are: problem of the boundaries of future territorial communities, determination of the administrative center of the community and its accessibility zone, compactness of the territory of future communities, the problem of communication routes, absence of a detailed territorial reform scheme.

Key words: territorial reform, united territorial community, community center, accessibility zone, compactness of territory.

Барский Ю. Н., Пугач С. А.

ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ РЕФОРМЫ В ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье проанализированы особенности современной административно-территориальной реформы низового уровня в Волынской области с точки зрения экономической и социальной географии. Показаны недостатки и основные проблемы реформы в территориальном аспекте. Основными проблемами низкой интенсивности реформы являются: проблема границ будущих территориальных общин, определение административного центра общины и зоны его доступности, компактность территории будущих общин, проблема путей сообщения, отсутствие детально разработанной территориальной схемы реформы.

Ключевые слова: территориальная реформа, объединенная территориальная община, центр общины, зона доступности, компактность территории.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні ми є свідками територіальної реформи у нашій державі. Україна ось уже понад 25 років користується системою адміністративно-територіального поділу, яка їй «дісталася у спадок» від УРСР. Про її недосконалість та невідповідність сучасним реаліям присвячена велика кількість публікацій як наукового, так і публіцистичного характеру. Необхідність реформування органів влади та місцевого самоврядування у територіальному аспекті ні у кого не викликає сумніву. Проте сам перебіг сучасної територіальної реформи викликає низку запитань як у пересічних громадян, так і у науковців. Поглянемо на сучасну реформу з точки зору економічної та соціальної географії, тобто проаналізуємо її власне «територіальні» аспекти.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням адміністративно-територіального устрою Волинської області та його реформування присвячена низка публікацій у наукових виданнях та засобах мас-медіа. Глибиною аналізу проблеми особливо виділяються праці В. Малиновського [9]. Серед інших дослідників варто згадати В. Артеменка [3], О. Врублевського [3], О. Жук [5], М. Карліна [7], В. Лажніка [8], І. Савченко [13], О. Самохвала [4] та ін.

Цілі статті. Вивчення просторових (територіальних) особливостей перебігу сучасної адміністративно-територіальної реформи низового рангу у Волинській області. Основне завдання – аналіз компактності та ексцентриситету перспективних територіальних громад у Волинській області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Адміністративно-територіальна реформа низового

рангу, яка зараз відбувається в Україні носить назву «формування спроможних територіальних громад». Основними документами для формування територіальних громад та вибору їх адміністративних центрів є Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [6] та «Методика формування спроможних територіальних громад» [11].

Перш за все виникають питання до наукового обґрунтування територіальної реформи. Основною вимогою, яка декларується, є фінансова самодостатність (вживається термін «спроможність») територіальних громад. Але на практиці цього досягнути навряд чи вдасться. Сучасна українська та світова практика вказує на існування як успішних у фінансовому плані, так і дотаційних територій. Для прикладу, не зрозуміло, як після об'єднання 3 дотаційних сільрад має утворитися 1 фінансово успішна громада.

У складі робочої групи з розробки перспективного плану майбутніх територіальних громад серед науковців згадуються лише етнографи та краєзнавці. Решта – об'єднані у широкі групи «представники місцевих наукових установ» та «експерти різного профілю». На нашу думку, провідне місце при розробці територіальних аспектів реформи мало б належати економіко-географам, картографам та землевпорядникам.

Наступна проблема – *проблема меж* майбутніх територіальних громад. Серед обов'язкових умов у «Методиці...» [11] зазначаються нерозривність (відсутність острівних територій), належність усієї території громади до однієї сучасної адміністративної області та, на нашу думку найголовніша, межі територіальних громад повинні співпадати з межами існуючих сільрад. На практиці це означає *об'єднання кількох сільрад в одну територіальну громаду*. З одного боку ми критикуємо існуючий адміністративно-територіальний поділ, а з другого – боїмося від нього відійти. Багато недоліків сучасного територіального поділу автоматично перейдуть у новий.

На нашу думку, ефективна реформа територіального устрою не повинна бути прив'язаною до сучасних меж (навіть обласних). Тим більше, що межі сучасних сільрад багато в чому мають умовний характер, без чіткої локалізації на місцевості. У цьому легко можна переконатися порівнявши карти з різних джерел (наприклад: «Волинська область: політико-адміністративна карта» [2], «Волинська область. Перспективний план формування територій громад від 25.06.15» [14], «Волинська область. Перспективний план формування територій громад від 23.09.15» [12]), на яких межі сільрад позначені по різному.

Наступна проблема – це визначення адміністративного *центру громади та зони його доступності*. Фактично це і є поділ території на майбутні громади (у реальності – об'єднання кількох міських/селищних/сільських рад). Потенційним адміністративним центром громади теоретично може стати будь-яке село з розвинутою інфраструктурою (насамперед ЗОШ I-III ст. чисельність учнів – 250 осіб, чисельність дітей дошкільного віку – 100 осіб). На практиці – це міста, смт та найбільші села із зручним транспортно-географічним положенням.

Набагато складнішою проблемою є *визначення зони доступності* центрів (територій, які будуть підпорядковуватися адміністративному центру). У «Методиці...» [11] сказано, що відстань від поселень до центру громади не повинно перевищувати 20 км по дорогах із твердим покриттям (максимум 25 км, якщо чисельність жителів, які проживають далі 20 км, менше 10 %), рівновіддаленість центру від поселень, доступність до публічних послуг (швидкість прибуття швидкої допомоги, пожежної повинна бути менше 30 хв.).

Площа круга радіусом 20 км становить 1256,6 км², середній розмір адміністративних районів у Волинській області – 1251,3 км². Тобто, в ідеальному випадку площа територіальних громад може бути співставною із площею сучасних районів. На практиці ідеально прямих доріг не існує, а коефіцієнт непрямої лінійності

(відношення відстані між двома точками на транспортній мережі до найкоротшої відстані між цими точками) для громад буде не менше 1,5–2,0. У випадку Волинської області, це означає, що розмір найбільшої громади може охопити територію такого невеликого району, як Шацький чи Локачинський. Для великих районів (Маневицького, Камінь-Каширського, Ковельського) необхідно буде створювати мінімум дві-три територіальні громади.

Враховуючи те, що межі сільрад “непорушні” то проблема визначення зони доступності зводиться до питання – *які сільради приєднати до міських/селищних/сільських рад – центри яких вибрані центрами територіальних громад.*

На нашу думку, однією із найбільших *організаційних* проблем сучасної територіальної реформи є відсутність чіткого плану (детально розробленої територіальної схеми). 25.06.15 депутати Волинської обласної ради прийняли проект «Перспективного плану формування територій громад Волинської області» [14]. Згідно цього плану, на території області має бути сформовано 74 територіальні громади. Однак 23.09.15 Кабінет Міністрів України затверджує «Перспективний план формування територій громад Волинської області» [12] у якому кількість громад – 52, а значні площі (західна частина Шацького, північна та південна частини Старовижівського, північна частина Ковельського, центральна та східна частини Рожищенського, західна частина Луцького, східна та центральна частини Володимир-Волинського, західна частина Іваничівського районів) позначені як «території, де не сформовано територіальні громади відповідно до Методики».

Станом на 1.05.17, на сайті «Децентралізація влади» [10] вказано, що на території Волинської області вже сформовано 15 територіальних громад (Велицька, Голобська, Дубівська, Заболоттівська, Зимнівська, Княгининівська, Литовезька, Люблинецька, Павлівська, Поворська, Поромівська, Прилісненська, Смолигівська, Устилузька, Шацька), а ще 40 має бути створено (разом 55). Території, де ще не сформовані проектні територіальні громади мають дещо іншу конфігурацію у порівнянні з [10] й позначаються на карті, як «нерозмічена область».

Сайт GROMADA.INFO [1] вказує, що станом на 1.05.17, у Волинській області сформовано 20 громад. Крім вище вказаних 15 об'єднаних територіальних громад, вибори відбулися у Вишнівській, Заборольській, Забродівській, Колодяжненській, Самарівській громадах.

Територіальна реформа у Волинській області триває вже два роки, а ми так і не бачимо кінцевої схеми. Як наслідок – відсутність можливості ґрунтовного наукового аналізу. Все ж спробуємо дати деякі оцінки, опираючись на перспективні плани формування територій громад Волинської області від 25.06.15 [14] та 23.09.15 [12].

Перше, що кидається у вічі – це те, що громади дуже *відрізняються за площею, населенням, кількістю населених пунктів*. Так, площа найбільшої Любешівської громади (близько 1000 км²) відрізняється від найменшої Смолигівської (близько 70 км²) у 14 разів. Чисельність населення Горохівської громади (приблизно 33 тис. осіб) переважає аналогічний показник Смолигівської (близько 1,7 тис. осіб) у понад 19 разів. Кількість населених пунктів у Горохівській громаді (38 поселень) переважає аналогічний показник Смолигівської (6 поселень, у т.ч. 1 без населення) у понад 6 разів. Отже, основні показники найбільшої та найменшої громад відрізняються у понад 10 разів. Для ефективності управління, територіальні громади повинні бути по можливості співставними (ми не говоримо рівними) за основними параметрами. У «Методиці...» варто було б запровадити крім максимальних показників й мінімальні центри майбутніх громад.

Наступною проблемою є *компактність території* громад. Багато майбутніх територіальних громад матимуть складну та неправильну конфігурацію території (наприклад: Зимнівська, Ківерцівська, Камінь-Каширська, Устилузька, Турійська,

Цмінівська, Цуманська та ін.), витягнуту форму (наприклад: Гущанська, Оваднівська, Ратнівська, Самарівська та ін.), виступи території, що глибоко «врізаються» у територію інших громад (наприклад: Самійличівська сільрада у Шацькій громаді, Лісівська сільрада у Маневицькій громаді, Карпилівська сільрада у Дернівській громаді, Римачівська сільрада у Гущанській громаді та ін.). Це у майбутньому призведе до ускладнення зв'язків з центром та всередині громади. В ідеалі форми територій громад повинні бути максимально наближеними до кола або шестикутника. Проте ця вимога, при умові «непорушності» меж існуючих сільрад, виглядає нездійсненною.

Однією з вимог, чітко зазначених у «Методиці...» є з нерозривність (відсутність острівних територій) території громади. Однак й тут у «Перспективному плані...» спостерігаються суперечності: Жабченська сільрада не має спільної межі із Берестечківською громадою, до складу якої вона входить.

Для багатьох громад у майбутньому гостро постане проблема *ексцентричності*, іншими словами периферійного розміщення центру громади. У «Методиці...» ця вимога називається рівновіддаленість центру від поселень. Бузаківська, Пнівненська, Полицівська, Прилісненська, Старовижівська, Маневицька, Цмінівська, Цуманська, Дернівська, Боратинська, Берестечківська, Підгайцівська, Боратинська, Люблинецька, Любомльська громади у майбутньому можуть зіткнутися з проблемою взаємозв'язків із центром, що ймовірно позначиться на ефективності функціонування громади. Можливо доцільним буде вибір іншого центру громади, локалізованого максимально у центрі, хоча він й не буде найбільшим за чисельністю населення населеним пунктом. Таким чином реформа може дати поштовх до інтенсивного розвитку нових місцевих соціально-економічних центрів.

На перший погляд, неспеціалістам може здатися, що ж такого важливого у конфігурації території громад, місці розташування центру? Проте на практиці ці «абстрактні географічні побудови» мають надзвичайно важливе значення. Низька компактність території, периферійне розміщення центру призводить до додаткових транспортних витрат та, як наслідок, додаткових витрат із місцевих бюджетів на паливо, амортизаційні відрахування на транспорт, не кажучи вже про зручність для населення. При неправильній конфігурації території знижується швидкість оперативного реагування міліції, пожежної охорони, швидкої допомоги. Виникнуть проблеми із доїздом шкільних автобусів (паралельно із територіальною реформою планується здійснити реформу освіти – закриття нерентабельних шкіл). Все вище сказане призведе до *величезних додаткових фінансових витрат*, про розміри яких в межах області та України ми можемо тільки складати уявлення.

Аналізуючи сучасну реформу, неможливо обійти *проблему меж сучасних адміністративних районів*. Згідно «Методики...» дозволяється перехід окремих сільрад з одного району в інший, якщо це виправдано економічно. У «Перспективному плані ... 25.06.15» [14] таких прикладів ми знаходимо аж 6: Зачернецька та Почапівська сільради Любомльського району ввійдуть у склад Луківської громади (Турійський район), Гайківська сільрада Турійського району ввійде у склад Оваднівської громади (Володимир-Волинський район), Городинівська сільрада Рожищенського району – у склад Торчинської громади (Луцький район), Жидичинська сільрада Ківерцівського району – у склад Маяківської громади (Луцький район), Прилуцька сільрада Ківерцівського району – у склад Липинської громади (Луцький район). На сайті «Децентралізація влади» [1] усі ці території на карті майбутніх громад позначені як «нерозмічені області».

З 379 сільрад Волинської області лише 6 (1,6 %) виявили бажання «перейти» у «інші райони». Усі 20 сформованих громад Волинської області знаходяться у межах адміністративних районів. Виникає запитання, якщо сучасна схема адміністративних районів настільки досконала, то навіщо взагалі проводити територіальну реформу?

У реальності сучасна територіальна реформа навіть не «вийшла за межі» сучасних районів, а звелася до *поділу сучасних адміністративних районів на кілька частин*, найчастіше 3–5. Причин цього можна назвати багато: сформовані впродовж останніх 50 років соціально-економічні зв'язки, які не так легко переорієнтувати (імператив «Тут ми усіх знаємо, а там доведеться по новому налагоджувати зв'язки»); інертність населення (імперативи «Ми не хочемо змін», «Хай все буде так, як є», «Аби не гірше»); проблема шляхів сполучення (імператив «Дорога хоч поганенька, але є. А нову ніхто будувати не буде»); небажання нинішнього керівництва районів втрачати владу (території).

Цікавим моментом є те що лише 2 міські населені пункти області не будуть центрами майбутніх громад (сmt Мар'янівка та сmt Сенкевичівка Горохівського району). Ще 4 міських населених пункти (м. Рожище, сmt Торчин, сmt Рокині, сmt Дубище) на карті позначені, як «нерозмічені області», тобто можуть сформувати свої громади у перспективі.

Аналізуючи сучасну територіальну реформу не можна обійти *проблему шляхів сполучення*. В. Малиновський стверджує, що адміністративно-територіальній реформі повинна передувати побудова нових доріг, проте реалії сьогодення такі, що говорити про широкомасштабне прокладання нових шляхів сполучення не доводиться. Мабуть, саме цим пояснюється «непорушність» меж сільрад – хоч й не високої якості, але існують дороги, що з'єднують віддалені села із центром сільради.

Сучасна система шляхів сполучення багато в чому сформована адміністративно-територіальним устроєм, який без значних змін існує вже понад 50 років. Дороги кращої якості сполучають центри адміністративних районів з обласним центром, дещо гіршої – центри адміністративних районів між собою, ще гірші – центри сільрад із райцентром, та найгірші (часто без твердого покриття, а то й взагалі польові) – села із центрами сільрад. Ми погоджуємося із твердженням, що *без масштабного шляховогобудівництва ефективну територіальну реформу провести неможливо*.

На наше переконання адміністративно-територіальну реформу варто було б проводити *одночасно на усіх рівнях*: формування територіальних громад, створення одиниць вищого рангу (укрупнених районів, повітів), зміна меж та укрупнення сучасних адміністративних областей (створення «земель», «країв», «губерній», «регіонів»). Без сумніву, процес формування громад на низовому рівні, активність місцевих жителів значно відрізнялися, коли б вони «бачили» межі майбутніх територіальних одиниць вищого рангу (повітів).

Окремо слід торкнутися питання *ролі органів державного управління* у територіальній реформі. На нашу думку, владі варто було б зайняти жорсткішу позицію у питаннях реформи. Сучасний підхід «люди самі мають об'єднатися та створити громади» є ненауковим, малопродуктивним (як показує млявий перебіг реформи) й відкриває великі можливості для політичних спекуляцій. Зі сторони це виглядає все одно, що хворі у лікарні самі вибирають спосіб лікування, або учні у школі розробляють навчальні плани. Ми ні на мить не ставимо під сумнів необхідність постійних консультацій з органами місцевого самоврядування, проте основна частина плану повинна складатися фахівцями-професіоналами.

Також варто згадати про *противників реформи*. Цьому питанню присвячено низка статей в ЗМІ, переважно публіцистичного характеру. Зробимо прості розрахунки. Загальна кількість рад у Волинській області – 412 (міських – 11, селищних – 22, сільських – 379). Орієнтовна чисельність територіальних громад – 74. У кожній сільраді мінімум 4 працівники (голова, секретар, бухгалтер, землевпорядник). Звідси: $(412-74)*4=1352$. Отже, маємо щонайменше 1352 противники реформи серед представників органів місцевого самоврядування низового рівня. Не викликає захоплення реформа у жителів сіл – центрів сучасних сільрад, які не стануть центрами територіальних громад (підрахунки зробити не можемо через невизначеність

перспективних планів реформи). Противниками реформи є мешканці райцентрів, органи державної влади та місцевого самоврядування районних центрів, які втратять свій статус після реформи. Оскільки ми достовірно не знаємо особливостей адміністративно-територіальної реформи II рівня (найчастіше говорять про створення 5 повітів) – то можемо лише припустити, що «спокійно» себе почувають хіба що жителі міст обласного підпорядкування та Камінь-Каширського (єдиного міста у північній частині області). Тобто, щонайменше чверть населення області не у захваті від територіальної реформи, оскільки вона торкається їх особистих інтересів. Це ще раз вказує на необхідність жорсткішої позиції з боку центральної влади.

Насамкінець варто згадати, що адміністративно-територіальна реформа – це по суті *перерозподіл влади*. Згадаймо різку активізацію політичних сил та можновладців у нашому суспільстві при тимчасовому перерозподілі влади, який у нас називається виборами. Територіальна реформа мала б супроводжуватися бурхливими дебатами, великим інтересом зі сторони різноманітних політичних сил, засобів мас-медіа, громадськості. Відсутність інтересу у політиків, мляве обговорення у ЗМІ чи не є ознакою того, що мало хто вірить в успішність цієї реформи.

Висновки. Перебіг сучасної адміністративно-територіальної реформи у Волинській області викликає набагато більше запитань, ніж відповідей. Чи не найголовнішою проблемою є відсутність чіткої науково-методичної основи територіальної реформи, незрозумілими є принципи та критерії виділення саме цих громад, відсутня єдина позиція про кількість громад. Для успішного завершення територіальної реформи низового рівня у Волинській області необхідне коригування планів із широким залученням науковців, насамперед географів, картографів, землевпорядників. В іншому випадку сучасна територіальна реформа в Україні має усі передумови поповнити й без того не малий список невдалих реформ нашої влади за часів Незалежності.

Список використаних джерел:

- Волинська область. Об'єднані громади області // Gromada.info – Портал об'єднаних громад України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gromada.info/region/Волинська-область>.
- Волинська область: політико-адміністративна карта : офіційне видання / Державна служба геодезії, картографії та кадастру; ДНВП «Картографія». – 1:250 000. – К., 2010. – 1 к. : кол.
- Врублевський О. С. Територіальна реформа : від моделювання до реалізації. Інформаційні матеріали для Волинської області / О. С. Врублевський, В. П. Артеменко. – К. : ІКЦ „Леста”, 2006. – 56 с.
- Євроорегіон Буг : Волинська область / за ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. – Луцьк : РВВ ВДУ, 1997. – 448 с.
- Жук О. М. Історія розвитку адміністративно-територіального устрою Волині // Територіальна реформа : від моделювання до реалізації. Інформаційні матеріали для Волинської області / О. С. Врублевський, В. П. Артеменко. – К. : ІКЦ „Леста”, 2006. – С. 5-12.
- Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
- Карлін М. Інноваційні підходи до проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні та в областях Західного Полісся / М. Карлін // Економіст. – 2011. – № 1. – С. 6–9.
- Лажнік В. Субнаціональні анклави й ексклави як специфічні об'єкти суспільно-географічних досліджень / В. Лажнік // Українська географія : сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. – К. : Принт-Сервіс, 2016. – Т. 1. – С. 50–52.
- Малиновський В. Я. Територіальна організація влади України: концептуальні засади трансформації : монографія / В. Я. Малиновський. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2010. – 450 с.
- Перспективний план формування територій громад Волинської області – графічна частина // Децентралізація влади. Сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/region/item/id/2#tab5>.
- Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p>.
- Про затвердження перспективного плану формування територій громад Волинської області // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993-2015-%D1%80/paran8#n8>.
- Савченко І. А. Територіально-політична система Волинської області (суспільно-географічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / Ірина Анатоліївна Савченко. – Чернівці, 2013. – 20 с.
- Ухвалили план формування громад на Волині. Карта // Інформаційне агентство Волинські Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volynnews.com/news/authority/ukhvalyly-detsentralizatsiiu-volyni-oblastskladatymetsia-iz-74-hromady>.

УДК 338.49:336.018

Кривов'язюк І.В., к.е.н., професор

Кухарук Н.В.

Луцький національний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

В статті запропоновано нове вирішення наукового завдання з удосконалення теоретичних засад розвитку підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки. На основі критичного аналізу підходів до визначення уточнено сутність поняття «підприємницьке середовище». Розкрито схему взаємозв'язків між інститутами підприємницького середовища, сформованого в умовах децентралізації економіки. Запропоновано механізм активізації розвитку підприємницького середовища.

Ключові слова: підприємницьке середовище, інфраструктура, регіональна економіка, інституціоналізм, чинники впливу, децентралізація, механізм активізації розвитку.

Кривов'язюк І. В., Кухарук Н.

THEORETICAL BASES OF DEVELOPING ENTREPRENEURIAL ENVIRONMENT IN CONDITIONS OF ECONOMY DECENTRALIZATION

The new solution of scientific tasks of improving theoretical foundations of development of entrepreneurial environment in conditions of economy decentralization was suggested in the article. The essence of the concept of "entrepreneurial environment" was specified based on a critical analysis of approaches for defining. Disclosed scheme of interconnections between institutions of entrepreneurial environment established in conditions of economy decentralization. The mechanism of activation of developing entrepreneurial environment was suggested.

Keywords: entrepreneurial environment, infrastructure, regional economics, institutionalism, influence factors, decentralization, mechanism of development activation.

Кривов'язюк І.В., Кухарук Н.В.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ СРЕДЫ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

В статье предложено новое решение научной задачи по совершенствованию теоретических основ развития предпринимательской среды в условиях децентрализации экономики. На основе критического анализа подходов к определению уточнена сущность понятия «предпринимательская среда». Раскрыта схема взаимосвязей между институтами предпринимательской среды, сформированная в условиях децентрализации экономики. Предложен механизм активизации развития предпринимательской среды.

Ключевые слова: предпринимательская среда, инфраструктура, региональная экономика, институционализм, факторы влияния, децентрализация, механизм активизации развития.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток підприємницького середовища виступає одним із найважливіших напрямків формування багатукладної ринкової економіки. В умовах децентралізації економіки особливого значення набуває визначення комплексу умов і оцінювання сил зовнішнього характеру, які формують можливості та кінцеві результати господарювання підприємницьких структур і окремих підприємств. Відтак, своєчасне регулювання розвитку підприємницького середовища шляхом удосконалення нормативно-правової бази, покращення політичної ситуації, формування позитивних соціальних настроїв у суспільстві виступає важливою основою подальшого поглиблення розподілу суспільної праці, розширення міжнародних інтеграційних процесів і співробітництва, запровадження науково-технічних нововведень у підприємницькому просторі.

Значення поглиблення теоретичних засад розвитку підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки зростає ще й тому, що сучасна наукова думка

вимагає активізації пошуку змін парадигм як теорії інституціоналізму, так і підприємництва зокрема, причиною чого виступає поступова зміна моделі підприємницького середовища і поведінкової моделі підприємця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Проблематика розвитку підприємницького середовища є багатогранною та різноспрямованою. Вона відображена у багатьох наукових працях вчених сучасності, таких як О. Авдієнко [1], Д. Антонюк [2–3], О. Артеменко [4], А. Ачкасов [5], А. Бутенко [6], Н. Васишлин [7], Т. Говорушко та Ю. Гудзь [8], Т. Дяченко [9], В. Ємельянов [10], Р. Купалов [13], О. Полінкевич [14], О. Череп [15] та С. Щеглюк [16], а також є продовженням досліджень, відображених в авторських працях [11–12]. Водночас, формування теоретичних засад розвитку підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки не знайшло належного обґрунтування в публікаціях науковців сучасності. Потребує уточнення сутності поняття «підприємницьке середовище» з огляду на окреслений підхід. Крім того, потребують подальшого удосконалення схема взаємозв'язків між інститутами підприємницького середовища, сформованого в умовах децентралізації економіки. Також має місце недостатність висвітлення підходів щодо забезпечення активізації розвитку підприємницького середовища. Наукова значущість розв'язання переліку окреслених науково-методичних і практичних завдань вимагає поглибленого вивчення досліджуваної проблематики, актуалізує і посилює її значимість для підвищення ефективності господарських процесів на регіональному рівні.

Цілі статті. Мета статті полягає у вирішенні проблеми підвищення ефективності господарювання суб'єктів підприємництва шляхом виконання наукового завдання з удосконалення теоретичних засад розвитку підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки повинен забезпечувати стабільний економічний інтерес до підприємств-виробників продукції, створювати необхідне підґрунтя для активізації їх господарської діяльності, підвищення ефективності кінцевих результатів їхнього функціонування на ринку. Це, в першу чергу, має забезпечуватись формуванням на рівні регіонів країни таких інфраструктурних утворень, діяльність яких спрямована на розвиток підприємництва [12, с. 699]. Але, разом з цим, забезпечення необхідних умов для їх створення на основі формування можливостей зростання підприємницької майстерності є лише одним із можливих шляхів перетворення ідеї в успішний бізнес шляхом застосування передових й інноваційних методів управління бізнесом [11]. Не менш важливим є підготовка необхідного теоретичного підґрунтя, спрямованого на пошук причин зміни моделі підприємницького середовища і поведінкової моделі підприємця, спрямованого на розвиток теорії інституціоналізму, і теорії підприємництва зокрема.

Вивчення підходів щодо тлумачення змісту поняття «підприємницьке середовище» (таблиця 1) виступає основою розуміння причин змін, які характеризують нині сучасне підприємництво.

Критичний аналіз підходів до визначення сутності поняття «підприємницьке середовище» дозволив встановити, що найбільш часто його зміст розкривається за використання системного підходу. Домінування такого підходу пояснюється необхідністю налагодження системи взаємозв'язків між суб'єктами підприємства, інфраструктурним забезпеченням та державними і недержавними інститутами національного та регіонального рівнів управління.

**Критичний аналіз підходів до визначення сутності
поняття «підприємницьке середовище»**

Дослідники	Підхід до тлумачення	Утождження суті поняття	Недоліки
Д. Антонюк [3, с. 179]	Системний	Як сукупність його складових, в межах яких на основі відповідного інституційного та інфраструктурного забезпечення створюються умови для ефективної взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності.	– не визначає діапазон використання можливостей суб'єктів підприємництва; – не враховує механізму активізації розвитку підприємництва.
О. Артеменко [4, с. 85]	Ситуативний	Як суспільно-економічна ситуація, що охоплює ступінь економічної свободи, наявність підприємницького інституту, домінування економічних зв'язків ринкового типу, діапазон можливостей для формування і використання капіталу.	– не визначає вимоги та обмеження підприємницької діяльності; – не передбачає виникнення нових елементів середовища діяльності.
А. Бутенко [6, с. 91–93]	Системний	Як складна інтегрована система, що задає вимоги та обмеження суб'єкту підприємництва, складається із сукупності компонентів, що обумовлюють як створення нових елементів інфраструктури, так і зв'язок між ними.	– не розкриває економічної сторони взаємозв'язків компонент середовища взаємодії; – не враховує можливостей активізації розвитку підприємництва та території його розвитку.
Н. Васишин [7, с. 96]	Комплексний	Як комплекс об'єктивних стабільних і тривалих можливостей для підприємницької активності для підприємців і підприємств, що функціонують на визначеній території.	– відсутність чітко визначеної мети його функціонування; – не розкриває чинників впливу на середовище формування можливостей.
Т. Говорушко, Ю. Гудзь [8, с. 13]	Системний	Як сукупність факторів прямої і опосередкованої дії, що оточують або знаходяться всередині суб'єктів підприємницької діяльності, діючи на них з визначеною метою.	– не враховує механізму активізації розвитку підприємництва; – відсутнє визначення елементів середовища;
О. Череп [15]	Комплексний	Як комплекс умов і сил зовнішнього характеру, які впливають на можливості і кінцеві результати діяльності суб'єктів ринкових відносин.	– не враховує ієрархічність і складність вибору управлінських рішень в процесі здійснення підприємницької діяльності.
Р. Купалов [13]	Системний	Як система компонент внутрішнього та зовнішнього характеру, у вигляді механізму взаємодії, що сприятиме реалізації додаткових можливостей при формуванні і виборі оптимальних управлінських рішень з урахуванням ієрархічності і складності цих рівнів	– відсутність системного викладення матеріалу із чітким зазначенням здійснюваних процедур.
О. Полінкевич [14, с. 37]	Системний	Як система, результати якої залежать від системного аналізу зовнішніх факторів та визначають діяльність підприємства.	– не розкрито вплив внутрішніх факторів на результати функціонування системи.

Розроблено авторами

Проведене дослідження змісту поняття «підприємницьке середовище», представлене в публікаціях сучасних науковців, дозволяє стверджувати, що одним із найважливіших і проблемних питань в умовах поглиблення децентралізації економіки виступає встановлення напрямків розвитку підприємництва, одним з яких і виступає створення умов і можливостей для розвитку підприємницького середовища в регіонах країни.

Відтак, підприємницьке середовище пропонуємо тлумачити як сферу формування підприємницької активності, яка досягається шляхом налагодження системи взаємозв'язків між суб'єктами підприємництва, інфраструктурним забезпеченням та державними і недержавними інститутами національного і регіонального рівнів управління під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього характеру, що забезпечує створення як нових елементів інфраструктури, так і розвиток підприємництва як такого.

Для більш повної картини існуючої взаємодії між учасниками підприємницького середовища, сформованого в умовах децентралізації економіки, нами розкрито схему взаємозв'язків між інститутами підприємницького середовища (рис. 1).

Рис. 1. Схема взаємозв'язків між суб'єктами підприємництва, інфраструктурним забезпеченням та державними і недержавними інститутами національного й регіонального рівнів управління

Підприємницьке середовище, як складна інтегрована система, поділяється на зовнішнє (макро- і мікросередовище), як правило, не залежне від підприємців, і внутрішнє, яке формується безпосередньо підприємцями [6, с. 91].

Інфраструктура підприємництва (інформаційна, освітня, кредитно-фінансова, інноваційна, з передачі прав власності, просування продукції тощо) завдяки своїм функціям (забезпечувальна та регулювальна) підвищує ефективність діяльності підприємницького середовища за допомогою системи інститутів (правил, організацій, механізмів і способів їх забезпечення) [3, с. 179].

Аналізування та оцінювання факторів підприємницького середовища дає можливість з'ясувати, що таке підприємницьке середовище та які фактори визначають його розвиток найбільшою мірою, визначати вимоги і очікування підприємницького середовища з метою корегування регіональних програм розвитку підприємництва, оцінювати рівень і характер впливу факторів підприємницького середовища, визначати

вплив загроз і викликів підприємницького середовища на можливості активізації його розвитку, адаптуватися до впливу підприємницького середовища, до його вимог і очікувань [8, с. 11].

Для активізації розвитку підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки доцільно використовувати механізм, тобто систему ланок і елементів, які забезпечуватимуть підприємницьку активність і розвиток підприємницької діяльності в регіоні.

Забезпечити в майбутньому належну підприємницьку активність і розвиток підприємницької діяльності дозволяє створення таких інфраструктурних утворень в регіоні, які здатні стимулювати зростання підприємницької майстерності, а саме регіональних студій підприємницької майстерності, про які детально йдеться в наукових публікаціях автора [11–12].

Поряд з цим, основою вирішення задач з активізації розвитку підприємницького бізнесу в Україні є формування відповідної нормативно-правової бази, з використанням якої здійснюватиметься проведення державної регуляторної політики.

Також доцільно в рамках регіональних програм розвитку підприємництва передбачити реалізацію стратегію розвитку інфраструктурного забезпечення цього сектору, що вбачатиме створення таких відсутніх її елементів як центрів консалтингової підтримки підприємців, центрів приватного партнерства, центрів інформаційного обслуговування підприємницьких структур тощо.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило вирішити актуальне наукове завдання, що забезпечує подальший розвиток теоретичних засад розвитку підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки.

Критичний аналіз підходів до визначення сутності поняття «підприємницьке середовище» дозволив встановити, що нині його слід тлумачити як сферу формування підприємницької активності, яка досягається шляхом налагодження системи взаємозв'язків між суб'єктами підприємництва, інфраструктурним забезпеченням та державними і недержавними інститутами національного і регіонального рівнів управління під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього характеру, що забезпечує створення як нових елементів інфраструктури, так і розвиток підприємництва в цілому.

Розкрита схема взаємозв'язків між інститутами підприємницького середовища, сформованого в умовах децентралізації економіки, підкреслює необхідність звернення пильної уваги на розвиток інфраструктури в регіоні, здатної стимулювати зростання підприємницької майстерності в межах створюваних регіональних студій підприємницької майстерності.

Запропонований механізм активізації розвитку підприємницького середовища виступає основою подальшого зростання підприємницької активності в регіоні. Тому подальші дослідження слід спрямувати в напрямку вивчення доцільності створення регіональних студій підприємницької майстерності в регіонах України.

Список використаних джерел:

1. Авдієнко О. Перспективи розвитку підприємницької діяльності в Україні / О. Авдієнко, Н. А. Крахмальова // Матеріали Першої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції «Освітньо-інноваційна інтерактивна платформа «Підприємницькі ініціативи»: 7 грудня 2016 р., Київ. – К.: КНУТД, 2016. – С. 29–30.
2. Антонюк Д. А. Багаторівнева структурно-динамічна модель підприємництва / Д. А. Антонюк, А. І. Мокій, К. І. Антонюк // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць / ДВНЗ «ПДТУ». – Маріуполь, 2016. – Вип. 14. – С. 69–76.
3. Антонюк Д. А. Концептуальні аспекти інституціональної інфраструктури підприємництва / Д. А. Антонюк // Сталій розвиток економіки. – 2014. – № 2. – С. 177–182.
4. Артеменко О. О. Об'єктивні передумови становлення та умови функціонування підприємницької діяльності в підприємствах АПК / О. О. Артеменко // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2017. – № 185. – С. 82–88.
5. Ачкасов А. Є. Формування підприємницького середовища в Україні / А. Є. Ачкасов, В. Ф. Петрова, П. В. Піонтківський // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2014. – № 2 (7). Том 2. – С. 5–9.
6. Бутенко А. І. Напрямки розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва на регіональному рівні / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, Н. І. Носова // Економічні інновації: Зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 49. – С. 89–96.
7. Василюшин Н. Є. Дослідження взаємозв'язку і взаємовпливу понять «підприємницьке середовище» та «підприємницький клімат» / Н. Є. Василюшин // Моделювання регіональної економіки. – 2013. – № 1. – С. 92–98.

8. Говорушко Т. А. Підприємницьке середовище та його вплив на ефективність господарської діяльності малих підприємств (на прикладі харчової промисловості Волинської області) : монографія / Т. А. Говорушко, Ю. Ф. Гудзь. – Луцьк : ПвАТ «Волинська обласна друкарня». 2011. – 272 с.
9. Дяченко Т. А. Теоретико-методичні засади оцінки конкурентного середовища та конкурентної позиції підприємства на ринку / Т. А. Дяченко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 4. – С.203–208.
10. Ємельянов В. М. Методи державного регулювання поведінки суб'єктів ринкових стосунків в регіонах [Електронний ресурс] / В. М. Ємельянов // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2011. – № 8. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=309>.
11. Кривов'язюк І. В. Об'єктивні закономірності та теоретичні засади створення регіональних студій підприємницької майстерності в умовах децентралізації економіки [Електронний ресурс] / І. В. Кривов'язюк // Ефективна економіка. – 2017. – №3. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5480>.
12. Кривов'язюк І. В. Концепт створення регіональних студій підприємницької майстерності / І. В. Кривов'язюк // Молодий вчений. – 2017. – № 3(43). – С. 698–701.
13. Купалов Р. О. Державне регулювання розвитку підприємницького середовища в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. навк з держ. упр. : 25.00.02 / Р. О. Купалов; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
14. Полінкевич О. Методичні підходи до системного аналізу промислових підприємств у підприємницькому середовищі / О. Полінкевич // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2016. – № 1. – С. 35–39.
15. Череп О. Г. Вибір стратегічних напрямків інвестиційної діяльності підприємств / О. Г. Череп // Фін.-кредит. діяльн.: пробл. теорії та практики. – 2011. – Вип. 2. – С. 96–103.
16. Щеглюк С. Д. Особливості та інституційні проблеми розвитку підприємництва регіону / С. Д. Щеглюк, О. Г. Коломієць // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.6. – С. 275–281.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 338:658.330

Оксенюк К.І. к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО РОЗВИТКУ

У статті узагальнено підходи до трактування та запропоновано авторське визначення категорій «потенціал», «підприємницький потенціал». Визначено та уточнено рівні підприємницького потенціалу. Запропоновано напрями забезпечення розвитку підприємницького потенціалу регіону.

Ключові слова: потенціал, підприємництво, підприємницький потенціал, глобалізація, розвиток.

Oksenyuk K.

ENTREPRENEURIAL POTENTIAL OF THE REGION: NATURE AND AREAS OF SUPPORT FOR ITS DEVELOPMENT

The article summarizes the approaches to the interpretation and proposed a definition of the categories «potential», «business potential». Defined and specified the level of entrepreneurial potential. The directions of development of the entrepreneurial potential of the region are proposed.

Keywords: capabilities, entrepreneurship, entrepreneurial potential, globalization, development.

Oksenyuk E.I.

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНА: СУЩНОСТЬ И НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕГО РАЗВИТИЯ

В статье обобщены подходы к трактовке и предложено авторское определение категорий «потенциал», «предпринимательский потенциал». Определены и уточнены уровни предпринимательского потенциала. Предложены направления обеспечения развития предпринимательского потенциала региона.

Ключевые слова: потенциал, предпринимательство, предпринимательский потенциал, глобализация, развитие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах глобалізаційних процесів, міжнародної конкуренції одним із головних чинників стабільності досягнутих позитивних тенденцій є забезпечення економічного зростання на основі формування та реалізації підприємницького потенціалу. Дослідження сутності та ролі

підприємницького потенціалу в сучасних умовах євроінтеграції обумовлене, по-перше, активізацією процесу підприємницької діяльності на тлі економічного спаду в українській економічній дійсності, який знижує рівень життя населення і змушує населення до створення власної справи через високий рівень безробіття; по-друге, загостренням потреби держави в регламентуванні праці підприємця як професії і створенні умов, що підвищують продуктивність їх праці; по-третє, така необхідність виникає через потребу врахування підприємництва як фактора розвитку продуктивних сил з усіма наслідками, що впливають звідси; по-четверте, необхідністю задоволення такої потреби особистості, як самореалізація в корисній творчій праці і визнання її іншими учасниками підприємницького процесу; по-п'яте, розвитком економічної теорії, її «ядра» і провідних напрямків дослідження [1].

Отже, дослідження теоретичного підґрунтя підприємницького потенціалу є новим та актуальним науковим напрямом, а його вплив на соціально-економічні процеси в країні свідчать про актуальність і своєчасність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням проблематики потенціалу займалися такі науковці як О. Амоша, Л. Абалкін, О. Анчишкін, Є. Бойко, В. Геєць, З. Герасимчук, М. Долішній, С. Дорогунцов, В. Захарченко, М. Іванов, В. Євдокименко, Л. Ковальська, І. Лукінов, І. Михасюк, Е. Фігурнов, М. Чумаченко, І. Школа, В. Щелкунов та інших. Теоретичні та прикладні аспекти дослідження проблематики розвитку підприємницької діяльності знайшли своє відображення в роботах провідних вчених, зокрема О. Булакіної, Н. Бердичевської, І. Бердичевського, Н. Краснокутської, О.Олексюка, І. Репіної, О. Степанова, О. Федоніна, І. Чепляєвої, Й. Шумпетера та ін.

Складність та багатоаспектність економічної категорії «потенціал», розбіжності у визначенні «підприємницького потенціалу», обумовлюють необхідність комплексного дослідження даного поняття та розробки напрямів забезпечення його розвитку.

Цілі статті. Основними цілями статті є висвітлення теоретичних підходів до трактування сутності підприємницького потенціалу та обґрунтування напрямів забезпечення його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «потенціал» у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова «potentia», що означає «сила», «приховані можливості», джерело сили або можливостей, які можуть бути практично реалізовані в господарській практиці [2, с.5].

У вітчизняній економічній літературі виділяють два наукових підходи до сутності поняття «потенціал»: фізичний та економічний. З позиції фізичного підходу під потенціалом розуміють кількість енергії, яку накопичила система і яку вона спроможна реалізувати в роботі [3, с.8]. Даний підхід трактування поняття «потенціал» має прикладний характер для фізики, хімії, математики. Він відкрив цілий ряд понять в науках: магнітний потенціал, електричний потенціал, хімічний потенціал тощо [4, с.655].

Згідно економічного підходу відмічається панування двох основних концепцій щодо дослідження сутності потенціалу, а саме – ресурсної та результативної. Представники ресурсної концепції (Л. Абалкін, Н. Архангельський, С. Белова, Д. Черніков та інші) вважають, що потенціал – це сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів [5, с.8]. Так, Л. Абалкін відмічає, що поняття «потенціал» і «ресурси» не слід протиставляти. Потенціал представляє собою «узагальнену збірну характеристику ресурсів», прив'язану до місця та часу [2, с.8].

Більш чітким та системним підходом до визначення поняття «потенціал», на нашу думку, є результативна концепція, яка враховує взаємозв'язки і участь ресурсів у процесі виробництва, адже потенціал будь-якого рівня виникає як результат взаємодії ресурсів, що його забезпечують, і компетенцій. Ця концепція вимагає складнішого

підходу до оцінки потенціалу, оскільки передбачає дослідження його динаміки та порівняння з обраним базисом [6, с.59].

Проведений нами аналіз літературних джерел відносно дослідження потенціалу свідчить, що й досі не існує однозначного підходу до економічного трактування суті потенціалу: або як сукупності ресурсів, або як можливості виробничих сил досягти певного ефекту. Враховуючи точки зору вищеназваних вчених-економістів, будемо виходити з того, що «потенціал» – це максимальні можливості об'єкта функціонування з урахуванням чинників впливу раціонально використовувати всі види ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Першочергово спробу тлумачення сутності категорії «підприємницький потенціал» здійснили Р. Кантільон, а згодом і його послідовники Й. Тюнен, Г. Мангольдт і Ф. Найтвиделілі, які починаючи з XVIII століття в якості одного з елементів підприємницького потенціалу визначили «здатність до ризику». Й. Шумпетер розглядав інноваційність, креативність як провідну здатність підприємця, Л. Мізес, Ф. Хайек, І. Кірцнер зосереджували увагу на таких індивідуально-психологічних характеристиках підприємця, як управлінські здібності, самостійність у прийнятті рішень, здатність реагувати на зміни економічної і суспільної ситуації [1].

У науковій літературі розглядаються різні аспекти визначення сутності економічної категорії «підприємницький потенціал», основні з них наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Трактування поняття «підприємницький потенціал»

Автор, джерело	Визначення змісту поняття
Р. Кантільон, Й. Тюнен [7]	сукупність функцій підприємця, основною з яких є здатність йти на ризик
Б. Карапінський Т. Щира [8, с. 78]	сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних тощо), навичок і можливостей менеджерів різного рівня ієрархії та безпосереднього виконавчого персоналу щодо виробництва товарів, надання послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства
А. Миргородська [9]	сукупність можливостей та здатностей реалізації ідейного портфелю підприємця у товари, роботи, послуги, через ведення обраного виду діяльності для отримання максимального прибутку
Ф.Хайек, І. Кірцнер [10]	індивідуально-психологічні особливості підприємця, управлінські здібності, самостійність при виборі та прийнятті рішень, спроможність реагування на зміни економічної та соціальної ситуації
М. Грачов [11]	сукупність орієнтації на досягнення успіху, особистої і колективної відповідальності, свободи самовираження і творчості
М. Кібакін В. Лапшов [9, с. 147]	отожднюється з потенціалом підприємства та використовують як термін економічної теорії, який не має явної формульної форми
Ю. Рубін [12]	сукупність бізнес-ідей і способів їх реалізації, які є у його розпорядженні
Є. Лиханос [13]	багаторівнева система ресурсів і реальних можливостей ведення бізнесу, які можуть бути реалізовані через здійснення ризикової, інноваційної діяльності й організацію сприятливого підприємницького середовища з метою забезпечення соціально-економічної ефективності функціонування бізнес-сфери
Н. Краснокутська І. Бубенець [7]	сукупністю здібностей, знань і навичок людей щодо здійснення підприємницької діяльності
І. Чепляєва [7]	соціально-детермінована сукупність можливостей і здібностей для організації та здійснення підприємницької діяльності його носіями
І. Репіна [3]	сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних і т.п.), навичок та можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу, щодо виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства

Узагальнення наукових підходів до визначення підприємницького потенціалу дозволяє сформулювати його як комплексну категорію яка відображає сукупність особистих якостей, можливостей, здібностей, знань та навичок людей ефективно здійснювати підприємницьку діяльність.

Аналіз вищенаведених визначень дозволяє відмітити багатоаспектність і багаторівневість економічної категорії «підприємницький потенціал». Тому дослідження даного поняття, вибір методів його оцінки й аналізу мають бути комплексними й будуватися на основі системного підходу.

На макрорівні розглядається підприємницький потенціал країни, на мезорівні – підприємницький потенціал регіону, виду економічної діяльності або муніципального утворення, на мікрорівні – підприємницький потенціал підприємства, на нанорівні – підприємницький потенціал саме підприємств, тобто носіїв цього потенціалу [15, с.47].

Отже, вивчення даної економічної категорії переконує, що сприйняття «підприємницького потенціалу» у всіх дослідників різняться і є досить новим для української економічної науки.

До напрямів забезпечення розвитку підприємницького потенціалу варто віднести [16]:

1. Удосконалення механізмів забезпечення підприємств необхідними ресурсам.

Перш за все, це майнова підтримка малих підприємств. Реалізація даного механізму спрямована на забезпечення їх приміщеннями та земельними ділянками для здійснення господарської діяльності.

2. Розвиток елементів інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу. До механізмів реалізації даного напрямку варто віднести:

створення загальнодоступної системи інформаційно-консультаційних послуг для суб'єктів малого та середнього бізнесу, підприємств-початківців (за допомогою Інтернет-порталу розвитку малого і середнього бізнесу);

розвиток системи інформаційно-консультаційних послуг, що надаються онлайн (через спеціалізований сайт або портал) бізнесменам і людям, які хочуть зайнятися підприємництвом;

розвиток мережі центрів малого бізнесу (які суміщають навчання на курсах по відкриттю малого бізнесу, підготовку установчих документів, реєстрацію суб'єктів малого бізнесу, підготовку бізнес-планів, маркетингових досліджень, пошук партнерів, інформаційну підтримку, бухгалтерські послуги і т.д.), починаючи з районного рівня;

розвиток інноваційної активності малих і середніх підприємств, при цьому головними завданнями є подальший розвиток інноваційної інфраструктури на міжрегіональному, регіональному і муніципальному рівнях, створення умов для комерціалізації результатів наукових розробок і просування на ринок конкурентоспроможної продукції;

3. Стимулювання населення займатися підприємництвом. В рамках даного напрямку доцільно використовувати механізми:

створення позитивного іміджу підприємця з метою формування в суспільній свідомості сприйняття підприємництва як звичного і традиційного явища, а для цього необхідно демонструвати конкретні результати діяльності підприємців з відображенням специфіки їх підприємств;

сприяння відкриттю малих інноваційних підприємств при вищих навчальних закладах, науково-дослідних інститутах;

впровадження викладання основ підприємницької діяльності у вищих навчальних закладах;

розвиток механізмів і можливостей мікрофінансування нових підприємств.

Висновки. Дослідження економічної сутності підприємницького потенціалу, чинників, що його формують свідчить, що саме його реалізація значною мірою визначає стратегічний розвиток підприємства, регіону та країни зокрема. Саме підприємницький потенціал є тим самим регуляторним важелем, який дозволить країні вийти із кризи, нарощувати свої потужності, забезпечувати зайнятість населення та зменшувати соціальну напруженість. До напрямів забезпечення розвитку підприємницького потенціалу належить: удосконалення механізмів забезпечення малих

підприємств необхідними ресурсам; розвиток елементів інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу; стимулювання населення до заняття підприємництвом.

Список використаних джерел:

- Хачатрян В.В. Змістовні особливості категорії «підприємницький потенціал» в умовах євроінтеграції та глобалізації / В.В. Хачатрян, Н.М. Богацька. // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/21.pdf>
- Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк – К.: КНЕУ, 2006. – 316 с.
- Ворсовський О.Л. Теоретико-методологічні основи інвестиційного потенціалу підприємств / О.Л. Ворсовський // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 15. – С. 8–11.
- Большая советская энциклопедия – М.: Изд-во «Советской энциклопедии», 1978. – 602 с.
- Герасимчук З.В. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення: Монографія / З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська. – Луцьк: ЛДТУ, 2003. – 242 с.
- Ковальська Л.Л. Теоретичні дослідження транзитного потенціалу регіону / Л.Л. Ковальська // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Зб. наук. праць. Луцький НТУ. – Випуск 11 (44). – Луцьк, 2014. – с.55-68.
- Краснокутська Н.С. Підприємницький потенціал торговельного підприємства: зміст, особливості та чинники формування / Н.С. Краснокутська, І.Г. Бубенець // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – № 4 (60). – с.125-129.
- Карапінський Б.А. Інноваційно-технологічний потенціал підприємств регіону: аналіз формування та фінансування / Б.А. Карапінський, Т.Б. Шира // Регіональна економіка – 2007. – № 2. – С. 77–86.
- Миргородська А. П. Розкриття сутності поняття «підприємницький потенціал» та його роль в потенціалі підприємства / А. П. Миргородська // Економіка і управління. – 2011. – №5. – С. 144–149.
- Черних О. Оцінка конкурентоспроможності підприємницького потенціалу підприємства / О. Черних // Збірник наукових праць ЧДТУ. – Випуск 36. Частина I. Том 1. – 2014. – с.179-188.
- Грачев, М. В. Предприниматель в современной экономике / М. В. Грачев // Общество и экономика. – 1993. – № 4. – С. 28–40.
- Рубин Ю. Б. Теория и практика предпринимательской конкуренции / Ю. Б. Рубин. – М. : МФПА, 2004. – 572 с.
- Лиханос Е.В. Ресурсная база предпринимательского потенциала региона / Е.В. Лиханос // Экономический вектор региона. – Ставрополь : СевКавГТУ, 2010. – № 1(5). – С. 48-53.
- Репіна І.М. Підприємницький потенціал : методологія оцінки та управління / І.М. Репіна // Вісник Української академії державного управління при Президенті України. – 1998. – № 2. – С. 262-271.
- Чепуренко А. Ю. Предпринимательство в России: промежуточные результаты GEM / А. Ю. Чепуренко // Мир России. – 2008. – № 2. – с. 22–40.
- Ерохина С.Ю. Предпринимательский потенциал населения региона / С.Ю. Ерохина // Проблемы развития территории. – 2011. – Вып.1 (53). – с.42-50.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 332.146.2

Поліщук В.Г., к.е.н.

Луцький національний технічний університет

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ В СИСТЕМІ АКТИВІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У публікації розглядаються методологічні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіону з позицій стимулювання сталого розвитку регіону. Виділено мету та основні завдання методики оцінки. Позитивні та негативні характеристики розвитку конкретного регіону. Проведено аналіз та оцінку передумов та результатів забезпечення конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: сталий розвиток регіону, стимулювання сталого розвитку регіону, конкурентоспроможність регіону, конкурентне середовище регіону, конкурентні переваги регіону.

Polishchuk V.

ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF REGIONS IN THE SYSTEM OF ACTIVATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The methodological approaches to assessing the competitiveness of the region from positions to stimulate sustainable development are considered in the publication. The purpose and main objective methods of evaluation. positive and negative characteristics of a particular region are defined. The analysis and assessment of causes and results of regional competitiveness are determined.

Keywords: sustainable regional development, stimulation of sustainable regional development, competitiveness of the region, the region's competitive environment, competitive advantages of region.

Полищук В.Г.

ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РЕГИОНОВ В СИСТЕМЕ АКТИВИЗАЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В публикации рассматриваются методологические подходы к оценке конкурентоспособности региона с позиций стимулирования устойчивого развития региона. Выделены цель и основные задачи методики оценки, положительные и отрицательные характеристики развития конкретного региона. Проведен анализ и оценка предпосылок и результатов обеспечения конкурентоспособности региона.

Ключевые слова: устойчивое развитие региона, стимулирование устойчивого развития региона, конкурентоспособность региона, конкурентная среда региона, конкурентные преимущества региона.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Конкурентоспроможність підсистем сталого розвитку передбачає активізацію потенційних можливостей регіону нарощувати та ефективно використовувати конкурентні переваги у кожній підсистемі регіону для забезпечення сталого розвитку регіону, а також впровадження нових досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, довілля та соціальну сферу регіону. Зважаючи на те, що сталий розвиток регіону неможливий без активізації соціальної, економічної та екологічної сфер життєдіяльності регіону, варто дослідити взаємозв'язок конкурентоспроможності регіону та сталого розвитку регіону та стимулювання сталого розвитку регіону. Для цього необхідно запропонувати методологію оцінки конкурентоспроможності регіону з позицій стимулювання сталого розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Над питаннями конкурентоспроможності регіону та сталого розвитку регіону працювали такі вчені як Вахович І.М. [1], Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л.[2] та ін. Стимулювання сталого розвитку регіону порушено у працях Герасимчук З.В., Полищук В.Г. [3]. Поряд із вагомими напрацюваннями у даній сфері, варто розширити дане питання, дослідивши методику оцінки конкурентоспроможності регіону з позицій стимулювання сталого розвитку регіону.

Цілі статті. Метою статті є з'ясування методологічних підходів до оцінки конкурентоспроможності регіону з позицій активізації сталого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поступова глобалізація та зміцнення взаємозв'язків національних економік і їх регіональних компонент актуалізують проблеми підвищення їх конкурентоспроможності, як необхідної і достатньої передумови сталого розвитку в жорсткому конкурентному середовищі. Економічна наука включає три концептуальних підходи до розуміння конкуренції залежно від природи взаємодії ринку та економічного суб'єкта: поведінковий, структурний та функціональний [5].

Більшість ранніх підходів до визначення сутності поняття "конкуренція" більшою мірою базуються на дефініціях суперництва та боротьби. Водночас сучасні дослідники все частіше керуються не визначенням конкуренції як винятково процесу боротьби та суперництва, а як процесу економічної взаємодії суб'єктів господарювання в певних умовах та ситуаціях за різними сценаріями (кооперування, конкурування, співробітництва, змагання, суперництва, конфлікту та співіснування), що варто вважати важливою передумовою структурної конкурентоспроможності регіону [4].

Забезпечення конкурентоспроможності регіонів з позицій сталого розвитку означає підвищення рівня подолання регіонами несприятливих соціальних, економічних і екологічних ризиків та тенденцій, із спроможністю регіону забезпечувати збалансований розвиток, саморегулювання, самовдосконалення із максимальним використанням внутрішніх, а також зовнішніх ресурсів для задоволення потреб населення регіону.

Концептуальним питанням при аналізі конкурентоспроможності регіону є наявність системи оцінки, тобто системи показників, які демонструють конкурентоспроможність регіону. Єдиної і всеохоплюючої методики такої оцінки не існує. Поясненням є те, що конкурентоспроможність складається не лише з оцінки економічної ефективності, а також включає соціальну, екологічну та ін. Важливо також пам'ятати про оцінку перспектив конкурентоспроможності регіону на середньострокову і довгострокову перспективу із врахуванням міжнародних процесів і геополітичних трансформацій [6].

На першому етапі, підготовчому, повинно здійснюватись обґрунтування аналітичного дослідження. Воно має включати визначення мети, завдання, критеріїв оцінки конкурентоспроможності регіону.

Метою аналітичного дослідження є аналіз та оцінка конкурентоспроможності регіону. Об'єктом дослідження є конкурентоспроможність регіону. Предметом аналітичного дослідження є з'ясування рівня конкурентоспроможності регіону.

Основними завданнями, що постають перед нами у даній методиці є наступні:

– підбір та відбір індикаторів конкурентоспроможності регіону – показників, що визначатимуть конкурентні переваги регіону, конкурентне середовище регіону, сталий розвиток регіону;

– з'ясувати рівень використання конкурентних переваг регіону за допомогою відповідного інтегрального індексу;

– з'ясувати рівень використання безпеки стійкого розвитку регіону за допомогою відповідного інтегрального індексу.

На другому етапі, аналітичному, необхідно провести аналіз та оцінку передумов та результатів забезпечення конкурентоспроможності регіону. Для цього необхідно представити показники, що характеризують рівень конкурентних переваг регіону, конкурентного середовища регіону, сталого розвитку регіону, в узагальнюючій формі – за допомогою відповідних індексів. Показники, що будуть застосовуватися для оцінки рівня використання конкурентних переваг регіону та рівня використання безпеки стійкого розвитку регіону (на другому етапі аналітичного дослідження), вибираються з офіційних статистичних даних Державного комітету статистики України, профільних міністерств та відомств, громадських установ та організацій, науково-дослідних інститутів та інших об'єктів статистичної інформації.

При розрахунках також будуть розраховуватись: 1) стандартизовані індекси конкурентоспроможності регіону – узагальнюючі показники, сформовані на основі стандартизації основних індикаторів конкурентоспроможності регіону, що характеризуватимуть конкурентні переваги регіону, конкурентне середовище регіону, сталий розвиток регіону; 2) комплексні індекси конкурентоспроможності регіону – узагальнюючі показники, що відображатимуть стан соціальної, економічної та екологічної сфер регіону на предмет відповідності ознакам сталого розвитку регіонів. Останній вид індексів буде покладений в основу формування інтегрального індексу сталого розвитку регіону.

На третьому етапі, результуючому, розраховуємо інтегральні індекси конкурентоспроможності регіону. На основі алгоритму знаходження індексу конкурентоспроможності регіону проведемо формалізацію знаходження рівня конкурентоспроможності регіону. Конкурентоспроможність регіону є складним системним станом регіону. Тому підхід при оцінці рівня конкурентоспроможності регіону повинен враховувати основні положення системного аналізу.

Рівень конкурентоспроможності регіону описуватиме інтегральний індекс конкурентоспроможності регіону. Даний показник формується на основі певної множини комплексних індексів конкурентоспроможності регіону:

$$ICR_j = \left\{ I_{f,j} \mid f = \overline{1, n_j} \right\}, \quad (1)$$

де ICR_j – рівень конкурентоспроможності j -ого регіону (регіональної СЕЕ системи);

$I_{f,j}$ – множина f -их комплексних індексів конкурентоспроможності j -ого регіону;

n_j – кількість комплексних індексів конкурентоспроможності j -ого регіону;

j – загальна кількість регіонів, що досліджуються ($j = 1..27$).

Множина комплексних індексів конкурентоспроможності регіону формується на основі множини стандартизованих індексів конкурентоспроможності регіону:

$$I_{f,j} = \{I_{x,j} | x = \overline{1, m_j}\}, \quad (2)$$

де $I_{x,j}$ – множина x -их стандартизованих індексів конкурентоспроможності j -ого регіону;

m_j – кількість стандартизованих індексів конкурентоспроможності j -ого регіону.

Кожен стандартизований індекс конкурентоспроможності формується на основі множини показників (конкурентних переваг, стійкого розвитку та конкурентного середовища):

$$I_{x,j} = K_{fx,j}, \quad (3)$$

$$K_{fx,j} = \{i_{fjk,j} | i = \overline{1, k_{fx,j}}\}. \quad (4)$$

де $K_{fx,j}$ – множина показників конкурентоспроможності (конкурентних переваг, стійкого розвитку та конкурентного середовища) j -ого регіону;

$i_{fjk,j}$ – k -ий показник конкурентоспроможності j -ого регіону;

$k_{fx,j}$ – кількість показників конкурентоспроможності j -ого регіону.

Множина показників конкурентоспроможності регіону складається з трьох взаємопов'язаних множин показників – множини показників конкурентного середовища, множини показників стійкого розвитку та множини показників конкурентного середовища:

Розглянемо алгоритм знаходження індексу конкурентоспроможності більш детально:

1. Відбір показників, що характеризують конкурентоспроможність регіонів. Показники, що характеризують конкурентоспроможність регіону, варто виділяти за такими напрямками: конкурентні переваги, конкурентне середовище та стійкий розвиток. До показників, що характеризують конкурентні переваги регіону слід віднести групи показників: природні ресурси, інноваційні ресурси та наявність наукомістких виробництв, що відповідають міжнародним стандартам, людські ресурси, фінансові ресурси, фінансові ресурси, інфраструктура регіону, геополітичне розташування, відповідність спеціалізації регіону пріоритетам розвитку держави, імідж регіону, ефективне управління регіоном.

Слід розуміти, що конкурентне середовище як сукупність відносин взаємодії регіонів, кожен з яких конкурує за ресурси та умови одержання благ задля безпечного стійкого розвитку та інтеграції у єдиний простір держави, може визначатись і через стимулювання стійкого розвитку регіону. Регіони можуть взаємодіяти між собою, стимулюючи розвиток один одного задля досягнення стійкого розвитку регіональної соціо-еколого-економічної системи. Даний показник (стимулювання конкурентного

середовища регіону) буде дещо відрізнятися показника стимулювання стійкого розвитку регіону. До показників, що характеризують конкурентне середовище регіону слід віднести такі групи показників: монополізація природних ресурсів, монополізація інноваційних ресурсів, монополізація людських ресурсів, монополізація фінансових ресурсів, монополізація інфраструктури регіону.

До показників, що характеризують стійкий розвиток регіону слід віднести такі групи показників: соціальний розвиток регіону, економічний розвиток регіону, екологічний розвиток. Всі показники характеризують розвиток регіону за соціальними, економічними та екологічними характеристиками та дають змогу визначити розвиток регіону за кожною сферою життєдіяльності регіону.

Загальна кількість показників, що стосується конкурентних переваг, становить сукупність $K_{fckp,j}$ ($K_{fckp,j} = \{i_{p,1j}, i_{p,2j}, i_{p,3j}, \dots, r_{fckp,j}\}$). У свою чергу, загальна кількість показників, що характеризують стійкий розвиток, описується сукупністю $K_{fks,j}$ ($K_{fks,j} = \{i_{s,1j}, i_{s,2j}, i_{s,3j}, \dots, r_{fks,j}\}$). Відповідно, загальна кількість показників, що характеризують конкурентне середовище регіону, описується сукупністю $K_{fke,j}$ ($K_{fke,j} = \{i_{e,1j}, i_{e,2j}, i_{e,3j}, \dots, r_{fke,j}\}$).

Серед показників, що характеризують конкурентні переваги регіону, можна виділити такі: 1) природні ресурси: ; 2) інноваційні ресурси та наявність наукомістких виробництв, що відповідають міжнародним стандартам: ; 3) людські ресурси: ; 4) фінансові ресурси: ; 5) інфраструктура регіону: ; 6) геополітичне розташування: ; 7) відповідність спеціалізації регіону пріоритетам розвитку держави: ; 8) імідж регіону: ; 9) ефективне управління регіоном: .

До показників, що характеризують конкурентне середовище регіону, можна віднести такі: 1) монополізація природних ресурсів: ; 2) монополізація інноваційних ресурсів: ; 3) монополізація людських ресурсів: ; 4) монополізація фінансових ресурсів: ; 5) монополізація інфраструктури регіону: .

Серед показників, що характеризують стійкий розвиток регіону, можна виділити такі: 1) соціальний розвиток регіону: ; 2) економічний розвиток регіону: ; 3) екологічний розвиток регіону: .

2. Стандартизація показників. З огляду на те, що відібрані показники не є співвимірними, необхідно їх привести до стандартизованого вигляду. Математичне значення рівня конкурентоспроможності регіону, як і всі ієрархічні складові його структурної системи, матимуть при цьому наступний набір умов:

$$ICR_j = \left\{ i_{fckpse,j} \mid i_{fckpse,j}^- \leq i_{fckpse,j} \leq i_{fckpse,j}^+ \right\}, \quad (5)$$

де $i_{fckpse,j}^-$, $i_{fckpse,j}^+$ – найменші та найбільші допустимі значення показників конкурентоспроможності j -ого регіону відповідно;

$i_{fckpse,j}$ – фактичне значення показників конкурентоспроможності j -ого регіону.

Стандартизація показників конкурентоспроможності передбачає приведення на основі варіаційного розмаху всіх показників до одного числового вимірника, що змінюється у межах $[0;1]$.

Кожен з показників, що характеризують конкурентні переваги регіону, конкурентне середовище регіону та стійкий розвиток регіону, повинен бути переведений у відповідний індекс показника (наприклад, обсяг інвестицій у фінансові ресурси регіону повинен бути переведений в індекс інвестування фінансових ресурсів). Загальна формула стандартизації показників наступна:

$$X_{ij}^{pse} = \frac{x_{ij}^{pse} - x_{\min}^{pse}}{x_{\max}^{pse} - x_{\min}^{pse}}, \quad (6)$$

де X_{ij}^{pse} – стандартизований i -ий показник, що характеризує конкурентні переваги, стійкий розвиток чи конкурентне середовище j -ого регіону;

x_{ij}^{pse} – фактичне значення i -ого показника, що характеризує конкурентні переваги, стійкий розвиток чи конкурентне середовище j -ого регіону;

$x_{\min}^{pse}, x_{\max}^{pse}$ – мінімальне значення i -ого показника, що характеризує конкурентні переваги, стійкий розвиток чи конкурентне середовище за сукупністю регіонів.

3. Аналіз рівня конкурентоспроможності регіону за стандартизованими показниками. З'ясувавши індекси всіх показників, взятих для оцінки рівня конкурентоспроможності, знаходимо стандартизовані індекси конкурентоспроможності регіону. Загальна їх кількість становить 17, що відповідає кількості груп показників конкурентоспроможності регіону. Таким чином, формуються сімнадцять базових стандартизованих індексів: індекс природних ресурсів регіону ($IPRR_j$), індекс інноваційних ресурсів регіону ($IIRR_j$), індекс людських ресурсів регіону ($ILRR_j$), індекс фінансових ресурсів регіону ($IFRR_j$), індекс інфраструктури регіону (IIR_j), індекс геополітичного розташування регіону ($IGRR_j$), індекс відповідності спеціалізації регіону пріоритетам розвитку держави ($IVSR_j$), індекс іміджу регіону (IRR_j), індекс ефективного управління регіону ($IEUR_j$), індекс монополізації інноваційних ресурсів регіону ($IMIRR_j$), індекс монополізації природних ресурсів регіону ($IMPRR_j$), індекс монополізації людських ресурсів регіону ($IMLRR_j$), індекс монополізації фінансових ресурсів регіону ($IMFRR_j$), індекс монополізації інфраструктури регіону ($IMIR_j$); індекс соціального розвитку регіону (ISR_j); індекс економічного розвитку регіону (IER_j); індекс екологічного розвитку регіону (IER_j).

Кожен із запропонованих стандартизованих індексів конкурентоспроможності регіону повинен враховувати всі показники, що максимально характеризують ті чи інші відносини чи явища, пов'язані із конкурентоспроможністю регіону. Загальна формула для визначення стандартизованих показників наступна:

$$I_j^{pse} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m X_{ij}^{pse}, \quad (7)$$

де I_j^{pse} – відповідний стандартизований індекс конкурентоспроможності регіону, що характеризує конкурентні переваги, стійкий розвиток та конкурентне середовище j -ого регіону;

X_{ij}^{pse} – стандартизований i -ий показник, що характеризує конкурентні переваги, стійкий розвиток та конкурентне середовище j -ого регіону;

m – кількість стандартизованих показників, що характеризують конкурентні переваги, стійкий розвиток та конкурентне середовище j -ого регіону, $i = 1..m$.

Стандартизовані індекси соціального, економічного та екологічного розвитку регіону будуть знаходитись за наступними формулами:

$$ISR_j = \frac{1}{p+u} \left(\sum_{i=1}^p X_{econ-s,ij}^s + \sum_{i=1}^u X_{econ-d,ij}^s \right), \quad (8)$$

$$IER_j = \frac{1}{p+u} \left(\sum_{i=1}^p X_{econ-s,ij}^s + \sum_{i=1}^u X_{econ-d,ij}^s \right), \quad (9)$$

$$IECR_j = \frac{1}{p+u} \left(\sum_{i=1}^p X_{ecol-s,ij}^s + \sum_{i=1}^u X_{ecol-d,ij}^s \right), \quad (10)$$

де IER_j – стандартизований індекс соціального розвитку j -ого регіону;

IER_j – стандартизований індекс економічного розвитку j -ого регіону;

$IECR_j$ – стандартизований індекс екологічного розвитку j -ого регіону;

$X_{soc-s,ij}^s$, $X_{soc-d,ij}^s$ – стандартизований i -ий показник-стимулятор та стандартизований i -ий показник-дестимулятор соціального розвитку j -ого регіону відповідно;

$X_{econ-s,ij}^s$, $X_{econ-d,ij}^s$ – стандартизований i -ий показник-стимулятор та стандартизований i -ий показник-дестимулятор економічного розвитку j -ого регіону відповідно;

$X_{ecol-s,ij}^s$, $X_{ecol-d,ij}^s$ – стандартизований i -ий показник-стимулятор та стандартизований i -ий показник-дестимулятор екологічного розвитку j -ого регіону відповідно.

4. Аналіз рівня конкурентоспроможності регіону за комплексними показниками. Для цього з'ясуємо комплексні індекси конкурентоспроможності регіонів. Комплексними індексами є згруповані стандартизовані індекси, що дають змогу виявити рівень конкурентних перга регіону, рівень стійкого розвитку регіону та рівень конкурентного середовища регіону. Зокрема, індекс конкурентних переваг ґрунтується на таких стандартизованих індексах конкурентоспроможності регіону: індекс природних ресурсів регіону, індекс інноваційних ресурсів регіону, індекс інфраструктури регіону, індекс геополітичного розташування регіону, індекс відповідності спеціалізації регіону пріоритетам розвитку держави, індекс іміджу регіону, індекс людських ресурсів регіону, індекс фінансових ресурсів регіону, індекс ефективного управління регіону.

Для визначення індексу конкурентних переваг регіону використаємо наступну формулу:

$$IKPR_j = \sqrt[2]{IPRR_j \cdot IIRR_j \cdot ILRR_j \cdot IFRR_j \cdot IIR_j \cdot IGRR_j \cdot IVSR_j \cdot IRR_j \cdot IEUR_j}, \quad (11)$$

де $IKPR_j$ – комплексний індекс конкурентоспроможності j -ого регіону (індекс конкурентних переваг регіону);

У свою чергу індекс стійкого розвитку буде базуватись на основі індексу соціального розвитку регіону, індексу економічного розвитку регіону, індексу екологічного розвитку регіону. Проте при розрахунку комплексного індексу стійкого розвитку до уваги необхідно брати індекси ознак стійкого розвитку регіону (гармонійності, збалансованості, рівноважності, конкурентоспроможності, стабільності, безпеки). Вони формуються на базі трьох стандартизованих індексів стійкого розвитку: індексу соціального розвитку регіонів, індексу екологічного розвитку регіонів та індексу економічного розвитку регіонів.

З'ясуємо математичний зміст кожного індексу ознак стійкого розвитку регіону. Гармонійність стійкого розвитку регіону характеризує взаємопов'язаність (лінкідж) між соціальною, економічною та екологічною сферою конкретного регіону. Даний показник можна розрахувати, використавши формули математики гармонії, що стосуються "золотого перетину". Для розрахунку індексу гармонійності сталого розвитку регіону використаємо модифіковану формулу гіперболічного косинуса Фібоначчі. Гіперболічний косинус Фібоначчі набув удосконалення та практичного застосування у працях Стахова А.П. для опису різноманітних процесів у природі, мистецтві, науці. Дана формула на наш погляд найбільш повно дозволяє дослідити стандартизовані індекси соціального, економічного та екологічного розвитку регіону на предмет відповідності рівню стійкого розвитку регіону:

$$I_{g,j} = \frac{\lambda^{2(ISR_j \cdot IER_j \cdot IECR_j)} - \lambda^{-2(ISR_j \cdot IER_j \cdot IECR_j)}}{\mu}, \quad (12)$$

де $I_{g,j}$ – індекс гармонійності стійкого розвитку j -ого регіону;

λ, μ – константи ($\lambda = 1,618, \mu = 2,236$).

Варто відмітити, що значення індексу гармонійності стійкого розвитку регіону буде коливатися у межах $[0;1]$ (за умови, що

$\Delta I_{g,j} > 0$): $\lim_{\Delta I_{g,j} \rightarrow 0} \frac{f(I_{g,j} + \Delta I_{g,j}) - f(I_{g,j})}{\Delta I_{g,j}} = \lim_{\Delta I_{g,j} \rightarrow 0} 1$. Таким чином, можна стверджувати, що

індекс гармонійності стійкого розвитку регіону змінюється в межах $0 < I_{g,j} \leq 1$, і чим ближче значення цього індексу до 1, тим більш гармонійним є соціо-еколого-економічний розвиток у регіоні.

Стабільність стійкого розвитку регіону відображає підтримання протягом якомога тривалішого терміну позитивних параметрів розвитку регіональної СЕЕ системи. Тобто, показник, що характеризуватиме дану ознаку, повинен враховувати динаміку процесів у системі. Стабільність стійкого розвитку регіону можлива лише тоді, коли кожна складова сталого розвитку описується експоненційно-степенною залежністю і визначається за формулою:

$$I_{s,j} = \left(\frac{ISR_j + IER_j + IECR_j}{3} \right)^{1,471e}, \quad (13)$$

де $I_{s,j}$ – індекс стабільності стійкого розвитку j -ого регіону;

e – стала ($e = 2,718$).

Значення індексу стабільності стійкого розвитку регіону буде коливатися у межах $[0;1]$ (за умови, що $\Delta I_{s,j} > 0$): $\lim_{\Delta I_{s,j} \rightarrow 0} \frac{f(I_{s,j} + \Delta I_{s,j}) - f(I_{s,j})}{\Delta I_{s,j}} = \lim_{\Delta I_{s,j} \rightarrow 0} 1$. Отже, якщо індекс

стабільності стійкого розвитку регіону змінюється в межах $0 < I_{s,j} \leq 1$ і чим ближче значення цього індексу до 1, тим кращий стан регіону зі стійким розвитком.

Збалансованість стійкого розвитку регіону свідчить про єдність регіону як єдиного цілого, пов'язаного соціальними, економічними, та екологічними зв'язками. Для того, щоб знайти збалансованість стійкого розвитку регіону, необхідно використати формули для знаходження медіан у трикутнику, що знайшли відображення у працях Бевза Г.П. Трансформували формули відповідно до об'єкта нашого дослідження, отримаємо формули, що власне і описують часткові соціально-екологічний, економіко-екологічний та соціально-економічний баланси регіону:

$$\frac{2}{3} \cdot u_{soc-ecol,j} = \frac{2}{3} \cdot \sqrt{(IER_j)^2 + \frac{(IECR_j)^2}{2} + \frac{(ISR_j)^2}{2}}, \quad (14)$$

$$\frac{2}{3} \cdot u_{econ-ecol,j} = \frac{2}{3} \cdot \sqrt{(ISR_j)^2 + \frac{(IECR_j)^2}{2} + \frac{(IER_j)^2}{2}}, \quad (15)$$

$$\frac{2}{3} \cdot u_{soc-econ,j} = \frac{2}{3} \cdot \sqrt{(IECR_j)^2 + \frac{(ISR_j)^2}{2} + \frac{(IER_j)^2}{2}}. \quad (16)$$

де $u_{soc-ecol,j}$, $u_{econ-ecol,j}$, $u_{soc-econ,j}$ – значення медіан, що характеризують соціально-екологічну, економіко-екологічну та соціально-економічну збалансованість j -ого регіону відповідно.

Відповідно до формул (32) – (34) можна стверджувати, що якщо виконується така рівність: $\frac{2}{3} \cdot u_{soc-ecol,j} = \frac{2}{3} \cdot u_{econ-ecol,j} = \frac{2}{3} \cdot u_{soc-econ,j} = I_{z,j} \approx 0,943$, то в регіоні досягнуто стану збалансованості стійкого розвитку. Власне індекс збалансованості стійкого розвитку ($I_{z,j}$) можна описати такою формулою:

$$I_{z,j} = \frac{\frac{2}{3} \cdot u_{soc-ecol} + \frac{2}{3} \cdot u_{econ-ecol} + \frac{2}{3} \cdot u_{soc-econ}}{3}. \quad (17)$$

Слід відзначити, що значення індексу збалансованості стійкого розвитку регіону буде коливатися у межах $[0;1]$ (за умови, що $\Delta I_{z,j} > 0$): $\lim_{\Delta I_{z,j} \rightarrow 0} \frac{f(I_{z,j} + \Delta I_{z,j}) - f(I_{z,j})}{\Delta I_{z,j}} = \lim_{\Delta I_{z,j} \rightarrow 0} 1$. Таким чином, можна стверджувати, що індекс збалансованості стійкого розвитку регіону змінюється в межах $0 < I_{z,j} \leq 1$ і чим ближче значення цього індексу до 1, тим кращий рівень збалансованості регіональної СЕЕ системи.

Рівноважність стійкого розвитку регіону пов'язана із оптимальністю за В. Парето. Оптимальність Парето означає поліпшення корисності одного виробництва не зменшує корисності інши. Сума індексів соціального, економічного та екологічного розвитку повинна бути рівна 1. Коректування індексів доцільно проводити, застосовуючи коефіцієнт рівноважності із значенням 0,333:

$$I_{r,j} = k_r \cdot ISR_j + k_r \cdot IER_j + k_r \cdot IECR_j, \quad (18)$$

де $I_{r,j}$ – індекс рівноважності стійкого розвитку j -ого регіону;

k_r – коефіцієнт рівноважності, $k_r = 0,333$.

Індекс рівноважності стійкого розвитку регіону коливається в межах $[0;1]$ (за умови, що $\Delta I_{r,j} > 0$): $\lim_{\Delta I_{r,j} \rightarrow 0} \frac{f(I_{r,j} + \Delta I_{r,j}) - f(I_{r,j})}{\Delta I_{r,j}} = \lim_{\Delta I_{r,j} \rightarrow 0} 1$. Індекс рівноважності стійкого розвитку регіону змінюється в межах $0 < I_{r,j} \leq 1$, і чим ближче значення цього індексу до 1, тим кращий рівень рівноважності регіональної СЕЕ системи.

Конкурентоспроможність стійкого розвитку регіону безпосередньо пов'язана з індексом конкурентоспроможності регіону, і означає активізацію потенційних

можливостей регіону нарощувати та ефективно використовувати конкурентні переваги у кожній підсистемі задля забезпечення стійкого розвитку регіону. Конкурентні переваги вимірюються через показники-стимулятори для кожної складової сталого розвитку регіону. При розрахунку показника конкурентоспроможності стійкого розвитку конкретного регіону доцільно брати до уваги такі стандартизовані індекси конкурентоспроможності регіону як індекси соціального, економічного та екологічного розвитку регіону. Тоді інтегральний показник конкурентоспроможності стійкого розвитку регіону необхідно розраховувати, виходячи із модифікованої формули середньої геометричної:

$$I_{k,j} = \sqrt[3]{ISR_j \cdot IER_j \cdot IECR_j} . \quad (19)$$

де $I_{k,j}$ – індекс конкурентоспроможності стійкого розвитку j -ого регіону.

Значення індексу конкурентоспроможності стійкого розвитку регіону буде коливатися у межах $[0;1]$ (за умови, що $\Delta I_{k,j} > 0$): $\lim_{\Delta I_{k,j} \rightarrow 0} \frac{f(I_{k,j} + \Delta I_{k,j}) - f(I_{k,j})}{\Delta I_{k,j}} = \lim_{\Delta I_{k,j} \rightarrow 0} 1$.

Отже, індекс конкурентоспроможності стійкого розвитку регіону змінюється в межах $0 < I_{k,j} \leq 1$, і чим ближче значення цього індексу до 1, тим кращий рівень конкурентоспроможності стійкого розвитку регіону.

Безпека стійкого розвитку регіону свідчить про використання потенціалу регіону, недопущення дії дестабілізуючих чинників у соціальній, екологічній та економічній сферах життєдіяльності регіону, збереження властивостей навколишнього середовища, а також посилення зв'язків між соціальною, економічною та екологічною складовою регіональної системи. Враховуючи таку особливість даної ознаки стійкого розвитку регіону, необхідно при розрахунку безпеки стійкого розвитку регіону враховувати показники-стимулятори та показники-дестимулятори. Для цього при обчисленні даного показника необхідно використовувати стандартизовані індекси конкурентоспроможності регіону, що характеризують стійкий розвиток – індекси соціального, економічного та екологічного розвитку відповідного регіону. Інтегральний показник безпеки стійкого розвитку регіону найдоцільніше розраховувати за наступною формулою:

$$I_{b,j} = \sqrt{\frac{1}{3} \left[(ISR_j)^2 + (IER_j)^2 + (IECR_j)^2 \right]} , \quad (20)$$

де $I_{b,j}$ – індекс безпеки стійкого розвитку j -ого регіону.

Таким чином, індекс безпеки стійкого розвитку регіону буде коливатися у межах $[0;1]$ (за умови, що $\Delta I_{b,j} > 0$): $\lim_{\Delta I_{b,j} \rightarrow 0} \frac{f(I_{b,j} + \Delta I_{b,j}) - f(I_{b,j})}{\Delta I_{b,j}} = \lim_{\Delta I_{b,j} \rightarrow 0} 1$. Таким чином, індекс

безпеки стійкого розвитку регіону змінюється в межах $0 < I_{b,j} \leq 1$ і чим ближче значення цього індексу до 1, тим кращий рівень безпеки регіональної СЕЕ системи.

Для розрахунку комплексного індексу конкурентоспроможності регіону, що характеризує стійкий розвиток регіону, використаємо наступну формулу:

$${}^2SDR_j = \frac{1}{6} (I_{g,j} + I_{s,j} + I_{r,j} + I_{z,j} + I_{k,j} + I_{b,j}) , \quad (21)$$

де 2SDR_j – комплексний індекс конкурентоспроможності регіону (індекс стійкого розвитку регіону).

Індекс конкурентного середовища регіону буде враховувати індекс монополізації інноваційних ресурсів регіону, індекс монополізації природних ресурсів регіону, індекс монополізації людських ресурсів регіону, індекс монополізації фінансових ресурсів регіону, індекс монополізації інфраструктури регіону.

Загальна формула, що дозволяє визначити рівень конкурентного середовища регіону, визначається за наступною формулою:

$$IKSR_j = \sqrt[5]{IMIRR_j \cdot IMPRR_j \cdot IMLRR_j \cdot IMFRR_j \cdot IMIR_j}, \quad (22)$$

де $IKSR_j$ – комплексний індекс конкурентоспроможності j -ого регіону (індекс конкурентного середовища регіону).

5. Інтегральна оцінка рівня конкурентоспроможності регіонів. Після знаходження комплексних індексів проводимо обчислення рівня конкурентоспроможності регіонів, тобто знаходимо інтегральний індекс конкурентоспроможності регіону. Для цього на основі комплексних індексів конкурентного середовища та стійкого розвитку регіону розраховуємо інтегральний індекс безпеки стійкого розвитку. Для цього використовуємо наступну формулу:

$${}^2BSRR_j = \sqrt{ISDR_j \cdot IKSR_j}, \quad (23)$$

де 2BSRR_j – інтегральний індекс безпеки стійкого розвитку регіону.

Тоді знаходимо інтегральний індекс конкурентоспроможності регіону за наступною формулою:

$${}^2KR_j = \frac{(IBSRR_j + IKPR_j)}{2} \quad (24)$$

де 2KR_j – інтегральний індекс безпеки стійкого розвитку регіону.

6. Групування регіонів за рівнем використання конкурентних переваг регіону та рівнем безпеки стійкого розвитку регіону. Для групування регіонів за рівнем використання конкурентних переваг регіону та рівнем безпеки стійкого розвитку регіону, необхідно сформувати матрицю “рівень використання конкурентних переваг регіону – рівень безпеки стійкого розвитку регіону”. За основу візьмемо матрицю “барометр сталості” Р. Прескота-Аллена – графік, що показує рух суспільства до сталого розвитку. Проте, по горизонтальній шкалі зобразимо рівень безпеки стійкого розвитку регіону, а по вертикалі – рівень використання конкурентних переваг регіону. Групування передбачає виокремлення чотирьох груп регіонів: рівень конкурентоспроможності високий; рівень конкурентоспроможності середній; рівень конкурентоспроможності нижче середнього; рівень конкурентоспроможності низький.

Рівень конкурентоспроможності регіону високий, якщо він змінюється в межах від 0,75 до 1. Якщо рівень конкурентоспроможності регіону коливається в межах від 0,5 до 0,75, то можна вважати, що досягнуто середнього рівня конкурентоспроможності; якщо рівень конкурентоспроможності регіону коливається в межах від 0,25 до 0,5, то можна вважати, що досягнуто нижче середнього рівня конкурентоспроможності. Рівень конкурентоспроможності регіону низький, якщо він змінюється в межах від 0 до 0,25.

Вхідними даними для побудови матриці будуть результати групування регіонів України за інтегральними рівнями використання конкурентних переваг та безпеки стійкого розвитку регіонів України.

Висновки. Методологічні підходи дозволяють поглиблювати сутність сталого розвитку регіонів в частині збільшення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, а також дозволить зрозуміти взаємозв'язок конкурентоспроможності регіону та сталого розвитку регіону та стимулювання сталого розвитку регіону. Також за допомогою даної методики можна проводити групування регіонів України за рівнем використання конкурентних переваг регіону.

Список використаних джерел:

1. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: Монографія / І. М. Вахович – Луцьк: Надтир'я, 2007. – 496 с.
2. Герасимчук З. В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика: Монографія. / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк: Надтир'я, 2008. – 248 с.
3. Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
4. Гречаник Н. Ю. Конкурентоспроможність регіонів з позицій концепції сталого розвитку / Гречаник Н. Ю. // Вісник Прикарпатського університету. – Економіка. – 2015. – Випуск XI. – С. 49-58.
5. Портер Е. Майкл. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Портер Е. Майкл. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
6. Хусаїнов Р. В. Конкурентоспроможність регіонів як фактор розвитку національної економіки / Хусаїнов Р. В. // Стратегічні пріоритети в ХХІ столітті : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф., 19 травня 2016 р. – Київ : Пшонківський О. В., 2016. – 264 с. – С. 241-245.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І. М.

УДК 336:004.896(07)

Пиріг С. О., к. е. н., доцент

Ніколаєва А. М., к. е. н., доцент

Ищук Л. І., к. е. н., доцент

Луцький національний технічний університет

ОЦІНКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

У статті здійснена оцінка стану будівельної галузі в державі, обґрунтовано перспективи розвитку будівництва та його вплив на соціально-економічний розвиток регіонів України.

Ключові слова: будівельна галузь, будівельні підприємства, будівельні роботи, будівельна продукція, соціально-економічний розвиток, фінансування будівельної галузі.

Pyrig S., Nikolaeva A., Ischuk L.

ASSESSMENT AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT THE CONSTRUCTION INDUSTRY IN THE REGIONS OF UKRAINE

The paper assessed the state of the construction industry in the country, justified development prospects of construction and its impact on socio-economic development of regions of Ukraine.

Keywords: construction industry, construction companies, construction works, construction products, socio-economic development, funding the construction industry.

Пыриг С. А., Николаева А. Н., Ищук Л. И.

ОЦЕНКА И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

В статті здійснена оцінка стану будівельної галузі в Україні, обґрунтовано перспективи розвитку будівельної галузі та його вплив на соціально-економічне розвитку регіонів України.

Ключеві слова: будівельна галузь, будівельні підприємства, будівельні роботи, будівельна продукція, соціально-економічне розвитку, фінансування будівельної галузі.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Соціально-економічний розвиток регіонів України залежить від розв'язання системних проблем, які впливають на усі складові економіки держави – зокрема будівництво. Будівельна галузь є однією з галузей економіки держави, яка у цілому відображає рівень її розвитку. Основною проблемою для галузі є фінансування, яке залежить від інвесторів будівництва. Зменшення кількості інвестицій в галузь, як вітчизняними, так і іноземними компаніями зумовлює старіння основних фондів, що негативно впливає на конкурентоспроможність галузі. На регіональному рівні простежується тенденція першості будівельних організацій центральних районів і великих міст–мільйонерів. Щоб виявити проблеми будівництва у регіонах України, та запропонувати пропозиції щодо їх розв'язання, необхідно здійснити оцінку стану будівельної галузі.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемами розвитку будівельної галузі України займаються: В. Анін, Л. Левіт, П. Куліков, Є. Мних, Ю. Пелих, Р. Подольський, О. Шевчук та ін. приділяючи значну увагу економічним аспектам функціонування галузі, проте не менш важливими є перспективи та напрями її розвитку.

Цілі статті. Зважаючи на вище сказане, метою даної статті є оцінка і обґрунтування перспектив розвитку будівельної галузі та її вплив на соціально-економічний розвиток регіонів України.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Будівельні підприємства є самостійними господарюючими суб'єктами, які на власний ризик здійснюють свою фінансово-господарську діяльність. Головною метою діяльності будівельних підприємств є будівництво нових об'єктів нерухомості виробничого, комерційного, житлового та суспільного призначення. Однак будь-яке підприємство, у тому числі і будівельне, в умовах ринкової економіки не може минути фінансової складової, так, як без фінансів не може існувати жодне виробництво. Крім того, будівельні підприємства взаємодіють з різними економічними суб'єктами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, що є неможливим без руху грошових коштів, фінансових ресурсів, формування фінансових зобов'язань та їх погашення.

Основні показники діяльності підприємств будівельної галузі протягом 2010-2015 років наведені в табл. 1 [1], де можна побачити, що будівельна галузь була збитковою та не рентабельною, поточні зобов'язання рік у рік збільшуються і у 2015 році становили – 222229 млн. грн.

Таблиця 1

Основні показники діяльності підприємств будівельної галузі

Показники	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Кількість підприємств, (одиниць)	38215	37544	34077	36185	29785	29165
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн.	96725,3	120419,5	155790,7	141125,7	150466,6	142871,9
Фінансовий результат до оподаткування, млн.грн.	-4418,2	-3845,8	-71,1	-5126,6	-27288,4	-25074,1
Підприємства, які одержали прибуток, млн. грн.	4905,1	5373	9139,1	5968,0	6295,7	5648,1
Підприємства, які одержали збиток, млн. грн.	9323,3	9218,8	9210,2	11094,6	33584,1	30722,2

продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	-3584,8	-2466,7	-1012,7	-5893,2	-27948,8	-5254,5
Підприємства, які одержали прибуток, млн. грн.	3669,4	3972,1	8367	5317,1	5693,7	1418,1
Підприємства, які одержали збиток, млн. грн.	7254,2	6438,8	9379,7	11210,3	33642,5	6672,6
Рівень рентабельності діяльності (збитковості), %	-4,2	-2,7	-0,6	-3,2	-13,5	-12,7
Необоротні активи, млн. грн.	64597,6	67753,2	95514,5	106121,6	95954,5	98109,7
Оборотні активи, млн. грн.	89470,2	107481	165004	186205,6	173151,8	213041,2
Власний капітал, млн. грн.	27371,9	25888,3	29522,5	32190,8	3144,7	-16038,1
Поточні зобов'язання (млн. грн.)	83368	101866	154437	174428	168905	222229

На рис. 1 представлена динаміка обсягу виконаних будівельних робіт за регіонами протягом 2010-2016 років. У 2016 році на підприємствах регіонів України зросли обсяги робіт порівняно з попередніми роками, за винятком Донецької та Луганської областей, у яких на 50% скоротились обсяги робіт на будівельних підприємствах. Найбільше зросли обсяги робіт в таких областях, як Волинській (у 3 рази), Хмельницькій (2,6 рази), Одеській, Вінницькій та Івано-Франківській (2,4 рази), Київській та Харківській (2,3 рази), Львівській (2,2 рази).

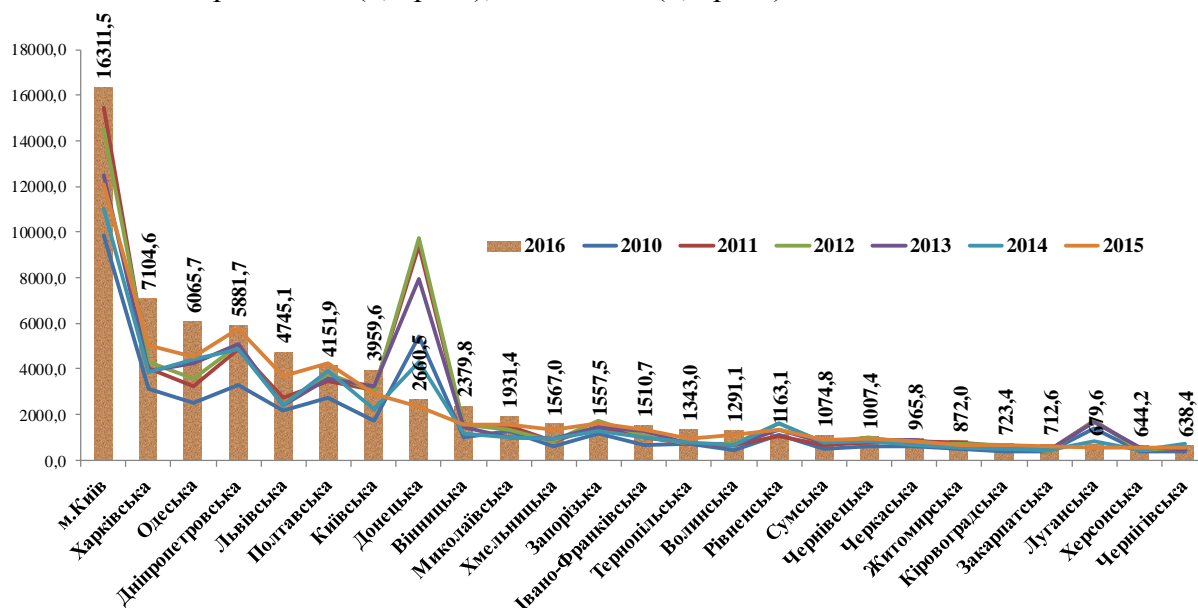

Рис. 1. Динаміка обсягу виконаних будівельних робіт за регіонами

Домінування недержавного сектору в будівництві значно ускладнює можливість управління та моніторингу ситуації, що склалася в будівельній галузі (близько 90% всіх будівельних підприємств – недержавні). Але, незважаючи на всі економічні негаразди розвитку будівництва, спостерігається повільне покращення стану галузі у цілому.

Підприємствами України у 2015 році виконано будівельних робіт на суму 55,9 млрд. грн. Індекс будівельної продукції у 2015 році порівняно з 2014 роком становив 85,1%. В експлуатацію загальної площі житла прийнято 11044,4 тис.м², з яких 1817,3

тис.м² (або 16,5% загального обсягу житла). Переважну частину (50,5%) загального обсягу житла прийнято в експлуатацію в одноквартирних будинках, 49,2% – у будинках із двома й більше квартирами та 0,3% – у гуртожитках [1]. Загальна площа прийнятого в експлуатацію житла у 2015 році порівняно з 2014 роком збільшилась на 13,4%.

У 2016 році в Україні прийнято в експлуатацію 9366,8 тис.м² загальної площі житла. Більше половини (56,0%) загального обсягу житла прийнято в експлуатацію в будинках із двома й більше квартирами, 43,7% – в одноквартирних будинках і 0,3% – у гуртожитках. Загальна площа прийнятого в експлуатацію житла у 2016 році порівняно з 2015 роком зменшилась на 15,2%, при цьому без урахування площі, прийнятої в експлуатацію відповідно до Порядку, – на 1,1%.

Динаміку обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції протягом 2010-2015 років та структуру за 2015 рік представлено на рис. 2, де видно, що будівництво житлових споруд має тенденцію до зростання, так, як у 2010 році вони займали 16% до загального обсягу, то у 2015 році вони становлять 24%, нежитлові споруди навпаки мають тенденцію до зменшення, хоча й невелике, але на кінець 2015 року склало 26% до загального обсягу, що менше на 5% за 2010-2013 роки. Інженерні споруди протягом п'яти років зменшились на 6% і на кінець 2015 року займають 50% обсягу від загального обсягу будівництва.

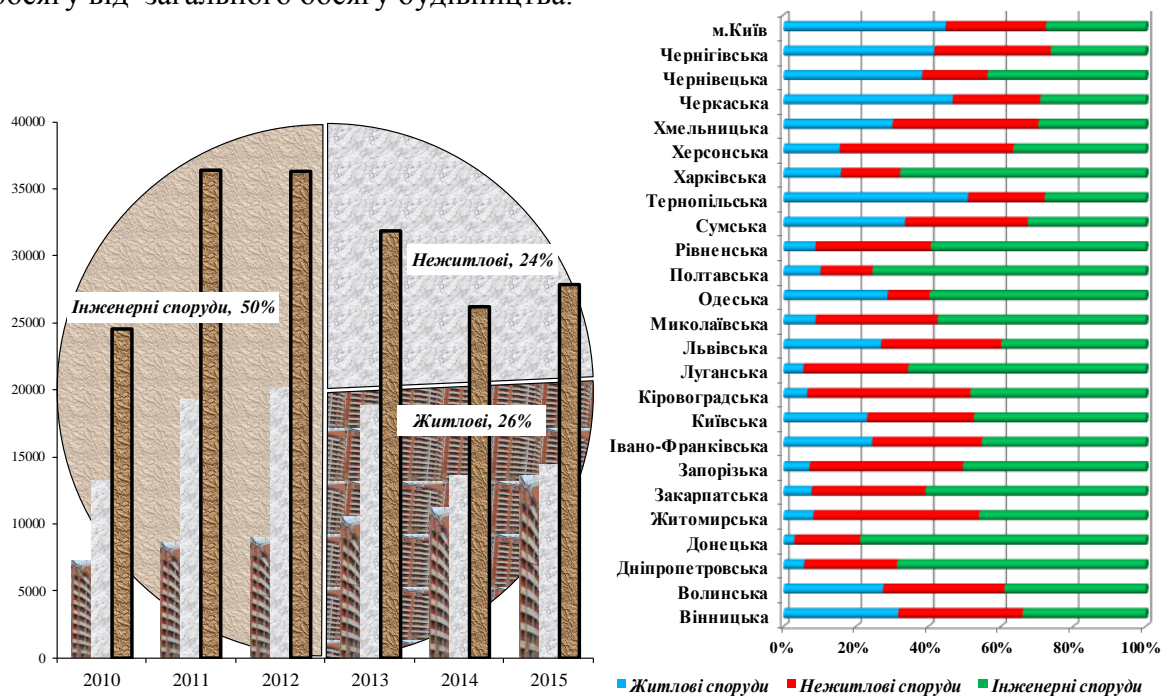

Рис. 2. Динаміка основних видів будівельної продукції за 2010-2015 роки, їх структура за 2015 рік та регіональний розподіл, млн. грн.

Щодо обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції регіонами України, то тут рівень регіональних асиметрій є значним. Найбільший показник будівництва житлових споруд у 2015 році у м. Києві (5406 млн.грн.), в Одеській (1308 млн.грн.) та Львівській (988 млн.грн.) областях. Найменший показник у Луганській (30 млн.грн.), Кіровоградській (44 млн.грн.) та Закарпатській (48 млн.грн.) областях. Будівництво нежитлових споруд найбільше виконано у м. Києві (3348 млн.грн.), Дніпропетровській (1474 млн.грн.), Львівській (1218 млн.грн.) та Київській (848 млн.грн.), найменше у Луганській (157 млн.грн.), Чернівецькій (170 млн.грн.) та Чернігівській (184 млн.грн.) областях. Щодо інженерних споруд, то найбільше їх

виконано у Дніпропетровській (3944 млн.грн.), Харківській (3425 млн.грн.) областях та м. Києві (3319 млн.грн.), найменше у Чернігівській (150 млн.грн.), Херсонській (195 млн.грн.) та Черкаській (240 млн.грн.) областях.

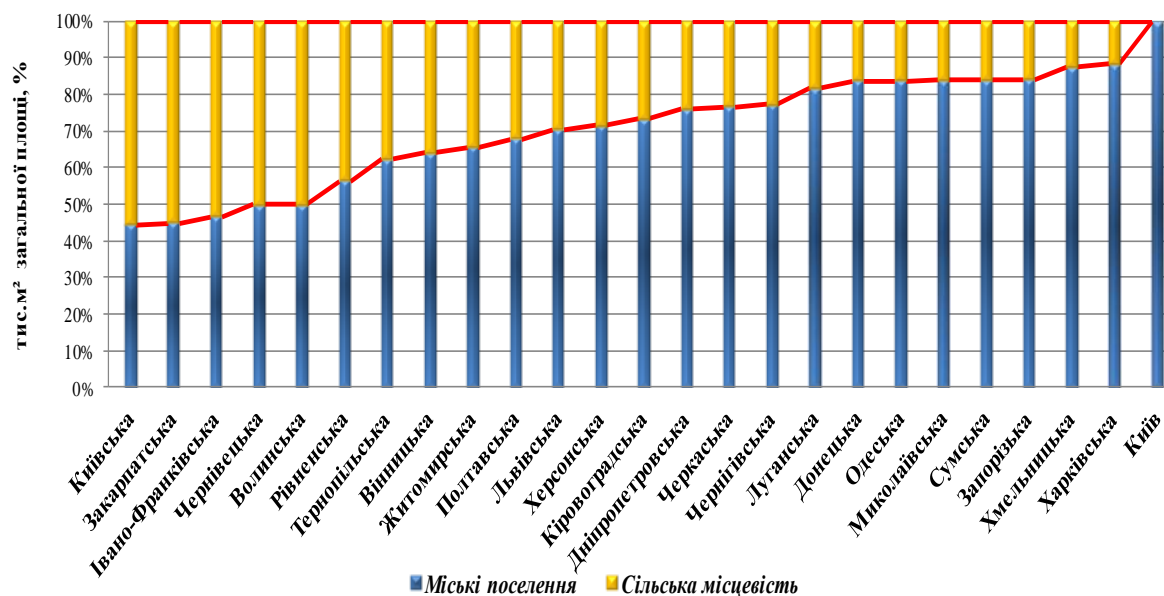

Рис. 3. Динаміка структури прийняття в експлуатацію житла у міських поселеннях та сільській місцевості у 2015 році, тис. м²

Згідно даних [1], що представлені на рис. 3 бачимо, що за 2015 рік у таких областях, як Київській, Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Волинській обсяг прийнятого в експлуатацію житла у міських поселеннях та сільській місцевості становить 50% житла, як у містах так і в сільській місцевості. У Харківській 11%, Хмельницькій 12%, Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Одеській та Сумській областях – 16% прийнято в експлуатацію житла у сільській місцевості. Відповідно 89%, 88% та 84% прийнято житла у містах даних областей.

За рахунок коштів державного бюджету за 2015 рік прийнято в експлуатацію 52,6 тис.м² загальної площі житла, що на 61,1% більше рівня 2014 року та в 4,5 рази менше від рівня 2005 року. Лише в 11 регіонах із 25 було прийнято в експлуатацію житла за рахунок коштів державного бюджету: м. Київ – 19 тис.м², Харківська – 9 тис. м², Хмельницька – 7 тис. м² (рис. 4). Протягом 2010-2015 років за рахунок коштів державного бюджету прийнято в експлуатацію житла у м. Києві – 65 тис.м², у Львівській та Хмельницькій областях – 31 тис.м², Одеській – 25 тис.м², Київській та Чернігівській – 19 тис.м², Харківській – 17 тис.м², Закарпатська – 14 тис.м², Миколаївська – 12 тис.м², Рівненська – 9 тис.м², Волинська – 5 тис.м², Сумська та Херсонська – 4 тис.м², Вінницька, Чернівецька та Черкаська області – 1 тис.м².

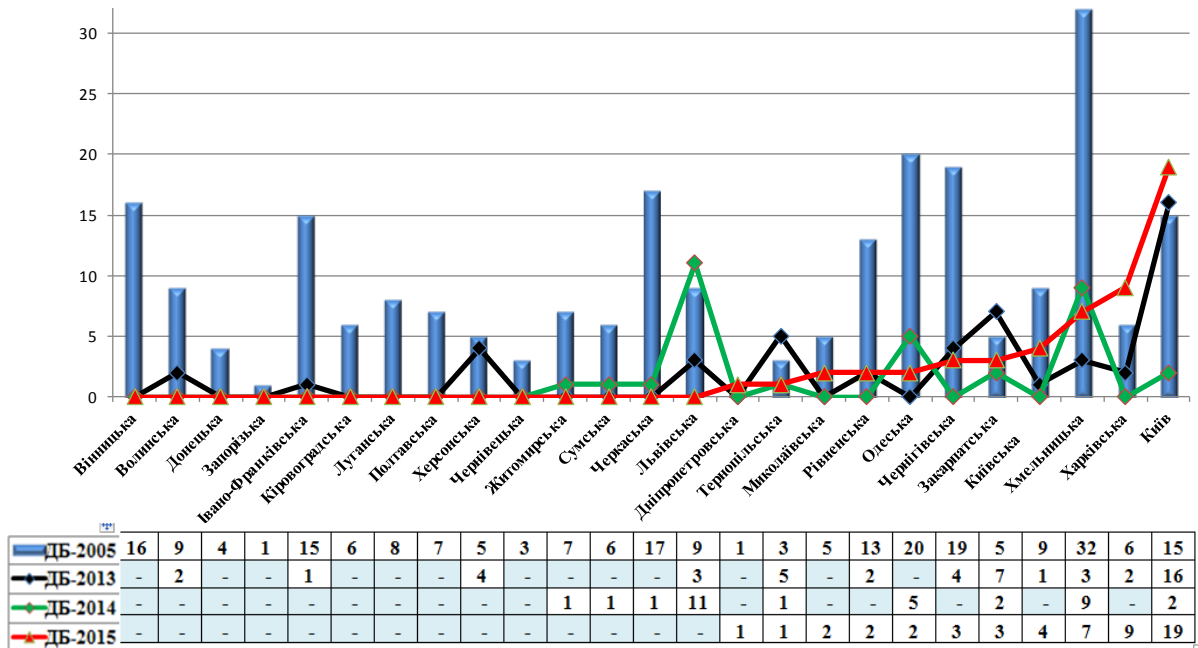

Рис. 4. Динаміка прийняття в експлуатацію житла за рахунок коштів державного бюджету за регіонами України, (тис. м²)

Житлове будівництво – це галузь довготермінових інвестицій, це капітал, надбання будь-якої країни. В кожній країні функціонує свій механізм розвитку житлового будівництва. Невід’ємним елементом даного механізму є фінансування житлового будівництва. Динаміка фінансування будівельної галузі України у 2012-2014 роках представлена на рис. 5, де бачимо, що протягом трьох років найбільшою часткою фінансування будівельної галузі були власні кошти підприємств і організацій (майже 70%) та кредити банків і інші позики (до 10%). Найменшою часткою були кошти державного бюджету, що становили – 6%, 2,5%, 1,2% відповідно та кошти іноземних інвесторів – 1,8%, 1,7%, 2,6%.

Фінансування 2016 року на реалізацію будівельних програм не змогло активізувати будівельну галузь без впровадження додаткових економічних стимулів. Будівельний сектор економіки не запрацює в повній мірі без створення сприятливих умов роботи у вигляді доступного проектного фінансування, реалізації в країні великих масштабних проектів та зростання платоспроможності населення.

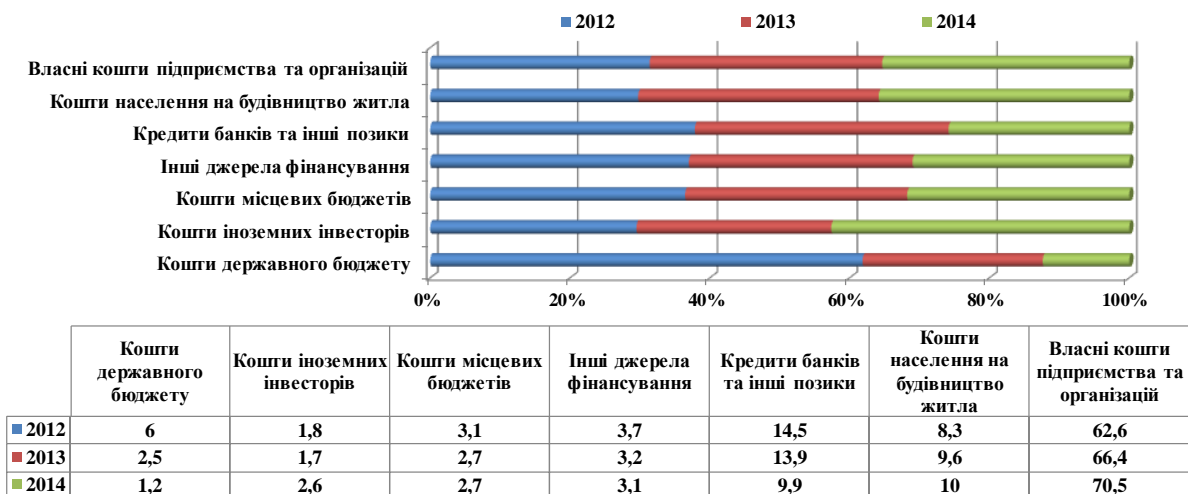

Рис. 5. Фінансування будівельної галузі у 2012-2014 роках, %

Низка державних програм, наприклад, по доступному житлу і зовсім не реалізовувалася через відсутність фінансування в необхідному обсязі. В держбюджеті 2016 року на реалізацію державних програм доступного житла по здешевленню вартості іпотечних кредитів та часткової компенсації відсотків за кредитами на житло для молодих громадян було передбачено всього 142,5 млн. грн. Будівництву сьогодні необхідна як підтримка держави у вигляді вливання коштів у різні програми, так і створення реальних економічних стимулів.

Фахівці будівельного ринку стверджують, що будівництво є локомотивом для всієї економіки і один будівельник «годує» близько п'яти-шести робочих суміжних професій. Однак, складається враження, що керівництво країни намагається не чути цього і не помічає вже сформовану досить складну ситуацію в українській будіндустрії.

У 2016 році ми не стали свідками кардинальних покращень у будівельній галузі, як у житловому, так і комерційному сегментах. Швидше за все будівельники будуть продовжувати своїми силами виживати. Конкуренція буде посилюватись, оскільки платоспроможність населення тільки знижується.

У 2014 році 15 тис. будівель та споруд знаходились у стадії незавершеного будівництва: у стадії будівництва знаходились 41%, а 59% будівництва тимчасово було припинено та законсервовано. Відсутність фінансування є основною причиною припинення будівництва. Динаміка кількості незавершених житлових будівель за регіонами на 01.01.2016 року представлено на рис. 6.

Будівництво є капіталоємною галуззю з тривалим фінансовим циклом. Більшість будівельних підприємств залежать від залучених коштів, так, як не мають достатньо коштів для реалізації будівельних проектів. Відсутність довіри банківських установ до кредитування будівництва, яке пов'язане зі значними ризиками та недостатньо високою платіжною дисципліною будівельників знижує розвиток будівництва. Також, гальмує розвиток галузі і недостатньо високий платоспроможний попит на нерухомість. Маючи об'єктивну потребу в покращенні житлових умов – населення не має фінансової можливості його придбати, так, як умови кредитування, які зараз є неприйнятними для рівня доходів більшості пересічних громадян. Будівельні підприємства що раніше могли користуватися банківськими кредитами для розширення діяльності теж опинилися в такій ситуації.

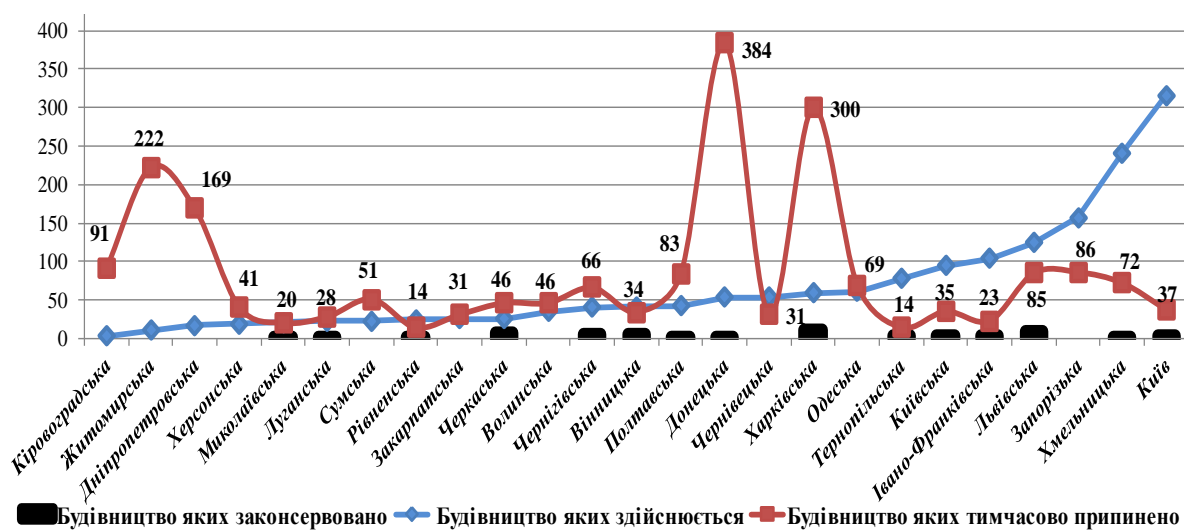

Рис. 6. Кількість незавершених житлових будівель за регіонами на 01.01.2016 року (одиниць)

У структурі заборгованості юридичних осіб переважають позики терміном до 1 року – вони формують близько половини портфеля. При цьому частка довгострокових кредитів (понад 5 років), за рахунок яких, зазвичай, реалізуються капітальні проекти, коливається на рівні 10-12%. [2].

У 2017 році планується впровадження додаткових інструментів для дерегуляції економіки, які дозволять суттєво поліпшити інвестиційний клімат у будівельній галузі. На початку 2017 року ВРУ розглянула та прийняла законопроект №4733-1 («Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення містобудівної діяльності»), який має стати реформою що охопить більше 80% будівельної галузі України. Зміни у законодавстві мають спростити дозвільну систему, завадити аферам у будівництві, захистити інтереси інвесторів та зобов'язати забудовників враховувати думку та потреби громади. Ще одним досягненням для України та для будівельної галузі зокрема, стала децентралізація, яка дозволить збільшити місцеві бюджети та надасть новий поштовх для будівництва.

Висновки. Успіх будівельної галузі в цілому залежить від наповнення його інвестиційним ресурсом. Аналізуючи будівництво України в плані наповнення інвестиціями, можна відмітити, що будівництво промислових об'єктів практично відсутнє, бо таке будівництво потребує великих інвестицій, держава не зацікавлена сьогодні у будівництві великих промислових об'єктів, а інвестор (як зарубіжний, так і вітчизняний) в нинішній економічній ситуації навряд чи ризикне вкладати великі кошти. Будівництво соціальної інфраструктури (школи, садочки тощо) повністю залежить від фінансового наповнення місцевих бюджетів, від бажання місцевої влади і економічної ситуації, що дозволяла б розгорнути відповідну програму будівництва. Будівництво комунальної інфраструктури (труби, мережі тощо) теж залежить від наповнення місцевих бюджетів і від держави на стратегічних напрямках (колектори, очисні споруди тощо). Будівництво житла – це сьогодні той напрямок, завдяки якому виживає будівельна галузь в Україні, де основним інвестором є населення. А збільшити обсяг приватних інвестицій в будівництво житла можливо через надання банками за сприяння держави доступних кредитних коштів для населення з процентною ставкою 4-9% річних. Тому, створення привабливого інвестиційного клімату та ефективна співпраця бізнесу та влади сприятиме розвитку будівельної галузі та зростанню економіки в регіонах України.

Список використаних джерел:

- Офіційний сайт Державної служби статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Доходи українців не дозволяють купувати житло в кредит, – банкіри // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kyiv.ridna.ua/2013/11/dohody-ukrajintiv-ne-dozvolayut-kupuvaty-zhytlo-v-kredyt-bankiry/>
- Фахівці будівельної галузі України підвели підсумки 2016 року та надали прогнози на майбутнє // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://press.unian.ua/press/1704067-fahivtsi-budivelnoji-galuzi-ukrajini-pidveli-pidsumki-2016-roku-ta-nadali-prognozi-na-majbutne.html>
- Будівельна галузь за 25 років Незалежної України, або про досягнення та плани на майбутнє напередодні професійного свята // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2065325-budivelna-galuz-za-25-rokiv-nezaleznoi-ukraini-abo-pro-dosagnenna-ta-plani-na-majbutne-napereodni-profesijnogo-svata.html

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 338.2:339.923: 502/504:63

Соколова А.О. , к.е.н., доцент

Голій О.В. , к.т.н., с.н.с.

Поліщук М.О.

Голій Н.П.

Пахольчук К.С.

Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція НААН України

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Проаналізовано тенденції та здійснено оцінку сучасного стану соціально-економічного розвитку сільських територій природно-економічної зони Полісся Волинської області. Вивчено соціально-демографічні, організаційно-економічні та екологічні умови сільського розвитку регіону. Розроблено та обґрунтовано стратегічні напрями соціально-економічного розвитку досліджуваних територій в умовах орієнтації на євроінтеграційну перспективу з врахуванням пріоритетності цілей та основних чинників.

Ключові слова: аграрний сектор, стратегія, сільський розвиток, соціально-економічні проблеми, стратегічні орієнтири, євроінтеграція.

Sokolova A., Goliy A. , Polishchuk M. ,Goliy N., Pakholchuk K.

STRATEGIC GUIDELINES SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL DEVELOPMENT OF WESTERN POLISSYA

The article analyzes the trends and the estimation of the current state of socio-economic development of rural areas of natural economic zone Polissya, Volyn region. Studied sociodemographic, organizational, economic and environmental sustainability of rural development. Developed and proved the strategic directions of socio-economic development of rural areas studied region in terms of European integration in view of its priority objectives and fundamental factors.

Key words: agricultural sector, strategy, rural development, social and economic issues, strategic orientations, eurointegration.

Соколова А. А., Голий А.В., Полищук М.А., Голий Н.П., Пахольчук Е.С.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ЗАПАДНОГО ПОЛЕСЬЯ

В статье проанализированы тенденции и осуществлена оценка современного состояния социально-экономического развития сельских территорий природно-экономической зоны Полесья Волынской области. Изучены социально-демографические, организационно-экономические и экологические условия сельского развития региона. Разработаны и обоснованы стратегические направления социально-экономического развития сельских территорий исследуемого региона в условиях евроинтеграции с учетом приоритетности его целей и основных факторов.

Ключевые слова: аграрный сектор, стратегия, сельское развитие, развитие сельских территорий, социально-экономические проблемы, стратегические ориентиры, евроинтеграция.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Трансформації аграрного сектора, які відбулися в Україні за останні роки, дали змогу збільшити валове виробництво сільськогосподарської продукції, проте не сприяли соціально-економічному розвитку сільських територій та підвищенню рівня життя сільського населення. Тому, як справедливо зазначають вчені ННЦ «Інститут аграрної економіки», стратегічною метою економічної і соціальної політики на селі нині має стати забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій [5].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню соціально-економічних проблем сільського розвитку присвячені наукові роботи О.М. Бородіної, О.Г. Булавки, В.С. Дієсперова [3], В.Д. Заліска [4], В.К. Збарського, Т.О. Зінчук, В.І. Куценко, М.Й. Маліка [5], О.М. Могильного, І.В. Прокопи, К.В. Прокопищак, В.П. Рябокonia, В.К. Терещенка, К.І. Якуби та інших. Проте діюча державна політика у сфері розвитку сільських територій не має збалансованого підходу, переважають заходи щодо стимулювання зростання та підвищення ефективності аграрного виробництва без прив'язки до створення умов для поліпшення соціально-економічного становища селян, підвищення їхнього добробуту, рівня зайнятості на основі дієвих програм, які враховують потреби конкретних громад і територій. Відсутні підходи щодо врахування регіональних особливостей сільського розвитку, що сприяє подальшій деградації депресивних регіонів.

Вважаємо, що для вибору стратегічних напрямів сталого соціально-економічного розвитку сільських територій регіону доцільним є аналіз і оцінка існуючих проблем та ресурсів для їх застосування в конкретному регіоні, області, природно-економічній зоні. Саме регіональний підхід до забезпечення сталого сільського розвитку є особливо актуальним через нерівномірність та диспропорції у розвитку всієї сукупності соціально-економічних та екологічних процесів, що є унікальними для кожної природно-економічної зони. Це й обумовило актуальність та доцільність проведення окремого дослідження.

Цілі статті. *Метою роботи* є оцінка сучасного стану та розробка стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку сільських територій зони Полісся Волинської області. *Об'єктом дослідження* виступає процес формування та реалізації стратегічних напрямів сільського розвитку досліджуваного регіону в умовах орієнтації на євроінтеграційну перспективу України.

Теоретико-методологічною основою дослідження є історичний, діалектичний, системний та синергетичний наукові підходи, використання яких в дослідженні сільського розвитку зумовлено орієнтацією на базові цінності та фундаментальні основи ринкової економічної системи та курсом на побудову європейсько-орієнтованого суспільства в Україні. У процесі досягнення мети використовувались наступні методи та прийоми дослідження: абстрактно-логічний; економіко-статистичний (спостереження, порівняння, табличний, графічний); монографічний; аналізу і синтезу; побудови дерева цілей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Волинська область розташована на крайньому північному заході України, займає 3,3 % території України (20,1 тис. км²), де в 16 районах, містах та селищах міського типу станом на 1.01.2016 р. проживало 1042,7 тис. осіб наявного населення, з яких 497,1 тис. осіб (47,7 % від загальної кількості наявного населення області) – сільське населення [7, с. 32]. Основні соціально-економічні показники Волині свідчать про аграрно-промислове спрямування економіки досліджуваного регіону. У 2015 р. в сільському господарстві області створено понад 16 % валової доданої вартості області, а разом з харчовою промисловістю аграрії забезпечують майже третину валового регіонального продукту [1, с. 4].

Проведене дослідження свідчить про те, що нині залишаються відкритими питання забезпечення динамічного зростання і досягнення зрівноваженого, збалансованого сільського розвитку області, зменшення природно-економічних асиметрій у забезпеченні його стійкості, оскільки сільські території розташовані у Поліській, Лісостеповій та Перехідній зонах. До природно-економічної зони Волинського Полісся віднесені сільські території Камінь-Каширського, Любешівського, Любомльського, Маневицького, Ратнівського, Старовижівського та Шацького районів, які займають більше половини загальної території області – 51,0 % (табл. 1).

Таблиця 1

Територія і кількість адміністративно-територіальних одиниць в зоні Полісся Волинської області, станом на 1 січня 2016 р. [7, с. 22-23]

Область/райони	Територія, км ²	% до загальної території	Щільність населення, осіб на 1 км ²	Населені пункти			Сільські ради	Об'єднані територіальні громади
				міста	смт	села		
Волинська область, всього, в т.ч.:	20144	100	51,8	11	22	1054	379	5
Полісся, всього, в т.ч. райони:	10260	51,0	28,4	2	8	390	152	-
Камінь-Каширський	1747	8,7	36,5	1	-	64	31	-
Любешівський	1450	7,2	24,9	-	1	46	20	-
Любомльський	1481	7,4	26,8	1	1	68	22	-
Маневицький	2265	11,2	24,3	-	2	69	30	-
Ратнівський	1437	7,1	36,3	-	2	67	22	-
Старовижівський	1121	5,6	27,3	-	1	46	19	-
Шацький	759	3,8	22,3	-	1	30	8	-
Зона Полісся до області, %	51,0	51,0	x	18,2	36,4	37,0	40,1	-

На території природно-економічної зони Полісся Волині розташовані 2 міста, 8 селищ та 390 сіл, які об'єднані у 152 сільські та селищні ради. Проведений аналіз свідчить про те, що за останні 26 років (1990-2016 рр.) суттєво змінилась структура наявного міського і сільського населення Волинської області в сторону зниження питомої ваги сільського населення на 8,5 %. Абсолютне і відносне зменшення чисельності сільського населення спостерігається в усіх природно-економічних зонах регіону. Станом на 1.01.2016 р. в сільській місцевості Волині проживало 497,1 тис. осіб, що на 16,1 тис. осіб (3,1 %) менше ніж у 2006 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості наявного сільського населення в зоні Полісся Волинської області, станом на 1 січня, тис. осіб [7, с. 32-33]

Область/райони	2006 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2006 р. (+, -)
Сільське населення Волинської області, всього, в т.ч.:	513,2	498,5	497,6	497,5	497,1	-16,1
Полісся, всього, в т.ч. райони:	229,0	223,4	222,8	222,8	222,1	-6,9
Камінь-Каширський	50,5	51,1	51,2	51,4	51,5	1,0
Любешівський	30,4	30,3	30,3	30,4	30,2	-0,2
Любомльський	28,2	26,5	26,3	26,2	26,1	-2,1
Маневицький	42,0	40,5	40,2	40,0	39,7	-2,3
Ратнівський	38,4	37,8	37,9	37,9	37,8	-0,6
Старовижівський	27,4	25,5	25,3	25,3	25,2	-2,2
Шацький	12,1	11,7	11,6	11,6	11,6	-0,5
Питома вага зони Полісся до області, %	44,6	44,8	44,8	44,8	44,7	0,1

Вище наведені розрахунки свідчать про переважачу чисельність сільського населення в зоні Полісся Волинської області. Станом на 1.01.2016 р. питома вага сільського населення Поліської зони становила 44,7 %, що на 0,1 % вище ніж в 2006 р.,

проте на 0,1 % нижче показника у 2014 р. Позитивним є той факт, що у 2015 р. в сільській місцевості на 1000 жінок припадало 933 чоловіків, коли в містах цей показник склав 855 осіб, а на Поліссі цей показник ще вищий – 956 осіб (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл за статтю та природний приріст (скорочення) сільського населення зони Полісся Волинської області, станом на 1.01.2016 р. [7, с. 36-38; 45-46]

Область/райони	Чоловіки, тис. осіб	Жінки, тис. осіб	На 1000 жінок припадає чоловіків, осіб	Народилось, осіб	Померло, осіб	Природний приріст, скорочення (-), осіб
Волинська область (сільська місцевість)	241,5	258,9	933	6848	7752	-904
Полісся, всього, в т.ч. райони:	109,4	114,4	656	3213	3399	-186
Камінь-Каширський	25,5	26,5	962	891	663	228
Любешівський	15,3	15,4	994	392	408	-16
Любомльський	12,7	13,4	948	318	472	-154
Маневицький	19,5	20,5	951	601	672	-71
Ратнівський	18,5	19,5	949	540	547	-7
Старовижівський	12,4	13,0	945	328	449	-121
Шацький	5,5	6,1	902	143	188	-45
Зона Полісся до області, %	45,3	44,2	x	46,9	43,8	x

Аналіз показав, що в системі чинників, які зумовлюють демографічну ситуацію в сільській місцевості, особливої уваги заслуговують народжуваність і смертність сільського населення (рівень депопуляції). На відміну від середнього показника природного приросту (скорочення) населення у сільській місцевості області у 2015 р. (-904 особи), в зоні Полісся природний приріст складає -186 осіб. Збільшення народжуваності в останні роки пояснюється, в першу чергу, соціально-економічними пільгами для вагітних жінок та тих сімей, які утримують малолітніх дітей. Оскільки жінки в сільській місцевості часто не мають можливості працевлаштуватися і рівень запропонованої їм заробітної плати досить низький, вони, керуючись соціальними пільгами, погоджуються виконувати роль матері та домогосподарки у сім'ї.

Проведене дослідження свідчить про те, що відкрита економічна система сформувала активне входження України у світовий простір, а звідти і вільний доступ українських громадян до економік світової спільноти. Це зумовило активний відтік населення, особливо сільського, як працездатного так і непрацездатного віку в силу різних причин, за межі території області та країни. Цей процес постійно поглиблюється із врахуванням терміну міграції, що буваючи часто задекларованою як тимчасова, стає довгостроковою і стаціонарною. Для Волині проблема міграції є особливо актуальною, оскільки область є прикордонною з ЄС, на території якої розміщені митні пункти Ягодин і Устилуг. Серйозною проблемою для сільських територій зони Полісся області є трудова міграція до країн СНД (Білорусія, Росія, Казахстан) та Європи (Польща, Німеччина, Голландія, Італія, Чехія, Іспанія та ін.). Можливість отримати роботу за кордоном розглядається мігрантами як додатковий засіб отримання життєвих благ та вирішення проблем працевлаштування. Спочатку це є випадкова зайнятість, яка часто згодом переростає у постійну. Для багатьох закордонних трудових мігрантів Волинської області та їх сімей, за сучасних умов це є спосіб виживання, оскільки неможливо знайти високооплачувану роботу за спеціальністю. У 2015 р. навантаження

на 1 вільне робоче місце (вакантну посаду) склало в області 15 осіб, а в зоні Полісся цей показник сягає 42 особи, що вище середньообласного показника у 3 рази.

Слід зазначити, що трансформаційні перетворення, які здійснювались в останні роки у сільському господарстві, дозволили створити в аграрному секторі Волині основи багатокладної економіки і змінити структуру організаційно-правових форм господарювання. На основі 414 колективних сільськогосподарських підприємств, які функціонували до 2000 р., в області було створено 997 нових формувань ринкового типу. У 2015 р. сільськогосподарську діяльність на Волині здійснювали: 312 сільгоспідприємств різних організаційно-правових форм господарювання; 579 фермерських господарств та 157,1 тис. домогосподарств, які мали в особистому користуванні земельні ділянки. Питома вага аграрних формувань, розташованих в зоні Полісся складає лише 15,8 %; в загальній кількості сільгоспідприємств переважають фермерські господарства – 75 од., приватні підприємства – 29 од. та господарські товариства – 17 од. (табл. 4).

Таблиця 4

Склад і структура сільськогосподарських підприємств зони Полісся Волинської області, станом на 1.01.2016 р. [6, с. 271].

Райони /область	Види підприємств, одиниць					Всього	
	господарські товариства	виробничі кооперативи	приватні підприємства	фермерські господарства	інші	од.	%
Волинська область	145	75	65	579	27	891	x
Зона Полісся, всього, в т.ч.:	17	11	29	75	9	141	100,0
Камінь-Каширський	2	2	7	21	1	33	23,4
Любешівський	-	2	4	4	2	12	8,5
Любомльський	5	2	2	13	2	24	17,0
Маневицький	3	1	4	3	1	12	8,5
Ратнівський	3	2	8	13	2	28	19,9
Старовижівський	3	1	4	21	-	29	20,6
Шацький	1	1	-	-	1	3	2,1
Зона Полісся у % до області	11,7	14,7	44,6	12,9	33,3	15,8	x

У 2015 р. агротоваровиробниками 7 адміністративних районів зони Полісся було вироблено валової продукції на суму 1747,2 млн грн, що дорівнює обсягу продукції виробленої в Володимир-Волинському та Луцькому районах. За обсягами виробництва продукції на 1 жителя поліські райони займають 9-16 місця: у Володимир-Волинському районі цей показник склав у 2015 р. 35116,00 грн (упостійних цінах 2010 р.) на 1 жителя, тоді як у Шацькому – 3883,00 грн, що майже в 10 раз менше.

В таблиці 5 наведено показники рівня рентабельності, який характеризує результативність виробництва продукції рослинництва та тваринництва в сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону за останні 5 років. В результаті оцінки виробничо-ресурсного забезпечення сільських територій визначено, що Поліські райони Волинської області характеризуються досить високим рівнем забезпечення як земельними, так і трудовими й матеріально-технічними ресурсами, які використовуються вкрай неефективно, про що свідчать показники рентабельності (10,6 % у 2015 р., а по області – 42,2 %). Лідерами зернового виробництва та виробництва продукції галузі молочного скотарства є Горохівський, Локачинський, Луцький, Володимир-Волинський райони (зона Лісостепу). Найбільше м'яса всіх видів (у забійній вазі) виробляють у Володимир-Волинському (33,1 %) та Турійському

(14,3 %) районах. У виробництві картоплі та овочів лідирують поліські райони: Ратнівський, Любешівський, Камінь-Каширський та Маневицький.

Таблиця 5

Рентабельність виробництва в сільськогосподарських підприємствах зони Полісся Волинської області, %[7, с. 282]

Область/райони	2010 р.			2015 р.		
	продукція сільського господарства	у тому числі		продукція сільського господарства	у тому числі	
		рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва
Волинська область	9,0	21,5	-0,7	42,2	52,0	20,0
Полісся, всього, в т.ч. райони:	-21,3	-14,6	-29,7	10,3	25,6	3,7
Камінь-Каширський	-1,6	-17,0	-13,8	7,2	7,8	6,8
Любешівський	-10,1	3,4	-25,6	-27,5	-27,5	-
Любомльський	-41,6	-62,6	-30,5	-1,9	39,2	-19,9
Маневицький	-14,3	-7,8	-18,0	79,6	152,3	21,3
Ратнівський	-25,6	-45,1	-22,2	18,0	22,4	-3,0
Старовижівський	-42,0	-39,4	-45,1	-48,4	-64,2	8,0
Шацький	-2,4	-2,1	-29,9	35,5	35,5	-

Варто відмітити позитивний досвід ведення сільськогосподарської діяльності у великотоварних підприємствах, які розміщені в Зоні Полісся. Одне з них – це товариство з обмеженою відповідальністю (СТОВ) «Ратнівський аграрій» Ратнівського району, потужний сільгоспвиробник у галузях тваринництва і рослинництва, який позиціонує себе, як один із найбільш високорозвинених не лише в області, а й в Україні. Попри виклики й перешкоди, з якими стикалося підприємство протягом п'яти років свого існування, воно залишається зразковим сільгоспвиробником, застосовує передові інноваційні технології, максимально механізує виробничі процеси, функціонує за новітніми стандартами розвитку. Діяльність СТОВ «Ратнівський аграрій» складається із двох споріднених галузей господарювання – тваринництва (на фермах утримують 1707 голів племінної великої рогатої худоби п'яти м'ясних порід: лімузин, шароле, абердин-ангус, поліська та волинська) і рослинництва – вирощування тритикале, пшениці, льону, олійної редьки, ріпаку, вівса, ячменю, кукурудзи, сої, одна-та багаторічних трав. За роки діяльності товариство ввело у сільгоспвиробництво 8 тис. га землі, з них 7,5 тис. га використовується під ріллею. Валовий збір зерна у 2015 р. склав 27057 тонн. СТОВ «Ратнівський аграрій» – це підприємство, яке є потужним платником податків і, розгорнувши свою діяльність у Ратнівському, Старовижівському, Ковельському та Турійському районах, забезпечує роботою 196 працівників. Їх середня заробітна плата становить 4273 грн. За період роботи СТОВ «Ратнівський аграрій» було нараховано 23 млн 523 тис. 803 грн заробітної плати, сплачено населенню за оренду землі 9 млн 997 тис. 67 грн, сільським радам за оренду невитребуваних паїв – 1 млн 523 тис. 580 грн. За період діяльності підприємство сплатило податків та зборів на суму 13 млн. 384 тис. 108 грн, крім ПДВ. У тому числі ПДФО з заробітної плати – 3 млн. 284 тис. 528 грн, ПДФО з орендної плати – 1 млн 371 тис. 428 грн, фіксований сільськогосподарський податок (єдиний IV групи) – 216 тис. 957 грн, єдиний соціальний внесок – 8 млн 511 тис. 195 грн [8].

Успішно працює Маневицькому районі ТзОВ «Баффало», яке на даний час орендує на території району 4361 га сільськогосподарських угідь: в тому числі рілля – 1852 га; пасовища – 1922 га та 587 га сінокосів. Господарство орендує землі в Боровичівській сільській раді – 440 га, Годомичівській – 180 га, Колківській селищній – 568 га, Комарівській – 28 га, Копиллівській – 121 га, Красновільській – 394 га,

Куликовичівській – 765 га, Рудниківській – 365 га, Старосільській – 1025 га та Четвертнянській – 474 га. ТзОВ «Баффало» утримує 2393 голови ВРХ м'ясної породи, в тому числі 967 голів корів. Наразі створено 143 робочих місця.

Ще один інвестор – ТзОВ «Агроситниця», яке викупило у пайовиків СВК «Мрія» комплекс по вирощуванню ВРХ, що знаходиться в с. Ситниця Маневицького району та здійснило переобладнання приміщення для вирощування свиней. На сьогодні там утримують 3608 голів свиней, до минулого року поголів'я збільшилось на 485 голів. Протягом 2015 р. господарством вироблено 487 тонн м'яса та реалізовано на забій 752 тонни. ТзОВ «Агроситниця» орендує на території Старосільської сільської ради 450 га орної землі, на якій вирощує зернові культури – озиму пшеницю та сою. Створено 27 робочих місць.

Отже, завдання підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва у Волинській області полягає у створенні умов для зростання загального рівня продуктивності аграрного сектора на засадах сталості, при гармонійному поєднанні різних галузей сільського господарства і типів господарств шляхом уточнення пріоритетів розвитку окремих районів в напрямку стимулювання проблемних напрямів розвитку аграрної сфери.

Полісся – це унікальний природний ландшафт, який становить 19 % території України. Ця частина відіграє важливу роль у формуванні водних ресурсів України і займає 2-ге місце із заліснення після Карпат. Багаті природні ресурси та агроекологічні умови волинського Полісся є основою, матеріальним базисом сільськогосподарського виробництва та життєдіяльності сільського населення. Визначено, що зона Полісся Волині має вигідне географічне розташування, сприятливі природно-кліматичні умови, велику історико-культурну спадщину, природні рекреаційні та лікувальні ресурси. Все це сприяє розвитку агротуризму як одного з найефективніших засобів одержання доходу, підвищення зайнятості та зростання життєвого рівня селян. Це підтверджує успішне функціонування ряду агросадиб Шацького та Старовижівського районів.

Проте, часто розвиток галузей аграрної економіки в регіоні відбувається без урахування вимог охорони навколишнього природного середовища та за відсутності ефективно діючих правових, адміністративних і економічних механізмів природокористування. Варто зазначити, що в результаті аварії на Чорнобильській АЕС три райони Поліської зони Волинської області – Камінь-Каширський, Любешівський та Маневицький, зазнали значного забруднення радіоактивними елементами, з яких головну роль у створенні дози опромінення відіграють цезій-137 та стронцій-90.

На основі проведеного дослідження встановлено, що основним завданням розвитку поліських сільських територій Волинської області є – визначення стратегічних напрямів забезпечення добробуту населення, вирішення його соціальних проблем на основі: підвищення ефективності функціонування аграрної економіки через структурну реорганізацію; більш ефективного використання кліматичних та мінерально-сировинних ресурсів; задіяння організаційно-економічних та природоохоронних чинників виробництва. Задля цього в **економічному секторі** повинна бути сформована диверсифікована структура економіки, орієнтована на ефективне використання місцевих ресурсів; в **соціальному секторі** – забезпечення відповідного рівня доходів та доступу мешканців до якісних соціальних благ; в **екологічному** – створення і підтримка екологічно безпечного середовища життєдіяльності. На рис. 1 наведено мету, стратегічні та операційні цілі й бачення майбутнього соціально-економічного розвитку сільських територій зони Полісся Волинської області на перспективу.

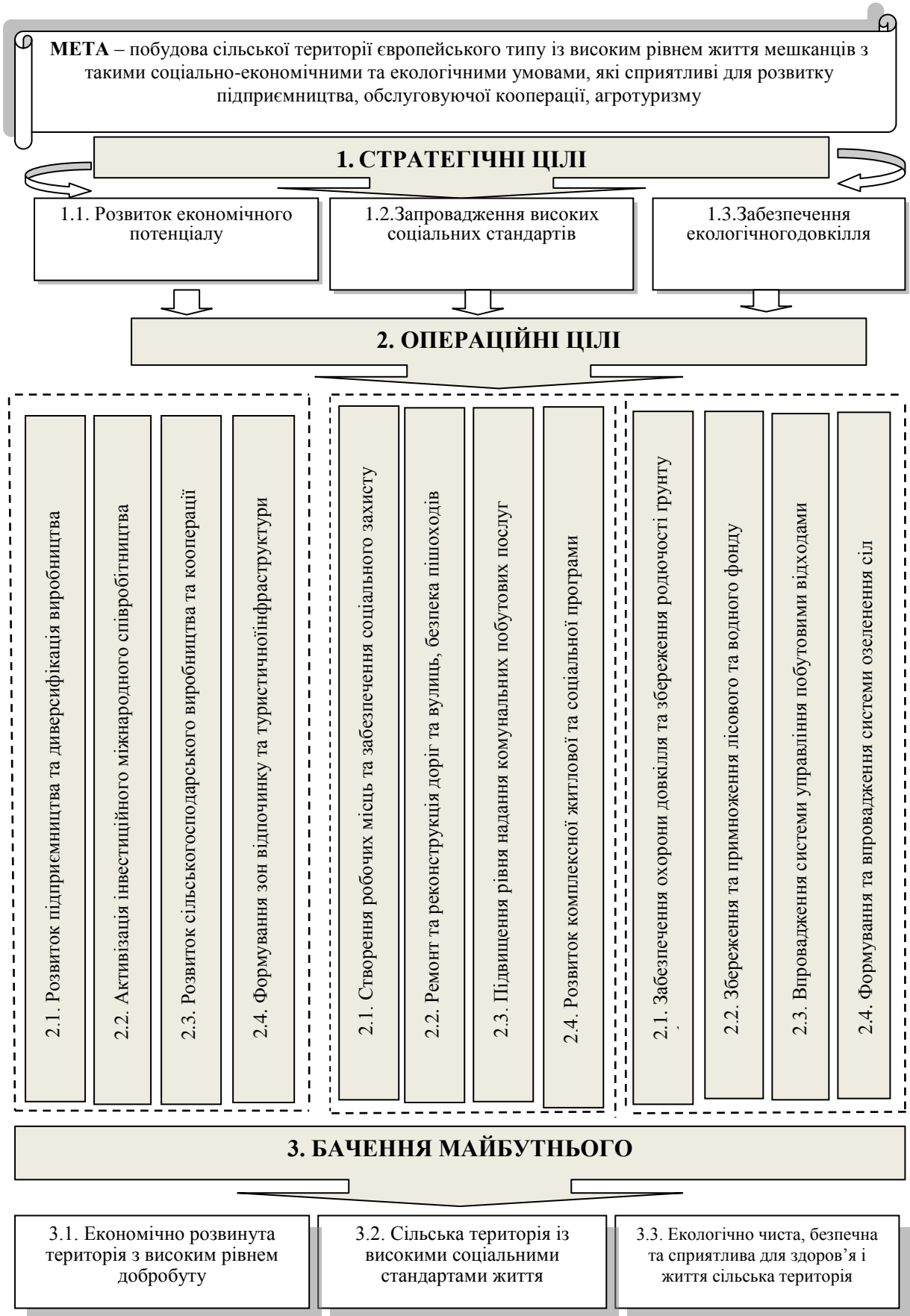

Рис. 1. Стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку сільських територій Західного Полісся

Список використаних джерел:

- Аграрний комплекс Волині : економічна доповідь / за ред. В. Ю. Науменка ; Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2016. – 30 с.
- Бойко В. І. До питання оцінки економічного стану сільських територій / В. І. Бойко, О. А. Козак // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 20 – 24.
- Дієсперов В. С. Сталий сільський розвиток : проблеми становлення : монографія / В. С. Дієсперов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 216 с.
- Заліско В. Д. Сільські території України: стратегічні пріоритети розвитку в контексті зміцнення економічної безпеки : [монографія] / В. Д. Заліско; Національний університет ДПС України. – Ірпінь : НУДПСУ, 2014. – 502 с.
- Малік М. Й. Концептуальні засади розвитку сільських територій / М. Й. Малік, В. А. Пулім // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/8/156.pdf>.
- Сільське господарство Волині – 2015 : статистичний збірник / за ред. В. Ю. Науменка ; Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2016. – 330 с.
- Статистичний щорічник Волинь – 2015 / за ред. В. Ю. Науменка ; Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2016. – 479 с.
- СТОВ «Ратнівський аграрій» – це не тільки ферми і поля, це люди, які плідно працюють [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratpresa.com.ua/sotsium/u-trudovyh-kolektyvah/stov-ratnivskyj-ahrarij-tse-ne-tilky-fermy-i-polya-tse-lyudy-yaki-plidno-pratsyuyut.html>.

Рецензент д.е.н., професор Ходаківський Є.І.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 338.48

Зглюй Т.В., ст.. викладач

Грабар Р.Н., ст.. викладач

Поліський державний університет

СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В БІЛОРУСІ

У статті представлені результати аналізу стану туризму в Білорусі за останні кілька років, визначені перспективні види туризму, основні проблеми туристичної галузі та пріоритетні напрямки її розвитку.

Ключові слова: туризм, туристичний потенціал, напрямки розвитку туризму

Zgliui T., Grabar R.

CONDITION, PROBLEMS AND PROSPECTS OF TOURISM DEVELOPMENT IN BELARUS

The article presents the results of the analysis of the state of tourism in Belarus for the last few years, outlines the promising types of tourism, the main problems of the tourism industry and the priority directions of its development.

Keywords: tourism, tourist potential, directions of development of tourism

Зглюй Т.В., Грабар Р.Н.

СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В БЕЛАРУСИ

В статье представлены результаты анализа состояния туризма в Беларуси за последние несколько лет, обозначены перспективные виды туризма, основные проблемы туристической отрасли и приоритетные направления ее развития.

Ключевые слова: туризм, туристский потенциал, направления развития туризма

Постановка проблеми в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Туризм несет большой потенциал роста для национальной экономики Республики Беларусь, так как развитие сферы туризма оказывает существенное влияние на экономику страны, ведь в процессе создания туристского продукта формируются дополнительные доходы, происходит увеличение ВВП, увеличивается занятость населения, а за счет налоговых поступлений пополняется государственный бюджет.

Экономическая эффективность международного туризма связана с поступлением валюты в страну, что улучшает платежный баланс и способствует активизации национальной экономики [1].

Анализ последних исследований, в которых начато решение проблемы. Научные исследования туризма и рекреации стали актуальными в нашей стране с 1960-х годов. Это было связано с быстрым ростом общественных потребностей в создании системы отдыха, оздоровления и туристско-экскурсионного обслуживания населения. С тех пор в Беларуси стала развиваться тематика и проблематика научных исследований туризма [2, с.138].

Проблемы развития туризма в Республике Беларусь, механизмов его активизации, государственного регулирования и стимулирования и сегодня являются объектом научных исследований таких авторов, как Д.Г. Решетников, А.И. Тарасенок, О.А.

Мечковской, Т.А. Миткалёва, С.А. Демьянов, В.А. Ганский, З.М. Горбылева, И.А.Шамардина, Ж.Л. Лукина, Ю.Н. Сафаи и другие.

Цели статьи. Основными целями статьи является исследование состояния туризма в Беларуси в последние годы, определение перспективных видов туризма, выявление основных проблем туристической отрасли и приоритетных направлений ее развития.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием. Развитие туризма в настоящее время является одним из приоритетных направлений социально-экономического развития Республики Беларусь. В программе социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016-2020 годы предусмотрен выход на качественно новый уровень развития рынка туристических услуг.

Предполагается, что ключевыми направлениями станут развитие наиболее перспективных видов туризма, таких как культурно-познавательный, медицинский, оздоровительный и спортивный, а также внедрение передовых технологий и инструментов в систему продвижения туристических услуг Беларуси на мировом рынке. Для перспективного включения в туристические маршруты с выработкой стратегии развития и необходимых мер обустройства инфраструктуры в 2016-2020 годах определены города с богатым историко-культурным наследием и традициями: Пинск, Полоцк, Туров, Новогрудок, Мстиславль, Несвиж. Для вовлечения отечественных и зарубежных инвесторов в развитие туристической инфраструктуры намечено использовать механизм государственно-частного партнерства. Прогнозируется, что численность иностранных граждан, посетивших Республику Беларусь, увеличится с 4,4 млн. человек в 2015 году до 4,8 млн. человек в 2020 году, а экспорт туристических услуг возрастет в 1,2 раза [3].

Реализация прогнозируемых мероприятий может быть обеспечена благодаря эффективному использованию имеющегося туристического потенциала Беларуси, который базируется, главным образом, на многообразии, красоте и первозданности природы страны, уникальности историко-культурного наследия и состоит из более, чем 15 тысяч объектов, имеющих историческую, культурную, архитектурную значимость, памятных мест, связанных с именами выдающихся деятелей мировой истории и культуры.

Число организаций, осуществлявших туристическую деятельность в Беларуси в 2016 году составило 1376 (в 2015 году их было 1364), из них наибольшее количество сосредоточено в сфере выездного туризма. 85,5% туристических организаций приходится на частную форму собственности, 11,3% на государственную, 3,2% на иностранную.

Почти на 18% за 2016 год увеличилась стоимость туров, оплаченных экскурсантами. Однако выручка от оказания туристических услуг (за вычетом налогов и сборов, включенных в выручку) в 2016 году по отношению к 2015 году выросла почти на 21%, при росте себестоимости оказанных туристических услуг на 25%, что привело к снижению прибыли от оказания туристических услуг в 2016 году на 19% к уровню 2015 года [4].

Предпосылками для развития туризма в Беларуси являются: неплохие дороги, уникальные природные ресурсы и сами люди, толерантность и гостеприимство которых не позволяют поставить под сомнение вопрос безопасности нахождения в нашей стране. Кроме того, в Беларуси расположены четыре национальных парка, заказники, тысячи рек и озер. 2,3% от всей территории страны занимают заповедники и национальные парки, 4,6% – заказники республиканского значения и 1,9% – заповедники местного значения.

По состоянию на 1 января 2016 года наибольшее число особо охраняемых природных территорий находилось в Витебской области, в том числе 60% национальных заповедников, 25,51% заказников республиканского значения, 21,82% заповедников местного значения, 23,82% и 28,52% памятников республиканского и

местного значения. Это значит, что для любителей экологического туризма отдых в Беларуси есть уникальная возможность насладиться природой в экологически чистых, не тронутых урбанизацией уголках. Многие природные объекты страны считаются эксклюзивными в Европе. В первую очередь это национальные парки «Нарочанский», «Припятский», «Браславские озера», «Беловежская пуца», Березинский биосферный заповедник, заказники «Налибокская пуца», «Голубые озера» и многие другие.

В республике открываются широкие возможности для спортивно-оздоровительного туризма. Этому способствует наличие современной материально-технической базы для занятий физической культурой и спортом.

Значительная часть приезжих следует через Беларусь транзитом, это показывает ещё одно преимущество географического положения республики, имеющее ряд плюсов от того, что иностранцы могут быть в стране, в которую они не планировали ехать специально, проездом. 9 января 2017 года Президент Республики Беларусь подписал указ № 8 «Об установлении безвизового порядка въезда и выезда иностранных граждан». Документом устанавливается безвизовый порядок въезда в Беларусь на срок не более 5 суток при въезде через пункт пропуска «Национальный аэропорт Минск» для граждан 80 государств. Указ распространяется на 39 стран Европы, включая весь Евросоюз, а также Бразилию, Индонезию, США, Японию и ряд других стран.

Документ направлен на активизацию путешествий бизнесменов, туристов, частных лиц, имеющих общегражданские паспорта, и не будет распространяться на иностранцев, осуществляющих официальные поездки: дипломатические, служебные, специальные и иные приравненные к ним паспорта во внимание приниматься не будут. Для въезда в безвизовом режиме необходимо иметь при себе действительный паспорт или иной заменяющий его документ для выезда за границу, денежные средства (на каждый день пребывания сумму в валюте или белорусских рублях, эквивалентную не менее чем двум базовым величинам), медицинский страховой полис на сумму не менее 10 тысяч евро, действующий в Беларуси.

Устанавливаемый порядок безвизового передвижения не распространяется на лиц, прибывающих в Беларусь авиарейсами из России, а также намеревающихся осуществить вылет в аэропорты России, так как данные рейсы являются внутренними, пограничный контроль на них не осуществляется. Ранее годовая белорусская виза обходилась европейцам в 150 евро. С 2017 года стоимость виз была снижена. В 2016 году Беларусь также разрешила иностранцам без визы посещать Августовский канал, Гродно и Гродненский район, еще раньше – Беловежскую пуцу [5].

Анализ статистических данных по въездному туризму показал общую положительную динамику увеличения количества въезжающих туристов в последние годы. Численность иностранных туристов, посетивших Республику Беларусь за 4 года увеличилась более, чем в полтора раза, при этом наблюдается повышение интереса к нашей стране со стороны стран так называемого дальнего зарубежья, так как при росте численности туристов из стран СНГ на 56,9%, прирост численности туристов из стран вне СНГ составил почти 69%.

Изучение структуры въездного туризма показало, что в 2016 году наибольший удельный вес посещений Беларуси происходит из стран СНГ – 82,4% всего, в том числе туристами 77,3%. При этом отмечается положительная динамика по въезду с территорий Молдовы, Армении, Туркменистана и Казахстана, отрицательная динамика характерна для граждан Узбекистана и Украины, с территории которой сократилось общее количество организованных посещений нашей страны, но по отношению к 2015 году увеличилась численность туристов. Наибольшим приростом въездов (в несколько раз) в Беларусь за последний год отмечены Туркменистан и Республика Молдова.

Существенно увеличилась численность организованных туристов и экскурсантов, посетивших Республику Беларусь из стран ЕС и других стран мира. Общий прирост посещений из этих регионов составил 57,8% из стран ЕС и 64,3% из других стран мира, прирост численности туристов составил 30,5% и 56,3% соответственно.

В свою очередь, так как местные климатические условия не позволяют получить в Беларуси отдых в его традиционном понимании, например, отдых на морском побережье, жители Беларуси наряду с деловыми поездками выезжают за пределы страны на отдых.

Общее число выездов за границу граждан Республики Беларусь за пять лет сократилось на 6,7%. При этом, число выездов белорусов в страны СНГ (без учета граждан, пересекавших российско-белорусский участок границы) уменьшилось на 47,1%, в то время как число выездов в страны вне СНГ увеличилось более, чем на 30%. Численность белорусских туристов, выезжавших за пределы страны за 4 года снизилась на 30%, в том числе в страны СНГ почти на 45%, в другие страны на 23,7%.

По статистике, белорусы бывают примерно в 140 государствах ежегодно, и представители такого же количества стран посещают Беларусь. Безусловно, развитие сети гостиниц, организация транспортного сервиса, соизмеримые с качеством цены на туристические услуги сделали бы нашу страну еще более привлекательной. Важным фактором дальнейшего развития туризма в Республике Беларусь является развитие авиасообщения. На сегодняшний день транспортная проблема по-прежнему существует, поэтому необходимо расширять географию авиаперелетов и решать вопрос их стоимости.

Сегодня каждый турист и путешественник может выбрать в Беларуси отдых на любой вкус. Здесь нет заснеженных гор и теплого моря с песчаными пляжами, но летом здесь можно купаться в чистых озерах, а зимой покататься на лыжных курортах, и в любое время года – побывать на рыцарских турнирах, народных гуляниях, различных спортивных соревнованиях, фестивалях, посетить театры и музеи.

Множество зарубежных гостей приезжает в Беларусь, чтобы посетить разнообразные культурные и спортивные мероприятия международного уровня. В первую очередь это Международный фестиваль искусств "Славянский базар в Витебске", театральные фестивали "Белая вежа" в Бресте и другие. Кроме того, у наших гостей есть возможность посетить охотничьи угодья, количество которых за последний год выросло на 0,6% с учетом того, что в стране налаживается инфраструктура для организации охоты и развития охотничьего туризма, который быстрыми темпами набирает популярность.

Наибольшее число введенных в Беларусь туристических объектов пришлось на 2014 год, что связано с проведением чемпионата мира по хоккею. В целом за весь период наблюдается положительная тенденция практически по всем туристическим объектам. В 2015 году существенно сократились места гостиниц на 86,96%, места стадионов – на 88,65%, количество спортивных залов и плавательных бассейнов на 66,67% и 37,5% соответственно, учреждений культуры клубного типа на 42,75%. Одновременно возросло количество койко-мест в санаториях на 294,59%, физкультурно-оздоровительных комплексов на 40%, введенных площадей спортивных залов и зеркала воды в плавательных бассейнах на 217,31% и 184,78% соответственно.

В 2016 году по сравнению с 2015 годом увеличилось число гостиниц и аналогичных средств размещения, а также число санаторно-курортных и оздоровительных организаций и численность размещенных в них лиц; несмотря на рост численности лиц, занимающихся физической культурой и спортом, незначительно, но сократилось количество физкультурно-спортивных сооружений [6].

В последние годы все более популярным становится лечебно-оздоровительный туризм. Отдых и оздоровление предлагают гостям более 100 белорусских санаториев и пансионатов. Все санатории расположены в зонах с особым микроклиматом, многие из них обладают собственными источниками минеральных вод, грязелечебницами. В Беларусь зарубежных гостей привлекает высокая квалификация белорусских врачей, хорошая оснащенность клиник, в целом высокий уровень качества медицинских услуг.

За последний год число санаторно-курортных и оздоровительных организаций увеличилось на 1,3% в основном благодаря увеличению числа баз и домов отдыха и

пансионатов. Следует учитывать перспективность лечебно-оздоровительного туризма в будущем.

В стране большое внимание уделяется развитию инфраструктуры туризма, без приведения которой к европейским требованиям качество туристических услуг не улучшится. Развитая туристическая инфраструктура позволит с комфортом разместиться, отведать национальных блюд, безопасно и быстро добраться в любой уголок страны, приобрести сувениры. Благодаря развитию информационных технологий, в Беларуси создается национальная система онлайн-бронирования, которая позволяет туристу с любой точки мира без труда заказать номера в большинстве гостиниц страны.

Особое внимание в Беларуси уделяется развитию агроэкотуризма. Сегодня туристов готовы принять более 1 тысячи сельских усадеб. Все они абсолютно разные и по-своему колоритные. В одних туристам предложат отдельный домик с камином, бильярдом и деревянной баней, в других – небольшую комнату в общем с хозяевами доме и умывальник с колодезной водой на улице. Но во всех без исключения сельских усадьбах гостей вкусно накормят и организуют множество развлечений. В целях создания благоприятных условий для развития туризма в Республике Беларусь, удовлетворения потребностей граждан в отдыхе и оздоровлении главой государства были приняты указы Президента Республики Беларусь №371 «О некоторых мерах государственной поддержки развития туризма в Республике Беларусь» и №372 «О мерах по развитию агроэкотуризма в Республике Беларусь».

Только за последний год число реально функционирующих субъектов агроэкотуризма увеличилось на 210 единиц или 13,3%. Общая численность туристов, обслуженных субъектами агроэкотуризма за год выросла на 2,55%, в их числе увеличилась численность белорусов, но, к сожалению, сократилась численность иностранцев.

В настоящее время в Беларуси активно разрабатываются зеленые маршруты, которые создаются вдоль естественных зеленых коридоров, долин рек, исторических торговых путей и старых железных дорог. Среди них – маршрут по Лепельскому району Витебской области под названием «Край желтых кувшинок и седых валунов», по рекам Гривда, Щара и Неман «Водными маршрутами Великого княжества Литовского» и другие.

Зеленые маршруты являются основой для реализации проектов, связанных с сохранением природных ландшафтов, культурного наследия, с экологическим туризмом и транспортом, не загрязняющим окружающую среду. Сейчас идет активная работа по разработке новых туристских маршрутов на территории каждой области, проводится сбор заявок желающих заняться оказанием услуг в сфере агроэкотуризма. Для хозяев сельских усадеб запланировано проведение специальных образовательных и обучающих семинаров.

Сегодня в Беларуси широко развернута подготовка туристических кадров. В 2015/2016 учебном году выпущено специалистов со средним специальным образованием по профилю образования «Физическая культура. Туризм и гостеприимство» на 21,3% больше по сравнению с 2010/2011 учебным годом (но на 1,5% меньше к уровню предыдущего года), численность специалистов с высшим образованием за 5 лет увеличилась более, чем в 2 раза (прирост к предыдущему году составил 23,2%) [7].

Беларусь участвует в ряде трансграничных проектов – «Неизвестная Европа» в Гродненской области, Еврорегион «Поозерье», «Белла-Двина» в Витебской области. Все они помогают более эффективно использовать историко-культурное наследие и уникальный природный потенциал страны.

Республиканский бюджет совместно с областными бюджетами принимает участие в восстановлении памятников историко-культурного наследия в регионах страны. В 2012 году Советом Министров утверждена госпрограмма «Замки Беларуси».

В рамках госпрограммы к 2018 году планируется обустроить 38 замков, дворцов и замчищ.

На протяжении многих лет в реализации задач, стоящих перед туристической индустрией активно участвует государство. Первая Национальная программа развития туризма в Республике Беларусь была принята в 2004 году. Итогом ее выполнения стал значительный рост экспорта туристических услуг, развитие туристической инфраструктуры в стране, упрощение въездного режима и условий пребывания иностранных граждан на территории Беларуси.

В государственной программе развития туристической отрасли в Беларуси на 2011-2015 годы основной упор был сделан на развитие маркетинга, инфраструктуры и кадровую политику. Отдельной строкой в ней стояла подготовка к Чемпионату мира по хоккею, который Беларусь приняла весной 2014 года. К этому времени в Минске была создана современная гостиничная сеть. Под строительство отелей в белорусской столице инвесторам были выделены 28 площадок. Инвестиционные ожидания в сфере гостиничного бизнеса, связанные с ростом туристского потока в связи Чемпионатом мира по хоккею 2014 г., не оправдались: количество гостиниц по сравнению с 2013 г. выросло на полсотни, или на 10%, а число размещенных гостей уменьшилось на 66 тыс., или на 3,7%, что привело к снижению загрузки гостиниц до исторического минимума в 34% (ранее сектор стабильно «держал» выше или около 40%) [8, с. 110].

Сегодня в Беларуси реализуется ряд госпрограмм, в которых предусмотрены меры и средства по созданию современной инфраструктуры туризма в различных регионах страны. Это, в частности, программы социально-экономического развития и комплексного использования природных ресурсов Припятского Полесья, курортной зоны Нарочанского региона. Готовятся аналогичные государственные документы по развитию туризма и отдыха в Браславском регионе, по периметру Беловежской пуши, белорусской части Августовского канала, в г.Мстиславле и Мстиславском районе.

Анализ выполнения мероприятий Государственной программы развития туризма в Республике Беларусь на 2011-2015 годы показал, что поставленные задачи в целом решены. В 2011-2014 годах количество объектов туристической индустрии (средств размещения, санаторно-курортных и оздоровительных учреждений, объектов торговли и общественного питания придорожного сервиса) увеличилось на 391 единицу (в 2010 году их было 1134, в 2014 году – 1525).

Причинами невыполнения некоторых показателей Государственной программы развития туризма в Республике Беларусь на 2011-2015 годы стали:

- отсутствие оперативного реагирования субъектов туризма на изменения внутренней и внешней конъюнктуры рынка;
- снижение темпов роста экономики и курса российского рубля в Российской Федерации как поставщика 70% общего объема экспорта туристических услуг;
- уменьшение количества транзитных туристов, направляющихся на отдых в Крым и Украину;
- отказ инвесторов от введения ряда объектов туристической индустрии по причине финансовой несостоятельности (28 объектов);
- девальвация белорусского рубля, а также отсутствие полного финансирования мероприятий Государственной программы (запланированный объем финансирования на 2011-2014 годы – 3708970,1 млн. рублей, фактический – 978144,1 млн. рублей) [9].

Анализ различных мнений о существующих проблемах в развитии туризма позволил кроме вышеперечисленных проблем в развитии туристической отрасли выделить основные макроэкономические проблемы, связанные с совершенствованием геоэкономического механизма обеспечения конкурентоспособности Беларуси на туристическом рынке.

Так, например, А.И. Тарасенок выделяет следующие проблемы развития туристической отрасли в Республике Беларусь:

1. неконкурентоспособность Беларуси как дестинации на рынке туризма. Несмотря на позитивную динамику большинства показателей развития туризма, мы отстаем от стран-соседей по уровню развития туристической индустрии. Повышается зависимость экспорта туристических услуг от российского рынка потребителей, туристский спрос которого в последние годы сокращается. Высокая зависимость от одного импортера турпродукта повышает риск ведения бизнеса в сфере гостеприимства, что не способствует привлечению в нее инвестиций.

2. неэффективность системы управления секторами туристического комплекса, которая отличается консерватизмом и основана на административных методах управления, реализуемых через межведомственный координационный совет и направленных на директивное выполнение показателей Государственных программ развития туризма.

3. в Республике Беларусь сохраняется отрицательный туристический баланс, а показатели экспорта туристических услуг и инвестирования в туристическую индустрию, заложенные в Госпрограмме 2011–2015, значительно невыполнены. При этом сохраняется противоречивость аналитико-статистического аппарата в сфере туризма, ставящего под сомнение объективность информации о состоянии туристического комплекса. Отсюда вытекают просчеты в оценках, прогнозировании и принятии управленческих решений в сфере туризма [8 с. 118].

Для решения проблем развития туристического комплекса Беларуси предлагается запуск процесса накопления его конкурентного потенциала. А.И. Тарасенок отмечает, что сложность и масштабы отмеченных выше проблем развития туристического комплекса Беларуси и накопления его конкурентного потенциала требуют для их решения значительных усилий, сильного лобби и ресурсов, которые пока недоступны для туристического комплекса и вряд ли будут доступны в ближайшие годы [8 с. 120].

Поэтому необходимо создание эффективного механизма, способного решить задачу по значительному прорыву в развитии туристической индустрии преодолеть консерватизм существующей системы управления туризмом. Разработка нового механизма должна быть направлена на минимизацию числа запускаемых процессов, максимальное использование управленческих ресурсов и минимально зависеть от государственного финансирования.

На наш взгляд такой подход к решению проблем отрасли является важным, но слишком общим для того, чтобы вовлечь в этот процесс каждого субъекта туристического рынка. На сегодняшний день в сфере туризма существует ряд проблем, требующих решения на уровне непосредственных производителей туристических услуг. К ним относятся:

- отсутствие соответствующей методики, специалистов и необходимого финансирования из-за чего до настоящего времени в стране не внедрен вспомогательный счет туризма, который позволил бы оценить реальный вклад туризма в экономику страны;

- ухудшение туристического имиджа Беларуси, которая является визовой страной для туристов из большинства стран мира, следовательно, необходимо повышать туристическую привлекательность иными путями;

- недостаточно эффективное продвижение туристического продукта страны на внешнем и внутреннем рынках. Остается нерешенным вопрос о функционировании туристических информационных центров как внутри страны, так и за рубежом.

- развлекательные и событийные мероприятия проводятся в основном в столице страны и (или) областных городах и имеют сезонную периодичность. Сроки их проведения часто корректируются.

- дома ремесел и музеи, расположенные в регионах, как правило, имеют одинаковую направленность, отсутствует их индивидуальность;

- практически отсутствуют знаки туристической навигации на улицах населенных пунктов;

- из 530 гостиниц и аналогичных средств размещения только 54, или около 10 процентов от общего количества, сертифицированы, при этом стоимость проживания в них по сравнению со странами-соседями (Литва, Латвия, Польша и другие) значительно выше, что также является фактором, сдерживающим приток туристов в нашу страну.

- слабо развита инфраструктура туризма (кемпинги, хостелы, объекты питания, придорожного сервиса и другое);

- в местах нахождения основных туристических объектов создано недостаточное количество автомобильных парковок, санитарных зон и пунктов по реализации сувенирной продукции;

- обслуживающий персонал, работающий на объектах туризма, не владеет иностранными языками, что также затрудняет нахождение в Республике Беларусь иностранных туристов, особенно в регионах.

Обозначенные выше проблемы действительно можно решить при минимальном участии государства. Это позволит стимулировать самостоятельность субъектов в принятии важных стратегических решений, которые будут обоснованы реальным потенциалом организации, без расчета на государство как координатора и инвестора их деятельности.

Снижение доли государственного вмешательства прослеживается и в Государственной программе «Беларусь гостеприимная», разработанной на 2016-2020 годы. Цели этой программы – формирование и развитие современного конкурентоспособного туристического комплекса, увеличение вклада туризма в развитие национальной экономики. Она состоит из подпрограммы «Кадровое, научное и научно-методическое обеспечение в сфере туризма» и подпрограммы «Маркетинг туристических услуг».

Задачи подпрограммы «Кадровое, научное и научно-методическое обеспечение в сфере туризма»:

- разработка новых принципов и подходов к формированию и продвижению национального туристического продукта, создание четкой системы управления отраслью;

- формирование кадрового, научного и учебно-методического обеспечения туризма.

Выполнение этих задач позволит повысить качество подготовки специалистов с учетом передового международного опыта.

Задачи подпрограммы «Маркетинг туристических услуг»:

- формирование многоуровневой системы продвижения туристических услуг;

- развитие информационной системы комплексной поддержки внутреннего и въездного туризма;

- развитие сети туристических информационных центров в регионах республики и за рубежом, в том числе на базе дипломатических представительств и консульских учреждений, а также представительств субъектов хозяйствования.

В Государственной программе «Беларусь гостеприимная» на 2016-2020 годы отмечено, что перспективы развития сферы туризма будут зависеть от степени интенсивности экономического развития страны в целом, стратегий действий по решению задач, поставленных перед сферой туризма.

Прогнозируется, что в ходе реализации Государственной программы возможно возникновение следующих рисков:

- девальвация белорусского рубля;

- рост темпов инфляции.

В целях минимизации указанных рисков планируются перераспределение финансовых средств Государственной программы и финансирование приоритетных мероприятий. На менее значимые мероприятия выделяться в данный период не будет. При реализации подпрограммы «Кадровое, научное и учебно-

методическое обеспечение в сфере туризма» может возникнуть риск изменения требований рынка к количеству и квалификации специалистов в сфере туризма. Для решения данной проблемы будет проводиться постоянный мониторинг международной ситуации и опыта в данной сфере и оперативная корректировка системы подготовки и переподготовки кадров [9].

При реализации подпрограммы «Маркетинг туристических услуг» предусматривается оплата выставочных площадей для обеспечения участия в международных туристических выставках и проведения рекламных кампаний и презентаций туристических возможностей в основных странах – импортерах туристических услуг в иностранной валюте. При изменении ситуации на рынке и объемов выделяемого финансирования планируется оперативно пересматривать приоритеты целевых рынков и маркетинговую деятельность не реже одного раза в год (уменьшение количества выставочных мероприятий, тиража издания рекламно-информационных материалов, переориентация на рынки стран-соседей) [9].

Такой подход к учету рисков в развитии туризма является односторонним. Все сводится к курсу национальной валюты и темпам инфляции. Так целая отрасль в силу специфики реализуемого на рынке продукта будет поставлена перед выбором: низкий уровень инфляции – будет поддержка со стороны государства, высокий уровень инфляции – пересмотрят приоритеты и снизят финансирование.

Кроме того, выбранные направления в кадровом обеспечении и маркетинге туристических услуг для каждого отдельного субъекта туристического бизнеса, по сути, являются очень значимыми внутренними вопросами и он постарается без помощи извне оперативно справиться с возможными проблемами в организации менеджмента и маркетинга.

Следует учесть, что риски в туризме выше, чем в других сферах бизнеса. География природных и политических рисков широка, а туристический объект, как правило, находится в правовом поле другой страны, значит, возникают риски ограниченного влияния на события, порождающие потребность в поддержке государства.

В свою очередь, государственные органы, занимающиеся развитием туризма должны учитывать, что политическая стабильность является основным условием стабильности туристического потока. Такая установка должна быть положена в основу организации масштабных маркетинговых программ, которые не должны быть заиклены на традиционных инструментах в виде рекламы и участия в выставках. Если выделять средства на маркетинг, то объектом финансирования должна быть организация масштабных информационных программ, направленных на укрепление имиджа страны, как территории, безопасной для пребывания.

Выводы. Несмотря на положительные тенденции в развитии туристической отрасли Республики Беларусь в последние годы и, безусловно, весомый вклад в это государства, остается ряд проблем, требующих самостоятельного решения субъектами туристической отрасли, так как только они могут оперативно и эффективно реагировать на быстро и часто меняющиеся условия функционирования на этом специфическом рынке с учетом имеющегося у них потенциала, целей своего развития и желаемого результата.

Список использованных источников:

1. Лукина, Ж.Л. Развитие туризма в Республике Беларусь и его влияние на экономику страны / Ж.Л. Лукина // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe-Bowker@Melbourne, Australia. – 2016. – С. 212-215.
2. Тарасенок, А.И. Развитие тематики и проблематики диссертационных исследований в области туризма и туристической индустрии в Республике Беларусь / А.И. Таасенок // Материалы Международной научно-практической конференции «Инновационные технологии в сфере туризма, гостеприимства, рекреации и экскурсоведения» (Минск, 20.04.2011). – Минск: БГУФК, 2011. – С.138-140.
3. Программа социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016-2020 годы // Указ Президента Республики Беларусь от 15.12.2016 № 466 –Законодательство стран СНГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=95248
4. Статистический бюллетень «О развитии туризма, деятельности туристических организаций, коллективных средств размещения Республики Беларусь за 2016 год» // Национальный статистический комитет Республики

- Беларусь. – Режим доступа: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_bulletin/index_7069/.
- 5 Беларусь установила безвизовый режим для граждан 80 государств // Новости TUT.BY [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://news.tut.by/society/526859.html> – Дата доступа: 18.04.2017.
6. Беларусь в цифрах 2017 // Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Режим доступа: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_compilation/index_7187/
7. Туризм и туристические ресурсы в Республике Беларусь // Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2016. – Режим доступа: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/turizm/publikatsii_9/index_5110/
8. Тарасенок, А.И. Туристический комплекс Республики Беларусь: современные проблемы и новый механизм развития / А.И. Тарасенок // Белорусский экономический журнал. – 2016. – № 1. – С. 109-127.
9. Государственная программа «Беларусь гостеприимная» на 2016-2020 годы // Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 4 ноября 2016 г. № 903 (Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 10.11.2016, 5/42881).

Рецензент д.е.н., профессор Совик Л.Е.

УДК 338.48 : 316.334

Карпенко Ю.В., к.е.н.

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ¹

У публікації проаналізовано етапи інституціоналізації туризму і з'ясовано, що соціальний інститут туризму є не пересічним структуроутворюючим елементом соціальної системи. Обґрунтовано місце, роль і статус соціального інституту туризму в умовах модернізаційних процесів. Запропоновано авторське визначення категорії соціальний економічний інститут туризму.

Ключові слова: туризм, сфера туризму, генезис туризму, соціальний інститут, соціальний економічний інститут, інституціоналізація, норми і зразки поведінки, правила, цінності, модернізація.

Karpenko Yu.

THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF TOURISM AS A SOCIAL INSTITUTE

The publication analyzed stages of institutionalization of tourism and found that the social institution of tourism is not an ordinary structure-forming element of the social system. The place, role and status are substantiated of the social institute of tourism in conditions of modernization processes. Author's definition is proposed of the category of social-economic institute of Tourism.

Keywords: tourism, tourism sector, genesis of tourism, social institute, social economic institute, institutionalization, norms and patterns of behavior, rules, values, modernization.

Karpenko Yu. B.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА КАК СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА

В публикации проанализированы этапы институционализации туризма и выяснено, что социальный институт туризма является не рядовым структурообразующим элементом социальной системы. Обосновано место, роль и статус социального института туризма в условиях модернизационных процессов. Предложено авторское определение категории социального экономического института туризма.

Ключевые слова: туризм, сфера туризма, генезис туризма, социальный институт, экономический социальный институт, институционализация, нормы и образцы поведения, правила, ценности, модернизация.

¹Стаття підготовлена в межах науково-дослідної роботи «Проблеми функціонування та розвитку сфери туризму в умовах модернізації економіки» (держ. реєстр. номер 0117U004715)

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Процеси глобалізації стимулюючи розвиток усіх сфер життєдіяльності призвели до переоцінки значущості різних секторів економіки, і туризм, який раніше відносився до третинного сектору (сфери послуг) економіки, з переходом від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку, перетворився на своєрідний засіб забезпечення розвитку, процвітання і добробуту суспільства. Іншими словами, туризм став засобом досягнення стабільності в суспільстві та її підтримки, що є головною метою діяльності будь-якого соціального інституту. Тому виникає необхідність дослідити підстави для визнання за сферою туризму, яка поєднує економічне життя з іншими сферами соціального життя, статусу соціального економічного інституту.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Концептуальні засади інституціоналізму були закладені в роботах М. Вебера, Е. Дюркгейма, О. Конта, Дж. Локка, Т. Парсонса, Г. Спенсера, П. Штомпки та інших, зокрема основну увагу приділено аналізу функціонування соціальних інститутів історико-соціологічному вимірі. Питанням дослідження інституційних аспектів в сфері туризму були присвячені роботи А. Осауленка, який один з перших застосував інституційний підхід до визначення туризму як специфічного соціального утворення, що має стійкі типи та форми діяльності, соціально-ціннісне ядро, внутрішню структуру і систему взаємодій своїх елементів, різноманіття та динамічність соціальних функцій в суспільстві, що дозволяє йому займати самостійне місце в соціальній системі, забезпечуючи стійкість цілої сфери соціальних зв'язків і відносин [1, с. 33]. Розвиток даного питання набув подальшого розвитку у працях Є. Поліщук [2, с. 226–228], Є. Луганської [3, с. 267–270], І. Карицької [4, с. 9–14], Н. Зацепіної [5, с. 708–715], А. Ачміз [6, с. 75–82], С. Соляник [7, с. 182–186], Ю. Столбової [8, с. 378–387] та серед інших пострядянських науковців праці, яких в основному ґрунтуються на соціологічному підході – розгляді туризму виключно з позицій соціокультурного феномену не зважаючи на те, що зараз сфера туризму стала одним з ключових факторів соціально-економічного прогресу, що призводить до перегляду її ролі, місця в суспільних процесах та створює передумови перегляду статусу даного інституту.

Цілі статті. Теоретико-методологічний аналіз феномену туризму, як соціального інституту крізь призму його ознак, критеріїв, аспектів прояву, функціональності з метою визначення його ролі, статусу, місця серед інших інститутів в умовах сучасних модернізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціогуманітарна наука, зокрема соціологія туризму, яка вивчає структуру, функціонування та розвиток туризму як суспільного явища, його зв'язок з соціальними, політичними, економічними та культурними сферами суспільства характеризує феномен туризму як соціальний інститут.

Туризм, як і будь-якій інший інститут суспільства, пройшов наступні стадії процесу інституалізації: виникнення (за умови відповідної потреби); формування (на основі зв'язків, взаємовідносин індивідів, соціальних груп та інших спільнот); організаційне оформлення.

Переважає більшість дослідників, серед яких Є. Поліщук [2, с. 227], Є. Луганська [3, с. 267–269], сходяться у думках і виділяють наступні періоди генезису туризму, як соціального інституту:

доінституціональний період (з давніх часів до епохи Нового часу). Саме на цьому етапі були закладені базові основи практики туризму, здійснювалося вивчення нових територій стародавніми вченими, накопичувалися географічні та інші дані про різні країни і народи. На даному етапі сформувалися: основні мотиви і стимули туристської діяльності; первинні форми соціальної взаємодії, характерні для відпочинку і подорожей; види туристських ресурсів, а також привабливість їх використання;

період початкової інституціоналізації туризму (кін. XVII – поч. XIX ст.) пов'язаний зі змінами соціальної структури суспільства. Це поява нових соціальних страт – класів, і пов'язані з цим феноменом зміни в системі цінностей, а також з соціально-економічними наслідками промислової революції і становленням ринкових відносин. Як наслідок, відбуваються значні зміни соціального середовища і вперше виділяється проблема використання вільного часу, дозвілля, не тільки з точки зору економічної доцільності для людини, який володіє ним, а й з позиції культурного розвитку. Проявляються організаційні інтереси і форми суб'єктно-об'єктних відносин в області задоволення потреб в подорожах;

інституційний період (друга пол. XIX – перша пол. XX ст.). У цей період відбувається значне розширення соціальної бази туризму, що стає запорукою транслявання в масову свідомість туристських цінностей, норм і зразків поведінки. Так само інтенсивно розвиваються матеріальні та організаційні засади сфери туризму, відбувається створення її специфічної професійно-суб'єктної бази і формування системи нормативно-правового забезпечення туризму як рівноправного виду економічної діяльності. Здійснюється закріплення в системі суспільних відносин специфічної сфері туристських відносин і взаємодій, а також визначення їх суб'єктних носіїв (туристів і представників сфери туристських послуг). Відбувається виділення з різних сфер життєдіяльності суспільства (економіки, політики, культури) області туристських взаємодій, або початок формування сфери туризму як специфічного простору інституціоналізації туризму;

національна інституціоналізація туризму (друга пол. XX ст.). На цьому етапі відбувається: завершення формування системи туристських пріоритетів і інтересів, потреб і форм їх реалізації, цільових та ціннісно-орієнтаційних установок; виділення соціально-суб'єктної і матеріально-об'єктної області туризму в самостійний системний об'єкт – сферу туризму; закріплення у вигляді законодавчих і нормативно-правових актів інституційного статусу туризму з відповідним набором атрибутів;

інтеграція у світові туристські процеси (кін. XX ст.). Цей етап в сучасній практиці розвитку інституту туризму завершує процес його інституціоналізації та виводить на рівень міжнародних міжінституційних взаємин і взаємодій;

період космополітичної інституціоналізації (сучасний етап розвитку туризму) – коли в межах окремих спільнот складаються стійкі системи ціннісно-орієнтаційних та цільових пріоритетів і установок, характерних саме для туризму, як особливого соціального інституту із вже сформованими внутрішніми сферами і наявністю власної інфраструктури.

Як бачимо, інституціоналізація туризму свідчить, що відбувається розвиток, в ході якого соціальні практики стають регулярними, довготривалими, соціальні відносини перетворилися на систему соціальних зв'язків, норм, ролей, які набули специфічних форм закріплення і транслявання у суспільстві – в результаті був сформований соціальний інститут туризму.

Туризм як соціальний інститут має свою специфічну системну структуру. Кожен її елемент – це підсистема, яка характеризується наявністю власних складових, набором правил, особливостями функціонування, цільовими призначеннями. Їх можна розглядати як внутрішні інститути туризму. Системність туристського соціального інституту потребує системного підходу до його вивчення і впорядкування. Такий підхід вимагає виявлення в ньому багатоманітних типів, зв'язків, уміння з'ясувати серед них основні та допоміжні, розуміння того, яким чином в кінцевому наслідку забезпечується узгодженість всіх складових туризму, його цілісність. Їй сприяє спільна дія системоутворювальних секторів туризму: інституту гостинності (сукупність готелів та інших місць розміщення, транспортних засобів, пунктів харчування); інституту рекреації (центри розваг, культурної анімації, відпочинку і оздоровлення); інституту спеціалізованої туристської інформації і реклами; технологічної служби, структур туристської безпеки [7, с. 183–184]. Тобто, структура соціального інституту залежить

від його типу та має певний специфічний набір складових елементів: мету, задачі, функції та засоби їх досягнення за наявності відповідних норм, правил, санкцій, системи ролей, які забезпечують задоволення потреб груп, окремого індивідуума.

Основна мета соціальних інститутів – досягнення стабільності в ході розвитку суспільства через задоволення потреб суспільства завдяки регулюванню соціальних процесів. У відповідності з цією метою дослідники виділяють ряд функцій, які є загальними для всіх соціальних інститутів, але кожен з базових соціальних інститутів виконує в суспільстві і низку власних специфічних функцій. І. Карицька, підтримуючи погляди дослідників та маючи власну точку зору на дану проблему, виділяє наступні загальні функції соціального інституту туризму та їх зміст:

функція закріплення і відтворення суспільних відносин реалізується в сфері туризму через вербалізацію і закріплення формальних та неформальних правил і норм поведінки. Крім того, цю функцію реалізують також невербалізовані стійкі зразки поведінки, звички, традиції, ритуали, що передаються від покоління до покоління в професійному середовищі туризму [4, с. 11–12]. Погоджуючись, додамо наступне: якщо законодавчо закріплені правила і норми поведінки ґрунтуються на основі загально визнаних традицій і звичаїв, то в суспільстві виникають передумови, що сприяють зниженню трансакційних витрат.

регулятивна функція полягає у встановленні позитивних правил поведінки, в організації професійних відносин, координації взаємодії всередині туристської індустрії і поза нею;

передача соціального досвіду в рамках реалізації функції трансляції є необхідною умовою і реалізується традиційно в двох аспектах: шляхом розширення соціальних кордонів інституту, що для туризму є постійною практикою і особливо актуально через розширення числа його суб'єктів – це просторовий аспект; зміна поколінь професіоналів в сфері туризму також забезпечує виконання даної функції – часовий аспект;

комунікативна функція активно реалізується через продукування, структурування і поширення інформації через формальні та неформальні канали. Причому канали поширення інформації можуть бути як замкнутими – між обмеженим числом суб'єктів професійного середовища, так відкритими і розгалуженими всередині професійної інституційного середовища туризму і поза нею [4, с. 12]. Однак, слід зауважити, «що туризм усе більше стає комерційно-споживчим каналом глобального культурного обміну. Культура й традиція оформлюються як товар, який виставляється на ярмарку культур. Туризм, який перетворюється на потужну галузь, – один із символів глобалізації. Тим не менше, далеко не всі країни здатні створити й підтримувати інфраструктуру туризму, що знову призводить до комунікаційної нерівності. Там, де культура не встигає оформитися в товар, вона віддається забуттю» [5, с. 84];

інтеграційна функція інституту туризму найчастіше реалізується в двох напрямках. По-перше, через об'єднання комерційних зусиль різних суб'єктів даного інституту з метою найкращого задоволення потреб загальних клієнтів і, як наслідок, отримання більшого прибутку. По-друге, через процеси згуртування представників різних туристських організацій, в основі яких лежить взаємна професійна зацікавленість і прагнення відстоювати інтереси галузі в разі виникнення будь-яких загроз [4, с. 12]. Слід додати, що гарантією і стимулом підвищення ефективності діяльності, створення сприятливих передумов для максимізації їх доходів є дотримання законів, норм і правил у взаєминах суб'єктів даного інституту.

До специфічних функцій інституту туризму відносять функцію конвергенції, яка реалізується на внутрішньоінституційному рівні – зближуються суб'єкти інституту туризму та міжінституційному рівні – відбувається взаємопроникнення інституту туризму та інших соціальних інститутів, зокрема інституту освіти [4, с. 13].

Соціальний інститут туризму має спільні з іншими інститутами ознаки, які згруповані наступним чином.

По-перше, сукупність підприємств, установ і закладів (ресторанного бізнесу, сфери дозвілля та розваг, екскурсійних, торговельних, рекламно-інформаційних, банківських, юридичних, страхових, контрольно-адміністративних), діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей у рекреаційних послугах за наявної транспортної мережі та об'єктів розміщення туристів, що забезпечують умови стабільного функціонування сфери, тобто відносяться до туристичної інфраструктури. Для відповідних категорій осіб – споживачів туристичних послуг, у господарській практиці існують окремі види туристичної діяльності створені з метою задоволення тих чи інших потреб представників різних соціальних груп: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для інвалідів тощо.

По-друге, моделі культурної поведінки індивідуумів, пов'язані з їх ставленням до соціокультурних явищ, цінностей, норм, ідей, символів – культурні зразки туризму та відповідна до їх система поведінки. Зміст туризму як соціокультурного явища розкривається в різних аспектах, кожен з яких характеризує певну сторону цієї діяльності, а в цілому вони дозволяють зрозуміти його сутність. Гносеологічний аспект проявляється в тому, що туризм спрямований на отримання певної інформації і знань, з одного боку; з іншого – гносеологічний аспект можна визначити як передумову успіху туризму. Ця діяльність вимагає від суб'єкта певних знань, зокрема про регіон, його географії, природно-кліматичні особливості, а також знань із здійснення туристичної діяльності. Ці знання системи і невід'ємні від самої діяльності. Праксеологічний аспект туризму виражається в тому, що завдяки цій діяльності людина розвивається як особистість, культурно збагачується, підвищуючи свій духовний потенціал. У той же час туризм як діяльність здатний змінити соціальне і природне середовище. Досить рельєфно виражений в туризмі економічний аспект, що проявляється у впливі цієї діяльності на всі аспекти економіки. Аксиологічний аспект туризму проявляється: 1) в ціннісній свідомості її суб'єктів, тобто системі установок, поглядів, ідей, уподобань, вироблених в їх культурі; 2) сама туристична діяльність є соціокультурну цінність; 3) ціннісним є продукт туристичної діяльності [6, с. 80–81]. Отже, туризм як соціокультурне явище неможливо однозначно віднести тільки до матеріальної або духовної області, він пронизує «червоною лінією» всі складові системи культури – економічну, екологічну, естетичну тощо.

Основу нормативного забезпечення туризму закладено у нормативно-правових документах Всесвітньої туристської організації (World Tourism Organization – UNWTO):

Хартії туризму [9] (програмний документ, що виражає політичні та соціальні вимоги туристів), яка проголосила право кожної людини на відпочинок і дозвілля, щорічну оплачувану відпустку і свободу подорожувати без обмежень. Кодекс туриста, будучи розділом хартії туризму, містить сукупність правил і норм поведінки туриста під час туристичної поїздки, а також гарантії туристам в країні перебування.

Глобальному етичному кодексу туризму [10], що встановлює комплекс орієнтирів для відповідального і сталого розвитку світового туризму на основі відповідних принципів: вклад туризму у взаєморозуміння й повагу між народами і суспільством; туризм як фактор індивідуального і колективного удосконалення; туризм фактор сталого розвитку; туризм – сфера, яка використовує культурне надбання людства і вносить свій вклад в його збагачення; туризм – діяльність вигідна для приймаючих країн і спільнот; обов'язки учасників туристичного процесу; право на туризм; свобода туристичних подорожей; права працівників і підприємців туристичної індустрії.

Цінність туризму для суспільства має прояв у наступних аспектах: оздоровчому, пізнавальному та виховному. Оздоровча цінність туристської діяльності пов'язана з одночасною дією таких чинників: зміна суспільного середовища (оточення), кліматичних умов і видів діяльності, що має за мету загартування і підвищення фізичної життєдіяльності організму. Мотиваційними механізмами туристичної діяльності, що в даному випадку визначають цінність, є гедонізм (відпочинок, розваги,

насолада, релаксація, задоволення), самостійність (спокій, усамітнення, зосередженість) та безпека (стабільність, передбачуваність, надійність, гарантія). Пізнавальна цінність проявляється у тому, що під час подорожей (зміни навколишнього середовища) туристи взаємодіють з іншими об'єднаннями людей, що склалися історично, розширюють світогляд і поглиблюють свої знання в різних областях науки, культури і мистецтва. Мотиваційними механізмами туристичної практики, що в даному випадку визначають цінність, є комунікація (знайомство, спілкування з новими людьми, однодумцями) та самовдосконалення (пізнання, розвиток, занурення в середовище). Виховна цінність туризму має прояв наступним чином. Оскільки туристична діяльність зазвичай має колективний характер, коли один залежить від іншого, коли власні інтереси не можна ставити вище інтересів колективу, то все це надає можливості для виховання індивідуумів в дусі колективізму з метою формування таких рис характеру, як воля, впевненість в собі, витримка, рішучість, готовність прийти на допомогу тощо. Мотиваційним механізмом туристичної діяльності, що в даному випадку визначають цінність, може стати стимулювання (подолання, ризик, екстрим, труднощі, відвага).

Туризм має систему символів та брендів, які зазвичай пов'язані із забезпеченням привабливості дестинацій. Найважливішою роботою в цьому напрямку є філософсько-культурологічне осмислення культурних просторів: провінційних міст, мегаполісів, регіонів як функціональних утворень, символічно цілісних. Поряд з аксіологічними, архітектурно-естетичним, ландшафтним, антропологічним, соціологічним, синергетическим підходами важливим є семіотичний підхід, який базується на постулаті: культурний простір має символічний характер, обумовлений різницею різноманітних текстів, що відтворюють глибокі культурні смисли і розкривають ціннісно-нормативні системи різних культур [11, с. 86].

По-третє, матеріальні та людські ресурси, необхідні для вирішення завдань туризму. До матеріально-технічної бази туризму відносяться: туристські фірми (туроператори і турагенти), готелі, туристичні бази та клуби, підприємства ресторанного господарства і торгівлі, транспортні підприємства, пункти прокату туристського спорядження та інвентарю тощо. Однак, основним ресурсом розвитку туризму є людські ресурси, оскільки тільки їм притаманний такий соціальний феномен, як гостинність, який не може в туристській діяльності замінити жодний ресурс або штучний механізм.

Згідно з дослідженнями Всесвітньої ради з подорожей і туризму (World Travel & Tourism Council – WTTC) у 2016 р. за чисельністю працівників сфера подорожей і туризму є однією з найбільших у світі економічних сфер – в ній зайнято понад 292 млн осіб, тобто кожний 10-й працюючий, що створюють 10,2 % світового валового внутрішнього продукту. За прогнозами WTTC, до 2022 р. загальна чисельність зайнятих в українській індустрії подорожей і туризму складе 1,156 млн осіб (6,5 % від загальної зайнятості) [12].

В-четверте, суспільно визнана місія, мета, ідеологія туризму. Трансформувалися з модерної практики організації дозвілля на важливий соціальний інститут, що має власні інституційні функції, туризм постає у вигляді масового соціокультурного явища, з яким змушені рахуватися як національні уряди, так і міжнародні організації [13, с. 11].

Так, комунікаційно-гуманітарна місія туризму являє собою основу його соціального змісту, високе призначення, відповідальну суспільну роль, що закладені у ст. 3 Статуту Всесвітньої туристської організації, яка прагне, відповідно до цілей і принципів Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, сприяти розвитку туризму для внесення вкладу в економічний розвиток, міжнародне взаєморозуміння, мир, процвітання, загальну повагу і дотримання прав людини і основних свобод для всіх людей незалежно від раси, статі, мови і релігії. Метою визначено сприяння розвитку відповідального, сталого і загально доступного туризму в рамках реалізації прав, якими володіють всі люди в плані використання свого вільного часу для

відпочинку і подорожей, і поважаючи суспільний вибір всіх народів [10].

Основу сукупності ідей, цінностей, принципів і уявлень, що визначають цілі та завдання розвитку суспільства і обґрунтовують шляхи їх реалізації складає ідеологія. «Для інституту туризму характерна наявність ідеології як системи ідей, що регулює поведінку суб'єктів. В цілому ідеологія туризму також носить надінституційний характер, так як його глобальні ідеї і принципи – єдність націй, єдність культурного простору, свобода залучення до культурної спадщини людства поза територіальних кордонів – виходять далеко за межі будь-якого певного соціального інституту» [4, с. 11]. Державна ідеологія, будучи важливим фактором зміцнення державності, певним чином «програмує» діяльність соціальних інститутів туризму і спрямована на стабілізацію соціуму, формування нормативно-правового простору, «орієнтацію» руху суспільно-політичної думки, встановлення обмежень на зміни сформованого (або який формується) соціального порядку [14, с. 74]. Тому, можна стверджувати, що туризм – одна з найбільш ідеологічних сфер людської діяльності, що являє собою певний механізм трансляції, закріплення та зміни ідей, теорій і поглядів, які відображають соціально-економічні умови життя людей з позицій певної соціальної спільності на основі розвитку культури міжетнічного спілкування. Даний механізм, може працювати відповідно до загально визнаних цілей на принципів даного соціального феномену – це вихід зі звичайного середовища та набуття нового сенсу життя без стороннього впливу, так і деформуватися завдяки присутності різних негативних ідеологічних явищ (політичних міфів, настанов, гасел, програмних документів партій) за допомогою яких можуть відбуватися маніпуляції зі свідомістю людей, вестися неоголошені, часто невидимі світові інформаційні війни в суспільстві.

Отже, сферу туризму необхідно розглядати як соціальний інститут з погляду формування безпосередньо інституційних якостей, тобто цілей діяльності та зумовлюючих ці цілі потреб, інтересів та конкретних функцій, які сприяють досягненню цих цілей, а також з точки зору визначених форм і реєстру соціальних наслідків діяльності інституту [15, с. 710].

Висновки. Інституціоналізація туризму та прояв у даного соціального феномену відповідних ознак, надає підстави для визнання його формальним (діяльність регулюється законодавчими актами та нормативними документами) неголовним (функції туризму спрямовані на реалізацію життєвих потреб людини, які притаманні певним соціальним групам) соціальним інститутом, який сприяє закріпленню і відтворенню важливих для суспільства соціальних відносин, а також стійкості системи у всіх основних сферах її життєдіяльності – економічній, політичній, соціальній та духовній, де місце і роль туризму потребує переосмислення у зв'язку із сучасними глобалізаційними процесами. Зважаючи, на те що останні шість десятиліть, туризм набуває все більшого поширення, сприяє диверсифікації економіки, він став одним з найбільших і швидко зростаючих її секторів в світі, перетворився на ключовий фактор соціально-економічного прогресу. Сфера туризму позитивно впливає не тільки на сам сектор, а й на всі, пов'язані з ним галузі через створення робочих місць і підприємств, доходів від експорту, і розвиток інфраструктури. Іншими словами, на даному етапі розвитку туризм відноситься до групи екзогенних соціальних інститутів, джерелами розвитку яких є зовнішні інституційні фактори (природно-кліматичні і географічні, екологічні ресурси країни, суспільно-політичні відносини, міжнародний поділ праці, рівень цін на міжнародному ринку і в окремих країнах), елементи культури (мова, соціальні цінності, норми і звичаї, традиції та обряди), що обумовлені, перш за все, накопиченням людством нових знань, що необхідні для задоволення однієї з фундаментальних потреб суспільства – забезпечення засобів існування. Все це створює підставу для надання туризму статусу соціального економічного інституту – соціально-культурної платформи інтеграції образів, ціннісних орієнтирів, норм, ролей, статусів, пріоритетів, установок туризму, їх трансляції і закріплення для отримання оптимального результату функціонування механізму взаємодії економічних потреб та

інтересів суспільства. Діяльність даного інституту спрямована на структурування та координацію економічних відносин з метою забезпечення їх ефективності; досягнення основних суспільно-політичних цілей; зниження невизначеності у взаємовідносинах, досягнення єдності і згоди в поглядах, сприяння подоланню конфліктів і розв'язання суперечностей розвитку економіки.

Список використаних джерел:

- Осауленко А. П. Туризм: социально-институциональные основы развития / А. П. Осауленко. – Владивосток: ДВО РАН, 2002. – 112 с.
- Полищук Е. А. К вопросу о формировании туризма как института современного общества / Е. А. Полищук // Экономика Крыма. – 2011. – № 1(34). – С. 226–228.
- Луганская Е. В. Генезис туризма как социального института / Е. В. Луганская // Общество и право. – 2012. – № 2 (39). – С. 267–270.
- Карицкая И. М. Туризм как социальный институт / И. М. Карицкая // Идеи и идеалы. – 2011. – № 2 (8). – Т. 2. – С. 9–14.
- Зацепіна Н. О. Соціокультурні аспекти розвитку туризму в Україні в умовах глобалізації суспільства / Н. О. Зацепіна // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2012. – Вип. 56. – С. 79–85.
- Ачмиз А. К. Туризм как социокультурное явление / А. К. Ачмиз // Теория и практика общественного развития. – 2010. – № 1. – С. 75–82.
- Соляник С. Ф. Туризм як соціальний інститут / С. Ф. Соляник // Туризмологія: концептуальні засади туризму: монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. – Київ: ВІЦ «Академія», 2013. – С. 182–186.
- Столбова Ю. Теоретичні аспекти інституціоналізації туризму / Ю. Столбова // Соціальні виміри суспільства. – 2010. – № 2. – С. 378–387.
- Хартія туризму. Всесвітня туристична організація: Міжнародний документ від 01.01.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_640. – Назва з екрана.
- Глобальний етичний кодекс туризму. Всесвітня туристична організація: Міжнародний документ від 01.10.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/983_001. – Назва з екрана.
- Иванова Л. Ф. Символ в контексте туризма и проблема культурно-исторического позиционирования дестинаций / Л. Ф. Иванова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 5 (31): в 2-х ч. – Ч. I. – С. 85–88 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gramota.net/materials/3/2013/5-1/. – Заголовок с экрана.
- Travel & Tourism Economic Impact Research 2017. World Travel & Tourism Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wttc.org>. – Назва з екрана.
- Парфіненко А. Ю. Туризм як прояв і чинник глобалізації сучасного світу / А. Ю. Парфіненко // Туризм як національний пріоритет: колективна монографія за редакцією І. М. Писаревського. – Харків: ХНАМГ, 2010. – С. 5–14.
- Хынг Н. К. Культура как ресурсный фактор устойчивого развития туризма во Вьетнаме / Н. К. Хынг // Вестник МГУКИ. – 2013. – № 1 (51). – С. 73–78.
- Зацепіна Н. Туризм як соціальний інститут / Н. Зацепіна // Соціальні виміри суспільства. – 2013. – № 5. – С. 708–715.
- Рецензент д.е.н., професор Скляр Г.П.*

УДК 330.33.01:57.031

Кубатко О.В., к.е.н., доцент

Сумський державний університет

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ФЛУКТУАЦІЇ РОЗВИТКУ: ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ²

У статті висвітлено властивості флуктуацій еколого-економічного розвитку, що можуть відбуватися у відкритих стаціонарних системах. Розкрито такі характеристики флуктуацій як амплітуда, волатильність, розмір хвилі, середньоквадратичне відхилення. Досліджено проблематику методологічних аспектів управління розвитком національної економіки в умовах еколого-економічних флуктуацій. На основі проведеного емпіричного аналізу встановлено, що об'єднання персистентних еколого-економічних рядів у межах однієї панельної вибірки створює антиперсистентний ряд із короткою пам'яттю. На основі аналізу флуктуацій забруднення атмосферного повітря по регіонах України виявлено значну тредностійскість часових даних та наявність довгої пам'яті в рядах досліджуваних показників. В статті зазначено, що, крім причинно-наслідкових залежностей, стан навколишнього природного середовища можна досліджувати за допомогою ендогенних моделей економіки.

²Публікація містить результати досліджень, проведених у рамках НДР Міністерства освіти і науки України «Організаційно-економічні механізми стимулювання розвитку відновлювальної енергетики України» (№ 0117U002254)

Ключові слова: еколого-економічний розвиток, економічні флуктуації, амплітуда, волатильність, довгострокова пам'ять, забруднення довкілля.

Кубатко А.В.

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФЛУКТУАЦИИ РАЗВИТИЯ: ВОПРОСЫ МЕТОДОЛОГИИ

В статье описаны свойства флуктуаций эколого-экономического развития, которые могут происходить в открытых стационарных системах. Раскрыты такие характеристики флуктуаций как амплитуда, волатильность, размер волны, среднеквадратическое отклонение. Исследовано проблематику методологических аспектов управления развитием национальной экономики в условиях эколого-экономических флуктуаций. На основе проведенного эмпирического анализа установлено, что объединение персистентных эколого-экономических рядов в пределах одной панельной выборки создает антиперсистентный ряд с краткосрочной памятью.

На основе анализа флуктуаций загрязнения атмосферного воздуха по регионам Украины обнаружено трендоустойчивость временных данных и наличие длинной памяти в рядах исследуемых показателей. В статье указано, что, кроме причинно-следственных зависимостей, состояние окружающей среды можно исследовать с помощью эндогенных моделей экономифизики.

Ключевые слова: эколого-экономическое развитие, экономические флуктуации, амплитуда, волатильность, долгосрочная память, загрязнение окружающей среды.

Kubatko O.

ECOLOGICAL AND ECONOMIC FLUCTUATIONS OF DEVELOPMENT: METHODOLOGICAL ISSUES

The article deals with property analysis of ecological and economic fluctuations, which could take place in open stationary systems. It is discussed such characteristics of fluctuations as amplitude, volatility, size of wave, standard deviation. It is provided analysis of main problems and methodological issues of the national economy development in conditions of environmental and economic fluctuations.

The paper underlines that through the empirical analysis it is found that the association of persistent environmental and economic series within one panel sample creates an antipersistent time series with the presence of short-term memory. Basing on the analysis of air pollution fluctuations in Ukrainian regions it is revealed a significant trend persistence within time data and a long memory in the series of the studied parameters.

The article states that except cause-effect relationships the state of the economic and ecological system development could be studied through endogenous models econophysics.

Keywords: ecological and economic development, economic fluctuations, amplitude, volatility, long-term memory, pollution.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зростання багатоукладності суспільного життя збільшує ступінь взаємодії та взаємозалежності між економічними системами різного рівня, і будь-які зовнішні шоки кліматичного, економічного чи ресурсного характеру можуть стати причиною виникнення флуктуацій розвитку економічних підсистем. На початку 70-х років минулого століття у наукових колах значного поширення набули дослідження теорії бізнес-циклів, тобто теорії, що пояснює причини і природу економічних флуктуацій. Однією з важливих переваг теорії реальних бізнес-циклів є дослідження флуктуацій економічної діяльності у їх нерозривному зв'язку із системою загальної конкурентної рівноваги. Розроблення детермінованої моделі виникнення різного роду шоків та флуктуацій є важливим та актуальним науковим завданням, проте характер виникнення останніх свідчить, що флуктуації мають стохастичний характер, а це, у свою чергу, вимагає нових підходів та методів дослідження. Сучасна волатильність економічних систем, спричинена появою шоків на різного роду ринках (товарів, капіталів, праці, ресурсів), підкреслює необхідність дослідження розвитку економічних систем в умовах флуктуацій.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Науковий напрямок обґрунтування природи та властивостей економічних флуктуацій було досліджено у працях провідних вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: А. Бернса, Ю. Бажала, В. Базилевича, Р. Енгла, М. Винницької, С. Кузнеця, Р. Лукаса, Е. Прескотта, Р. Фріша, В. Геєця, Л. Мельника, В. Марченко, Р. Браже. Проте потребують подальшої дискусії питання дослідження внутрішніх властивостей флуктуацій розвитку економічних систем та вивчення динамічного ефекту впливу еколого-економічних флуктуацій у процесах становлення та розвитку національної економіки.

Цілі статті. У роботі поставлене питання вивчення властивостей економічних флуктуацій та розроблення методологічних аспектів управління розвитком національної економіки в умовах еколого-економічних флуктуацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В економічній теорії за останні десятиліття зростає кількість термінів та дефініцій, запозичених із природничих наук, зокрема такими прикладними поняттями є визначення економічних шоків, флуктуацій, бифуркації, адаптації, сингулярності та ін. Почали вивчатися нові (раніше не досліджувані) властивості економічних систем, а саме: стійкість, резистивність, виносливність, толерантність, самоорганізація, гомеостаз, самовідтворення та ін. Зупинимося на висвітленні питань флуктуацій розвитку економічних систем. Зокрема, будемо розглядати флуктуації як коливання параметрів стану системи, які можуть бути створені як самою економічною системою, так і зовнішнім середовищем, у результаті яких відбуваються зміни стану системи і відхилення її параметрів від рівня гомеостазу. Дослідження економічних процесів, що мають стохастичний характер та виражену періодичність (циклічність), вимагає урахування таких показників розвитку, як волатильність, амплітуда, середньоквадратичне відхилення. Волатильність (volatility – англ. змінюваність, непостійність) використовується для характеристики ступеня варіації, розкиду змінної і є загальною ознакою стохастичних економічних процесів. У роботі [1] волатильність як характеристика фінансових ринків показує узагальнену міру величини ринкових флуктуацій. Для вимірювання процесів волатильності часто використовують дисперсію або середньоквадратичні відхилення. Таким чином, волатильність є мірою сукупності флуктуацій параметрів стану економічної системи і визначає рівень схильності економічної системи до флуктуацій як відхилень від середніх значень досліджуваних показників. Поняття волатильності набуло широкого застосування на торгових площадках фінансових ринків і означає ризик щодо інвестування в той чи інший інвестиційний актив.

Із методичної точки зору під волатильністю розуміють локальне середнє значення флуктуацій параметрів економічної системи на відповідному часовому інтервалі (t). У свою чергу, флуктуації можна розглядати з позиції двох підходів: 1) як абсолютні відхилення параметрів системи від її середніх показників на відповідному часовому інтервалі (t); 2) як відносні відхилення параметрів системи від її середніх показників.

Абсолютні значення флуктуацій у будь-який проміжок Δt можна розраховувати щодо середнього рівня значення величини економічного показника за допомогою такої формули:

$$F_i(t+\Delta t) = U(t+\Delta t) - \bar{U}(t) \quad (1)$$

де $F_i(t)$ – абсолютне значення величини флуктуації параметра U за період Δt ;
 $U(t+\Delta t)$ – абсолютне значення величини параметра U , у часовий момент $t + \Delta t$;
 $\bar{U}(t)$ – середнє значення величини параметра U , у часовий момент t .

Крім того, абсолютне значення величини флуктуації можна розрахувати щодо попереднього рівня трендового значення величини економічного показника за наступною формулою:

$$F_i(t+\Delta t) = U(t+\Delta t) - U_{tr}(t) \quad (2)$$

де $F_i(t)$ – абсолютне значення величини флуктуації параметра U у часовий момент t ;

$U(t+\Delta t)$ – абсолютне значення величини параметра U , у часовий момент $t + \Delta t$;

$U_{tr}(t)$ – абсолютне значення трендової величини параметру U , у часовий момент t ;

Різниця між першою та другою формулами полягає в тому, що в першому випадку величина абсолютного значення параметра U , у часовий момент $t+\Delta t$ порівнюється із середнім значенням показника, а іншому – поточне значення величини абсолютного значення параметра U порівнюється із попереднім трендовим станом економічної системи у період t .

Перша формула розрахунку економічних флуктуацій є більш зручною для розрахунку, проте відповідні розрахунки будуть показувати або завищені (занижені) результати внаслідок неврахування зростаючих (спадних) чи складних тенденцій розвитку.

Однією з важливих характеристик флуктуацій є амплітуда як величина максимального відхилення параметрів системи від її середнього рівня. Коли мова йде про один цикл, то величину амплітуди можна виміряти як середнє значення взятих за модулем величин максимуму та мінімуму за вимірюваний період. Розмір амплітуди флуктуацій економічних величин має важливе значення в економічній динаміці. Чим більша амплітуда динамічної величини показника, тим більше креативного чи руйнівного потенціалу закладено у відповідних флуктуаціях. Флуктуації на фондовій чи валютній біржі до певного рівня не мають суттєвого впливу на інші економічні підсистеми, проте при перевищенні порогового значення флуктуацій у суміжних економічних системах можуть розпочатися незворотні руйнівні події. При малих флуктуаціях макроекономічних показників вся економічна система може розвиватися без суттєвих перешкод з явно вираженим трендом довгострокового економічного зростання. Середні величини флуктуацій макроекономічних величин можуть мати плюси та мінуси для різних підсистем, у той час як великі значення флуктуацій є, як правило, руйнівними, і лише деякі антициклічні системи можуть отримувати позитивний ефект. Допустимий коридор амплітуди флуктуацій характеризує межу резистивності чи адаптації економічної системи, при якому остання може підтримувати стан стаціонарності. Економічна система витримує флуктуації (адаптуючись) у межах коридору амплітуди флуктуацій, а потім уже починає істотно перебудовуватися.

Для вимірювання згладжених відносних значень амплітуди флуктуацій економічних показників можна провести процедурну нормалізацію флуктуацій, при цьому якщо за базу розподілу беруть середні значення параметра U , то для розрахунків варто використовувати наступну формулу:

$$R_i(t+\Delta t) = \max\{(U(t+\Delta t) - \bar{U}(t)) / \bar{U}(t)\}, \quad (3)$$

де Δt є часовим інтервалом вимірювання сплеску флуктуації;

$R_i(t+\Delta t)$ – показує відносну зміну значення (амплітуду) величини флуктуацій показників параметра U ;

$\bar{U}(t)$ – середнє значення величини параметра U упродовж часового моменту t .

Недоліком використання формули (3) є те, що за допомогою нормалізованих показників величини флуктуацій не можна виявити наявності короткострокового тренду та довгострокової тенденції у розвитку економічних процесів.

Ще однією із властивостей флуктуацій є волатильність, яка характеризує кількість зростаючих та спадних тенденцій розвитку економічної системи на окремому проміжку часу. Великою, оберненою до волатильності, є довжина хвилі, що характеризує розмір (метричний, часовий) від одного піка циклу (флуктуації) до іншого. Формула для розрахунку волатильності буде мати такий вигляд:

$$V_T(t) = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{k=t}^{t+n} Fi(k)^2} / \sqrt{T}, \quad (4)$$

де F_i – середньоквадратичне відхилення динаміки розвитку економічних показників;

T – часовий період (у роках, якщо волатильність рахуємо 1 за рік).

В праці Liu та ін. [2] волатильність визначається на основі часових вікон $T = n \cdot \Delta t$, де n є цілим числом та показує середній крок переміщення часового вікна, параметр Δt є модельним часовим інтервалом визначення абсолютного значення флуктуацій. Вибір більш довшого часового інтервалу T сприяє збільшенню точності розрахунку волатильності, проте велике значення T також включає загрози розбиття часу на більш тривалі інтервали, упродовж яких можуть згладжуватися окремі флуктуації.

Середньоквадратичне відхилення як характеристика статистичних показників характеризує розмір варіації динамічних показників від їх середнього значення. На основі розподілу Гауса для економічних систем встановлено 95-відсотковий інтервал надійності знаходження справжньої величини економічного показника, згаданий інтервал знаходиться в межах двох середньоквадратичних відхилень. Узагальнюючи характеристики надійності економічних показників можна стверджувати, що у межах трьох стандартних середньоквадратичних відхилень економічна система знаходиться в стаціонарному стані. При виході параметрів економічної системи за три середньоквадратичні відхилення система виходить на рівень біфуркаційного впливу. Межі стійкості окремої економічної системи залежать від стійкості системи більш високого рівня, і тому якщо, навіть підсистема більш низького рівня встигає адаптуватися до зміни зовнішніх умов, останнє не гарантує довгострокову стабільність.

Детрендовий аналіз флуктуацій є найбільш поширеним методом кількісних досліджень у дослідженні безрозмірних процесів фізіологічних часових рядів та виявлення захворюваності [3; 4. с. 357]. Детрендовий аналіз флуктуацій як метод визначення статистичної самоподібності змін використовується при дослідженні часових рядів, теорії хаосу і стохастичних процесах. Зазначений метод є ефективним для аналізу часових рядів, що мають довгострокову пам'ять та за суттю подібний до методу Херста. Однією із переваг методу є те, що він може використовуватися для дослідження процесів зі змінними математичним сподіванням та середньоквадратичним відхиленням і виявляє довготермінові кореляції нестационарних, на перший погляд, часових рядів, а також дозволяє ігнорувати очевидні випадкові кореляції, що є наслідком нестационарності. Так, при проведенні детренового аналізу береться часовий ряд (x_1, x_2, \dots, x_N) і проводиться процес інтегрування чи знаходження суми накопичених відхилень за формулами, запропонованими в праці [3]:

$$X_t = \sum_{i=1}^t (x_i - \bar{x}) \quad (5)$$

Одержаний ряд X_k розбивається на вікна Y_L довжиною L -підпоследовностей однакової ширини n , і для кожної підпоследовності будується лінія тренду шляхом

мінімізації середньоквадратичних відхилень E^2 з урахуванням початкової координати та кутового коефіцієнта:

$$E^2 = \sum_{j=1}^L (Y_j - ja - b)^2 \quad (6)$$

Віднімання значення локального тренду $ja+b$ від значень ряду Y_j дає можливість отримати детрендову послідовність флуктуацій першого ступеня.

У практичному використанні згладжування трендів у стохастичних економічних рядах може використовуватися детрендовий аналіз будь-якого рівня. Для проведення детренового аналізу n -го порядку необхідно використати відповідний поліном n -го порядку. В процесі знаходження суми x_i елементів до результуючого значення X_i лінійний тренд у середньому значенні профілює тренд початкових значень у початковій послідовності, а детрендовий аналіз n -го порядку згладжує поліноміальні тенденції $n-1$ -го порядку в початковому ряді. Таким чином, для проведення детрендування часового ряду вищого порядку необхідно лінійну функцію замінити на поліном більш високого порядку. Після цього розраховується середньоквадратичне відхилення тренду флуктуацій щодо кожного вікна та часового проміжку за формулою:

$$F(L) = \sqrt{\frac{1}{L} \sum_{j=1}^L (Y_j - ja - b)^2}. \quad (7)$$

Процес детрендування повторюється по довжині усього часового періоду для різних вікон L , після чого будується лінійний графік логарифмованих значень L та $F(L)$. Кут нахилу отриманої лінії називають показником скейлінгу, що характеризує зміну кореляцій логарифмічних показників часового ряду при збільшенні часового інтервалу. При розрахунку функції флуктуацій $F(L)$ використовується квадратний корінь із виразу, і масштабоване значення виразу показує другий момент флуктуацій $\alpha = \alpha(2)$. Мультифрактальне узагальнення, запропоноване у праці [5], ґрунтується на використанні змінного моменту q для виходу на показники $\alpha(q)$ і є узагальненням класичної експоненти Херста, що відповідає моменту другого порядку $H = \alpha(2)$.

У практичній роботі при дослідженні фінансових ринків, часових рядів економічних показників досліджувані системи не є нормально-розподіленими або близькими до неї. Для аналізу таких систем застосовується метод нормованого розмаху (RS-аналізу), запропонований Г. Херстом, що дає можливість розрізнити випадковий та фрактальний часові ряди, а також робити висновки про наявність неперіодичних циклів, довготривалої пам'яті та ін. [6]. При проведенні RS-аналізу береться розмах варіації кожного інтервалу та ділиться на середньоквадратичне відхилення даного інтервалу:

$$\frac{R}{S(n)} = \frac{\sum_{a=1}^A R/S(A)}{A} \quad (8)$$

Після цього будується графік залежності $\log(R/S(n))$ $\log(n)$ (для прикладу рис.1.) при виконанні умов $n \leq N/2$. $\log(R/S(n)) = H \log(n) + b$, де H – показник Херста.

Значна кількість оцінних параметрів вимагає спеціальної функціональної форми для моделей із довгою пам'яттю. Існує значна варіація підходів детрендування часового ряду, зокрема можна віднімати лінійний тренд чи використати першу різницю логарифмованих значень статистичних показників. Цікава ситуація виникає при аналізі статистичних панельних даних, у кожному з яких наявні довга пам'ять та є відповідна структура (персистентний ряд). Об'єднавши окремі вибірки показників в одну та визначивши першу різницю логарифмованих значень статистичних показників,

одержимо часовий ряд, що стає антиперсистентним із показником Херста, $H = 0,336$ (рис. 1).

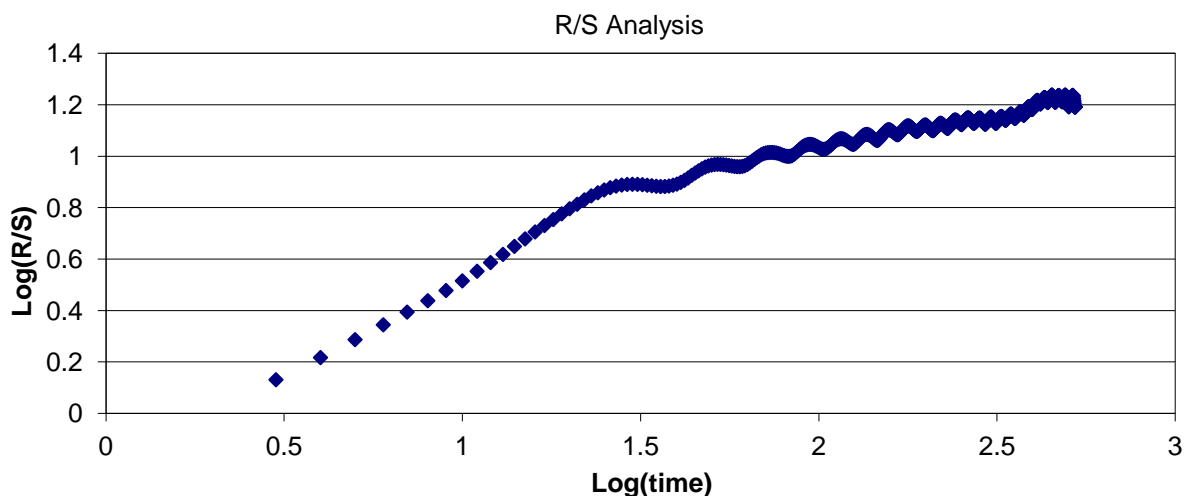

Рис. 1. Антиперсистентний часовий ряд забруднення атмосфери по регіонам України (панельна вибірка, 1990 – 2011 рр., авторські розрахунки).

Таким чином, проведені розрахунки свідчать, що об'єднання персистентних еколого-економічних рядів у межах однієї панельної вибірки створює антиперсистентний ряд короткою пам'яттю.

Значення $0,5 < \alpha \leq 1,0$ показує персистентні довготривалі кореляції, що відповідають степеневому закону; значення в проміжку $0 < \alpha < 0,5$ означають антиперсистентний ряд. Якщо $\alpha = 1$, то це означає наявність флікер-шуму $1/f$. Для випадків, коли $\alpha \geq 1$, кореляції існують, проте вже не відображають степеневу залежність; випадок, коли $\alpha = 1,5$, свідчить про броунівський шум.

Параметр H визначає ступінь залежності:

якщо $H = 0,5$, то дві події є статистично незалежними, маємо некорельований зв'язок (білий шум). Відповідно минулі події не мають ніякого впливу на майбутні;

якщо $0 < H < 0,5$, то дві події є статистично залежними з антиперсистентним рядом. Антиперсистентність означає, що якщо спочатку були наявні позитивні тенденції (зростання), то, імовірно, в майбутньому вони зміняться на негативні тенденції. Чим більше показник Херста наближається до нуля, тим більш чітко проявляються антиперсистентні властивості;

якщо $0,5 < H < 1$, то дві події є статистично залежними із довгостроковою часовою пам'яттю, і минулі події мають вплив на наступні події, причому, як правило, зберігається тенденція (якщо числові значення ряду зростали у минулому, то більш імовірно, що вони будуть зростати і в майбутньому). Чим ближче показник Херста наближається до 1, тим більшу трендостійку властивість має ряд. І навпаки, чим ближче показник Херста до 0,5, тим більш зашумленим є ряд.

Для випадків, коли $H \geq 1$, кореляції існують, проте вже не відображають степеневу залежність; випадок $H = 1,5$ свідчить про броунівський шум.

У цілому якщо оцінка показника H прямує до одиниці, то у часовому економічному ряді наявна довга пам'ять. Кожне спостереження має деякий зв'язок із наступними спостереженнями, тобто минуле має значення. Наприклад, беручи дані щодо викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря за регіонами України та провівши спрощений процес детрендування (шляхом віднімання фіксованої компоненти), отримаємо часовий ряд, зображений на рис. 2.

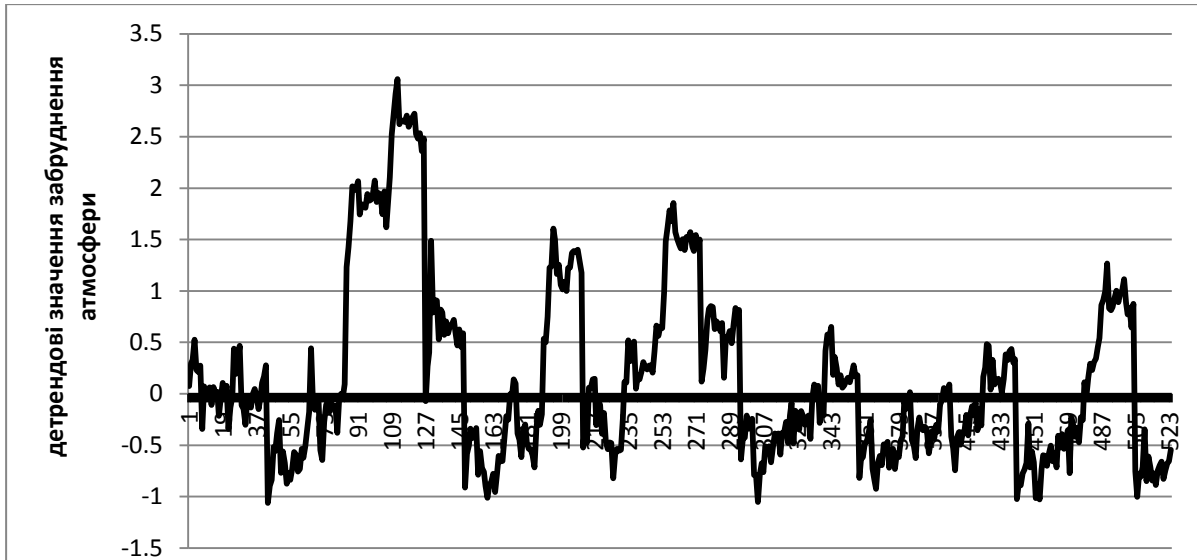

Рис.2. Флуктуації забруднення атмосферного повітря (регіональний аспект, 1990-2012 рр., авторські розрахунки)

На рис. 2. зображено часовий ряд з оціненою величиною показника Херста на рівні 0,83, що свідчить про значну тредностійкість часових даних та наявність довгої пам'яті в ряді досліджуваних показників.

Одним із альтернативних способів визначення довгої пам'яті є випадкове перемішування даних, змінюючи порядок спостережень від їх початкового стану, відповідний графік поданий на рисунку нижче.

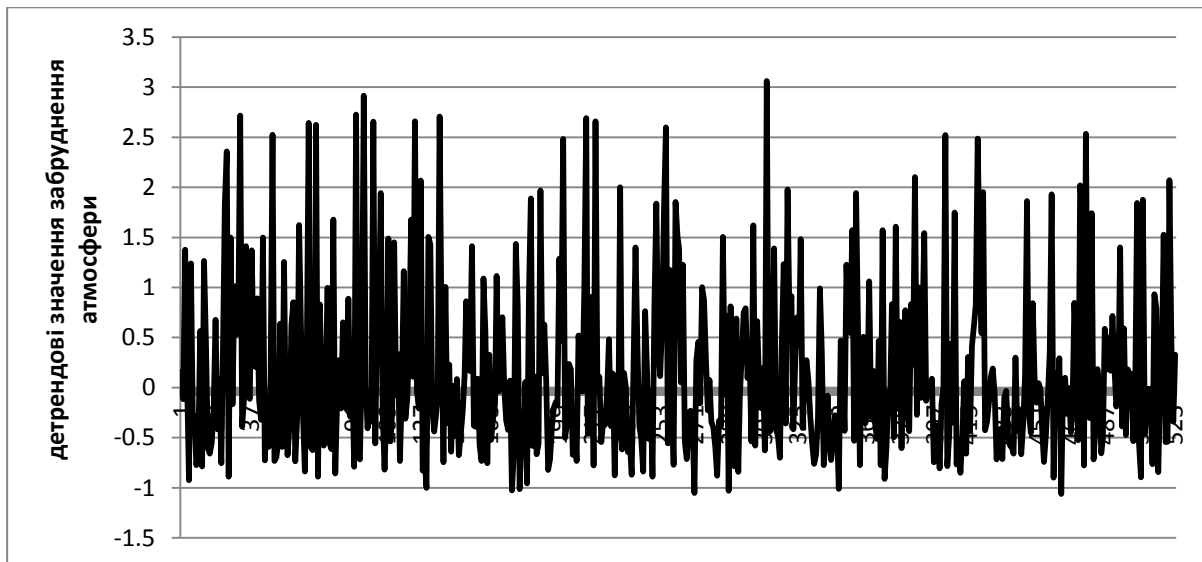

Рис. 3. Флуктуації забруднення атмосферного повітря (регіональний аспект) після перемішування показників (регіональний аспект, 1990 –2012 рр., авторські розрахунки).

Після випадкового перемішування динамічного ряду викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря по регіонах України необхідно знову оцінити показник Херста, і якщо ряд дійсно є незалежним, то показник не зміниться. Якщо в ряді була наявна довга пам'ять то перемішування даних зруйнує наявний зв'язок, і показник Херста дорівнювати близько 0,5. У нашому випадку, провівши процес перемішування динамічного ряду, повністю руйнується його структура і в результаті отримуємо

часовий ряд із показником Херста $H = 0,467$, що свідчить про відсутність довгої пам'яті в ряді.

Урахування ефектів «довгострокової» пам'яті (персистентності еколого-економічних динамічних рядів) та короткої пам'яті (антиперсистентності) може бути використано при управлінні розвитком економічних систем, зокрема при виявленні довгострокової пам'яті необхідно кардинально змінювати роботу системи, налаштовувати її на постійні флуктуації. Якщо довгострокова пам'ять не виявлена, то можна використовувати більш прості інструменти (наприклад, фінансові інструменти страхування). Таким чином, можна стверджувати, що, крім причинно-наслідкових залежностей, що і визначають величину викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря, стан навколишнього природного середовища можна досліджувати за допомогою ендогенних моделей економіки.

Висновки. У статті висвітлено властивості флуктуацій еколого-економічного розвитку, що можуть відбуватися у відкритих стаціонарних системах. Зокрема, розкрито методологічні підходи до розрахунку таких характеристик флуктуацій, як амплітуда, волатильність, розмір хвилі, середньоквадратичне відхилення. Проведено розрахунок флуктуацій забруднення атмосферного повітря по регіонах України за 1990 – 2012 рр. та аналіз наявності пам'яті у структурі еколого-економічних показників. Виявлено, що часовий ряд забруднення атмосфери має величину показника Херста на рівні 0,83, що свідчить про значну тривалість часових даних та наявність пам'яті у ряді досліджуваних показників.

На основі проведеного емпіричного аналізу встановлено, що об'єднання персистентних еколого-економічних рядів у межах однієї панельної вибірки створює антиперсистентний ряд із короткою пам'яттю.

Список використаних джерел:

- Дербенцев В. Д., Сердюк О. А., Соловійов В. М., Шарапов О. Д. Синергетичні та економічні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем: Монографія/ В. Д. Дербенцев, О. А. Сердюк, В. М. Соловійов, О. Д. Шарапов – Черкаси: Брама-Україна, 2010. – 287 с.
- Liu Y., Gopikrishnan P., Cizeau P., et al. The statistical properties of the volatility of the price fluctuations /Y. Liu, P. Gopikrishnan, P. Cizeau, M. Meyer, C.-K. Peng, H.E. Stanley // *Phys. Rev. E.* – 1999. – Vol. 60. – pp.1390–1400.
- Peng C.K.; et al. Mosaic organization of DNA nucleotides /C.K. Peng, et al // *Phys. Rev. E.* – 1994. – Vol.49. – pp.1685–1689. –doi:10.1103/physreve.49.1685.
- Castiglioni P., Parati, G., et al. Scale exponents of blood pressure and heart rate during autonomic blockade as assessed by detrended fluctuation analysis. /P. Castiglioni, G. Parati, M. Di Rienzo, R. Carabalona, A. Cividjan, and L. Quintin // *J. Physiol. (Lond.)*. – 2010. – 589(Pt 2). – 355–369.
- Kantelhardt J.W., Stanley H.E., et al. Multifractal detrended fluctuation analysis of nonstationary time series/ J.W. Kantelhardt, H.E. Stanley, S.A. Zschiegner; E. Koscielny-Bunde S. Havlin; A. Bunde // *Physica A.* – 2002. – No. 316. – pp. 87–114. doi:10.1016/s0378-4371(02)01383-3.
- Hurst H. E. Long term storage capacity of reservoirs/ H. E. Hurst. // *Trans. Am. Soc. Eng.* – 1951. – No. 116. – pp. 770–799.

Рецензент д.е.н., професор Мельник Л.Г.

УДК 330.15:502.35

Лепкий М.І., к. г. н., доцент

Луцький національний технічний університет

Феценець В.Т., керівник штабу цивільного захисту

Мукачівський державний університет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНИХ РЕГІОНІВ

У статті розглянуто та проаналізовано ефективність фінансового забезпечення та еколого-економічної безпеки використання ресурсного потенціалу туристичних регіонів.

Ключові слова: фінансове забезпечення, ресурсний потенціал, туристичний регіон, ефективність.

Леркуу М., Fecenets V.

THE ENSURING ENVIRONMENTAL-ECONOMIC SAFETY OF USE OF RESOURCE POTENTIAL OF TOURIST REGIONS

The article is considered and analyzed the effectiveness of financial security and environmental-economic safety of the use of resource potential of tourist regions.

Key words: financial support, resource potential, tourist region, efficiency.

Лепкий М., Феценец В.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕГИОНОВ

В статье рассмотрены и проанализированы эффективность финансового обеспечения и эколого-экономической безопасности использования ресурсного потенциала туристических регионов.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, ресурсный потенциал, туристический регион, эффективность.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний еколого-економічний стан та розвиток туристичних ресурсів більшість дослідників визначають як нестабільний, нестійкий, несталий, що характеризується деструктивністю, незлагодженістю, низькою ефективністю, нераціональністю використання наявного туристичного потенціалу, зростанням антропогенних навантажень, виснаженням багатьох видів туристичних ресурсів, збільшенням обсягів забруднення туристичних комплексів, зниженням якості середовища проживання населення. Туризм як форма економічної діяльності – об'єктивно глобальне явище, яке гармонізує і диверсифікує фундаментальні процеси господарського освоєння простору, якими є промислове, сільсько-, лісо-, морегосподарське та інше природокористування. У багатьох випадках туризм виконує допоміжні господарські функції і доповнює домінуючі виробництва. За відсутності природних передумов для розвитку промисловості чи сільського господарства і наявності рекреаційно-туристичних ресурсів, туризм претендує на провідні позиції в господарському освоєнні простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Варто зазначити, що фінансові аспекти забезпечення еколого-економічної безпеки висвітлені у працях таких провідних сучасних науковців, як І. К. Бистряков, І. М. Вахович, О. О. Веклич, Т. П. Галушкіна, С. А. Генсірук, З. В. Герасимчук, В. А. Голян, Л. М. Грановська, М. В. Гудзь, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, В. С. Кравців, Ю. П. Кулаковський, Л. Г. Мельник, Т. І. Ткаченко, М. А. Хвесик, Є. В. Хлобистов, Л. М. Черчик, М. К. Шапочка, М. В. Щурик, які створюють міцне підґрунтя для формування організаційно-економічного механізму використання саме туристичних ресурсів.

Більшість науковців основним засобом вирішення еколого-економічної безпеки використання туристичних ресурсів і проведення діяльності, пов'язаної з раціоналізацією зазначених процесів вбачають, у новій парадигмі економіки, що регулює досліджувані процеси.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Стихійний, незбалансований розвиток туризму може шкідливо впливати на природне й культурне середовище, а також призводити до економічної та екологічної дестабілізації туристичного регіону. Так, наприклад, туристи завдають шкоди довкіллю, забруднюють його відходами своєї життєдіяльності, необережні дії туристів часом призводять до пожеж і руйнацій, неорганізований (дикий) туризм буває

причиною забруднення води у криницях і водоймах, використання різних видів транспорту у туризмі негативно впливає на стан повітря, призводить до небажаних змін у складі місцевої флори й фауни, сприяє економічному занепаду тощо. Місцеві комунікації часом страждають від перевантаження. Так, наприклад, видатний дослідник, І. Енджейчик відзначає: «Обумовлена туризмом величезна концентрація людей в обмеженому просторі створює проблему величезного масштабу, пов'язану із забрудненням території стоками і відходами». На думку відомого теоретика туризму Й. Кріппендорфа, туризм призвів до комерціалізації гостинності, а на зміну стародавньому слову «гість» прийшли комерційні терміни «клієнт» і «турист». Учений визначив економічну систему туризму терміном «пожирач ландшафту», підкресливши тим самим величезну потребу цієї галузі у нових територіях, які вона піддає необоротним діям.

Цілі статті. Метою статті є аналіз забезпечення еколого-економічної безпеки використання ресурсного потенціалу туристичних регіонів. Відповідно до якої обрані цілі:

- провести аналіз факторів впливу на стан та розвиток ресурсного потенціалу туристичних регіонів;
- визначити зміст ефективності фінансового забезпечення еколого-економічної безпеки використання туристичних ресурсів у регіоні;
- виділити основні позитиви та негативи наявної політики фінансового забезпечення в регіонах України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Результати досліджень у сфері еколого-економічної безпеки використання туристичних ресурсів свідчать про те, що досягнення природоресурсної безпеки природокористування та збільшення суспільного добробуту можливе шляхом «екологічного» використання наявного природоресурсного потенціалу, спираючись на екологічну парадигму економічного розвитку.

На думку Т. П. Галушкіної, екологічні проблеми повинні вирішуватися у контексті трансформації ринкових процесів, а ключовою задачею економічної політики в сучасних умовах є поживлення виробництва та інвестицій, виведення народного господарства на траєкторію сталого розвитку, що передбачає реалізацію політики цілеспрямованого сприяння розвитку ефективних вітчизняних виробництв, національного екокапіталу, активної підтримки становлення вітчизняної конкурентоспроможної економічної і екологічнобезпечної системи. Також, за висновками науковця, управління складними, а часто і суперечливими процесами економічного розвитку потребує відпрацювання чутливого економічного механізму регулювання [1, 60–97].

Практичні кроки щодо досягнення еколого-економічної безпеки використання туристичних ресурсів потребують глибокого теоретичного аналізу, осмислення та обґрунтованості суті і змісту цього поняття. Виходячи з того, що в сучасній науковій думці не знайшла відображення понятійно-термінологічна узгодженість з питань, пов'язаних із нагромадженням нових наукових знань, пропонуємо спочатку детальніше розглянути, що ж, власне, являє собою еколого-економічна безпека використання туристичних ресурсів.

Поняття еколого-економічної безпеки має ряд рис, властивих у цілому процесам використання туристичних ресурсів. Доволі часто в науковій літературі дефініція безпеки зводиться фактично до «стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз». Проте, як зауважують В. А. Ліпкан, В. І. Ярочкін [5, 60–62], уразі підходу до дефініції безпеки виключно з позицій захисту фактично нівелюється значення превентивних дій (запобігання, послаблення, усунення), результатом яких, власне, і є формування умов стабільного

функціонування, відтворення та розвитку туристичних ресурсів. А отже, звужене тлумачення безпеки суто з позицій захисту потребує уточнення його трактування.

М. А. Лесков пропонує розглядати безпеку, як «тип динамічної рівноваги, що характерний для складних саморегульованих систем, і полягає у підтримці суттєво важливих для збереження системи параметрів у прийнятних межах». Саме як динамічну рівновагу потрібно розглядати безпеку, адже, рівновага в нашому дослідженні характеризується збалансованістю, і саме за такого стану зберігаються внутрішні властивості більшості типів туристичних ресурсів, а отже, вони будуть здатні протистояти антропогенному навантаженню з боку туристів [3, с. 18].

Переважає більшість вчених розглядає окремо екологічну та окремо економічну безпеку. Тому пропонуємо детальніше розглянути зазначені дефініції.

Деякі дослідники, зокрема С. А. Лісовський, С. І. Дорогунцов, В. В. Ковтун, А. В. Степаненко, зауважують, що екологічна безпека стосується життєво важливих інтересів держави, людини, суспільства, що, на наш погляд, не зовсім правильно. Адже безпечне використання туристичних ресурсів, таких, наприклад, як видове різноманіття рослинного і тваринного світу, на перший погляд, не є життєво важливими, однак, з одного боку, вони можуть спричинити досить вагомі наслідки, які будуть відчутними у далекому майбутньому (яких ми ще не можемо спрогнозувати), а з іншого – чи має право наше покоління заради власного добробуту позбавити права, скажімо, на використання як об'єктів туризму рідкісних, вимираючих видів флори і фауни (що навряд чи можна віднести до категорії життєво важливих інтересів) майбутні покоління? Тож тлумачення безпеки винятково з позицій життєво важливих інтересів та не включення до об'єкта дослідження потреби збереження біоти (її якісних та кількісних параметрів), на наш погляд, вимагають розширення та доповнення.

Інші науковці, досліджуючи ресурсно-екологічну безпеку, зокрема Н. Н. Андреева, С. К. Харічков, С. Л. Байдаков, Г. П. Серов, Є. В. Хлобистов, стверджують, що основою безпеки, зокрема екологічної, є якісне середовище проживання людини та забезпечення потреби в природних ресурсах для можливостей нормального економічного та соціального розвитку суспільства та держави. Звісно, щодо нашого дослідження таке трактування і полягає у забезпеченні потреб економіки в туристичних ресурсах, раціоналізації їх використання з урахуванням можливості відновлення. Такий підхід передбачає поєднання антропогенного та ресурсного акценту.

Принципово правильно підходять до трактування безпеки сучасні науковці, зокрема З. В. Герасимчук, А. О. Олексю [2, с. 62–63], Л. Ц. Масловська. Вчені, досліджуючи екологічну безпеку, враховують антропоцентричний, біоцентричний та ресурсний підходи. Вважаємо такий підхід пріоритетним і в наших дослідженнях. Зокрема, такі типи туристичних ресурсів, як ліси є важливою ланкою у гарантуванні еколого-економічної безпеки біосфери в цілому. Так, раціональність споживання зазначених туристичних ресурсів знаходить безпосереднє відображення на їх стані, що, в свою чергу, прямо впливає на асиміляційні можливості певної туристичної території, чистоту атмосферного повітря, кліматичні, погодні умови тощо. Усі ці фактори відповідним чином позначаються на стані здоров'я населення туристичного регіону та самих туристів. Підтверджують факт залежності рівня захворюваності в регіоні від стану лісових екосистем і дослідження, проведені на прикладі районів окремих областей України [2, с. 93–94]. Зазначене дає можливість розглядати досліджуване поняття комплексно.

Отже, поняття «екологічна безпека використання туристичних ресурсів» становить ступінь захищеності туристичних об'єктів, територій та регіонів від можливих порушень та екологічних ушкоджень.

Існують також різні думки щодо трактування поняття економічна безпека. Так, наприклад, Р. М. Дацків розглядає економічну безпеку як баланс між потребами та можливостями їх задоволення [4, с. 151]. У нашому випадку потреби у використанні

туристичних ресурсів повинні бути збалансовані з можливостями фінансового забезпечення їх раціонального використання, відтворення та охорони.

Досліджуючи економічну безпеку, В.К. Сенчагов виділяє три підходи до визначення терміна «безпека» на різних рівнях наукового абстрагування цього поняття:

- безпека – несуперечливість системи об'єктивних законів функціонування суспільства;

- безпека – стабільність і збалансованість системи суспільних відносин, що забезпечують єдність і взаємозумовленість системи інтересів і суспільства;

- безпека – сталість відтворення мотивів позитивної поведінки і продуктивної взаємодії соціальних общин у певній системі.

Відповідно до наведеного, чим більш сталий, збалансований розвиток туристичного регіону, тим вищим буде рівень еколого-економічної безпеки використання туристичних ресурсів. При цьому саме економічний зміст безпеки використання туристичних ресурсів вимагає фінансового забезпечення.

Відповідно до наших досліджень, економічна безпека трактується як забезпечення такого рівня використання туристичних ресурсів, за якого створюються необхідні фінансові умови для успішного подолання внутрішніх та зовнішніх загроз деградації туристичних ресурсів.

Таким чином, еколого-економічна безпека у цьому випадку є власне цілеспрямованим комплексом заходів та засобів раціонального використання туристичних ресурсів, який характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також визначає ступінь захищеності туристичних об'єктів, територій та регіонів від можливих порушень та екологічних ушкоджень.

Ефективність фінансового забезпечення еколого-економічної безпеки використання туристичних ресурсів, на нашу думку, залежить не тільки від уявлення змісту зазначеної дефініції, а й від конкретних процедур прийняття фінансових рішень і оцінки їх результатів.

Основними позитивами наявної політики фінансового забезпечення в Україні можна визнати:

– упорядкування нормативно-правової бази з прийняттям Податкового кодексу України;

– стабілізацію національної валюти, стримування інфляційного процесу;

– зростання інвестиційних вкладень в економіку;

– розширення ринку фінансових послуг;

– збільшення обсягів банківського кредитування (в т. ч. довгострокового);

– зростання номінальних надходжень у бюджети різних рівнів тощо. Разом з тим чинна політика містить низку недоліків та суперечностей, серед яких [5, с. 141]:

– неспроможність фінансової системи протистояти негативним впливам фінансової кризи;

– непосильний податковий тиск на малий бізнес та стимулювання розвитку олігархічних кланів;

– значна централізація бюджетної системи;

– високий рівень регіональних асиметрій у податкоспроможності;

– поглиблення диспропорцій у доходах населення;

– незбалансованість фінансових потоків за сферами сталого розвитку;

– низька результативність бюджетної, інвестиційної політики у регіонах;

– високий рівень тінізації економіки, значна частка збиткових підприємств;

– недосконалість міжбюджетних відносин;

– неврахування регіональних особливостей під час формування нормативів бюджетної забезпеченості;

– недостатність обсягів інвестиційних ресурсів;

– високі ставки за позичковий капітал;

– нерозвиненість фінансового ринку тощо.

Висновки. Таким чином, у статті розглянуто сутнісну характеристику еколого-економічної безпеки використання ресурсного потенціалу під якою розуміється цілеспрямований комплекс заходів та засобів раціонального використання туристичних ресурсів, який характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також визначає ступінь захищеності туристичних об'єктів, територій та регіонів від можливих порушень та екологічних ушкоджень.

Список використаних джерел:

1. Галушкіна Т. П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм: монографія / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська. – Херсон: В-во ХДУ, 2009. – 372 с.
2. Герасимчук З. В. Екологічна безпека регіону: діагностика і механізм забезпечення: монографія / З. В. Герасимчук, А. О. Олексюк. – Луцьк: Надтир'я, 2007. – 280 с.
3. Данилишин Б. М. Екологічна складова політики сталого розвитку: Монографія / Б. М. Данилишин. – Донецьк: Юго-Восток ЛТД, 2008. – 256 с.
4. Матвійчук Л. Ю. Еколого-економічні проблеми використання туристичних ресурсів / Л. Ю. Матвійчук, Б. П. Герасимчук // Економічний форум. – 2011. – №3. – С. 188–195.
5. Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андреева Н. М., Бараннік В. О., Белашов С. В. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова С. В. /РВПС України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь: Фенікс, 2010. – 582 с.
6. Ткаченко Т. І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.

Рецензент д.е.н., професор Матвійчук Л.Ю.

УДК 330.15:502.35

Лужанська Т.Ю., к.г.н., доцент

Гобрей М.В., начальник відділу охорони праці

Мукачівський державний університет

Тищук І.В., аспірант

Луцький національний технічний університет

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ
ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ**

У статті розглянуто та проаналізовано організаційно-економічний механізм та основні критерії раціональності використання ресурсного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні.

Ключові слова: раціональне використання туристичних ресурсів, економічний механізм, конкурентоспроможність, відтворення, результативність.

Luzhanskaya T., Gobrey M., Tyshchuk I.

**ORGANIZATIONALLY-
ECONOMIC MECHANISM THE USE OF RESOURCE POTENTIAL OF RURAL GREEN
TOURISM IN THE REGION**

In the article an organizationally-economic mechanism and the basic criteria of rationality the use of resource potential of rural green tourism are considered and analysed in a region.

Keywords: the rational use of tourist resources, economic mechanism, competitiveness, recreation, effectiveness.

Лужанская Т., Гобрей М., Тыщук И.В.

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ
РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА
СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА В РЕГИОНЕ**

В статті розглянуто та проаналізовано організаційно-економічний механізм та основні критерії раціональності використання ресурсного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні.

Ключеві слова: раціональне використання туристичних ресурсів, економічний механізм, конкурентоспособність, відтворення, результативність.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Надмірна експлуатація туристично-рекреаційного потенціалу сільськогосподарських регіонів потребує розробки чіткого організаційно-економічного механізму, який би регулював процеси використання туристичних ресурсів, стимулював би раціональність цих процесів, а також сприяв би сталому розвитку ресурсної бази туризму. Існуючий в Україні організаційно-економічний механізм використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських регіонів переважно оперує групою таких регуляторів екологічної поведінки товаровиробників, які змушують їх обмежувати свою руйнівну діяльність згідно з вимогами нормативних актів, постанов і законів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання проблеми. Теоретичні та прикладні дослідження проблематики використання туристично-рекреаційного потенціалу сільськогосподарських регіонів в останні роки привернули увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Питанням розроблення концептуальних засад раціонального використання ресурсного потенціалу загалом та туристичного зокрема присвячені праці М. Борушак, Т. Галушкіної, З. Герасимчук, Г. Дейлі, І. Зоріна, Н. Кабушкіна, В. Квартального, Е. Котлярова, В. Киф'яка, М. Мальської, Л. Мельника, Т. Ткаченко, І. Сміль, С. Харічкова, Л. Черчик, І. Школи, В. Шагіної та інших.

Більшість науковців основним засобом вирішення питання ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу в сільському туризмі і проведення діяльності, пов'язаної з раціоналізацією використання туристичних ресурсів вбачають, у новій парадигмі економіки, що регулює досліджувані процеси.

Цілі статті. Метою статті є аналіз структурно-логічної побудови організаційно-економічного механізму використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні. Відповідно до мети вибрані цілі:

- аналіз факторів впливу на стан та розвиток туристично-рекреаційного потенціалу регіонів з активним розвитком сільського зеленого туризму;
- визначення змісту та складових механізмів забезпечення безпеки використання туристично-рекреаційного потенціалу сільськогосподарських регіонів;
- побудова організаційно-економічного механізму використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Явна спрямованість вітчизняного економічного механізму використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні на пріоритет методу «ботога» стосовно туроператорів, що використовують туристичний потенціал та працюють у нинішніх складних економічних і соціальних умовах, аж ніяк не стимулює їх зацікавленість у дотриманні екологічних норм і зниженні техногенних навантажень на туристичні сільськогосподарські території. Цей механізм не спонукає їх до впровадження екологічно безпечних способів ведення туристичного господарства, скоує зберігаючи діяльність, обмежує впровадження інноваційних еколого-орієнтованих технологій, що призводить до закономірного погіршення якості туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму. Тим самим виявляється неконструктивність економічного інструментарію існуючого механізму, який не здатний заохотити суб'єкти туристичного господарювання на досягнення екологічних цілей і створити сприятливі фінансові умови для впровадження охоронних заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Туристично-рекреаційний потенціал є частиною природно-ресурсного потенціалу і визначається як здатність розвіданих та експлуатаційних природних туристично-рекреаційних ресурсів сприяти відтворенню здоров'я людей, їхньому відпочинку, фізичному, інтелектуальному та духовному розвитку. З іншого боку, туристично-рекреаційний потенціал регіону характеризується територіальними, часовими межами, технічними, науковими, фінансовими можливостями освоєння та експлуатації, здатністю задовольняти рекреаційні потреби суспільства [3]. Зважаючи на зазначене, вважаємо за доцільне розглядати процеси використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму регіону на предмет раціональності. Так, для визначення ключових ознак раціонального використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні досліджено підходи до розуміння змісту «раціональність», що дало можливість сформулювати й уточнити понятійно-термінологічний апарат зазначеної дефініції. На основі запропонованих підходів у ході дослідження виділено критерії раціональності трьох спрямувань. До першої групи запропоновано відносити критерії, які є характерними як для процесу використання, так і для охорони туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, а саме: збалансованість, оптимальність, інноваційність, комплексність, до другої групи - ті, що характеризують наявність ознак раціональності, які притаманні процесам використання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, а саме: рентабельність, туристична місткість, конкурентоспроможність, невиснажливості використання туристичних ресурсів. До критеріїв третьої групи, що характеризує раціональну охорону туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, запропоновано відносити відтворення, результативність, безпеку та екологічність.

На основі виділених критеріїв раціональності та проведеного у дослідженні аналізу сутності туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні запропоновано авторське тлумачення дефініції «раціональне використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму регіону» як невиснажливе використання, що враховує туристичну місткість сільськогосподарських територій, забезпечує високий рівень рентабельності зазначених процесів та нарощення конкурентоспроможності туристичних регіонів; «раціональна охорона туристично-рекреаційного потенціалу сільського туризму регіону», під яким пропонується розуміти комплекс заходів щодо відтворення туристично-рекреаційних ресурсів шляхом застосування найефективніших методів та форм їх збереження, результатом яких є екологічно безпечний розвиток сільськогосподарських територій [4].

За результатами аналізу доведено, що метою розвитку сільського зеленого туризму в Україні є формування механізмів, які створюють сприятливе організаційно-правове й економічне середовище, формують конкурентоспроможний на світовому ринку вітчизняний туристичний продукт на основі ефективного використання природного потенціалу, забезпечення соціально-економічних інтересів і екологічної безпеки України.

Результати досліджень у сфері використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму регіону свідчать про те, що досягнення безпеки сільськогосподарських територій та збільшення суспільного добробуту можливе шляхом «екологічного» використання наявного туристичного потенціалу, спираючись на екологічну парадигму економічного розвитку.

На думку Т. П. Галушкіної, екологічні проблеми повинні вирішуватися у контексті трансформації ринкових процесів, а ключовою задачею економічної політики в сучасних умовах є поживлення виробництва та інвестицій, виведення народного господарства на траєкторію сталого розвитку, що передбачає реалізацію політики цілеспрямованого сприяння розвитку ефективних вітчизняних виробництв, національного екокапіталу, активної підтримки становлення вітчизняної

конкурентоспроможної економічної і екологічнобезпечної системи. Також, за висновками науковця, складними, а часто і суперечливими процесами економічного розвитку є відпрацювання чутливого економічного механізму регулювання [1, 60–97].

Зважаючи на те, що безпека використання та охорони туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні характеризує нижню межу задоволення туристичних потреб, а сталий розвиток – їх верхню межу, доцільним є розгляд процесів використання та охорони туристичних ресурсів сільського зеленого туризму через призму критеріїв сталого розвитку [5]. При цьому необхідно врахувати усі економічні, екологічні та соціальні чинники, які здійснюють вплив на процеси використання й охорони туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні з метою збалансування їх впливу та досягнення сталості розвитку туристично-рекреаційних ресурсів. Тому, зважаючи на те, що результатом організаційно-економічного механізму використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні має стати сталий розвиток, пропонуємо розглядати зазначений механізм через призму безпеки соціо-еколого-економічних процесів.

Практичні кроки щодо досягнення еколого-економічної безпеки використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні потребують глибокого теоретичного аналізу, осмислення та обґрунтованості суті і змісту цього поняття. У цьому контексті доведено, що безпека використання ресурсного потенціалу являє собою цілеспрямований комплекс заходів та засобів раціонального використання туристично-рекреаційного потенціалу сільськогосподарських територій, який характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також визначає ступінь захищеності туристично-рекреаційних об'єктів та сільськогосподарських регіонів від можливих порушень та екологічних ушкоджень [6].

Результати дослідження існуючих механізмів використання ресурсного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні дозволили виявити і узагальнити сучасні проблеми використання туристичних ресурсів. Статистичні дані свідчать про тотальне недофінансування заходів щодо безпечного розвитку туристично-рекреаційних територій, що спрямовані на розвиток сільського зеленого туризму, що призводить до погіршення їх екологічного стану. Така ситуація зумовлена низкою наявних проблем використання туристично-рекреаційного потенціалу сільськогосподарських регіонів. Зокрема, відсутність кадастру туристичних ресурсів не дозволяє вести на високому рівні їх облік і контроль, що призводить до понаднормового їх використання і як результат – погіршення їх екологічного стану та зниження економічних показників туристичної галузі в сільськогосподарському регіоні, що негативно впливає на економіку держави в цілому. Іншою проблемою є те, що суб'єкти господарювання, в основному, зосереджують свою увагу на використанні, а не на охороні туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, оскільки охорона належить до затратної діяльності. Недостатнє стимулювання охорони туристично-рекреаційного потенціалу територій сільського зеленого туризму, не сприяє його збереженню та відтворенню. Для ефективного стимулювання охорони туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні необхідна наявність коштів, які мають надходити з різних інвестиційних джерел. На жаль, аналіз інвестиційної діяльності сільського зеленого туризму свідчить про недостатнє інвестування заходів з охорони туристично-рекреаційного потенціалу досліджуваних регіонів. Низька ефективність механізму використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіонах зумовлена також недостатнім рівнем кадрового забезпечення галузі сільського зеленого туризму. Так, в ході дослідження виявлено низькі кількісні та якісні показники кадрового забезпечення сільського зеленого туризму. Просвітницька діяльність населення щодо раціонального використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в

регіонах практично не проводиться, що призводить до нераціонального використання туристичних ресурсів з боку туристів і екскурсантів.

Така ситуація становить загрозу для подальшого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіонах і вимагає нагальних заходів щодо підвищення рівня раціональності використання туристичних ресурсів. Дослідження засвідчили, що для досягнення зазначених цілей необхідно передбачити таке:

- удосконалити механізм фінансового забезпечення безпеки використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні;
- провести екологічний аудит туристичних ресурсів;
- стимулювати залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у розвиток туристично-рекреаційних територій розвитку сільського зеленого туризму;
- сформувати єдиний державний кадастр туристичних ресурсів;
- упровадити механізм стимулювання охорони туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні;
- забезпечити систему контролю за процесами використання та охорони туристичних ресурсів галузі сільського зеленого туризму.

Аналітичні дослідження засвідчили, що раціональне використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні, як передумова його сталого розвитку, є основою для оптимальної туристичної діяльності, а деградація чи руйнування туристичних ресурсів призводить до занепаду в регіоні галузі сільського зеленого туризму як економіки, що завдає шкоди не лише розвитку такого виду туризму, а й загальному економічному розвитку регіонів та держави в цілому. На основі проведених аналітичних досліджень доведено, що туристична діяльність може не тільки не погіршувати стан туристичних ресурсів, а й сприяти їх охороні. Проведені дослідження дозволили сформувати організаційно-економічний механізм використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні.

Рис.1. Організаційно-економічний механізм використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні

Організаційно-економічний механізм базується на основі визначеної концепції раціонального використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму регіону, яка передбачає організацію досліджуваних процесів з урахуванням критеріїв раціональності. У результаті проведення контролю зазначених процесів згідно з установленими критеріями та з урахуванням чинників впливу на стан та розвиток туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму регіонів необхідно забезпечити ефективний відбір інструментів раціонального використання та охорони туристичних ресурсів, а також методів стимулювання зазначених процесів. Крім того, стан туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму у регіонах вимагає вирішення проблеми фінансового забезпечення безпеки використання туристичних ресурсів. Оскільки важливо знати обсяг мінімально необхідних витрат для підтримки рівня безпечного розвитку туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні, доцільно визначити рівні безпеки його використання. З цією метою необхідно побудувати механізм фінансового забезпечення безпеки використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні. Також з метою стабільного надходження коштів необхідно проаналізувати джерела інвестицій туристичної сфери, що зумовлює необхідність розробки механізму інвестиційного забезпечення використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні. Такі заходи дозволять підвищити ефективність використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні і забезпечити його сталий розвиток.

Висновки. Таким чином, у статті розглянуто сутнісну характеристику використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні, де виділено такі основні критерії раціональності, як рентабельність, туристична місткість, конкурентоспроможність та невиснажливість, а також відтворення, результативність, безпека та екологічність.

Доведено, що механізм використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні є органічною складовою загально-національного економічного механізму та перебуває у взаємодії з іншими економічними механізмами, що регулюють процеси використання туристично-рекреаційного потенціалу сільськогосподарського регіону. Встановлено, що основними недоліками сучасного механізму використання туристично-рекреаційного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні є неспроможність зацікавити суб'єкти туристичного господарювання у проведенні заходів з раціонального використання, охорони і відтворення туристичних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Галушкіна Т. П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм: монографія / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська. – Херсон: В-во ХДУ, 2009. – 372 с.
2. Герасимчук З. В. Екологічна безпека регіону: діагностика і механізм забезпечення: монографія / З. В. Герасимчук, А. О. Олексюк. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 280 с.
3. Данилишин Б. М. Екологічна складова політики сталого розвитку: Монографія / Б. М. Данилишин. – Донецьк: Юго-Восток ЛТД, 2008. – 256 с.
4. Матвійчук Л. Ю. Еколого-економічні проблеми використання туристичних ресурсів / Л. Ю. Матвійчук, Б. П. Герасимчук // Економічний форум. – 2011. – №3. – С. 188–195.
5. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андреева Н. М., Бараннік В. О., Белашов Є. В. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є. В. /РВПС України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь: Фенікс, 2010. – 582 с.
6. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.

Рецензент д.е.н., професор Матвійчук Л.Ю.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 65.011.4:614.21

Алшарф І.А.М., аспірант

Міжнародний гуманітарний університет, Одеса

**МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ
МЕДИЧНИХ УСТАНОВ**

У статті дано визначення поняттю механізму управління ефективністю діяльності медичних установ. Обґрунтовано створення регіональних центрів медичної інформації. Представлено моделі, що розкривають важливі науково-практичні аспекти формування механізму управління ефективністю діяльності медичних установ.

Ключові слова: механізм управління, медичні заклади, управління ефективністю, охорона здоров'я

Алшарф И.А.М.

**МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
МЕДИЦИНСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ**

В статье дано определение понятию механизма управления эффективностью деятельности медицинских учреждений. Обосновано создание региональных центров медицинской информации. Представлены модели, раскрывающие важные научно-практические аспекты формирования механизма управления эффективностью деятельности медицинских учреждений.

Ключевые слова: механизм управления, медицинские учреждения, управление эффективностью, здравоохранение

Alsharf I.A.

PERFORMANCE MANAGEMENT MECHANISM OF MEDICAL INSTITUTIONS

The article defines the concept of performance management mechanism of medical institutions. Creating the regional centers of medical information is grounded. Author presented the models that reveal important scientific and practical aspects of the forming a performance management mechanism of medical institutions.

Key words: management mechanism, medical institutions, performance management, health care

Постановка проблеми в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Социальная важность сферы здравоохранения и рост предпринимательской активности в ней повышают требования к обеспечению высокой эффективности деятельности медицинских учреждений. В связи с этим, возникает потребность в формировании действенного механизма управления эффективностью деятельности учреждений сферы здравоохранения.

Анализ последних исследований, в которых начато решение проблемы. Анализ научной литературы показал, что понятие «механизм управления» весьма редко используется в отношении здравоохранения и деятельности медицинских учреждений. Среди немногочисленных определений этого понятия, связанных со здравоохранением, можно выделить следующие:

- составная часть системы управления, которая обеспечивает влияние на факторы, от состояния которых зависит результат деятельности управленческого объекта [1];

- главное средство формирования целостной социальной системы – единого

пространства медицинского обслуживания, основной задачей которого является обеспечение качественного медицинского обслуживания граждан [2].

К сожалению, в других источниках механизм управления в здравоохранении отождествляется с оценкой эффективности [3], сводится лишь к фондодержанию [4] или финансовых отношениям [5].

Разнообразие понимания рассматриваемого понятия, которое в разных случаях воспринимается как единая система, составная часть системы управления, средство формирования системы, совокупность взаимосвязанных элементов или отдельный элемент системы, подчеркивает отсутствие единой теории механизмов управления в сфере здравоохранения. А комплекс существующих проблем в данном секторе экономики [6] заставляет нас выработать научные и практические подходы к формированию механизма управления эффективностью деятельности медицинских учреждений.

Цели статьи. Целью данной статьи является представление научно-практических аспектов формирования механизма управления эффективностью деятельности медицинских учреждений.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Под *механизмом управления* в экономике понимается четкая последовательность действий (шагов, этапов, фаз), определяющих процесс управления [7]. И, поскольку, управление является целенаправленным процессом, в ходе которого решаются определенные задачи, то механизм управления может быть представлен в виде алгоритма, который определяется как последовательность определенных действий или шагов для решения поставленной задачи [8].

В целях данного исследования мы сформулируем понятие *механизма управления эффективностью деятельности медицинских учреждений* как систему методов, операций, организационных структур и их взаимосвязей, определяющих содержание процесса управления эффективностью и, в совокупности решающие основную его задачу – обеспечение устойчивого повышения эффективности деятельности медицинских учреждений.

Организационно такой механизм должен включать структуры на уровне каждого медицинского учреждения, а также региональные и международные центры, способствующие обмену данными и управленческими технологиями. На международном уровне такими центрами могут стать специальные международные ассоциации здравоохранения, например, The Association for Benchmarking Health Care, осуществляющие сравнительные исследования для выявления методов, улучшающих общие операции своих организаций-членов. Однако руководство медицинских учреждений может самостоятельно осуществлять весь комплекс оценочной и аналитической работы по организации процесса управления эффективностью.

Учитывая необходимость реформирования системы здравоохранения Украины, целесообразно создать на базе областных управлений здравоохранения региональные центры медицинской информации (РЦМИ), в котором бы аккумулировались данные о работе медицинских учреждений региона. Такие данные могут быть использованы для проведения бенчмаркинга эффективности, в осуществлении которого заинтересованы не только руководители медицинских учреждений, но и власти, желающие улучшить уровень медицинского обслуживания населения региона. Обмен данными, опытом и связь с зарубежными партнерами могут осуществлять РЦМИ по схеме, отобранной на рис. 1.

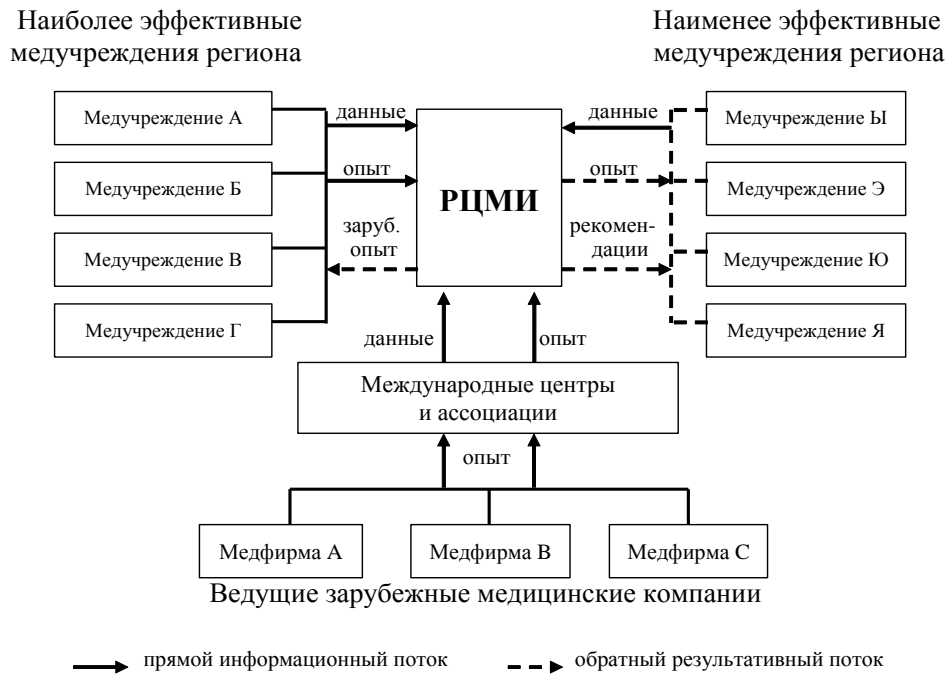

Рис. 1. Модель взаимодействия региональных центров медицинской информации (РЦМИ) с медицинскими учреждениями

К основным функциям РЦМИ можно отнести следующие: сбор информации и формирование базы данных по различным показателям деятельности медицинских учреждений региона; взаимодействие с зарубежными информационными центрами и ассоциациями по вопросам формирования базы данных по медицинским компаниям аналогичного профиля из других стран; проведение оценки и анализа эффективности медицинских учреждений; ранжирование и выявление наиболее эффективных и неэффективных учреждений региона; выявление резервов снижения затрат и потенциального роста эффективности по отдельным медицинским учреждениям и региону в целом; нахождение эталона для каждого неэффективного медучреждения региона с содействием в осуществлении прямых контактов и предоставлении всего объема информации, необходимого для перенимания лучшего опыта работы; проведение расширенной оценки эффективности лучших медучреждений региона совместно с другими регионами и зарубежными медицинскими компаниями; ранжирование и нахождение зарубежной медицинской компании (фирмы-эталона) для каждого эффективного медучреждения региона с содействием в осуществлении прямых контактов и предоставлении всего объема информации, необходимого для перенимания лучшего опыта работы; выработка рекомендаций для неэффективных медицинских учреждений региона, направленных на повышение их эффективности.

Функция организации в предложенном механизме заключается в создании и функционировании РЦМИ, эффективных команд в каждом отечественном медицинском учреждении, а также контролеров или автоматизированной системы контроля ключевых индикаторов эффективности. Данные организационные единицы наравне с руководством и внутренними системами предприятия являются важными элементами предлагаемого *организационного механизма управления эффективностью* деятельности медицинского учреждения (рис. 2).

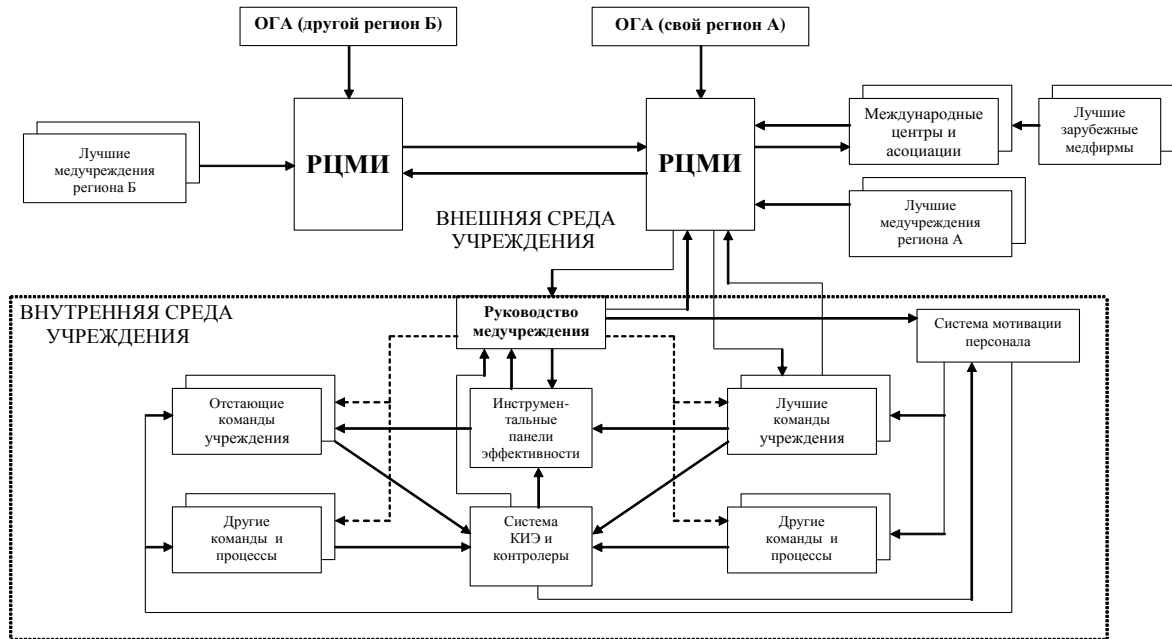

Рис. 2. Организационный механизм управления эффективностью деятельности медицинского учреждения

Организационный механизм является важной составляющей общего механизма управления эффективностью деятельности медицинского учреждения, который объединяет организационный, экономический и мотивационный механизмы, а также все инструменты, методы, модели и методики, приводящие их в действие.

Операционно работу формируемого механизма можно разделить на ряд этапов, которые объединены в модели на рис. 3.

Рис. 3. Операционная модель механизма управления эффективностью деятельности медицинского учреждения

Каждий из этапов, выделенных в операционной модели, реализуется с помощью специальных методов, имеющих различную природу, инструментарий и характер применения. Для выполнения каждого из них необходимы методические положения, системы, подходы и рекомендации, систематизирующие существующие методы и инструменты в данной области и устанавливающие последовательность действий, процедур и операций для его реализации.

Выводы. Данное исследование позволило сформулировать понятие механизма управления эффективностью деятельности медицинских учреждений как систему методов, операций, организационных структур и их взаимосвязей, определяющих содержание процесса управления эффективностью и, в совокупности решающие основную его задачу – обеспечение устойчивого повышения эффективности деятельности медицинских учреждений. Организационно такой механизм должен включать структуры на уровне каждого медицинского учреждения, а также региональные центры медицинской информации (РЦМИ), способствующие обмену данными и управленческими технологиями.

Представленные модели взаимодействия РЦМИ с медицинскими учреждениями, организационного механизма управления эффективностью деятельности медицинского учреждения, а также операционная модель позволяют раскрыть важные научно-практические аспекты формирования механизма управления эффективностью деятельности медицинских учреждений.

Список использованной литературы:

1. Козуліна С.О. Механізми державного управління діяльністю закладів охорони здоров'я (організаційно-правовий аспект): Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / С.О. Козуліна; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — О., 2004. — 20 с.
2. Галацан О.В. Організаційно-економічний механізм управління охороною здоров'я: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / О.В. Галацан; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. — Х., 2004. — 17 с.
3. Кочкаров А.Б. Основные принципы формирования механизма управления экономической эффективностью и качеством услуг в сфере здравоохранения / А.Б. Кочкаров // Пространство экономики. — 2009. — №2-3. — С. 69-71.
4. Девішев Р.І. Фондодержання як можливий механізм управління в сфері здравоохранения формирования механизма управления экономической эффективностью и качеством услуг в сфере здравоохранения / Р.І. Девішев, Н.Г. Шамшурина, П. Риссанена // Менеджер здравоохранения. — 2007. — №3. — С. 33-43.
5. Мокрицька А. Інституціональний механізм управління фінансами охорони здоров'я: аналіз повноважень та перспективи реформування / А. Мокрицька // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. Економічні науки. — Черкаси: ЧДТУ, 2014. — Вип. 37, ч. 1. — С. 100-105.
6. Алшарф І.А.М. Об эффективности небюджетного сектора системы здравоохранения / И.А.М. Алшарф // Економічний форум. — 2017. — №2. — С. 171-175.
7. Гончарук А. Г. Формування механізму управління ефективністю підприємства (на прикладі харчової промисловості): дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Гончарук Анатолій Григорович. Одеса, 2010. — 474 с.
8. Современный экономический словарь [сост. Б.А.Райзберг и др.]. — 6-е изд. — М.: ИНФРА-М, 2011. — 495 с.

Рецензент д.е.н., професор Гончарук А.Г.

УДК 330.341:658.152

Бортнік С.М., к.е.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Метою дослідження є визначення шляхів активізації інноваційного розвитку аграрно-промислової сфери, ґрунтованого на забезпеченні продовольчої безпеки країни і стійкого інноваційного розвитку підприємств. У статті виявлені тенденції функціонування агропромислових підприємств України та їх інноваційний потенціал; досліджено активізацію інноваційної діяльності агропромислових підприємств як засіб забезпечення продовольчої безпеки держави; визначені пріоритетні напрями розвитку сільськогосподарських підприємств та їх державної підтримки

Ключові слова: агропромисловий комплекс, інновації, інноваційна активність підприємств, продовольча безпека, державна підтримка сільського господарства.

Bortnik S.

ACTIVATION OF INNOVATIVE ACTIVITY OF AGROINDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THE FOOD SECURITY ENSURING OF UKRAINE

The purpose of the research is identification ways of intensification of innovative development of the agro-industrial sector, based on ensuring the country's food security and sustainable innovation development of enterprises. The article reveals the tendencies of functioning of agro-industrial enterprises of Ukraine and their innovative potential; the activation of innovative action of agro-industrial enterprises as a means of ensuring the state food security is investigated; priority directions for the agricultural enterprises development and their state support are determined.

Key words: agro-industrial complex, innovations, innovative activity of enterprises, food security, state support of agriculture.

Бортник С.Н.

АКТИВИЗАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРОПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Целью исследования является определение путей активизации инновационного развития аграрно-промышленной сферы, основанного на обеспечении продовольственной безопасности страны и устойчивого инновационного развития предприятий. В статье выявлены тенденции функционирования агропромышленных предприятий Украины и их инновационный потенциал; исследовано активизацию инновационной деятельности агропромышленных предприятий как средство обеспечения продовольственной безопасности государства; определены приоритетные направления развития сельскохозяйственных предприятий и их государственной поддержки

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, инновации, инновационная активность предприятий, продовольственная безопасность, государственная поддержка сельского хозяйства

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів аграрний сектор економіки відіграє провідну роль у розвитку національної економіки України. Від його розвитку залежать ключові показники продовольчої безпеки, економічного зростання, інноваційного потенціалу та позиції держави на світовому ринку аграрної продукції.

Однак, не зважаючи на наявні сприятливі природно-кліматичні умови, потужний ресурсно-виробничий потенціал і сформовані традиції господарювання сільського населення вітчизняний агропромисловий комплекс (АПК) характеризується недостатньою ефективністю функціонування. Ситуація ускладнюється умовами підвищеної макроекономічної нестабільності та імплементації економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом», що загострює трансформаційні процеси та структурні перетворення в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Внаслідок зазначених тенденцій посилюється дестабілізуючий вплив загроз щодо функціонування АПК, ускладнюється прогнозування стратегічних параметрів розвитку цього сектору економіки та обмежуються можливості нарощення ефективності господарювання в аграрній сфері. Це призводить до негативних як економічних (зниження інноваційності, конкурентоспроможності продукції та інвестиційної привабливості аграрної сфери, сировинна орієнтованість АПК, погіршення безпечності продукції, ірраціональне природокористування), так і соціальних (зниження доходів та якості життя сільського населення, занепад розвитку сільських територій, зростання безробіття та погіршення якості людського капіталу в сільській місцевості) наслідків. Зазначене актуалізує доцільність розробки заходів щодо

підвищення ефективності функціонування АПК в умовах макроекономічної нестабільності та євроінтеграції.

Проблеми теорії і практики управління та регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрній сфері знайшли відображення в працях таких вітчизняних учених: Грیشова І.Ю., Качан Е.П., Ліпич Л.Г., Немченко В.В., Прозорова Н.В., Саблук П.Т., Шубравська О.В. Разом з тим останнім часом актуалізувалися і знаходяться в центрі наукових дискусій питання забезпечення інноваційного розвитку і продовольчої безпеки України. Праці таких відомих учених як Єпіфанова І.М., Крюкова І.А., Лагодієнко В.В., Лупенко Ю.А., Наумова О.Б., Непочатенко А.А., Чорна Н.П. присвячені дослідженню теоретико-методологічних засад інноваційного розвитку агропромислових підприємств в контексті забезпечення продовольчої безпеки України. Зокрема, детально розглянуті напрями інноваційних процесів у сфері виробництва продуктів харчування в умовах загострення ризиків продовольчої безпеки, а також запропоновані методи і заходи по підвищенню продовольчої безпеки країни. Проте процеси забезпечення продовольчої безпеки мають динамічний характер, внаслідок чого вимагають постійної уваги, а відтак поглиблених досліджень з метою регулювання, перманентного моніторингу і гарантування її високого рівня і якості в теперішньому часі та в осяжному майбутньому.

Цілі статті. Метою дослідження є визначення шляхів активізації інноваційного розвитку аграрно-промислової сфери, заснованого на забезпеченні продовольчої безпеки країни та сталого інноваційного розвитку підприємств.

Для досягнення поставленої мети визначені такі завдання: виявлення тенденцій розвитку агропромислового виробництва, інноваційного потенціалу та інноваційної активності підприємств АПК; визначення пріоритетних напрямів розвитку агропромислових підприємств та їх державної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективне аграрне виробництво є основою забезпечення продовольчої безпеки держави, задоволення населення основними продуктами харчування в достатній кількості та різного асортименту.

Продовольча безпека - це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства [5].

Аналіз звітів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо стану продовольчої безпеки України за 2010-2015 рр. засвідчує наявність наступних ключових загроз продовольчій безпеці держави [1]: незбалансоване споживання продуктів харчування населенням; низький рівень споживання продуктів тваринного походження в енергетичному раціоні населення; висока частка витрат домогосподарств на продукти харчування у структурі їх загальних витрат; зниження ємності внутрішнього ринку за окремими продуктами харчування; імпортозалежність країни за окремим продуктом; сировинний характер експорту сільськогосподарської продукції; зростання цін на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку; повільне впровадження міжнародних стандартів та систем якості продуктів харчування.

В контексті забезпечення продовольчої безпеки агропромисловий комплекс є провідним сектором економіки, проте саме в агропродовольчій сфері, на відміну від інших сфер суспільного відтворення, розвиток інновацій відбувається найбільш повільно, що вимагає посиленої уваги.

Складність і багаторівневість відносин в АПК викликає необхідність системних досліджень рівня інноваційної активності сільськогосподарських підприємств, ефективності їх функціонування.

Будь-якій підприємницькій структурі як відкритій системі властиві дві тенденції – функціонування і розвиток. Під функціонуванням розуміють створення сприятливих умов життєдіяльності господарюючої системи, забезпечення стабільності функцій, які

формують її цілісність, ефективність в становленні. Розвиток же – це набуття системою нової якості, що дає змогу розширити можливості її зростання, зокрема через вдосконалення її елементів (факторів). Інновації відносяться до фактору розвитку, причому саме вони виводять систему з рівноважного стану з метою набуття нею в майбутньому нової стабільної якості.

Ознакою сучасного інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств є така організація виробничих процесів, яка сприяє відновленню еколого-економічного потенціалу агровиробництва, зменшенню його негативного впливу на навколишнє середовище, підвищенню родючості ґрунтів та їх якості, зменшенню забруднюючих викидів у атмосферу й водні ресурси, впровадженню новітніх технологій переробки відходів та безвідходних технологій.

Агропромисловий комплекс здатен стати «локомотивом» національної економіки України та її інноваційного розвитку у вирішенні задачі продовольчої безпеки країни. Найвний природно-ресурсний потенціал та вигідне транспортно-географічне розташування України в центральній Європі дозволяє перетворити сільське господарство на високопродуктивну, засновану на новітніх технологіях сферу господарювання.

Однак, незважаючи на те, що вітчизняний АПК зайняв передові позиції з експорту аграрної продукції на світовому ринку (за підсумками 2015 р. 1-ше місце за обсягом експорту соняшникової олії (3,3 млн. т), 4-те місце за обсягом експорту кукурудзи (16,7 млн. т), 5-те місце за обсягом експорту ячменю (2,3 млн. т), все ж таки рівень ефективності його функціонування є низьким, а інновативний потенціал недостатнім [4].

За даними Державної служби статистики України кількість організацій, що здійснювали наукову і науково-технічну діяльність, з кожним роком зменшується. Так якщо протягом 2010 року наукові та науково-технічні роботи в Україні виконувало 1303 організації, то у 2015р. лише 978 організацій, 44,3% з яких відносилися до державного сектору економіки, 40,3% – до підприємницького, 15,4% – вищої освіти [6].

Відповідно недостатнє фінансування, скорочення кількості наукових організацій та їх працівників призвели до продовження тенденції скорочення кількості виконання наукових та науково-технічних робіт у 2010–2015 рр. [6]. Так, кількість виконаних робіт такого роду у 2010 році становила 62,5 тис. одиниць, у 2015 р. – 41,1 тис. одиниць, з яких більше двох третин упроваджено у виробництво або мали інші форми широкого застосування. Тобто, скорочення склало 34,2% (табл. 1).

Таблиця 1*

Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні за 2010–2015 рр., тис.од.

Найменування робіт	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього робіт	62,5	52,0	52,4	53,2	43,0	41,1
Зі створення нових видів виробів	8,8	6,2	6,5	6,4	4,6	4,1
з них зі створення нових видів техніки	3,8	2,3	2,4	2,1	1,8	1,7
з них роботи, в яких використано винаходи	2,0	1,1	1,2	1,1	1,1	0,7
Зі створення нових видів технологій	7,3	5,7	5,3	5,0	3,2	3,1
з них ресурсозберігаючих	3,1	2,5	2,3	2,3	1,4	1,4
Зі створення нових видів матеріалів	1,5	1,4	1,6	1,3	1,1	0,9
Зі створення нових сортів рослин, порід тварин	0,6	0,7	0,6	0,5	2,2	2,4
Зі створення нових методів, теорій	8,4	7,7	7,7	7,7	7,5	6,8
Інші роботи	35,9	30,3	30,7	32,3	24,4	23,8

*складено за даними [6]

У 2015р. частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,50 %, у тому числі дослідників – 0,33%, що є найнижчим показником у Європі.

Аналіз інноваційного потенціалу загалом у економіці України за такими показниками як частка видатків на науково-дослідницькі роботи у видатках бюджету, кількість наукових організацій, які виконували наукові роботи, кількість виконаних та впроваджених наукових робіт та винаходів, свідчить про його зменшення.

Низькою залишається інноваційна активність підприємств. У табл. 2 наводяться деякі показники інноваційної діяльності промислових підприємств України, від якої безпосередньо залежить матеріально-технічна складова інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 2*

Деякі показники інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні у 2009–2015 рр., %

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Питома вага підприємств, які займалися інноваціями	13,8	13,8	16,2	17,4	16,1	17,3
Питома вага підприємств, які впроваджували інновації	11,5	10,0	13,6	12,9	12,1	15,2
Кількість впроваджених нових технологічних процесів	2043	2510	2188	3138	3661	3136
Кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції	2408	3238	3403	1576	1743	1217
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсягу промислової продукції	5,9	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5
Питома вага виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП	0,90	0,90	0,79	0,80	0,81	0,75

* складено за даними [4]

Вітчизняний агропромисловий комплекс характеризується недостатнім рівнем ефективності функціонування. Обсяги виробництва аграрної продукції й досі залишаються нижчими за показники 1990 р. Зокрема, індекс виробництва валової продукції сільського господарства в 2015 р. (у відсотковому співвідношенні до 1990 р.) склав 88,2 %, а продукції тваринництва – 53,7 %. Крім того спостерігається скорочення обсягів виробництва у короткостроковому періоді: в 2015 р. у постійних цінах 2010 р. було вироблено 239,5 млрд. грн. валової продукції сільського господарства (95,2 % до 2014 р.), у тому числі продукції рослинництва – 168,4 млрд. грн. (94,8 % до 2014 р.), продукції тваринництва – 71,0 млрд. грн. (96,3 % до 2014 р.) [2].

Негативними тенденціями характеризується ефективність виробництва продукції сільського господарства. Так, у 2015 р. порівняно з 2014 р., обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зменшилися до 674,2 тис. грн (95,2 %), у тому числі продукції рослинництва – 474,2 тис. грн (94,7 %), продукції тваринництва – 200,0 тис. грн (96,3 %), відповідно. Скоротилися також обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу до 5589 грн (95,6 % до 2014 р.) [2].

Разом з тим, варто зауважити, на процесах розвитку сільськогосподарських підприємств останнім часом суттєво позначилась державна політика у сфері оподаткування. Як відомо, у 2016 році відбувся перший етап зміни спецрежиму сплати та відшкодування ПДВ для сільськогосподарського сектору. Зокрема, з 1 січня 2017 року скасований спеціальний режим оподаткування ПДВ у сфері діяльності сільського та лісового господарства, у зв'язку з чим усі сільгоспвиробники, які були зареєстровані як суб'єкти спеціального режиму оподаткування, переведені на загальну систему оподаткування. Разом з тим перехідна модель спецрежиму ПДВ та відновлення компенсації ПДВ при експорті зернових та технічних культур спричинила як позитиви так і негативні наслідки у вигляді проблематичного відшкодування ПДВ для

агропідприємств, ускладнення адміністрування податків, ведення двох реєстрів на повернення ПДВ, питання єдиного податку, який теж трансформується. І хоча пільги у 2016 році були скасовані не повністю, усе ж таки сільгоспвиробництво зазнало серйозних випробувань, не зважаючи на розроблення у 2016 році нової системи державної підтримки аграрного сектору, яка має метою замінити собою спецрежим ПДВ.

На наш погляд, означені зміни матимуть суперечливий довготривалий вплив на конкурентоспроможність усього аграрного сектору. Це стосується як питань державної підтримки, так і розвитку сільських територій та й загалом стратегії розвитку сектору. Так завдяки зростанню врожаїв, прибутковості аграрна сфера України залишається однією з привабливих сфер економіки в Україні, тому зростатимуть обсяги виробництва, переробки та експорту зернових та олійних культур. Відбуватиметься диверсифікація діяльності агропідприємств (зокрема збільшення виробництва органічної сільгосппродукції), продовження прискореного формування та укрупнення великих аграрних структур, агрохолдингів (за рахунок поглинання і витіснення дрібних агрогосподарств, які мають обмежені фінансові ресурси для розвитку й високу собівартість вирощування тварин та сільськогосподарських культур). Однак негативними тенденціями слід вважати подальшу монокультуризацію сільськогосподарського виробництва, проблематичне відшкодування ПДВ для аграріїв, переважно декларативну державну підтримку сільгоспвиробників (непрозорі й недосконалі механізми дотування агровиробництва).

Отже, важливим засобом непрямого впливу на інвестиційну активність повинна стати гнучка податкова система, яка дозволить збільшити обсяги нагромаджень шляхом скорочення бази оподаткування на величину інвестованих засобів.

Усе це дає підстави для висновку про те, що процеси ринкового реформування аграрного сектору та сільської економіки загалом, в нашій державі не завершені. Відтак, протягом найближчого часу в сільському господарстві слід очікувати продовження трансформаційних процесів, у тому числі в контексті реалізації Угоди про асоціацію з ЄС, яка суттєво відобразатиметься на аграрному секторі.

Висновки. Означені тенденції розвитку АПК України, недостатній рівень ефективності його функціонування потребують визначення шляхів подолання виявлених негативних явищ. Отже, врахування викладеного, сучасних викликів економічного та інноваційного зростання, дозволяє визначити шляхи активізації інноваційного розвитку сільгосппідприємств та підвищення продовольчої безпеки країни:

– підвищення ефективності використання земельних ресурсів, продуктивності тварин; комплексна автоматизація виробничих процесів; впровадження біотехнологій, нанотехнологій та низьковуглеводних технологій;

– підвищення стійкості та інновативності розвитку господарської діяльності за рахунок нововведень та скорочення волатильності результатів господарської діяльності від дії природних чинників; участь сільськогосподарських підприємств у фінансуванні науково-дослідних розробок, збільшення витрат на генерацію та придбання новацій;

– впровадження систем менеджменту якості, зростання обсягів органічної продукції та рентного доходу від виробництва продовольства у природних умовах;

– екологічно-збалансоване ведення виробництва (збереження земельних та водних ресурсів, зменшення викидів забруднюючих речовин, покращення агроландшафтів);

– підтримка особистих сільських господарств населення та вдосконалення їх взаємодії з іншими суб'єктами агропромислового ринку з метою збільшення частки їх доходів та оптимізації структури виробництва; створення пільгових умов для закупівлі сільськогосподарської техніки підприємствами та господарствами населення.

Слід зауважити, що одним із шляхів активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є активне використання усіх засобів державної підтримки інновацій у агросфері та альтернативних джерел інвестування.

Так один інноваційний проект було запроваджено Міністерством аграрної політики та продовольства з метою поліпшення інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання та розмірів ще в 2014 році в декількох областях України, суть якого полягає у застосуванні аграрних розписок як одного із фінансових інструментів. Впровадження аграрних розписок може суттєво збільшити обсяг інвестицій і надати доступ до фінансів середнім і малим виробникам. Аграрії можуть отримати товарне або фінансове кредитування без залучення банківського сектору, а безпосередньо у постачальників матеріально-технічних ресурсів.

Однак дослідження показують, що процес інвестування в розробку нових технологій, засобів виробництва, нові види продукції у сільському господарстві є досить тривалим у часі. Тривалість розробок може становити від 5 до 15 років, а іноді й більше, потребує значних коштів. Тому успіх від реалізації інноваційних проектів розвитку сільськогосподарських підприємств суттєво залежить від їх державної підтримки, у зв'язку з чим важливого значення набуває визначення пріоритетних напрямів державної політики в аграрному секторі економіки.

На наш погляд повною мірою реалізувати означені вектори розвитку агропромислового виробництва можливо лише за активної політики держави щодо забезпечення продовольчої безпеки, стійких позицій України на міжнародному продовольчому ринку та інноваційного розвитку вітчизняного АПК. Для реалізації цього завдання слід скористатися кращим світовим досвідом розвинутих країн.

Разом з тим, слід зауважити, що трансформаційні зміни в сільському господарстві розвинутих країн відбуваються у напрямі підвищення капіталоефективності, інформатизації та скорочення зайнятих. Нові перспективи розвитку сільського господарства відкриваються із посиленням його ролі у виробництві сировини для пального (біодизеля, біогазу), подоланні обмежень у забезпеченні економіки енергоресурсами. Тому розвиток сільського господарства, забезпечуючи продовольчу безпеку країни та зниження робочого часу, потрібного для задоволення фізіологічних потреб, є необхідною основою, фундаментом підйому суспільства на вищу сходинку соціально-економічного прогресу [3].

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що в контексті глобальних змін, які відбуваються сьогодні на теренах світової економіки, дефіциту продовольства на світових ринках, що з плином часу відчувається все потужніше, АПК України слід розглядати як «точку зростання», яка дозволить надати нової якості суспільному відтворенню, суттєво вплинувши на формування нової якості життя суспільства. Звісно, що сільське господарство не є тією сферою діяльності, прискорений розвиток якої складає зміст переходу до постіндустріального суспільства. Водночас у своєму розвитку сільське господарство України має перетворитися на високопродуктивну, засновану на новітніх технологіях галузь.

Насамперед, необхідне забезпечення належної державної підтримки сільського господарства і активізація інвестиційної діяльності у сфері фінансування та впровадження інноваційного виробництва за такими пріоритетними напрямками:

– підтримка створення нових та сприяння оптимізації діяльності існуючих сільськогосподарських підприємств шляхом залучення сучасних технологій виробництва, що забезпечували б зростання їх економічної ефективності та конкурентоспроможності продукції;

– забезпечення сталого розвитку сільських територій; сприяння розвитку переробного виробництва з метою створення додаткових робочих місць;

– перманентний моніторинг аграрного ринку (визначення та прогнозування впливу тенденцій розвитку ринку на процес реалізації продукції, своєчасне виявлення та попередження загроз функціонування сільгосп підприємств); адаптація процесів агропромислового виробництва до європейських вимог;

– формування транскордонних аграрних кластерів та агротехнопарків спільно з діловими партнерами із сусідніх країн-членів ЄС, фермерськими господарствами Польщі, Білорусії, Угорщини, Словаччини, Румунії;

– реалізація заходів, спрямованих на удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств, наближення вітчизняного аграрного законодавства до засад Спільної аграрної політики країн ЄС, узгодження національної системи контролю за безпекою продуктів харчування з європейськими нормами і стандартами; удосконалення сертифікації безпечності харчових продуктів, створення національної системи управління даними щодо ризиків харчових продуктів і кормів, приведення нормативно-правових актів до вимог ISO;

– укладання багатосторонніх міжурядових торговельних угод щодо експорту Україною сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, спрощення процедур укладання експортних контрактів безпосередньо сільгоспвиробниками, а також пов'язаних із регулюванням договорів агролізингу, факторингових операцій;

– пошук можливостей для збільшення обсягів експорту аграрної продукції понад встановлені тарифні квоти в рамках «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом»; наближення нормативів стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції і продуктів харчування з метою активізації виходу вітчизняних виробників на зовнішні ринки збуту;

– оптимізація оподаткування доходів сільськогосподарських підприємств, шляхом переходу від прямої підтримки виробників сільськогосподарської продукції до фінансування спільних масштабних інфраструктурних проектів

– активізування роботи з міжнародними донорськими організаціями (ЄБРР, USAID, Світовий Банк тощо) щодо розроблення та реалізації проектів технічної допомоги з метою гармонізації національної системи технічного регулювання та стандартів в агропромисловому виробництві відповідно до європейських та міжнародних норм (HACCP, ISO, EN, Кодекс Аліментаріус); залучення коштів міжнародних та національних грантів до реалізації інноваційних проектів;

– проведення навчань серед керівників суб'єктів господарювання АПК, розробки бази типових бізнес-планів реалізації інноваційних проектів, формування консультаційної школи бізнес-тренерів з питань організації та ведення інноваційної діяльності, до складу якої увійшли б представники науково-дослідних установ, дорадчих служб, органів державного управління.

Список використаних джерел:

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики. 2015. – 55 с. – С. 34-38.
2. Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) за 2015 рік : статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. – відповідальний за випуск О. М. Прокопенко, 2016. – 23 с.
3. Висновок головного науково-експертного управління Апарату ВРУ на Пропозиції Президента України до Закону України «Про продовольчу безпеку України» (реєстр. № 8370-1 від 10.01.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
4. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 257 с. / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рецензент д.е.н., професор Черчик Л.М.

УДК 335.07.12

Волощук Н.Ю., к.е.н., доцент

Карпатський інститут підприємництваВНЗ Університету "Україна"

ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто науково-методичні підходи до удосконалення механізму комплексного оцінювання фінансової діяльності підприємства. Узагальнено окремі вимоги щодо проведення комплексного фінансового аналізу підприємства, окреслено п'ять груп моделей, зокрема рейтингові, індексні, матричні, інтегральні, та моделі із застосуванням інструментарію нечіткої логіки, задіяння яких сприятиме забезпеченню високої точності ідентифікації досліджуваного об'єкта. Виявлено, що найбільш застосовуваною методикою комплексної оцінки фінансового стану є факторний аналіз за схемою фірми «Du Pont». Зазначено, що комплексний підхід до аналізу фінансового стану дозволить створити надійну картину фінансового становища фірми і сприятиме розширенню адаптаційних можливостей підприємств до змін умов господарської діяльності та створенню передумов їх стабільного функціонування й розвитку.

Ключові слова: наукові підходи, функціонування підприємства, комплексне оцінювання, фінансова діяльність, факторний аналіз, системний підхід.

Волощук Н.Ю.

ПОДХОДЫ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ МЕХАНИЗМА КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены научно-методические подходы к совершенствованию механизма комплексной оценки финансовой деятельности предприятия. Обобщены отдельные требования о проведении комплексного финансового анализа предприятия, определены пять групп моделей, в частности рейтинговые, индексные, матричные, интегральные, и модели с применением инструментария нечеткой логики, задействование которых будет способствовать обеспечению высокой точности идентификации исследуемого объекта. Выявлено, что наиболее применяемой методикой комплексной оценки финансового состояния является факторный анализ по схеме фирмы «Du Pont». Отмечено, что комплексный подход к анализу финансового состояния позволит создать надежную картину финансового положения фирмы и способствовать расширению адаптационных возможностей предприятий к изменениям условий хозяйственной деятельности и созданию предпосылок их стабильного функционирования и развития.

Ключевые слова: научные подходы, функционирования предприятия, комплексную оценку, финансовая деятельность, факторный анализ, системный подход.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

В умовах поглиблення ринкових відносин зумовлюється необхідність комплексного оцінювання фінансової діяльності підприємства, яке має на меті, на основі зіставлення результатів його діяльності незалежно від галузі, місця розташування, форми власності або масштабів виробництва й чисельності персоналу, отримати інформацію про об'єктивну оцінку його сучасного становища.

Постає необхідність застосування методики комплексного фінансового аналізу для [1, с.138]: визначення економічного потенціалу підприємства, обґрунтування рішень стратегічного характеру, інформаційного забезпечення потреб фінансового планування, розробки інвестиційних проектів та прийняття рішень щодо фінансування, надання кредиту тощо.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням стосовно формування наукових підходів до удосконалення оцінювання фінансової діяльності підприємства присвячено наукові праці вітчизняних та

зарубіжних вчених, зокрема В. Вікнянська, І. Данильчук, О. Дутченко, Л. Круша, З. Манів, В. Савчук, Н. Шифріна та ін. Однак, підходи до удосконалення процесу оцінки фінансового стану підприємства потребують нових досліджень через їх перманентний характер.

Цілі статті. Мета дослідження полягає в узагальненні науково-теоретичних підходів до формування комплексного оцінювання фінансової діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зміст аналізу фінансового стану, як показало дослідження, залежить від поставленої мети, яка може полягати в комплексному аналізі сильних і слабких сторін діяльності фірми або, наприклад, порівняно простому аналізі її короткострокової ліквідності. Проте, незалежно від визначеної мети, оцінка фінансової діяльності здійснюється на основі аналізу фінансових звітів. За допомогою такого аналізу інвестори, кредитори, менеджери й інші зацікавлені особи оцінюють минулий, поточний та очікуваний фінансовий стан фірми.

Процес оцінювання фінансової діяльності підприємства потребує використання багатогранних методів і підходів з урахуванням поставленої мети, завдань, а також наявних у розпорядженні аналітика інформаційних і людських ресурсів, технічного забезпечення. Таким чином, під час проведення комплексного фінансового аналізу підприємства необхідно дотримуватися вимог, зокрема [2, с.19; 3, с.132]:

-по-перше, науково-методичні підходи комплексного аналізу повинні ґрунтуватися на методиках, за допомогою яких можна в короткий термін здійснити оцінювання фінансового стану суб'єкта господарювання. При цьому, комплексний фінансовий аналіз повинен не тільки ідентифікувати проблемні елементи, а й обґрунтувати висновки щодо розвитку тенденцій змін фінансового стану підприємства в цілому;

-по-друге, формування практичних підходів до здійснення комплексного фінансового аналізу повинно базуватися на застосуванні ефективного прийому – порівняльного аналізу, що зумовлюється внутрішньогосподарською оцінкою зведених показників фінансової звітності за окремими напрямками діяльності підприємства та його дочірніх фірм або міжгосподарського аналізу показників зазначеного підприємства порівняно з відповідними індикаторами конкурентів, середньогалузевими чи середніми показниками;

-по-третє, з метою здійснення комплексного аналізу необхідно забезпечити формування групи показників, які б відповідали вимогам комплексної характеристики поточного стану підприємства та перспектив його подальшого розвитку;

-по-четверте, забезпечення результативності комплексного аналізу передусім залежить від побудови адекватної системи однозначності інтерпретації результатів математичної та аналітичної обробки визначеної групи цільових показників з метою попередження та уникнення двозначності висновків.

Таким чином, основою формування процесу комплексного аналізу фінансового стану підприємства є побудова моделі обробки вхідної інформаційної бази, що базується на обґрунтуванні, відповідно до специфічних характеристик, конкретної процедури комплексного аналізу з поєднанням органічного синтезу математичних, статистичних та аналітичних методів дослідження.

У науковій літературі залежно від методичного забезпечення виокремлено п'ять груп моделей [4, с.78-79; 5, с. 241-246; 6]: *рейтингові*, що передбачають зіставлення з певною шкалою, де значення рейтингу виступає елементом лінійно упорядкованої множини; *індексні*, в яких комплексний показник будується шляхом агрегування ознак за допомогою розрахунків багатовимірного аналізу; *матричні*, де вхідна інформація

відображається по горизонталі й вертикалі в таблиці (матриці), а її елементи, що знаходяться на перетині рядків і стовпців, є одиничними показниками фінансового стану підприємства; *інтегральні*, що визначають функціональні залежності між окремими одиничними показниками за допомогою багатofакторного дискримінантного аналізу; із застосуванням *інструментарію нечіткої логіки*, що окрім кількісних факторів, дає можливість урахувати ще й експертно-аналітичну інформацію та паралельно проводити аналіз складових фінансової системи (ліквідність, рентабельність, ділова активність та ін.).

Застосування відмічених вище моделей дають високу точність ідентифікації досліджуваного об'єкта, однак через призму дублювання деталізації фінансового аналізу, ускладнюючи його за рахунок багаторівневої структури. Вагомою складовою у виборі методу є чинники впливу, які обов'язково потрібно враховувати, зокрема: тип економічної системи; ступінь розвиненості ринкових відносин; особливості побудови балансу та інших форм звітності; галузеві особливості; вид економічної діяльності; форми власності підприємства тощо. У процесі комплексного оцінювання фінансової діяльності підприємства методи аналізу можуть використовуватися паралельно, або ж частково, доповнюючи один одного. Так, кількісні методи аналізу не враховують окремих характеристик підприємства, до прикладу репутації, тоді як рейтингові оцінки орієнтовані на врахування чинників суб'єктивного характеру.

Дослідження сучасних підходів до оцінювання фінансового стану підприємств і формування комплексної оцінки його діяльності, засвідчило необхідність задіяння окремих груп індикаторів, зокрема фінансової стійкості, платоспроможності, ділової активності, рентабельності й становища на ринку цінних паперів. При цьому, економічна оцінка фінансового стану підприємства здійснюється на підставі відносних показників (коефіцієнтів), що відбивають наявність і використання фінансових ресурсів, склад і структуру джерел фінансування, забезпечення активів власними обіговими коштами. Зумовлюється необхідність формування оптимальної системи показників, яка б задовольняла потреби податкових органів, кредитуючих банків, акціонерів і партнерів підприємства за довірливими відносинами, а також найбільш точно й повно характеризувала фінансову стійкість і результати фінансово-господарської діяльності підприємства. Результативність оцінювання фінансового стану підприємства зводиться до формування висновків, обґрунтованих на основі порівняння його відносних коефіцієнтів з нормативними значеннями, середньогалузевими чи середніми в конкуруючій групі. Як база порівняння можуть виступати теоретично обґрунтовані чи отримані в результаті експертних оцінок величини, що характеризують оптимальні чи критичні значення показників. Такі величини фактично виконують роль нормативів для фінансових коефіцієнтів, хоча методика їх розрахунку залежно від галузей економіки поки що відсутня. Окрім горизонтального, порівняльного й трендового способів аналізу фінансової звітності та відносних показників, розрахованих на її основі, необхідно також проводити вертикальний аналіз звітів [4, с.138].

Висновки, одержані під час вертикального аналізу, найчастіше підтверджують результати аналізу коефіцієнтів. Проте іноді можуть бути зроблені й додаткові висновки. Тому комплексний аналіз фінансового стану передбачає використання всіх відомих методів фінансового аналізу, включаючи факторний.

Однією з найвідоміших у нашій країні та за кордоном методик комплексної оцінки фінансового стану є факторний аналіз за схемою фірми «Du Pont» [3, с. 231]. Цей метод базується на взаємозв'язку окремих фінансових показників фірми та призначений для факторного аналізу рентабельності власного капіталу. За схемою рентабельність власного капіталу (P_{BK}) можна визначити як добуток рентабельності

активів (P_A) та спеціального мультиплікатора, що характеризує співвідношення власного капіталу й авансованих у діяльність компанії коштів, тобто коефіцієнта фінансової залежності ($K_{\Phi 3}$):

$$P_{BK} = P_A * K_{\Phi 3} \quad (1.1)$$

У свою чергу рентабельність активів розкладається за факторами таким чином

$$P_A = P_{\text{ЧП}} * K_{OA} = \text{ЧП}/B * B/A \quad (1.2)$$

де $P_{\text{ЧП}}$ – чиста рентабельність реалізованої продукції;

K_{OA} – коефіцієнт оборотності активів;

A – активи фірми;

B – виручка від реалізації продукції;

ЧП – чистий прибуток.

Об'єднавши дві попередні формули, можна одержати розширену формулу фірми «Du Pont», а саме:

$$P_{BK} = P_{\text{ЧП}} * K_{OA} * K_{\Phi 3} \quad (1.3)$$

$$P_{BK} = \text{ЧП}/B * B/A * A/BK \quad (1.4)$$

де BK – власний капітал.

Наведена модель засвідчує, що рентабельність власного капіталу підприємства залежить від трьох чинників першого порядку: чистої рентабельності продажів, ресурсовіддачі, структури джерел майна, вкладених у підприємство. Важливість цих показників пояснюється тим, що вони певним чином узагальнюють усі сторони фінансово-господарської діяльності фірми: перший чинник узагальнює звіт про прибутки і збитки, другий – актив балансу, третій – пасив балансу.

Результати факторного аналізу формули фірми «Du Pont» можуть використовуватись для дослідження шляхів підвищення ефективності функціонування фірми. Фахівці зі збуту можуть вивчати, який вплив на рентабельність має збільшення (або зниження) цін реалізації зміна асортименту продукції, вихід на нові ринки збуту тощо. Для бухгалтерів вагомим значення набуває аналіз витратних статей і пошук шляхів зниження собівартості продукції. Розглянута схема має певний інтерес і для фінансових аналітиків, менеджерів із виробництва й маркетингу, які мають знаходити шляхи оптимізації рівня тих чи інших активів. Щодо фінансового менеджера, то він може провести порівняльний аналіз використання різних статей фінансування, спробувати знайти можливості зниження витрат за обов'язковими відсотковими платежами, оцінити ступінь ризику в разі залучення додаткових зовнішніх джерел фінансування, необхідних для підвищення рентабельності власного капіталу.

Таким чином, розширена формула фірми «Du Pont» є особливо корисною для підсумкових висновків про фінансовий стан фірми, оскільки вона розчленовує рентабельність на три важливі компоненти [7, с. 260-264]: 1) контроль за витратами, 2) використання активів, 3) використання позик. Висновки, отримані за результатами аналізу схеми фірми «Du Pont», також можуть бути доповнені за допомогою аналізу критичних співвідношень, які допомагають виявити умови беззбиткової роботи компанії.

Висновки. Узагальнення наукових підходів, врахування їх у процесі комплексного оцінювання фінансової діяльності підприємства дасть можливість сформулювати системний підхід і здійснити фінансовий аналіз підприємства з метою

передбачення і виявлення проблемних питань у забезпеченні його ефективного функціонування. При цьому, проведення факторного аналізу фінансової діяльності підприємства за схемою фірми «Du Pont» сприятиме комплексному оцінюванню фінансового становища фірми, обґрунтуванню об'єктивних висновків його поточної та перспективної діяльності. Саме комплексний підхід до аналізу фінансового стану, на нашу думку, дозволить створити надійну картину фінансового становища фірми. Це сприятиме розширенню адаптаційних можливостей підприємств до змін умов господарської діяльності та створенню передумов їх стабільного функціонування й розвитку.

Список використаних джерел:

1. Круша Л.В. Економіка підприємства: [навч. посіб.] / за ред. Л.В.Круша, В.І. Подвігіної – К.: Ельга – Н, КНТ, 2009. – 780 с.
2. Манів З. О. Економіка підприємства: [навч. посібник] / З. О. Манів, І. М. Луцький - К.: Знання, 2004. – 580 с.
3. Савчук В.П. Финансовая диагностика и мониторинг деятельности предприятия (практические подходы и технологии): [текст: підручник] / В.П. Савчук – К.: «Ника-центр», 2010. – 424 с.
4. Данильчук І. В. Сутність фінансового стану підприємства та пошук управлінських рішень щодо забезпечення його ефективності / І. В. Данильчук [Електронний ресурс] : – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_2/Danilchuk.pdf <http://econpapers.repec.org/article/scn032862/15979661.htm>
5. Шифріна Н.І. Класифікація методів комплексної оцінки фінансового стану [Електронний ресурс] / Н. І. Шифріна // Науково-технічний збірник, № 102. – 2011. – С. 241-246. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/25036/1/241-246%20Шифріна%20НІ.pdf>
6. Вікнянська В. А. Фінансовий стан підприємства, його оцінка та напрями покращення / В. А. Вікнянська [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <http://intkonf.org/polonka-yus-zamorskiy-po-dovga-trachab-otsinkafinansovogo> Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, № 4/2013
7. Дутченко О. О. Проблеми використання методик оцінки фінансового стану підприємств [Текст] / О. О. Дутченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Т. 2013. – С. 260-264.

Рецензент д.е.н., професор Газуда Л.М.

УДК 338.46:37

Герасимяк Н.В., к.е.н., доцент

Новосад І.О.

Луцький національний технічний університет

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА, ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті визначені теоретико-методичні засади управління конкурентоспроможністю продукції, виявлено основні складові управління нею. Проаналізовано методи оцінки конкурентоспроможності продукції, систематизовані їх переваги та недоліки. Застосовано методику побудови багатокутника конкурентоспроможності продукції та визначено взаємозв'язок потенційної та реальної конкурентоспроможностей продукції. Авторами апробовано та адаптовано методику визначення потенційної та реальної конкурентоспроможностей продукції на аграрному підприємстві.

Ключові слова: конкурентоспроможність продукції, складові управління конкурентоспроможності продукції, потенційна конкурентоспроможність продукції, реальна конкурентоспроможність продукції, агропромислове підприємство.

Herasymiak N., Novosad I.

MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF THE PRODUCT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS A COMPONENT OF ITS EFFICIENCY IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ECONOMY OF UKRAINE

In the article the theoretical and methodical foundations of competitiveness management of the product are defined. The main components of management of competitiveness of the product are showed. The methods of estimation of competitiveness of the product are analyzed. Their advantages and disadvantages are systematized. Method of building polygon competitiveness and defined the relationship of the potential and real

competitiveness of the product are applied. Method for determining the potential and actual product competitiveness of the product in the agricultural business by the authors are tested and adapted.

Key words: competitiveness of the product, components of the management of product competitiveness, potential competitiveness of the product, real competitiveness of the product, agro-industrial enterprise.

Герасим'як Н.В., Новосад І.О.

УПРАВЛЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРОДУКЦИИ АГРАРНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ, КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

В статье определены теоретико-методические основы управление конкурентоспособностью продукции, обнаружено основные составляющие управления ею. Проанализированы методы оценки конкурентоспособности продукции, систематизированы их преимущества и недостатки. Применено методика построения многоугольника конкурентоспособности продукции и определено взаимосвязь потенциальной и реальной конкурентоспособностей продукции. Авторами апробирована и адаптирована методика определения потенциальной и реальной конкурентоспособностей продукции на аграрном предприятии.

Ключевые слова: конкурентоспособность продукции, составляющие управления конкурентоспособности продукции, потенциальная конкурентоспособность продукции, реальная конкурентоспособность продукции, аграрное предприятие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Функціонування та інноваційні напрями розвитку аграрного сектору України сьогодні великою мірою залежать від переосмислення та перебудови економічного мислення. Управління конкурентоспроможністю продукції на підприємствах є дуже актуальним та необхідним кроком для успішної ринкової діяльності будь-якого підприємства. Від організації та впровадження управління конкурентоспроможністю продукції підприємства саме шляхом застосування маркетингових методів залежить не тільки успішна діяльність підприємства на ринку, а й координованість, організованість та спрямованість усіх можливостей підприємства на максимальне підвищення ефективності господарювання та досягнення поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Основою досліджень теоретичних аспектів конкурентоспроможності продукції визначаються в працях таких відомих представників світової економічної думки, як І. Ансофф, П. Друкер, Ф. Котлер, Ж-Ж. Ламбен, М. Портер, А. Стрікленд тощо та вітчизняних Л. В. Балабанової, О. А. Бриндіної, П. І. Островського, В. В. Холод тощо. Проте на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення складових системи управління конкурентоспроможністю продукції та оцінки рівня конкурентоспроможності продукції підприємства, зокрема підприємств АПК. Цим зумовлено вибір теми дослідження.

Цілі статті. Метою статті є розгляд теоретико-методичних засад управління конкурентоспроможністю продукції агропромислового підприємства, здійснення її оцінки на засадах маркетингу на прикладі конкретного об'єкту дослідження та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення управління конкурентоспроможністю продукції підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В сучасних умовах розвитку ринку конкурентоспроможність продукції є головною умовою конкурентоспроможності підприємства на ринку і важливою основою прибутковості її діяльності.

За результатами дослідження визначень [5], конкурентоспроможність продукції – це відносна і узагальнена характеристика товару, що виражає його вигідні відмінності від товару конкурента за ступенем задоволення потреби і витратами на їх

задоволення. Управління конкурентоспроможністю продукції підприємства – це цілеспрямований вплив на чинники, умови, джерела конкурентоспроможності з метою досягнення великої кількості конкурентних переваг. Управління повинно бути рейтинговим, тобто таким, яке орієнтоване на результат–рейтинг продукції на ринку, який враховує її конкурентоспроможність та соціально–економічну ефективність для споживача [6]. При управлінні конкурентоспроможністю продукції можна виділити чотири основних складових (рис. 1).

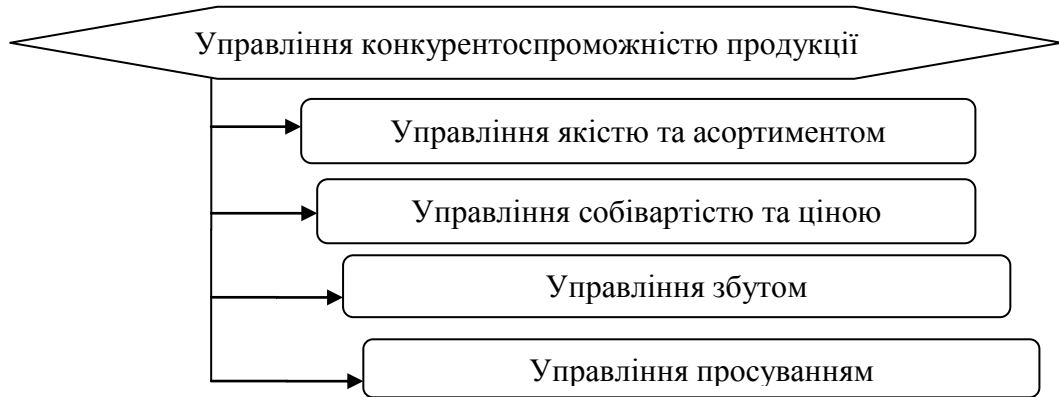

Рис. 1. Схема функціонування системи управління конкурентоспроможністю продукції*

*Удосконалено на основі джерела [3]

В проведеному дослідженні використано два методи оцінки конкурентоспроможності продукції: визначення інтегрального показника конкурентоспроможності (розрахунково – аналітичний метод) [4] та методика [1] (адаптована до специфіки діяльності сільськогосподарського підприємства), яка передбачає визначення потенційної та реальної конкурентоспроможностей продукції (метод «Павутина») та визначення характеру впливу маркетингової діяльності підприємств щодо перетворення потенційної в реальну конкурентоспроможність продукції. Згідно даного підходу потенційна конкурентоспроможність товару – це спроможність товару залучати нових та утримувати постійних споживачів за рахунок особистих характеристик, більш привабливих для споживачів ніж у товарів–конкурентів. Реальною ж виступає потенційна конкурентоспроможність товару, яка змінюється під впливом маркетингових зусиль конкретного підприємства [1]. Переваги та недоліки даних методів оцінки конкурентоспроможності продукції систематизовано в таблиці 1.

Таблиця 1

Переваги та недоліки методів оцінки конкурентоспроможності продукції підприємств в АПК [1; 4]

Назва методу	Переваги	Недоліки
Розрахунково – аналітичний метод	Достатньо просте порівняння з товарами – конкурентами; загальний аналіз робиться на основі аналізу окремих показників.	Застосування експертного методу, важкість у визначенні параметрів та їх значимості
Розрахунково-графічний метод	Кожному товару проводиться оцінка потенційної та реальної конкурентоспроможності та порівнюються результат, виявляється можливість зміни параметрів та їх вдосконалення.	Деякі характеристики у методиці можуть не використовуватись у зв'язку з їх відсутністю.

Дослідження конкурентоспроможності відбувалось на основі матеріалів агропромислового підприємства – СГПП «Дружба». Основними видами діяльності СГПП «Дружба» є: вирощування сільськогосподарських культур; виробництво насіння; овочівництво, декоративне садівництво і вирощування продукції розсадників; ведення

м'ясного та молочного скотарства та птахівництва; реалізація та купівля сільськогосподарської продукції; оптова, комісійна та роздрібна торгівля; торгівля технікою, сільськогосподарським обладнанням, запчастинами. На СГПП «Дружба» управлінням маркетингом на підприємстві займається директор з маркетингу, діяльність якого забезпечує: надійну та своєчасну інформацію про стан ринку, його структуру, динаміку попиту, переваги покупців, тобто всю інформацію про умови функціонування підприємства; створення асортименту, що найбільш задовольняє вимоги аграрного ринку, ніж аналогічні товари конкурентів. Система управління маркетингом включає такі процедури, як: аналіз, планування та контроль маркетингової діяльності. Оскільки повноцінного відділу маркетингу на підприємстві немає, то існує розподіл функцій маркетингу між підрозділами.

Для СГПП «Дружба» товарна політика відіграє ключову роль, так як товари визначають конкурентну позицію підприємства, забезпечує його розвиток і безпеку. Дослідження товарної політики СГПП «Дружба» проведемо за допомогою матриці БКГ і відобразимо на ній позиції основних продуктів підприємства (рис. 2).

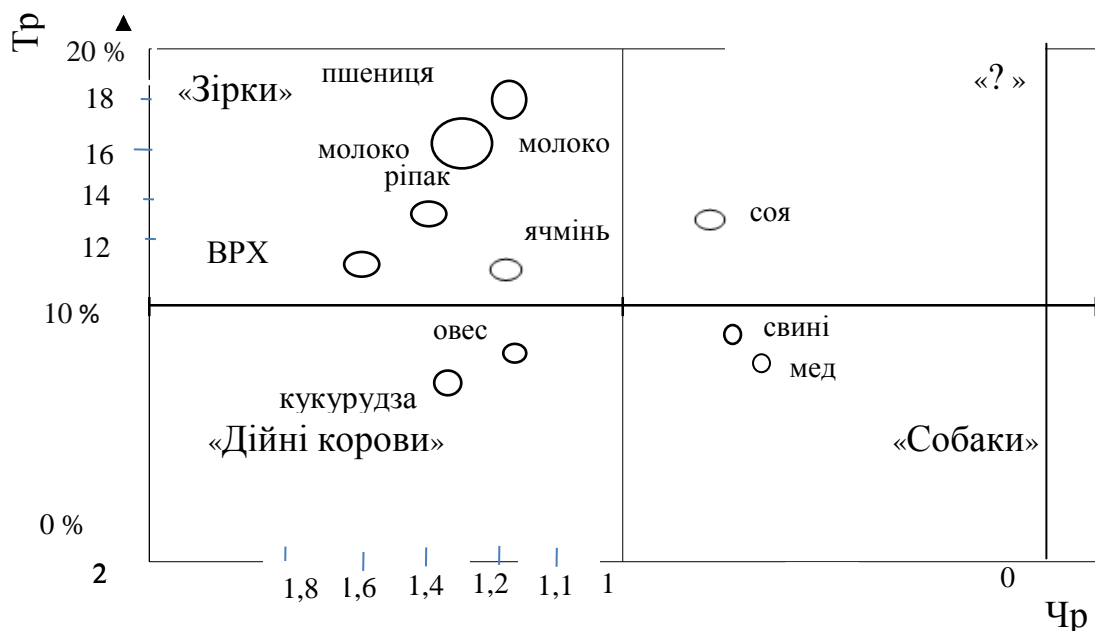

Рис. 2. Матриця БКГ СГПП «Дружба»

Товарні групи: молоко (1), пшениця (2), ріпак (3), ячмінь (4) та ВРХ (10) розміщені у сегменті «зірки», товарні групи кукурудза (8) та овес (5) – «дійні корови», соя (7) – «важкі діти», а свині (6) та мед (9) – у сегменті «собаки». Базовим ринком для підприємства є ринок сільськогосподарської продукції для галузі харчування. Продукція рослинництва для СГПП «Дружба» поділяється на: продукцію зернових культур, технічних та кормових культур. Продукція тваринництва поділяється на продукцію худоби та птиці, а також продукція молока. СГПП «Дружба» поєднує такі стратегії охоплення ринку, як концентрований і диференційований маркетинг.

Підприємство керується в своїй діяльності стратегією середніх цін, або нейтральне ціноутворення, яка дає можливість отримання нормального прибутку (такого, що буде покривати всі витрати і давати прибуток в результаті реалізації продукції). Для СГПП «Дружба» оптимальними стратегіями в політиці просування є стратегія розвитку ринків та стратегія розвитку товару. Методом оцінки бюджету маркетингових комунікацій, який застосовує СГПП «Дружба» є неаналітичний. Загалом, витрати на комунікаційну політику становлять 5 % від прибутку

підприємства. Інструментами маркетингових комунікацій виступають: ярмарки, реклама, стимулювання збуту, пропаганда (спонсорство).

Наступним етапом дослідження є визначення конкурентоспроможності продукції за розрахунково-аналітичним методом, тобто розрахунок інтегральних показників. В основу дослідження взято продукцію з найбільшою часткою виробництва та продажу (молоко, ріпак, пшениця) в табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз конкурентоспроможності продукції СГПП «Дружба»

<i>Молоко</i>			
Назва показника	Значення СГПП «Дружба»	Значення ТзОВ «Прогрес»	Вагомість показника
1	2	3	4
<i>Технічні параметри</i>			
Вміст жиру, %	3,9	3,6	0,2
Вміст білку, %	3,2	3,1	0,2
Густина, г/см ³	1,027	1,027	0,2
Вміст бактерій та соматичних клітин	198	205	0,1
Температура охолодженого молока, С	8	7	0,3
Кислотність, од.	17	17	0,1
<i>Економічні параметри</i>			
Ціна, грн./л	4,5	4,1	1
<i>Ріпак</i>			
<i>Технічні параметри</i>			
Вологість, %	10,0	8,5	0,4
Чистота, %	99,0	99,0	0,3
Олійність, %	42,0	38,0	0,3
<i>Економічні параметри</i>			
Ціна, грн./тонн	4800	5000	1
<i>Пшениця товарна III класу</i>			
<i>Технічні параметри</i>			
Клейковина, %	20,0	19,0	0,2
Вологість, %	14,0	13,1	0,6
Чистота, %	99,0	99,0	0,2
<i>Економічні параметри</i>			
Ціна, грн./тонн	2350	2500	1

Згідно таблиці 2 бачимо, що аналізовані товари СГПП «Дружба» є конкурентоспроможними порівняно з конкурентами (інтегральні показники молока – 1,58, ріпаку - 1,08 та пшениці – 1,12). Проте, згідно з методикою Балабанової Л. В., Холод В. В [2] щодо перспективності товару за інтегральними показниками конкурентоспроможності, бачимо, що значення конкурентоспроможності товарів СГПП «Дружба» (ріпак та пшениця) знаходяться в діапазоні 1,00 – 1,19, що свідчить про їх безперспективність, а молоко – більше 1,60 (перспективний товар).

Проведемо дослідження на основі методу «Павутина», що дає змогу визначити характер впливу маркетингової діяльності підприємств щодо перетворення потенціальної конкурентоспроможності товарів в реальну. Вихідні дані для оцінки подані у таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінка потенційної конкурентоспроможності СГПП «Дружба»

Характеристика	Товари		
	молоко	ріпак	пшениця
Споживча цінність товару	4,6	4,8	4,7
Якість товару	5	5	5
Ступінь новизни товару	1,0	1,5	1,0
Стадія ЖЦТ	5	5	5
Інтегральний показник потенційної конкурентоспроможності	28	31,5	28,7

Інтегральні показник потенційної конкурентоспроможності для кожного товару визначили за допомогою формул:

$$I_{\text{мол.}} = 0,5 * (4,6 * 5 + 5 * 1,0 + 1,0 * 5 + 5 * 4,6) = 28 ;$$

$$I_{\text{рп.}} = 0,5 * (4,8 * 5 + 5 * 1,5 + 1,5 * 5 + 5 * 4,8) = 31,5 ;$$

$$I_{\text{пшен.}} = 0,5 * (4,7 * 5 + 5 * 1,0 + 1,0 * 5 + 5 * 4,7) = 28,5 .$$

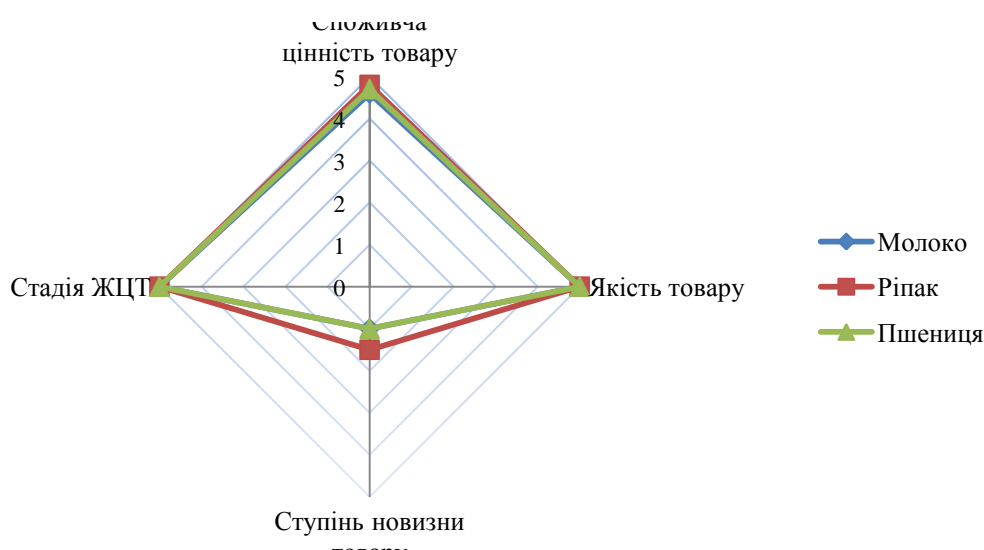

Рис. 3. Графічна інтерпретація потенційної конкурентоспроможності товарів СГПП «Дружба»

Наступним кроком є визначення реальної конкурентоспроможності товарів підприємства, вихідні дані якої розглянемо в таблиці 4.

Таблиця 4

Оцінка реальної конкурентоспроможності

Характеристика	Товари					
	СГПП «Дружба»	ТзОВ «Прогрес»	СГПП «Дружба»	СГПП «Несвіч»	СГПП «Дружба»	СГПП «Рать»
	Молоко		Ріпак		Пшениця	
Споживча цінність товару	4,6	4,6	4,8	4,8	4,7	4,7
Якість товару	5	4,5	5	4,7	5	4,9
Ступінь новизни товару	1,0	1,0	1,5	1,6	1,0	1,1
Стадія ЖЦТ	5	4	5	5	5	4
Імідж підприємства	4,0	3,9	4,0	3,9	4,0	3,8
Маркетингова активність управління ЖЦТ	1,5	1,6	1,5	1,4	1,5	1,5
Якість сервісної підтримки товарів	3,8	3,7	3,8	3,9	3,8	3,9
Інтегральний показник реальної конкурентоспроможності	32,1	29,2	34,8	34,1	32,5	30,5

Інтегральний показник потенційної конкурентоспроможності визначили за допомогою формули:

$$I_{\text{мол.}} = 0,3909 * (4,6 * 5 + 5 * 1,0 + 1,0 * 5 + 5 * 4,0 + 4,0 * 1,5 + 1,5 * 3,8 + 3,8 * 4,6) = 32,1;$$

$$I_{\text{рп.}} = 0,3909 * (4,8 * 5 + 5 * 1,5 + 1,5 * 5 + 5 * 4,0 + 4,0 * 1,5 + 1,5 * 3,8 + 3,8 * 4,8) = 34,8;$$

$$I_{\text{пш.}} = 0,3909 * (4,7 * 5 + 5 * 1,0 + 1,0 * 5 + 5 * 4,0 + 4,0 * 1,5 + 1,5 * 3,8 + 3,8 * 4,7) = 32,5.$$

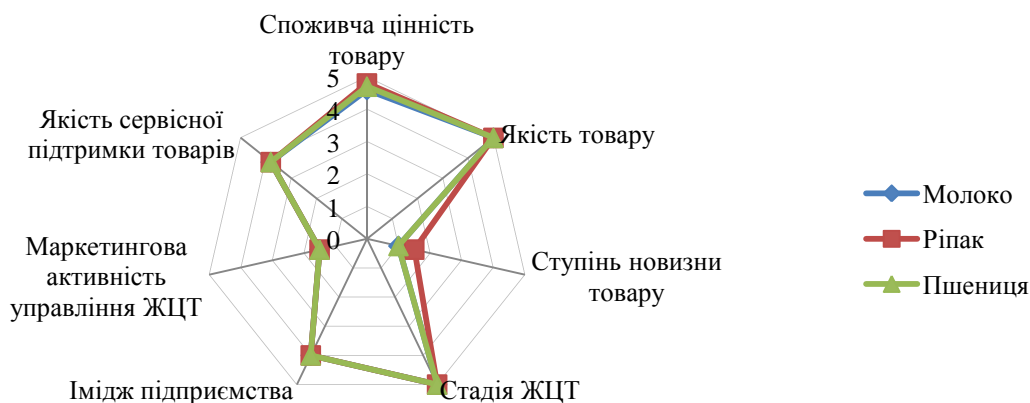

Рис.4. Графічна інтерпретація реальної конкурентоспроможності товару СГПП «Дружба»

Заключним кроком методики є визначення характеру впливу маркетингової діяльності підприємства щодо перетворення потенційної в реальну конкурентоспроможність продукції (табл. 5).

Таблиця 5

Характер впливу маркетингової діяльності СГПП «Дружба» щодо перетворення потенційної в реальну конкурентоспроможність продукції

Товар	Розрахунок значення В	Значення В
Молоко	$V = 32,1 - 28,0$	4,1
Ріпак	$V = 34,8 - 31,5$	3,3
Пшениця	$V = 32,5 - 28,7$	3,8

Згідно даних таблиці 6 бачимо, що характер впливу маркетингової діяльності підприємства щодо перетворення потенційної в реальну конкурентоспроможність продукції є наступним: молоко – 4,1, пшениця – 3,8, що свідчить про те, що конкурентоспроможність потенційна є середньою, а реальна - низькою, але характер маркетингового впливу – помірним. Щодо ріпаку, то цей показник становить 3,3, що показує потенційну та реальну конкурентоспроможність середньою, а характер впливу – слабким.

Висновки. Провівши дослідження, визначили, що управління конкурентоспроможністю продукції підприємства являє собою вплив на фактори, умови та джерела конкурентоспроможності продукції з метою досягнення великої кількості конкурентних переваг.

Отже, роблячи висновок, можемо сказати, що товар підприємства є конкурентоспроможним у порівнянні з товарами фірм-конкурентів, проте, за представленою методикою є безперспективними такі товари, як ріпак та пшениця, а молоко є дуже перспективним товаром. Тому потрібно розробити проектні заходи у сфері маркетингу для нарощення (для ріпаку і пшениці) та утримання конкурентоспроможності продукції (для молока). СГПП «Дружба» необхідно

нарощувати показники конкурентоспроможності продукції, зокрема ефективніше управляти конкурентоспроможністю продукції. До основних заходів щодо удосконалення управління конкурентоспроможністю продукції підприємства АПК можна віднести: використання стратегії фокусування, яка передбачає спрямування маркетингової діяльності на підвищення спеціалізації та концентрації діяльності підприємства з урахуванням вимог певного сегменту без орієнтації на весь ринок по кожному із видів продукції підприємства, застосування нових концепцій маркетингу, таких як, наприклад, концепції маркетингу взаємин (партнерського) та холістичного (цілісного) маркетингу.

Список використаних джерел:

1. Балабанова Л. В. Управління маркетинговою товарною політикою підприємства : навчальний посібник / Л. В. Балабанова, О. А. Бриндіна. – Донецьк : Дон НУЕТ, 2010. – 308 с.
2. Балабанова Л. В. Маркетинг підприємств: навч. посіб. / Л.В. Балабанова, В.В. Холод, І.В. Балабанова – К.: ЦУЛ, 2012. – 612 с.
3. Коваленко О. В. Управління конкурентоспроможності промислової продукції в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О. В. Коваленко. - Режим доступу: www.zdia.zp.ua/gazeta/evzdia_2_070.pdf
4. Лифиц И. М. Теория и практика оценки конкурентоспособности товаров и услуг / И. М. Лифиц. – Москва, 2009. – 355 с.
5. Печенкин А. Н. Об оценки конкурентоспособности и товаропроиз-водителей /А. Н. Печенкин, В.Н. Фомин // Маркетинг. - 2000. – № 2. – С. 23-28.
6. Смоленюк П. С. Формування і оцінка конкурентоспроможності товарної продукції / П. С. Смоленюк // Інноваційна економіка. – 2012. - № 4(30). – С. 99 – 107.

Рецензент д.е.н., професор Коцкій О.В.

УДК 65.012.34:338.432

Глазун В.В., к.е.н., доцент

Ковбаса О.М., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

ЛОГІСТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

В статті узагальнено поняття логістичне управління розвитком підприємства аграрної сфери та обґрунтовано доцільність формування результативної системи управління розвитком підприємства на основі логістичного підходу.

Ключові слова: сталий розвиток, логістичне управління, агрохолдинг, точне землеробство, аграрний сектор.

Глазун В.В., Колбаса А.Н.

ЛОГИТИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЕМ АГРАРНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В работе обобщено понятие логистическое управление развитием предприятия аграрной сферы и обоснована целесообразность формирования результативной системы управления развитием предприятия на основе логистического подхода.

Ключевые слова: устойчивое развитие, логистическое управление, агрохолдинг, точное земледелие, аграрный сектор.

Glazun V., Kovbasa A.

LOGISTICS DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

The system of the knowledges about concept of enterprise logistics development management in agricultural sector and the expediency of forming effective system of enterprise development through the use of logistics approach are extended.

Keywords: sustainable development, logistics management, agricultural holding, precision agriculture, agriculture sector.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних умовах розвитку глобалізаційних та трансформаційних процесів ефективна діяльність аграрних

підприємств може забезпечуватися результативною системою управління, сформованою на логістичних засадах. Така система управління здатна забезпечувати конкурентне та ефективне їх функціонування в перспективі згідно з визначеною місією, адекватно реагувати на виклики зовнішнього середовища для зміцнення конкурентних позицій товаровиробників на продовольчих ринках. Потреба у формуванні новітніх логістичних підходів до управління розвитком підприємств аграрної сфери зумовлена наступними ключовими факторами: посилення конкурентної боротьби на регіональних, державних і світових продовольчих ринках; діяльність підприємств в умовах підвищення рівня ймовірності появи ризиків та розвитку кризових явищ економіки; необхідність розв'язання завдань соціального, екологічного, інноваційного та економічного спрямування. В зв'язку з цим потребують поглибленого розвитку теоретико-методологічні положення управлінсько-організаційної взаємодії всіх складових ринкового конкурентного середовища аграрного сектору економіки на засадах логістики.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Дослідженню засад формування механізмів логістичного управління розвитком підприємства в сучасних умовах присвячено наукові праці: іноземних вчених [4, с. 85-87] – Д. Дж. Бауерсокс, Д. Вордлоу, Д. Вуд, Дж. Джонсон, Д. Дж. Клос, М. Ліндерс, Д. Сток, Д. Ламберт, Б. Анікін, А. Альбеков, А. Гаджинський, К. Мечеріз, Л. Міротін, Ю. Неруш, В. Сергеев та ін.; ці питання знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців [2, с. 87, 105-107, 115], серед яких: – В. Алькема, Т. Божидарнік, Н. Божидарнік, О. Величко, Т. Косарева, Є. Крикавський, М. Окландер, Н. Павліха, В. Перебийніс, Ю. Пономарьова, В. Смиринський, І. Смирнов, Н. Струк, О. Сумець, Л. Фролова, Н. Чухрай та інших дослідників.

Цілі статті. Метою даного дослідження є розробка шляхів формування результативних систем управління діяльністю аграрного підприємства на основі логістичного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Постіндустріальний етап розвитку аграрного бізнесу в умовах інтеграції, інформатизації та глобалізації світогосподарських процесів потребує істотних змін в організації та управлінні всіма рівнями господарювання на основі інноваційної моделі сталого розвитку АПК. З огляду на це, принципово значущим стає застосування логістичної моделі управління, що дозволить вдосконалити механізми управління і забезпечити підвищення ефективності кожного суб'єкта господарювання. Основоположним підходом до розробки такої моделі виступає логістизація АПК і управління зокрема, яка неможлива без трансформування існуючої системи менеджменту й опанування прогресивними методами управління розвитком підприємств аграрного бізнесу на засадах логістики [1].

З урахуванням специфіки аграрного сектору економіки й узагальнення напрацювань учених логістичне управління в аграрній сфері слід розуміти як механізм забезпечення ефективної діяльності агропідприємства на засадах логістики, що дозволить сформувати в регіонах таку структуру АПК, яка забезпечить ефективне використання ресурсів кожного регіону; вирішити екологічні проблеми та завдання соціального розвитку регіонів; забезпечити належну якість сільськогосподарської продукції і продовольства; забезпечити комплексний і сталий розвиток сільських територій; забезпечити впровадження сучасних технологій та підвищення екологічної безпеки харчових виробництв [5, с.198].

Концептуальні положення щодо оцінки системи управління сталим розвитком аграрного підприємства ТОВ «Урожайна країна» на прикладі Хоминцівського підрозділу підприємства, який розташований в межах Роменського району Сумської області з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів, визначимо на основі SWOT-аналізу сильних та слабких сторін функціонально-ієрархічного простору розвитку, що дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки між факторами сталого розвитку та

запобігти неефективному використанню ресурсів і, відповідно, низькій внутрішній і зовнішній адаптованості досліджуваного підприємства.

Узагальнювальним елементом SWOT-аналізу, на якому базується формування логістичної стратегії підприємства, є матриця сильних та слабких сторін, можливостей та загроз. Розуміння загроз і можливостей у зовнішньому середовищі сільськогосподарських підприємств є ефективним способом розробки плану для досягнення конкурентної переваги. Усі ці змінні фактори зовнішнього середовища обмежують діяльність підприємств. Тому підприємства змушені формувати розвідувальну мережу для отримання інформації, потрібної для розуміння навколишнього оточення, на основі якої вони зможуть визначити мету і розробити ефективну стратегію діяльності на ринку [6].

Серед можливостей, які надає зовнішнє мікро- та макросередовище підприємству, і які можуть бути використані для зміцнення своїх конкурентних позицій можна зазначити такі: вдале географічне розташування, наявність якісних земельних ресурсів та власної бази для доробки та зберігання продукції; наявність в області висококваліфікованих кадрів (випускників СНАУ); товариство є підприємством групи ПАТ «Миронівський хлібопродукт», що визначає стратегічне бачення та перспективи розвитку для всіх підприємств групи, дозволяє брати участь у програмах корпоративного підвищення фахового рівня та ін. Серед загроз найбільш небезпечними є: деформації у структурі сільського населення (старіння і зменшення кількості населення); поступове зниження кількості і якості трудових ресурсів; диспаритет цін на потрібні у виробництві матеріали і продукцію підприємства, нестабільність законодавства у сфері державного регулювання галузевого розвитку та ін.

На основі аналізу підприємства розроблено стратегічну матрицю ділових і функціональних стратегій діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Стратегічна матриця діяльності ТОВ «Урожайна країна»

Сильні сторони	Стратегії перетворення слабкостей у силу	Стратегії перетворення можливостей у силу	Стратегії уникнення загроз і перетворення їх у силу
Стабільні економічні показники розвитку галузей рослинництва. Висока рентабельність виробництва продукції	Частковим оновленням парку техніки окремих виробничих підрозділів, що дозволить економити на витратах і підвищувати продуктивність праці	Запровадження системи точного землеробства. Використання досвіду інших підприємств групи у запровадженні інноваційних технологій землеробства	Збільшення банку земель, що дозволить підвищити інтенсивність використання техніки та висококваліфікованого персоналу
Товариство є підприємством групи ПАТ «Миронівський хлібопродукт», що визначає стратегічне бачення та перспективи розвитку для всіх підприємств групи.	Сталий розвиток підприємства шляхом постійної роботи над зменшенням негативного впливу на навколишнє середовище, діалогу з усіма зацікавленими сторонами. Вдосконалення процедур контролю за витратами та якістю.	Можливість залучення фінансових ресурсів для запровадження нових технологій в межах групи компаній ПАТ «Миронівський хлібопродукт».	Дотримання принципів вертикальної інтеграції, розробка програми створення (придбання) власних потужностей (виробництво кормів та круп)
Ефективний управлінський персонал. Позитивний імідж підприємства у населення	Основа нашого успіху – це люди, інвестиції, бізнес-модель, ефективність менеджменту та передові технології.	Залучення висококваліфікованих кадрів за умови надання умов, в тому числі й житла, впровадження соціальних програм.	Підприємство сплатило близько 50 млн. грн податків в місцеві бюджети, формує його імідж як одного з найбільш соціально орієнтованих підприємств області.
Можливість спрямовувати кошти на соціальний розвиток територій.	Спрямування коштів у відновлення інфраструктури - ремонт доріг, будівництво та реконструкція водогонів, благоустрій сіл.	Розвиток програм співробітництва з органами місцевого самоврядування з питань, які стосуються інтересів як підприємства так і місцевих громад.	Фінансова та організаційна підтримка місцевих громад як на регулярній основі (благодійна допомога) так і за запитом (соціально-культурний розвиток громад).

Провівши детальний аналіз існуючої системи управління розвитком досліджуваного підприємства зазначимо, що обрана ним стратегія відповідає сучасним тенденціям розвитку суб'єктів господарювання, що відносяться до вертикально інтегрованих підприємств. Наявність чіткого бачення ролі та місця ТОВ «Урожайна країна» як потенціального ресурсу розвитку сільських територій, на землях яких здійснює господарську діяльність підприємство, особливо в умовах децентралізації державного устрою, визначає основні пріоритетні напрямки соціально-орієнтованого розвитку. Головною загрозою в цьому поступі вважаємо деформаційні процесом у структурі сільського населення, що проявляються, передусім, у зниженні чисельності сільського населення, відтоку молоді, а відповідно й старіння населення.

Фактично така проблема стоїть гостро саме в виробничих підрозділах, які нещодавно були залучені, а також на територіях, які керівництво оцінює з позицій майбутнього залучення. Тому, підтримка соціальних ініціатив, провадження політики залучення та матеріального стимулювання молодих фахівців, невинний процес їх фахового зростання є іміджеутворюючим фактором, який забезпечить зацікавленість кваліфікованої молоді долучитися до кадрового складу досліджуваного підприємства, а також сприятиме зміцненню кадрового потенціалу аграрної сфери області в цілому.

Важливим напрямом розвитку ТОВ «Урожайна країна» є впровадження інтенсивних технологій землеробства. Даний напрям вже реалізовується в окремих виробничих підрозділах підприємства, проте суцільне впровадження інноваційних методів господарювання дозволить, на нашу думку, скоротити витрати виробництва, збільшити врожайність основних культур та покращити умови праці персоналу підприємства. Даний напрям вважаємо найбільш ефективним і таким, що потребує подальшого доопрацювання та економічного обґрунтування в процесі визначення шляхів вдосконалення діяльності підприємства на перспективу.

Перспективним технологічним напрямом сьогодні вважається точне землеробство, що передбачає точне визначення агрохімічних і агрофізичних характеристик полів, складання електронних карт відповідних показників і внесення агрохімікатів з урахуванням різних потреб культур на окремих ділянках поля. Необхідна умова його застосування – точна орієнтація агрегатів за системою GPS. На основі розвитку цього напрямку вже зараз можлива механізація обробки ґрунту, удобрення, посівів, захисту рослин без участі оператора, що працює на тракторі або комбайні. Використання таких технологій стає питанням часу і вартості [3, с. 33].

Як один з перспективних напрямів, який було визначено в процесі аналізу результативності управління розвитком підприємства, є потенційна можливість створення або придбання власних переробних потужностей на території Сумської області. Це дасть можливість:

- скоротити витрати транспортування первинної продукції до підприємств переробної ланки ПАТ «Миронівський хлібопродукт», які, здебільшого розташовані на території Центральної України;
- скоротити витрати зберігання продукції рослинництва власного виробництва, а також дозволить збільшити обсяги зберігання продукції інших підприємств галузі на договірних умовах;
- створити додаткові робочі місця для мешканців Сумської області;
- оперативного коригування виробничих програм рослинницької галузі у відповідності до технології переробних потужностей;
- збільшити обсяги надходження фінансових потоків в економічний розвиток регіону.

Дослідження показало, що ТОВ «Урожайна країна» має досить стабільні перспективи розвитку, проте вказало й на ряд факторів зовнішнього середовища, що є

важко керованими. Кризові явища економіки, депресивний характер розвитку окремих територій, зростання конкурентної боротьби з боку великих агрохолдингів обмежує потенційні можливості досліджуваного підприємства розвиватися за інтенсивним сценарієм.

Матриця SWOT-аналізу показала, що більшість можливостей можна реалізувати шляхом модернізації виробничих процесів, що відповідно й покращать виробничу інфраструктуру. У свою чергу, розвиток галузі рослинництва дасть змогу залучити молодих висококваліфікованих працівників, що позитивно вплине на демографічну ситуацію територій, на яких здійснює діяльність ТОВ «Урожайна країна».

Слід зазначити, що ТОВ «Урожайна країна» – одне з найбільших та перспективних підприємств Сумської області, яке працює за європейськими стандартами. Політика агрохолдингу ПАТ «Миронівський хлібопродукт», і, відповідно, ТОВ «Урожайна країна» є чесна та прозора. Податки, яке сплачує досліджуване підприємство згідно з нормами чинного законодавства України, спрямовуються на потреби розвитку та благоустрою територій, де господарює ТОВ «Урожайна країна». Економічний розвиток області та місцевих громад прямо залежить від діяльності підприємства.

Висновки. Розуміння підприємством необхідності розвитку на засадах логістики є передумовою формування стійких конкурентних позицій.

Система точного землеробства спроможна значно підвищити продуктивність земель, ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, якість продовольства. Також вона дозволяє суттєво скоротити рівень витрат і гарантує продовольчу безпеку країни, забезпечує екологічний захист ґрунтів.

Зважаючи на автоматизовану систему управління виробничими процесами і чітко визначені параметри технологічних операцій, пропонуємо розглядати точне землеробство як систему логістики, що спирається на сучасні інформаційні технології і надає можливість приймати раціональні рішення з управління агроекономічним потенціалом землі під час організації виробництва у рослинництві. Отже, відмітною ознакою точного землеробства слід вважати гнучкість організаційно-управлінського механізму керування технологічними операціями, яка дозволяє досягти належної ефективності використання всіх факторів виробництва, в першу чергу землі.

Тому, комплексне впровадження технологій точного землеробства дозволить досягти збільшення рентабельності виробництва продукції що, є ефективними інструментами управління розвитком аграрного підприємства на основі застосування інтенсивних технологій.

Отже, головна мета запровадження точного землеробства як ефективного шляху управління розвитком сучасного аграрного підприємства – це досягнення максимально високих врожаїв при зменшенні витрат завдяки біоадаптивним можливостям сучасних високоточних агротехнологій.

Список використаних джерел:

1. Бойко Є. О. Логістичне управління підприємством – запорука його конкурентоспроможності / Є. О. Бойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rtpp.com.ua/news/2014/02/19/5/3089.html>.
2. Величко О. П. Розвиток логістики в системі менеджменту підприємств аграрної сфери економіки: дис. докт. ек. наук : 08.00.04 / Величко Олександр Петрович – Дніпропетровськ, 2016. – 566 с.
3. Вишневська О. М. Інформаційні технології землеробства у концепції сталого розвитку аграрного сектора / О. М. Вишневська, Ю. В. Гаркуша // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 19. – С. 32-38
4. Логистика: полный курс МВА / [Дыбская В. В., Зайцев Е. И., Сергеев В. И., Стерлигова А. Н.; под ред. В. И. Сергеева]. – М.: Эксмо, 2013. – 944 с.
5. Сумець О. М. Основні компоненти логістичного менеджменту в аспекті забезпечення безпеки й ефективної логістичної діяльності підприємств / Сумець О. М. // Коммунальное хозяйство городов. - 2014. - № 111. - pp. 194-201.
6. Ткачук В. І. Диверсифікація аграрного підприємництва: монографія / В. І. Ткачук. – Житомир: ЖНАЕУ. – 2011. – 268 с.

Рецензент д.е.н., професор Лозинська І.В.

УДК 658.821

Забродська Л.Д., к.е.н., професор

Забродська Г.І., к.е.н., доцент

Безгінова Л.І., к.е.н., доцент

Харківський державний університет харчування та торгівлі

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДЕФІНІЦІЙ

У статті систематизовано дефініції конкурентоспроможності підприємства на основі аналізу поглядів різних авторів на це поняття та критичного осмислення підходів до визначення його суті.

Ключові слова: конкуренція, конкурентна боротьба, конкурентоспроможність, конкурентоспроможність підприємства, компаративний підхід, ресурсний підхід, системний підхід.

ZabrodskaL., Zabrodska H., Bezginova L.

ENTERPRISE COMPETITIVENESS: GENERALIZATION AND SYSTEMATIZATION OF DEFINITIONS

The definitions of enterprise competitiveness on the basic of analyzing of different authors points of view at this concept and critical comprehension of approaches to determine its essence is systematized in the article.

Keywords: competition, competitive fight, competitiveness, enterprise competitiveness, comparative approach, resource approach, system approach.

Zabrodskaya L.D., Zabrodskaya A.I., Bezginova L.I.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ: ОБОБЩЕНИЕ И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ДЕФИНИЦИЙ

В статье систематизированы дефиниции конкурентоспособности предприятия на основе анализа взглядов различных авторов на это понятие и критического осмысления подходов к определению его сути.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентная борьба, конкурентоспособность, конкурентоспособность предприятия, компаративный подход, ресурсный подход, системный подход.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток ринкових відносин у сучасному світі загалом та Україні зокрема характеризується значним посиленням конкуренції. Основними чинниками посилення конкуренції між виробниками продукції є прискорення науково-технічного прогресу, упровадження інновацій і динамічність розвитку сучасних інформаційних технологій. Ефективне функціонування підприємства в умовах посилення конкуренції можливе лише в разі забезпечення високого рівня його конкурентоспроможності.

Отже, визначення суті конкурентоспроможності підприємства є окремою науково-теоретичною проблемою, для вирішення якої необхідно є систематизація існуючих формулювань, що створює підґрунтя для осмислення теоретичних основ

створення понятійно-категорійного апарату сучасного менеджменту підприємств у змінному конкурентному середовищі.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Суть поняття «конкурентоспроможність підприємства» є предметом дослідження таких зарубіжних і вітчизняних науковців: Г.Л. Азоєва, А.В. Балабанової, М.Г. Білопольського, Б.Б. Буркинського, Ф. Вірсема, А.Е. Воронкової, В.М. Геєць, А.П. Градова, В.Л. Дикань, Н.А. Дробітько, С.А. Єрохіна, П.С. Єщенко, Я.А. Жаліло, П.С. Зав'ялова, Ю.Б. Іванова, І.О. Піддубного, М. Портера, С.К. Реверчук, Ю.Б. Рубіна, Дж. Сакса, Ю.В. Таранухи, О.М. Тищенко, Р.А. Фатхутдінова, Т.Г. Філософовой, В.В. Холод, А.Ю. Юданова та ін. Проте загальноприйнятого визначення конкурентоспроможності підприємства, що задовольняло б усіх учасників ринкових відносин досі не сформульовано. Це визначає необхідність вивчення теоретичних аспектів зазначеного поняття, систематизації існуючих визначень і встановлення взаємозв'язків їх змістовних елементів.

Цілі статті. Метою статті є узагальнення підходів до визначення конкурентоспроможності підприємства для того, щоб систематизувати дефініції на основі критичного осмислення суті цього поняття в працях різних авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття конкурентоспроможності інтерпретується й аналізується відповідно до економічного об'єкта, що розглядається. Водночас критерії оцінки, організаційно-економічні характеристики і фактори динаміки конкурентоспроможності на рівні товару, підприємства, галузі або національного господарства мають свою специфіку. Дослідження проблеми конкурентоспроможності підприємства супроводжується конотаційною заплутаністю, що виявляється вже на рівні понятійного апарату. Наявність розбіжностей у трактуванні обумовлена різними поглядами авторів щодо відображення особливих характеристик конкурентоспроможності підприємств, виявлення першооснови, форми представлення, ступеня деталізації поняття, а також метою та завданнями дослідження. З огляду на часте використання в теорії та на практиці категорії «конкурентоспроможність підприємства», існування великої кількості її визначень та неоднозначність у її розумінні, необхідною є систематизація визначень цього поняття.

Переважає більшість авторів, які досліджують проблему конкурентоспроможності підприємства, виділяють такі наукові підходи: компаративний (порівняльний), ресурсний та системний [1–4].

Компаративний підхід базується на теорії конкурентної переваги, розробленій М. Портером [5], відповідно до якої конкурентоспроможність фірми може бути виявлена лише в межах групи підприємств однієї галузі або серед фірм, що випускають товари-субститути. Конкурентоспроможність розглядається як відносна категорія, визначити яку можна порівнюючи підприємства в межах країни та світового ринку. Визначення конкурентоспроможності підприємств на основі компаративного підходу акцентує увагу на відносності цього поняття та формулює його зміст у ході встановлення порівняльних характеристик підприємств-конкурентів. Прихильники компаративного підходу вважають, що конкурентоспроможність – це наявність переваг в порівнянні з іншими фірмами [6]. З огляду на результати

дослідження дефініції систематизовано за порівнянням конкурентних переваг (табл. 1). Однак можна визнати, що вадою компаративного підходу є відсутність урахування динамічного характеру конкурентоспроможності, взаємозв'язку підприємства й зовнішнього оточення та здатності підприємства адаптуватися до впливу різних чинників. Ці аспекти конкурентоспроможності підприємства враховує системний підхід.

Таблиця 1

Систематизація дефініцій конкурентоспроможності підприємства
в аспекті компаративного підходу до визначення суті поняття

Визначення	Спрямованість	Автор
Конкурентоспроможність підприємства як порівняння конкурентних переваг за ступенем задоволення товарами та послугами		
Здатність конкурувати на ринках із виробниками і продавцями аналогічних товарів, забезпечуючи вищу якість, доступні ціни, зручності для покупців, споживачів; здатність успішно оперувати на конкретному ринку (у регіоні збуту) в певний період шляхом випуску й реалізації конкурентоспроможних виробів і послуг	Орієнтація на оцінювання конкурентоспроможності продукції (послуг)	Ансофф І., Портер М.Е., Єрмолов М.О., Мескон М.Х.
Конкурентоспроможність підприємства як порівняльна конкурентна перевага підприємств відносно конкурентів		
Відносна категорія, що відображає відмінність процесу розвитку підприємства від конкурента за ступенем задоволення продукцією суспільної потреби й ефективністю виробничо-господарської діяльності; можливість задовольняти потреби споживачів краще, ніж це роблять конкуренти; порівняльна перевага підприємства відносно інших підприємств цієї галузі всередині національної економіки та за її межами; здатність об'єкта, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним певної потреби порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на цьому ринку, тобто здатність витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними об'єктами	Орієнтація на оцінювання рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в поточному періоді	Іванов Ю.Б., Дойль П., Малярець Л.М., Молоток Е., Немцов В.Д., Довгань Л.Є., Оберемчук В.Ф., Градов А.П., Збарський В.К., Місевич М.А.
Конкурентоспроможність підприємства як порівняльна конкурентна перевага за сукупністю оціночних показників		
Комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка виражає ступінь переваги над підприємствами-конкурентами за сукупністю оціночних показників діяльності на певних ринках, за певний проміжок часу, тобто шляхом порівняння конкурентних позицій підприємств на певному ринку; показує, наскільки продуктивна та ефективна фірма відносно конкурентів, посередників та в обслуговуванні замовлень. Продуктивність пов'язана з якістю виробів, часткою ринку, яку займає фірма та дохідністю; ефективність – зі швидкістю відповідної реакції та економією витрат; система оціночних характеристик господарської діяльності підприємства, що впливають на результати боротьби з іншими підприємствами на ринку; показники, які характеризують ефективність діяльності, фінансовий стан, ефективність організації збуту і просування товару порівняно з підприємствами-конкурентами, а також показники конкурентоспроможності товарів	Орієнтація на оцінювання рівня за певною системою показників	Немцов В.Д., Саєнко М.Г., Диксон П.Р., Бланк І.О., Кобиляцький Л.С.

Суть системного підходу полягає в дослідженні будь-яких об'єктів як систем [10], тобто системний підхід до визначення конкурентоспроможності підприємства ґрунтується на всебічному вивченні процесів, які відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства, що відображає його взаємовідносини із зовнішнім середовищем. Ознаки системи як сукупності взаємопов'язаних елементів, об'єднаних єдністю мети і загальними цілеспрямованими правилами взаємовідносин, зумовлюють необхідність систематизувати дефініції конкурентоспроможності підприємства за підходами щодо визначення зв'язків та умов існування підприємств у конкурентному оточенні, виявлення системоутворюючих чинників, установлення взаємозв'язків і взаємозалежності елементів та механізму формування конкурентоспроможності підприємства, структури системи (табл. 2).

Таблиця 2

Систематизація дефініцій конкурентоспроможності підприємства
в аспекті системного підходу до визначення суті поняття

Визначення	Спрямованість	Автор
Конкурентоспроможність підприємства як система взаємодіючих елементів		
Багатопланова економічна категорія, яку можна розглядати на декількох рівнях. Це конкурентоспроможність товарів, товаровиробників, галузей, країни; динамічний процес, де кожний конкурує з кожним	Орієнтація на визначення зв'язків, виявлення системоутворюючих чинників, зв'язків	Андріанов В.Д., Білорус О., Мацейко Ю.
Конкурентоспроможність підприємства як системний комплекс характеристик		
Складна економічна категорія, яка виражає результат взаємодії всіх елементів системи внутрішніх і зовнішніх відносин між підприємствами з приводу можливості реалізації цього виду продукції на конкретному ринку чи його сегменті; комплексне поняття, яке внаслідок тісного зв'язку з категорією «конкуренція», охоплює безліч сторін, факторів та умов суперництва підприємств за прихильність споживачів до товарів певних виробників	Орієнтація на механізм формування конкурентоспроможності підприємства	Янковой О.Г., Чернега В.В.
Конкурентоспроможність підприємства як соціально-економічна система		
Категорія, яка має інституційний характер і відображає можливості реалізації економічних інтересів інституцій (держави, регіональної влади, власників, працівників підприємств та ін.) шляхом забезпечення такої позиції підприємства на ринку, яка дає змогу реально, потенційно, перспективно успішно суперничати з виробниками товарів-аналогів; визнана ринком сформована і реалізована конкурентоспроможність систем, матеріалізована у формі послуги чи товару, при цьому конкурентоспроможність є потенціалом сформованих конкурентних переваг, які можуть бути реалізовані в ході діяльності; здатність фірм входити до складу галузі, швидко реагуючи на зміну в її структурі, відновлювати свої системи і зберігати досягнутий рівень конкурентоспроможності	Орієнтація на структуру системи	Акмаєв А.І., Коваленко Н.В., Гудзинський О.Д., Судомир С.М., Гуренко Т.О., Должанський І.З., Загорна Т.О.

У своєму баченні змісту категорії «конкурентоспроможність» як системного поняття схиляємося до точки зору Г. Скудар [6], який розглядає потенціал

підприємства як «вхід» системи, що складається з фінансових, матеріально-сировинних, виробничо-технологічних, інформаційних і трудових ресурсів, тоді як «вихід» – із нової або вдосконаленої продукції та послуг, випробуваних із точки зору потенційної прибутковості, з набору правил узгодженої поведінки, дотримання яких дозволяє організації досягати високого рівня конкурентоспроможності. Позитивна ознака системного підходу до трактування конкурентоспроможності підприємства полягає у визначенні системності цього поняття через чинники впливу [6; 7].

Ресурсний підхід до визначення конкурентоспроможності підприємства полягає у формуванні уявлення про суть конкурентоспроможності підприємства з позиції його потенційних можливостей в умовах конкурентного ринку, тобто визначає об'єктивний її взаємозв'язок із категорією «потенціал підприємства». З огляду на зазначений підхід достовірна оцінка рівня конкурентоспроможності підприємства базується на аналізі його потенційних можливостей. Під потенціалом (стратегічним або конкурентним) у науковій літературі мають на увазі сукупність усіх можливостей підприємства з випуску продукції й/або надання послуг, що охоплює як внутрішні показники діяльності, так і можливості загального керівництва [8]. Після ретельного аналізу досліджень науковців стосовно трактування цієї категорії в межах ресурсного підходу проведено систематизацію дефініцій залежно від спроможності (можливості, здатності) підприємства здійснювати ефективну господарську діяльність і протистояти конкурентам за виробництвом та збутом конкурентоспроможної продукції на базі створення властивостей, що формують переваги в конкурентній боротьбі за обмежені ресурси та споживача (табл. 3).

Таблиця 3

Систематизація дефініцій конкурентоспроможності підприємства в аспекті ресурсного підходу до визначення суті поняття

Визначення	Спрямованість	Автор
1	2	3
<i>Конкурентоспроможність підприємства як можливість (спроможність, здатність) здійснювати ефективну господарську діяльність</i>		
Можливість ефективної підприємницької діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку; здатність підприємства приносити прибуток на вкладений капітал у короткостроковому періоді не нижче заданої прибутковості; відносна характеристика, яка наочно демонструє відмінності розвитку цього підприємства від розвитку конкурентів за ступенем задоволення своїми товарами потреб людей і за ефективністю виробничої діяльності	Орієнтація на прибуткову ефективну господарську діяльність через пропозицію конкурентоспроможних товарів	Валігурський Д.І., Забелін П.В., Курганська Б.М., Спірідонов І.А., Балабанова Л.В.
<i>Конкурентоспроможність підприємства як можливість (спроможність, здатність) забезпечувати виробництво та збут конкурентоспроможної продукції</i>		
Реальна і потенційна здатність компаній та наявність у них можливостей проектувати, виробляти та збувати товари, які за ціновими та неціновими характеристиками в комплексі більш привабливі для споживача, ніж товари конкурентів	Орієнтація на здатність здійснювати випуск конкурентоспроможної продукції	Завьялов П.С ., Юданов А.Ю ., Фатхутдінов Р.А., Хруцький В. Є.

Продовження таблиці 3		
<i>Конкурентоспроможність підприємства як можливість (спроможність, здатність) ефективно розпоряджатися ресурсами в умовах конкурентного ринку</i>		
Можливість ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку, результат конкурентних переваг за всім спектром проблем управління підприємством; можливість підприємства ефективно розпоряджатися власними й залученими ресурсами в умовах конкурентного ринку; відносна характеристика, яка проявляється в умовах конкуренції як здатність задіяти необхідні ресурси і зробити з них конкурентоспроможний товар, визначається продуктивністю використання виробничих ресурсів, обумовлює його положення на ринку і залежить від аналогічної властивості його галузі та країни	Орієнтація на здатність підприємства протистояти конкурентам та мати властивості, що формують його переваги в конкурентній боротьбі за обмежені ресурси та споживача	Должанський І.З., Загорна Т.О., Азоев Г.Л., Челенков А.П., Хамініч С.Ю., Кіперман Г.Я., Люкшинов А.Н., Зав'ялов П.С., Лозовський Л.Ш.
<i>Конкурентоспроможність підприємства як можливість (спроможність, здатність) адаптуватися до змін зовнішнього середовища</i>		
Властивість виробничо-економічних систем змінювати траєкторію руху чи намічуваний режим функціонування в ході адаптації до впливу зовнішнього середовища з метою збереження, розвитку вже наявних чи створення нових конкурентних переваг; можливість ефективної господарської діяльності підприємства та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку. Динамічна характеристика спроможності підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища і забезпечувати при цьому певний рівень конкурентних переваг	Орієнтація на здатність адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища	Іванов Ю.Б., Петрович Й.М., Кіт А.Ф., Семенів О.М., Шинкаренко В.Г., Бондаренко А.С., Павлова В.А.
<i>Конкурентоспроможність підприємства як можливість (спроможність, здатність) протидіяти конкурентам</i>		
Здатність підприємства протистояти іншим підприємствам, вести з ними успішну боротьбу за ринки збуту товарів та послуг. Можливість досягати власних цілей в умовах протидії конкурентів. Мірою конкурентоспроможності підприємства є співвідношення сил між ним і його основними конкурентами на ринку. Потенційна або реалізована здатність економічного суб'єкта до ефективного довготривалого функціонування в релевантному зовнішньому середовищі, що ґрунтується на його конкурентних перевагах, визначає здатність підприємства витримувати конкуренцію на певному ринку, визначає позицію цього підприємства відносно конкурентів	Орієнтація на здатність успішно конкурувати на ринку збуту	Люкшинов А.Н., Шкардун В.Д., Піддубний І.О., Клименко С.М., Омельяненко Т.В., Барабась Д.О.

Дослідження дефініції конкурентоспроможності підприємства показало, що низка авторів, спираючись на аналіз динамічного розвитку світової економіки, конкурентного середовища в Україні та економічної науки, пропонують нові підходи, які можна поділити на два напрями: перший, акцентуючи увагу на сучасних змінах і умовах (маркетинговий, адаптаційний, інноваційний підходи тощо), дозволяє врахувати сучасний стан конкуренції та конкурентної боротьби; другий створює складні, комплексні трактування у спробі як найповніше відобразити різні аспекти суті конкурентоспроможності підприємства й водночас охопити різні підходи до визначення суті цього поняття [9–12]. На нашу думку, другий напрям більш повно охоплює багатоаспектність та комплексність суті поняття «конкурентоспроможність підприємства». Результати узагальнення та систематизації дефініції «конкурентоспроможність підприємства» наведено в табл. 4.

Узагальнення підходів до визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства»

Підхід	Визначення конкурентоспроможності підприємства	Характерна орієнтація визначення	Переваги	Недоліки
1	2	3	4	5
Компаративний	Порівняння конкурентних переваг за ступенем задоволення товарами та послугами	Оцінювання продукції (послуг)	Створює підґрунтя для визначення сильних і слабких сторін функціонування підприємства й формулювання напрямів стратегії розвитку підприємства	Відсутність урахування динамічного характеру конкурентоспроможності, взаємозв'язку підприємства із зовнішнім оточенням та здатності підприємства адаптуватися до впливу різних чинників
	Порівняльна конкурентна перевага підприємств відносно конкурентів	Оцінювання суб'єктів господарювання в поточному періоді		
	Порівняльна конкурентна перевага за сукупністю оціночних показників	Оцінювання рівня конкурентної переваги за певною системою показників		
Ресурсний	Можливість здійснювати ефективну господарську діяльність	Прибуткова та ефективна господарська діяльність через пропозицію конкурентоспроможних товарів	Формує уявлення про суть конкурентоспроможності підприємства з позиції потенційних можливостей підприємства в умовах конкурентного ринку	Відсутність урахування майбутніх змін конкурентного середовища та здатності підприємства до змін
	Можливість забезпечувати виробництво та збут конкурентоспроможної продукції	Здатність підприємства здійснювати випуск конкурентоспроможної продукції		
	Можливість ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку	Здатності підприємства протистояти конкурентам та мати властивості, що формують переваги в конкурентній боротьбі за ресурси та споживача		
	Можливість адаптуватися до змін зовнішнього середовища	Здатність адаптуватися до динамічних змін оточення		
	Можливість протидіяти конкурентам	Здатність успішно конкурувати на ринку збуту		
Системний	Система взаємодіючих елементів	Визначення зв'язків та умов існування підприємств у конкурентному оточенні, виявлення системоутворюючих чинників, установлення взаємозв'язків і взаємозалежності елементів	Вивчення процесів, які відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства, що відображають його взаємовідносини із зовнішнім середовищем	Відсутність установлення порівняльних характеристик підприємств-конкурентів
	Системний комплекс характеристик	Механізм формування конкурентоспроможності підприємства		
	Соціально-економічна система	Структура системи		
Поєднання підходів	Створення складних комплексних трактувань з метою охопити різні підходи до визначення суті	Акцентування уваги на сучасних змінах і умовах	Об'єднуються різні аспекти суті конкурентоспроможності підприємства	Відсутність можливості поєднати всі аспекти суті конкурентоспроможності підприємства

Таким чином, конкурентоспроможність підприємства як економічна категорія є одним із найбільш дискусійних питань теорії конкуренції, що визначається складністю економічних явищ, які характеризує ця категорія, і потребує подальшого дослідження та систематизації.

Висновки. Результати аналізу наукових джерел свідчать, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства». Наявність розбіжностей у трактуванні обумовлена різними підходами авторів до відображення особливих характеристик конкурентоспроможності підприємств, виявлення першооснови, форми представлення, ступеня деталізації поняття, а також метою та завданнями дослідження. Ураховуючи велику значущість в економічній теорії та практиці цієї категорії, різноманітність її визначень і неоднозначність у її розумінні, необхідно є систематизація визначень з узагальненням особливостей та уточненням суті поняття «конкурентоспроможність підприємства», що розширює горизонт подальших досліджень у галузі управління конкурентоспроможністю господарюючих суб'єктів.

Список використаних джерел:

1. Економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності торговельного підприємства : монографія / Я. Д. Качмарик, П. О. Куцик, Р. Л. Лупак., І. Я. Качмарик. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2012. – 208 с.
2. Жовновач Р. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств сільськогосподарського машинобудування : монографія / Р. І. Жовновач. – Кіровоград : Ексклюзив-Систем, 2015. – 384 с.
3. Формирование конкурентной позиции предприятия в условиях кризиса : монографія / [А. Н. Тищенко, Ю. Б. Иванов, Н. А. Кизим и др.] ; под ред. А. Н. Тищенко. – Х. : ИНЖЕК, 2007. – 376 с.
4. Шинкаренко В. Г. Управление конкурентоспособностью предприятия / В. Г. Шинкаренко, А. С. Бондаренко. – Х. : ХНАДУ, 2003. – 186 с.
5. Портер М. Конкуренция : учеб. пособ. / М. Портер. – М. : Вильямс, 2001. – 495 с.
6. Скударь Г. М. Управление конкурентоспособностью крупного АТ: проблемы и решения / Г. М. Скударь. – К. : Наукова думка, 2004. – 496 с.
7. Львов Ю.А. Основы экономики и организации бизнеса/ Ю.А. Львов.–СПб. : 1992.– 384с.
8. Иванов Ю. Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток : монографія / Ю. Б. Иванов, П. А. Орлов, О. Ю. Иванова. – Х. : ИНЖЕК, 2008. – 352 с.
9. Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.
10. Мороз О. В. Оцінювання конкурентоспроможності підприємства на основі функціонального підходу до теорії ефективної конкуренції [Електронний ресурс] / О. В. Мороз, С. С. Воловодюк, І. В. Гребеньок. – Режим доступу : vestnikdnu.com.ua/archive/201374/105-114/htm
11. Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти : монографія / О. І. Драган. – К. : ДАКККІМ, 2006. – 160 с.

Рецензент д.е.н., професор Чорна М.В.

УДК 338.242

Завадська О.М., к.е.н.

Луцький національний технічний університет

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті визначено сутність соціального підприємництва, яке розглядається як найважливіший ресурс у підвищенні якості життя населення та фактор розвитку громадянського суспільства.

Визначено, що ключем до успіху концепції соціального підприємництва в Україні є стратегія розвитку соціального підприємництва, яка дозволила б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін – підприємців, громадських організацій, та держави. Потрібна чітка і скоординована робота тих, хто в цей процес вже залучений, а також фінансування окремих проектів, які дозволять вирішувати проблему системно.

Ключові слова: соціальний розвиток, підприємництво, соціальне підприємництво, якість життя, підприємство.

Завадская Е.Н.

СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статье определена сущность социального предпринимательства, которое рассматривается как важнейший ресурс в повышении качества жизни населения и фактор развития гражданского общества.

Определено, что ключом к успеху концепции социального предпринимательства в Украине есть стратегия развития социального предпринимательства, которая позволила бы скоординировать усилия всех заинтересованных сторон - предпринимателей, общественных организаций, и государства. Нужна четкая и скоординированная работа тех, кто в этот процесс уже вовлечен, а также финансирование отдельных проектов, которые позволят решать проблему системно.

Ключевые слова: социальное развитие, предпринимательство, социальное предпринимательство, качество жизни, предприятие.

Zavadska O.

SOCIAL DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

The essence of social entrepreneurship, which is regarded as the most important resource in improving the quality of life factor and the development of civil society.

Determined that the key to the success of the concept of social entrepreneurship in Ukraine is the strategy of social entrepreneurship that would coordinate the efforts of all stakeholders - businesses, and the state. A clear and coordinated work of those who are involved in this process, as well as funding specific projects that will solve the problem systematically.

Keywords: social development, entrepreneurship, social entrepreneurship, quality of life, business.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сьогодні в Україні соціальне підприємництво перебуває на початковій стадії розвитку. Частина вітчизняних підприємців та науковців ототожнюють поняття соціальної відповідальності та соціального підприємництва. Очевидно, що держава як інституція в соціально-орієнтованій ринковій економіці, яка зобов'язана вирішувати левову частину соціальних проблем, має бути зацікавлена у створенні та розвитку соціального підприємництва, яке не лише вирішуватиме соціальну місію, але й забезпечуватиме низку інших взаємопов'язаних завдань – створення робочих місць, виробництво продукції, надання послуг, виконання. Це актуалізує необхідність створення якісної інституційної бази для становлення соціального підприємництва.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням соціальних аспектів підприємництва займалися вчені О. Архипчик, М. Баталіна, В. Бобров, Г. Осовська, Д. Розенберг, О. Сандакова, Е. Уткін та ін. При цьому феномен соціального підприємництва у вітчизняній економічній системі розглянуто недостатньо, що визначає потребу у вивченні економічних та суспільних передумов становлення та активізації розвитку соціального підприємництва.

Про соціальне підприємництво в Україні заговорили ще на початку 2000 років. Однак досі навіть представники бізнесу погано розуміють механізм його дії. Вони не розглядали у ньому потенціал для себе та дієвий інструмент розв'язання суспільних проблем. Тим паче не усвідомлюють переваг соціального бізнесу, влади та суспільства. Тому проблема соціального підприємництва є актуальна для розв'язання.

Цілі статті. Головною метою цієї роботи є розкриття сутності поняття «соціальне підприємництво» та визначення його ролі у вирішенні соціальних проблем та шляхів розвитку соціального підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальний розвиток охоплює широке коло аспектів, яке включає створення необхідних умов для культурного розвитку, спілкування, відпочинку і повноцінного відновлення сил працівників. Для забезпечення

соціального розвитку підприємство утримує і розвиває соціальну інфраструктуру. Всі ці елементи є факторами безпосереднього соціального середовища організації.

Діяльність з метою вирішення або пом'якшення соціальних проблем на умовах самокупності, іноваційності та стійкості саме й називається соціальним підприємництвом.

Є ряд критерій соціального підприємництва, а саме [3,с.96]:

- соціальний вплив (спрямованість на вирішення чи пом'якшення конкретної відчутної соціальної проблеми);
- іноваційність (застосування нових підходів, нових способів розв'язання соціальних проблем);
- самокупність і фінансова стійкість (незалежність від зовнішнього фінансування);
- тиражованість (відтворюваність моделі соціального підприємства в інших географічних та соціальних умовах).

Соціальне підприємництво – це насамперед бізнес із соціальною місією. Проте, на відміну від традиційного, створюється в тому числі задля вирішення суспільних проблем. Недоліків у ринковій економіці українського зразка надмірно багато. За всього бажання держава не може вирішити всі соціальні проблеми. Так само традиційне підприємництво нечасто зацікавлене в їхньому подоланні. До того ж, і влада, і бізнес орієнтуються на масштаби мільйонів [1, с.11].

Тому соціальне підприємництво в Україні має зайняти вільну нішу в економіці та суспільстві. Воно хоча б частково вирішує проблеми малих груп. Зокрема, допомагає у подоланні соціальної ізоляції, працевлаштовуючи людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику. Також знаходить шляхи для реформування державних соціальних послуг. З'являються і нові види сервісу, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу через малоприбутковість, відсутність належної професійної підготовки. Звісно, знижує навантаження на місцеві бюджети у вирішенні суспільних проблем. Враховуючи ситуацію, в якій зараз перебуває Україна, та її наслідки, соціальне підприємництво для нас стає ще більш актуальним.

Яким же має бути дієвий механізм сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні? Насамперед потрібно провести інформаційну роботу. Адже ні бізнес, ні влада, ні суспільство не розуміють достатньою мірою переваг, які надає розвиток соціального підприємства. Питання мають вивчати і наукові інституції. Також, потрібно вести індивідуальну розмову з підприємливими людьми, а не громадськими організаціями. Вони повинні створювати соціальні підприємства. Проводити їх має підприємницька спільнота – консультанти-інвестори, які «підняли» бізнес і розуміють суть соціального підприємства.

Сучасний стан соціального підприємства широко обговорюється як на теоретичному так і практичному рівні. Однак, методологічна, зокрема, понятійна невизначеність не сприяє отриманню достатньо чіткого реального стану соціального підприємства. Про це свідчать небагато чисельні, а в Україні – поодинокі, соціологічні дослідження [3].

Проте сьогодні існує ряд проблем, що виникають на шляху розвитку соціального підприємства.

1. Нерозуміння природи соціального підприємства з боку основних груп суспільства, в тому числі і органів податкового та законодавчого регулювання.

2. Труднощі законодавчого і адміністративного просування ідеї соціального підприємства: від ухвалення законів на державному рівні до їх впровадження на рівні регіонів, місцевих громад проходить багато часу. А на місцях просто може не виявитися достатніх ресурсів для реалізації законодавчих актів.

3. Третя група проблем, пов'язана з протиріччями в психології соціального підприємництва. Соціальні підприємці-початківці стикаються з проблемою поєднання соціальних цілей з довгостроковою і стійкою самоокупністю.

4. Нарешті, остання група проблем – це проблема залучення фінансових коштів на першому етапі розвитку підприємництва, відсутність спеціальних кредитних і займових програм.

Соціальний бізнес чи соціальне підприємництво – це спроба приватного бізнесу взяти на себе відповідальність за суспільний розвиток, виділяючи кошти чи робочі місця на вирішення певних завдань у суспільстві.

Нині багато великих компаній скеровує частину свого прибутку на суспільні потреби, однак такі вчинки найчастіше іменують благодійністю та корпоративною філантропією. Ми ж вирішили звернути увагу на ініціативи малого бізнесу, які своєю діяльністю беруться за вирішення соціальних проблем локального і навіть всеукраїнського рівня. Кількість соціальних підприємств в Україні стає дедалі більшою, а їх перспективи більш далекосяжними, адже така суспільно відповідальна комерція здатна не лише вирішити важливі проблеми в країні, але й допомогти вітчизняній економіці піднятися [2].

Соціальному підприємству, як і будь-якому бізнесу, необхідні інвестиції. Соціальне підприємництво в Україні в даний час не має особливого статусу, передбаченого законодавством.

Соціальне підприємництво продовжує бути актуальною темою для України. Все більше і більше людей шукають можливостей створити соціальне підприємство, а багато вже і створили. Кожен раз чуючи ідеї та як їх втілюють, розуміємо, що соціальні підприємці – це незвичайні люди. Вражає поєднання креативності та серйозного підходу до справи. А спектр послуг, які вони пропонують, дуже широкий: хтось відкриває цікаві заклади харчування, хтось – благодійні магазини, інші проводять спортивні активності, виготовляють натуральні продукти та вирішують проблему твердих відходів. І все це заради соціальної мети. Цей перелік лише початок для України [2].

Висновки. З початком бойових дій на сході кількість вразливих груп населення в Україні шалено зростає. Вимушено переміщені особи, ветерани АТО, діти загиблих воїнів та ті, хто отримав інвалідність через війну, отримують пільги від держави. Однак ці пільги не вирішують проблем соціальної адаптації і працевлаштування. Та й коштів у бюджеті не вистачає на усі «дірки» соціальної сфери. Українська ситуація не унікальна – світовий досвід говорить, що успішне й ефективне вирішення проблем суспільства можуть запропонувати підприємці.

Отже, соціальне підприємництво має за мету прискорення позитивних соціальних змін, забезпечуючи задоволення людських потреб. Воно може і має бути ключовим фактором сталого розвитку не лише окремої місцевості, а й країни в цілому. Соціальне підприємництво характеризується такими головними рисами, як здатність підприємця отримувати прибуток, вирішуючи гострі соціальні проблеми у суспільстві, сприяючи не лише їх усуненню, але й новому розвитку потенціалу населення.

Список використаних джерел:

1. Кірсєва О. Б. Соціальне підприємництво як інструмент державної соціальної політики / Кірсєва О. Б. – Київ, 2010. – 13 с.
2. Соціальне підприємництво – неочінена необхідність [Електронний ресурс] // «Дзеркало тижня. Україна». – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/>
3. Коваленко Н.С. Соціальне підприємництво: сучасні тенденції / Н.С. Коваленко // Економіка и управление. – 2010. – № 1. – С. 96–101: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2010/1/p_96_101.pdf

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 004:338

Задорожнюк Н.О., к.е.н., доцент

Одеський національний політехнічний університет

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ІТ-СФЕРІ УКРАЇНИ

В статті розглянуто сучасні тенденції розвитку підприємництва в ІТ-сфері України: розвиток ІТ-аутсорсингу та ІТ-аутстафінгу. Розглянуто сутність, особливості та види ІТ-аутсорсингу України, врахування яких обумовлює необхідність розвитку ІТ-галузі на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Визначено особливості та переваги ІТ-аутстафінгу. Розглянуто питання інвестування підприємництва ІТ-сфери. Запропоновано заходи щодо розвитку інноваційного підприємництва ІТ-сфери в Україні.

Ключові слова: ІТ-сфера, ІТ-послуги, підприємництво, ІТ-аутсорсинг, ІТ-аутстафінг.

Zadorozhniuk N.

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT IN THE IT-INDUSTRY ENTREPRENEURSHIP OF UKRAINE

The article considers modern tendencies of entrepreneurship development in the IT-sector of Ukraine: development of IT outsourcing and IT-outstaffing. The essence, peculiarities and types of IT-outsourcing of Ukraine are considered, which account for the need for the development of the IT-industry at the regional, national and international levels. The features and advantages of IT-outstaffing are determined. The issues of investing in IT business are considered. Measures are proposed to develop innovative entrepreneurship in the IT-industry in Ukraine.

Key words: IT-sector, IT-services, entrepreneurship, IT-outsourcing, IT-outstaffing.

Задорожнюк Н.А.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ИТ-СФЕРЕ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены современные тенденции развития предпринимательства в ИТ-сфере Украины: развитие ИТ-аутсорсинга и ИТ-аутстаффинга. Рассмотрены сущность, особенности и виды ИТ-аутсорсинга Украины, учет которых обуславливает необходимость развития ИТ-отрасли на региональном, национальном и международном уровнях. Определены особенности и преимущества ИТ-аутстаффинга. Рассмотрены вопросы инвестирования предпринимательства ИТ-сферы. Предложены меры по развитию инновационного предпринимательства ИТ-сферы в Украине.

Ключевые слова: ИТ-сфера, ИТ-услуги, предпринимательство, ИТ-аутсорсинг, ИТ-аутстаффинг.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність дослідження пов'язана з тим, щозалежність сучасних підприємств від інформаційних технологій значно зростає. ІТ-сфера значно зміцнила свої позиції в якості пріоритетної галузі економіки України тому розвиток підприємництва в ІТ-сфері є постійним та дозволяє розширювати межі співробітництва на міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання, пов'язані з вивченням ІТ-сфери, зайняли одне з провідних місць у дослідженнях вітчизняних науковців. Так, особливості розвитку підприємництва розглянуті у працях Ганущак-Єфіменко Л.М. [1]; ІТ-аутсорсинг в Україні – у дослідженнях Матвія І.Є. та Тонюка М.О. [2-3]; сутність ІТ-аутсорсингу та його види – у роботах Бугакової А.В. [4]; питання інвестицій в ІТ-сферу України – у І. Кузіної [5]. Однак у численних публікаціях вищезазначених вчених не знайшло відображення виявлення сучасних тенденцій розвитку підприємництва ІТ-сфери.

Цілі статті. Метою статті є розгляд сучасних тенденцій розвитку підприємництва в ІТ-сфері України, а саме: розвиток ІТ-аутсорсингу та ІТ-аутстафінгу.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Незважаючи на кризу, великі та відомі компанії досі є успішними бізнес-ігроками в Україні. Так, можна відзначити такі ІТ-компанії, як: DataArt, SoftServe, ELEKS, Infopulse, GlobalLogic, EPAM, Ciklum і Luxoft. Ці компанії займають лідируючі позиції у рейтингу ІТ-роботодавців України за такими показниками: можливість професійного росту, умови та оплата праці, управлінський процес, психологічні показники (визнання праці, відношення з колегами та керівництвом)[6].

Основні тенденції підприємництва ІТ-сфери України – це ІТ-аутсорсинг та ІТ-аутстафінг, розробка програмного забезпечення, а також системні інтеграції програмних продуктів. Експерти прогнозують, що обсяг українського ІТ-ринку буде зростати, як на внутрішньому ринку, так і експорт [1].

Під ІТ-аутсорсингом розуміється спосіб оптимізації діяльності підприємств шляхом передачі інформаційно-технологічних функцій, що не відносяться до профільної роботи, зовнішнім спеціалізованим компаніям [4]. Стрімкий розвиток ІТ-аутсорсингу в Україні та світі обумовлений технічною складністю ІТ-продуктів та ІТ-послуг.

До ІТ-послуг, що найчастіше надаються аутсорсером, можна віднести розробку програмного забезпечення та сайтів, проведення ІТ-консалтингу та аудиту; здійснення сервісної підтримки і ремонту устаткування. Умовно аутсорсингові фірми діляться на два типи. Перші – досить великі компанії, яким вигідно обслуговувати тільки замовників з великими обігами бізнесу і значною географічною охопленістю. Другі – це невеликі фірми, які вирішують повсякденні, нескладні робочі завдання з обслуговування обладнання, заправки картриджів, адміністрування, локальних мереж, установок і налаштування комп'ютерів тощо.

Розвиток ІТ-аутсорсингу та ІТ-аутстафінгу в Україні сприяє досягненню низки макроекономічних ефектів, які позитивно впливають на її соціально-економічний розвиток, структуру ринку праці та динаміку платіжного балансу, збільшення внутрішнього попиту на споживчому ринку, створення сприятливих умов для розширення платоспроможного попиту на послуги охорони здоров'я, зміцнення фінансової безпеки держави тощо [7]. Тому державна політика повинна сприяти розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні.

В залежності від країни базування постачальника ІТ-послуг аутсорсинг поділяється на локальний та офшорний. Локальний аутсорсинг передбачає розміщення замовлень у країні базування компанії-замовника, а офшорний – за її межами. Перевагою офшорного ІТ-аутсорсингу є знання аутсорсера місцевої специфіки та володіння необхідними для продуктивної роботи новітніми технологіями.

ІТ-аутсорсинг в Україні стабільно розвивається та насичений різними видами ІТ-послуг. Особливості ІТ-аутсорсингу в Україні полягають у тому, що: значна кількість вітчизняних компаній орієнтовані на закордонні ринки; аутсорсингові компанії зосереджені у великих містах; постійно підвищуються вимоги до ІТ-спеціалістів. Тому слід активно розвивати ІТ-галузь на регіональному рівні та здійснювати розширення внутрішнього та зовнішнього ринків.

ІТ-аутстафінг – залучення позаштатного спеціаліста (фрілансера), що має відповідні знання, професійні навички і досвід для виконання тимчасових робіт на майданчику замовника протягом досить тривалого (тривалістю зазвичай від 1 до 3 місяців) періоду.

Переваги ІТ-аутстафінгу:

- можливість залучення кваліфікованих фахівців ІТ-сфери необхідного рівня як до певного терміну початку проекту (виконання робіт), так і забезпечення необхідного кількісного та якісного рівня в процесі роботи без необхідності включення їх в основний штат компанії;

- підвищення ефективності роботи внутрішньої ІТ-служби компанії-замовника за рахунок концентрації на своїх основних завданнях і функціях;

- зменшення витрат, пов'язаних з необхідністю своєчасного формування команди спеціалістів для виконання проекту і оформленням необхідних кадрових документів;

- зниження ризиків неефективного використання робочого часу команди проекту та ризиків, пов'язаних з неправильною оцінкою кваліфікації найманих працівників.

Таким чином, можна відзначити, що популярність ІТ-аутсорсингу та ІТ-аутстафінгу забезпечує необхідність та розвиток підприємництва ІТ-сфери.

На даний час в Україні діє десять законів у галузі інвестування. На жаль, кількість законів не трансформувалась у якість, і регулювання інвестиційної діяльності зводиться переважно до підтвердження можливості інвестування в цілому. Щодо ІТ-сфери, то вона і не згадується в законодавстві України, а лише не виключається на об'єкти інтелектуальної власності як об'єкти інвестування [7].

Інвестиційна діяльність у будь-які сфери забезпечується шляхом реалізації інвестиційних проектів або завдяки проведенню операцій з корпоративними правами та іншими видами майнових та інтелектуальних цінностей. Слід зазначити, що оформлені за українським законодавством «інвестиційні проекти» для високотехнологічних та наукоємних галузей не в повній мірі зрозумілі закордонним інвесторам, адже їм для прийняття рішення про інвестування необхідний більш розгорнутий бізнес-план із обґрунтованими економічними показниками. У зв'язку з цим робота над проектами повинна враховувати ці моменти.

Отже, діюче законодавство не забороняє інвестування в ІТ-галузь. Проте конкретні інструменти та механізми цього інвестування відсутні, що потребує розробки усього необхідного, як в юридичному аспекті, так й в організаційно-управлінському для забезпечення інвестування у створення «інтелектуальних цінностей» ІТ-галузі.

Автором запропоновано заходи щодо розвитку інноваційного підприємництва ІТ-сфери в Україні:

- залучення активної та талановитої молоді в ІТ-сферу;
- впровадження інформаційних технологій в різні сфери життя;
- використання «хмарних» технологій для розвитку інноваційного бізнесу;
- розширення доступності безкоштовного програмного забезпечення;
- забезпечення високого ступеню захисту інтелектуальної власності на ІТ-продукти за допомогою удосконалення нормативно-правової бази;
- розширення співробітництва ВНЗ ІТ-компаніями для підвищення якості підготовки ІТ-спеціалістів;
- участь студентів та молодих ІТ-спеціалістів у міжнародних програмах, конференціях, форумах тощо для розширення знань про інноваційне підприємництво ІТ-сфери на основі досвіду різних країн;
- стимулювання інноваційної діяльності з боку держави за допомогою залучення інвестицій у ІТ-сфери;
- зменшення податків для молодих та починаючих підприємців ІТ-галузі за умови їх діяльності на внутрішньому ринку з подальшим його розвитком;
- збільшення кількості годин викладання основ підприємництва для студентів ІТ-спеціальностей з метою розкриття їх підприємницьких здібностей;
- забезпечення стажування студентів ІТ-спеціальностей на українських та іноземних ІТ-компаніях;
- забезпечення з боку держави безвідсоткового або пільгового кредитування на закупку обладнання для здійснення підприємницької діяльності в ІТ-галузі;
- фінансування інноваційних розробок ІТ-сфери з боку держави та спеціалізованих фондів;
- забезпечення інноваційно-інформаційної платформи для обміном досвіду, сумісними проектами для спеціалістів ІТ-сфери.

Висновки. Таким чином, у роботі розглянуті сучасні тенденції розвитку підприємництва в ІТ-сфері України, які характеризуються розвитком ІТ-аутсорсинга та ІТ-аутстафінга. Розглянуто сутність, особливості та основні види ІТ-аутсорсингу України. Визначено сутність, особливості та переваги ІТ-аутстафінгу. Особливу увагу приділено питанню інвестування підприємництва ІТ-сфери, виявлено необхідність розробки відповідних інструментів та механізмів в юридичному та організаційно-управлінському аспектах для забезпечення інвестування у створення «інтелектуальних цінностей» ІТ-галузі. Запропоновано заходи щодо розвитку інноваційного підприємництва ІТ-сфери в Україні, впровадження яких дозволить досягти стрімкого розвитку ІТ-галузі та розширити межі міжнародного співробітництва українських ІТ-компаній.

В подальших дослідженнях планується розглянути світові ІТ-тенденції та визначити напрямки розвитку ІТ-галузі України на базі досвіду розвинутих країн.

Список використаних джерел:

1. Ганущак-Єфіменко Л.М. Особливості розвитку підприємництва в ІТ-сфері України / Л.М. Ганущак-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 10 (184). – С. 55-67.
2. Матвій І.Є. Особливості розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні / І.Є. Матвій // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 754: Проблеми економіки та управління. – С. 185-190.
3. Тонюк М.О. ІТ-аутсорсинг в Україні: тенденції і прогнози розвитку / М.О. Тонюк // Ефективна економіка: електронне видання. – 2016. – № 1.
4. Бугакова А.В. Види ІТ-аутсорсинга / А.В. Бугакова, Н.В. Берёза, Е.Г. Михнова // Naukarastudent.ru. – 2015. – № 2 (14) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nauka-rastudent.ru/14/2412/>
5. Кузіна І. Перепони для інвестицій в ІТ-сферу України / І. Кузіна // Юридична практика від 30.06.2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://pravo.ua/>
6. Сообщество программистов [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://dou.ua/>
7. Щодо потенціалу і перспектив розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1301/>

Рецензент д.е.н., професор Забарна Е.М.

УДК 330.131.7:330.47

Копчинська В.В.

Житомирський національний агроекологічний університет

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕЛЮВАННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Розглядаються підходи до моделювання в антикризовому менеджменті, досліджено сутність моделі оптимізації антикризового управління з урахуванням ризику. Наводяться приклади моделі оптимізації, що особливо важливо в умовах перехідної економіки України, коли рішення нерідко доводиться приймати в умовах невизначеності.

Ключові слова: модель, антикризове управління, невизначеність, ризик.

Копчинская В.В.

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К МОДЕЛИРОВАНИЮ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Рассматриваются подходы к моделированию в антикризисном менеджменте, исследовано сущность модели оптимизации антикризисного управления с учетом риска. Приводятся примеры модели оптимизации, которые актуальны в условиях переходной экономики Украины, когда решения принимаются в условиях неопределенности.

Ключевые слова: модель, антикризисное управление, неопределенность, риск.

Korzhinskaya V.

MAIN APPROACHES TO MODELING ANTI-CRISIS MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE

Approaches to modeling in crisis management, optimization models the essence of crisis management based on risk. Examples of optimization model, which is especially important in a transitional economy of Ukraine, where the decision often has to take under uncertainty.

Keywords: model, crisis management, uncertainty, risk.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема сутності антикризового управління ризиком – наразі одна з найбільш актуальних. Розвиток економіки на сучасному етапі тісно пов'язаний із зміцненням і розширенням ринкових принципів господарювання. А процеси розвитку ринкових відносин в Україні посилюються невизначеністю та конкуренцією.

У будь-який момент існує небезпека кризи, навіть тоді, коли криза не спостерігається, коли її фактично немає. Це визначається тим, що в управлінні існує ризик, що соціально-економічна система розвивається циклічно та міняється співвідношення керованих і некерованих процесів. Управління соціально-економічною системою до певної міри повинне бути завжди антикризовим. Антикризове управління - це управління, в якому певним чином передбачена небезпека кризи, аналізуються її симптоми та проводяться заходи зниження негативних наслідків кризи і використовуються чинники для подальшого розвитку економічного об'єкта [1]. Тому будь-яка управлінська діяльність в тому або іншому ступені має ризиковий характер, що обумовлене багатофакторною динамікою об'єкту управління і його зовнішнього оточення. Поняття «ризик» також має багатофакторну природу, розкрити яку можна лише у взаємодії з такими поняттями, як «невизначеність», «умови невизначеності», «умови ризику». Згідно з математичним визначенням, невизначеність виявляється тоді, коли результатом дії є набір можливих альтернатив, вірогідність яких невідома. Бездіяльність у сфері бізнесу пов'язана з ризиком невикористаних можливостей. З огляду на це виникає потреба у чіткому визначенні сутності ризику бізнесу в антикризовому управлінні та виборі заходів для його обмеження.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Формування ринкових відносин в Україні активізувало дослідження ризику бізнесу, зокрема підприємницького, страхового і банківського, що знайшло відображення у ряді робіт [2,3,4]. Разом з тим проблема ризиків залишається малодослідженою, немає достатньо ясних понять про суть ризику бізнесу, його різновиди, сфери використання, засоби управління ризиком. У світовій практиці існує безліч різних і досить оригінальних шляхів та способів зниження ризику, найпопулярніші серед яких: страхування; диверсифікація; передача ризику; лімітування; збір додаткової інформації; забезпечення якості виготовленої продукції; перевірка партнерів по бізнесу; бізнес-планування; підбір персоналу підприємницької організації; організація захисту комерційної діяльності підприємства. Антикризове управління з урахуванням ризику слід розглядати як характеристику управлінської діяльності, яка здійснюється в ситуації того або іншого ступеня невизначеності, унаслідок недостатності інформації, при виборі менеджером альтернативного рішення, критерій ефективності якого пов'язаний з вірогідністю прояву негативних умов реалізації [1].

Антикризовий менеджмент посідає особливе місце в житті й розвитку суспільства. Річ у тім, що в умовах антикризового управління суб'єкта, котрий приймає рішення, доводиться рахуватися не лише зі своїми власними цілями, а й з цілями, які ставлять перед собою його партнери. Більш того, він повинен розраховувати, крім суб'єктивних, відомих йому обставин конфлікту, ще й ті рішення, які приймають його супротивники і які самому йому невідомі. Тому постає проблема вибору методів зниження та оцінки ризиків, яка залишається малодослідженою. Усе це обумовлює необхідність нового підходу антикризового управління економічними процесами, у

якому враховуються невизначеність результатів господарських рішень, неминучі фактори ризику.

Цілі статті. Основною ціллю статті є розробка моделі оптимізації антикризового управління з урахуванням ризику. Також важливим моментом дослідження є кількісна оцінка показників ризику на підприємстві, що весь час зростає у зв'язку з ускладненням соціально-економічних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У практиці мають місце випадки, коли вибирається варіант невеликого результату, але за відсутності ризику, що може привести до зниження результативності і конкурентоспроможності організації. При ухваленні рішень з максимальним, але і з високим рівнем ризику використовується критерій максимакса. У таких випадках треба порівняти очікувану економічну вигоду і можливі втрати у зв'язку з ризиковими діями. Якщо втрати перевищують вигоду, таке рішення не виправдане. Тому в складних ситуаціях потрібне використання сукупності критеріїв, при виборі яких важливий комплексний підхід, що дозволяє оцінити ситуацію з урахуванням різноспрямованих чинників.

З переходом до ринкових відносин та впровадженням системи кредитування актуальним стає завдання оптимізації при ухваленні рішення в антикризовому управлінні, його диверсифікації з метою мінімізації ризиків, пов'язаних з досягненням певного рівня прибутковості. Для вирішення поставленого завдання можна використати модель оптимального розподілу капіталу будівельної фірми. Фірма, що має у своєму розпорядженні певну суму коштів (власних і кредитних ресурсів), може вкладати їх в житлове будівництво, причому в портфельній формі: для подальшої реалізації у формі кредитування потенційних споживачів, комерційного продажу за ринковими цінами.

Для цього здійснюється класифікація типів проектів за двома ознаками: серіями (категоріями) житлових будинків і об'ємом робіт. Якщо серії (стандартні, різних модифікацій, підвищеної комфортності, елітні, експериментальні і т.д.) позначити через j , $j = 1, 2, \dots, l$, а можливі площі – через k , $k = 1, 2, \dots, m$, тоді кожен проект характеризується парою (j, k) , в моделі змінні будуть двоіндексні. В цілях подальшого спрощення двоіндексну систему позначень можна звести до одноіндексної наступним перетворенням:

$$i = j + (k - 1)l, j = 1, 2, \dots, l, k = 1, 2, \dots, m. \quad (1)$$

Отже, i міняється від l до ml . Позначимо через $n = ml$ загальне число типів житлових будинків з урахуванням їх можливих площ. Для продажу можуть бути запропоновані будинки всіх типів $i \in I = \{1, 2, \dots, n\}$, а за рахунок кредитів $j \in J$, де $J \subset I$, J є підмножиною I , а загальна вартість проекту повинна бути обмежена, значить і вибір серій будинків обмежений граничною вартістю, вище за яку проект отримується без кредитування.

Через R_i позначимо випадкову величину, що характеризує ефективність одиниці вкладень в i -й проект. Як вимірник ефективності вкладень можна прийняти дохід, а через R_{oj} - ефективність вкладень в межах системи кредитування в j -й тип, $i \in I, j \in J$.

Частку вкладень позначимо через Y_i в i -й тип будинків для продажу, $i \in I = (i = 1, 2, \dots, n)$, а через Y_{oj} - частку вкладень в j -й тип проектів у рамках кредитування, $j \in J$.

Тоді ефективність антикризового управління є випадковою величиною, що позначається через R_p і визначається наступним виразом:

$$R_p = \sum_{j \in J} Y_{oj} R_{oj} + \sum_{i \in I} Y_i R_i. \quad (2)$$

Очікувана ефективність визначається як математичне очікування R_p . І із 2 отримаємо

$$M[R_p] = M\left[\sum_{j \in J} Y_{oj} R_{oj}\right] + M\left[\sum_{i \in I} Y_i R_i\right] = \sum_{j \in J} Y_{oj} M[R_{oj}] + \sum_{i \in I} Y_i M[R_i] \quad (3)$$

Якщо через r_{oj} та r_i позначити очікувану ефективність від відповідних вкладень,

$$r_{oj} = M[R_{oj}], j \in J, r_i = M[R_i], i \in I, \quad (4)$$

тоді з урахуванням (4) співвідношення (3) прийме вигляд:

$$M[R_p] = \sum_{j \in J} Y_{oj} r_{oj} + \sum_{i \in I} Y_i r_i. \quad (5)$$

Вкладення в межах системи кредитування можна розглядати в цілому як безризикові і такі, що мають стабільну і гарантовану прибутковість, яка однакова для всіх $j \in J$, т.е.

$$R_{oj} = r_{oj} = r_o \text{ для всіх } j \in J. \quad (6)$$

Тоді вираз (5) для очікуваної ефективності r_p прийме вигляд:

$$r_p = M[R_p] = Y_o r_o + \sum_{i \in I} Y_i r_i, \quad (7)$$

$$\text{де } Y_o = \sum_{j \in J} Y_{oj}, \quad (8)$$

позначає частку безризикових вкладень в кредитування з гарантованою прибутковістю, визначеною відсотковою ставкою і умовами надання кредиту.

При цьому повинна виконуватися рівність:

$$Y_o + \sum_{i \in I} Y_{oi} = 1. \quad (9)$$

Ризиковими є вкладення в житло типу i , призначені для комерційної реалізації за ринковими цінами з середньою прибутковістю $r_i, r_i > r_o, i \in I$.

У припущенні (6) постійності доходу від вкладень ризик можна оцінити, як прийнято в статистичних методах фінансового аналізу, дисперсією випадкової ефективності R_p . З урахуванням (6), (7), (8) і використовуючи відомі властивості для дисперсії суми випадкових величин, одержимо:

$$\begin{aligned} V_p = D[R_p] &= D\left[Y_o r_o + \sum_{i \in I} Y_i R_i\right] = M\left[\left(Y_o r_o + \sum_{i \in I} Y_i R_i\right) - M\left(Y_o r_o + \sum_{i \in I} Y_i R_i\right)\right]^2 = M\left[\sum_{i \in I} Y_i R_i - \sum_{i \in I} Y_i r_i\right]^2 = \\ &= M\left[\sum_{i \in I} Y_i (R_i - r_i)\right]^2 = M\left[\sum_{i \in I} \sum_{j \in J} Y_i Y_j (R_i - r_i)(R_j - r_j)\right] = \\ &= \sum_{i \in I} \sum_{j \in J} Y_i Y_j M[(R_i - r_i)(R_j - r_j)] = \sum_{i \in I} \sum_{j \in J} Y_i Y_j V_{ij}, \end{aligned} \quad (10)$$

де V_{ij} - коваріація випадкових величин R_i и R_j :

$$V_{ij} = \text{cov}(R_i, R_j) = M[(R_i - r_i)(R_j - r_j)] \quad (11)$$

У виразах (10) і (11) випадкові величини R_i та R_j передбачаються корельованими, тобто прибутковість від вкладень в i -й тип впливає на прибутковість вкладень в j -й тип (або залежить від неї), що пояснюється періодичними коливаннями платоспроможного попиту і змінами у споживчих перевагах населення.

Відмітимо, що при $i = j$ і із (11) слідує:

$$V_{ij} = D(R_i) = \sigma_i^2, i \in I,$$

а при корельованості R_i і R_j , $V_{ij} = 0, i \neq j$, тоді

$$D[R_p] = \sum_{i \in I} Y_i^2 V_{ij} = \sum_{i \in I} Y_i^2 \sigma_i^2. \quad (12)$$

Якщо ризик оцінювати середньоквадратичним відхиленням σ_p , тоді у разі корельованості R_i і R_j із (10) маємо:

$$\sigma_p = \sqrt{D[R_p]} = \sqrt{\sum_{i \in I} \sum_{j \in J} Y_i Y_j V_{ij}}, \quad (13)$$

а в разі некорельованості з (12) випливає:

$$\sigma_p = \sqrt{D[R_p]} = \sqrt{\sum_{i \in I} Y_i^2 \sigma_i^2}, \quad (14)$$

У цьому випадку при $Y_0 = 0$ і при $Y_i = 1/n, i = 1, 2, \dots, n$, тобто рівномірному розподілі з (7) і (14) випливає:

$$r_p = \sum_{i \in I} \frac{1}{n} r_i = \sum_{i \in I} \frac{r_i}{n}, \quad (15)$$

$$\sigma_p = \sqrt{\frac{1}{n^2} \sum_i \sigma_i^2}. \quad (16)$$

Якщо позначити $\sigma = \max \sigma_i$, то із (16) маємо:

$$\sigma_p \leq \sqrt{\frac{1}{n^2} \sum_{i=1}^n \sigma^{-2}} = \sqrt{\frac{1}{n^2} n \sigma^2} = \frac{\bar{\sigma}}{\sqrt{n}} \rightarrow 0 \text{ при } n \rightarrow \infty, \quad (17)$$

тобто при некорельованості прибутковості вкладень в різні типи проектів при зростанні їх числа n ризик зменшується і прагне до 0 при $n \rightarrow \infty$.

Таким чином, запропонована модель оптимізації при антикризову управлінні дає змогу забезпечити оптимальне співвідношення між рівнем досягнутого зниження ризику і необхідними для цього додатковими витратами, а на практиці такого результату можна досягти лише за умови комплексного використання різних методів зниження ризику.

І нарешті можна виділити ще два випадки, які пов'язані з впливом кореляції на прибутковість портфеля інвестора. Для цього перетворимо рівняння (10) дисперсії, враховуючи, що коефіцієнт кореляції K_{ij} між випадковими величинами R_i та R_j рівний:

$$K_{ij} = \frac{V_{ij}}{\sigma_i \sigma_j}. \quad (18)$$

Тоді (10) прийме вигляд:

$$V_p = \sum_i \sum_j Y_i Y_j V_{ij} = \sum_i \sum_j (Y_i \sigma_i)(Y_j \sigma_j) k_{ij}. \quad (19)$$

1-й випадок: $K_{ij} = 1$, тобто при зміні прибутковості вкладень в i тип житла прибутковість вкладень в j -тип міняється прямо пропорціонально.

Тоді з виразу (19) одержимо:

$$V_p = \sum_i \sum_j Y_i Y_j V_{ij} = \sum_i (Y_i \sigma_i) \sum_j (Y_j \sigma_j) = \left[\sum_i (Y_i \sigma_i) \right]^2. \quad (20)$$

Якщо $Y_i = 1/n$ для всіх $i, i = 1, 2, \dots, n$, тоді з (20) одержимо:

$$V_p = \left[\sum_{i \in I} Y_i \sigma_i \right]^2 = \left(\frac{1}{n^2} \right) \left[\sum_i \sigma_i \right]^2, \quad (21)$$

$$\text{а } \sigma_p = \sqrt{V_p} = \left(\frac{1}{n} \right) \sum_i \sigma_i. \quad (22)$$

Отже, при повній прямій кореляції диверсифікація вкладень не дає ніякого ефекту, оскільки ризик рівний середньоарифметичному окремих ризиків вкладень і при зростанні n він до нуля не прагне, і

$$\sigma_p = \left(\frac{1}{n}\right) \sum_i \sigma_i \leq \left(\frac{1}{n}\right) \sum_i \bar{\sigma}_i = \bar{\sigma} \quad (23)$$

$$\text{і } \sigma_p = \left(\frac{1}{n}\right) \sum_i \sigma_i \geq \left(\frac{1}{n}\right) \sum_i \underline{\sigma}_i = \underline{\sigma}, \quad (24)$$

де $\underline{\sigma}_i = \min \sigma_i$,

тобто $\underline{\sigma} \leq \sigma_p \leq \bar{\sigma}$.

Позитивна кореляція між прибутковістю вкладень і будівництвом i -го и j -го типів (тобто між R_i і R_j) має місце, коли ситуація на ринку визначається одними і тими ж чинниками, зміна яких діє на прибутковості r_i і r_j в одну і ту ж сторону.

2-й випадок: $K_{ij} = -1, i \neq j$. Хай $m = 2$. Тоді з (19) випливає:

$$V_p = Y_1^2 \sigma_1^2 + Y_2^2 \sigma_2^2 - 2Y_1 Y_2 \sigma_1 \sigma_2 = (Y_1 \sigma_1 - Y_2 \sigma_2)^2. \quad (25)$$

Звідки одержимо, що при

$$Y_2 = Y_1 \frac{\sigma_1}{\sigma_2}, V_p = 0. \quad (26)$$

Таким чином, з (24) можна зробити висновок, що при повній негативній кореляції існує такий розподіл, при якому ризик досягає нижньої межі, тобто повністю відсутній.

Висновки. Аналіз теоретичних концепцій антикризового управління дозволяє зробити висновок про те, що ефективне управління на підприємстві в сучасних умовах забезпечується впровадженням та використанням економіко-математичних моделей з врахуванням специфічних ризиків і оперативним визначенням організаційних і економічних показників при антикризовому управлінні.

У статті запропоновано концепцію антикризового управління, яку засновано на побудові моделі оптимізації з урахуванням ризику, що повною мірою забезпечує взаємодію всіх підрозділів підприємства для досягнення загальної мети підприємства, тобто – адаптацію до умов зовнішнього середовища. Це дасть змогу підприємству дослідити динаміку ризику, порівняти здобуті результати з метою і ступенем їх досягнення, що дозволяє суттєво підвищити ефективність управлінських рішень. Механізм антикризового управління спрямований на ефективне управління ризиком бізнесу з метою збереження стійкості в умовах постійних змін зовнішнього середовища.

Список використаних джерел:

- Антикризисное управление: Учебник / Под ред. Э.М.Короткова. – М.:ИНФРА-М, 2003.– 432с.
 В.В. Віглінський, П.І. Верчено, А.В. Сігал, Я.С. Наконечний. Економічний ризик: ігрові моделі. – К., 2002. – 456 с.
 Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: Учебное пособие. – 2-е изд., перераб и доп. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2002. – 160 с.
 Чернов В.А. Анализ коммерческого риска / Под. Ред. М.И. Баканова. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 128 с.
 Копчинська В.В. Проблеми антикризового управління реального сектора в сучасних умовах: колективна монографія/[Копчинська В.В. та ін] в авторській редакції учасників між. наук. прак. конф. Соціально економічні проблеми адаптації реального сектора в сучасних умовах – Донецьк: Ноулідж, 2013. – 256 с.
 Копчинська В.В. Управління діяльністю підприємства та основні підходи до оцінки ризику/Копчинська В.В. // Стратегія економічного розвитку України: теоретичні засади та механізми реалізації: у 3-х ч. – Ч.2. / 36. наук. праць / наук.ред. В.С. Лукач. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2016. – с.158-159
 Копчинська В.В. Моделювання антикризового управління на підприємстві [Електронний ресурс]/В.В.Копчинська-(1 файл: 3,57 МБ) //Актуальні проблеми автоматизації та управління. 2016, с. 84-88. – Заголовок з титулки екрана. - Режим доступу: http://www.av.lntu.edu.ua/csv/konference_2016.pdf

Рецензент д.е.н., професор Мороз Ю.Ю.

УДК 658:65.01

Кривов'язюк І.В., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, ДІАГНОСТИКА, ЕФЕКТИВНІСТЬ

В статті здійснено критичний аналіз підходів до визначення сутності поняття «управління розвитком підприємства» та запропоновано авторське його тлумачення. Запропоновано та реалізовано модель діагностики розвитку підприємства. Встановлено, що ефективність розвитку підприємства залежить від ефективності управління його діяльністю. Запропоновано стратегії та систему рішень щодо забезпечення перспективності розвитку машинобудівних підприємств.

Ключові слова: управління розвитком підприємства, концептуальна модель, діагностика рівня розвитку, ефективність розвитку, діагностика ефективності управління розвитком, стратегія розвитку.

Кривов'язюк І.

MANAGEMENT OF DEVELOPMENT OF ENGINEERING ENTERPRISES: ESSENCE, DIAGNOSTICS, EFFICIENCY

The critical analysis of approaches was conducted for defining the essence of the concept “management of enterprise’s development” and its author’s interpretation was suggested in the article. The model of diagnostics and enterprise development was suggested and implemented. It was established that the efficiency of the enterprise development depends on effective management of its activity. The strategy and system of solutions to ensure perspectiveness of development of engineering enterprises was suggested.

Keywords: management of enterprise development, conceptual model, diagnostics of development level, efficiency of development, diagnosis of efficiency of management development, strategy of development.

Кривов'язюк І.В.

УПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЕМ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: СУЩНОСТЬ, ДИАГНОСТИКА, ЭФФЕКТИВНОСТЬ

В статье осуществлен критический анализ подходов к определению сущности понятия «управление развитием предприятия» и предложено авторское его толкования. Предложена и реализована модель диагностики развития предприятия. Установлено, что эффективность развития предприятия зависит от эффективности управления его деятельностью. Предложено стратегии и систему решений по обеспечению перспективности развития машиностроительных предприятий.

Ключевые слова: управление развитием предприятия, концептуальная модель, диагностика уровня развития, эффективность развития, диагностика эффективности управления развитием, стратегия развития.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Дестабілізація економічного становища в Україні призвела до зниження конкурентоспроможності, погіршення фінансового стану, скорочення обсягів і збитковості виробництва, посилення залежності від ринкової кон'юнктури для абсолютної більшості підприємств, й зокрема, такої стратегічно важливої сфери господарювання як машинобудування. Застосовувані нині методи управління на машинобудівних підприємствах України базуються на використанні базових технологій та інструментів, які в умовах поглиблення інтернаціоналізації господарського життя та поглиблення кризових явищ є недостатньо ефективними та перешкоджають формуванню ефективних тактик та стратегій відновлення розвитку галузі. А, відтак, підкреслює необхідність здійснення управління якісними та кількісними змінами функціонально взаємопов'язаних між собою структурних компонент машинобудівних підприємств з метою забезпечення підвищення ефективності їх господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню проблем управління розвитком підприємства присвячено багато праць як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Це такі як О. Березін [1], О. Вініченко [3], Л. Жилінська [4], С. Пакулін [14], О. Пашенко [15], Р. Скриньковський [16], А. Ткаченко [17], А. Фоменко [18], М. Чорна [20] та ряд інших вчених [21-22]. Дана проблематика також знайшла свій розвиток у публікаціях автора [5-12]. Незважаючи на той факт, що управління розвитком підприємств досить часто ставало предметом дискусій та обговорення в науковому середовищі, у цьому напрямі все ще існує ряд невирішених питань. Потребу більш глибоких досліджень викликають аспекти, пов'язані з формуванням концептуального підходу щодо управління розвитком підприємств машинобудування із використанням результатів економічної діагностики їх стану, котрий повинен враховувати специфіку тих процесів, які забезпечують стійке та надійне функціонування підприємства та відносну сталість його розвитку.

Цілі статті. Метою статті є розкриття сутності та особливостей діагностики управління розвитком підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для будь-якого підприємства життєво необхідно володіти вмінням своєчасно перебудовувати систему управління, йти в ногу з науково-технічним прогресом, своєчасно оновлювати технічні засоби та технології, оновлювати асортимент і номенклатуру продукції, змінювати маркетингові підходи та збутову політику, забезпечувати безперервність досягнення поставлених цілей та завдань розвитку.

Аналіз публікацій перерахованих вчених сучасності свідчить, що «розвиток підприємства» розглядається ними як багатозначне поняття. Так, Л. Жилінська стверджує, що дане поняття охоплює не лише кількісні, але й якісні зміни щодо покращення ситуації в середині підприємства, які носять довготривалий характер, забезпечуючи підвищення його потенціалу і спроможність протидіяти негативним впливам середовища, завдяки адаптації, внутрішній стійкості та підвищенню життєздатності [4, с. 40]. Слід погодитись з такою думкою, проте автором не зазначається як саме підприємство має протидіяти негативним впливам середовища та забезпечувати вказані переваги.

А. Ткаченко зазначає, що «розвиток підприємства – це сукупність змін різної економічної природи, спрямованості, інтенсивності, що об'єктивно відбуваються у соціально-економічній системі підприємства під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а також призводять до переходу та фіксації підприємства у різних організаційно-економічних станах (відносно стійкого характеру)» [17, с. 87]. Тобто, як бачимо, саме поняття розглядається виключно як перехід підприємства з одного стану в інший, не акцентуючи увагу на тому, за допомогою чого відбуватиметься такий перехід.

Т. Янковець і Ю. Нагорна уточнюють сутність даного поняття, стверджуючи, що розвиток підприємства – це «сукупність кількісних, якісних та структурних змін підприємства під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, у результаті чого воно підтримує свою життєздатність, нарощує власний потенціал, підвищує гнучкість та адаптивність до умов господарювання, а також досягає і підтримує конкурентні переваги у довгостроковій перспективі» [22, с. 110]. Як бачимо, науковцями не вказано, за допомогою яких інструментів буде досягнуто конкурентних переваг на ринку.

О. Вініченко визначено основні характеристики розвитку підприємства як такі, що: досить складні і мають різний ступень невизначеності; носять інноваційний характер; передбачають структурні зміни у всіх сферах діяльності підприємства; ґрунтуються на ресурсних обмеженнях; узгоджуються з критеріями розвитку підприємства; мають довгострокові та незворотні наслідки; переводять підприємство з наявного стану в прогнозоване майбутнє [3, с. 55].

На нашу думку, розвиток підприємства – це процес, внаслідок якого відбувається перехід підприємства від одного якісного стану до іншого, що забезпечується дотриманням принципів, законів і закономірностей розвитку підприємства, а також реалізацією сукупності діагностичних процедур, які дозволяють встановити наявний стан і можливості його поліпшення з метою забезпечення переходу підприємства на вищий рівень розвитку.

Отож, концепція управління розвитком підприємства повинна базуватись на чіткому розумінні сутності об'єкта дослідження, тобто поняття «управління розвитком підприємства», критичний аналіз підходів у визначенні якого подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Критичний аналіз підходів до визначення сутності поняття «управління розвитком підприємства»(здійснено автором)

Автори	Підхід до тлумачення	Переваги	Недоліки
О. Березін [2, с. 242]	Процесний	- концентрація на конкретний вид діяльності; - вказано на зв'язки з функціями управління, інноваційними змінами.	- обмеженість застосування; - нечітко визначені цілі розвитку; - відсутній інструментарій реалізації процесу управління розвитком.
Л. Жилінська [4, с. 51]	Комплексний	- базується на реалізації стратегічних цілей; - враховує зв'язки середовища та компонент ресурсів, особливості сфер діяльності; - інтегроване узагальнення змісту.	- не вказує інструментарій реалізації цілей та завдань управління розвитком підприємства.
С. Пакулін, А. Пакуліна [14]	Системно-процесний	- враховує прямі впливи зовнішнього середовища та зв'язки компонент ресурсів; - розкриває концепти управління розвитком.	- ототожнення сутності розвитку з поняттям «сталий розвиток».
О. Пашенко [15, с. 101]	Системний	- вказує на мегацілі існування підприємства; - стверджує можливість штучних змін еволюції розвитку фірми.	- концентрується на досяжності рівня конкурентоспроможності; - не враховує механізмів досяжності поставлених цілей.
А. Фоменко [19, с. 189]	Системно-процесний	- враховує зв'язки видів діяльності, конкуренто-спроможності та довгострокового успіху; - вказує на необхідність встановлення цільових орієнтирів.	- обмеженість застосування; - відсутні чітко визначені процедури та методи удосконалення управління розвитком.
Н. Шандова [21]	Системний	- засновано на реалізації стратегічних цілей; - враховує зв'язки середовища та компонент ресурсів; - досягнення цілей базується на результатах діагностики стану підприємства.	- вузько спрямований, не враховує особливості комплексного бачення ситуації.

Критичний аналіз підходів до визначення сутності поняття «управління розвитком підприємства» дозволив встановити, що найкраще його зміст розкривається за умови застосування комплексного підходу.

З огляду на зазначене, вважаємо, що під управлінням розвитком підприємства слід розуміти цілеспрямований процес, що забезпечує реалізацію сукупності кількісних і якісних змін різної економічної природи, спрямованості та інтенсивності, які об'єктивно відображають перспективний стан підприємства, що формується під впливом факторів середовища, застосовуваного науково-методичного інструментарію та засобів управління, й зокрема, економічної діагностики.

Завдання такого управління можуть бути різними, залежно від поставлених цілей: вихід на новий рівень конкурентоспроможності, формування нових конкурентних

переваг, різке збільшення ринкової вартості активів компанії, значне нарощування потенціалу підприємства, вихід з кризового стану тощо.

Одним із найбільш застосовуваних інструментів у практиці визначення стану підприємства, а також пошуку резервів для забезпечення його подальшого розвитку, прогнозування перспектив зміни кількісних і якісних змін в системі функціонування підприємства виступає економічна діагностика.

Враховуючи аналіз низки наукових джерел [4; 6; 16], в яких доведено доцільність застосування комплексного підходу при здійсненні діагностики управління розвитком підприємства, пропонуємо надалі його реалізацію шляхом аналізу і оцінки тенденцій макроекономічних факторів, діагностики рівня розвитку підприємств, виявлення загрози кризових станів, а також ефективності управління розвитком підприємства у відповідності із рекомендованою концептуальною моделлю (рис. 1).

Розвиток економіки України нині відбувається в умовах поглиблення макроекономічних диспропорцій, а деформована вітчизняна економічна модель, побудована на високій імпортній залежності та надмірній експортній орієнтованості, виявилася критично вразливою до економічних шоків, що і було відзначено в аналітичній доповіді до Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році».

До кола тенденцій, які характеризують розвиток економіки країни слід віднести [1]: поглиблення рецесії національної економіки, що супроводжується скороченням ВВП в період 2013–2015 рр.; збільшення економічного розриву з економіками інших країн (обсяги номінального ВВП України на душу населення знизилися до рівня 2979 дол. США, що менше рівня Білорусі у 2,8 раза, Румунії – у 3,4 раза, Польщі – у 4,8 раза та країн ЄС – у 12,1 раза); скорочення експортного потенціалу (у 2014 р. – на 14,6 %); поглиблення стагнації в інвестиційній сфері (частка інвестицій у структурі ВВП у 2014 р. скоротилась до 14 % порівняно з 16,9 % у 2013 р.); загострення проблеми моральної та фізичної застарілості основних засобів загальний ступінь зношеності яких за всіма видами економічної діяльності сягнув 77,3 %; зниження внутрішнього попиту, що відбувається шляхом відсутності компенсації інфляційних процесів. Загрозами посилення економічних дисбалансів також виступають поступове скорочення промислового комплексу та деіндустріалізація вітчизняної економіки, вимушена мілітаризація економіки, збільшення бюджетно-боргових проблем у секторі державних фінансів.

Одним із найбільш потужних секторів економіки України нині виступає сектор машинобудування, обсяги виробництва в межах якого нині складає 90 млрд. грн, або 7,2 % від загального промислового випуску та 6,6 % ВВП України. Проте, цей показник в 2–4 рази нижче від рівня розвинутих країн і його динаміка має негативний характер. Лише за останні два роки обсяг виробництва машинобудівних підприємств скоротився майже на 40 % [11, с. 4].

Зважаючи на дані офіційної статистики [13], сучасне машинобудування України характеризують різноманітні тенденції функціонування та розвитку: скорочення обсягів промислової продукції; скорочення обсягів експорту продукції; скорочення обсягів залучення інвестиційних ресурсів на розвиток машинобудівного сектору; зростання тривалості життєвого циклу розробки, впровадження виробництва та реалізації інноваційної продукції; збільшення частки інноваційної продукції, що експортується в загальному обсязі виробленої промислової продукції.

Для подальшого дослідження нами обрано ряд машинобудівних підприємств, основним видом економічної діяльності яких є виробництво підшипників. На ринку України такими є ПрАТ «СКФ Україна» та АТ «ХАРП». Їх конкурентами на світовому ринку виступають: CXBearings, FersaBearings, KOYO, NSK Ltd., NTN Corp., SCHAEFFLER, SNR, Timken Company, VBF, ZKL (CZ) та ZKL Kinex (SK).

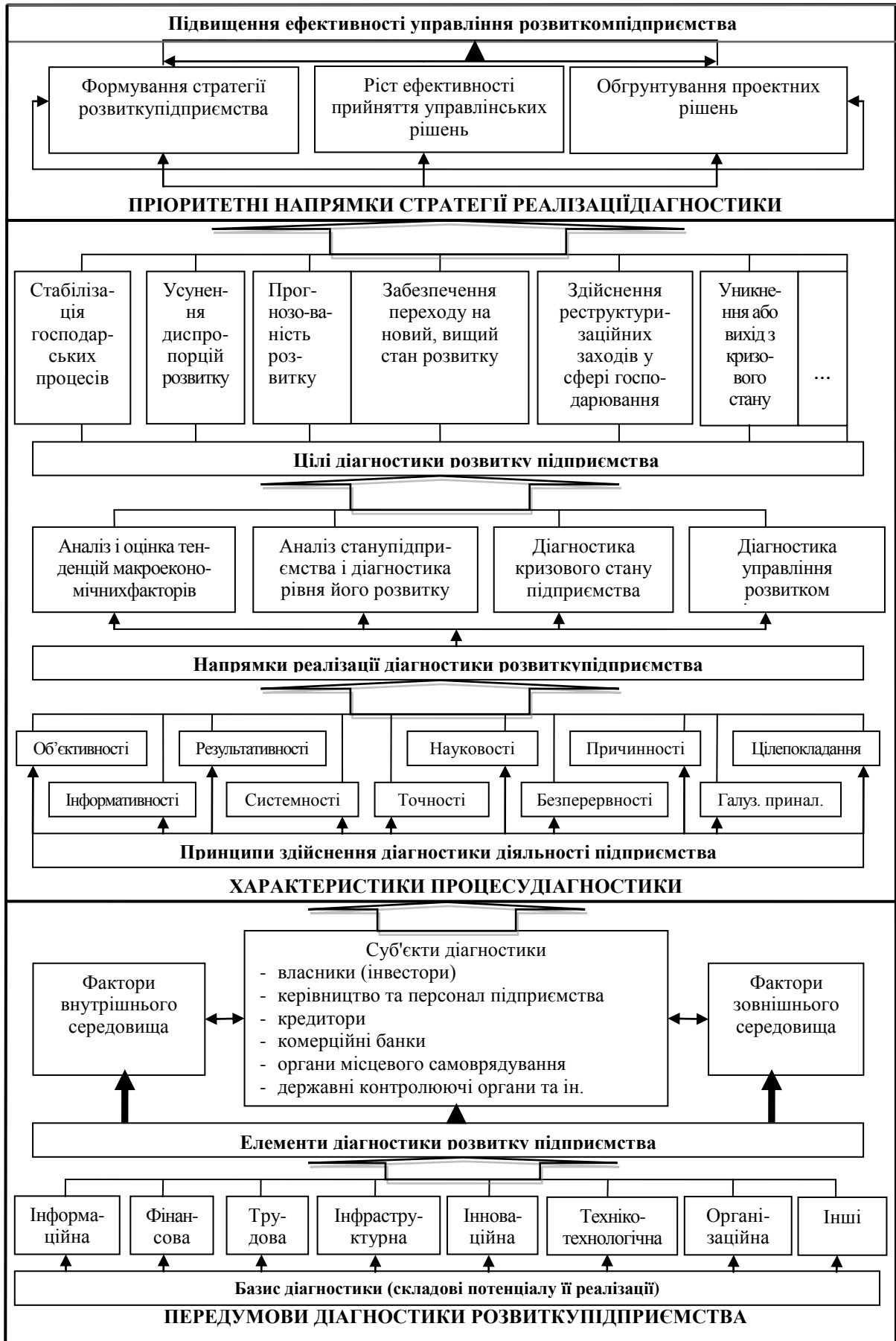

Рис. 1. Концептуальна модель діагностики розвитку підприємства

Для визначення рівня розвитку підприємств здійснено діагностику основних складових потенціалу ПрАТ «СКФ Україна», АТ «ХАРП» і TimkenCompany (США), яке займає найбільшу частку ринку серед підприємств-конкурентів, скориставшись методом «квадрат потенціалу» [18, с. 20–24], результати розрахунків зведено на рисунку 2. Джерелами розрахунків слугували фінансова звітність і звіти підприємств за 2015 рік.

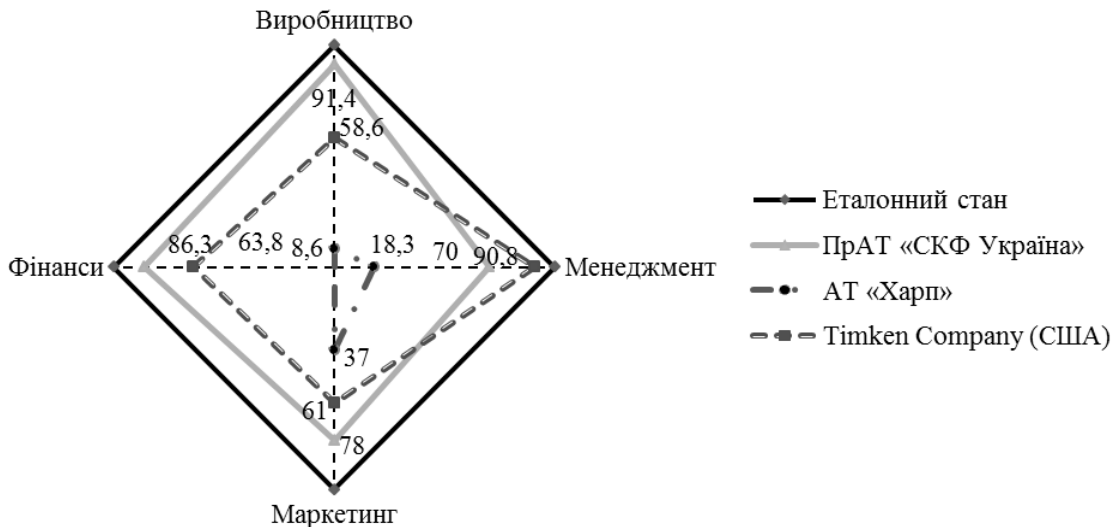

Рис. 2. Квадрат потенціалу досліджуваних машинобудівних підприємств

Як бачимо, ПрАТ «СКФ Україна» характеризує найкращий рівень використання наявного потенціалу, а основну проблему для заводу становить необхідність удосконалення системи менеджменту та організаційної структури; TimkenCompany (США) володіє переважно середнім рівнем використання потенціалу, одна з його складових «Організаційна структура і менеджмент» має найкращий рівень використання потенціалу, проте загалом потенціал має нестійкий фінансовий стан, що за останніх три роки значно погіршився та характеризується збитками; АТ «ХАРП» володіє дуже невеликим потенціалом, а його фінансовий стан критичний.

Для оцінювання рівня розвитку підприємства на основі отриманих значень векторів розвитку пропонуємо використовувати наступну шкалу (уточнено за [4, с. 184]):

1. Кризовий рівень – [0; 20]. Характеризує стан підприємства як незадовільний, показує низький рівень функціонування та розвитку підприємства.

2. Низький рівень – [21; 35]. Характеризує недостатній рівень ефективного функціонування та розвитку підприємства, керівництво намагається подолати кризові явища, але стан не є задовільним.

3. Задовільний рівень [36; 55]. Показує нормальний рівень функціонування та розвитку підприємства, але воно ще потребує нарощування деяких аспектів діяльності з метою виведення підприємства на новий рівень.

4. Середній рівень [56; 75]. Стабільний стан підприємства, достатній для підтримки належного рівня рентабельності та платоспроможності.

5. Високий рівень [76; 90]. Усі аспекти діяльності функціонують на достатньо високому рівні, підприємство впроваджує інноваційні заходи щодо подальшого розвитку та вдосконалення процесів.

6. Еталонний рівень [91; 100]. Найвищий рівень розвитку підприємства, який передбачає постійне вдосконалення усіх аспектів діяльності на фоні його ефективного функціонування.

Результати діагностики рівня розвитку машинобудівних підприємств подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати діагностики рівня розвитку машинобудівних підприємств

Складові потенціалу розвитку	TimkenCompany	ПрАТ «СКФ Україна»	АТ «ХАРП»
1. Виробництво	середній	еталонний	критичний
2. Організаційна структура і менеджмент	еталонний	середній	критичний
3. Маркетинг і збут	середній	високий	низький
4. Фінанси	середній	високий	критичний
Загальний рівень розвитку підприємства	середній	високий	критичний

Результати оцінки загрози кризового стану для досліджуваних машинобудівних підприємств зведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінка загрози кризового стану машинобудівних підприємств за моделями банкрутства у 2015 році

ПрАТ «СКФ Україна»	АТ «ХАРП»	TimkenCompany (США)
<i>Модель банкрутства Альтмана</i>		
Відсутність кризового стану	Глибока криза	Легка криза
<i>Модель Спрінгейта</i>		
Відсутність кризового стану	Глибока криза	Помірна криза
<i>Модель Таффлера</i>		
Відсутність кризового стану	Глибока криза	Помірна криза
<i>Модель Ліса</i>		
Відсутність кризового стану	Глибока криза	Помірна криза

Якщо аналізувати рівень загрози кризового стану на машинобудівних підприємствах, то бачимо, що для TimkenCompany (США) характерна помірна загроза кризового стану; для ПрАТ «СКФ Україна» за усіма моделями характерний діагностований стан – відсутність кризового стану; для АТ «ХАРП» характерна глибока криза, про що свідчить динаміка усіх фінансових показників.

Слід відмітити, що ефективність управління розвитком підприємства є узагальненням статичних та динамічних значень показників ефективності його функціонування, побудови планів діяльності на тактичну чи стратегічну перспективу, прогнозування стану зовнішнього середовища та формування компетенцій відповідно до зовнішніх та внутрішніх факторів.

Серед використовуваних підходів до оцінювання ефективності управління розвитком підприємства (селективний, ситуативний та комплексний) надаємо перевагу комплексному підходу, методика реалізації якого найбільш повно відобразить рівень ефективності такого управління.

До умов формування такої методики пропонуємо віднести динамічний характер розрахунків з оцінкою стану підприємства, системність оцінювання за необхідними сферами та напрямками діяльності, а також врахування характерних особливостей розвитку, як процесу. Її реалізація забезпечить розробку вихідних даних для побудови матриці вибору стратегій розвитку підприємства.

Визначимо ефективність розвитку досліджуваних машинобудівних підприємств, скориставшись системою індикаторів співвідношення доходів і витрат, розрахунок яких наведено у таблиці 4.

Щоб оцінити ефективність управління розвитком підприємств машинобудування пропонуємо визначити, яку віддачу дають управлінські витрати у кількісному вимірі, розраховавши відповідний показник:

$$EY_{\text{розв}} = P_{\text{в}} / P_{\text{у}}, \quad (1)$$

де $P_{\text{в}}$ – валовий прибуток підприємства;

$P_{\text{у}}$ – витрати на управління розвитком.

Таблиця 4

Показники ефективності розвитку машинобудівних підприємств

Показники	Досліджуваний період			
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
TimkenCompany				
1. Чистий дохід від реалізації продукції, млн дол	3359,5	3035,4	3076,2	2872,3
2. Коефіцієнт росту доходу від реалізації	0,816	0,904	1,013	0,934
3. Сукупні витрати, млн. дол	2331,5	2167,0	2178,2	2078,4
4. Коефіцієнт росту сукупних витрат	0,798	0,929	1,005	0,954
5. Економічна ефективність (п.2/п.4)	1,023	0,973	1,008	0,979
6. Співвідношення ефективності та витрат (п.5/ п.4)	1,282	1,047	1,003	1,026
ПрАТ «СКФ Україна»				
1. Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	696726	752538	1064194	1480893
2. Коефіцієнт росту доходу від реалізації	1,022	1,080	1,414	1,392
3. Сукупні витрати, тис. грн	584208	603733	723877	944822
4. Коефіцієнт росту сукупних витрат	1,051	1,033	1,199	1,305
5. Економічна ефективність (п.2/п.4)	0,972	1,045	1,179	1,067
6. Співвідношення ефективності та витрат (п.5/ п.4)	0,925	1,012	0,984	0,817
АТ «ХАРП»				
1. Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	745751	463847	302689	327093
2. Коефіцієнт росту доходу від реалізації	0,915	0,622	0,653	1,081
3. Сукупні витрати, тис. грн	647009	467903	284833	297695
4. Коефіцієнт росту сукупних витрат	0,928	0,723	0,609	1,045
5. Економічна ефективність (п.2/п.4)	0,986	0,860	1,072	1,034
6. Співвідношення ефективності та витрат (п.5/ п.4)	1,062	1,190	1,761	0,990

Динаміку ефективності розвитку підприємств відобразимо графічно (рис. 3).

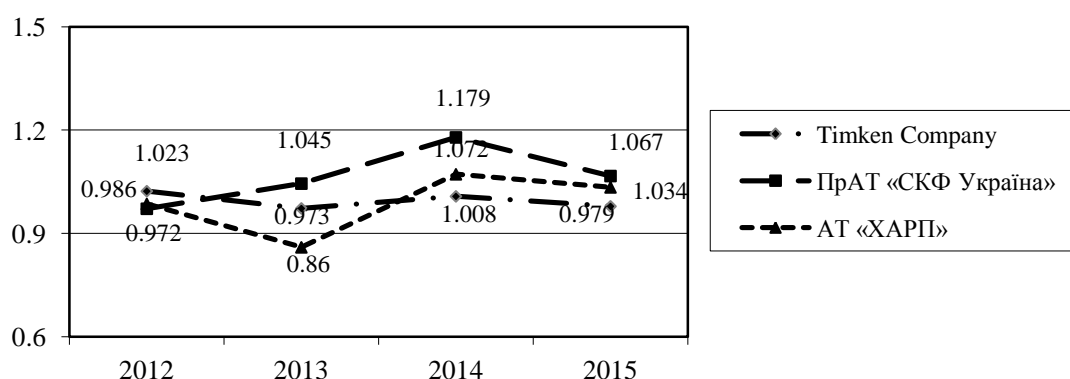

Рис. 3. Динаміка ефективності розвитку машинобудівних підприємств

Для оцінювання ефективності управління розвитком підприємства пропонуємо використовувати наступну шкалу: неефективне управління – $[-\infty; 0]$; низька ефективність управління – $[0,01; 0,5]$; задовільна ефективність управління $[0,51; 1,00]$; достатній рівень ефективності управління $[1,01; 2,00]$; високий рівень ефективності управління $[2,01; \infty]$.

Результати діагностики представимо у таблиці 5.

Отже, за даними дослідження бачимо, що рівень ефективності управління розвитком для TimkenCompany впродовж 2012–2015 рр. лишається на достатньому рівні. Якщо порівнювати результати дослідження, представлені в табл. 4 і табл. 5, то виявиться чітка залежність між динамікою ефективності управління розвитком підприємства та динамікою ефективності його розвитку: чим вище ефективність управління, тим вище ефективність показників розвитку підприємства.

Таблиця 5

Динаміка ефективності управління розвитком та його діагностика

Показники	Досліджуваний період			
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
TimkenCompany				
1. Валовий прибуток, млн дол	1028,0	868,4	898,0	793,9
2. Витрати на управління, млн дол	554,5	546,6	542,5	494,3
3. Ефективність управління (п.1/п.2)	1,85	1,59	1,66	1,61
Рівень ефективності управління	достатній	достатній	достатній	достатній
ПрАТ «СКФ Україна»				
1. Валовий прибуток, тис. грн	112518	148805	340317	536071
2. Витрати на управління, тис. грн	20915	17608	25987	33474
3. Ефективність управління (п.1/п.2)	5,38	8,45	13,10	16,01
Рівень ефективності управління	високий	високий	високий	високий
АТ «ХАРП»				
1. Валовий прибуток, тис. грн	98742	-4056	17856	29398
2. Витрати на управління, тис. грн	58919	54537	47428	54856
3. Ефективність управління (п.1/п.2)	1,68	-0,07	0,38	0,54
Рівень ефективності управління	високий	неефективне управління	задовільний	задовільний

Для ПрАТ «СКФ Україна» впродовж 2012–2015 рр. рівень ефективності управління розвитком стабільно лишається на високому рівні, спостерігається тенденція даного показника до зростання. Ефективність розвитку підприємства залежить від ефективності управління розвитком підприємства у 3 з 4 досліджуваних періодів.

Для АТ «ХАРП» протягом 2012–2015 рр. маємо: у 2012 р. – високий рівень ефективності управління розвитком; у 2013 р. – неефективне управління; у 2014–2015 рр. – задовільний рівень ефективності управління. Ефективність розвитку підприємства залежить від ефективності управління розвитком у 3 з 4 досліджуваних періодів.

Таким чином, дослідження показало, що проведення діагностики діяльності машинобудівних підприємств з позицій виявлення рівня їх розвитку є необхідним інструментом, що дозволяє встановити можливі резерви нарощування потенційного рівня розвитку підприємства. До того ж, здійснення ефективного управління розвитком машинобудівних підприємств є необхідною передумовою позитивних змін показників ефективності розвитку підприємств як України, так і зарубіжних компаній, при чому для останніх дана закономірність підтверджується стовідсотково.

Висновки. Управління розвитком підприємства на сучасному етапі здійснення ринкових відносин потребує пильної уваги зі сторони науковців і практиків, адже вимагає своєчасного діагностування рівня розвитку підприємства, оцінки ефективності управління розвитком з метою розробки заходів з удосконалення наявного стану.

Нині управління розвитком підприємства слід тлумачити як цілеспрямований процес, що забезпечує реалізацію сукупності кількісних і якісних змін різної економічної природи, спрямованості та інтенсивності, які об'єктивно відображають перспективний стан підприємства, що формується під впливом факторів середовища, застосовуваного науково-методичного інструментарію та засобів управління, й зокрема, економічної діагностики.

Встановлено, що найліпше розвиток підприємства забезпечується використанням концепції управління, яка має ґрунтуватись на відповідних принципах, передбачати здійснення змін у структурному та системно-процесному аспектах, ефективну реалізацію функцій управління, та забезпечувати перехід на якісно новий стан системи, тривалий збалансований розвиток підсистем, відбуватись в межах встановлених цілей та завдань розвитку за допомогою відповідного управлінського інструментарію.

Забезпечення реалізації цілей та завдань управління розвитком підприємства повинне супроводжуватись діагностуванням стану та рівня розвитку підприємства, діагностування рівня прояву кризового стану та оцінки ефективності управління розвитком, що повинне відбуватись в рамках комплексного підходу та реалізації концептуальної моделі діагностики розвитку підприємства.

Результати дослідження машинобудівних підприємств у сфері виробництва підшипників показали недовикористання ними наявних можливостей розвитку. Певною мірою це пояснюється впливом кризових явищ. Додатково виявлено чітку залежність між динамікою ефективності управління розвитком підприємства та динамікою ефективності його розвитку: чим вище ефективність управління, тим вище ефективність показників розвитку підприємства.

За результатами дослідження для ПрАТ «СКФ Україна» рекомендуємо стратегію диверсифікованого зростання, для АТ «ХАРП» та Timken Company – стратегію інтегрованого зростання, що допоможе пристосуватися машинобудівним підприємствам до майбутніх умов задля їхнього якісного безперервного розвитку, покращення адаптивності та ефективності діяльності.

З метою покращення економічних результатів та подальшого зростання пропонується реалізація системи проектних рішень: для Timken Company – розширення фірми шляхом придбання нової власності в інших країнах; для АТ «ХАРП» з метою виходу з кризового стану та підвищення рівня розвитку усіх складових потенціалу – впровадити у виробництво новий вид продукції CRU–дуплекс (циліндричний здвоєний підшипник для вантажних і пасажирських електровозів); для ПрАТ «СКФ Україна» з метою нарощування прибутку – запровадити виробництво нової продукції (надточних підшипників SKF Super-Precision, SKF Energy Efficient).

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє тазовнішнє становище України в 2015 році». – К.: НІСД, 2015. – 684 с.
2. Березін О. В. Компаративний аналіз наукових підходів до поняття «управління розвитком підприємств торгівлі» / О. В. Березін, О. М. Мезенцева // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 240–246.
3. Вініченко О. М. Характеристика, види та сутність розвитку підприємства / О. М. Вініченко // Агросвіт. – 2015. – № 15. – С. 49–57.
4. Жилінська Л. О. Управління розвитком машинобудівних підприємств на стратегічну перспективу [Текст] : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Жилінська Людмила Олександрівна ; Держ. ВНЗ «Приазов. держ. техн. ун-т». – Маріуполь, 2016. – 436 с.
5. Кризов'язюк І. В. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / І. В. Кризов'язюк. – К. : Кондор, 2008. – 360 с.
6. Кризов'язюк І. В. Економічна діагностика [текст] : навч. посіб. / І. В. Кризов'язюк. – 2-ге видання. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 456 с.
7. Кризов'язюк І. В. Комплексна економічна діагностика підприємства: монографія / І. В. Кризов'язюк, Т. В. Божидарнік. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2012. – 226 с.
8. Кризов'язюк І. В. Сутнісна характеристика та типологія економічної діагностики підприємства / І. В. Кризов'язюк // Наука й економіка. – Випуск 2 (14). – Хмельницький, 2009. – С. 181–191.
9. Кризов'язюк І. В. Сучасні вектори діагностування економічного стану підприємств / І. В. Кризов'язюк // Актуальні проблеми ринкової економіки. – № 5. – 2009. – С. 147–158.
10. Кризов'язюк І. В. Теоретичні засади фінансової діагностики підприємства / І. В. Кризов'язюк, О. Я. Кость // Економічні науки. Серія “Економічна теорія та економічна історія”. Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. Випуск 4 (15). – Луцьк, 2007. – С. 232–247.
11. Кризов'язюк І. В. Управління стратегічними можливостями машинобудівних підприємств [Текст] : монографія / І. В. Кризов'язюк, Р. М. Стрільчук. – Рівне: Волин. обереги, 2016. – 280 с.
12. Кризов'язюк І. В. Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи: системно-аналітичний підхід : монографія / І. В. Кризов'язюк. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2012. – 392 с.
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Пакулін С. Л. Управління сталим розвитком сучасного підприємства [Електронний ресурс] / С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна // Траектория науки. – 2016. – №3 (8). – Режим доступу: <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/50>.
15. Пашенко О. П. Стратегічне управління розвитком підприємства / О. П. Пашенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. Том 2. – С. 99–103.

16. Скриньковський Р. М. Комплексна діагностика розвитку підприємства: концепція, параметри, методи [Електронний ресурс] / Р. М. Скриньковський // Економіка. Управління. Інновації. – 2015. – Випуск 1 (15). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_1_33.
17. Ткаченко А. М. Сучасні підходи до управління розвитком підприємства / А. М. Ткаченко // Економіка і регіон. – 2014. – № 1 (44). – С. 85–90.
18. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2006. – 316 с.
19. Фоменко А. В. Удосконалення управління розвитком підприємств машинобудівної галузі / А. В. Фоменко, Ю. І. Кучмай // Вісник НТУ «ХП». – 2014. – № 65 (1107). – С. 187–193.
20. Чорна М. В. Особливості управління розвитком підприємств ресторанного господарства [Електронний ресурс] / М. В. Чорна // Ефективна економіка. – 2015. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3710>.
21. Шандова Н. В. Управління стійким розвитком підприємств машинобудування: методологічні підходи [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Шандова Наталія Вікторівна ; Одес. нац. екон. ун-т. – Одеса, 2015. – 40 с.
22. Янковець Т. М. Теоретичні аспекти розвитку підприємств у сучасних умовах / Т. М. Янковець, Ю. А. Нагорна // Вісник КНУТД. – 2015. – № 2 (85). – С. 108–113.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

UDK 339.137

Lorvi I., Ph.D

Kovtyn A., student

Patsalay O., student

Lutsk National Technical University

MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

The publication deals with the theoretical basis of management of competitiveness of industrial enterprises and studied approach to understanding the essence of «competitiveness». The systematization and characterization methods to assess the competitiveness of industrial enterprises.

Keywords: competition, competitive advantages, competitiveness, competitiveness evaluation methods.

Лорві І. Ф., Ковтун А. А., Пацалай О. В.

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У публікації розглянуто теоретичні основи управління конкурентоспроможності промислового підприємства та досліджено підходи до розуміння сутності «конкурентоспроможність підприємства». Проведена систематизація та характеристика методів оцінки конкурентоспроможності промислового підприємства.

Ключові слова: конкуренція, конкурентні переваги, конкурентоспроможність підприємства, методи оцінки конкурентоспроможності.

Лорви И. Ф., Ковтун А. А., Пацалай О. В.

УПРАВЛЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В публикации рассмотрены теоретические основы управления конкурентоспособности промышленного предприятия и исследованы подходы к пониманию сущности «конкурентоспособность предприятия». Проведена систематизация и характеристика методов оценки конкурентоспособности промышленного предприятия.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентные преимущества, конкурентоспособность предприятия, методы оценки конкурентоспособности.

Problem setting and its relationship with important scientific and practical tasks. The stability of enterprise at the market and ability to satisfy all requirements of consumers necessitates implementation of new approaches to management of

competitiveness of enterprises. Dynamic market development force enterprises to deepen in the process of search of unique competitive edges that will allow to provide the proper level of development and take the deserving place among competitors.

One of foreground tasks for an industrial enterprise there is creation of control system that will provide success with competitive activity in the future. A management of enterprise a competitiveness is only the constituent of general management firm, rather this is the mechanism of providing of survival in the conditions of competition.

Recent research and publications analysis. Theoretical and practical aspects of management the competitiveness of enterprises reflected in the works of such Ukrainian scientists, namely: Pokropivny S., Kuzmin O., Balabanova L., Vasilenko, V., Kobylecki L. etc. After analyzing the scientific sources, it is possible to define that the methodical approaches to the complex estimation of competitiveness of enterprise need to be improved.

The purpose of the article is the study of the theoretical and applied foundations and development of practical recommendations to improve management of competitiveness of industrial enterprise.

The main results and their rationale. Depending on theoretical soil and sphere of activity scientists on differently interpret this concept, and accordingly, there is a change of control system by the constituents of competitiveness of enterprise.

Research of definition of concept "competitiveness of enterprise" is presented in a table 1.

Table 1

Interpretation of the term "competitiveness of enterprise" by different scholars

Author	Definition and interpretation
V. A. Vasilenko [1, p. 85]	The company's competitiveness – the ability to effectively economic activity and its practical implementation in a competitive market.
I. Z. Dolzhansky [2, p. 28]	Enterprise competitiveness is the ability to effectively use own and borrowed resources in a competitive market.
S. F. Pokropivny [3, p. 350]	The company's competitiveness means its ability to effectively economic activity and profitability in a competitive market. That is, the competitiveness of enterprises is the ability to ensure the production and sale of competitive products.
L.S.Kobylecki [4, p. 81]	The competitiveness of the enterprise – define the indicators which characterizing the efficiency of production, financial condition of the company, efficiency of the marketing and promotion of the product compared to enterprises-competitors, as well as indicators of competitiveness of goods.
Encyclopedia of the businessman, manager, economist [5, p. 297]	Competitiveness of enterprise - level it competence in comparison with other companies-competitors on parameters such as technology, practical skills and professional knowledge of the staff, the level of strategic and current planning, policy distribution, management level, communication, quality production system of government, etc.
Z. E. Shershneva [6, p. 67]	Enterprise competitiveness is the level of competence in relation to other companies competing in the accumulation and utilization of productive capacities in a certain direction, as well as its individual components:technology, resources, management, skills and knowledge of staff, which finds expression in such result indicators as product quality, profitability, productivity etc.
Jean-Jacques Lambert [7, p. 132]	Enterprise competitiveness is the ability to meet the needs of customers better than do competitors.

On the basis of analysis of evolution of concept "competitiveness of enterprise", it is possible to distinguish such basic approaches in relation to his interpretation:

1) possibility of increase the efficiency of activity of the company (V.Vasilenko , S. Pokropivnyy);

2) the ability of an enterprise to take advantage comparatively with other subjects of market within the limits of industry, inside and outside the country (L. Kobylatsky)

- 3) efficient use of resources (V. Dovbenko)
- 4) ability to conduct successful competitive activity (A. Lyukshynov);
- 5) property of subject to compete with other market`s subjects (V. Ponomarenko);
- 6) comparative advantage in relation to other firms of the same industry into a national economy and abroad (I. Dolzhansky).

Summarizing all higher aiming of determination, it is possible to say that competitiveness is ability and performance of a firm, sub-sector or country to sell and supply goods and services in a given market, in relation to the ability and performance of other firms, sub-sectors or countries in the same market.

Thus, a basic task to the vehicle of management an enterprise consists in forming of the management system in relation to establishment and improvement of competitive edges, that implementation of certain functions of management in direction of production and realization of competitive products, which it can to realize by means of corresponding facilities of planning, organization, motivation, control and regulation. Plenty methods of estimation of competitiveness of enterprise is described in economic scientific literature. Notably, they all differ in key aspects, elements, indexes, process. That is why the only faithful determination not exist. Through that, leaning on working of literary sources, will distinguish the basic methods of estimation of competitiveness enterprises that is presented in a table 2.

Table 2

Description of basic methods of estimation of competitiveness of enterprise

Method name	Method description	Indexes of estimation
1	2	3
Competitive edhes theory	These methodology based on dividing of competitive edges into: - «consumer values» – products properties that is able to satisfy consumer need - «values for producer» – economy is on charges as a result of increase of the labour and improvement of technology productivity	1) change of market of enterprise share; 2) the relative market share is in relation to an enterprise-competitor.
Theory of effective competition	The basic constituent of providing of competitiveness of enterprise is the successfully organized work of all services and subdivisions. On efficiency of activity each the plenty of factors and resources of enterprise influences of subdivisions. An estimation must be conducted after 4 groups of indexes.	1) charges on the production of unit of products, фондовіддача, profitability of commodity, labour productivity; 2) coefficients: autonomy, solvency, absolute liquidity, circulating of turnover means; 3) profitabilities of sales, coefficient: overstocked with goods by the prepared products, loading of production capacities, efficiency of advertisement and sales promotion; 4) qualities of commodity and his price.
Estimation of financial firmness of enterprise	The estimation of competitiveness of enterprise comes true on the basis of determination of basic productive indexes that on the basis of theory of matrix and vectorial algebra give an opportunity to define the level of financial firmness of enterprise taking into account the provision of competitors.	1) ROA; 2) profitabilities of investments; 3) profitabilities of capital productive assets; 4) profitabilities of products(works, services); 5) assets ratio; 6) coefficient of circulating of turnover means; 7) coefficient of concentration of property asset; 8) coefficient of manoeuvrability; 9) coefficient to absolute liquidity.
Estimation of financially-economic activity of enterprise	Estimation of financially-economic activity of enterprise allow to characterize the competitiveness of enterprise, from the point of view of estimation of cost of enterprise, it is set that the criterion of efficiency of enterprise is an increase of welfare of proprietors (shareholders, proprietors of part)	Approaches in relation to determination of cost of enterprise : 1)profitable approach; 2) comparative(market) approach; 3) expense(on the basis of assets) approach.

table. 2 (continuation)

1	2	3
Method of differences	Comparison of indexes of enterprise relatively only indexes of one competitor.	Use only quantitative indicators to assess condition.
Benchmarking	This method give an opportunity for company studies the "best" products and marketing process, that is used by direct competitors that work at the market, for the exposure of possible methods of perfection of own positions.	1) market share; 2)product quality; 3) price; 4) technology of production; 5) cost of production; 6) profitability; 7) labor productivity; 8) sales; 9) sales channels; 10) closeness to the sources of raw materials; 11) quality of manager's team; 12) new products; 13)internal pritses prices; 14) reputation of firm.
Advanced grading methods	A method determines generals, strengths and weaknesses of enterprise that is estimated, in a fight against competitors. Application of this method is base on location of enterprises-competitors after every object of estimation by ranking of the attained values of indexes.	Application is for the estimations of both quantitative and quality indexes.
Method of points	Application of this method gives an opportunity to get the summarizing quantitative estimation of provision of enterprises in competitive activity at presence of a few competitors.	Basic performance of enterprise indicators a ball value on the basis of that the ball estimation of competitiveness is formed is appropriated.

* compiled by the authors on basis [8-14]

So, scientists distinguish many approaches for the estimation of competitiveness of enterprise, but among all it is expedient to distinguish two groups that are most used in world practice : analytical and graphic.

To the group of analytical methods include: evaluation on the basis of consumer cost; a rating evaluation(financial and economic method), evaluation, is on the basis of effective competition and evaluation on the basis of market share.

To the graphic methods will take the polygon of competitiveness and matrix methods of evaluation of competitiveness of enterprise : BCG matrix, the matrix «Mc Kinsey» matrix SWOT-analysis, Porter's matrix and mapping of strategic groups.

The large variety of methods serves as only a certain barrier, in fact, all present methods it costs to unite at a group that will promote the level of systematization. Analytical methods give an opportunity exactly to expect necessary parameters, in that time as the graphic improve their way of perception. Without regard to the improvement of perception, graphic methods very often appear inexact, through the different ways of collection of information that can result in the biased conclusions. The width of the existing methods gives an opportunity to the enterprises, using a few from them, more valuably to carry out the estimation of level of competitiveness of their enterprise.

Conclusions. Importantly, the Ukrainian companies carry out the activity in constantly changeable economic terms, that eliminates ability of inhibition medium- and long-term plans in their activity. And finally, the difficulty finding partners and absence of a unified communications system between an enterprise brakes their development and compel to spend additional funds on development of this sphere. Summarizing, the main task of guidance of firm remains organization of process of creation цомпетітiвe edges and maintenance of market positions.

References:

1. Василенко В. О. Стратегічне управління / В. О. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 396 с.
2. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. / І. З. Должанський, Т. О. Загорна. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

3. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства : підручник / С. Ф. Покропивний. – К. : КНЕУ, 2001. – 526 с.
4. Кобиляцький Л. С. Управління конкурентоспроможністю / Л. С. Кобиляцький. – К. : Зовнішня торгівля, 2003. – 302 с.
5. Енциклопедія бізнесмена, менеджера, економіста / під ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 706 с.
6. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : навч. посіб. / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.
7. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Жан-Жак Ламбен ; пер. с франц. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.
8. Немцов В. Д. Стратегічний менеджмент: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / В. Д. Немцов, Л. Є. Довгань. – К. : ТзОВ «УВПК «ЕксОб», 2004. – 559 с.
9. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н. П. Тарнавська. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 570 с.
10. Грабовецький Б. Є. Економічний аналіз : навчальний посібник / Б. Є. Грабовецький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
11. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент : підручник / В. М. Шелудько. Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2013. – 375 с.
12. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки : навч. посіб. / В. І. Захарченко, Н. М. Корсікова, М. М. Меркулов. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
13. Завьялов П. С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах : учебное пособие / П. С. Завьялов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 496 с.
14. Балабанова Л. В. Управління конкурентоспроможністю підприємств : навчальний посібник / Л. В. Балабанова, Г. В. Кривенко, І. В. Балабанова. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 256 с.

Рецензент д.е.н., професор Коцїй О.В.

УДК 330.341.1.001.76

Мацко Н.Г., аспірант

Одеський національний політехнічний університет

ІННОВАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Публікація присвячена дослідженню сутності інноваційної інфраструктури та особливостей її формування. Представлено негативні чинники впливу та заходи щодо підвищення ефективності функціонування інноваційної інфраструктури. Також висвітлено поняття інноваційно-орієнтованого підприємства із схемою вибору комбінацій інновацій в залежності від цілей інноваційно-орієнтованого промислового підприємства, що сприятиме досягненню синергетичного ефекту.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, розвиток інноваційної інфраструктури, інноваційно-орієнтоване підприємство, синергетичний ефект.

Matsko N.

INNOVATION INFRASTRUCTURE AS A FACTOR OF INNOVATION ORIENTED INDUSTRIAL ENTERPRISES

The publication is devoted to research infrastructure and innovative nature of the features of its formation. Presented by the negative impact of factors and measures to improve the functioning of innovation infrastructure. Also highlighted the concept of innovation-oriented enterprises with innovation pattern choice of combinations depending on the purpose of innovation-oriented industrial enterprises that will contribute to achieving synergies.

Keywords: innovative infrastructure, development of innovation infrastructure, innovation-oriented enterprise, synergistic effect.

Мацко Н.Г.

ІННОВАЦИОННАЯ ИНФРАСТРУКТУРА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Публикация посвящена исследованию сущности инновационной инфраструктуры и особенностей ее формирования. Представлены негативные факторы влияния и меры по повышению эффективности функционирования инновационной инфраструктуры. Также освещены понятие инновационно-ориентированного предприятия со схемой выбора комбинаций инноваций в зависимости от целей инновационно-ориентированного промышленного предприятия, что будет способствовать достижению синергетического эффекта.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, развитие инновационной инфраструктуры, инновационно-ориентированное предприятие, синергетический эффект.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Забезпечення сталого економічного розвитку є метою кожного промислового підприємства. Саме інноваційна активність підприємств виступає чинником, що забезпечує більш високі фінансові результати та високі конкурентні позиції. Вона забезпечує стійкість підприємства до змін середовищ функціонування та сприяє підвищенню інвестиційних можливостей. Ефективність проведення інноваційної діяльності залежить від багатьох чинників впливу. Одним із важливих чинників є рівень розвитку інноваційної інфраструктури, котра відображає економічний потенціал країни та забезпечує учасників інноваційної діяльності необхідними ресурсами.

Для забезпечення ефективності кожної із стадій інноваційного процесу необхідно забезпечити інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність проекту. На ряду з цим, належний рівень техніко-технологічної бази підприємства забезпечує можливість впроваджувати новацію (радикальну або поліпшуючу). Вирішенням цих питань є створення ефективної функціонально повної інноваційної інфраструктури. На сучасному етапі національна інноваційна структура не розвинена в повному обсязі та не охоплює усі стадії інноваційного процесу, а існуючі елементи не взаємодіють із зовнішнім середовищем функціонування та потребують упорядкування діяльності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

На протязі останнього періоду питанням формування та проблемам розвитку інноваційної інфраструктури присвятили свою увагу багато науковців-економістів, такі як: Н.І. Лапіна, П.Г. Перерва, В. П. Соловйов, Л.І. Федулова, М. Г. Чумаченко, Н.І. Чухрай та ін. Не зважаючи на глибокі наукові теоретичні та практичні дослідження нерозвиненість та функціональна неповнота національної інноваційної інфраструктури залишають питання формування та підвищення ефективності функціонування інноваційних структур відкритими.

Цілі статті. Цілями статті є дослідження поняття, чинників впливу та особливостей формування інноваційної інфраструктури; обґрунтування необхідності розвитку інноваційної інфраструктури для ефективного функціонування інноваційно-орієнтованих промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

За даними Global Innovation Index у 2016 році Україна зайняла 56 місце серед 128 країн світу, що на 8 позицій вище показника 2015 року. Оцінка проводилась за наступними напрямками: рівень інвестицій в науково-технічну діяльність, рівень впровадження інновацій, інвестиції в освіту та рівень розвитку інфраструктури. Також значна увага приділяється інноваційному розвитку промисловості країни з боку держави, про що свідчать законодавчі акти та пріоритетні програми розвитку. Але непослідовність та змістовна незв'язаність між різними законними та підзаконними актами стримує розвиток національної інноваційної інфраструктури.

Закон України «Про інноваційну діяльність» трактує поняття «інноваційна інфраструктура» як сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) [1].

Оскільки, інноваційна інфраструктура є складовою ринкової інфраструктури, серед основних її функцій можна виділити забезпечуючу, координаційну, посередницьку та системоутворюючу [2, с. 35]. Кожна із функцій забезпечується організаційно-економічним механізмом реалізації, тобто елементами інноваційної інфраструктури.

До елементів інноваційної інфраструктури слід відносити: державні інноваційні фінансово-кредитні установи, венчурні компанії та фонди, зони інтенсивного науково-технічного розвитку (технополіси), соціотехнополіси, технологічні парки, наукові парки, інноваційні центри, бізнес-інкубатори (інноваційні, технологічні), центри високих інформаційних технологій, центри трансферу технологій, регіональні інноваційні кластери, бізнес-центри, консалтингові центри, інформаційні мережі науково-технічної інформації, які є об'єднанням підприємств, що супроводжують усі стадії інноваційного процесу.

В Україні функціонують лише окремі елементи інноваційних структур. Зокрема, утворено 12 технопарків, 28 інноваційних бізнес-інкубаторів, 28 інноваційних центрів. При вищих навчальних закладах створені підрозділи з питань інтелектуальної власності, діють Український інститут науково-технічної інформації та 9 регіональних центрів науки, інновацій та інформатизації. Крім того, підприємства, що провадять інноваційну діяльність, користуються послугами консалтингових фірм та небанківських фінансових установ, але вони не можуть у повному обсязі задовольнити їх потреби. Значна кількість організацій, які повинні сприяти науково-технічній або інноваційній діяльності, не забезпечують покладених на них функцій [3]. Елементи інноваційної інфраструктури організаційно зв'язані та мають змістовне наповнення. Такі зв'язки можна об'єднати у складові інноваційної структури:

- фінансова складова, що забезпечує інвестиційну привабливість та ефективне освоєння фінансових ресурсів інноваційних проектів;
- виробничо-технологічна складова, відображається у стадії НДДКР;
- інформаційна складова, забезпечує обмін науково-дослідною інформацією між учасниками інноваційного процесу;
- кадрова складова, забезпечує інноваційний процес висококваліфікованими кадрами з необхідними компетенціями;
- консультативно-експертна складова, вирішує проблеми захисту інтелектуальної власності, патентування, сертифікації та стандартизації;
- збутова складова, забезпечує зв'язок між НДДКР та промисловими підприємствами.

Ефективна інноваційна діяльність забезпечується розвитком кожної із складових та використанням наявного виробничого потенціалу у повному обсязі. Для розвитку національної інноваційної інфраструктури слід вжити заходи впливу на кожен з її складових.

Формування інноваційної інфраструктури повинно відбуватись з урахуванням реальних потреб, рівня розвитку та територіального розміщення учасників інноваційного процесу, оскільки раціональна інноваційна інфраструктура забезпечує ефективність інноваційних процесів промислових інноваційно-орієнтованих підприємств. Виникає необхідність у перевищенні темпів розвитку інноваційної інфраструктури над темпами розвитку інноваційно-орієнтованих підприємств з метою забезпечення безперервного їх розвитку.

Інноваційно-орієнтоване підприємство є таким підприємством, яке здійснює інноваційну діяльність, планує її здійснення у майбутньому, і орієнтоване на отримання результатів діяльності переважно від виробництва та продажу інноваційного продукту. Таке підприємство можна розглядати як організовану мережу інноваційних процесів, формування якої здійснюється шляхом інтеграції потоків усіх видів за етапами виробничо-збутового ланцюга інноваційної діяльності – від постачальників первинної сировини до кінцевого споживача [4]. Результатом, що характеризує завершеність

окремого інноваційного процесу є комерціалізація нововведення. Тому комерціалізація інновацій тісно пов'язана зі стадіями інноваційного процесу і має такі аспекти:

- технологічний, коли в якості первинного інноваційного результату науково-практичної діяльності виступає новітня технологія;
- прикладний, коли в якості вторинного результату інноваційного процесу виступають нові прикладні технології у вигляді нових продуктів і послуг;
- ринковий, або маркетинговий, і логістичний, коли продукти і послуги доводять до споживача засобами маркетингових інновацій (ринкова сегментація, або групування споживачів, комплекс маркетингових підходів тощо). Далі в дію вступає інноваційна логістика (операції і схеми логістичних ланцюжків обслуговування споживачів). Таким чином, формується нова ринкова стратегія;
- організаційно-управлінський, коли в результаті нововведень в організаційному механізмі й системі управління з'являються нові організаційно-управлінські рішення та інновації. [5, с.85]

На практиці усі аспекти взаємопов'язані та забезпечують підвищення ефекту від їх комерціалізації. Об'єднання декількох інноваційних рішень дозволяє отримати синергетичний ефект, що проявляється в покращенні параметрів нововведення, підвищенні рівня конкурентоспроможності як нововведення, так і підприємства. Комбінація типів інновацій залежить від цілей інноваційно-орієнтованого промислового підприємства. (Схема1)

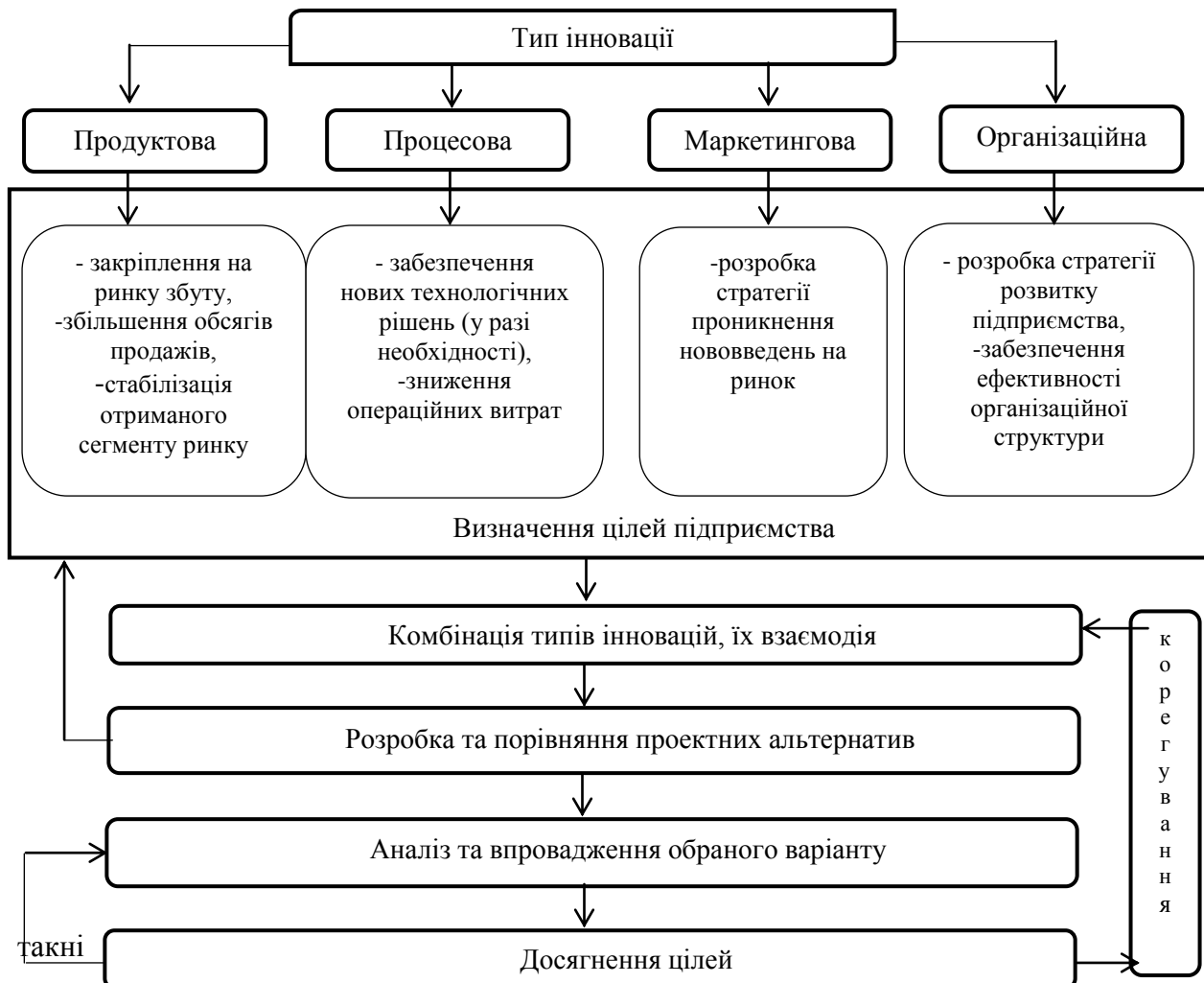

Схема 1 – Вибір комбінацій інновацій в залежності від цілей інноваційно-орієнтованого промислового підприємства

Синергетичний ефект відображається в обов'язі досягнення цілей промислового підприємства. В сучасних умовах стрімкого скорочення життєвого циклу продукції постає необхідність у постійному пошуку інноваційних рішень які б ефективно реалізували виробничий потенціал промислового підприємства, покращили його фінансові результати, що, в свою чергу, закріплює конкурентні позиції та збільшує інвестиційні можливості.

Дуже важливо не випускати із поля зору проблему недостатності попиту на інновації, оскільки об'єктивно пропозиція інновацій завжди перевищує реальний на них попит (усвідомлений попит, підкріплений реальною готовністю платити за інновацію). Інноваційна інфраструктура дає змогу, з одного боку, сформувавши потребу у нововведенні, а з іншого – забезпечити відповідний рівень пропозиції цих нововведень[6]. Темпи розвитку інноваційної інфраструктури обумовлюють темпи розвитку економіки країни.

Висновки. Основу діяльності промислових підприємств повинна складати стратегія інноваційного розвитку не зважаючи на несприятливі економічні умови господарювання. Умови, що не передбачають розвиток інноваційної інфраструктури є причиною стримування інноваційної діяльності промислових підприємств. До негативних чинників впливу на розвиток інфраструктури відносять: нестабільність зовнішнього та внутрішнього економічного та політичного середовищ; недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази; низький рівень фінансування з боку держави та недостатність інвестицій; висока конкурентоспроможність виробників-імпортерів; низький рівень взаємодії елементів інноваційного процесу; недостатність знань та досвіду кадрів галузі інноваційного менеджменту.

З метою підвищення ефективності формування та розвитку інноваційної інфраструктури, а отже, підтримки та розширення інноваційної діяльності промислових підприємств необхідно вжити наступних заходів: активне формування виробничо-технологічних структур та створення умов щодо реалізації наукового потенціалу дослідників; забезпечення пільгового кредитування структурних інноваційно-орієнтованих елементів; створення центрів трансферу технологій; створення інформаційних агентств по збору та представленню інформації щодо інноваційної активності підприємств.

Інноваційна інфраструктура є фундаментом розвитку інноваційно-орієнтованих та інноваційно-активних підприємств. Інноваційна активність промислових підприємств залежить від їх техніко-технологічного стану, наявності кваліфікованих кадрів та кон'юнктури ринку інноваційної продукції, тому розвиток інноваційної інфраструктури повинен починатися із дослідження стану вказаних чинників.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
2. Канаєва М. Класифікація складових та елементів інноваційної інфраструктури / М. Канаєва. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2008. – №99. – С. 35–38.
3. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017–2021 роки : Проект розпорядження Кабінету Міністрів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:INjd_VENjV8J:cg.gov.ua/web_docs/1/2015/10/docs/.
4. Артеменко, Л. Економічна безпека інноваційно-орієнтованих підприємств в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / Ліна Артеменко, Оксана Дьяченко // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2015. – N 12. – Режим доступу : URL : <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/45286>.
5. Бондаренко С. А. Сучасна парадигма інноваційного розвитку промислового підприємства / С. А. Бондаренко. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2015. – №10. – С. 84–87.
6. Кузьмін О. Є. Сутність та види інноваційної інфраструктури [Електронний ресурс] / О. Є. Кузьмін, Т. М. Шотік – Режим доступу до ресурсу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2006/1/27.pdf>.

Рецензент д.е.н., професор Бельтюков Є.А.

УДК 331.108.2

Мороз В.М., д.держ.упр., професор

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ЄДНІСТЬ ТА ПРОТИРІЧЧЯ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЙ «ПЕРСОНАЛ» ТА «КАДРИ» У МЕЖАХ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У публікації наведено результати порівняльного аналізу категорій «персонал» та «кадри» в контексті єдності та протиріч їх змісту. Стаття містить узагальнення щодо концептуального змісту категорій «персонал» та «кадри». Визначено спільні риси та основні відмінності які існують між категоріями.

Ключові слова: персонал, кадри, діалектика зв'язку, кадровий менеджмент, управління персоналом, аутстафінг, кадрова політика

Moroz V.

THE UNITY AND CONTRADICTIONS OF THE CONTENT OF CATEGORIES «PERSONNEL» AND «STAFF» WITHIN THE THEORY AND PRACTICE OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

This publication presents the results of a comparative analysis of the categories of «personnel» and «staff» in the context of unity and contradictions of their contents. The article contains generalizations about conceptual contents of categories «personnel» and «staff». There were determined similarities and major differences that exist between these categories.

Keywords: personnel, staff, dialectics of communication, human resource management, personnel management, outstaffing, personnel policies

Moroz V.M.

ЕДИНСТВО И ПРОТИВОРЕЧИЯ СОДЕРЖАНИЕ КАТЕГОРИЙ «ПЕРСОНАЛ» И «КАДРЫ» В РАМКАХ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА

В публикации представлены результаты сравнительного анализа категорий «персонал» и «кадры» в контексте единства и противоречий их содержания. Статья содержит обобщение концептуального содержания категорий «персонал» и «кадры». Определены общие черты и основные различия как между категориями.

Ключевые слова: персонал, кадры, диалектика связи, кадровый менеджмент, управление персоналом, аутстафтинг, кадровая политика

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У межах наукової думки категорія «кадровий менеджмент» достатньо часто використовується у синонімічному змісті до категорії «управління персоналом», що створює певні труднощі у з'ясуванні принципів відмінностей між цими складними та багатограними категоріями. На нашу думку, категоріальна відмінність наведених вище категорій може бути розглянута за напрямом визначення особливостей прояву змісту таких груп термінів: «управління» – «менеджмент» та «кадри» – «персонал». Саме останній напрям наукового пошуку був нами обраний для дослідження у межах цієї публікації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблематика концептуалізації змісту категорій «персонал» та «кадри», у тому чи іншому контексті прояву свого складного та багатогранного змісту постійно перебуває у межах фокусу наукової уваги дослідників. Відповідні питання знайшли своє наукове опрацювання у роботах О.І. Амоши, Д.П. Богині, С.О. Борисевича, М.Д. Ведернікова, Н.Л. Гавкалової, О.А. Грішнєвої, М.І. Долішного, А.П. Єгоршина, О.В. Крушельницької, А.М. Колота, М.І. Мурашко, В.В. Медведя, Ф.І. Хміля та багатьох

інших дослідників. Серед останніх наукових напрацювань, тематична спрямованість яких присвячена, у тому числі й розвитку понятійно-категоріального апарату економічної наукової думки, а також з'ясуванню єдності та протиріч змісту умовно синонімічних категорій, слід звернути увагу на роботи: Н.Л. Гавкалової та Т.В. Кайнової (проведено комплексний аналіз сутності кадрового менеджменту, передумов його соціально-економічної ефективності; розглянуто умови ефективності менеджменту персоналу) [5], З.В. Герасимчук та І.М. Вахович (висвітлено кадрові аспекти у формуванні та реалізації стратегії розвитку регіону) [7], В.М. Гриньової та Г.І. Писаревської (розкрито місце та роль кадрового потенціалу в діяльності підприємства; досліджено взаємозв'язок змісту категорій «трудова потенція» та «кадрова потенція») [10], Т.Є. Кагановської (з'ясовано загальнотеоретичні питання кадрового забезпечення управлінської діяльності; визначено сутність, завдання, функції та методи кадрового менеджменту) [12], Л.Л. Ковальської (розглянуто місце та роль людських ресурсів у забезпеченні конкурентоспроможності регіону) [6], С.А. Мороз (розглянуто питання діалектики взаємозв'язку змісту конкурентоспроможності соціального об'єкту зі змістом його трудової потенції) [19], В.І. Приймака та О.М. Гинди (проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку людської потенції в регіонах України; обґрунтовано напрями удосконалення управління процесами розвитку та реалізації людської потенції в економіці України) [20], Г.В. Щокіна (визначено зміст, принципи і методи кадрової політики, а також обґрунтовано місце та роль соціальних і соціально-психологічних методів управління у розвитку суспільства) [23] та інших дослідників. Окремі питання щодо уточнення категоріального змісту деяких з базових понять економічної наукової думки були нами розглянуті у межах попередньо проведених наукових пошуків [17,18].

Питання категоріального змісту основних категорій кадрового менеджменту є предметом постійних наукових дискусій. Серед останніх науково-комунікативних заходів, тематична спрямованість яких була пов'язана з опрацюванням теоретико-методологічних та науково-практичних підходів до вирішення тих чи інших завдань кадрового менеджменту, слід виділити: VI Міжнародну науково-практичну конференцію «Економіка підприємства: теорія і практика» – секція «Потенціал і розвиток підприємств» (13.10.2016, м. Київ – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана), Міжнародну науково-практичну конференцію «Управління економічними процесами: сучасні реалії і виклики» – секція «Управління у сфері економічної конкуренції» (22–23.03.2017, м. Мукачеве – Мукачівський державний університет), Науково-практичну конференцію «Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи» – секція «Менеджмент персоналу та кадрова політика» (11–05.04.2017, м. Харків – Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України), Міжнародну науково-практичну конференцію «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» – секція «Кадрова політика в сучасній організації» (11–12.05.2017, м. Полтава – Полтавська державна аграрна академія) та інші.

Разом з тим, динаміка оновлення знань щодо предметів наукової уваги вчених у поєднанні із зміною її акцентів щодо тих чи інших складових їх змісту, потребує на постійне удосконалення, як в цілому самої системи відповідних знань, так і безпосередньо змісту її базових (основних) категорій. Отже, не дивлячись на відносно достатній рівень наукового опрацювання проблематики кадрового менеджменту, окремі його питання все ще залишаються відкритими для подальших наукових розвідок.

Цілі статті. Узагальнити існуючі у межах сучасної наукової думки підходи до тлумачення змісту дефініцій «персонал» та «кадри», а також з'ясувати напрями прояву феноменів їх єдності та протиріч у контексті позиціонування відповідних категорій у межах теорії та практики кадрового менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Результати аналізу предметно-об'єктного спрямування сучасних наукових досліджень, виконаних вітчизняними вченими у межах економічних, управлінських та психологічних наук, переконливо свідчать про домінування категорії «управління персоналом» над категорією «кадровий менеджмент», як за критерієм кількості згадувань у наукових публікаціях, так і з огляду на змістовне спрямування наукових пошуків. Існуюча диспропорція між рівнем наукового опрацювання змісту відповідних категорій, з часом, обумовила не лише їх категоріальне зближення в контексті сприйняття відповідних предметів наукового пошуку, а інколи стала причиною виникнення підходів щодо їх умовного ототожнення. Досить часто, у межах наукових досліджень, тематична спрямованість яких тим чи іншим чином пов'язана з порушеною нами проблематикою, можна зустріти синонімічне використання їх авторами таких категорій, як: управління та менеджмент; кадри та персонал. Таке, навіть умовне ототожнення, з одного боку, не сприяє підвищенню рівня наукового обґрунтування обраної дослідником проблематики, а з іншого, суттєво викривлює зміст отриманих ним результатів. Цілком очевидно, що «у науковій мові не може бути синонімів. У цьому полягає її принципова відмінність від побутової, повсякденної мови. В науковій теорії кожному явищу має відповідати єдине поняття як завершений, визнаний і вкорінений результат синтезу його багатьох визначень. Синонімізація – некоректний шлях розвитку понятійного арсеналу наукового аналізу, який знижує його ефективність і глибину. Він змушує дослідника плавати по поверхні явищ, не пропускаючи до проникнення в їх сутність» [11, с. 54].

З огляду на існування декількох принципово різних за своєю методологією напрямів розбудови наукового дослідження, щодо змісту визначеного нами предмету наукового пошуку, вважаємо за можливе обрати той з них, інструментарій використання якого, передбачає проведення порівняльного аналізу категоріального змісту окремих базових дефініцій. Найбільш поширені у межах наукової думки підходи до тлумачення змісту категорій «персонал» та «кадри» подано у таблицях 1 та 2 відповідно.

Таблиця 1

Визначення змісту категорії «персонал» в контексті поглядів вчених-економістів

№, з/п	Автор	Визначення
1	В.Г. Андрійчук	персонал це сукупність працівників, які є фізично розвинутими, володіють знаннями та практичними навичками, необхідними для управління виробництвом, для якісного та своєчасного виконання передбачених технологією робіт [1, с. 218] (У запропонованому тлумаченні до персоналу слід відносити лише тих працівників, які мають знання потенціал для «управління виробництвом». За умови прийняття такого визначення за основу, до персоналу підприємства (організації) ми не можемо віднести тих осіб, які не займаються управлінською діяльністю. На нашу думку, запропоноване визначення дещо звужує зміст відповідної категорії)
2	Г.Г.Воробйов	персонал – це сукупність працюючих, кожен з яких розглядається як особистість. Колективізму і індивідуалізму надається однаково важливе значення. Можемо спостерігати тенденцію щодо перейменування відділів кадрів на служби персоналу [4, с. 109] (Важливість наведеного тлумачення полягає в акцентуванні у його змісті уваги на необхідності розгляду працюючого через призму його особистісних якостей, тобто людина це не лише працівник, а працівник з певними особистісними характеристиками щодо темпераменту, емоційної стійкості, врівноваженості тощо. На нашу думку, введення до змісту визначення категорії «персонал» посилання на систему цінностей особистості, тобто людина розглядається як особистість, є одним з тих факторів, який впливає на її дистанціювання від категорії «кадри». Разом з тим, автор не заперечує можливості «перейменування відділів кадрів на служби персоналу», що безумовно відбивається на якості наведеного формулювання)

Продовження таблиці 1

1	2	3
3	В.І. Гринчуцький, Е.Т. Карапетян, Б.В. Погріщук	персонал підприємства розуміється як сукупність найнятих працівників різних професійно-кваліфікаційних груп, зайнятих на підприємстві відповідно до штатного розкладу, а також працюючі власники організації, які одержують на підприємстві (фірмі) заробітну плату [9] (На наше переконання, попри всю змістовність наведеного визначення, його зміст не сприяє розмежуванню категоріального поля між поняттями «кадри» та «персонал». Крім того, відповідно до цього визначення, будь-який найнятий організацією (керівництвом) працівник може бути ідентифікований на рівні її персоналу. Наприклад, організація наймає на умовах господарського договору виконавця разової роботи (наприклад, для благоустрою території підприємства). Отже, чи може бути віднесений такий виконавець до персоналу організації? Досить важливою рисою наведеного визначення є апелювання автора до «працівників різних професійно-кваліфікаційних груп», адже цілком очевидно, що категорія персоналу не обмежується категоріями виконавців або керівників. Слід звернути увагу, що по відношенню до категорії «кадри» такий наголос є дещо суперечливим, адже деякі з дослідників, розглядаючи категорію «кадри», акцентують увагу саме на ієрархічному статусі певних осіб. Можливо, що саме ця особливість є ключовою у розмежуванні змісту тих категорій, які нами розглядаються)
4	О.В. Крушельницька Д.П. Мельничук	термін «персонал» є найбільш доцільним на рівні організації, тому що визначає особливий склад організації, який працює за наймом і характеризується певними ознаками. Основними з таких ознак є: трудові взаємовідносини з роботодавцем, як правило, оформляються трудовими договорами; володіння певними якісними характеристиками, поєднання особистих та організаційних цілей. Отже, персонал – основний, постійний штатний склад кваліфікованих працівників, який формується і змінюється під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів [14] (На наше переконання саме це визначення є найбільш повним та таким, що максимально повно відображає зміст розглядаємої нами категорії. Разом з тим, його зміст, як і зміст більшості з вище наведених визначень, не позбавлений певних вад. Наприклад, автори зосереджують увагу на «штатному складі кваліфікованих працівників», що певним чином ускладнює з'ясування принципової різниці між категоріями «персонал» та «кадри». На нашу думку, персонал організації не може обмежуватись лише кваліфікованими працівниками. Скоріше за все, навіть ті працівники які не мають кваліфікації також можуть бути ідентифіковані на рівні персоналу. Крім того, акцент уваги лише штатних працівниках дещо звужує коло осіб які можуть бути віднесені до персоналу. На наше переконання, якщо особа працює в організації на умовах сумісництва, то вона може бути віднесена до персоналу, але при цьому не ідентифікується на рівні кадрів).

Таблиця 2

Визначення змісту категорії «кадри» в контексті поглядів вчених-економістів

№, з/п	Автор	Визначення
1	О.В. Арлашкіна	аналіз походження та розвитку поняття «кадри» і схожих із ним термінів свідчать, що кадри є сукупністю фахівців і управлінців, які наділені особливими соціальними властивостями (освітою, кваліфікацією, компетенцією). Поняття «кадри» є родовим щодо інших термінів. Кадри, на відміну від понять «персонал» або «ресурси», являють собою всю сукупність (або окремі групи) соціалізованих індивідів організації, що володіють певними соціальними характеристиками [2] (Наведене визначення аніяк не сприяє визначенню принципових за своїм змістом відмінностей між кадрами та персоналом. Досить несподіваною по відношенню до категорії «кадри» є позиція автора щодо наділення об'єкту безпосередньої уваги так званими соціальними властивостями та соціальними характеристиками. Як правило, такі властивості і характеристики розглядаються через призму змісту категорії «персонал»).

Продовження таблиці 2

1	2	3
2	В.І. Гринчуцький Е.Т. Карапетян Б.В. Погріщук	під кадрами зазвичай розуміють основний (штатний, постійний), як правило, кваліфікований склад працівників підприємства. Категорія «персонал» є більш змістовною, адже вона включає в себе всіх працівників підприємства, а саме: працівників облікового складу; осіб, прийнятих на роботу на умовах сумісництва; осіб, які виконують роботи за договорами цивільно-правового характеру [9] (не дивлячись на порівняно стислий зміст наведеного тлумачення, його акценти, на нашу думку, є цілком слушними, хоча безумовно, думка авторського колективу щодо можливості обмеження кола осіб які входять до категорії «кадри» лише кваліфікованими працівниками, не виглядає цілком обгрунтованою).
3	Ю.М. Котельникова	кадри – основна одиниця організаційно-економічного механізму підприємства; працівники підприємства зі складним комплексом економічних, соціальних, психологічних якостей, а також професійно-кваліфікаційними, статевими, віковими та іншими характеристиками [13, с. 332] (наведене визначення, на нашу думку, є найбільш вдалим серед розглянутих вище, але при цьому, відсутність зауважень до його змісту обумовлена не стільки бездоганністю сформульованого тлумачення, скільки загальністю використаних автором характеристик).
4	О.В. Крушельницька Д.П. Мельничук	кадри – це штатні кваліфіковані працівники з певною професійною підготовкою, які мають спеціальні знання, трудові навички та досвід роботи у вибраній сфері діяльності. Термін «кадри» в зарубіжних і вітчизняних джерелах часто ототожнюється лише із частиною працюючих – спеціалістами або працівниками високої кваліфікації з стажем роботи на конкретному підприємстві [14] Наведе визначення, як і будь-яке з вище наведених, не позбавлене певних вад. Наприклад, автори визначення акцентують увагу на важливості критеріях «професійної підготовки» та «досвіду роботи». За умови дотримання норм цього визначення щойно прийнятий на роботу випускник ВНЗ (відсутність досвіду роботи) або особа, яка не має професійного фаху не можуть бути віднесені до кадрового складу організації. На нашу думку, основним критерієм щодо ідентифікації особи на рівні представника кадрового складу організації, повинно стати її позиціонування на постійній основі у межах посади передбаченій штатним розкладом, тобто ані ієрархічний рівень посади, а ні досвід професійної діяльності, скоріше за все, не є мають принципового значення.

Приймаючи до уваги зміст наведених у табл. 1 та табл. 2 визначень категорій «персонал» та «кадри», а також зміст тих тлумачень, які з огляду на обмеженість обсягів цієї публікації залишилися поза її межами, можемо констатувати відсутність чіткого розмежування між відповідними категоріями. Наприклад, О.О. Гетьман тлумачить зміст категорії «персонал», одночасно адресуючи його і до таких категорій, як «кадри» та «трудова колектив». На думку вченого, «персонал підприємства (кадри, трудова колектив) – це сукупність працівників, що входять до його облікового складу» [8, с. 120]. У наведеному визначенні міститься теза щодо входження персоналу до «облікового складу» організації, що у контексті змісту табл. 2 наочно демонструє наукову позицію автора щодо тотожності відповідних категорій. Майже тотожне до наведеного вище визначення надає Т.В. Яркіна, яка наводить єдине визначення відразу для трьох категорій, а саме для персоналу, кадрів та трудового колективу [24]. Ототожнення змісту відповідних категорій ми також можемо зустріти і у Р.В. Весніна, який у межах одного тлумачення намагається поєднати зміст двох категорій: «персонал, або кадри – це основний штатний склад працівників організації (за винятком керівництва), який виконує різні виробничо-господарські функції. Штатний склад характеризується насамперед чисельністю, структурою, професійною придатністю та компетентністю, що розглядаються як у статичі, так і в динаміці стану

організації» [3]. Безумовно, таке ототожнення може мати місце, але це може бути обумовлено не стільки ідентичністю понять, скільки певною синонімічністю визначень щодо конкретного об'єкта. Наприклад, один і той самий об'єкт може одночасно позиціонувати як у межах персоналу, так і у площині кадрів. На синонімічність відповідних категорій, у свою чергу, звернули увагу А.В. Шегда [22] та Е.В. Маслов [16]. Отже, поєднання змісту категорій «персонал» та «кадри», у межах вітчизняної наукової думки, набуло ознак наукової традиції, що безумовно позначається, як безпосередньо на якості наукових досліджень, адже як було зазначено вище, синонімізація не є коректним методом для розвитку понятійного апарату, так і на практиці реалізації їх результатів.

Висновки. Приймаючи до уваги вище наведене, спробуємо сформулювати власну позицію щодо кореляції змісту категорій «персонал» та «кадри».

По-перше, вище було зазначено, що категорії «персонал» та «кадри» можуть бути синонімічні за змістом (пов'язано з позиціонуванням об'єкта у межах тієї чи іншої організаційної підсистеми), але не є тотожними. Різниця між відповідними поняттями вдало розкривається на прикладі організації, яка використовує той чи інший різновид аутсорсингу. Отже, можемо констатувати, що категорія «кадри» та «персонал» не є тотожними, хоча і мають спільну сферу змістовного навантаження. Наприклад, будь-який фахівець організації, що перебуває у її штаті (уклав трудову угоду), може бути розглянутий як у межах компетенції категорії «кадри», так і у межах категорії «персонал» (кожен, хто може бути розглянутий у контексті кадрового аспекту, одночасно може бути розглянутий і у межах підсистеми персоналу організації). Разом із тим не кожен представник підсистеми персоналу може бути віднесений до кадрової підсистеми організації.

По-друге відповідно до змісту табл. 1 та табл. 2, ми не можемо порівняти персонал та кадри в контексті їх безпосередньої значущості для організаційного розвитку, адже у кожному конкретному випадку місце та роль представників кожної з груп є унікальними. Разом з тим, слід розуміти, що кадри є основою для розбудови стратегії розвитку організації та структуроутворюючим елементом для формування підсистеми «персонал». Ця теза набуває не абиякої значущості у контексті розуміння організації як відкритої соціальної системи, тобто структурні елементи (підсистеми) організації перебувають у тісному взаємозв'язку з елементами (підсистемами) зовнішнього середовища та можуть бути розглянуті і як його структурні елементи. Використання аутстафінгу як технології забезпечення організації трудовими ресурсами, не зважаючи на всю свою позитивну роль у розвитку організації, може обумовити так зване розмивання організаційної культури, що певно позначиться на можливості організації ефективно конкурувати у межах зовнішнього середовища. Персонал, залучений до організаційної діяльності на умовах лізингу, не є стійким до негативних впливів зовнішнього середовища та не готовий протистояти тимчасовій зміні ринкової кон'юнктури у разі її несприятливої конфігурації щодо конкретної організації, тобто такий персонал не є лояльним до організації. Саме в аспекті лояльності до організації та стійкості до несприятливих змін зовнішнього середовища ми можемо розглянути «родову» функцію поняття «кадри» щодо поняття «персонал», оскільки саме кадри утворюють так зване організаційне ядро.

По-третє, відмінність кадрової роботи від роботи з персоналом може бути розглянута в контексті поглядів Г.Г. Воробйова, який під час формулювання змісту категорії «персонал» звернув увагу на особистість та її індивідуальність [4, с. 109]. Цікаво, що вчений, у контексті функціонування основних підсистем організації надає однаково важливого значення як колективізму, так і індивідуалізму, що достатньо переконливо свідчить про превалювання гуманістичного аспекту у межах категорії «персонал». Слід згадати, що свого часу фундатор школи наукової організації праці та менеджменту Ф. Тейлор, у контексті розвитку філософії співробітництва між

суб'єктами та об'єктами управління, звернув увагу не лише на соціальні, а і на духовні аспекти відповідних взаємовідносин. На думку Ф. Тейлора, сутність наукового управління підприємствами повинна зводитись до повної духовної перебудови працівників, незалежно від сфери їх професійної діяльності, як до службових обов'язків, так і до членів трудового колективу, а також до суб'єктів управлінської діяльності. Крім того, наукове управління, на переконання вченого, повинно передбачати відповідну духовну перебудову самих суб'єктів управління (майстрів, керівників підприємства та його власників), в основу якого покладено розуміння місця та ролі кожного члена організації та його повсякденних професійних завдань та життєвих проблем. Без цієї повної духовної перебудови обох сторін наукове управління підприємством втрачає не лише свою ефективність, а і будь-який сенс. Ми повинні змінити протистояння та конфронтацію між суб'єктами та об'єктами управління на сердечне та братерське співробітництво [15, с. 18].

По-четверте, за результатами аналізу змісту табл. 1 та табл. 2 можемо констатувати, що категорія «кадри» є більш вузькою за критерієм кола охоплення працівників організації у її порівнянні з категорією «персонал». Щодо критерію якості трудового потенціалу, носієм якого є представники тієї чи іншої класифікаційної групи, то відповідне розмежування осіб на «кадри» та «персонал» не є однозначним та таким, що не викликає сумнівів. З одного боку, ми розуміємо, що до категорії «кадри» відносять, як правило, тих осіб, які не лише включені до облікового складу організації (відповідна організація є основним місцем роботи для конкретної особистості), а і мають високий рівень кваліфікації та професіоналізму. Виникає питання, чи можемо ми віднести до категорії «кадри» тих осіб, які здійснюють трудову діяльність в організації на постійній основі, але на умовах неповного робочого тижня? З іншого боку, особовий склад, залучений до трудової діяльності у межах організації на принципах аутстафінгу, теж має високий професійний рівень, можливо навіть вищий за відповідний рівень штатних співробітників організації, а отже, за критерієм якості трудового потенціалу може бути віднесений до категорії «кадри». На важливість критерію якості, в контексті змісту категорії «кадри» звернув увагу С.Ф. Покропивний, який за результатами аналізу наукових традицій сприйняття категорії «кадри» констатував, що «термін «кадри» в зарубіжній та національній системах достатньо часто ототожнюється лише з частиною працівників із фахівцями або з тими, хто має достатньо високий рівень кваліфікації і значний стаж роботи на конкретному підприємстві» [15, с. 74]. Цікаво, що вчений тлумачить персонал підприємства через сукупність постійних працівників, які отримали необхідну професійну підготовку та (або) мають досвід практичної роботи. Ми не можемо погодитись із наведеною вище науковою позицією, адже висококваліфікований фахівець, який здійснює трудову діяльність в організації на постійній основі (є штатним працівником), хоча і не має досвіду роботи на конкретному підприємстві, також може бути віднесений до кадрової підсистеми організації. Скоріше тут мова повинна вестись про входження або не входження такого працівника до кадрового ядра відповідної організації, хоча і у цьому випадку наведене питання не втрачає свого сенсу. Крім того, С.Ф. Покропивний у тлумаченні змісту категорії «персонал» звертає увагу на той факт, що до персоналу організації можна віднести лише постійних працівників, а отже, особа, яка залучена до виконання функцій на принципах так званого кадрового лізингу або на умовах сумісництва, не входить до відповідної групи осіб, тобто не є персоналом. Така позиція вченого дещо суперечить змісту більшості з визначень категорії «персонал», які були наведені у межах табл. 1.

По-п'яте, опосередкованим свідченням принципової різниці між категоріями «кадри» та «персонал» може бути зміст програмних та нормативно-правових документів. Наприклад, Національна стратегія державної кадрової політики на 2012–2020 роки, яка була затверджена Указом Президента України № 45/2012 від 01.02.2012

р., передбачає забезпечення всіх сфер життєдіяльності держави кваліфікованими кадрами, необхідними для реалізації національних інтересів у контексті розвитку України як демократичної, соціальної держави з розвинутою ринковою економікою [21]. Законодавець звертає увагу не на персонал, а на «кваліфіковані кадри», що корелюється з традиційним уявленням про високий професійний та кваліфікаційний рівень відповідної категорії осіб. Крім того, необхідно звернути увагу на рівень формування та реалізації стратегії державної кадрової політики. Цілком очевидно, що по відношенню до організації це рівень зовнішнього середовища (макрорівень), а отже, можемо припустити, що кадровий аспект є більш змістовним. Крім того, застосування на державному рівні саме кадрової політики, а не політики щодо персоналу, свідчить про своєрідне дистанціювання кадрового аспекту від особистості (деперсоналізація), що певним чином корелюється з переконаннями Г.Г. Воробйова, який звернув увагу на той факт, що у межах підсистеми персоналу організації її члени розглядаються як особистості [4, с. 109]. Тут ми можемо сформулювати дискусійну тезу щодо можливості подання змісту категорії «кадри» через зміст категорії «персонал» за умови знеособлення представників із сукупності останньої. Потрібно зазначити, що на макрорівні категорія «персонал» втрачає свій зміст на користь категорії «кадри», це пов'язано з тим, що адміністративно-правові методи державного управління спрямовані не на конкретний (визначений) об'єкт управління, а на галузь, групу населення, суспільні відносини тощо в цілому, а отже звернення уваги на персонал не лише не уявляється можливим, а і суперечить змісту основних принципів законотворення.

По-шосте, під персоналом організації слід розуміти сукупність працівників організації (всіх осіб з якими адміністрація організації уклала трудові угоди) з прийняттям до уваги їх професійних та соціальних характеристик, а також змісту ролей які ними виконуються у межах соціально-трудова та побутових відносин. Зміст категорії персонал може бути розкритий через професійні, соціальні та індивідуальні характеристики (статуси) працівників організації. Під кадрами слід розуміти сукупність штатних працівників організації з якими укладено довгострокову або безстрокову трудову угоду (працівники які здійснюють трудову діяльність на посадах передбачених штатним розкладом організації) з їх професійними та статистично-демографічними характеристиками.

Серед перспективних напрямів в організації наукових досліджень щодо порушеної проблематики, слід звернути увагу на ті, які розкривають єдність та протиріччя змісту категорій «управління» та «менеджмент». Крім того, заслуговують на увагу аспекти практичного прояву основних характеристик управління і менеджменту у межах функціонування та розвитку соціального об'єкту як безпосередньо на організаційному рівні так і на рівні держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В.Г. Андрійчук. – К. : Вид-во КНЕУ, 2004. – 624 с.
2. Арлашкіна О.В. Управление кадрами как система социального взаимодействия: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. социолог. наук: спец. 22.00.08. «Социология управления» / О.В. Арлашкіна. – Новосибирск, 2011. – 24 с.
3. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала / В.Р. Веснин. – М. : ЮРИСТЪ, 2001. – 496 с.
4. Воробьев Г.Г. Человеческие ресурсы и современная служба персонала / Г.Г. Воробьев // Социологические исследования. – 1996. – № 11. – С. 109–115.
5. Гавкалова Н.Л. Соціально-економічні аспекти забезпечення ефективності кадрового менеджменту: монографія / Н.Л. Гавкалова, Т.В. Кайнова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 236 с.
6. Герасимчук З.В. Конкуренентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 248 с.
7. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону : монографія / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. – Луцьк : ЛДТУ, 2002. – 248 с.
8. Гетьман О.О. Економіка підприємства: навч. посіб. / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
9. Гринчуцький В.І. Економіка підприємства / В.І. Гринчуцький, Е.Т. Карапетян, Б.В. Погрішук – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.
10. Гриньова В.М. Управління кадровим потенціалом підприємства: монографія / Гриньова В.М., Писаревська Г.І. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 228 с.
11. Іншаков О.В. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів / О.В. Іншаков, Д.П. Фролов // Економічна теорія. – 2011. – №1. – С. 52–62.

12. Кагановська Т. Є. Кадрове забезпечення державного управління в Україні: Монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 330 с.
13. Котельникова Ю.М. Система управління кадрами як основний елемент системи управління підприємством / Ю.М. Котельникова // Научно-технический сборник. – 2006. – № 68 – С. 332–339.
14. Крушельницька О.В. Управління персоналом: навч. посіб. / О.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук. – К. : Кондор, 2003. – 296 с.
15. Маслов В.И. Менеджмент в эпоху глобализации: сб. статей / В.И. Маслов. – М.: МАКС Пресс, 2009. – 208с.
16. Маслов Е.В. Управление персоналом предприятия: учеб. пособие / Е.В. Маслов. – Новосибирск: НГАЭиУ, 2001. – 312 с.
17. Мороз В.М. Єдність та протиріччя змісту категорій «ефективність» та «результативність» // В.М. Мороз // Наукове видання Луцького національного технічного університету «Економічний форум» – 2015. – № 1. – С. 139–147.
18. Мороз В.М. Система трудового потенціалу країни: теоретичні основи формування дефініції / В. М. Мороз // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 107–109.
19. Мороз С.А. Конкурентоспроможність і трудовий потенціал соціального об'єкта: діалектика взаємозв'язку та розвитку змісту / С.А. Мороз, В.М. Мороз. – Харків : НТУ "ХП", 2016. – 130 с.
20. Приймак В.І. Управління процесами розвитку та реалізації людського потенціалу в економіці України: монографія / В.І. Приймак, О.М. Гинда. – Львів : Растр-7, 2013. – 436 с.
21. Стратегія державної кадрової політики на 2012–2020 роки / Указ Президента України № 45/2012 від 01.02.2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 10. – С. 44.
22. Шегда А.В. Економіка підприємства: підручник / А.В. Шегда. – К. : Знання, 2006. – 614 с.
23. Щокін Г.В. Соціальна теорія та кадрова політика : монографія / Г.В. Щокін – К. : МАУП, 2000. – 576 с.
24. Яркіна Т.В. Основы экономики предприятия: краткий курс / Т.В. Яркіна. – М.: Российский гуманитарный интернет-университет, 2005. – 85 с.

УДК 330.341.1

Оксенюк К.І., к.е.н., доцент

Павлюк Л.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

СТАРТАП ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті здійснено аналіз передумов виникнення та розвитку стартапів. Досліджено сутність стартапу, наведено приклади зарубіжних успішних стартапів. Наведено основні характерні ознаки стартапу та особливості взаємодії ключових його складових. Визначено стадії розвитку стартапу та їх характеристики.

Ключові слова: інновація, інвестиції, стартап, бізнес, компанія, венчурне фінансування, стартапер

Oksenyuk K., Pavliuk L.

STARTUP AS A FORM OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP

The article analyzes the prerequisites of development and startups. Explored the essence of a startup, given examples of successful foreign startups. Adduced basic outstanding characteristics of a startup and features of the interaction of its key components. Defined stages of development of a startup and their characteristics.

Keywords: innovation, investment, startup, business, company, venture capital, startups

Оксенюк Е.И., Павлюк Л.В.

СТАРТАП КАК ФОРМА РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

В статье проведен анализ предпосылок возникновения и развития стартапов. Исследована сущность стартапа, приведены примеры зарубежных успешных стартапов. Приведены основные характерные признаки стартапа и особенности взаимодействия ключевых его составляющих. Определены стадии развития стартапа и их характеристики.

Ключевые слова: инновация, инвестиции, стартап, бизнес, компания, венчурное финансирование, стартапер.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах глобалізації, які характеризуються мінливістю та складністю, вимагають від підприємств та підприємців різних сфер діяльності постійного пошуку нових можливостей та використання нових підходів до ведення бізнесу, розвиток стартапів стає основною задачею формування і функціонування національної економіки. Технологічне переозброєння, оптимізація процесу виробництва є значимими факторами забезпечення конкурентоспроможності, роль якої неухильно зростає з кожним днем. В даних умовах стартапи є важливим аспектом у підвищенні привабливості інвестиційного клімату країни, розвитку інноваційної діяльності та підтримки малого та середнього бізнесу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти дослідження стартапів знайшли своє відображення в роботах та публічних виступах провідних вчених, інвесторів, підприємців та стартаперах, які досягли значних успіхів, а саме: Барабаш М.Р., Збанацького Д.Ю., Ковальова А.Ю., Івашова Н.В., Мацевич О.А., Наумчук Ю., Пікуль В.С., Стельмашук А.М., Шевченко О.М. та ін. Однак, багато проблем, пов'язаних із дослідженням розвитку стартапу як форми інноваційного підприємництва, залишаються невіршеними, що зумовлює необхідність подальших поглиблених досліджень.

Цілі статті. Метою статті є аналіз теоретичних і методологічних основ розвитку стартапів як форми інноваційного підприємництва, їх внеску у формування нових ринків, диверсифікації технологічного базису економіки, реалізації інноваційного потенціалу економіки в цілому, інноваційних проектів і методів їх можливого усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Слово «стартап» походить від англійського виразу «start-up», яке означає «запустити» або щойно створену чи ту, яка знаходиться в процесі створення компанії. У даній компанії є певна бізнес-ідея, що потребує розвитку в просуванні, проте її творці поки зайняті дослідженням ринку та пошуком засобів для її реалізації.

На практиці стартап ототожнюється з початком бізнесу. Під стартапом розуміють організацію, яка прагне реалізувати нову сміливу ідею і запропонувати цікаву продукцію. Як правило, стартап представлений молодістю, новоствореною фірмою, хоча може формуватися і в рамках діючої організації. Для нього не характерні ні агресивний маркетинг, ні потужний PR.

Перше вживання терміна стартап відноситься до 1939 року, і сталося це в США у період запуску випускниками Стенфордського університету Девідом Паккардом і Вільямом Хьюперром успішної компанії Хьюлет-Паккард. Виявилось, що у компанії велике майбутнє – в наші дні вона відома під назвою HP або Hewlett-Packard.

Найчастіше стартапи асоціюються зі сферою ІТ, хоча не обмежуються даною галуззю. Найбільш успішними Стартапами у світовому масштабі були такі корпорації, як: Google (заснована двома студентами Стенфордського університету), AppleComputerinc. (засновники Стів Джобс і Стів Возняк), Microsoft (засновники Білл Гейтс і Пол Аллен), PayPal, Ryanair, Wikipedia, Вконтакте, YouTube і т.д. В Україні прикладів успішних стартапів небагато, але позитивна тенденція зростання їх чисельності спостерігається.

С. Бланк, провідний фахівець зі стартапів, визначає сутність явища стартапу наступним чином: «компанія-початківець або стартап-компанія є партнерством або тимчасовим товариством, що створене з метою пошуку бізнес-моделі, яку можна повторити і поширити» [1].

«Вікіпедія» подає узагальнене та уточнене пояснення стартапів: «нешодавно створена компанія (можливо, ще не зареєстрована офіційно, але серйозно планує стати

офіційною), яка формує свій бізнес на засадах інновацій чи інноваційних технологій, ще не вийшла на ринок або лише почала на нього виходити і володіє обмеженим переліком ресурсів» [2]. Отже, стартап – це процес виходу на ринок новоствореного підприємства з інноваційним проектом, зазвичай, у короткотривалий термін та з мінімальними капіталовкладеннями.

Характерні і важливі рамки стартапів окреслює Д.Дж. Тіс: «Стартапи, як правило, потребують встановлення партнерських відносин з іншими фірмами для реалізації своєї бізнес-моделі» [3].

Виходячи з вищенаведеного, визначення стартапу звучатиме наступним чином – це новий бізнес-проект, який прагне реалізувати абсолютно нову, в певній мірі сміливу, ідею, запропонувати новий продукт для ринку з метою отримання прибутку та подальшого розвитку. Варто відмітити, що у всіх стартапів є одна відмінна риса – їх ідея абсолютно нова, продукт оригінальний, а не скопійований з діючих проектів.

Чіткого визначення терміну існування стартапів немає, але зазвичай він становить від декількох тижнів до декількох місяців. Цей термін охоплює діяльність по створенню прототипу нового продукту (технології, моделі бізнесу), первинне дослідження ринку, пошук шляхів виходу на ринок, а також надання компанії офіційного статусу [4].

Стартап досить часто є рентабельним і вигідним об'єктом інвестування грошових коштів, проте також часто він може бути ризикованим. Оскільки особливістю стартапів є майже повна відсутність операційної діяльності, на основі якої можна було б зробити висновки про рентабельність і перспективи підприємства, головне для інвесторів – отримати чітке уявлення про суть і конкурентоспроможності інновації.

Наведемо ознаки, які притаманні стартапу: здатність до адаптації; коротка історія операційної діяльності; мінімальні витрати ресурсів з боку авторів стартапу; висока швидкість розвитку проекту і максимально ефективно просування компанії на ринок; наявність здатності бізнес-моделі стати масштабованою, бути повтореною і розширеною; новизна й унікальність ідеї; нове підприємство (проект), може не бути зареєстрованим у відповідних органах влади; впевненість в проекті та його гнучкість, з урахуванням потреб ринку.

Варто відмітити, що в ході власного розвитку стартап проходить 5 основних стадій:

1. Посівна (Seed stage): вивчається ринок, складається план дій, проводяться підготовчі заходи і перші переговори з зацікавленими особами.

2. Запуск (Startup stage). Момент запуску і перші тижні роботи – це самий критичний період в житті стартапу.

3. Зростання (Growth stage) – становище стартапу, при якому він вже зайняв стабільну позицію на первинному ринку і впевнено рухається до досягнення цілей, намічених в бізнес-плані.

4. Розширення (Expansion stage) – план по завоюванню первинного ринку майже виконаний і відбувається експансія бізнесу на інші ринку, в т. ч. за рахунок покупки інших стартапів, можна говорити про розширення.

5. Вихід (Exit stage). Під виходом мається на увазі вихід з проекту первинних інвесторів в особі венчурних фондів, і подальший продаж проекту стратегічним інвесторам. У разі невдачі, «виходом» стає закриття бізнесу.

За даними світового рейтингу стартапів сервісу Startup Ranking [5], Україна посідає 33 місце серед 150 країн. За результатами аналізу, в Україні у 2016 році зареєстровано щонайменше 141 стартап-компанії. В Австрії, наприклад, де реалізуються ініціативи з підтримки стартапів, створено необхідні передумови, а

бізнес-середовище є набагато кращим, ніж в Україні, було зареєстровано щонайменше 132 стартап-компанії.

Таблиця 1

Країни центральної та Східної Європи, колишні республіки СРСР, ранжовані за кількістю зареєстрованих стартап-компаній [5]

Країна	Місце у рейтингу	Кількість зареєстрованих компаній
Росія	16	326
Угорщина	26	227
Польща	27	223
Україна	34	160
Азербайджан	33	167
Румунія	40	121
Чеська Республіка	43	91
Литва	45	85
Естонія	44	88
Болгарія	46	77
Латвія	63	48
Білорусь	73	28

Аналіз вищенаведених даних свідчить про інвестиційну привабливість інноваційного підприємництва України та перспективність нових продуктів щодо завойовування зовнішніх ринків.

Серед проблем створення стартапів в Україні доцільно відмітити:

- відсутність належної державної підтримки;
- недосконалість судової системи;
- макроекономічна нестабільність та несприятливий бізнес-клімат;
- міграція нового бізнесу за кордон;
- спрямованість вітчизняних проектів на внутрішній ринок, що унеможлиблює застосування на глобальному рівні;
- непрозорість українського ринку;
- відсутність належної інфраструктури;
- ризик інвесторів у недоотриманні прибутку;
- відсутність клієнтської бази, яка б давала змогу розробляти інноваційні проекти.

Висновки. Розвиток стартапів і їх перетворення в бізнес є однією з головних задач формування і функціонування національної економіки, створення інтелектуального капіталу країни, основою подальшого динамічного розвитку економіки. Стартап-проекти являють собою цілу індустрію. В майбутньому очікується, що інтерес до них буде лише зростати. Однак, не слід забувати про те, що по справжньому успішними стають, за різними оцінками, від 5 до 10% проектів. В якості найбільш перспективних галузей розвитку стартапів розглядаються галузі охорони здоров'я, фінансових послуг, споживчих товарів і послуг, «зелених» технологій, медичного обладнання, біофармацевтики, медіапроектів, соціальних мереж, напівпровідників і телекомунікацій.

Список використаних джерел:

1. Blank, S. (2015). Search versus Execute / steveblank.com
2. Стартап. Вільна енциклопедія «Вікіпедія», 18.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org
3. Teece, D.J. (2015). Business Models, Business Strategy and Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sciencedirect.com
4. Фияксель Р.Э. Управление ранними стадиями развития малых инновационных предприятий: Автореф. дис. канд. экон. наук. – Н. Новгород, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://refdb.ru/look/1567627.html>
5. Світовий рейтинг стартап-сервісу STARTUPRANKING [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.startupranking.com/countries>

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 657

Роева О.С.

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ НАЯВНОСТІ ТА РУХУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджується актуальна проблема удосконалення методики внутрішньогосподарського контролю операцій з наявності та руху виробничих запасів, шляхом розробки Внутрішніх стандартів контролю. Розглянуто проблему економічної безпеки підприємств, ризики системи управління запасами та ефективність внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів на підприємствах. Метою дослідження є розробка методики внутрішньогосподарського контролю в системі управління запасами та ефективність організації внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів на підприємствах. В результаті дослідження встановлено, що управління ризиками системи внутрішнього контролю операцій з виробничими запасами має власну специфіку, що потребує належної організації. Запропоновано впровадження Внутрішніх стандартів контролю, що являють собою комплекс правил, характеристик та загальних принципів, для забезпечення інформаційних потреб управління виробничими запасами підприємства. Застосування нових методик управління ризиками системи внутрішньогосподарського контролю, надасть змогу досягти наступних результатів: узгодження стратегічного планування із системою поточних цілей діяльності; досягнення об'єднання ресурсів, зусиль окремих працівників і структурних підрозділів на досягненні мети органу управління; забезпечення гнучкості системи управління; передбачення негативних зовнішніх впливів на діяльність та можливість їх зменшення.

Ключові слова: виробничі запаси, внутрішньогосподарський контроль, внутрішні стандарти контролю, контроль, ризик, управління ризиками.

Roieva O.

IMPROVED METHODS OF INTERNAL CONTROL PRESENCE AND MOVEMENT OF INVENTORY ENTERPRISE

In the article the actual problem of improving the method of internal control operations on the presence and movement of inventory through the development of internal control standards. The problem of economic security, risks of inventory management system and the effectiveness of internal control of inventory at the enterprises. The study aims to develop methods of internal control system inventory management and efficiency of the organization of internal control of inventory at the enterprises. The study found that the risk management system of internal control operations inventories has its own specificity, which requires proper organization. Proposed implementation of internal control standards, which is a set of rules, characteristics and general principles for the information needs of inventory management company. The use of new methods of risk management systems, internal control, will allow us to achieve these results coordination of strategic planning goals of the current system; achieving the pooling of resources, efforts of individual employees and departments in achieving the objective of the governing body; flexibility management system; prediction of negative external influences on the activities and the opportunity to reduce them.

Keywords: inventories, internal control, internal control standards, control, risk, risk management.

Роева О. С.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ НАЛИЧИЯ И ДВИЖЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАПАСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследуется актуальная проблема усовершенствования методики внутреннего контроля операций с наличия и движения производственных запасов, путем разработки внутренних стандартов контроля. Рассмотрена проблема экономической безопасности предприятий, риски системы управления запасами и эффективность внутреннего контроля производственных запасов на промышленных предприятиях. Целью исследования является разработка методики внутрихозяйственного контроля в

системе управления запасами и эффективность организации внутреннего контроля производственных запасов на промышленных предприятиях. В результате исследования установлено, что управление рисками системы внутреннего контроля операций с производственными запасами имеет свою специфику, которая требует надлежащей организации. Предложено внедрение внутренних стандартов контроля, представляющие собой комплекс правил, характеристик и общих принципов для обеспечения информационных потребностей управления производственными запасами предприятия. Применение новых методик управления рисками системы внутреннего контроля, позволит достичь следующих результатов: согласование стратегического планирования с системой текущих целей деятельности; достижения объединения ресурсов, усилий отдельных работников и структурных подразделений на достижении цели органа управления; обеспечение гибкости системы управления; предвидения негативных внешних воздействий на деятельность и возможность их уменьшения.

Ключевые слова: производственные запасы, внутрихозяйственный контроль, внутренние стандарты контроля, контроль, риск, управление рисками.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Гармонійний розвиток підприємств в умовах конкурентного середовища ринкової економіки потребує гарантій економічної безпеки. Актуальною проблемою економічної безпеки підприємств є ризики системи управління виробничими запасами. Дана категорія характеризує невизначеність стану захищеності системи управління, яка здатна протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам її стабільного розвитку. Вирішення проблеми управління ризиками системи внутрішнього контролю операцій з виробничими запасами має власну специфіку, що потребує належної організації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням проблем організації внутрішнього контролю присвячено наукові роботи багатьох вчених науковців таких, як Бобіль В.В., Бутинця Ф.Ф., Вітвицької Н.С., Дробязко С.І., Пушкаря М.С., Сьомченко В.В. Але стан контролю за надходженням та використанням виробничих запасів не відповідає сучасним вимогам управління і потребує дослідження.

Цілі статті. Метою дослідження є розробка загальних організаційно-правових засад Стандартів внутрішнього контролю операцій з наявності та руху виробничих запасів на підприємствах, що забезпечать дієвість системи внутрішньогосподарського контролю в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Система внутрішньогосподарського контролю не може бути ефективною без чіткого визначення цілей контролю. Завдання внутрішнього контролю операцій з наявності та руху виробничих запасів, відображають необхідність досягнення певної сукупності результатів в умовах середовища контролю підприємства.

Процес контролю операцій з надходження та вибуття виробничих запасів можна поділити на три основні етапи: попередній контроль, поточний контроль та заключний контроль.

Попередній контроль реалізується внутрішніми структурними підрозділами через встановлені правила та процедури. Завданнями цього контролю є перевірка достовірності фактів здійснення операцій з виробничими запасами. На даному етапі відбувається встановлення правильності відображення вартості виробничих запасів при їх надходженні на підприємство (за договорами постачання, виготовлених власними силами, отриманими, як внесок до статутного капіталу, тощо); при їх відпуску на виробничі потреби контроль та оцінка відхилень від встановлених норм.

Поточний контроль реалізується безпосередньо в процесі виробництва. Під завданнями поточного контролю слід розуміти детальне спостереження та контроль здійснення процесу обліку виробничих запасів. Особлива увага приділяється складу

облікових номенклатур, що відображаються в системі облікових реєстрів, які покладені в систему показників звітності та перевіряє правильності процедур узагальнення облікової інформації щодо витрат та формування звітних показників.

Заключний контроль передбачає перевірку правильності процедур узагальнення облікової інформації по кожному з технологічних етапів виробництва та формування звітних показників, з метою перевірки повноти, достовірності та об'єктивності інформації щодо відображення операцій з використання виробничих запасів.

Наведені етапи здійснення контролю становлять комплексний підхід системи внутрішньогосподарського контролю до ризиків в системі управління виробничими запасами.

Об'єктивною умовою ефективності контролю є невідворотність юридичної відповідальності, що має характеризуватись, як об'єктивний, формально визначений, гарантований і забезпечений державним примусом, переконанням або заохоченням юридичний обов'язок суб'єктів суспільних відносин з дотримання приписів правових норм [1, с. 14].

Міжнародною організацією вищих органів фінансового контролю розроблено комплекс стандартів внутрішнього контролю для підприємств і організацій державного сектору. Головний акцент Стандартів зроблено на призначенні внутрішнього фінансового контролю: управлінні ризиками в процесі досягнення місії та основних цілей органу управління.

Внутрішній контроль, відповідно до стандартів внутрішнього контролю державного сектора, визначається як цілісний процес, що здійснюється персоналом органу і розробляється з метою управління ризиками і забезпечення прийняттого рівня впевненості в досягненні місії органу управління та його головних цілей: належного, етичного, економічного, ефективного й результативного здійснення діяльності, забезпечення підзвітності, прозорості і відповідальності, дотримання законодавства і запобігання непродуктивному, неналежному і неправомірному витрачання ресурсів [7, с. 65-66]

Зазначимо, що управління ризиками наразі є однією з високоефективних методологій контролю, що вже широко використовується в приватному секторі економіки.

Серед найпоширеніших визначень ризику, які наводяться у зарубіжних та вітчизняних публікаціях, такі:

- ризик - потенційна можливість втрати, яка чисельно вимірюється;
- ризик - ймовірність виникнення втрат, збитків, ненадходження запланованих доходів;
- ризик - невизначеність фінансових результатів у майбутньому;
- ризик - вартісне вираження ймовірної події, яка веде до втрат;
- ризик - шанс несприятливого результату, небезпека, загроза втрат і пошкоджень [2, с. 129].

О. А. Петрик стверджує, що невід'ємною складовою внутрішнього контролю є внутрішній аудит. Внутрішній аудит який набуває дедалі вагомого значення у наданні необхідної інформації керівництву та власникам суб'єкта господарювання у процесі прийняття виважених управлінських рішень [5, с. 293]. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту, складаються зі стандартів якісних характеристик та стандартів діяльності, розроблених Інститутом внутрішніх аудиторів з метою сприяння вдосконаленню організаційних процесів та операційної діяльності [4]

В контексті вище зазначеного, враховуючи зарубіжний досвід розробки стандартів внутрішнього фінансового контролю та міжнародних стандартів аудиту,

запропоновано застосування наступних стандартів внутрішньогосподарського контролю операцій з виробничими запасами:

- 1) Внутрішній стандарт контролю «Завдання внутрішнього контролю операцій з виробничими запасами»;
- 2) Внутрішній стандарт контролю «Середовище контролю операцій з виробничими запасами»;
- 3) Внутрішній стандарт контролю «Методичні засади ідентифікації та оцінки ризиків»;
- 4) Внутрішній стандарт контролю «Методичні засади механізму контролю ризиків середовища контролю»;
- 5) Внутрішній стандарт контролю «Організація внутрішньогосподарського контролю наявності та руху виробничих запасів».

Середовище контролю операцій з виробничими запасами складається з організації обліку процесу виробництва та процесу формування інформаційного забезпечення про стан та рух виробничих запасів.

Інформаційне забезпечення, в свою чергу, залежить від правил та принципів формування облікових даних, структури та розподілу повноважень щодо управління матеріальними ресурсами, що спрямовані на забезпечення реалізації закріплених за підприємством функцій.

Основними групами елементів середовища контролю операцій з виробничими запасами є:

- 1) факти витрат, які відображають реальні події використання матеріальних ресурсів на етапах технологічного процесу та розмір їх можливих відхилень;
- 2) бухгалтерська служба та служба технічного забезпечення, що є основою для функціонування облікового процесу;
- 3) діяльність управлінських служб та інформаційне забезпечення управління в формі звітності (бухгалтерської та виробничої), що складається на підставі фактичних даних та даних обліку для задоволення внутрішніх користувачів.

Середовищу контролю притаманні такі основні групи ризиків:

- 1) щодо фактичних даних витрат виробничих запасів на етапах технологічного процесу виробництва та їх відхилення (технічні, технологічні, операційні, виробничі) або ризик перевитрат.
- 2) щодо системи бухгалтерського обліку виробничих запасів (облікових та звітних даних системи бухгалтерського обліку);
- 3) щодо діяльності управлінських служб (ризик помилкового прийняття управлінських рішень, ризик корпоративного шахрайства).

Ризик корпоративного шахрайства – це міра очікуваних втрат підприємством частини своїх ресурсів в наслідок непередбачених дій працівників, щодо заволодіння або придбання права на ресурси шляхом обману чи зловживання довірою [3].

Внутрішні стандарти контролю «Методичні засади ідентифікації та оцінки ризиків», «Методичні засади управління ризиками» та «Методичні засади механізму контролю» – це документи, які регламентують методичне забезпечення процесу внутрішньогосподарського контролю. Під методом в стандартах розуміється сукупність специфічних прийомів і процедур, за допомогою яких досягаються поставлені задачі в межах середовища контролю операцій з виробничими запасами. Дана сукупність прийомів і процедур представлена конкретними діями в безпосередніх умовах їх реалізації. Стандарти орієнтують методи внутрішньогосподарського контролю на вирішення поставлених завдань в межах окремих груп елементів середовища контролю.

Метою стандарту «Організація внутрішньогосподарського контролю наявності та руху виробничих запасів» є встановлення правил і визначення порядку взаємодії елементів системи внутрішньогосподарського контролю операцій з виробничими запасами, прояв його змісту в організаційно-управлінській структурі підприємства та методичні засади організації системи внутрішньогосподарського контролю операцій з надходження й використання виробничих запасів.

А отже, необхідною умовою є встановлення порядку організації основних елементів системи ВГК, а саме суб'єкт контролю; об'єкт контролю; контрольні дії; моніторинг; результати контролю. Невід'ємною умовою ефективності системи внутрішньогосподарського контролю наявності та руху виробничих запасів є організаційні аспекти інформаційного забезпечення. Тобто, документування операцій, з дотриманням законодавчо - визначених принципів: законність; комплексність; ризик-орієнтованість; спеціалізація; безперервність; системність; доцільність; конфіденційність та інше [6].

Аналіз наукових джерел та практики підприємств зробити висновок, що питання ідентифікації елементів системи внутрішньогосподарського контролю та взаємозв'язків між ними є неоднозначним, специфічним та в практиці вітчизняних підприємств залишається відкритим.

На нашу думку, створення стандартів слід розглядати, як засіб підвищення якості внутрішнього контролю обліку виробничих запасів, що захищає інтереси управління ними. Розробка внутрішніх Стандартів (положень) контролю по підприємству, сприятиме підвищенню ефективності системи внутрішнього контролю, встановленню норм, правил та характеристик моделі системи внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів.

Створення стандартів спрямовано на досягнення послідовності процесу контролю при вирішенні поставлених задач.

Внутрішні стандарти контролю є внутрішніми регламентуючими документами, які представляють собою комплекс правил, характеристик та загальних принципів, що забезпечують інформаційні потреби управління виробничими запасами підприємства.

Висновки. Впровадження технологій управління ризиками в діяльність підприємств надасть змогу досягти наступних результатів: узгодження стратегічного планування із системою поточних цілей діяльності; досягнення об'єднання ресурсів, зусиль окремих працівників і структурних підрозділів на досягненні місії органу управління; забезпечення гнучкості системи управління; передбачення негативних зовнішніх впливів на діяльність та можливість їх зменшення тощо. Проблеми управління ризиками та удосконалення системи внутрішньогосподарського контролю операцій з наявності та руху виробничих запасів на підприємства України потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Бавико О.Є. Позитивна складова фінансової відповідальності / О.Є. Бавико // Форум права. – 2010. – № 1. С. 13-18.
2. Дмитренко Г. Оцінювання ризиків у системі державного внутрішнього фінансового контролю / Г. Дмитренко // Економіка та управління підприємствами і національним господарством. - 2013. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/WSueqy.pdf
3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг // Аудиторська палата [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua>.
4. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту // Аудиторська палата [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua>.
5. Петрик О.А. Особливості внутрішнього аудиту інвестиційних проєктів/ О.А. Петрик, В.В. Шкіренко. - 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25428/1/41-292-299.pdf>.
6. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 р. № 996 — XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
7. Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector / INTOSAI, Internal Control Standards Committee. - Belgium, Brussels, 2004. - 71 p. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://intosai.connexcc-hosting.net/blueline/upload/1guicpubsece.pdf>

Рецензент д.е.н., професор Бавико О.Є.

УДК 338.51:656.2

Садюк А.В., аспірант

Державний економіко-технологічний університет транспорту, Київ

ЗАСТОСУВАННЯ RAB-РЕГУЛЮВАННЯ ПРИ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПОСЛУГИ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

У статті проаналізовані особливості застосування RAB-регулювання при лібералізації ціноутворення на послуги підприємств залізничного транспорту. Розглянуто переваги, які надає RAB-регулювання по відношенню до існуючого методу тарифоутворення, який застосовується у теперішній час в Україні. Запропоновано на підставі існуючого досвіду застосування RAB-регулювання для природних монополій порядок застосування RAB-регулювання на послуги по використанню інфраструктури залізничного транспорту. Запропоновано особливості дизайну системи тарифоутворення для відношення «керуючий компанією-регулятор». Запропоновано підходи щодо ціноутворення для окремої тарифної складової, які будуть стимулювати поступове послаблення державного регулювання та поступове розширення меж економічної свободи при встановленні цін на продукцію підприємств залізничного транспорту, які створюють умови господарювання, які стимулюватимуть розвиток конкуренції. Необхідність дослідження вказаних питань існує в зв'язку з реформуванням залізничного транспорту України та стратегічного прагнення України щодо інтеграції у європейське співтовариство.

Ключові слова: RAB-регулювання, лібералізація ціноутворення, природна монополія, конкурентна політика, підприємства залізничного транспорту.

Sadiuk A.

APPLYING RAB REGULATION TO PRICING LIBERALISATION REGARDING SERVICES RENDERED BY RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISES

The article determines the necessity of understanding of conceptual approaches to pricing liberalisation in potentially competitive sectors of operation of railway transport enterprises. Conceptual approaches to pricing liberalisation in the aforesaid sectors are substantiated since this will allow us to carry out the steps aimed at implementation of pricing liberalisation in potentially competitive sectors of operation of railway transport enterprises. The paper also analyses what is needed to implement the pricing liberalisation in potentially competitive sectors of operation of railway transport enterprises. Possible contradictions with antimonopoly legislation in resolutions passed by the authorities governing the domains of natural monopolies are also analysed. The necessity of analysing such matters exists in connection with the ongoing reforms in the railway transport of Ukraine and strategic aspiration of Ukraine to be integrated into European community.

Keywords: RAB regulation, pricing liberalisation, natural monopoly, competition policy, railway transport enterprises.

Садюк А.В.

ПРИМЕНЕНИЕ RAB-РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРИ ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ НА УСЛУГИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА

В статье проанализированы особенности применения RAB-регулирования при либерализации ценообразования на услуги предприятий железнодорожного транспорта. Рассмотрены преимущества, которые предоставляет RAB-регулирование по отношению к существующему методу тарифообразования, который применяется в настоящее время в Украине. Предложено на основании существующего опыта применения RAB-регулирования для естественных монополий порядок применения RAB-регулирования на услуги по использованию инфраструктуры железнодорожного транспорта. Предложены особенности дизайна системы тарифообразования для отношений «управляющий компанией-регулятор». Предложены подходы по ценообразованию для отдельной тарифной составляющей, которые будут стимулировать постепенное ослабление государственного регулирования и постепенное расширение границ экономической свободы при установлении цен на продукцию предприятий железнодорожного транспорта, создающие условия хозяйствования, которые будут стимулировать развитие конкуренции. Необходимость исследования указанных вопросов

существует в связи с реформированием железнодорожного транспорта Украины и стратегического стремления Украины относительно интеграции в европейское сообщество.

Ключевые слова: RAB-регулирование, либерализация ценообразования, естественная монополия, конкурентная политика, предприятия железнодорожного транспорта.

Постановка проблеми загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В Україні починаючи з 2012 року для регулювання суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання на суміжних ринках у сфері комбінованого виробництва електричної та теплової енергії введено поняття «стимулююче регулювання» [1], а також відповідні додаткові терміни, що включаються та використовуються при такому регулюванні. Даний термін використовується в межах «запровадження в Україні стимулюючого регулювання природних монополій» [2] відповідно у сферах комбінованого виробництва електричної та теплової енергії. На противагу запровадженню стимулюючого регулювання у вказаних сферах, у сферах природних монополій та на суміжних ринках підприємств залізничного транспорту на практиці та на рівні закону регулювання відбувається за старими методами [1,13].

Враховуючи стратегічне прагнення України щодо інтеграції у європейське співтовариство, триваюче багато років реформування залізничного транспорту, а також існуючий стан основних засобів підприємств залізничного транспорту існує поточна необхідність розгляду та вироблення пропозицій щодо запровадження стимулюючих методів регулювання природних монополій на залізничному транспорті. Особливо актуальним таке дослідження буде при визначенні заходів, що можуть бути покладені в основу вироблення політики або державної програми загалом щодо поступового дерегулювання для сфери залізничного транспорту, так і при здійсненні лібералізації ціноутворення у потенційно конкурентних секторах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у дослідження та розв'язання організаційно-економічних проблем на залізничному транспорті, в тому числі й ціноутворення, зробили такі відомі вчені та практики, як Загорський К. Я., Вітте С. Ю., Крейнін А. В., Мазо Л. А., Єловий І. О., Ейтутіс Г. Д., Богомолова Н. І., Хусаїнов Ф. Й., Колесникова Н. М., Макаренко М. В., Піттмен Р., Чебанова Н. В., Чорний В. В., Чупров О. І. та ін. [3-6]. Питання RAB-регулювання діяльності суб'єктів природних монополій досліджувалися у роботах багатьох вчених та практиків, зокрема, у сферах виробництва теплової та електричної енергії А.В. Бабак та О.П. Романюк [2], щодо напрямів фінансування проектів транспортної інфраструктури Л. Л. Сотниченко [15], щодо вдосконалення тарифного регулювання І.І. Калитин та А.В. Шобанов [6] та ін. [5, 9-11]. Проте на сьогодні залишається поза увагою розгляд стимулюючих методів регулювання природних монополій на залізничному транспорті України та розробка підходів щодо застосування таких методів. Враховуючи нинішню активну фазу реформування залізничного транспорту виникає необхідність розгляду RAB-регулювання при лібералізації ціноутворення на послуги підприємств залізничного транспорту, як методу регулювання, що містить стимулюючу компоненту.

Цілі статті. У відповідності до поставленої проблеми ціллю роботи є розгляд переваг, які надає RAB-регулювання по відношенню до існуючого методу тарифоутворення, який застосовується на теперішній час в Україні та запропонувати на підставі існуючого досвіду застосування RAB-регулювання для природних монополій порядок застосування RAB-регулювання на послуги по використанню інфраструктури залізничного транспорту. Крім того, запропонувати особливості дизайну системи тарифоутворення для відношення «керуючий компанією-регулятор» та деякі інші підходи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У відповідності до принципів лібералізації

ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту [3, 4] потрібно, щоб в основі регулювання застосовувалися сучасні методи регулювання, які б дозволяли поступове послаблення державного регулювання та поступове розширення меж економічної свободи при встановленні цін на продукцію підприємств залізничного транспорту, в результаті створення таких умов господарювання, які б стимулювали розвиток конкуренції.

У теперішній час на залізничному транспорті при встановленні тарифів на перевезення, які містять складові, що являють собою плати за послуги, які формуються як в монопольному, так і в потенційно конкурентних секторах, використовується метод «витрати плюс». Застосування цього методу ціноутворення «не заохочує підприємства зменшувати витрати та економити ресурси, що призводить до збереження високої енерго- та матеріаломісткості послуг» [5]. Крім того, цей метод стимулює збільшення фінансових витрат (так зване роздуття витрат) понад потрібний рівень (ефект Аверча-Джонсона [7]).

Крім того, використання цього методу заохочує ефект асиметрії інформації, відповідно до якого суб'єкти, що підпадають під регулювання, володіють більшою інформацією про склад та структуру своїх витрат, а суб'єкт, що здійснює регулювання, не має можливості проконтролювати обґрунтованість як розміру, так і складу витрат, що закладаються у базу, до якої застосовується визначення норми прибутку.

Методами регулювання, які відповідали вказаним вище умовам та не мають (переважно) описаних вище недоліків є методи, які мають стимулюючу компоненту або які відносять до методів стимулюючого регулювання.

Зокрема, до таких методів відносяться методи довгострокового регулювання: RPI-X [5] та RAB-регулювання [6]. Класифікація методів регулювання та ціноутворення у сферах природних монополій не є предметом розгляду даної статті, тому зосередимося на розгляді конкретних переваг, які надає RAB-регулювання по відношенню до існуючого методу регулювання.

RAB-регулювання тарифів (Regulatory Asset Base – регульована база інвестованого капіталу) представляє собою систему довгострокового регулювання ціноутворення. Оскільки RAB-регулювання передбачає довгострокові заходи щодо параметрів регулювання, то це створює необхідні стимули у суб'єктів господарювання планувати та раціонально розподіляти свої можливості та ресурси.

Залучення інвестицій здійснюється шляхом залучення в галузь довгострокових інвестицій, зниження інвестиційних ризиків та вартості інвестованого капіталу, стимулювання компаній до підвищення ефективності операційних та інвестиційних витрат. Рівень інвестованого капіталу по RAB-регулюванню складається з початкової бази капіталу, що є вартістю активів суб'єкта регулювання, та розраховується незалежним аудитором, та нової бази капіталу, що є вартістю інвестиційної програми, яка фінансується інвестором, при цьому така програма (або проект) узгоджується з органом державної влади, що відповідає за регулювання суб'єкта природної монополії.

Тарифи при RAB-регулюванні визначаються на період, що складає зазвичай 5 та більше років. Параметри регулювання на протязі всього періоду є незмінними. При RAB-регулюванні повинна бути розрахована необхідна валова виручка, яка являє собою економічно обґрунтований рівень потрібного доходу компанії, що буде достатнім суб'єкту господарювання для покриття витрат з діяльності у секторах (сферах), що підпадають під регулювання. Також необхідний рівень виручки повинен покривати виплати щодо обслуговування залучених коштів та інших виплат тощо. При RAB-регулюванні регулятор вводить стимулюючий параметр, на який щорічно повинні зменшуватися операційні витрати суб'єкта господарювання, а також завдяки цьому й тарифи. Оскільки параметри регулювання не змінюються на весь період регулювання, це створює сталі «правила гри» як для компанії, що підпадає під регулювання, так і для суб'єктів ринку, що споживають послуги природного монополіста. За таких умов інвестиційні ризики знижуються, що дозволяє залучати більш «дешевий» капітал. Ще

одним стимулюючим моментом для діяльності природного монополіста є той факт, що зниження тарифів відбувається лише після закінчення періоду регулювання, тоді як до цього моменту всі зекономлені кошти залишаються у розпорядженні суб'єкта, що регулюється. Що стосується якості послуг, регулятору слід здійснювати контроль у цьому напрямку та передбачити систему санкцій, в тому числі і нарахування штрафів за погіршення якості послуг, що надаються природним монополістом.

Враховуючи досвід застосування RAB-регулювання у сферах природних монополій в таких країнах, як США, Австралія, Німеччина, ПАР, Монголія та ін. [2, 5, 6, 8, 9, 10, 11] та існуючі підходи щодо RAB-регулювання у сферах природних монополій тариф за 1 т-км використання залізничної інфраструктури (Т) слід визначати як відношення необхідної валової виручки до прогнозованого об'єму перевезень [6; 8, с. 34-74; 9; 10]:

$$T = \frac{TR}{T_{km}}, \quad (1)$$

де T_{km} – вантажообіг у т-км;

TR – необхідна валова виручка.

Зважаючи на досвід застосування RAB-регулювання у сферах природних монополій розвинених країн, вважаємо за доцільне у якості періоду регулювання ціноутворення на послуги інфраструктури залізничного транспорту обирати не менше 5 років та розглядати як мінімум 2 періоди регулювання (які складаються з однакової кількості років). Протягом попереднього періоду відбувається накопичення досвіду щодо регулювання ціноутворення на послуги залізничної інфраструктури, у т. ч. й вплив регулювання ціноутворення на учасників залізничного перевезення, який має бути врахований у наступному періоді регулювання.

Для кожного року обраного періоду регулювання визначається необхідна валова виручка та прогнозований обсяг вантажних перевезень. Для визначення необхідної валової виручки, враховуючи досвід застосування RAB-регулювання у сферах природних монополій з врахуванням дохідності існуючого та інвестованого капіталу, з метою розвитку інфраструктури залізничного транспорту, будемо застосовувати таку формулу:

$$TR_t = OE_t + D_t + ROC_t + TX_t, \quad (2)$$

де t – рік періоду регулювання ($t=1, 2, \dots, T$; T – кількість років в періоді регулювання);

TR_t – необхідна валова виручка по вантажним перевезенням, прогнозована на кінець року t обраного періоду регулювання;

OE_t – економічно обґрунтовані витрати (без врахування амортизаційних відрахувань) суб'єкта господарювання по вантажним перевезенням, на кінець року t обраного періоду регулювання;

D_t – амортизаційні витрати суб'єкта господарювання по вантажним перевезенням, прогнозовані на кінець року t обраного періоду регулювання;

ROC_t – дохід на капітал, який включено до регуляторної бази активів, прогнозований на кінець року t обраного періоду регулювання;

TX_t - податок на прибуток, що відноситься до вантажних перевезень, прогнозовані на кінець року t обраного періоду регулювання.

При розрахунку економічно обґрунтованих витрат (без врахування амортизаційних відрахувань) (OE_t) необхідно застосовувати стимулюючий параметр, який встановлюється регулятором з урахуванням того, що суб'єкт регулювання повинен зменшувати свої витрати за рахунок підвищення ефективності діяльності:

$$OE_t = OE_t^{pr} (1 - EC_t), \quad (3)$$

де OE_t^{pr} – прогнозне значення поточних витрат по утриманню та експлуатації залізничної інфраструктури, визначене з урахуванням прогнозних значень об'ємів вантажних перевезень та прогнозних значень рівня інфляції;

EC_t – стимулюючий параметр, який встановлюється регулятором, у частках.

При RAB-регулюванні застосовується два види капіталу, базовий та інвестований. Базовий капітал визначається як вартість активів, що сформована до початку застосування довгострокового періоду регулювання. Вартість цього капіталу підлягає корегуванню на величину повернення на капітал. В свою чергу інвестований капітал формується після переходу на RAB-регулювання та розраховується виходячи із величини інвестицій в активи протягом періоду регулювання [6]. Звідси складова амортизаційних витрат (повернення капіталу) суб'єкта регулювання на послуги інфраструктури залізничного транспорту також буде складатися з двох компонент, що будуть відповідати кожному виду капіталу тощо.

Вказане потрібно враховувати при розрахунках доходу на капітал ROC_t , враховуючи різні складові капіталу, та забезпечувати необхідний рівень покриття капіталу. При регулюванні враховується капітал, який включено до регуляторної бази активів.

Орган регулювання, який здійснює державне регулювання суб'єктів природних монополій, при застосуванні RAB-регулювання визначає групи активів, що включаються до регуляторної бази активів, строк їх корисного використання та метод нарахування амортизації таких активів.

Визначивши у кожному році періоду регулювання необхідну валову виручку TR_t , а також прогнозований вантажообіг, на початок періоду регулювання розраховуються економічно обґрунтовані індекси зміни рівня тарифів та зборів на послуги залізничної інфраструктури по вантажним перевезенням (k_t^1):

- для першого року першого періоду регулювання:

$$k_1^1 = \frac{TR_1^1}{Tkm_1^1} / \frac{D_b^{inf}}{Tkm_b}, \quad (4)$$

де TR_1^1 – необхідна валова виручка в першому році першого періоду регулювання;

Tkm_1^1 – прогнозне значення вантажообігу в першому році першого періоду регулювання;

D_b^{inf} – доходи від надання послуг з використання залізничної інфраструктури в році, який передує першому року першого регуляторного періоду;

Tkm_b – вантажообіг в році, який передує першому року першого регуляторного періоду;

- для другого та кожного наступного року першого періоду регулювання:

$$k_t^1 = \frac{TR_t^1}{Tkm_t^1} / \frac{TR_{t-1}^1}{Tkm_{t-1}^1}, \quad (5)$$

де TR_t^1 – необхідна валова виручка в році t першого періоду регулювання;

Tkm_t^1 – прогнозне значення вантажообігу в році t першого періоду регулювання;

TR_{t-1}^1 – необхідна валова виручка в році, який передує року t першого регуляторного періоду;

Tkm_{t-1}^1 – вантажообіг в році, який передує року t першого регуляторного періоду;

- для першого року другого та будь-якого за ним періоду регулювання:

$$k_t^i = \frac{TR_1^i}{Tkm_1^i} / \frac{TR_T^{i-1}}{Tkm_T^{i-1}}, \quad (6)$$

де i – номер періоду регулювання (може змінюватися від 2, 3...End, де End – останній період регулювання, для якого застосовується даний метод регулювання);

T – кількість років в періоді регулювання (тому T означає й останній рік періоду регулювання);

TR_1^i – необхідна валова виручка в першому році i -го (другого та будь-якого за ним) періоду регулювання;

Tkm_1^i – прогнозне значення вантажообіг в першому році i -го (другого та будь-якого за ним) періоду регулювання;

TR_T^{i-1} – необхідна валова виручка в останньому році T періоду регулювання, який передує періоду регулювання, для його здійснюється розрахунок індексу зміни рівня тарифів та зборів;

Tkm_T^{i-1} – вантажообіг в останньому році T періоду регулювання, який передує періоду регулювання, для його здійснюється розрахунок індексу зміни рівня тарифів та зборів;

- для другого та кожного наступного року другого та будь-якого за ним періоду регулювання розрахунок здійснюється аналогічно формулі (5).

Визначивши для кожного року періоду регулювання індекс зміни рівня тарифів та зборів на послуги по використанню інфраструктури залізничного транспорту по вантажних перевезеннях далі тарифи на послуги інфраструктури потрібно розраховувати за такими формулами. На перший рік першого періоду регулювання:

$$T_{inf1}^1 = T_{inf}^1 \cdot k_1^1, \quad (7)$$

де T_{inf}^1 – тарифи на послуги інфраструктури у році, що передує першому періоду регулювання (вони є діючими та визначаються на основі Збірника тарифів [12]);

k_1^1 – індекси зміни рівня тарифів на послуги залізничної інфраструктури по вантажним перевезенням для першого року першого періоду регулювання.

На будь-який рік, крім першого року, в першому періоді регулювання:

$$T_{inf t}^1 = T_{inf t-1}^1 \cdot k_t^1, \quad (8)$$

де $T_{inf t-1}^1$ – тарифи на послуги інфраструктури у році $(t-1)$, що передує року, у якому визначаються тарифи;

k_t^1 – індекси зміни рівня тарифів на послуги залізничної інфраструктури по вантажним перевезенням для будь-якого року, крім першого року, в першому періоді регулювання.

При визначенні параметрів регулювання на подальші періоди регулювання видається можливим враховувати досвід регулювання в першому періоді регулювання при визначенні параметрів регулювання, визначаючи таким чином такі параметри, які будуть сприяти ефективності регулювання від однієї ітерації до іншої.

Враховуючи описані вище особливості RAB-регулювання, при регулюванні взаємодіє наступний квадрант зацікавлених осіб: інвестори, регулятор, керуючий компанією (природний монополіст), споживачі.

Для зв'язки «регулятор-керуючий компанією» при RAB-регулюванні будуть визначатися наступні параметри. Регулятор визначає кількість років для періоду регулювання, а також кількість періодів регулювання, на протязі яких буде здійснюватися регулювання визначеного дизайну. З боку керуючого компанією здійснюється прогнозування: обсягів перевезень, економічно обґрунтованих витрат, амортизаційних відрахувань, величини капіталу (який включається до регуляторної

бази активів RAB), податку на прибуток. Регулятор виходячи із представлених йому даних здійснює подальший дизайн RAB-регулювання та встановлює: вартість капіталу, що включається до RAB, стимулюючий параметр (величину, на яку повинні зменшуватися витрати), перелік контрольованих та неконтрольованих витрат, норми рентабельності капіталу, який включається до RAB. Таким чином, враховуючи критичний стан залізничної інфраструктури, застосування RAB-регулювання надасть можливості отримувати кошти для оновлення інфраструктури, що є вкрай необхідним.

Важливо, щоб у RAB-регулюванні існував механізм стимулювання зменшення витрат. Щоб він не залишався просто декларативним, коли формально показники програми виконуються, тариф зменшується, а фактично підвищення ефективності суб'єкта господарювання не відбувається. Тому доцільно, щоб одночасно із застосуванням такого регулювання відбувалося запровадження конкуренції за мережу (підхід, що був запропонований Г. Демсецом та отримав назву «конкуренція за Демсецом» [14]), контроль показників якості надання послуг, а також інших важливих факторів впливу. Для ефективного застосування RAB-регулювання важливим також є існування механізмів (гарантів) виконання зобов'язань зі сторони суб'єкта господарювання по виконанню інвестиційних програм. Це обумовлено тривалою окупністю у часі деяких інвестиційних програм у відповідності до методології самого RAB-регулювання.

Запропонований підхід дозволяє залучати такі необхідні для природного монополіста інвестиції, сплачувати відсотки за кошти, що «працюють» та повертати самі кошти з часом, отримувати дохід на власний «працюючий» капітал.

Так само як і для методу «витрати плюс» та методу стимулюючого регулювання RPI-X для RAB-регулювання можуть існувати можливості для деякого коригування рівня тарифів [2, 5, 6].

Відносно лібералізації ціноутворення з поступовим послабленням державного регулювання та поступовим розширенням меж економічної свободи при встановленні цін на продукцію підприємств залізничного транспорту, в потенційно конкурентних секторах, слід зазначити, що під поступовим розширенням меж економічної свободи при встановленні цін слід розуміти часткове зменшення бар'єрів входу на ринок перевезень для підприємств залізничного транспорту.

Можливим видається розробка методичних підходів, що дозволять встановлювати цінові коридори для певних складових тарифу, які формуються як плати за послуги, що надаються в потенційно конкурентних секторах діяльності залізничного транспорту, але дотепер залишаються монополізованими. Часткове збільшення можливостей встановлення ціни для підприємств залізничного транспорту без погодження з регулятором буде позитивно впливати на ринок перевезень загалом.

В межах певного цінового коридору суб'єкт, що регулюється зможе самостійно на власний розсуд в межах існуючих економічних можливостей, а також з метою стимулювання попиту та збільшення об'єму послуг, що продаються для користувачів послуг перевезення, здійснювати визначення рівнів тарифів або окремих тарифних складових.

Встановлення верхньої межі такого цінового коридору дозволить в межах проактивної дії обмежити потенційні можливості суб'єкта господарювання встановлювати такі ціни, які дозволять отримувати понад прибутки. Встановлення нижньої межі такого цінового коридору дозволить попередити можливість суб'єкта господарювання вдватися до практики «хижацької поведінки», в тому числі «хижацького» ціноутворення.

У випадку існування цінового коридору тарифної складової для локомотивної складової тарифу суб'єкт господарювання матиме можливість у певному діапазоні встановлювати відповідний її рівень, зважаючи на ринкову ситуацію. Такий тарифний коридор може бути визначений у різний спосіб. Одним із способів такого

встановлення буде визначення певних коефіцієнтів, за допомогою яких для відповідної тарифної складової можна визначити межі її допустимої зміни шляхом добутку на відповідні коефіцієнти.

Визначення величини тарифної складової (яка відповідає послугам, що складають локомотивну складову) можливо здійснювати застосовуючи підходи RAB-регулювання по аналогії визначення тарифів та зборів на послуги залізничної інфраструктури по вантажним перевезенням (формули 1-8).

Для визначення цінового коридору для тарифної складової спочатку потрібно визначити базисну величину тарифної складової ($T_{loc b}$) в році, що передує року t періоду регулювання i . Визначення базисної величини тарифної складової здійснюється на основі діючого Збірника тарифів [12].

Визначивши для поточного року періоду регулювання відповідну тарифну складову на відповідні послуги залізничного транспорту по вантажних перевезеннях далі потрібно розраховувати межі цінового коридору.

На перший рік першого періоду регулювання локомотивна складова ($T_{loc 1}^1$), для якої потім визначимо ціновий коридор з мінімальним та максимальним значенням буде визначатися за формулою:

$$T_{loc 1}^1 = T_{loc b} \cdot k_{loc 1}^1, \quad (9)$$

де $T_{loc b}$ – тарифна складова (відповідає локомотивній складовій) у році, що передує першому періоду регулювання (вона визначається на основі діючого Збірника тарифів [12]);

$k_{loc 1}^1$ – індекс зміни рівня тарифів на послуги у частині, що відповідає локомотивній тязі по вантажним перевезенням для першого року першого періоду регулювання.

Індекс зміни рівня тарифів ($k_{loc 1}^1$) визначається по аналогії з формулою (4), використовуючи значення необхідної валової виручки, прогнозованого вантажообігу, вантажообігу у році, що передує першому періоду регулювання, а також частини доходів від надання послуг у частині, що відповідає локомотивній тязі по вантажним перевезенням в році, який передує першому року першого регуляторного періоду.

На перший рік першого періоду регулювання мінімальна межа цінового коридору локомотивної складової ($T_{loc min 1}^1$) буде визначатися за формулою:

$$T_{loc min 1}^1 = T_{loc 1}^1 \cdot (1 - \alpha_{min 1}^1), \quad (10)$$

де $T_{loc 1}^1$ – локомотивна складова визначена за формулою (9);

$\alpha_{min 1}^1$ – параметр, який встановлюється регулятором та характеризує мінімальну межу для визначення локомотивної тарифної складової, у частках.

На перший рік першого періоду регулювання максимальна межа цінового коридору локомотивної складової ($T_{loc max 1}^1$) буде визначатися за формулою:

$$T_{loc max 1}^1 = T_{loc 1}^1 \cdot (1 + \alpha_{max 1}^1), \quad (11)$$

де $T_{loc 1}^1$ – локомотивна складова визначена за формулою (9);

$\alpha_{max 1}^1$ – параметр, який встановлюється регулятором та характеризує максимальну межу для визначення локомотивної тарифної складової, у частках.

На будь-який рік, крім першого року, в будь-якому періоді регулювання:

$$T_{loc t}^i = T_{loc t-1}^i \cdot k_{loc t}^i, \quad (12)$$

де t – рік періоду регулювання ($t=1, 2, \dots, T$; T – кількість років в періоді регулювання);

i – номер періоду регулювання (може змінюватися від 1...3...End, де End – останній період регулювання, для якого застосовується даний метод регулювання);

$T_{loc t-1}^i$ – локомотивна складова визначена аналогічно формулі (9) для $t-1$ року i -го періоду регулювання;

$k_{loc t}^i$ – індекс зміни рівня тарифів на послуги у частині, що відповідає локомотивній тязі по вантажним перевезенням для будь-якого року, крім першого року, в будь-якому періоді регулювання (визначається по аналогії з індексом зміни рівня тарифів у формулах (5, 6)).

На будь-який рік будь-якого періоду регулювання мінімальна межа цінового коридору локомотивної складової ($T_{loc min t}^i$) буде визначатися за формулою:

$$T_{loc min t}^i = T_{loc t}^i \cdot (1 - \alpha_{min t}^i), \quad (13)$$

де $T_{loc t}^i$ – локомотивна складова визначена за формулою (12);

$\alpha_{min t}^i$ – параметр, який встановлюється регулятором та характеризує мінімальну межу для визначення локомотивної тарифної складової, у частках.

На будь-який рік будь-якого періоду регулювання максимальна межа цінового коридору локомотивної складової ($T_{loc max t}^i$) буде визначатися за формулою:

$$T_{loc max t}^i = T_{loc t}^i \cdot (1 + \alpha_{max t}^i), \quad (14)$$

де $T_{loc t}^i$ – локомотивна складова визначена за формулою (12);

$\alpha_{max t}^i$ – параметр, який встановлюється регулятором та характеризує максимальну межу для визначення локомотивної тарифної складової, у частках.

Вказаний підхід може бути розповсюджений не лише на тарифні складові, а і на певні сфери, сектори, сегменти послуг, що надаються (або будуть надаватися) підприємствами залізничного транспорту.

Запропоновані підходи дозволять суб'єктам регулювання здійснювати визначення тарифних складових не звертаючись до регулятора в межах існуючої процедури регулювання тарифів на залізничному транспорті, являють собою кроки щодо лібералізації ціноутворення з поступовим послабленням державного регулювання та розширенням меж економічної свободи при встановленні цін на продукцію підприємств залізничного транспорту та загалом стимулюють розвиток конкуренції.

Висновки. Отримані результати дослідження можуть бути використанні при розробці та впровадженні державних програм та політик щодо залізничного транспорту загалом та лібералізації ціноутворення у потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту зокрема. Також результати статті можуть бути використані підприємствами залізничного транспорту та органами, що здійснюють регулювання суб'єктів господарювання на ринку вантажних залізничних перевезень, в ході заходів спрямованих на забезпечення ефективності процесів лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту, а також при дизайні системи тарифоутворення на послуг підприємств залізничного транспорту.

Список використаних джерел:

Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 № 1682-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (Дата звернення 5.04.2017).

Бабак, А.В., Романюк, О.П. Ефективне регулювання цін природних монополістів/ Аспекти тарифної реформи. – Випуск № 1. – Квітень 2003 р. – С. 1-10.

- Садюк А.В. Деякі принципи лібералізації ціноутворення в потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту / Економіка підприємства : сучасні проблеми теорії та практики : Матеріали п'ятої міжнар. Наук.-практ.кон., 15-16 вересня 2016 р. – О. : Атлант, 2016. – С. 320-321.
- Колесникова Н., Садюк А. Сутність та зміст лібералізації ціноутворення у потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту / Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». — К. : 2015. — Вип. 34. — С. 121-130.
- Вдосконалення системи тарифного регулювання природних монополій / Під кер. О. Сафіна. — К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби при Головному управлінні державної служби України, 2006. — 32 с.
- Калитин, И. И., Шобанов, А. В. Тарифное регулирование грузовых железнодорожных перевозок в условиях дефицита средств на развитие инфраструктуры железнодорожного транспорта / ЭТАП: экономическая теория, анализ, практика. — 2016. — Issue 3. — С. 23-37.
- Averch, H., Johnson, L. L. Behavior of the Firm Under Regulatory Constraint // American Economic Review. — 1962. — Vol. 52. — No. 5. — P. 1059–1069.
- Managing for development results: Rail infrastructure tariffs—Enabling private sector development in Mongolia's railway sector. — Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank, 2014. — 74 p.
- Port Regulatory Manual for Tariff Year 2014/15 / Ports Regulator of South Africa. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.portsregulator.org/images/documents/Regulatory_Manual_for_the_Tariff_Year_2014_2015.pdf (Дата звернення 5.04.2017).
- Cost Plus Tariff Methodology in Water Sector. — PricewaterhouseCoopers Advisory, s.r.o, 2015. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gwp.ge/storage/wysiwygs/files/PWC-Tariff_Methodology_Review.pdf (Дата звернення 5.04.2017).
- Мakovšek, D., Veryard, D. The Regulatory Asset Base and Project Finance Models: An Analysis of Incentives for Efficiency/ Discussion Paper 2016-1. — Paris: International Transport Forum/OECD, 2016. — P. 41.
- Про затвердження Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги та Коефіцієнтів, що застосовуються до Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку від 26.03.2009 № 317 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0340-09> (Дата звернення 05.04.2017 р).
- Про затвердження Методики розрахунку тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом : Наказ Міністерства інфраструктури України від 20.06.2013 р № 428 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1082-13> (Дата звернення 05.04.2017 р).
- Demsetz, H. Why regulate utilities? // Journal of Law and Economics. — 1968. — No. 11.
- Сотниченко, Л. Л. Визначення напрямів фінансування проектів транспортної інфраструктури регіонів України / Економіка та Держава. — № 6. — 2015. — С. 67-71.

Рецензент д.е.н., професор Богомолова Н.І.

УДК 658.562.012.7:621.002

Сакун Л.М., к.е.н., доцент

Карлик Ю.Ю., к.е.н., доцент

Лисич В.В.

Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розкрито необхідність здійснення управління якості продукції, сертифікації продукції, наведено категорії стандартів якості на підприємстві, досліджено перешкоди впровадження системи управління якістю на підприємствах та шляхи подолання цих перешкод.

Ключові слова: якість, система управління якістю, стандартизація, сертифікація, конкурентоспроможність.

Sakun L., Karlik Yu., Lisich V.

QUALITY MANAGEMENT SYSTEM OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

The article reveals the need to implement product quality management, product certification, are given categories of quality standards in the enterprise, the obstacles to the implementation of the quality management system at enterprises and ways to overcome these obstacles are explored.

Key words: quality, quality management system, standardization, certification, competitiveness.

Сақун Л.М., Карлик Ю.Ю., Лисич В.В.

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье раскрыто необходимость осуществления управления качеством продукции, сертификации продукции, приведены категории стандартов качества на предприятии, исследованы препятствия внедрения системы управления качеством на предприятиях и пути преодоления этих препятствий.

Ключевые слова: качество, система управления качеством, стандартизация, сертификация, конкурентоспособность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах фінансової кризи та інтеграції України до ЄС, проблема якості продукції виступає одним із головних чинників конкурентоспроможності підприємства, забезпечення ефективності його діяльності на нових ринках збуту.

В умовах насиченого ринку а цінової конкуренції виробники часто вдаються до крайніх мір зменшення собівартості продукції шляхом закупівлі неякісної та дешевої сировини, що в подальшому призводить до зменшення попиту на продукцію та негативного ставлення до неї. Саме тому одним із шляхів подолання кризового стану на підприємстві виступає спосіб підвищення конкурентоспроможності шляхом вдосконалення системи управління якістю.

Аналіз дослідження і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням теорії управління якістю займалися багато вчених, зокрема: Т. Гринько, В. Ландик, О. Момот, Ю. Койфман, В. Версан, В. Панов, А. Фейгенбаум, Ю. Ребрін, С. Ковальчук та інші.

Але не достатньо розкритими залишилися науково-практичні підходи та методи управління та вплив якості продукції на подальший розвиток підприємства.

Цілі статті. Основною ціллю статті є розкриття необхідності здійснення управління якістю продукції для більш ефективного функціонування підприємств в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управління якістю – направлена діяльність керівників на контроль за якістю продукції як на організаційному так і на інженерно-технічному етапі. Готова продукція повинна відповідати усім вимогам якості і безпеки. Кожний вид готової продукції повинен бути сертифікованим і відповідати вимогам європейських стандартів якості серії ISO 9000. Тобто для виходу продукції вітчизняних підприємств на світовий ринок, на підприємствах повинна функціонувати ефективна створена система управління якістю зі встановленими сертифікацією та стандартизацією продукції. Управління у сфері стандартизації і сертифікації здійснює Державний комітет зі стандартизації, метрології і сертифікації.

Більшість підприємств виробляють продукцію згідно технічних вимог, що, зазвичай, не відповідають стандартам якості світового ринку. Та продукція, що сертифікована, має значну перевагу над іншими та реалізовується на більш ширшому ринку збуту. Категорії стандартів, що повинні використовуватися на підприємстві зображена на рис. 1.

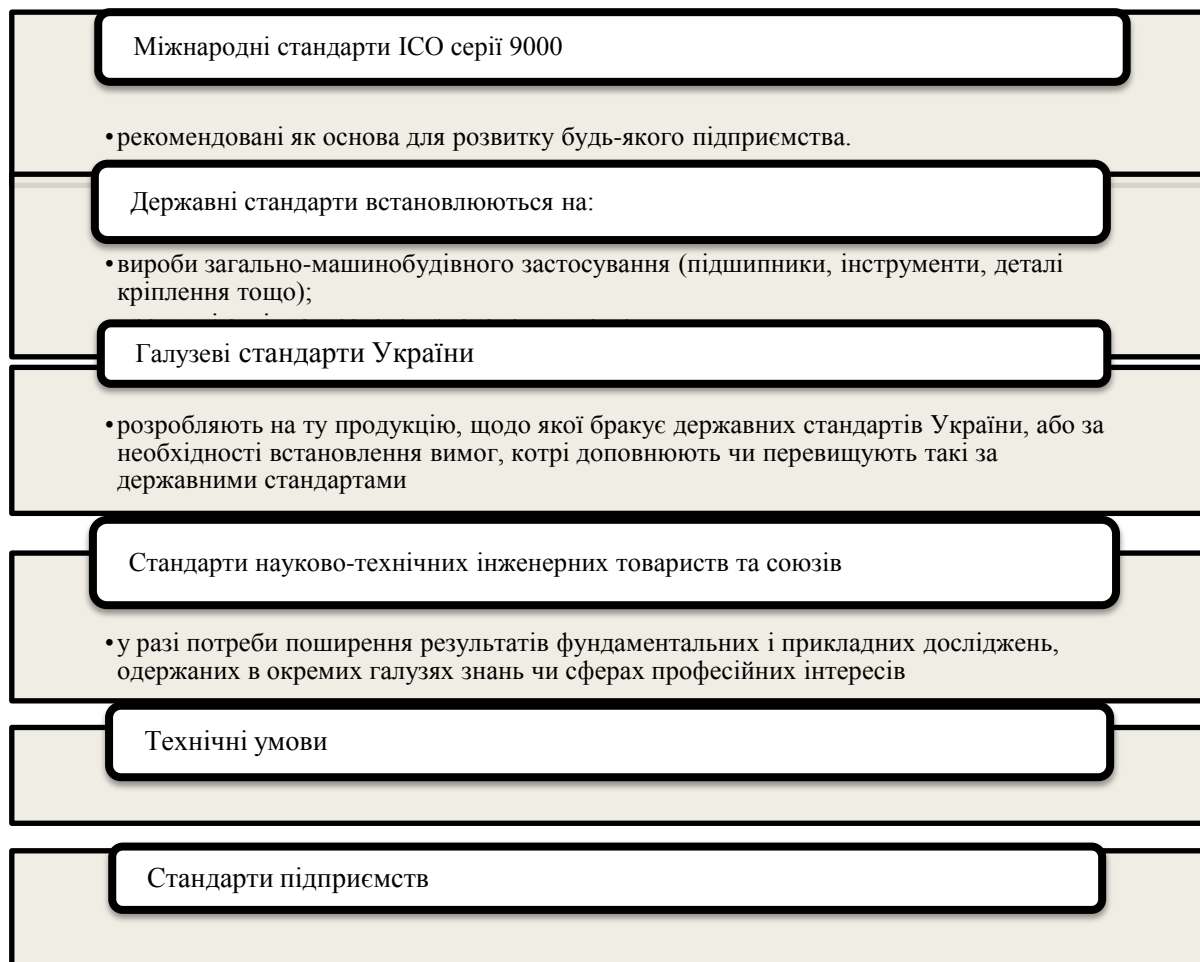

Рис. 1. Категорії стандартів на підприємстві

Взагалі, якщо проаналізувати діяльність машинобудівних підприємств, то політична та економічна ситуація не сприяла реалізації продукції у повному обсязі. Про це може свідчити динаміка виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів [1]

Роки	2013		2014		2015		Приріст, %	
	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	2014/2013	2015/2014
Промисловість	1322,4	100	1428,8	100	1776,6	100	+8,0	+24,3
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	49,8	3,8	39,3	2,7	40,5	2,3	-21,1	+3,1

Основними причинами зниження якості продукції є низька якість сировини, низький рівень технології, організації виробництва, кваліфікації виробників, неритмічність виробництва, тощо [2, с. 22].

Якість продукції виступає одним із головних чинників конкурентоспроможності продукції, а, отже, і конкурентоспроможності всього підприємства. Підприємства повинні намагатися виробляти і реалізовувати свою продукцію згідно вимог тих споживачів, на який ринок збуту вони її постачають, тобто задовольняти потреби замовників. А сама перевірка продукції на якість повинна бути як на організаційному, так і на технічному рівні. Тобто, невідповідність стандартам якості продукції є досить великою проблемою, бо від цього залежить майбутнє компаній.

Ті підприємства, що сертифіковані на відповідність вимогам якості мають більшу виручку від реалізації за рахунок збільшення кількості споживачів. Для прикладу розглянемо порівняльну характеристику машинобудівних підприємств та їх чистий дохід за 2015 рік (Таблиця 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика машинобудівних підприємств [3]

	ПАТ "ЗАВОД "ТЕМП"		ПАТ "Кредмаш"	ПрАТ "АвтоКрАЗ"
1	2		3	4
Основні види діяльності	–Виробництво іншого електричного устаткування; –Виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства; –Виробництво інших верстатів.		–Виробництво машин і устаткування для добувної промисловості та будівництва; –Виробництво автотранспортних засобів; –Вантажний автомобільний транспорт.	–Виробництво автотранспортних засобів; –Установлення та монтаж машин і устаткування; –Вантажний автомобільний транспорт.
Сертифікати якості	ДСТУ ISO 9001-2009 «Системи управління якістю. Вимоги» (був дійсним до 21 квітня 2015 року)	ISO 9001-2000 «Системи управління якістю». Вимоги»	ISO / TS 16949: 2009 «Системи менеджменту якості. Особливі вимоги щодо застосування ISO 9001: 2008 для автомобільних виробництв і організацій, які виробляють відповідні сервісні частини» (буде дійсний до 14.09.2018). Планується : IATF 16949:2016 «Фундаментальні вимоги до системи менеджменту якості для виробництва автомобільної промисловості і організацій, які виробляють відповідні сервісні частини».	
Конкуренти	Хмельницький завод СТО	AMMANN, BENNINGHOVEN, LINTEC, ASTEK, TEREX, та інші.	КАМАЗ, МАЗ, УралАЗ, Scania, DAF, MAN та інші.	
Основні ринки збуту	Німеччина, Австрія, Україна, Росія	Росія, Україна, Білорусія, Казахстан, Азербайджан, Румунія, Грузія, Молдова, а інші.	Білорусь, Латвія, Литва, Словаччина, Туреччина, Франція, Германія, Китай, країни СНД.	
Чистий дохід від реалізації продукції у 2015 році.	30335	442070	1932067	

Отже, в порівнянні з іншими підприємствами найбільш вигідно реалізує свою продукцію ПрАТ «АвтоКрАЗ», що невдовзі планує випускати продукцію згідно ІАТФ 16949:2016, що безперечно стане впливовим фактором на успішну реалізацію продукції закордон.

Щодо інших машинобудівних підприємств, то найгірше місце зайняло ПАТ "ЗАВОД "ТЕМП". Чистий дохід від реалізації продукції склав 30335 тис. грн., що є досить смішною цифрою в порівнянні з іншими підприємствами.

Щодо ПАТ "Кредмаш, на сьогоднішній день підприємство на світовому ринку має досить велику кількість конкурентів у Німеччині, Італії, Кореї, Китаї, Туреччині, США, зокрема це: AMMANN, BENNINGHOVEN, LINTEC, ASTEK, TEREX, TELTOMAT, та інші. За своїми характеристиками ПАТ "Кредмаш" виділяється високим ступенем надійності та міцності. Тому продукція підприємства користується попитом у країнах СНД. Незважаючи на свої перспективи, загальний план реалізації продукції було виконано значно менше, зокрема, 68,5% до 2014 року. Загальний об'єм продаж асфальтозмішувальних та ґрунтосмішувальних установок в порівнянні з 2014 роком зменшився на 20 одиниць. Це пов'язано з економічною та політичною ситуацією в Україні, та відносинами з Росією. Зважаючи на це, доцільно було б запропонувати розширювати ринок збуту та налагодження зв'язків з іноземними інвесторами.

Щодо запозичення досвіду менеджменту якості продукції слід рівнятися на такі відомі іноземні компанії, як: «Ford Motor», «Mercedes», «General Motors», що використовують бенчмаркінг як основний метод менеджменту якості виробленої продукції.

Також зарубіжні підприємства використовують інші методи управління якістю продукції, що зображені на рис. 2 [4].

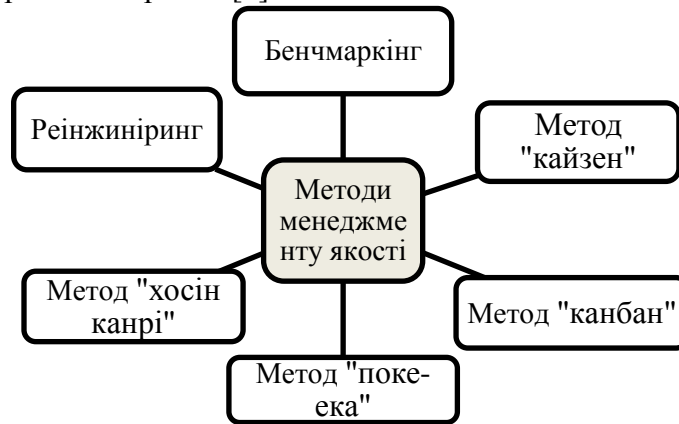

Рис. 2. Методи управління якістю продукції

Система управління якістю забезпечує: поліпшення продуктивності й ефективності, поліпшення сприйняття клієнтом іміджу організації, конкурентні переваги і потенціал для збільшення продажів та можливостей ринку [5, с. 130].

Та не зважаючи на це, на багатьох вітчизняних підприємствах існують деякі перешкоди впровадження систем управління якістю, які взаємодоповнюючись негативно впливають на подальший розвиток підприємства. Проблеми, пов'язані з управлінням якістю продукції на підприємствах наведені на рисунку 3 [6, с. 171-172].

Рис. 3. Проблеми при впровадженні систем управління якістю продукції на підприємствах

Тому для ефективного конкурентоспроможного існування, компанії повинні подолати перешкоди та бар'єри введення сучасних та дієвих систем управління якістю продукції. Зробити це можна шляхом:

- впровадження заходів на організаційному та технологічному рівні по підвищенню якості продукції;
- підвищення кваліфікації працівників, проведення тренінгів та семінарів щодо ролі якісної продукції на світовому ринку;
- виробництво продукції згідно європейських стандартів якості для підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Висновки. Отже, якість продукції відіграє істотну роль у формуванні попиту на продукцію, іміджу та конкурентоспроможності підприємств. Політика, направлена на випуск продукції згідно європейських стандартів якості істотно знаходить місце на українському ринку. На сьогодні вітчизняним машинобудівним підприємствам необхідно перейняти досвід від зарубіжних компаній та впроваджувати новітні методи управління якістю продукції. Сертифікована, економічно вигідна та екологічно безпечна продукція завжди буде користуватися попитом, а підприємства, що випускають таку продукцію – конкурентоспроможним.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
2. Безнощенко Н. О. Підвищення якості продукції як чинник зростання конкурентоспроможності машинобудівного підприємства / Н. О. Безнощенко // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2013. - Вип. 4. - С. 15-22.
3. SMIDA [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://smida.gov.ua>
4. Костюк О. Д. Концепції сучасних систем управління якістю продукції та послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua>.
5. Харченко Т. Б. Впровадження бенчмаркінгу як інструменту управління якістю / Т. Б. Харченко // Молодий вчений. - 2016. - № 6. - С. 128-131.
6. Чекмасова І. А. Управління якістю підприємства : розвиток та проблеми впровадження / І. А. Чекмасова, Д. М. Шатіло // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків : НТУ "ХПІ". – 2013. – № 7. – С. 167-173.

Рецензент д.е.н., професор Хоменко М.М.

УДК 331.108

Стрижеус Л.В., к.е.н., доцент

Кравченя І.В.

Луцький національний технічний університет

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-КАДРОВИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

У публікації проведено дослідження теоретико-методичних та прикладних аспектів управління інтелектуально-кадровим забезпеченням підприємства. Вивчено сутність поняття «інтелектуально-кадрове забезпечення підприємства», розкрито методичні підходи до оцінювання інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства, проведено оцінку рівня інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства. Обґрунтовано шляхи вдосконалення управління інтелектуально-кадровим забезпеченням підприємства.

Ключові слова: персонал, кадрове забезпечення, інтелектуальне забезпечення, підприємство, управління інтелектуально-кадровим забезпеченням.

Stryzheus L., Kravchenya I.

THE THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF THE MANAGEMENT OF INTELLECTUAL-PERSONNEL PROVIDER OF THE ENTERPRISE

The publication deals with theoretical, methodological and applied aspects of management of intellectual and personnel support of the enterprise. The essence of the concept «intellectual and personnel support of the enterprise» was studied, methodological approaches to the estimation of intellectual and personnel support of the enterprise were revealed, the level of intellectual and personnel support of the enterprise was estimated. The ways of improvement of management of intellectual and personnel support of the enterprise are substantiated.

Key words: personnel, staffing, intellectual support, enterprise, management of intellectual and personnel support.

Стрижеус Л. В., Кравченя И. В.

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-КАДРОВЫМ ОБЕСПЕЧЕНИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ

В публикации проведено исследование теоретико-методических и прикладных аспектов управления интеллектуально-кадровым обеспечением предприятия. Изучены сущность понятия «интеллектуально-кадровое обеспечения предприятия», раскрыты методические подходы к оценке интеллектуально-кадрового обеспечения предприятия, проведена оценка уровня интеллектуально-кадрового обеспечения предприятия. Обоснованно пути совершенствования управления интеллектуально-кадровым обеспечением предприятия.

Ключевые слова: персонал, кадровое обеспечение, интеллектуальное обеспечение, предприятие, управление интеллектуально-кадровым обеспечением.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Загальносвітові тенденції перебудови соціально-економічних систем і динамізм глобалізаційних процесів супроводжуються глибокими соціальними протиріччями і загостренням масштабних соціальних проблем. На конкурентоспроможність підприємства окрім технології ведення бізнесу, значною мірою впливають також культурні, етичні та соціальні чинники. За таких умов інтелектуально-кадрове забезпечення стає ключовим ресурсом розвитку суб'єкта господарювання. Ефективне його використання є найважливішою конкурентною перевагою підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми управління інтелектуальним та кадровим забезпеченням підприємства досліджували багато вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Андрущенко М. П., Бабій С. О., Бунтова Н. В., Кагановська Т. Є., Кваш О. С., Кендюхов О. В., Леонт'єв Б. Б., Мандрик О. Я., Мойсеєнко І. П., Тарасова І. І., Топільницька О. Я., Чорнодід І. С., Швець Н. К. та інші. Однак, на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення категорії інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства та управління ним.

Цілі статті. Метою статті є наукове обґрунтування теоретико-методичних та прикладних засад управління інтелектуально-кадровим забезпеченням підприємства, а також оцінка рівня інтелектуально-кадрового забезпечення ПАТ «Дубномолоко».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «інтелектуально-кадрового забезпечення» до цього часу залишається нерозкритим. Більшість науковців досліджують лише визначення його складових та наукових пошуків з розвитку категорій інтелекту, інтелектуальної діяльності, економіки знань, інтелектуальних та кадрових ресурсів, інтелектуального та кадрового забезпечення.

С. Бабій виділяє чотири типи стратегії формування інтелектуального забезпечення підприємства:

1. Нарощення знань (їх формування і використання вбудь-якому економічному процесі).

2. Управління інтелектуальним капіталом (створення, підтримка і розвиток інтелектуальних активів: патентів, технологій, ноу-хау та ін.).

3. Формування знань (поглиблення накопичених і генерування принципово нових знань (проведення науково-дослідних робіт, впровадження інноваційних рішень і безперервне їх удосконалення), що сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства).

4. Обміну знаннями (коли особлива увага зосереджується на систематичному обміні знаннями, тобто їх отриманні, структуризації, зберіганні, використанні з метою чіткого і своєчасного розподілу) [1, с. 40-41].

На думку І. Тарасової, інтелектуальне забезпечення підприємства як процес створення інтелектуальної власності, починаючи від виділення інтелектуальних активів з інтелектуального капіталу, а потім отримання інтелектуальної власності з інтелектуальних активів. Характеристиками тут є рівень заробітної плати, раціональність організаційної структури управління, якість мотиваційного механізму, забезпеченість капіталом та фінансовими ресурсами, рівень використання новітніх технологій [2, с. 5].

Б. Леонт'єв вважає, що особливістю управління інтелектуальним забезпеченням на підприємстві є те, що суб'єкт управління забезпечує свої функції не самостійно, а через висококваліфікований персонал, здатний створювати, ефективно використовувати і своєчасно обновляти інтелектуальний капітал [3].

Поняття кадрового забезпечення набагато більше досліджене, ніж поняття інтелектуального забезпечення. Так, Т. Кагановська визначає кадрове забезпечення як наповнення підприємства відповідними за професією та кваліфікацією кадрами, створення у них мотивації до ефективної діяльності, професійного та соціального розвитку, досягнення мобільності та соціального захисту персоналу [4, с. 11-12].

Науковець Н. Бунтова характеризує кадрове забезпечення підприємства як систему, що забезпечує відповідність між кількісними і якісними характеристиками працівників, необхідними для здійснення господарської діяльності, та діяльністю

навчальних закладів, які готують фахівців, здійснюють їх перепідготовку і підвищення кваліфікації [5, с. 6].

На думку Ю. Котельникової, кадрове забезпечення – це здатність підприємства до задоволення потреби у людських ресурсах. Кадрове забезпечення, інтегруючись у кадрову політику, охоплює низку її найважливіших складових – залучення, відбір та наймання, підбір та розміщення, професійну орієнтацію та адаптацію персоналу, його мотивацію та стимулювання, професійне навчання, атестацію та просування по службі. Відповідно воно спричиняє активний вплив на систему управління підприємством та на систему підприємства в цілому, бо надає йому конкурентноздатний кадровий потенціал з високим рівнем професіоналізму та компетентності, особистісних якостей, працівників з інноваційним та мотиваційним механізмом [6, с. 332, 338].

Наразі кадрове та інтелектуальне забезпечення повинні перейти до вищого рівня ресурсного забезпечення – інтелектуально-кадрового, адже їх функції та завдання постійно розширюються.

На нашу думку, враховуючи визначення понять «інтелектуального» та «кадрового» забезпечення, інтелектуально-кадрове забезпечення варто розглядати як комплекс взаємопов'язаних компонентів організаційно-економічного і правового характеру, а також заходів, що здійснюються менеджментом підприємства і спрямовані на досягнення цілей суб'єкта господарювання, формування та ефективне використання персоналу та його інтелектуальних можливостей для посилення бізнес процесів та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

В сучасних умовах господарювання інтелектуально-кадрове забезпечення стає все важливішу роль у досягнення високої ефективності та забезпеченні конкурентоспроможності підприємства.

Для оцінювання інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства можна використовувати такі загальні та спеціальні методи дослідження, як: експертне оцінювання, розробка сценаріїв, дослідження соціально-економічних показників, багатовимірний статистичний аналіз, теоретико-ігрові методи, структурно-аналітичні методи (моделювання, ієрархічна декомпозиція, морфологічний аналіз, матричний метод, SWOT – аналіз), методи комплексного оцінювання загроз (інтегральнооцінювання ризику, оцінювання ефективності захисних заходів) [7, с. 45-46].

Частозастосовується підхід, коли визначення сукупного критерію здійснюється через зважування й підсумовування окремих функціональних критеріїв, які обчислюються із допомогою порівняння можливої величини ефекту для підприємства та ефективності заходів з його забезпечення [8, с. 275]. За такого підходу, сукупний критерій оцінювання інтелектуально-кадрового забезпечення ($k_{ікз}$) можна розраховувати за формулою:

$$k_{ікз} = \sum_{i=1}^n k_i d_i, \quad (1.1)$$

де k_i – величина окремого (поодинокого) критерію за i -тим напрямом і характеристикою інтелектуально-кадрового забезпечення, коефіцієнт;

d_i – частка значущості i -тої характеристики, коефіцієнт;

n – кількість характеристик інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства.

Подальше оцінювання рівня інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства здійснюється порівнюванням розрахункових значень $k_{ікз}$ із фактичними для підприємства, стан забезпечення якого аналізується.

Однак, даний методичний підхід має ряд недоліків, що пов'язані з відсутністю

розподілу вагомості характеристик інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства.

Для оцінювання інтелектуально-кадрового забезпечення можуть використовуватися методи оцінки різних напрямів управління працею, висновками за якими можна зінтегрувати функціональною залежністю [9, с. 32]:

$$P_{ікз} = a_1f(x_1) + a_2f(x_2) + \dots + a_if(x_n), \quad (1.2)$$

де, $P_{ікз}$ – рівень інтелектуально-кадрового забезпечення;
 x_1, x_2, x_n – показники інтелектуально-кадрової та трудової діяльності підприємства;

$f(x_1), f(x_2), f(x_n)$ – локальні функції залежності рівня інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства від значень показників його діяльності;

a_1, a_2, a_i – коефіцієнти вагомості показника в процесі формування та використання інтелектуально-кадрового забезпечення підприємств.

Основним недоліком даного методичного підходу є відсутність рекомендацій щодо вибору переліку показників, за якими буде проводитись інтегральна оцінка інтелектуально-кадрового забезпечення.

О. Мандрик для оцінки інтелектуально-кадрового забезпечення пропонує використовувати графічну модель. Вона допомагає кращому сприйняттю і визначає як поточний стан підприємства, так і стан інтелектуально-кадрового забезпечення. Відповідно до значень можна виділити різні стани інтелектуально-кадрового забезпечення: нормальний, недостатній, низький, критичний [7, с. 46].

На думку О. Мандрик, для графічного відображення стану інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства доцільно використовувати такі показники: коефіцієнт кваліфікації працівників підприємства; коефіцієнт фізичного старіння кадрів; втрати робочого часу на одного працівника; коефіцієнт плинності персоналу; продуктивність праці; частка додаткової заробітної плати та інших заохочувальних і компенсаційних виплат; частка працівників із заробітною платою в межах мінімальної; коефіцієнт відношення середньої заробітної плати до мінімальної; частка витрат на соціальні заходи в операційних витратах [7, с. 224].

Отже, оцінку інтелектуально-кадрового забезпечення ПАТ «Дубномолоко» здійснимо за методикою О. Мандрик, оскільки це дасть нам можливість проаналізувати фактори, що визначають стан інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства.

Оцінка стану інтелектуально-кадрового забезпечення ПАТ «Дубномолоко» наведено у табл. 1. Вона слугуватиме або підтвердженням, або уточненням даних для вироблення ефективних управлінських рішень.

Таблиця 1

Показники стану інтелектуально-кадрового забезпечення ПАТ «Дубномолоко»

Показники	Роки		
	2013	2014	2015
Коефіцієнт кваліфікації працівників (y1)	0,61	0,63	0,72
Коефіцієнт фізичного старіння кадрів (y2)	0,23	0,19	0,17
Частка втрати робочого часу у середньому на одного штатного працівника	8,8	4,9	1,7
Коефіцієнт плинності персоналу (y4)	0,10	0,10	0,17
Продуктивність праці, тис.грн/чол.(y5)	887	831	1387
Частка додаткової заробітної плати та інших заохочувальних і	14,1	15,9	22,1
Частка працівників із заробітною платою в межах мінімальної,% (y7)	6,9	6,4	5,6
Коефіцієнт відношення середньої заробітної плати до мінімальної (y8)	243,3	226,7	295,2

Для оцінки інтегрального рівня інтелектуально-кадрового забезпечення ПАТ «Дубномолоко» наведемо результати позиціонування (табл. 2).

Таблиця 2

Результати позиціонування показників інтелектуально-кадрового забезпечення ПАТ «Дубномолоко» у 2013-2015 роках

Рівні забезпечення	Роки		
	2013	2014	2015
Високий		y2	y2
			y3
			y5
Вище середнього	y1	y1	y1
	y2	y5	y8
	y5	y3	
	y8	y8	
Середній	y3	-	y6
Нижче середнього	y6	y6	y7
	y7	y7	
Низький	y4	y4	y4

де y1 – коефіцієнт кваліфікації працівників; y2 – коефіцієнт фізичного старіння кадрів; y3 – втрати робочого часу на одного працівника, год.; y4 – коефіцієнт плинності персоналу; y5 – продуктивність праці, тис. грн/ос.; y6 – частка додаткової заробітної плати та інших заохочувальних і компенсаційних виплат, %; y7 – частка працівників із заробітною платою в межах мінімальної, %; y8 – коефіцієнт відношення середньої заробітної плати до мінімальної.

Більшість показників у 2013 та 2014 роках знаходяться на рівні вище середнього. У 2015 році ситуація покращилася, значно зменшилися втрати часу на одного працівника та зросла продуктивність праці. Також зросла частка додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат, що позитивно вплинуло на підвищення загального рівня інтелектуально-кадрового забезпечення ПАТ «Дубномолоко». Однак, коефіцієнт плинності персоналу, частка працівників із заробітною платою в межах мінімальної, коефіцієнт відношення середньої заробітної плати до мінімальної; частка витрат на соціальні заходи в операційних витратах знаходяться на низькому та нижче середнього рівні.

На основі побудованої графічної моделі показників інтелектуально-кадрового забезпечення ПАТ «Дубномолоко» можна говорити, про те, що незважаючи на негативний вплив певних показників рівень інтелектуально-кадрового забезпечення є вище середнього.

Інтелектуальну складову інтелектуально-кадрового забезпечення підприємства слід посилювати, розвиваючи нематеріальні активи. Цього можна досягнути зростанням наявних ліцензій, а також підвищуючи рівень знань та досвіду працівників, здобуваючи права власності на продукцію інтелектуальної праці, підвищуючи рівень програмного, інформаційного та іншого забезпечення комп'ютерних інформаційних систем, розробляючи наукомісткі вироби та послуги, технології їх виробництва, забезпечуючи наявності засвідченої сертифікатами відповідності підприємства і його продукції міжнародним стандартам, вдосконалюючи засоби комунікації та зв'язку.

З цією метою на підприємстві, насамперед, потрібно здійснювати наступні заходи:

- контроль за поточним станом інтелектуально-кадрового забезпечення;
- розробку методів підвищення творчої активності персоналу;
- планування і розробку рекомендацій із підвищення рівня знань і професійної кваліфікації персоналу;
- оптимізацію розподілу персоналу в межах штатного розпису підприємства відповідно до його інтелектуальних, у тому числі психометричних характеристик, професійних схильностей і характеру виконуваних функцій;
- виявлення проблем організаційної структури управління підприємством;
- розробку методів підвищення мотивації персоналу;
- виявлення проблем щодо формування та розвитку корпоративної культури;
- оцінку ефективності управління інтелектуально-кадровим забезпеченням.

Висновки. Ми вважаємо, що пріоритети управління інтелектуально-кадровим забезпеченням підприємства повинні передбачати підвищення якості системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів; удосконалення планування витрат на інтелектуалізацію та розвиток науково-дослідної сфери; покращення ресурсної складової науково-дослідної та інноваційної діяльності; підвищення ефективності функціонування наукової та інноваційної діяльності на підприємстві; зростання витрат та інвестицій на інтелектуалізацію господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел:

1. Бабій С. О. Інтелектуальне забезпечення процесів управління підприємством / С. О. Бабій // Економічний аналіз. – Тернопіль: ТДЕУ. – 2011. – Вип. 8 (2). – С. 39-43.
2. Тарасова І. І. Інтелектуальне забезпечення процесу управління підприємством: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / І. І. Тарасова. – Вінниц. нац. аграр. ун-т. – Вінниця: Б/в, 2011. – 20 с.
3. Леонтьев Б. Комплексное управление интеллектуальными активами в акционерных обществах / Б. Леонтьев // Жур. для акционеров. – 2005. – № 9. – С. 8-16.
4. Кагановська Т. Є. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення державного управління в Україні: автореферат дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Т. Є. Кагановська. – К.: НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2012. – 32 с.
5. Бунтова Н. В. Кадрове забезпечення готельного господарства України: проблеми та шляхи їх вирішення: автореф. дис. канд. наук: 08.00.07/Н. В. Бунтова. – К.: НАН України, Рада по вивч. прод. сил України, 2008. – 20 с.
6. Котельникова Ю. М. Система управління кадрами як основний елемент системи управління підприємством / Ю. М. Котельникова // Научно-технический сборник. – Харків: Харківський національний економічний університет. – 2006. – № 68. – С. 332-339.
7. Мандрик О. Я. Управління інтелектуально-кадровим забезпеченням роздрібних торговельних підприємств: дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / О. Я. Мандрик. – Львівська комерційна академія. – Львів: Б/в, 2015. – 251 с.
8. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – [Вид. 3-тє, без змін]. – К.: КНТЕУ, 2006. – 528 с.
9. Чернодід І. С. Методи визначення інтегральної оцінки рівня економічної безпеки підприємства / І. С. Чернодід // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – №4. – С. 32-34.

Рецензент д.е.н., професор Коций О.В.

УДК 338.58

Юцишина Л.О., к.е.н., доцент

Мялковська В.І.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розроблено методичні положення та прикладні засади щодо поетапного проведення факторного аналізу ефективності зниження витрат підприємства. Розглянуто основні чинники впливу на витратомісткість його діяльності. Проведено дослідження ефективності зниження витрат підприємства

через показник витрат на одну гривню товарної продукції. На основі проведеного аналізу розроблено рекомендації для підприємства.

Ключові слова: витрати підприємства, ефективності зниження витрат підприємства, факторний аналіз, товарна продукція.

Yushchyshyna L., Mialkovska V.

FACTOR ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF COST REDUCTION ON ENTERPRISE

In the article the methodical provisions and applied principles of the phasing of factor analysis efficiency reduce costs are developed. The main factors that influenced roominess of cost enterprise are considered. A study of the efficiency cost reduction is investigated through figure the cost of one UAH marketable products. Based on the analysis is developed the recommendations for the company.

Key words: enterprise's costs, effectiveness of cost reduction, factor analysis, commodity products.

Ющишина Л.А., Мялковська В.И.

ФАКТОРНЫЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ СНИЖЕНИЯ РАСХОДОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье разработаны методические положения и прикладные основы по поэтапному проведения факторного анализа эффективности снижения затрат предприятия. Рассмотрены основные факторы влияния на затратноёмкость его деятельности. Проведено исследование эффективности снижения затрат предприятия с помощью показателя затрат на одну гривню товарной продукции. На основе проведенного анализа разработаны рекомендации для предприятия.

Ключевые слова: затраты предприятия, эффективности снижения затрат предприятия, факторный анализ, товарная продукция.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Результати діяльності підприємства, його конкурентоспроможність, стійкість щодо змін ринкового середовища залежать від ефективності управління витратами. Важливою передумовою якісного управління витратами є своєчасне виявлення потенційних можливостей мінімізації їх розміру, оптимізації складу та структури, а також раціональне здійснення діяльності підприємств на основі факторного аналізу. Знання чинників, що впливають на витрати, суттєво підвищує ефективність процесу управління та дозволяє ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення щодо оптимізації витрат.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Широке коло питань з дослідження чинників впливу, а також ефективності зниження витрат на підприємстві висвітлене у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: Аткинсон Ф.Ф., Друкер П.Ф., Бланк І.О., Бутинець Ф.Ф. [1], Голов С.Ф., Гордієнко В.М., Давидович І.Є., Загородній А.Г., Карпова Т.І., Козаченко Г.В., Ластовецький В.Є., Ліпич Л.Г., Попов О.О., Погорелов Ю.С., Садовська І.Б., Сигел Д. Г., Цал-Цалко Ю.С., Шванара В.А., Шим Д.К., Христенко Л.М. [5] та ін. Проте, незважаючи на значні дослідження, на сьогодні не існує цілісних рекомендацій, які сприяли б дослідженню ефективності зниження витрат вітчизняних підприємств.

Цілі статті. Розроблення методичних положень та прикладних засад щодо проведення факторного аналізу ефективності зниження витрат підприємства з метою максимізації прибутку ПАТ «Волинь-АВТО» та його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Проведення факторного аналізу дозволяє визначити вплив окремих факторів на зміну результативного показника. Його використання для дослідження ефективності зниження витрат допомагає вирахувати величину впливу таких чинників як: обсяг діяльності, структура діяльності, постійні та змінні витрати, на витратомісткість діяльності підприємства. Здійснивши даний аналіз та визначивши силу впливу кожного із факторів, менеджер може знайти пріоритетні напрями зниження витрат, що будуть актуальними на даному етапі функціонування підприємства. Крім того обрані фактори дозволяють врахувати як вплив зовнішнього середовища (середні ціни в галузі, інфляційні процеси, ринки збуту, вартість ресурсів), так і внутрішнього (обсяг та структура діяльності, ресурсомісткість товарів та послуг). Даний взаємозв'язок представлений на рис.1. та відображає факторну модель, що застосовується на другому етапі аналізу.

Ефективність зниження витрат підприємства доцільно досліджувати через показник витрат на 1 грн товарної продукції. Даний показник є універсальний (може розраховуватись за будь-яким видом економічної діяльності) та дозволяє встановити прямий зв'язок між собівартістю та прибутком підприємства.

Розраховується вищезгаданий показник як співвідношення загальної суми витрат на виготовлення продукції (товарів, робіт, послуг) до їх вартості у поточних цінах.

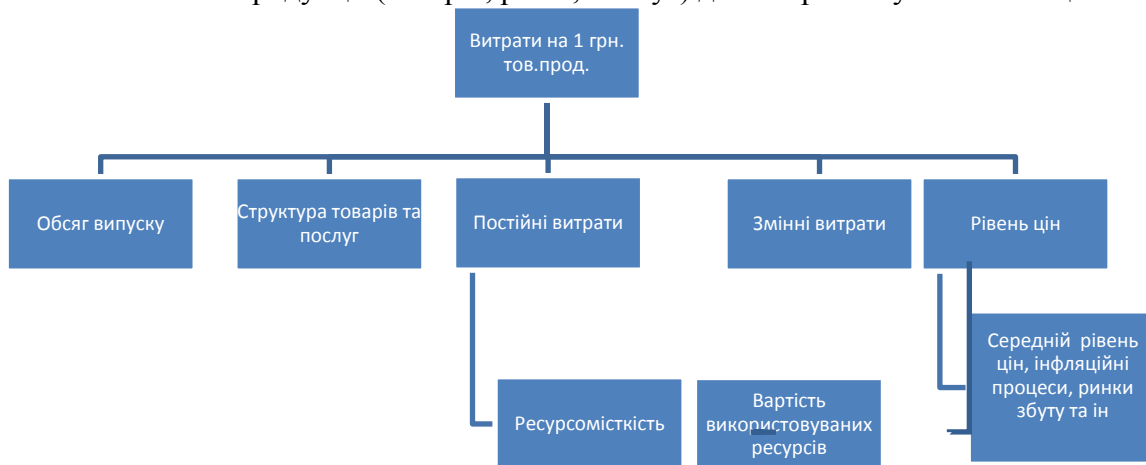

Рис.1. Основні чинники впливу на витратомісткість діяльності підприємства.

Проведення аналізу ефективності зниження витрат необхідно здійснювати поетапно.

На першому етапі визначається динаміка та відхилення показника витрат на 1 грн товарної продукції. Для цього розглянемо витрати у розрізі основних видів діяльності підприємства та загалом (табл.1).

Таблиця 1

Витрати на 1 грн товарної продукції за основними видами діяльності ПАТ «Волинь-АВТО», грн

Рік	Витрати на реалізацію товарів			Витрати на послуги		
	план. показник	факт. показник	темп росту факт. показника	план. показник	факт. показник	темп росту факт. показника
2014	0,9646	0,9770	1,0000	1,0591	1,1450	1,0000
2015	0,9725	0,9708	0,9937	1,0975	1,4007	1,2233
2016	0,9476	0,9571	0,9859	0,9576	1,1445	0,8171

На основі даних наведених у табл. 1, можна стверджувати, що протягом проаналізованого періоду на підприємстві знизилась витрати на 1 грн товарної продукції, темп росту фактичного показника у 2016р. порівняно з 2015 р. становить 98,59% для реалізації товарів та 81,71% для послуг. При цьому діяльність із реалізації автомобілів є рентабельною, оскільки показники витрат не перевищують 1, в той час як, діяльність із надання послуг є збитковою, що зумовлено відносно невеликими обсягами надання послуг, хоч і витрати демонструють тенденцію до зниження.

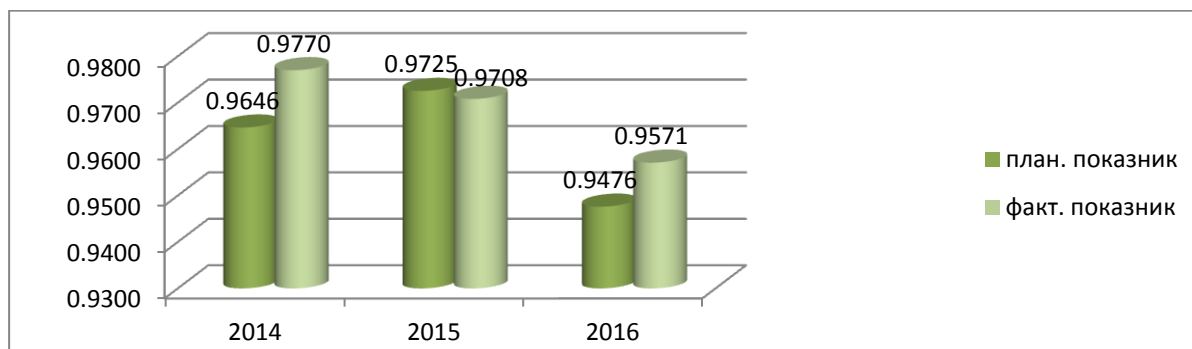

Рис.2. Динаміка планового та фактичного показників витрат на 1 грн товарної продукції (реалізація товарів) у 2014-2016 рр., грн.

На рис.1 спостерігаємо перевищення фактичних витрат на 1 грн. товарної продукції, порівняно з плановими. Це зумовлено не виконанням планових обсягів збуту підприємства, в той час, як витрати на реалізацію навпаки скоротились.

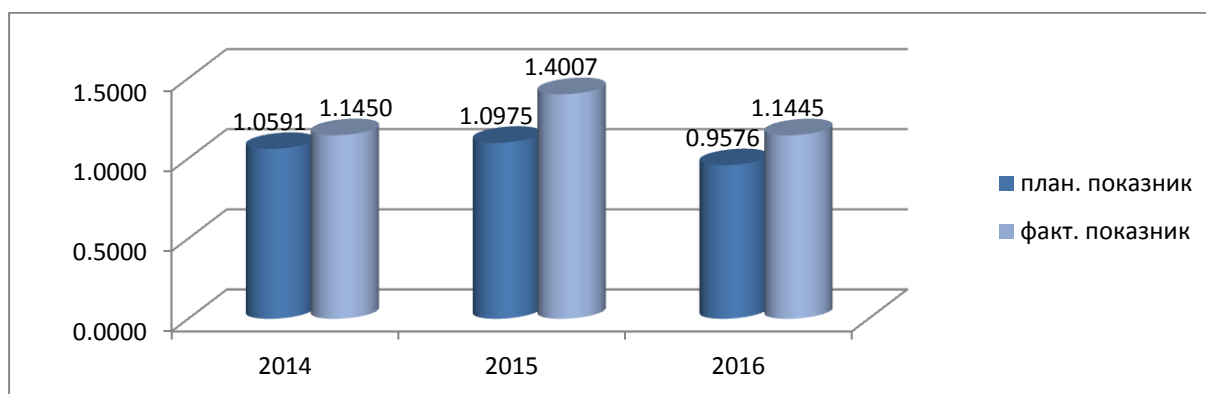

Рис.2. Динаміка планового та фактичного показників витрат на 1 грн послуг у 2014-2016 рр., грн.

Із рис. 2 впродовж аналізованого періоду спостерігаємо перевищення фактичних витрат на 1 грн послуг, порівняно з плановими. Це зумовлено не виконанням планових обсягів виконаних робіт підприємства та перевищенням запланованих витрат.

На другому етапі визначаємо основні чинники, що впливають на досліджуваний показник. Для цього розглянемо наступну факторну модель:

$$BM = \frac{\sum \text{вит.}}{\text{Об прод.}} = \frac{\sum (V \text{Об} \times \text{Стр}_i \times b_i) + A}{\sum (V \text{Об} \times \text{Стр}_i \times \text{Ц}_i)}, \quad (1)$$

де BM – витрати на 1 грн товарної продукції, грн.;

∑ вит. – загальні витрати підприємства, грн;

Об. прод. – обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), грн;

$VOб$ – зміна загального обсягу випуску продукції (товарів, робіт, послуг), грн;
 $Стр_і$ – зміна структури випуску продукції (товарів, робіт, послуг), грн;
 b_i – зміна змінних витрат на 1 випущеної продукції (товарів, робіт, послуг), грн;
 A – зміна постійних витрат на випуск продукції (товарів, робіт, послуг), грн;
 $Ц_i$ – Зміна рівня цін на продукцію (товари, роботи, послуги), грн.[5].

Розглянемо чинники впливу на загальні витрати підприємства у розрізі видів діяльності підприємства.

Таблиця 2

Дані для факторного аналізу витрат підприємства на реалізацію товарів

Витрати	Сума, грн	Чинники			
		Обсяг	Структура	Змінні витрати	Постійні витрати
1	2	3	4	5	6
Базового періоду ($VOб_0 \times b_0$) + A_0	56286933	t_0	t_0	t_0	t_0
Базового періоду, перераховані на фактичний обсяг виробництва за звітний період при збереженні базової структури ($VOб_0 \times b_0$) $\times I_{Стр}$ + A_0	59706315	t_1	t_0	t_0	t_0
По базисному рівню на фактичний випуск продукції звітного періоду ($VOб_1 \times b_0$) + A_0	60546775	t_1	t_1	t_0	t_0
Звітного періоду по базовій величині змінних витрат ($VOб_1 \times b_1$) + A_0	59958978	t_1	t_1	t_1	t_0
Звітного періоду ($VOб_1 \times b_1$) + A_1	59776898	t_1	t_1	t_1	t_1
Зміна	+3489965				
в тому числі за рахунок		+3419382	+840460	-587796	-182080

Із табл. 2. можна стверджувати, що за рахунок збільшення обсягів реалізації товарів витрати підвищились на 3 419,38 тис. грн. Зміна структури витрат призвела до їх підвищення на 840,46 тис. грн. Це зумовлено збільшенням у структурі продажів частки товарів, що є більш витратомісткими. Незначне зниження змінних витрат на одиницю продукції призвело до зменшення загальних витрат на реалізацію товарів на 587,8 тис. грн. Скорочення постійних витрат зменшило загальні на 182,08 тис. грн.

Отже, загальна сума витрат у 2016 р., порівняно з 2015 р., зросла на 3 489,97 тис. грн. або на 6,2 %.

Таблиця 3

Дані для факторного аналізу витрат підприємства на надання послуг

Витрати	Сума, тис.грн.	Чинники			
		Обсяг	Структура	Змінні витрати	Постійні витрати
1	2	3	4	5	6
Базового періоду ($VOб_0 \times b_0$) + A_0	5 223 305	t_0	t_0	t_0	t_0
Базового періоду, перераховані на фактичний обсяг виробництва за звітний період при збереженні базової структури ($VOб_0 \times b_0$) $\times I_{Стр}$ + A_0	4 311 087	t_1	t_0	t_0	t_0

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6
По базисному рівню на фактичний випуск продукції звітного періоду ($VOb_1 \times b_0$) + A_0	5 201 001	t_1	t_1	t_0	t_0
Звітного періоду по базовій величині змінних витрат ($VOb_1 \times b_1$) + A_0	4 259 844	t_1	t_1	t_1	t_0
Звітного періоду ($VOb_1 \times b_1$) + A_1	4 248 294	t_1	t_1	t_1	t_1
Зміна	-975 012				
в тому числі за рахунок		-912217	+889914	-941157	-11550

З табл. 3 можна стверджувати, що за рахунок зменшення собівартості послуг підприємства витрати знизились на 912,22 тис. грн. Зміна структури витрат призвела до їх підвищення на 912,22 тис. грн. Це зумовлено збільшенням у структурі наданих послуг частки робіт, що є більш витратомісткими. Зниження змінних витрат на одиницю продукції призвело до зменшення загальних витрат на 941,16 тис. грн. Незначне скорочення постійних витрат зменшило загальні на 11,55 тис. грн.

Отже, загальна сума витрат на послуги у 2016 році, порівняно з 2015 роком, знизилась на 975,01 тис. грн. або на 18,7 %.

Використовуючи наведені у табл. дані, проведемо факторний аналіз витрат підприємства на 1 грн. тов. продукції.

Таблиця 4

Обсяги реалізації товарів та послуг ПАТ «Волинь-АВТО», грн.

Показник	Реалізація товарів	Реалізація послуг
1	2	3
Базового періоду ($VOb_0 \times C_0$)	57978921	3729020
Звітного періоду при базовій структурі та цінах ($VOb_1 \times C_0$) $\times I_{Cmp}$	67281788	3695058
Звітного періоду при базових цінах ($VOb_1 \times C_0$)	63353663	4543099
Фактичного періоду ($VOb_1 \times C_1$)	62457389	3712000

Розрахуємо силу впливу чинників на зміну витратомісткості основних видів діяльності підприємства.

Таблиця 5

Розрахунок впливу чинників на зміну витратомісткості реалізації товарів ПАТ «Волинь-АВТО»

Показник	Розрахунок	Рівень витратомісткості, грн.	Чинники				
			Обсяг	Структура	Змінні витрати	Постійні витрати	Відпускні ціни
Базовий показник	56286933/ 57978921	0,9708	t_0	t_0	t_0	t_0	t_0
Витр на 1 грн.тов.прод.ум ₁	59706315/ 67281788	0,8874	t_1	t_0	t_0	t_0	t_0
Витр на 1 грн.тов.прод.ум ₂	60546775/ 63353663	0,9557	t_1	t_1	t_0	t_0	t_0
Витр на 1 грн.тов.прод.ум ₃	59958978/ 63353663	0,9464	t_1	t_1	t_1	t_0	t_0
Витр на 1 грн.тов.прод.ум ₄	59776898/ 63353663	0,9435	t_1	t_1	t_1	t_1	t_0
Фактичний показник	59776898/ 62457389	0,9571	t_1	t_1	t_1	t_1	t_1
Зміна		-0,0137					
в тому числі за рахунок			-0,08341	+0,06829	-0,00928	-0,00287	+0,01354

Отже, на основі аналітичних розрахунків, наведених у табл.5, можна стверджувати, що витрати на 1 грн товарної продукції змінилися за рахунок:

- 1) збільшення обсягів реалізованих товарів зменшилися на 8,34 коп.;
- 2) зміни структури реалізованих товарів збільшилися на 6,83 коп.;
- 3) скорочення змінних витрат знизилися на 0,92 коп.;
- 4) розміру постійних витрат скоротилися на 0,29 коп.;
- 5) збільшення цін на товари підвищилися на 1,35 коп.

Загалом витратомісткість скоротилась за 2015-2016 рр. на 1,37 коп./1 грн.тов.прод або на 1,4%.

Таблиця 6

Розрахунок впливу чинників на зміну витратомісткості надання послуг
ПАТ «Волинь-АВТО»

Показник	Розрахунок	Рівень витратомісткості, грн.	Чинники				
			Обсяг	Структура	Змінні витрати	Постійні витрати	Відпускні ціни
Базовий показник	5 223 305/ 3729020	1,4007	t_0	t_0	t_0	t_0	t_0
Витрати на 1 грн.тов.прод.ум ₁	4 311 087/ 3695058	1,1667	t_1	t_0	t_0	t_0	t_0
Витрати на 1 грн.тов.прод.ум ₂	5 201 001/ 4543099	1,1448	t_1	t_1	t_0	t_0	t_0
Витрати на 1 грн.тов.прод.ум ₃	4 259 844/ 4543099	0,9377	t_1	t_1	t_1	t_0	t_0
Витрати на 1 грн.тов.прод.ум ₄	4 248 294/ 4543099	0,9351	t_1	t_1	t_1	t_1	t_0
Фактичний показник	4 248 294/ 3712000	1,1445	t_1	t_1	t_1	t_1	t_1
Зміна в тому числі за рахунок		-0,2562	-0,23400	-0,02190	-0,20716	-0,00254	+0,20937

Отже, на основі аналітичних розрахунків, наведених у табл. 6, можна стверджувати, що витрати на 1 грн. товарної продукції змінилися за рахунок:

- 1) збільшення обсягів реалізованих товарів зменшилися на 23,4 коп.;
- 2) зміни структури реалізованих товарів скоротилися на 21,9 коп.;
- 3) скорочення змінних витрат знизилися на 20,7 коп.;
- 4) розміру постійних витрат скоротилися на 0,25 коп.;
- 5) збільшення цін на товари підвищилися на 20,9 коп.

Загалом витратомісткість скоротилась за 2015-2016 рр. на 25,6 коп./1 грн.тов.прод. або на 18,3%.

Висновки. Наведена методологія проведення факторного аналізу ефективності зниження витрат дозволяє визначити альтернативні підходи до їх зниження. Це в свою чергу, сприяє більш ефективному прийняттю управлінських рішень. Поданий факторний аналіз дозволяє визначити величину впливу обсягів діяльності структуру асортименту товарів та послуг, а також врахувати постійні та змінні витрати на витратомісткість підприємства.

Проведений факторний аналіз показав, що рівень витрат на 1 грн. товарної продукції скоротився за усіма видами операційної діяльності підприємства. Основними чинниками, що призвели до зростання витрат на реалізацію товарів стали збільшення обсягів діяльності та зміна структури товарів і послуг. На зменшення величини витрат на надання послуг мали найбільший вплив зниження змінних витрат. На показник ефективності витрат ПАТ «Волинь-АВТО» у 2016 р. вплинули обсяг діяльності, а також структура товарів та послуг, що реалізовувались. Потрібно зазначити, що на зниження витратомісткості також вплинуло зменшення змінних витрат. Отримані

результати вказують, що для підвищення ефективності діяльності підприємству необхідно звернути увагу на структуру реалізації, а саме сприяти розповсюдженню товарів та послуг, що мають вищий попит та є менш витратними.

Список використаних джерел:

1. Вудвуд В. В. Резерви зниження собівартості продукції як один із напрямків підвищення ефективності функціонування підприємства / В. В. Вудвуд, І. Ф. Козакова // Інноваційна економіка. - 2013. - № 8. - С. 100-103. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_8_21.
2. Гаркуша Н. М. Факторний аналіз витрат на підприємствах роздрібної торгівлі / Н. М. Гаркуша. // Економіка. Управління. Інновації. - 2014. - № 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_25.
3. Гринів Б. Проблеми факторного аналізу витрат обігу підприємств роздрібної торгівлі / Б. Гринів, В. Гринів // Економічний аналіз. - 2012. - Т. 10(3). - С. 258-261. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esan_2012_10%283%29_59.
4. Хомяк Т. Р. Аналіз витрат у контексті формування стратегії підприємства / Т. Р. Хомяк // Європейські перспективи. - 2015. - Вип. 5. - С. 20-25. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2015_5_5.
5. Экономический анализ: Учебник / Г.В. Савицкая. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 649 с.

Рецензент д.е.н., професор Ліпич Л.Г.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71: 336.78

Вавдіюк Н.С., д.е.н., професор

Качановський В.О.

Луцький національний технічний університет

**GAP-АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ:
СТРАТЕГІЇ Й МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ**

Ефективна діяльність банківської установи значною мірою залежить від ефективної системи управління їх активами і пасивами. Основною ціллю управління активами і пасивами банку є формування оптимальної структури балансу і захист від ризиків банківської діяльності через формування ефективної стратегії управління. З цією метою в статті проведено GAP-аналіз та розраховано прогноз відсоткового ризику для досліджуваних банків (ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ «Альфа-Банк»). Виявлено фактори, що впливають на чутливість відсоткових ставок та на процес ціноутворення. Сформовано типи політики управління активами і пасивами для банківських установ, наведено інструменти їх реалізації. Запропоновано альтернативи оптимізації процесу управління активами та пасивами в досліджуваних банків.

Ключові слова: GAP-аналіз, стратегії й методи управління активами і пасивами банку.

Vavdiyuk N., Kachanovskiy V.

**GAP-ANALYSIS OF BANKING ACTIVITIES IN UKRAINE:
STRATEGY AND METHODS OF MANAGEMENT**

Effective activity of the banking institution largely depends on the efficient management of their assets and liabilities. The main objective of the bank's assets and liabilities are forming the structure of the optimal protection against banking risks through the formation of an effective management strategy. For this purpose, in the article were conducted the GAP-analysis and calculated the rate risk forecast for the investigated banks (PJSC CB «PrivatBank», PJSC «State Savings Bank of Ukraine» and PJSC «Alfa-Bank»). The factors that influence sensitivity of the percentage rates and the pricing formation were revealed. There were formed types of assets and liability management policy for the banks and provided tools for their implementation, proposed alternatives for the process of assets and liabilities management optimization in the investigated banking institutions.

Keywords: GAP-analysis, strategy and methods of banking assets and liabilities management.

Вавдіюк Н. С., Качановский В. О.

**GAP-АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ В УКРАИНЕ:
СТРАТЕГИИ И МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ**

Эффективная деятельность банковского учреждения в значительной степени зависит от эффективной системы управления его активами и пассивами. Основной целью управления активами и пассивами банка является формирование оптимальной структуры баланса и защиты от рисков банковской деятельности через формирование эффективной стратегии управления. С этой целью в статье проведен GAP-анализ и рассчитан прогноз процентного риска для исследуемых банков (ПАО КБ «ПриватБанк», ПАО «Государственный сберегательный банк Украины», ПАО «Альфа-Банк»). Выявлены факторы, влияющие на чувствительность процентных ставок и на процесс ценообразования. Сформированы типы политики управления активами и пассивами для банковских учреждений, приведены инструменты их реализации. Предложено альтернативы оптимизации процесса управления активами и пассивами в исследуемых банках.

Ключевые слова: GAP-анализ, стратегии и методы управления активами и пассивами банка.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Підвищення ефективності управління в

банківській установі залежить від оптимальної структури використовуваних ресурсів. В умовах постійно мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища банківські установи перебувають під впливом ризиків та загроз, пошук методів управління якими є важливим завданням впливу суб'єкта управління (керівництва банку) на об'єкт управління. Це потребує визначення стратегій управління активами і пасивами в банку, що охоплюватиме реалізацію інструментів збалансування портфелів активів, зобов'язань і капіталу, що, в свою чергу, сприятиме збільшенню доходів від використання власних і залучених ресурсів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження підвищення ефективності управління банківською установою здійснювали такі вчені як: В. Олійник, О. Вовчак, О. Лаврушин, Л. Примостка, І. Барилюк, А. Герасимович, О. Заєць, Т. Нікітін, О. Колодізєвта та ін. Проте, зважаючи на достатній обсяг наукових здобутків з удосконалення ефективності банківського менеджменту, нині постає необхідність у застосуванні банками системи удосконалення системи управління активами та пасивами, відсотковими ризиками задля зростання їх прибутковості.

Цілі статті. Оскільки процес управління активами та пасивами полягає в їх ефективному розподілі задля отримання максимальних прибутків та контролю за відсотковими ризиками, то це потребує здійснення GAP-аналізу банківських установ та вибору методів управління їх активами та пасивами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині зростають вимоги до підвищення ефективності управління банківською установою. Основною причиною цього є високий ступінь ризику банківської системи, зменшення ліквідності, низький рівень капіталізації, незабезпеченість виданих кредитів банку, зменшення довіри населення тощо.

Одним із суттєвих ризиків, на який наражається банк у процесі своєї діяльності, є ризик відсоткової ставки. Відсотковий ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несподіваних процентних ставок. І банк піддається ризику через вплив коливань рівня відсоткової ставки на ринку, що впливає на його грошові потоки, ліквідність, фінансовий стан. В результаті таких змін процентна маржа банку може як збільшуватись та приносити прибутки, так і зменшуватись та приносити збитки.

Найбільш поширеним методом аналізу відсоткового ризику є метод GAP-аналізу, який дозволяє оцінювати можливі зміни маржі банку та контролювати відсотковий ризик. Отже, розрахуємо показники GAP-аналізу за допомогою методики, наведеної в [1] та здійснимо оцінку зміни відсоткової маржі ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України» та ПАТ «Альфа-Банк» протягом 2016–2017 рр. на основі аналізу їх фінансової звітності [2–4].

Оскільки ризик виникає внаслідок коливань відсоткової ставки, то для проведення аналізу необхідні дані про її зміну (рис. 1).

На рис. 1 зображена зміна облікової ставки Національного банку України за досліджуваний період. Максимальне значення облікової ставки НБУ на рівні 30% було в періоді з 04.03. по 22.08.2015 р. З кінця серпня 2015 року її значення почало знижуватись і на кінець року становило 22%. У 2016 році, зважаючи на макроекономічну ситуацію, зниження інфляційного тиску та стабільні тенденції на валютному ринку Правління НБУ знизило облікову ставку до 14% річних, а з 14.04.2017 року – до 13%.

Аналіз відсоткового ризику ПАТ КБ «ПриватБанк» у 2016 році показав, що банк віддавав перевагу стратегії максимізації прибутку (передбачає використання моделі управління GAP) у зв'язку з наявністю значних розривів між чутливими активами та зобов'язаннями. Це, відповідно, свідчило про підвищений ризик банку (табл. 1).

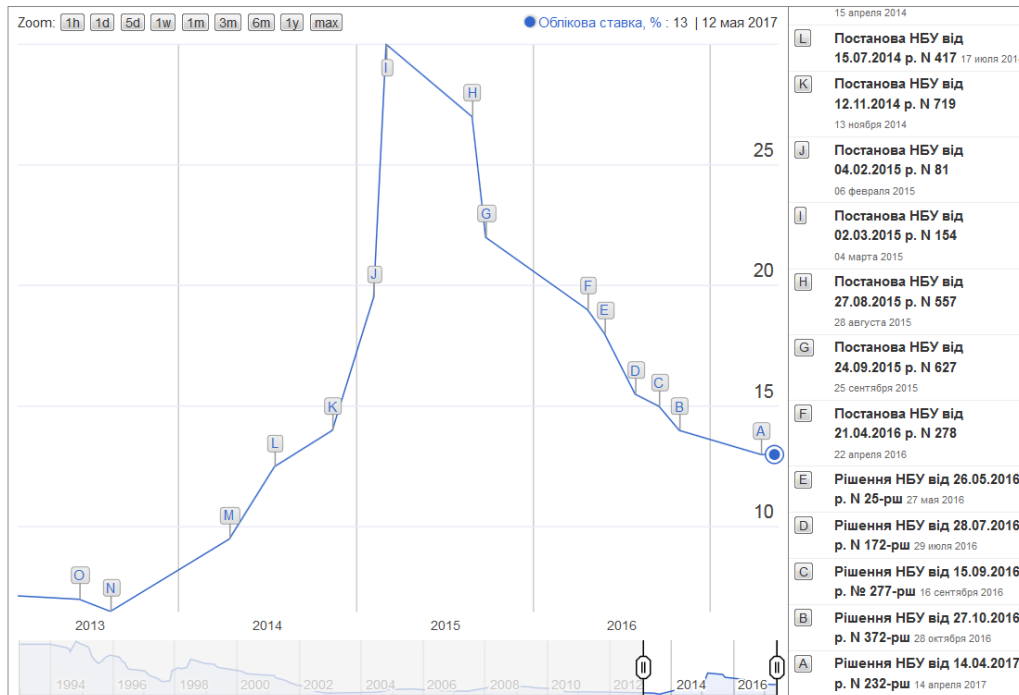

Рис. 1. Зміна облікової ставки НБУ за період 12.08.2013 р.–25.09.2016 р. [5]

Таблиця 1

Оцінка впливу зміни відсоткових ставок на чисту відсоткову маржу ПАТ КБ «ПриватБанк» *

Показник	2016 рік			2017 рік (прогноз)	
	до 1 місяця	1–3 місяці	3–12 місяці	до 1 місяця	1–3 місяці
GAP	-41411	-12442	+42218	-35541	-14994
Кумулятивний GAP	-41411	-53853	-11635	-35541	-50535
Відсоткові ставки	3 ↓	1 ↓	2,5 ↓	1 ↓	1 ↓
Відсоткова маржа	1242,3 ↑	538,5 ↑	290,8 ↑	355,4 ↑	505,3 ↑
Індекс відсоткового ризику, %	15,4	20,1	4,6	14,3	20,4

* розраховано авторами

Протягом 2016 року ПАТ КБ «ПриватБанк» притримувався від’ємного значення GAP. Це означає, що управління банку очікувало зниження відсоткових ставок на ринку. В результаті обрана банком стратегія дозволило отримати додатковий дохід. Так, за підсумками 2016 року відсоткова маржа банку збільшилась на 290,8 млн грн. Проте, якщо б на ринку відсоткові ставки почали зростати, то банк отримав би зниження прибутку. А це є свідченням високого рівня відсоткового ризику. ПАТ КБ «ПриватБанк» сформував чітку стратегію управління активами та пасивами, оскільки протягом 2016 року спостерігаємо від’ємне значення GAP.

У 2017 році прогнозувалося зменшення облікової ставки, що й спостерігаємо й нині. Можна відмітити, що при зміні відсоткових ставок на 1% річних та при від’ємному значенні GAP відсоткова маржа банку протягом трьох місяців 2017 року зросте на 505,3 млн. грн. Отже банк може і надалі притримуватись обраної ним стратегії щодо максимізації прибутку. Але наявність у банку високого рівня відсоткового ризику, вплив якого може призвести до зниження прибутку, вимагає від банку формування набору заходів щодо мінімізації втрат у випадку несподіваних змін на ринку.

Проаналізуємо відсотковий ризик ПАТ «Державний ощадний банк України» за 2016 рік, а також розрахуємо потенційну зміну чистої відсоткової маржі банку

протягом трьох місяців 2017 року за умови зміни відсоткових ставок на 1% річних (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка впливу зміни відсоткових ставок
на чисту відсоткову маржу ПАТ «Державний ощадний банк України» *

Показник	2016 рік			2017 рік (прогноз)	
	до 1 місяця	1–3 місяці	3–12 місяці	до 1 місяця	1–3 місяці
GAP	-31060	-15584	+12840	-37217	-17993
Кумулятивний GAP	-31060	-46644	-33804	-37217	-55210
Відсоткові ставки	3 ↓	1 ↓	2,5 ↓	1 ↓	1 ↓
Відсоткова маржа	931,7 ↑	466,4 ↑	845,1 ↑	372,1 ↑	552,1 ↑
Індекс відсоткового ризику, %	19	28,5	20,6	19,7	29,3

* розраховано авторами

З табл. 2 можна побачити, що вже у першому періоді (до 1 місяця) невідповідність між активами і пасивами була негативною. Хоча значення GAP у періоді від «3-12 місяців» була додатною, кумулятивний GAP протягом року залишався від'ємним. Це говорить про те, що банк міг наражатися на відсотковий ризик внаслідок зростання відсоткових ставок на ринку. За підсумком 2016 року завдяки відповідності значення GAP і зміни відсоткових ставок відсоткова маржа банку зросла на 845,1 млн грн. Високий рівень відсоткового ризику протягом року свідчив про те, що банк надавав перевагу стратегії максимізації прибутку.

Здійснивши розрахунок зміни відсоткової маржі банку у 2017 році при зміні відсоткової ставки на 1% у кожному часовому періоді, виявили, що якщо банк у 2017 році і надалі матиме від'ємне значення GAP, то при зменшенні відсоткової ставки на 1% він протягом перших трьох місяців отримає збільшення відсоткової маржі на 552,1 млн грн. Варто відмітити, що високий рівень процентного ризику у 2017 році пов'язаний з можливими збитками внаслідок несподіваних змін відсоткових ставок на ринку. Тому керівництву банку доцільно вчасно формувати та реалізувати відповідні заходи задля зменшення відсоткового ризику та запобігання можливих від цього втрат.

Аналізуючи дані відсоткового ризику ПАТ «Альфа-Банк» за 2016 рік (табл. 3), відзначимо, що додатне значення GAP у періоді «до 1 місяця» та зниження відсоткових ставок на ринку призвело до зменшення відсоткової маржі на 66,3 млн грн. у цьому періоді.

Таблиця 3

Оцінка впливу зміни відсоткових ставок
на чисту відсоткову маржу ПАТ «Альфа-Банк» *

Показник	2016 рік			2017 рік (прогноз)	
	до 1 місяця	1–3 місяці	3–12 місяці	до 1 місяця	1–3 місяці
GAP	+2211	-2596	+283	+2860	-3355
Кумулятивний GAP	+2211	-386	-103	+2860	-494
Відсоткові ставки	3 ↓	1 ↓	2,5 ↓	1 ↓	1 ↓
Відсоткова маржа	66,3 ↓	3,8 ↑	2,5 ↑	28,6 ↓	4,9 ↑
Індекс відсоткового ризику, %	5,5	0,9	0,2	7,2	1,2

* розраховано авторами

Починаючи з другого періоду, банк отримав від'ємне значення GAP, а оскільки відсоткові ставки на ринку зменшувались, то це дозволило йому отримати додаткові прибутки у вигляді збільшення відсоткової маржі на 2,5 млн грн за підсумками 2016 року. Наявність у банку невисокого рівня відсоткового ризику свідчить про те, що банк надавав перевагу стратегії мінімізації ризиків.

Розглянемо, яким чином зміниться відсоткова маржа банку у 2017 році за умови зміни відсоткової ставки на 1% в кожному часовому періоді. Так, при збереженні додатного значення GAP у періоді «до 1 місяця» і зниження відсоткових ставок банк

може отримати зменшення відсоткової маржі на 7,2 млн грн. Проте, для уникнення негативних наслідків банку потрібно покращити тимчасову структуру активів і пасивів. У періоді «1–3 місяці» отримання банком від'ємного значення GAP за умови зниження відсоткової ставки на ринку призведе до збільшення відсоткової маржі: протягом трьох місяців вона зросте на 4,9 млн грн.

На рис. 2 зображено рівень відсоткового ризику в ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України» і ПАТ «Альфа-Банк» у 2016 році та прогностичні значення індексу відсоткового ризику у 2017 році. У практиці закордонних банків зазвичай ліміт індексу відсоткового ризику встановлено на рівні 20–25%.

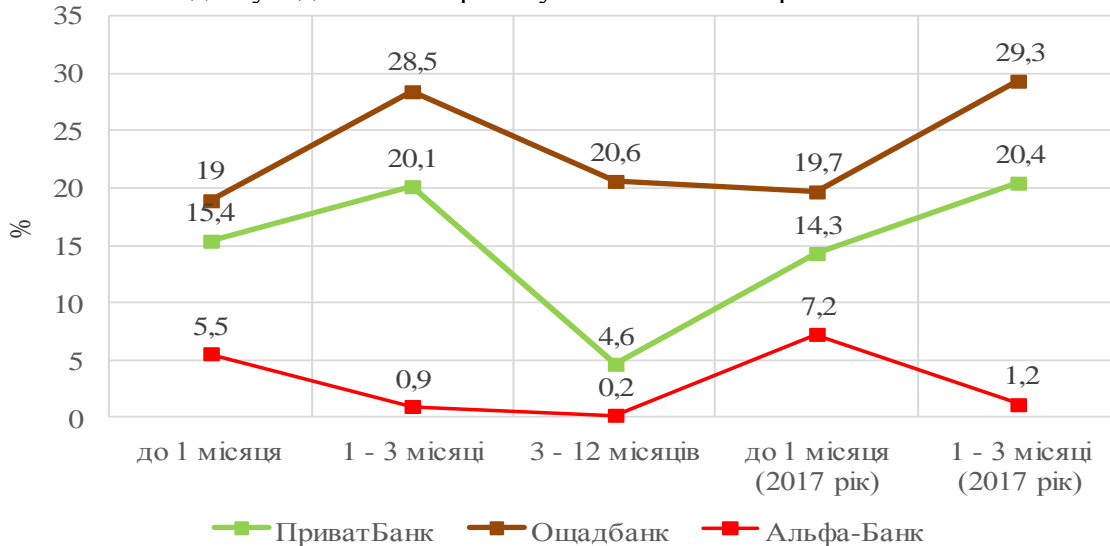

Рис. 2. Індекс відсоткового ризику у ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України» і ПАТ «Альфа-Банк» у певні періоди 2016–2017 рр.*

* сформовано авторами

Найбільший рівень відсоткового ризику протягом 2016 року був у ПАТ «Державний ощадний банк України», значення якого становило 28%, тоді як у 2017 році протягом трьох місяців прогностований індекс відсоткового ризику становитиме 29%, що свідчить про агресивну політику даного банку в управлінні активами і пасивами щодо максимізації прибутків. У ПАТ «ПриватБанк» у 2016 році рівень відсоткового ризику був теж відносно високим, хоча у період «3-12 місяців» його значення знизилося, і за підсумками року становило 5%. Це свідчить про зменшення розриву між чутливими активами і пасивами, як наслідок зменшення величини відсоткової маржі протягом року. У 2017 році протягом трьох місяців у ПАТ «ПриватБанк» прогнозується збільшення індексу відсоткового ризику до 20,4%. Індекс відсоткового ризику у ПАТ «Альфа-Банк» за підсумками 2016 року становив 0,2%, що свідчить про мінімальний рівень відсоткового ризику. Однак, у 2017 році, протягом трьох місяців, прогнозується зростання індексу відсоткового ризику у даному банку до значення 1,2%.

Результати оцінки зміни відсоткової маржі у ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України» і ПАТ «Альфа-Банк» протягом певних періодів 2016–2017 рр. представлено на рис. 3.

За підсумками 2016 року ПАТ «Державний ощадний банк України» отримав збільшення відсоткової маржі на 845 млн. грн., що є свідченням ефективного управління активами та пасивами банку. Збільшення відсоткової маржі прогнозується і протягом трьох місяців 2017 року (на 552 млн грн). Щодо ПАТ «ПриватБанк», то у 2016 році відсоткова маржа зросла на 290 млн грн, а у перші три місяці 2017 року прогнозується її збільшення на 502 млн грн. Протягом 2016 року у ПАТ «Альфа-Банк»

відсоткова маржа збільшилась на 2,5 млн грн. Така ситуація прогнозується і протягом трьох місяців 2017 року (збільшення на 5 млн грн). Такий фінансовий результат свідчить про використання банком стратегії мінімізації ризиків.

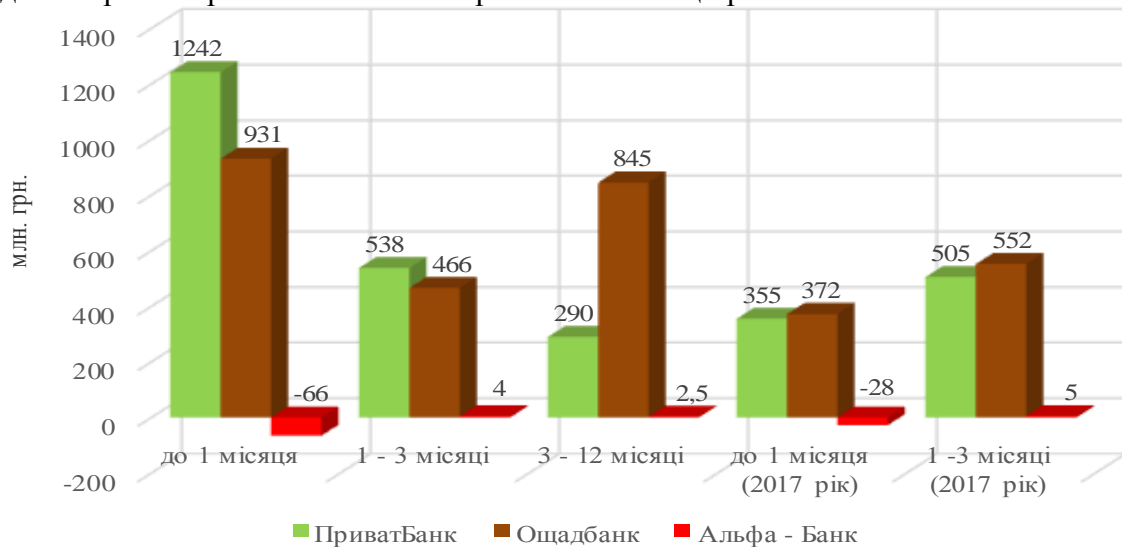

Рис. 3. Оцінка зміни відсоткової маржі у ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України» і ПАТ «Альфа-Банк» у відповідні періоди 2016–2017 рр. *

* сформовано авторами

Отже, існує необхідність правильного вибору керівництвом банку методів управління активами і пасивами, оскільки це дозволить управляти ризиком відсоткових ставок та ризиком ліквідності шляхом координації рішень відносно джерел фінансування і напрямів розміщення засобів.

Висновки. Оскільки між прибутковістю та ризиком прослідковується пряма залежність, то на основі цього можна описати стратегії та методи управління активами і пасивами, що банки використовували упродовж 2016 року, а також надати пропозиції щодо вибору стратегій та здійснення відповідних заходів у 2017 році (табл. 4).

Таблиця 4

Стратегії управління активами і пасивами банку *

Назва банку	Значення індексу	Використовувана стратегія управління активами і пасивами у 2016 році	Рекомендована стратегія управління активами і пасивами у 2017 році
ПАТ «ПриватБанк»	5	Максимізації прибутку	Максимізації прибутку
ПАТ «Державний ощадний банк України»	20	Максимізації прибутку	Максимізації прибутку
ПАТ «Альфа-Банк»	0,2	Мінімізації ризиків	Максимізації прибутку

* сформовано авторами

Для ефективного управління відсотковим ризиком банки формують стратегії управління активами і пасивами відповідно до поставленої мети і прогнозів щодо зміни відсоткових ставок на ринку. Як вже зазначалося раніше вибір стратегії управління активами і пасивами для банку залежить від величини прибутку та рівня ризику, який бере на себе банк.

У 2016 році ПАТ «ПриватБанк» використовував стратегію максимізації прибутку, про що свідчить відносно високий рівень відсоткового ризику протягом року. Дана стратегія передбачає отримання більших прибутків шляхом регулювання та контролю рівня ризику, який бере на себе банк. При застосуванні даної стратегії використовуються наступні методи управління активами і пасивами: 1) управління GAP; 2) управління дюрацією; 3) відкрита валютна позиція. Реалізація стратегії

максимізації прибутку в ПАТ «ПриватБанк» у 2016 році дозволило отримати додатковий дохід у вигляді зростання відсоткової маржі банку, що свідчить про ефективність даної стратегії, а також раціональне управління активами і пасивами банку. А оскільки прогнозується подальше зменшення відсоткових ставок на ринку, то банк повинен, на нашу думку, і у 2017 році притримуватись обраної стратегії.

ПАТ «Державний ощадний банк України» у 2016 році теж використовував стратегію максимізації прибутку, про що свідчить високий індекс відсоткового ризику протягом року – 20%. Варто зазначити, що банк ефективно управляв ризиками, що дозволило збільшити прибутки банку у вигляді збільшення відсоткової маржі. Вважаємо, вибрана банком стратегія максимізації прибутку була ефективною, а отже продовження її реалізації буде актуальним і у 2017 році.

ПАТ «Альфа-банк» у 2016 році використовував стратегію мінімізації ризиків, про що свідчить низький індекс відсоткового ризику, який протягом року становив 0,2%. Отже, банк намагався максимально збалансувати позиції чутливих активів і зобов'язань задля уникнення ризику. Дана стратегія є простою та надійною, оскільки вона не потребує точних прогнозів та складного аналітичного забезпечення. Реалізація даної стратегії відбувається шляхом використання таких моделей управління ризиками як: фіксація спреду, імунізація, закрита валютна позиція. Але при її реалізації банк за сприятливої кон'юнктури ринку не отримувал додаткових прибутків. У 2017 році для збільшення прибутків пропонуємо для ПАТ «Альфа-Банк» змінити стратегію управління активами і пасивами на стратегію максимізації прибутків. Це дозволить збільшити прибутки за умови свідомого прийняття на себе ризику. Збільшення невідповідності між чутливими активами і зобов'язаннями призведе до збільшення відсоткового ризику. Головним завданням банку при реалізації стратегії максимізації прибутків повинно бути досягнення відповідності між величиною GAP та зміною відсоткових ставок на ринку. Дана стратегія потребує точних прогнозів зміни рівня відсоткових ставок на ринку, який отримати дуже важко, тому банк повинен здійснювати хеджування від непередбачуваних їх змін.

Таким чином, система управління відсотковим ризиком в ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ «Альфа-Банк» є важливою складовою управління активами і пасивами, від ефективності якої залежить здатність банку отримувати та збільшувати прибуток.

Для прийняття ефективних управлінських рішень доцільно згрупувати заходи щодо управління дисбалансом чутливих активів і пасивів (табл. 5). На основі GAP-аналізу та за допомогою методів управління активами і пасивами сформуємо рекомендації щодо управління активами і пасивами у 2017 році для ПАТ КБ «ПриватБанк», «Державний ощадний банк України» і ПАТ «Альфа-Банк».

Таблиця 5

Заходи для усунення дисбалансу між чутливими активами і пасивами *

Дисбаланс	Можливі заходи для банку
Чутливі активи перевищують чутливі зобов'язання (чутливість за активами) GAP – додатний	Збільшити обсяг довгострокових активів Збільшити обсяг короткострокових чутливих пасивів Перейти в такий стан, коли середньозважений термін погашення активів дорівнює середньозваженому терміну пасивів Пасивна позиція в очікуванні подальшого зростання відсоткових ставок
Чутливі зобов'язання перевищують чутливі активи (чутливість за пасивами) GAP – від'ємний	Зменшити обсяг довгострокових активів Зменшити обсяг короткострокових чутливих пасивів Дотримання середньозваженого терміну погашення активів відповідно середньозваженому терміну пасивів Пасивна позиція в очікуванні подальшого зниження відсоткових ставок

* сформувано авторами

Проаналізувавши позицію GAP у досліджуваних банків, дослідимо, як зміняться відсоткові ставки у 2017 році та розрахуємо можливий відсотковий дохід чи збиток. Так, у 2016 році ПАТ КБ «ПриватБанк» і ПАТ «Державний ощадний банк України» надавали перевагу спекуляціям на майбутніх відсоткових ставках і активно управляли GAP, при цьому наражаючись на відсотковий ризик. В такому випадку негативним наслідком використання даної стратегії є прямі фінансові втрати. Це відбувається у випадках, коли банк платить більш високі відсотки за залученими ресурсами і не доотримує процентні доходи за активними операціям внаслідок зміни відсоткових ставок. Але дана стратегія має і переваги: дозволяє отримати додаткові відсоткові доходи у разі відповідності позиції GAP до зміни відсоткових ставок. В ПАТ КБ «ПриватБанк» і ПАТ «Державний ощадний банк України» у 2017 році прогнозується невідповідність активів і пасивів (перевищення в сторону пасивів). В такому разі для зміни структури активів і пасивів можна запропонувати наступні заходи: знизити ставки за короткостроковими кредитами (до 3 місяців) та збільшити ставки за довгостроковими; вибрати пріоритетним напрямом короткострокове кредитування; продати частину довгострокових вкладень в цінні папери; знизити ставки залучення за короткостроковими депозитами, а за довгостроковими – підняти; випустити власні цінні папери на термін більше 1 року.

Негативне значення GAP свідчить про те, що у банків чутливі пасиви перевищують чутливі активи (чутливість по пасивам). Припустимо, якщо в певний період відсоткова ставка збільшиться, то витрати за виплатою відсотків піднімуться вище, ніж доходи за активами. В такому разі зменшиться чистий дохід у вигляді зменшення відсоткової маржі. Але при зниженні відсоткових ставок, банки отримують протилежний ефект. Отже, банки можуть отримати відсоткові прибутки у разі зниження відсоткових ставок.

Для зниження ризику та отримання максимально можливого відсоткового прибутку у майбутньому ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України» слід правильно вибирати комбінації активів і пасивів. Аналіз даних таблиці GAP-менеджменту свідчить про те, що даним банкам у 2017 році потрібно збільшити обсяг активів і знизити суму пасивів, чутливих до відсоткової ставки.

Для зменшення обсягу довгострокових активів банкам можна запропонувати збільшити обсяг короткострокових кредитів шляхом зниження ставок за короткостроковими кредитами (до 3 місяців) і підвищити ставки за більш тривалими; надати розпорядження кредитним відділам щодо необхідності збільшення обсягів короткострокових кредитів; короткострокове кредитування зробити пріоритетним напрямом; продати деяку частку довгострокових вкладень і частину цінних паперів. В такому разі можна буде очікувати збільшення короткострокових кредитів і зменшення довгострокових. Для зменшення обсягу пасивів, чутливих до відсоткової ставки, ПАТ КБ «ПриватБанк» і ПАТ «Державний ощадний банк України» слід збільшити обсяг довгострокових депозитів шляхом підвищення ставок на довгострокові депозити. Також доцільним буде випустити власні цінні папери на термін більше 1 року.

У 2017 році в ПАТ «Альфа-Банк» у періоді «до 1 місяця» прогнозується невідповідність активів і пасивів (перевищення в сторону активів). Крім того, оскільки прогнозується подальше зниження відсоткових ставок, то банку доцільно змінити структуру активів і пасивів в напрямі переходу до від'ємної позиції GAP (чутливі пасиви перевищують чутливі активи) для отримання додаткових прибутків у вигляді збільшення відсоткової маржі. Для зміни структури активів і пасивів ПАТ «Альфа-Банк» потрібно збільшити суму пасивів і знизити суму активів, чутливих до відсоткової ставки. Це дозволить перейти до від'ємної позиції GAP та збільшити у 2017 році відсоткові доходи за активними операціями і зменшити відсоткові витрати за зобов'язаннями. А це, в свою чергу, призведе до збільшення відсоткової маржі за умови сприятливих відсоткових ставок.

Також ПАТ «Альфа-Банк» у 2017 році доцільно сконцентруватися на залученні короткострокових депозитів (до 3 місяців) шляхом підвищення ставок на короткострокові депозити. Крім того, для збільшення обсягу пасивів, чутливих до відсоткової ставки, банк може випустити власні цінні папери на термін до 1 місяця (векселі) і викупити власні довгострокові цінні папери, не випускаючи при цьому власних. Для зниження активів, чутливих до відсоткової ставки, доцільно збільшити обсяги кредитування на довгі терміни шляхом зниження ставок на довгострокові кредити та підвищення ставок на короткострокові кредити (до 3 місяців) та оптимізувати структуру портфелю цінних паперів.

Загалом розрахунок показників GAP-аналізу та порядок дій щодо зниження відсоткового ризику шляхом зменшення розривів між активами і пасивами дозволить ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України» і ПАТ «Альфа-Банк» правильно стратегічно планувати бюджет в частині можливих втрат при зміні відсоткових ставок.

Отже, пріоритетним напрямом для ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України» і ПАТ «Альфа-Банк» є формування такої структури активів і пасивів, яка б забезпечувала належний рівень прибутковості банків шляхом регулювання розміру активів, чутливих до змін відсоткових ставок, і відповідно чутливих зобов'язань; забезпечувала відповідність позиції GAP прогнозованим змінам відсоткових ставок на ринку.

Сформовані оптимізаційні моделі щодо формування структури активів і пасивів для досліджуваних банків містять практичні рекомендації.

Список використаних джерел:

1. Darmawan P. Evaluation of Bank Liquidity using Gap Analysis – Case Study of Indonesia Islamic Banks / Journal of Economics and Sustainable Development. – ISSN 2222-1700 (Paper). – ISSN 2222-2855 (Online). – 2014. – Vol.5. – № 16. – P. 59–63.
2. Фінансова звітність ПАТ КБ «ПриватБанк» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost/>
3. Фінансова звітність ПАТ «Державний ощадний банк України» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.oschadbank.ua/ua/about/reporting/>
4. Фінансова звітність ПАТ «Альфа-Банк» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://alfabank.ua/about>
5. Облікова ставка Національного банку України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank-ua.com>

UDC 330.12

Busarieva T., Phd, senior lecturer

SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

FEATURES OF MANAGEMENT OF CURRENCY RISKS IN UKRAINE

In the article it is mentioned that one of the prerequisites of the successful functioning of any financial and credit institute is its ability to control own currency risks in certain macroeconomic conditions. In transition economies, which are largely characterized by macroeconomic instability and high volatility of the financial parameters and which in my opinion belongs to Ukraine, despite the fact that its economy is recognized as a market, currency risk management is of particular importance.

Keywords: currency risk hedging exchange rate, competitiveness, currency speculation

Бусарева Т.Г.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМИ РИЗИКАМИ В УКРАЇНІ

В статті визначено, що однією з передумов успішного функціонування будь-якої фінансово-кредитної установи є її спроможність керувати власними валютними ризиками у певних макроекономічних умовах. В країнах з перехідною економікою, яким здебільшого притаманна нестабільність макроекономічної ситуації та висока волатильність параметрів фінансового ринку і до

яких належить Україна, незважаючи на те, що її економіка визнана ринковою, управління валютних ризиків набуває особливого значення.

Ключові слова: валютні ризики, хеджування, валютний курс, конкурентоспроможність, валютні спекуляції

Бусарева Т.Г.

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ВАЛЮТНЫМИ РИСКАМИ В УКРАИНЕ

В статье определено, что одним из условий успешного функционирования любой финансово-кредитной установки является ее способность управлять собственными валютными рисками в определенных макроэкономических условиях. В странах с переходной экономикой, которым в основном присуща нестабильность макроэкономической ситуации и высокая волатильность параметров финансового рынка и к которым относится и Украина, несмотря на то, что ее экономика признана рыночной, управления валютных рисков приобретает особое значение.

Ключевые слова: валютные риски, хеджирование, валютный курс, конкурентоспособность, валютные спекуляции

Formulation of the problem in general and its relationship with important scientific and practical tasks. Actuality of the problem of currency risk purchased in 80th XX century and it will remain such in the future. It is related to the sharp increase of volumes of international trade and financial operations, not forecast vibrations of rates of exchange, increase of volumes of currency speculations, that causes the sharp increase of the dependence of the financial end-point from the currency risk. In countries with a transitional economy, that mostly inherent instability of macroeconomic situation and high changeability parameters of financial market and to that Ukraine belongs without regard that its economy is confessed by market, the management of currency risks takes on the special significance.

Aim of the article. The main purpose of this work is to study the need to adapt the international experience by the banks of Ukraine in its activity of the instruments currency risk management and operations with derivative financial instruments.

The main material studies with full justification of scientific results. Ukrainian financial system is underdeveloped, leading to currency market sensitivity to capital flows and currency risk arises immediately when main tributary or outflow of the capital. Because of this volatility and high interest rates, many hedge instruments are unavailable in Ukraine, because the calculation of future rates at current interest rates of 60-120% in local currency to carry out urgent operations on the received rate is inappropriate.

Domestic enterprises that do not have sufficient experience in foreign markets, often only from their mistakes begin to understand the importance of taking into account in their daily activities, especially in the long term dynamics of the exchange rate. It should be clear about what the company's competitiveness in the global market requires it qualitatively new approach to financial analysis activities causing accept international standards and rules. Therefore, the financial manager of any company sooner or later face the problem of hedging financial risks, including foreign exchange. Some Ukrainian companies are already actively considering the issue. But, in general, in Ukraine the problems of currency risk management has been neglected. This is due to the following reasons.

First, the leaders of many companies do not have sufficient knowledge and experience in hedging currency risks. Financial management is carried out at a very low level, there is no long-term planning of cash flow. Insurance is currency risk should be performed only if the exact setting goals. The company may pursue a hedging within the overall financial strategy to reduce costs and production costs, analysis of future cash flows. Or, on the contrary, the company is trying through various financial instruments (derivatives) to obtain profits by currency fluctuations or reduce losses from exchange rate changes.

In the first case, the company challenged to manage all types of currency risk, and the second - search capabilities speculation on the difference in rates with simultaneous protection from the effects of transactional risk. Secondly, a large number of domestic companies insured against currency risk without proper analysis of the situation, calculating the cost of alternative hedging more.

Thirdly, the market for term contracts (primarily futures and options) in Ukraine after the crisis of August 1998 almost ceased to function and, consequently, the tools of the market today can not be used to hedge currency risk. In addition, the NBU Board Resolution "Changes in the rules for operations on the interbank currency market of Ukraine" dated 17.11.2000 number 452 "... prohibited transactions on a" forward "and operations with currency derivatives (futures, options, etc.) the domestic currency market of Ukraine." [1,p.296]

Fourth, the dynamics of the exchange rate in Ukraine is dependent on a number of situational factors that are almost impossible to predict. Any resolution of the Government or the National Bank of Ukraine could change the current trend in the exchange rate reversed. In addition, the majority of domestic companies, unfortunately, the issue of currency risk management or neglected or ignored it completely. It is therefore important to determine the range of tasks that appear in the initial stage of currency risk insurance. Among them are the following:

Assessment of the need to control currency risks, the question of the need for currency hedging, it means that insurance against exchange rate losses depends entirely on the company's position. Need to know all the arguments to be clear about how the company needs to hedge. Defining the scope of the problems associated with the prediction of the dynamics of the exchange rate. Hedging currency risk starts with its identification and evaluation (how to change the future cash flows of the company depending on changes in exchange rates). The financial manager should have methods of forecasting exchange rate changes.

In terms of integration into the global banking system Ukrainian banks are adopting international experience managing currency risks. Consider how to apply the tools of currency risks in the banking system of Ukraine. During the last 20-25 years became quite widespread term segment of the global currency market, represented by forward contracts, currency futures, swaps, options and their variations and combinations.

Trading foreign exchange futures is a kind of term foreign exchange transactions involving simultaneously both hedging and speculation of conduct. Considering futures in Ukraine is worth noting that considerable popularity they have gained. The first currency futures trading took place in 1994 on the Dnieper Mercantile Exchange (c. Dnepropetrovsk). These trades significantly different from the established international practice trading currency derivatives, in particular, it was a combination of a mechanism of exchange and commodity futures. Calling such contracts currency futures can only conditionally, but this was the first attempt to use are not yet known domestic economists financial instruments within the national economy. In fact, since mid-1995 trade currency futures on the Dnieper Mercantile Exchange was suspended. The main reason for the rejection of their application was insufficient at the time of development of the foreign exchange market of Ukraine, not in the imperfection of the proposed mechanisms [2,p.13].

In December 1997, trade in currency futures contracts was carried out and the Ukrainian Interbank Currency Exchange (Interbank, m. Kyiv). Trades conducted by Ukrainian hryvnia in three major currencies: US dollar, German mark and the Russian ruble. The amount of one contract in 1000 was appropriate units. But, as in the case of the Dnieper Mercantile Exchange, trading futures performed relatively short to mid-1998 and had largely speculative. In these conditions futures increased its role as hedge risks devaluation of the hryvnia, except through futures hryvnia-dollar, other tools can not. Since December 2014 the National Commission on Securities and Stock Market (SSMNC) and the NBU allowed to run

on the Ukrainian Stock Exchange (USE) futures contracts on the euro-dollar. These actions are intended to withdraw from the shadow of a significant amount of cash and protect potential investors from fraudulent schemes.

Stock market participants who in January 2015 were able to start trading currency futures, the first fixed income statement. March 16, 2015 at UPF were performed on a number of futures contracts underlying assets. Price performance of futures on US dollar-hryvnia was UAH 21.986 / US dollar futures on the euro-US dollar - 1.0557 US dollars to an ounce of gold - in 1157 dollars, the index UX - 1171,44 USD (only using non-foreign equity). The liquidity of futures contracts on currency instruments is still very small, but UVB already planning to launch new instruments on the derivatives market. Although at present investors are eager to buy even the current futures to hedge risks.

Therefore, only the National Bank conducted transactions on futures contracts. From October 2013 under the Agreement on investment management and advisory services between the International Bank for Reconstruction and Development and the National Bank carried out operations with futures for risk management.[3]

On 31 December 2012 the NBU had futures contracts. On 31 December 2013 the NBU had 572 long stock futures contracts with terms from March 2014 to March 2016, the notional value of UAH 1,057 million or 132 million USD and 1,288 short of stock futures contracts maturing from March 2014 to September 2018, the notional value of UAH 2,541 million or 318 million US dollars. Funds to pay for futures transactions of \$ 5 million at fair value and included into the funds and deposits in foreign currency at December 31, 2014.

Another tool of short-term currency risk management is the exchange option. On the Ukrainian currency market first attempt to trade currency options per course Ukrainian ruble to the US dollar for the "European" style was conducted by the Center of futures contracts UVB end of 1994 but the most widespread trading currency options in the first half of 1995 thanks to the active and purposeful work USE options and futures (AT «Ukrainian contract"). Unfortunately, the market for fixed-term currency transactions (especially futures and options) in Ukraine after the crisis of August 1998 almost ceased to function and, consequently, this instrument is used to hedge currency risk. Currently, the largest banks of Ukraine did not carry out operations with currency options.

Forward transactions are the most common method of hedging on UVB, which allows for the exchange currency transactions at the time the supply of currency in the future. In the normal course of business Ukrainian banks use various derivative financial instruments to manage foreign exchange risks, including forwards in the currency and stock markets and currency swaps. In his economic activity of PJSC "Ukrsotsbank" enters into various derivative financial instruments including forwards and swaps to manage currency risk and liquidity risk and for trading purposes. Derivatives according to financial statements are not intended Ukrsotsbank and do not qualify for hedge accounting.

The fair value of the obligation that arose at the end of 2014 on forward contracts for the sale of real estate and purchase of foreign currency led to profit in the amount of UAH 16,502 thousand respectively as at 31 December 2014 Profit / loss amounted to UAH zero. However, the bank's financial statements show that the bank did not actually manages currency risk in their operations.[4]

Management believes PAO AB "Ukrasbank" operations such as currency swaps and forward rate agreements help to manage the currency risk of the Bank and are accounted for in accordance with the accounting policies of the Bank's derivatives. Ukrgasbank evaluates and calculation of the fair value of forward contracts and recognizes its significant changes in profit or loss.

Analyzing the activity of Ukrgasbank to manage foreign exchange risk, we can conclude that in 2015 the volume of forward transactions almost unchanged compared to 2014 year, and the volume of spots increased almost 2 times, but have brought profit in the

amount of 569 thousand USD, which is much smaller over the previous year. Although Ukrgasbank and trades swap / forward spot and to manage currency risks, these instruments do not qualify for hedge accounting in accordance with the Bank's financial statements.

To assess the impact of currency risk the bank JSC "OTP Bank" has chosen the method by which, in the case of open currency positions are calculated and measured data on a daily basis. According to policy evaluation and monitoring of financial risks, the impact of currency risk is measured in two ways: on the one hand, foreign exchange position in a particular currency and, on the other hand, the total foreign exchange position. The advantages of this method is that the method provides a clear representation of the impact of currency risk for the bank and requires a large number of calculations.

During 2015 the bank OTP Bank complied with the approved internal limits. OTP Bank transactions with derivative financial instruments, which include cross swaps and forward contracts. Although forward contracts and swaps is a leader in managing currency risks OTP Bank, last year they concluded with a very short maturity - only one month due to the deteriorating economic situation in the country.

The next bank that conducts its activities in Ukraine - PJSC CB "PrivatBank". In its statement the bank initially evaluates and displays all derivatives at fair value. Transaction costs do not include discount or premium on forward and option contracts. Privatbank recognizes the fair value of derivatives and considers their income (expenses), net of expenses (income) on foreign exchange operations with trading securities and precious metals, depending on the type of transaction.[5,p.199]

In 2015, Privatbank did not sign any contracts that might hedge its currency risks and did not perform the analysis of currency risk. The author came to the conclusion that Privatbank, while positioning itself as the largest bank in the country does not pay enough attention to currency risk management. During its activity of PJSC "First Ukrainian International Bank" (FUIB) uses forward contracts and currency swap transactions in foreign exchange and capital markets to avoid currency risks. Financial instruments at fair value, determined based on quoted market prices or valuation based on current market and contractual prices of the underlying instruments and other factors.

Gains and losses resulting from these instruments are included in the consolidated income statement of the bank as gains less losses from financial derivatives. Comparing foreign exchange contracts 2014-2015 years, we can say that in the past year to hedge currency risks the bank is not concluded currency swap agreements and forward contracts on EUR, while Positive fair value of the assets in 2015 was much smaller amount than UAH 351 thousand in 2013 year - 33 852 thousand UAH, which characterizes a significant decline in currency hedging last year.[6,p.214]

Analyzed the financial statements of the five leading banks in Ukraine, we can conclude the following: instruments for hedging currently not yet widely spread and application of Ukrainian banks. So in 2014 we do not see active hedging currency risk in any market participant. One reason most widely forwards to hedge currency risk in Ukraine is that they can be concluded in the interbank market, rather than on the exchange, which, unfortunately, is at the stage of its development and is now experiencing a difficult period. To be effective, risk management, such as currency risk shall include the following activities:

- 1) development and approval, according to the chosen form of bank corporate governance policies and provisions for currency risk management, as well as watching them periodically;
- 2) control mechanism currency position of the bank in accordance with approved policies and regulations on foreign exchange transactions and currency risk management;
- 3) reporting forms for the supervisory board or collective bodies specialized bank's currency position by currencies on individual and collective basis;
- 4) use various techniques to reduce currency risk.

Currency Regulation Department and the Department of Control and Licensing National Bank of Ukraine controls currency risk on certain restrictions in order to create a clear and transparent mechanism control over foreign exchange transactions of banks. Today in Ukraine there are certain restrictions on foreign exchange transactions, and according to the nova's put number 863 of December 4, 2015 was the replacement of previously adopted "anti-crisis" decree NBU number 581 of September 3, the following restrictions:

- allowed operations sale of foreign currency or precious metals by one person in one operation (working) day in an amount not exceeding the equivalent of 3000 USD within one banking institution;

- issuance (receipt) of cash in foreign currency or precious metals from current and deposit accounts through cash and ATMs within up to 20 000 hryvnia per day per customer equivalent at the NBU rate;

- receipt of foreign currency subject to mandatory sale on the interbank currency market of Ukraine, including directly NBU 75%; National Bank of Ukraine carries out monitoring of the authorized bank to verify the bona fide nature of payments on transactions of customers. To this end, the National Bank of Ukraine has the right to require banks to suspend operations with an increased risk of illegal use purpose and receive documents confirming conscientious character such transactions:

- authorized the bank to 18.00 of the day served with the use of the system of confirmation of agreements in the interbank currency market of Ukraine National Bank of Ukraine on the detailed application of total mandatory sale of foreign currency, scheduled for the next day

To summarize it is important to mention, these limitations are partly a negative impact on the banking system as a whole, as hindering the development due to the foreign market, prevent the import and export, barter complicate cause some imbalance. But the current situation in Ukraine does not allow to remove these restrictions, so their use is justified, especially since most business entities used to operate in this mode

Conclusion. Analyzed the financial statements of six leading banks in Ukraine and understand what instruments to hedge currency risks, which are used in all of its activities are considered banks today do not become widely spread and application of Ukrainian banks. In its usual activities of these banks use various derivative financial instruments to manage foreign exchange risks, including forwards in the currency and stock markets and currency swaps. Derivatives do not require no or little initial net investment and are settled in the future. It should be noted that futures gained considerable popularity not, although today they increase their role as hedge risks devaluation of the hryvnia, except through futures hryvnia-dollar and the euro, US dollar, other tools can not. As for any other common tool of short-term currency risk management - foreign exchange option, then at the time of the above banks such operations are not performed. Among all the hedging instruments we have considered the banks prefer in their work forwards, which today have become the most widely USE and to make up a larger share of total interbank market.

References:

1. Organizational and economic mechanism of functioning of commercial banks in the foreign exchange market [Text]: monograph / OV Dzyublyuk, OS Prussian. - Ternopil: Printed TNEU "Economic Thought", 2015. - 296 p.
2. A. Boryshkevych World currency market: state and dynamics. Bulletin of the National Bank, number 3, 2014, p.13
3. ING financial report 2016 [electronic resource]. - Access: http://www.ingcb.com/media/795482/ing_report_2016_for.pdf.pdf
4. Financial Annual Report 2016 NBU year [electronic resource]. - Access mode: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CCQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.bank.gov.ua%2Fdoccatalog%2Fdocument%3Fid%3D74990&ei=rSxOVfDcBcKBU4K7gYgH&usg=AFQjCNGubaf9jHMEskZxDnC-Lpzf0Vu8Q&bvm=bv.92885102,d.bGg>
5. Analysis Banking: Textbook / A. Gerasimov, MD Alekseyenko, IM-Verhunenko Persia and others. ; Ed. A. Gerasimovitch. - K., KNEU, 2014. - 199 p.
6. Calo IV Financial management of the bank: teach. posibn. / Calo IV, Creakle AA - Sumy: University Book, 2015. - 214 p

Рецензент д.е.н., професор Швиданенко О.А.

УДК 330.341.1

Іщук Л.І., к.е.н., доцент

Іщук І.М.

Луцький національний технічний університет

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

В статті досліджено роль місцевих бюджетів в реалізації державної регіональної політики забезпечення соціальної сфери, визначено територіальні особливості та диспропорції розвитку, здійснено оцінку рівня витраток місцевих бюджетів Волинської області на соціальну сферу, виявлено ряд факторів, які значною мірою визначають проблеми соціальних витраток в Україні.

Ключові слова: місцевий бюджет, соціальна сфера, фінансове забезпечення.

Ishchuk L., Ishchuk I.

DIAGNOSIS THE LEVEL OF BUDGET FINANCING THE SOCIAL SPHERE OF THE REGION

The role of local budgets in implementing state regional policy of social sphere is researched, territorial differences and disparities of development are defined, expenditures of local budgets of Volyn region in the social sector are estimated, factors that determine the problems of social expenditures in Ukraine are revealed in the article

Key words: local budget, social sphere, financial security.

Ищук Л.И., Ищук И.Н.

ДИАГНОСТИКА УРОВНЯ БЮДЖЕТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА

В статье исследована роль местных бюджетов в реализации государственной региональной политики обеспечения социальной сферы, определены территориальные особенности и диспропорции развития, осуществлена оценка уровня расходов местных бюджетов Волынской области на социальную сферу, выявлен ряд факторов, которые в значительной степени определяют проблемы социальных расходов в Украине.

Ключевые слова: местный бюджет, социальная сфера, финансовое обеспечение.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ведення належної соціальної політики завжди було однією з ключових завдань внутрішньої політики держави і розвитку її політичної стратегії. Від того, наскільки правильно буде проводитися соціальна політика країни, втілюючись у соціальних програмах та практиці, регулюючи соціально-економічні відносини в суспільстві та відображаючи інтереси основних соціальних груп населення, буде залежати благополуччя суспільства в цілому.

Місцеві бюджети як дієвий інструмент фінансового забезпечення розвитку територій займають чільне місце у наукових дослідженнях. Адже саме місцеві бюджети забезпечують фінансування власних та делегованих повноважень місцевого самоврядування. Важлива роль відводиться місцевим бюджетам і у соціально-економічному розвитку регіонів, оскільки місцеві бюджети здійснюють фінансове забезпечення інституцій освіти, культури, охорони здоров'я, засобів масової інформації; також фінансуються різноманітні соціальні програми. Тому необхідність дослідження визначення їх економічної сутності набуває особливо важливого значення для успішного вирішення проблем соціально-економічного розвитку територій.

Цілі статті. Мета нашого дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні взаємозв'язку бюджету і розвитку соціальної сфери та визначенні шляхів

удосконалення фінансового забезпечення розвитку основних галузей соціальної сфери регіону.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Велику роль у вирішенні теоретичних і практичних аспектів фінансування соціальної сферивідіграють праці вітчизняних науковців серед яких можна виокремити: О. Куценко, В.М.Опарін, А.М.Поддєрьогін, Ю. Сасенко, С.І.Юрій, Л. Страхолес, О. Яременко та інші. Проте, незважаючи на вагомий внесок наявних наукових праць з питань функціонування місцевих бюджетів, недостатньо приділено увагу проблемі посилення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Видатки місцевих бюджетів відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку суспільства. Вони мають певний економічний зміст, зумовлений суспільним способом виробництва, природою та функціями держави, відіграють вирішальну роль у задоволенні потреб соціально-економічного розвитку країни. Одним із ключових завдань місцевих бюджетів і надалі залишається проведення поступової політики підвищення соціальних стандартів і збільшення видатків соціального характеру [6].

Важливу роль для становлення самостійних місцевих бюджетів відіграє порядок здійснення видатків та склад цих видатків. Склад і структура видатків місцевих бюджетів визначається їх економічним змістом та роллю в розподілі національного доходу (рис. 1).

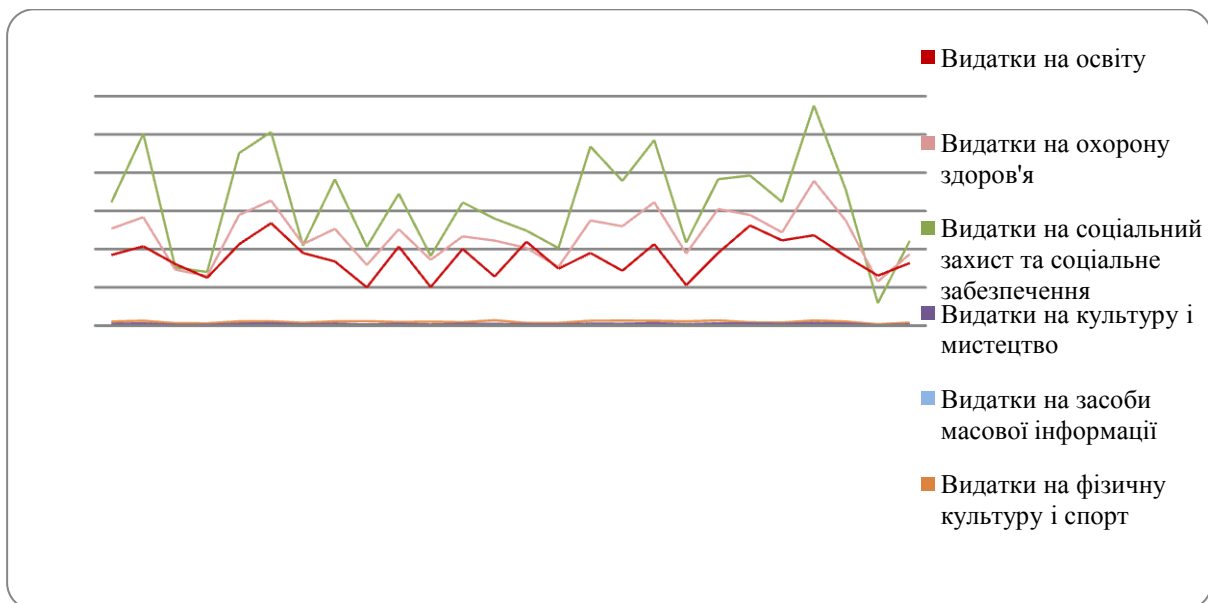

Рис. 1. Рівень видатків на соціальну сферу місцевих бюджетів у 2015 р., млрд. грн.
* Складено автором за [3; 4]

Волинська область характеризується особливими соціально-економічними передумовами розвитку та забезпечення соціальної сфери. Від наявних та прогнозованих макроекономічних показників розвитку регіону безпосередньо залежить фінансова спроможність місцевих бюджетів усіх рівнів.

Слід зазначити, що за останніх п'ять років в усіх районах Волинської області спостерігається тенденція до зростання видатків на соціальну сферу (рис. 2). Це свідчить про покращення соціального забезпечення населення.

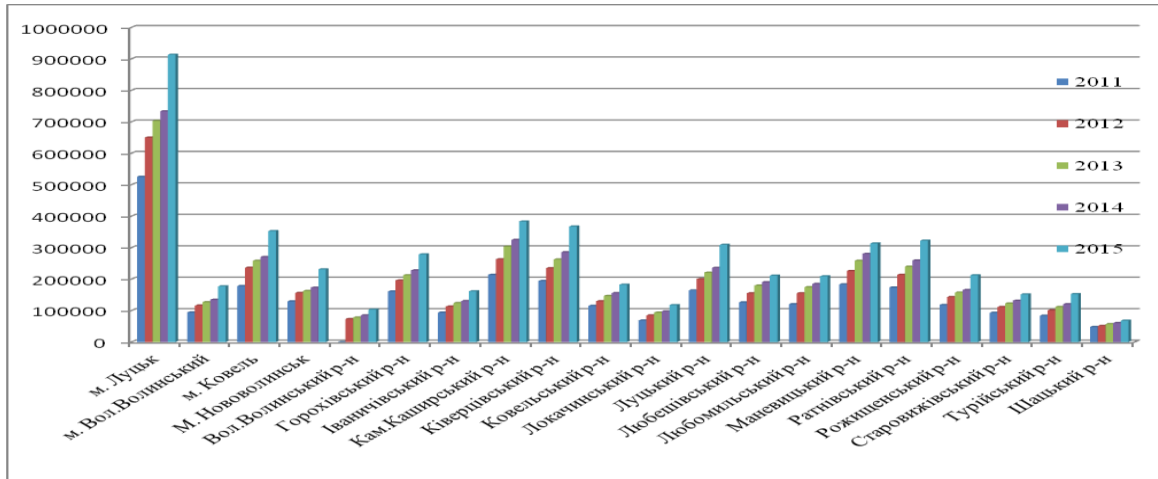

Рис. 2. Динаміка бюджетного фінансування по галузях соціальнокультурної сфери у розрізі районів Волинської області за 2011-2015 рр., тис. грн.

* Складено автором за [3; 4]

Проаналізуємо детальніше фінансування цих видатків окремо по кожному району Волинської області. Найкраще фінансувалися за період, що аналізується, видатки соціального спрямування у Камінь-Каширському районі. У 2011 році обсяг фінансування соціальної сфери по району становив 213948,7 тис. грн. і у наступні роки ця сума значно збільшувалась: у 2012 році – на 49450,1 тис. грн., 2013 – на 89749,9 тис. грн., у 2014 – на 110930,7 тис. грн. та у 2015 році склала 383429,6 тис. грн. Видатки по галузях соціально-культурної сфери у Ківерцівському районі у 2015 році становили 285985,7 тис. грн. – це на 47,1 % більше, ніж у 2011 році. Схожі суми виділяються на фінансування Ратнівського та Маневицького районів: 2015 рік – 322588,2 та 313402,8 тис. грн. Темп приросту даних видатків за п'ять років становив 85,9% та 165,3 % відповідно. Найменша сума видатків на забезпечення соціального захисту виділяється у Шацькому, Локачинському та Володимир-Волинському районах.

Загалом рівень виконання видатків соціального спрямування у 2015 році досить високий, що свідчить про достатнє задоволення потреб населення у соціальній сфері (рис. 3).

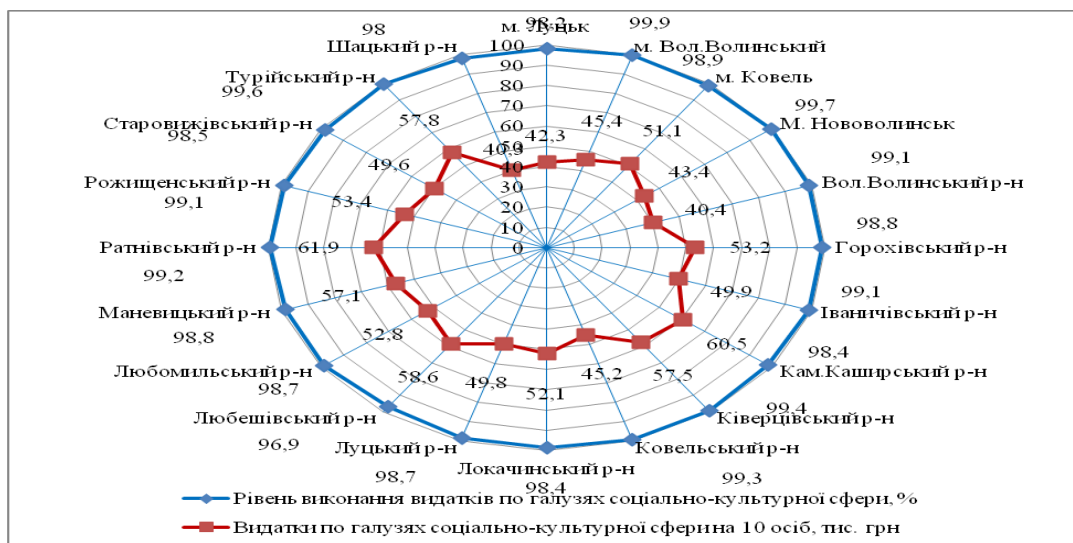

Рис. 3. Моніторинг видатків місцевих бюджетів Волинської області по галузях соціально-культурної сфери у розрізі районів за 2015 рік

* Складено автором за [3; 4]

Проте жоден із місцевих бюджетів не забезпечив виконання планових призначень, найвищий відсоток виконання – 99,9 % (по м. Луцьку), найнижчий – 96,9 % (по Луцькому району).

Можна зробити висновок, що фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення по районах Волинської області здійснюється нерівномірно. Необхідно більшу увагу приділити менш забезпеченим районам, оскільки затримка в їх розвитку негативно відображається на загальному розвитку Волинської області. Передусім необхідно поставити витрати місцевих бюджетів у залежність від доходів на відповідних територіях, створити зацікавленість місцевих органів самоврядування і громади в розвитку виробництва й підвищенні прибутковості своїх територій, підтримати економічно відсталі регіони.

Таким чином, забезпечення соціальної сфери вимагає нових підходів до формування стратегічних пріоритетів фінансування. Слід враховувати участь фінансових ресурсів бізнесу у розвитку соціальної сфери, проте місцеві бюджети розглядаються як соціальний інструмент і їх видатки спрямовуються на соціальні виплати. Забезпечення стійкого бюджетного фінансування соціальної сфери не можливо без вирішення ряду інших проблем, в тому числі і організаційного характеру. Зокрема, при реалізації інвестиційно-інноваційних програм соціальної спрямованості існує потреба впровадження ефективної організаційної складової системи фінансового забезпечення соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 №2456-МШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>
2. Борщевич Л.О. Місцевий бюджет як основа фінансової самостійності. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. / Л.О. Борщевич. – Х.: ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. – Вип. 1 (24). – 492 с.
3. Бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-ta-socialne-zabezpechennja>.
4. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2011-2015 рр / В.В. Зубенко, І.В. Самчинська, А.Ю. Рудик [та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи ЗМФІ-П) впровадження», USAID. – К., 2015. – 72 с.
5. Гордієнко Л.А. Оцінка фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/17-2016/27.pdf>
6. Пиріг С.О. Оцінка фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери регіону/ С.О. Пиріг, А.М. Ніколаєва, Л.І. Ішук // Економічний форум. – 2017.– №2. – С.264-270.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336:330

Карлін М.І., д.е.н., проф.,

Щегельська М.В., аспірант

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

КЛІМАТИЧНІ ФІНАНСОВІ ІННОВАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу проблем залучення кліматичних фінансових інновацій в Україну та можливих шляхів покращення їх використання. Наголос зроблено на необхідності створення належних економічних умов в Україні для залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій насамперед у розвиток відновних джерел енергії.

Ключові слова: кліматичні фінансові інновації, відновні джерела енергії, Київський протокол, Паризька кліматична угода, Зелений кліматичний фонд, Європейський Союз, Україна.

Karlin M., Shchegelska M.

THE CLIMATE FINANCIAL INNOVATIONS: THE PROBLEMS OF RAISING AND USE IN UKRAINE

This article analyzes the problems of attracting climate financial innovations into Ukraine and possible ways to improve their use. The emphasis is placed on the need to create the appropriate economic conditions in Ukraine to attract domestic and foreign investments, first of all, in the development of renewable energy sources.

Keywords: climate financial innovations, renewable energy sources, the Kyoto Protocol, the Paris Agreement, the Green Climate Fund, the European Union, Ukraine.

Карлин Н. И., Щегельская М. В.

КЛИМАТИЧЕСКИЕ ФИНАНСОВЫЕ ИННОВАЦИИ: ПРОБЛЕМЫ ПОЛУЧЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Статья посвящена анализу проблем получения климатических финансовых инноваций Украиной и возможных путей улучшения их использования. Основное внимание уделено необходимости создания соответствующих экономических условий в Украине для получения внутренних и зарубежных инвестиций, прежде всего в развитие возобновляемых источников энергии.

Ключевые слова: климатические финансовые инновации, возобновляемые источники энергии, Киотский протокол, Парижское климатическое соглашение, Зеленый климатический фонд, Европейский Союз, Украина.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними проблемами. У постіндустріальній економіці суттєво зростає роль тих складових кліматичних фінансів, що направлені на зменшення викидів парникових газів. Це зумовлює необхідність перебудови інфраструктури України із використанням засад сталого розвитку. Крім того, орієнтація України на вступ до ЄС вимагає дотримання екологічних стандартів цієї організації. Зокрема, на початку квітня 2017 р. енергетичні компанії майже всіх країн ЄС (крім Польщі та Греції) підписали зобов'язання не будувати нових ТЕС, що працюють на вугіллі. Тому в нашій країні необхідно максимально фінансово стимулювати підприємства інфраструктури до запровадження «зелених» технологій, які виступають важливим чинником інноваційного розвитку провідних країн світу. У багатьох країнах світу все більше уваги приділяється фінансовим інноваціям щодо припинення потепління клімату. Для вирішення даної проблеми на міжнародному рівні під егідою ООН прийнято Киотський протокол, Паризьку кліматичну угоду та ряд важливих доповнень до них, але їх результативність поки залишається недостатньою. Це стосується й України, якій поки не вдається застосувати ефективний механізм залучення кліматичних інновацій як всередині країни, так й з-за кордону та їх належного використання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Певний вклад в дослідження ефективності впливу фінансових інвестицій на вирішення світових кліматичних проблем внесли як зарубіжні, так і українські вчені та експерти. Серед них доцільно назвати таких, як: І. Бистряков, І. Вахович, В. Голян, О. Губанова, Б. Данилишин, Г. Дейлі, В. Кокорін, В. Кравців, Н. Крафтс, Д. Лижін, О. Ляшенко, Б. Рубцов, О. Сохацька, Н. Павліха, Б. Порфір'єв, П. Саблук, Д. Стігліц, Дж. Сьєберт, О. Тулай, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик, Є. Хлобистов, М. Юлкін, Ю. Ямінева та інші. Разом з тим, поки не проведено структурування кліматичних фінансових інновацій, аналіз ефективності їх використання, не розроблені заходи з їх незаконного виведення в тіньову економіку та офшори.

Цілі статті. Виходячи з вище сказаного важливо визначити таку нову складову кліматичних інвестицій як кліматичні фінансові інновації та їх структуру. Необхідно

також виявити шляхи залучення фінансових кліматичних інновацій в Україну, насамперед, з-за кордону, так як внутрішні ресурси для цього є досить обмеженими. Крім того, заважає залученню фінансових кліматичних інновацій до нашої країни й високий рівень корупції на всіх рівнях влади та монополізм окремих олігархічних структур в цьому інноваційному сегменті української економіки. Важливо також розробити механізм повернення коштів українських бізнесменів з офшорів та направити їх насамперед на реалізацію кліматичних фінансових інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Складність визначення фінансових кліматичних інновацій та їх структури полягає насамперед в неоднозначному розумінні змісту кліматичних фінансів та кліматичних інвестицій. Зміст останніх можна зрозуміти, проаналізувавши міжнародні кліматичні угоди та механізми їх дії, передусім Кіотський протокол, Паризьку кліматичну угоду та інші подібні документи.

Аналіз вказаних документів дозволяє визначити кліматичні інвестиції наступним чином. Це - кошти міжнародних кліматичних фондів (передусім Зеленого кліматичного фонду, кошти фондів ЄС, інших міжнародних організацій), бюджетні кошти окремих держав та їх регіонів і окремих громад, а також кошти окремих підприємств та громадян, які використовуються на збереження і поліпшення клімату на планеті. Новим об'єктом кліматичних фінансів в останні роки стають кліматичні фінансові інновації, передусім направлені на стимулювання виробництва відновних джерел енергії, насамперед за допомогою енергії сонця, вітру, води, біомаси, переробки сміття тощо. В цілому, фінансові кліматичні інновації – це фінансові ресурси, які міжнародні організації, окремі країни, підприємства та домогосподарства вкладають в нові технології з отримання енергії та тепла, які не шкодять клімату. До них доцільно віднести й вкладення коштів у біоенергетику, в проекти із зменшення викидів парникових газів, використання корпораціями так званих «внутрішніх цін на карбон», а також «зелені облигації», «зелені тарифи», «зелені» державні закупівлі, «револьверні» кредити тощо.

В той же час, для нашої країни є проблематичним отримання іноземних «зелених» інновацій, оскільки в 2015 р. Україна оголосила про зменшення викидів парникових газів тільки на 40 % відносно їх рівня в 1990 р. З огляду на спад виробництва та низку інших факторів, така заявка дозволяє Україні, навпаки, збільшувати викиди парникових газів [1]. А це, в свою чергу, не дозволить нашій країні очікувати на значні суми міжнародної допомоги. Крім того, треба враховувати той факт, що в 1997 р. (коли ухвалювали Кіотський протокол) Україну за рівнем викидів парникових газів віднесли до розвинутих країн і наша країна не змогла скористатися різними формами міжнародної допомоги. Тому українській владі треба залучати не тільки зовнішні кліматичні інновації, але й вишукувати внутрішні фінансові резерви для боротьби з потеплінням клімату.

Кіотський протокол, який вступив у дію з 16.02.2005 р., запустив у використання механізм чистого розвитку (МЧР), який є важливою складовою кліматичних фінансових інновацій. Його суть полягає в наступному: розвинута країна вкладає кошти в проект по зниженню викидів парникових газів в країні, що розвивається, та привласнює собі весь обсяг скорочень цих викидів у результаті реалізації такого проекту. За статистикою ООН через механізм МЧР було реалізовано 7,8 тис. проектів в 107 країнах, в результаті чого глобальні викиди скоротилися на 1,5 млрд тон (у перерахунку на CO₂). Разом з тим, майже 75 % всіх цих проектів припало на чотири країни: Бразилію, КНР, Індію та Мексику [2].

Згідно даних Міжнародного партнерства дій по скороченню викидів вуглецю, на початок 2016 р. в світі нараховувалось 17 систем торгівлі квотами на викиди

парникових газів (ETS), або –вуглецевих бірж, що також доцільно віднести до кліматичних фінансових інновацій. Загальний обсяг викидів парникових газів, що торгуються на вуглецевих біржах, перевищив 4 млрд/тон в еквіваленті CO₂, або 9% світових викидів, а обсяг торгівлі – 34 млрд дол. США. В 2017 р. очікується, що ці показники зростуть до 7 млрд тон і 16% відповідно. Разом з тим, кількість систем торгівлі викидами парникових газів скоротиться до 12 у зв'язку з інтеграцією 8 провінційних ETS в КНР в загальнонаціональну систему [3, с. 9].

Як свідчить звіт, оприлюднений CDP (Climate Disclosure Project) та We Mean Business напередодні засідання групи G20 в кінці травня 2017 р. в Італії, майже 100 компаній з Fortune Global 500 вже використовують такий фінансовий інноваційний інструмент, як «внутрішня ціна на карбон», який дає можливість врахувати кліматичні ризики під час розробки стратегії розвитку компанії. Спираючись на розрахунки експертів, компанії користуються так званими ціновими коридорами, які демонструють ефективну ціну на викиди парникових газів на наступні 20-30 років для утримання темпів потепління на планеті в межах 2 градуси за Цельсієм. Вже сьогодні, за підрахунками CDP (ClimateDisclosureProject) та WeMeanBusiness, середня внутрішня ціна на викиди парникових газів в межах корпорацій енергетичного сектору коливається біля позначки 35 дол. США за тону CO₂ у 2020 р. та 30-100 дол. США в 2050 р.[4].

Хоча із великим запізненням, Міністерство екології та природних ресурсів України при підтримці Світового банку всередині 2017 р. почало розробляти механізм щодо впровадження ефективної системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів в Україні. Відповідно, національна система торгівлі квотами на викиди парникових газів стане для України новим інструментом реалізації державної політики в сфері зміни клімату. На кінець 2017 р. планується внесення на розгляд уряду та Верховної Ради України Закон «Про систему моніторингу, звітності та верифікації парникових газів». За оцінками фахівців, для створення та реалізації системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів нашій країні знадобиться близько трьох років.

Важливим об'єктом кліматичних фінансів в останні роки стають кліматичні фінансові інновації, направлені на стимулювання виробництва відновних джерел енергії, насамперед за допомогою енергії сонця, вітру, води, біомаси тощо. Тому все більше компаній починають виробляти обладнання для отримання енергії з відновних джерел. Зокрема, компанія ІКЕА встановила 300 вітряків в 10 країнах світу і 800 сонячних панелей. Зараз ці країни на 71% забезпечують себе енергією з чистих джерел і незабаром ця цифра сягне позначки у 80%. Мета компанії – домогтися виробництва електроенергії в цих країнах в 2020 р. на рівні 100% за рахунок відновлювальних джерел.

В Паризькій угоді наголошено на необхідності прискореного розвитку інновацій в енергетичному секторі та збереження клімату, зокрема й розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Це пов'язано з новими тенденціями у виробництві енергії на перспективу, які треба обов'язково врахувати і в Україні. Зокрема, у виробництві електроенергії до 2040 р. буде зростати роль газу та ВДЕ. За прогнозами Управління енергетичної інформації США, вона зросте до 30% для газу та ВДЕ до 2040 р. (в 2012 р. їх частка складала по 22%). Найбільш високими темпами будуть використовуватися відновлювальні джерела енергії: за період 2012-2040 рр. їх приріст складе майже 3% в рік. Основна частина цього приросту буде забезпечена за рахунок негідроенергетичних відновлювальних джерел, а найбільшими темпами буде розвиватися використання сонячної енергії.

Паризька кліматична угода передбачає збір коштів у розмірі не менше 100 млрд дол. США щорічно, починаючи з 2020 р. Після 2025 р. передбачено цю суму збільшити. Головну роль в розподілі цих коштів візьме на себе Зелений кліматичний фонд ООН. Цей фонд було відкрито у 2010 р. у м. Інчхон (Республіка Корея). Поки цей фонд має трохи більше 10 млрд дол. США, які внесли країни-донори. До 2020 р. розвинуті країни обіцяють щорічно вносити в цей фонд по 10 млрд дол. США. Загальне керівництво фондом покладено на сформовану в 2012 р. міжнародну раду директорів, 24 члени якого у рівній мірі представляють розвинуті країни світу та країни, що розвиваються.

На фінансову підтримку Зеленого кліматичного фонду ООН можуть розраховувати насамперед країни, що розвиваються, які підписали Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату. Пріоритетними є проекти, при реалізації яких надається допомога громадам, найбільше постраждалим від змін клімату. Згідно даних організації GCF на 2015 р. вже отримали необхідну підтримку 8 проектів в таких країнах: 1) Перу; 2) Малаві; 3) Сенегал; 4) Бангладеш; 5) Руанда і Кенія; 6) Країни Латинської Америки та Карибського басейну (за рахунок розповсюдження інноваційних «зелених облігацій» будуть фінансуватися екологічно чисті проекти потужністю не менше 30 МВт/год, на що виділено 217 млн дол. США); 7) Мальдіви; 8) Фіджі.

Україні слід активніше використовувати подібні інструменти, що вимагає підготовки відповідних інноваційних кліматичних проектів. Дещо в цьому плані робить для нашої країни ЄБРР. Так, в березні 2017 р. відбувся офіційний запуск програми інноваційних ваучерів ЄБРР для України. У рамках проекту українські компанії, що розробляють або впроваджують кліматичні технології, зможуть отримати фінансову підтримку від ЄБРР. Адміністратором інноваційних кліматичних ваучерів в Україні виступає громадська організація «Greenculator». У ЄБРР очікують, що інноваційними ваучерами буде профінансовано 50 проектів у середньому на 20 тисяч євро. Кошти надаватимуть на безповоротній основі, але на умовах проведення конкурсу та на умовах співфінансування [5].

Важливим джерелом кліматичних інвестицій, крім традиційних, сьогодні стають й «зелені облігації», що випускаються міжнародними організаціями та окремими країнами, для отримання коштів з метою запровадження проектів з покращення клімату. Відомий російський вчений Б. Порфірьєв прогнозує, що до 2040 р., завдяки диверсифікації джерел фінансування та розвитку ринку низьковуглецевих технологій, частка банківського кредитування «зеленого» сектору економіки може зменшитися до 33%, а частка інноваційних фінансових інструментів збільшиться до 23 %. Насамперед це стосується «зелених облігацій», які виступають такою інноваційною формою фінансування. Тому в механізмі кліматичного фінансування виділити й такий елемент, як кліматичні фінансові інновації.

В останнє десятиріччя (2007-2017 рр.) активно розвивається ринок «зелених облігацій», які можуть стати основним джерелом кліматичних фінансів в перспективі. «Зелені облігації» - це боргові інструменти, що використовуються на залучення коштів на проекти, пов'язані з відновлювальною енергією, підвищенням енергоефективності, екологічно чистим транспортом або низько вуглецевою економікою.

Важливо й Україні пробитися на ринок «зелених облігацій», про що поки на офіційному рівні не говориться. В 2007 р. їх вперше емітували Світовий банк та Європейський інвестиційний банк на суму майже 807 млн дол. США. У 2013 р. «зелені облігації» випустили французька компанія ElectricitedeFrance, шведська компанія Vasakronan та американський банк BankofAmericaMerrillLynch. Російська компанія «Норнікель» розглядає можливість випуску «зелених облігацій» для фінансування своїх екологічних ініціатив, однією з яких є так званий «Сірковий проект». В листопаді 2016 р. «Норнікель» підписав контракт з канадською компанією SNC-Lavalinна суму

1,7 млрд дол. США, метою якого є реалізація проекту з утилізації діоксану сірки на Надеждинському заводі.

Темпи зростання випуску «зелених облігацій» є достатньо високими: в 2013 р. їх випустили на суму в 3 млрд дол. США, в 2014 р. – на 34 млрд дол. США, в 2015 р. – на 46 млрд дол. США, а в 2016 р. їх планувалося випустити на суму 80-100 млрд дол. США. Більше 75% «зелених облігацій» забезпечують банки розвитку, передусім міжнародні (44% випуску в 2014 р.), а також окремі держави. Випуск цих цінних паперів зріс в 2016 р. на 120 %, склавши 1,4 % світового фінансового ринку і склав 93,4 млрд дол. США. Це сталося насамперед завдячуючи виходу на цей ринок китайських позичальників, на яких припадає третина «зелених облігацій», які допомогли залучити 32,9 млрд дол. США на екологічні проекти [6]. А за даними агентства Moody's, в 2017 р. екологічних облігацій буде випущено на 206 млрд дол. США. В цілому, експерти передбачають попит на інвестиції в екологічні проекти на рівні від 950 млрд дол. до 1,1 трлн дол. США в рік. На думку експертів, «зелені облігації» можуть забезпечити поступовий перехід світу до екологічно стійкої економіки в другій половині ХХІ століття.

«Зелені облігації» розміщуються не тільки банками та приватними компаніями, а й урядами країн, муніципальними та місцевими органами влади, що важливо взяти до уваги в Україні. Зокрема, перші регіональні «зелені облігації» були емітовані американським штатом Массачусетс, а муніципальні – містом Гетеборг (Швеція). Їх приклад наслідували канадська провінція Онтаріо, штат Нью-Йорк, місто Йоганнесбург (ПАР) [6]. Для подолання смітцевої кризи у Львові, інших великих українських містах було б доцільним організувати випуск «зелених облігацій» під гарантії уряду. Подібний механізм можна було б використати й для відбудови екологічних об'єктів у тих районах Донбасу, в яких відбувалися військові дії.

Основною проблемою розвитку ринку «зелених облігацій» є відсутність жорстких стандартів їх випуску. Тому ряд кроків в цьому напрямі було зроблено Світовим банком в 2013 р. На початку 2014 р. 13 банків спільно розробили та запропонували (а 49 фінансових інститутів підписали) загальні принципи випуску таких облігацій. На державному рівні перші офіційні правила випуску «зелених облігацій» були оприлюднені Народним банком Китаю в кінці 2015 р. з метою стимулювання приватного інвестування для переходу КНР до «зеленої» економіки.

Рейтингова агенція SandP також готує нові оціночні показники для оцінки ефективності «зелених облігацій». Вона також почала розробляти показники, які будуть характеризувати вплив фірм на навколишнє середовище. Ці показники будуть включати наступні елементи: рівень кліматичного ризику діяльності фірми (залежно від рівня викидів парникових газів фірмою); рівень суспільного ризику в діяльності фірми; рівень управління фірмою щодо зменшення кліматичного ризику для суспільства та навколишнього середовища.

В розвинутих країнах все більшого поширення отримують так звані «зелені» державні закупівлі [7, с. 134-135], які, на наш погляд, доцільно віднести до інноваційних складових механізму функціонування кліматичних фінансів. Їх мета – закупівля товарів, послуг і робіт зі зменшеним негативним впливом на навколишнє середовище протягом усього їх життєвого циклу порівняно із закупівлею аналогічних товарів, послуг та робіт [8]. Разом з тим, при використанні «зелених» закупівель треба зважати й на їх певні недоліки, основним з яких є їх вища вартість за аналогічні товари, послуги та роботи. Крім того, до уваги треба брати і той факт, що досить важко оцінити товар чи послугу на етапі посткваліфікації за екологічними критеріями. Враховуючи кризову ситуацію з державними фінансами в Україні сьогодні, важко очікувати проведення державних закупівель товарів, робіт та послуг з використанням «зелених»

критеріїв, оскільки на першому плані поки стоїть мінімальна ціна цих товарів та послуг. Разом з тим, в деяких нормативних документах (зокрема, в Законі України «Про публічні закупівлі») вказується, що тендерна документація, яка містить технічні, якісні характеристики предмета закупівлі, повинна передбачати необхідність застосування заходів із захисту довкілля. Тому, на наш погляд, при проведенні тендерних закупівель з проектування нових споруд чи нового будівництва до конкурсної комісії слід обов'язково залучати представників екологічних громадських організацій, щоб зупинити існуючі сьогодні в цих питаннях масові порушення, які ведуть до погіршення кліматичних умов відтворення в Україні (насамперед у великих містах).

Заслуговує на увагу й використання в Україні коштів так званих «револьверних» фондів для підвищення енергоефективності насамперед бюджетних установ, які активно застосовуються в Канаді, Болгарії, Таїланді та в деяких інших країнах. Зокрема, в місті Новодвінськ (Росія) був використаний такий механізм «револьверного» фонду: кошти, зекономлені на модернізації будівлі першої школи (економія сягала 35 %), йшли на модернізацію будівлі наступної школи і так далі. В цьому й полягає суть «револьверного» фонду: кошти постійно повертаються та знову використовуються в наступному проекті. Таким чином у Новодвінську були проведені роботи з реконструкції багатьох громадських будівель (побудованих за проектами 1970-х років): шкіл, дитячих садків тощо.

Разом з тим, треба мати на увазі, що проекти з енергоефективності, які ініціюються владою зверху, а не самими власниками громадських будівель та житла, можуть йти повільно. Зокрема, в Литві з 2013 р. інвестиційні проекти з підвищення енергетичної ефективності розробляються за ініціативою муніципалітету. Вишукує кошти та організовує роботи призначений адміністратор міжнародної програми від муніципалітету, а не власники житла. Тому подібні проекти в Литві здійснюються не так швидко, як планувалося. Проблемою для України є існування так званих «відкатів» для керівництва місцевих органів влади при реалізації міжнародних проектів взагалі та енергоефективного плану зокрема.

Особливе місце серед кліматичних фінансових інновацій займає так званий «зелений» тариф для виробників енергії та тепла із альтернативних джерел, в тому числі із біомаси. Зокрема, в Німеччині для цього дуже широко використовується силос, де ввели підвищений тариф за енергію, отриману з біогазу. Під вирощування силосу в цій країні задіяли біля 1 млн га землі, що дорівнює 10 % загальних земель країни. В Україні з 2009 р. закон про біоенергетику не передбачав підвищеного тарифу для проектів, що працюють з біомасою, пільги надавалися тільки проектам, в яких використовувалися вода, сонце та вітер. Потім, коли біомаса потрапила в законодавчо затверджений перелік джерел для біоенергетики, з неї викреслили силос та траву. Все це було виправлено тільки в липні 2015 р. Разом з тим, треба розуміти, що в Україні силос краще використовувати як корм для худоби, а не для виробництва енергії. Проблемою є те, що поголів'я ВРХ в Україні за роки незалежності скоротилося в кілька разів, що призвело до запустіння великих земельних площ, які зараз починають використовувати для виробництва біомаси.

Разом з тим, при фінансовому стимулюванні виробництва біопалива важливо не допустити в бідних країнах неефективного використання родючої землі для вирощування енергетичних рослин для їх майбутньої переробки на тріску та пелети, які експортуються в розвинуті країни за досить високими цінами. Причому досить часто в Україні на експортну тріску переробляється й якісна деревина, яка могла б бути використана для виробництва пиломатеріалів, євро піддонів, меблів тощо. Тому органи місцевого самоврядування, крім всього іншого, повинні нести відповідальність й за

відповідність використання наявних відновлювальних джерел енергії міжнародним стандартам якості доквілля. Але для цього треба розробити відповідну систему стимулів та штрафів, оскільки не завжди ці заходи кореспондуються з економічною доцільністю на перспективу. Так, тільки в Іваничівському районі Волинської області відведено біля 1000 гектарів родючої землі під вирощування енергетичної верби, з якої виробляється тріска для опалення, яка майже не шкодить доквіллю. Практично вся ця продукція експортується до країн Європейського Союзу, забезпечуючи виробникам суттєві прибутки, а українські власники землі в регіоні з часом отримують не придатну для використання в сільському господарстві землю. На наш погляд, при виведенні земель сільськогосподарського призначення для вирощування енергетичної лози треба використовувати насамперед оцінки незалежних експертів (бажано зарубіжних фахівців з екологічного аудиту, враховуючи високий рівень корупції в Україні), оскільки існуючі приклади використання сільськогосподарських земель під вирощування енергетичної лози викликають багато питань у незалежних експертів щодо доцільності такої діяльності.

Для покращення кліматичних умов в регіонах України важливо активніше використовувати для виробництва електроенергії та тепла насамперед біомасу, запаси якої на місцях є достатніми. Зокрема, аналіз підрахунків для Рівненської області [9, с. 256-258] свідчить про наступне. Кількість отриманої соломи зернових за середньою за останні 5 років урожайністю (використання під зернові культури) складає 385147 тон. Кількість соломи зернових за площею земель (4 т/га для Полісся та 6 т/га для лісостепу) в залежності від типу ґрунтів складає 644060 тон, що у 1,67 раз більше від попереднього варіанту. Проте, перший варіант є більш вірогідним, так як урожайність зернових залежить від родючості ґрунтів, яка постійно зменшується. Кількість енергетичної верби при врожайності 15 т/га на рік (збір врожаю через 3 роки) складає 1932180 тон, що у 5 і 3 рази більше у порівнянні з першим та другим варіантом вирощування зернових. В цілому, оптимальним варіантом використання земель сільськогосподарського призначення, які в даний час не використовуються за призначенням, буде вирощування енергетичної верби на землях із достатньою вологістю та вмістом гумусу від 1,5% до 2%; із врахуванням якості ґрунтів (вміст гумусу від 2% до 2,5%) вирощування зернових як кормової бази для тваринництва та використання біля 25 % соломи для енергетичних потреб; переведення площ природного поновлення на піщаних ґрунтах (сосна) у ліси на виконання програм збільшення площ лісів у зоні Полісся при вмісті гумусу менше 1,5 %; на меліорованих землях з можливістю реконструкції та вмістом гумусу від 1,5 % до 2 % рекомендується пасовища та вирощування багаторічних трав різного призначення; диференційоване використання ренатуризованих меліоративних систем у штучно та заболочені території, які можна використати для зеленого туризму та мисливства.

На основі розроблених українськими вченими норм потенціалу нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії ними пропонується використовувати в різних регіонах України відповідні для них види джерел такої енергії [10, с. 51]. Зокрема, сонячні колектори доцільно розміщувати в Одеській, Миколаївсько-Херсонській та Центрально-Волинській агломераціях. В Дрогобицькій агломерації доцільно встановлювати малі гідроелектростанції. В Центрально-Луганській агломерації доцільно реалізовувати проекти з використання енергії ґрунту та ґрунтових вод. Проекти, які спрямовані на використання теплової енергії стічних вод, найпривабливішими будуть для таких агломерацій, як: Північний Донбас, Інноваційний Донбас, Дрогобицької та Київської агломерацій. Технології з використання потенціалу деревини доцільно запроваджувати в Київській агломерації; з використання біогазу – в Центрально-Волинській конурбації, в Дрогобицькій агломерації; з використання

рослинної біомаси – в Північному Донбасі, Інноваційному Донбасі, в Миколаївській, Херсонській та Одеській агломераціях; з використання інших відновлювальних енергоносіїв – в Центрально-Луганській агломерації.

Для забезпечення використання альтернативних джерел енергії в регіонах України важливо йти на створення в них відповідних бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів тощо, що дозволить прискорити реалізацію проектів з використання відновних джерел енергії. Для Волинського регіону такі структури доцільно було б створити на базі Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне), Луцького національного технічного університету та Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк).

Висновки. В структурі кліматичних фінансів багатьох країн світу все більшу роль починають відігравати кліматичні інвестиції та така їх складова, як фінансові кліматичні інновації. Кліматичні інвестиції – це кошти міжнародних кліматичних фондів (передусім Зеленого кліматичного фонду, кошти фондів ЄС, інших міжнародних організацій), бюджетні кошти окремих держав та їх регіонів і окремих громад, а також кошти окремих підприємств та громадян, які використовуються на збереження і поліпшення клімату на планеті. Фінансові кліматичні інновації – це фінансові ресурси, які міжнародні організації, окремі країни, підприємства та домогосподарства вкладають в нові технології з отримання енергії та тепла, які не шкодять клімату. До них доцільно віднести й вкладення коштів у біоенергетику, в проекти із зменшення викидів парникових газів, використання корпораціями так званих «внутрішніх цін на карбон», а також «зелені облігації» «зелені тарифи», «зелені» державні закупівлі, «револьверні» кредити тощо.

Київський протокол, який вступив у дію з 16.02.2005 р., запустив у використання механізм чистого розвитку (МЧР), який є важливою складовою кліматичних фінансових інновацій. Його суть полягає в наступному: розвинута країна вкладає кошти в проект по зниженню викидів парникових газів в країні, що розвивається, та привласнює собі весь обсяг скорочень цих викидів у результаті реалізації такого проекту.

Майже 100 компаній з FortuneGlobal 500 вже використовують такий фінансовий інноваційний інструмент, як «внутрішня ціна на карбон», який дає можливість врахувати кліматичні ризики під час розробки стратегії розвитку компанії. Спираючись на розрахунки експертів, компанії користуються так званими ціновими коридорами, які демонструють ефективну ціну на викиди парникових газів на наступні 20-30 років для утримання темпів потепління на планеті в межах 2 градусів за Цельсієм.

Важливим об'єктом кліматичних інвестицій в останні роки стають й кліматичні фінансові інновації, направлені на стимулювання виробництва відновних джерел енергії, насамперед за допомогою енергії сонця, вітру, води, біомаси тощо. Тому все більше компаній починають виробляти обладнання для отримання енергії з відновних джерел.

З 2007 р. в світі активно розвивається ринок «зелених облігацій», який може стати основним джерелом кліматичних фінансових інновацій в перспективі. «Зелені облігації» розміщуються не тільки банками та приватними компаніями, а й урядами країн, муніципальними та місцевими органами влади, що важливо взяти до уваги в Україні.

Заслугує на увагу й використання в Україні коштів так званих «револьверних» фондів для підвищення енергоефективності насамперед бюджетних установ, які активно застосовуються в Канаді, Болгарії, Таїланді та в деяких інших країнах. Зокрема, механізм використання «револьверного» фонду в Новодвінську (Росія) полягав в наступному: кошти, зекономлені на модернізації будівлі першої школи

(економія сягала 35 %), йшли на модернізацію будівлі наступної школи і так далі. Тобто, зекономлені кошти постійно повертаються та знову використовуються в наступному енергоефективному проекті.

В розвинутих країнах все більшого поширення отримують й так звані «зелені» державні закупівлі, які, на наш погляд, доцільно віднести до інноваційних складових механізму функціонування кліматичних фінансів. Їх мета – закупівля товарів, послуг і робіт зі зменшеним негативним впливом на навколишнє середовище протягом усього їх життєвого циклу порівняно із закупівлею аналогічних товарів, послуг та робіт.

Особливе місце серед кліматичних фінансових інновацій займає так званий «зелений» тариф для виробників енергії та тепла із альтернативних джерел, в тому числі із біомаси. Разом з тим, при фінансовому стимулюванні виробництва біопалива важливо не допустити в бідних країнах неефективного використання родючої землі для вирощування енергетичних рослин для їх майбутньої переробки на тріску та пелети, які експортуються в розвинуті країни за досить високими цінами.

Для забезпечення використання альтернативних джерел енергії в регіонах України важливо йти на створення в них відповідних бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів тощо, що дозволить прискорити реалізацію інноваційних проектів, насамперед з використання відновних джерел енергії. Але для цього важливо подолати монополізм олігархічних структур у даній сфері інноваційного виробництва та корумпованість у всіх ешелонах влади.

Список використаних джерел:

- 1.Малинка В. Чи може Україна розраховувати на кліматичні гроші? / В. Малинка // Дзеркало тижня. – 2016. – 26 листопада. – С. 12.
- 2.Добровидова Ольга. Где деньги, Зин? [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http // www. geo. ru / ekologiya / gde-dengy-zin](http://www.geo.ru/ekologiya/gde-dengy-zin)
- 3.Порфирьев Б. Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе / Б. Н. Порфирьев // Мировая экономика и международные отношения. – 2016. - № 9. – С. 5-16.
- 4.Гичка О., Сущенко О. Maketheworldgreatagain: навіщо США виходять з Паризької угоди. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http // www. eurointegration. com. ua./ articles/2017/06/02/7066632/](http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/02/7066632/)
- 5.Ваучери для інноваторів // День. – 2017. – 30 березня. – С. 8.
- 6.Брус Л. Переходные финансы // Kommersant.ru /doc /3211702
- 7.Конашук Н. Е. Використання «зелених» критеріїв під час здійснення публічних закупівель / Н. Е. Конашук // Наук. записки Н. У. «Острозька Академія». – Серія «Економіка». – Випуск 3(31). – Острог: Вид. Н. У. «Острозька Академія», 2016. – С. 133-136.
- 8.Green Procurement Guidance for the public sector (2014), Environmental protection agency.
- 9.Трохлюк Т. М. Територіальні особливості вирощування сільськогосподарської енергетичної сировини / Т. М. Трохлюк // Економічний форум. – № 3. – Луцьк. – ЛНТУ. – 2015. – С. 253-259.
- 10.Сохацька О. М. Нетрадиційні та відновлювальні джерела енергії: оцінка ефективності інвестиційних проектів: моногр. / О. М. Сохацька, О. М. Ляшенко, В. М. Олейко та ін.; за заг. наук. ред. О. М. Сохацької. – Тернопіль: ТНЕУ. – 308 с.

УДК 332.14

Кондіус І.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

МЕТОДИЧНО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ ЗА МЕТОДОМ DEA

У публікації підлягають розгляду основні засади застосування методу поверхні огортання з метою оцінки та аналізу ефективності діяльності українських банків за методом DEA. Систематизовані особливості застосування методу DEA, а саме: оцінювати тільки відносну ефективність, та відсутність можливості оцінювати ефективність банків відносно об'єктивно існуючих можливостей, а значить, і виявляти їх резерви. Запропонована модель ефективності функціонування банку з постійною віддачею від масштабу із встановленням межі виробничих можливостей у випадку з двома вхідними та одним вихідним параметрами. Встановлені основні переваги методу DEA: можливість оцінки ефективності банків з урахуванням декількох вхідних та вихідних параметрів, а також відсутність необхідності суб'єктивного задання функціональної форми виробничої функції, а також форми розподілу випадкової помилки. Проведення порівняльного аналізу ефективності різних груп банків.

Ключові слова: банківська система, ефективність діяльності банку, метод DEA, межа ефективності, виробничі функції, модель з постійною віддачею від масштабу.

Kondius I.

METHODICAL AND PRACTICAL ASPECTS EVALUATION OF EFFICIENCY OF UKRAINIAN BANKS BY DEA

The publication to be considered the basic principles of the method of wrapping the surface in order to assess and analyze the effectiveness of the Ukrainian banks by the method of DEA. Systematized features of the method of DEA, namely only evaluate the relative effectiveness and lack of opportunity to assess the effectiveness of banks relatively objectively existing opportunities and hence identify their reserves. The proposed model the efficiency of the bank with constant returns to scale with the establishment of productive capacity limits in the case of two inputs and one output parameter. The basic advantages of the method DEA: the opportunity to assess the effectiveness of banks based on several input and output parameters, and no need for setting a subjective functional form of the production function and form of distribution of random errors. Comparative analysis of the effectiveness of different groups of banks.

Keywords: banking system, the effectiveness of the bank's method of DEA, limit efficiency, production function model with constant returns to scale.

Кондиус И.С.

МЕТОДИЧЕСКИ-ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ УКРАИНСКИХ БАНКОВ ПО МЕТОДУ DEA

В публикации подлежат рассмотрению основные принципы применения метода поверхности оборачивания для оценки и анализа эффективности деятельности украинских банков по методу DEA. Систематизированы особенности применения метода DEA, а именно: оценивать только относительную эффективность и отсутствие возможности оценивать эффективность банков относительно объективно существующих возможностей, а значит, и выявлять их резервы. Предложенная модель эффективности функционирования банка с постоянной отдачей от масштаба с установлением границы производственных возможностей в случае с двумя входными и одним выходным параметрам. Установлены основные преимущества метода DEA: возможность оценки эффективности банков с учетом нескольких входных и выходных параметров, а также отсутствие необходимости субъективного задания функциональной формы производственной функции, а также формы распределения случайной ошибки. Проведение сравнительного анализа эффективности различных групп банков.

Ключевые слова: банковская система, эффективность деятельности банка, метод DEA, предел эффективности, производственные функции, модели с постоянной отдачей от масштаба.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток української банківської системи супроводжується посиленням конкуренції, зростанням активів системи, приходом нових іноземних гравців на ринок, при цьому кількість діючих банків з іноземним капіталом зросла, і в той же час поступовою ліквідацією неспроможних банків. Банківські установи функціонують, з одного боку, в умовах економічної кризи в країні та світі в цілому, а з іншого – в умовах посилення регуляторних вимог. Як результат, увага банків до характеристик власної діяльності, а також діяльності своїх конкурентів значно виросла.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Дослідження ефективності банківської діяльності привертають увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків. Питанням визначення ефективності як загального економічного поняття та ефективності банківської діяльності, зокрема, присвячено праці таких вітчизняних та російських вчених як О. Вовчак [2], Д. А. Круглов [1], М. М. Кузьмін [1], Ю.Маців [2], С. Р. Моїсєєв [1], А. Пілявський [2], В. Р. Саркісян [3], К. В. Толчин [4], Т. Хома [2]. Серед закордонних науковців, що займалися дослідженням теорій та методів оцінки ефективності роботи банків слід

відзначити роботи С. Вейнера [5], С. Гроскопфа [6], З. Зангу [7], У. Купера [8, 9], С. Родеса [9], Б. Парка [5], Л. Сімара [5], М. Фаррела [10], А. Чарнеса [8, 9] та ін. Серед авторів, що досліджували прикладне використання методів до оцінки ефективності діяльності банківських установ доцільно відзначити: А. Бергера [11], А. Бачатпаруя [12], Р. ДеЯнга [13], Р. Ейзенбайса [14], Еліазіані [15], Г. Фер'єра [14], Ф. Форсунда [16], Д. Хампрі [17], У. Хантера [18], С. Куана [14], Л. Местера [19], С. Тимме [18].

Наукові напрацювання в загальній теорії ефективності, рекомендації стосовно способів її оцінювання хоча і досить значні, проте проблеми визначення ефективності з урахуванням специфіки банківської діяльності залишаються недостатньо розробленими як в теоретичному, так і в методично-практичному аспектах. Однією з основних невирішених частин даної проблеми залишається вибір методу оцінки ефективності діяльності банку, що дозволяє отримати адекватні результати.

Цілі статті. Створити теоретичне та прикладне підґрунтя застосування методу поверхні огортання з метою оцінки та аналізу ефективності діяльності українських банків за методом DEA.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз останніх публікацій та досліджень дозволяє зазначити, що в закордонній практиці одним з найбільш поширених методів оцінки ефективності банківської діяльності є метод аналізу поверхні огортання (DEA) [20].

Дослідженням ефективності діяльності банків різних країн за даним методом займалися багато науковців і практиків, серед яких, наприклад, такі вчені як Р. Барр, К. Кілго, Т. Сімс, Ш. Зімел (США), П. Г. Рікардо (Бразилія), М. Фесі, П. Джексон, Т. Уейман-Джонс (Туреччина), Ф. Пасіурас, Е. Сіфодаскалакіс, К. Зопоунідіс (Греція), Б. Касу, Ф. Молунекс (Європейський союз), С. Р. Моїсеев, Д. А. Круглов, М. М. Кузьмін, Г. Д. Лепехін, Н. А. Смірнова (Російська федерація), А. Пілявський, О. Вовчак, Ю. Маців, Т. Хома (Україна).

Обґрунтуємо доцільність застосування методу поверхні огортання з метою оцінки та аналізу ефективності діяльності українських банків за методом DEA.

Одним з найбільш популярних методів оцінки ефективності банків в закордонних працях є метод DEA [**Ошибка! Источник ссылки не найден.Помилка! Джерело посилання не знайдено.**]. Він розглядає кожен банк як мікроекономічну фірму (так званий Decision Making Unit –DMU), що використовує ресурси (inputs) для виробництва випуску (outputs) за допомогою деякої виробничої функції. Відповідно один банк вважається ефективнішим за інший, якщо він досягає, принаймні, не меншого (покомпонентно) випуску ніж інший при використанні не більшої кількості ресурсів (знову ж таки покомпонентно) [21**Ошибка! Источник ссылки не найден.Помилка! Джерело посилання не знайдено.**]. Метод DEA заснований на побудові межі ефективності, яка є аналогом виробничої функції для випадку, коли випуск не скалярний, а векторний. Проте метод DEA має наступну особливість: він дозволяє оцінювати тільки відносну ефективність банків, тобто ефективність їх в порівнянні один з одним. А отже, при цьому відсутня можливість оцінювати ефективність банків відносно об'єктивно існуючих можливостей, а значить, і виявляти їх резерви. Таким чином, використання даного інструментарію дає можливість оцінювати додаткові можливості підвищення ефективності банку в рамках конкретних заданих умов його діяльності.

Представимо в загальних рисах модель з постійною віддачею від масштабу. Припускається, що є дані про N банків, кожен з яких використовує K вхідних параметрів та має M вихідних параметрів. Для i -тої фірми ці дані виражені векторами $x(i)$ та $y(i)$ відповідно. Матриці вхідних параметрів X (розмірністю $K*N$) та вихідних параметрів Y (розмірністю $M*N$) містять в собі всі дані про N банків. Для розрахунку

показника ефективності i -го банку θ необхідно вирішити задачу лінійного програмування $\min_{\theta, \lambda} \theta$, за умови, що

$$\begin{aligned} -y^{(i)} + Y\lambda &\geq 0, \\ \theta x^{(i)} - X\lambda &\geq 0, \\ \lambda &\geq 0, \quad 0 \leq \theta \leq 1 \end{aligned}$$

де λ – вектор констант з розмірністю N .

Спосіб побудови межі ефективності – це N -кратне рішення задачі лінійного програмування. Межа формується як кусково-лінійна крива, яка сполучає найефективніші точки (точки, що характеризуються Парето-оптимальним відношенням кількості вхідних та вихідних параметрів), тим самим, формуючи опуклу криву виробничих можливостей SS' (рис. 1). Межа використовується як еталон для отримання чисельного значення ефективності кожного з оцінюваних банків. Ступінь ефективності банків визначається їх близькістю до межі ефективності в багатовимірному просторі

$$TE = \frac{OQ}{OP} \text{ вхідів/виходів}$$

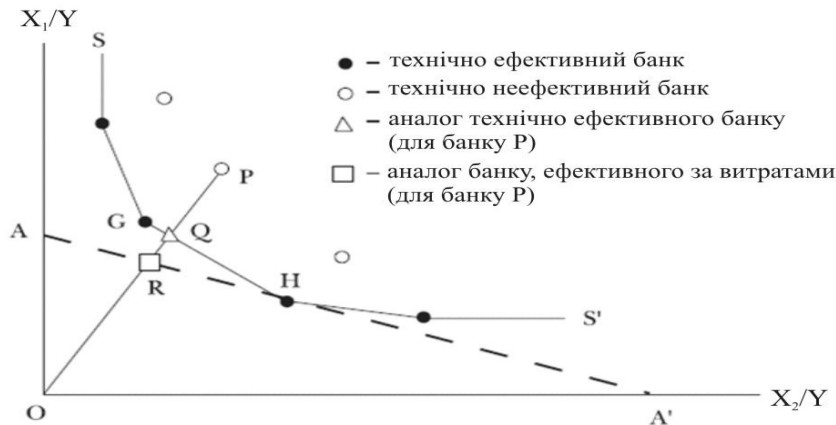

Рис. 1 – Межа виробничих можливостей у випадку з двома вхідними та одним вихідним параметрами

Для даних об'єктів можуть бути встановлені цілі: пропорційне скорочення їх вхідних факторів на величину θ при збереженні вихідних показників на попередньому рівні.

До основних переваг методу DEA можна віднести можливість оцінки ефективності банків з урахуванням декількох вхідних та вихідних параметрів, а також відсутність необхідності суб'єктивного задання функціональної форми виробничої функції, а також форми розподілу випадкової помилки.

В той же час, методу властива висока чутливість результатів до появи помилкових даних, статистичних шумів, а також до невеликих змін в даних і в специфікації моделі, що оцінюється. Це, в свою чергу, висуває вимогу обґрунтованого вибору вхідних та вихідних параметрів.

Розглянемо вибір вхідних та вихідних показників моделі DEA.

Банки та їх діяльність можна розглядати у різних аспектах, але найочевиднішим є той, у якому кожен з них аналізується як система із деякою кількістю факторів (ресурсів тощо) на вході та деякою кількістю параметрів на виході. Незважаючи на те, що процес перетворення вхідних факторів у вихідні є дещо схожим для всіх банків, той факт, що управління здійснюється по-різному і що у кожній установі різні умови

діяльності дає змогу розглядати банк як чорну скриню (рис. 2).

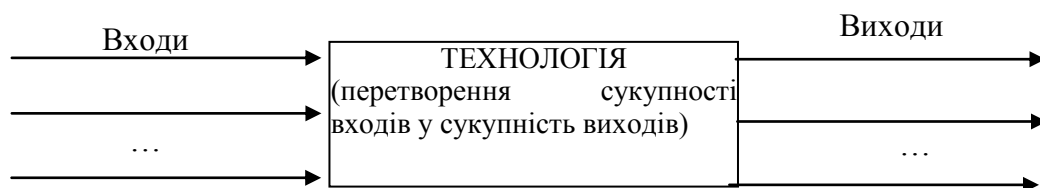

Рис. 2 – Розгляд банку у процесі його діяльності як чорної скрині

У даному аспекті з'являється проблема вибору серед наявного різноманіття показників, факторів і ресурсів ряду таких, що можуть вважатися вхідними та вихідними. Як результат з даної проблеми витікає проблема визначення поняття ефективності діяльності з огляду на обрані вхідні і вихідні фактори.

Одним з найбільш істотних чинників, що спричиняють існування різноманітних підходів до визначення поняття ефективності функціонування кредитних установ є відмінність у підходах до визначення того, що, власне, можна вважати головним критерієм ефективності даних організацій. На сьогоднішній день існує велика кількість багату у чому відмінних між собою принципів оцінки банківської ефективності.

Розглянемо це питання крізь призму різноманіття фінансово-кредитних систем. Так, у країнах з розвинутою ринковою економікою широкого застосування набув підхід, згідно якого основним критерієм ефективності того чи іншого банку є зростання ринкової вартості його акцій або зростання ринкової вартості бізнесу в цілому. Така двоїстість у виборі основного критерію ефективності – вартість акцій або вартість бізнесу – багато в чому пояснюється особливостями діяльності банків, що притаманні сучасним фінансовим системам країн з розвинутою ринковою економікою.

У економічній теорії прийнято розрізнати два способи організації фінансової системи: англосаксонський (США, Великобританія) і континентальний (Німеччина, низка країн Центральної Європи, а також Японія). При цьому основною ознакою, що визначає той чи інший тип фінансової системи, є роль комерційних банків у забезпеченні діяльності та фінансуванні промислових корпорацій. Як правило, фінансові системи англосаксонського типу характеризуються високим рівнем розвитку фондового ринку, тому основним інструментом залучення організаціями фінансових ресурсів для розвитку бізнесу слугує випуск акцій і облігацій, а також інших емісійних і неемісійних коштовних паперів.

Розглядаючи англосаксонську систему, зауважимо, що основна маса банківських кредитів надається малому та середньому бізнесу. Великі підприємства задовольняють свої потреби в інвестиційних і фінансових ресурсах у першу чергу за рахунок коштів акціонерів, тобто за рахунок розміщення акцій на фондовому ринку. Основна маса банківських кредитів носить короткостроковий характер. При цьому контроль над промисловими підприємствами розподіляється між великим числом дрібних акціонерів. Частка банків тут невелика, а найбільшими акціонерами, як правило, є пенсійні та інші фонди.

Великі ліквідні ринки коштовних паперів дозволяють зібрати всю інформацію про нові технології і відобразити її в ринкових котируваннях цінних паперів. Крім того, на ліквідних ринках економічні агенти, що володіють інформацією про компанії, можуть швидко отримати вигоду шляхом купівлі-продажу їх цінних паперів, що також стимулює пошук нової інформації.

У рамках даної фінансової системи інвестори шукають спекулятивні ніші та в першу чергу розраховують на швидке зростання курсу акцій. Інтереси інвесторів носять переважно короткостроковий характер і не пов'язані безпосередньо з віддачею від інвестиційних проектів. Тому головним критерієм оцінки ефективності банків і

компаній, наприклад в США, є максимальне збільшення вартості акцій на користь акціонерів [22].

Стратегічною метою бізнесу в англосаксонській моделі виступає саме зростання ринкової вартості акцій і акціонерного капіталу. Цей показник використовується як для великих компаній, так і для малого бізнесу. Як показує практика, критерій зростання ринкової вартості для акціонерів (акціонерного капіталу) не вступає у протиріччя з інтересами інших учасників бізнесу (кредиторів, працівників), оскільки сприяє розвитку бізнесу компанії в цілому.

У країнах з континентальним типом фінансової системи підвищення вартості бізнесу на користь акціонерів вважається антигромадською політикою, що пояснюється структурою власності і управління (переважання великих інституційних інвесторів в числі акціонерів компаній, велика роль профспілок). Тому для континентальної моделі бізнесу головною метою і критерієм оцінки ефективності є зростання ринкової вартості компанії або банку в цілому, що відображає інтереси його власників, кредиторів, працівників, держави. Цей критерій застосовується для комерційних організацій різного масштабу, різних галузей і організаційно-правових форм [22].

Переходячи до розгляду сучасної фінансової системи України, відзначимо, що її не можна віднести ні до англосаксонського типу, ні до континентального. Для України характерною особливістю фінансового ринку і переважаючою моделлю бізнесу є переважне використання боргових, а не пайових інструментів фінансування (кредити, облігації тощо). Враховуючи, що ринкова економіка в країні ще на стадії формування, а чинники нестабільності і невизначеності ще в багато чому переважають у свідомості власників і керівників компаній, поняття «ефективність» у більшості випадків визначається через здібність комерційного банку або до досягнення в короткостроковій перспективі певних фінансових показників (прибуток, рентабельність), або до задоволення інших інтересів власників даної кредитної організації.

З одного боку підхід до визначення ефективності, обравши показники прибутку, рентабельності капіталу або рентабельності активів за результати діяльності, є досить простим, чітким, наочним і зручним саме для порівняння банків схожої структури, але з іншого боку часто не береться до уваги той факт, що жоден з названих показників результатів діяльності не є довгостроковим. Прибуток або рентабельність акціонерного капіталу, як правило, не дають перспективного погляду на положення справ. У кращому разі, в них закладено інформацію на декілька наступних років. Показники прибутку оцінюють ефективність діяльності організації за минулий період часу, а не її можливості і майбутній потенціал.

Ще одним альтернативним підходом до визначення вхідних та вихідних параметрів при оцінці ефективності діяльності банків є використання показників, що надаються банками у фінансовій звітності, таких як депозити залучені, кредити надані, тощо. Порівняно з попередньо зазначеними підходами такий розгляд результату діяльності українських банків є виправданим. Адже загалом банківська система є цілком сформованою, а нормативи і стандарти, згідно яких банки надають звітність – виправданими. Більше того, завдяки наявності автоматизованих робочих місць точність підрахунку результатів діяльності не викликає сумнівів. Також до беззаперечних переваг використання банківської звітності відноситься відкритість доступу до цієї інформації, і можливість відслідкувати їх динаміку протягом не менше десяти останніх років.

В даному дослідженні було проведено аналіз діяльності банків України станом на 1 жовтня 2016 року за двома підходами. При операційному підході (ОА) вхідними змінними слугували витрати процентного і непроцентного характеру, а вихідними – відповідно, процентні та непроцентні доходи. В рамках виробничого підходу набір вхідних змінних включав власний капітал банку та процентні і комісійні витрати, а вихідні змінні представляли наступні показники: депозити, кредити, комісійні та інші

доходи. Результати проведеної оцінки ефективності діяльності банків представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники ефективності діяльності різних груп банків, розраховані за виробничим (РА) та операційним (ОА) підходами

Статистичні характеристики	Показники ефективності							
	За всією вибіркою							
	РА	ОА						
Середнє	0,5936	0,4319						
Стандартне відхилення	0,2079	0,1799						
	№ групи, до якої належить банк							
	1		2		3		4	
	РА	ОА	РА	ОА	РА	ОА	РА	ОА
Середнє	0,6346	0,4783	0,6950	0,4985	0,5937	0,4034	0,5707	0,4195
Стандартне відхилення	0,1628	0,1002	0,2000	0,1778	0,2410	0,1839	0,2015	0,1640
	Регіон реєстрації банку							
	м. Київ		інше					
	РА	ОА	РА	ОА				
Середнє	0,5789	0,4266	0,6023	0,4351				
Стандартне відхилення	0,2171	0,1930	0,1890	0,1540				
	Країна власника банку							
	Україна		інше					
	РА	ОА	РА	ОА				
Середнє	0,5731	0,4242	0,6447	0,4513				
Стандартне відхилення	0,1999	0,1800	0,2165	0,1764				
	Особа-власник, що має найбільший відсоток у статутному капіталі							
	державна		інший банк		юридична особа (не банк)		фізична особа	
	РА	ОА	РА	ОА	РА	ОА	РА	ОА
Середнє	0,3715	0,4692	0,7030	0,4644	0,6000	0,4393	0,5576	0,4032
Стандартне відхилення	0,1342	0,1584	0,2280	0,2027	0,2084	0,1674	0,1713	0,1498

Отримані результати дозволили провести порівняльний аналіз ефективності різних груп банків.

По-перше, банки з участю іноземного капіталу виявилися ефективнішими за вітчизняні.

По-друге, більш ефективними, хоча й незначно, є регіональні банки в порівнянні з банками зі столичною реєстрацією. Порівнюючи банки за розміром, варто відмітити, що найефективнішими банками є банки, що потрапили до 2 групи. Однак, найбільш передбачуваними, хоча й менш ефективними, є банки 1 групи. Що ж стосується впливу на діяльність банку особи-власника найбільшого відсотку у статутному капіталі, то різні підходи дають різні результати. За операційним підходом найбільш ефективними є державні та квазідержавні банки. Це пояснюється, в першу чергу, державною підтримкою та стійкою клієнтською базою. Однак, за виробничим підходом вони є найменш ефективними. В той же час, дочірні іноземні банки є ефективно діючими за обома підходами. Причиною цього є те, що зазначені банки мають більші ресурсні можливості, оскільки лише «сильні» банки розвивають філіали в інших країнах, та працюють по багаторазово відпрацьованих шаблонах.

Висновки. Таким чином, розглянута методологія порівняльного оцінювання дозволяє проводити ранжування об'єктів дослідження, при цьому істотно, визначне,

значення має вибір структури критерію оцінки. Метод ДЕА дозволяє оцінювати ефективність об'єктів на основі даних про множину вхідних та вихідних змінних, даючи можливість уникнення застосування штучних вагових коефіцієнтів, що істотно збільшує об'єктивність оцінки. До того ж, за допомогою ДЕА можна не тільки вимірювати порівняльну ефективність банків, але й визначати необхідний обсяг споживання ресурсів чи вироблення банківських продуктів для неефективних одиниць. Це обґрунтовує доцільність його використання з метою підтримки прийняття рішень при стратегічному управлінні банком.

Список використаних джерел:

1. Моисеев, С. Р. Эффективность российских банков [Текст] : аналитический отчет / [С. Р. Моисеев, Д. А. Круглов, М. М. Кузьмин и др.]; Центр экономических исследований МФПА. – Москва, 2007. – 19 с.
2. Пілявський, А. Ефективність діяльності банківської системи (2005-2009 рр.). Методологія аналізу фронтів [Текст] / А. Пілявський, О. Вовчак, Ю. Маців, Т. Хома // Вісник НБУ. – 2010. – №4. – С. 16-22.
3. Саркісян, В. Р. Сутність та зміст поняття «ефективність діяльності комерційного банку» [Текст] / В. Р. Саркісян; зб. наук. праць Національного університету державної податкової служби України, 2009. – №1. – С. 251-258
4. Толчин, К. В. Об оценке эффективности деятельности банков [Текст] / К. В. Толчин. – Деньги и кредит, №9, 2007. – С. 58-62
5. Park, B. The FDH estimator for productivity efficiency scores: Asymptotic Properties [Text] / B. Park, L. Simar, C. Weiner. – Econometric Theory, №16, 1999. – P. 855-877.
6. Grosskopf, Shanna, (1996), "Statistical inference and nonparametric efficiency: A selective survey", The Journal of Productivity Analysis 7, pp 161-176.
7. Zhang, Xiang-Sun and Jin-Chuan Cui, (1999), "A project evaluation system in the state economic information system of China: An operations research practice in public sectors", International Transactions in Operational Research 6(5), pp 441-452
8. Charnes, A. Data envelopment analysis: Theory, methodology, and applications. [Text] / A. Charnes, W. W. Cooper, A. Y. Lewin, L. M. Seiford. – Boston: Kluwer Academic publisher, MA. – 1994.
9. Charnes, A. Measuring the efficiency of decision making units [Text] / A. Charnes, W.W. Cooper, E. Rhodes // European Journal of Operational Research, 1978. – № 2, pp. 429–444.
10. Farrell, M.J. The measurement of productive efficiency [Text] / M. J. Farrell // Journal of the Royal Statistical Society, 1957. – № 120, pp. 253–289.
11. Berger, A. N. Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research [Text] / A. N. Berger, D. B. Humphrey // European Journal of Operational Research, 1997. – №98. – pp. 175-212.
12. Bhattacharyya, Arunava. The impact of liberalization on the productive efficiency of Indian commercial banks [Text] / Arunava Bhattacharyya, C. A. Knox Lovell, Pankaj Sahay // European Journal of Operational Research, 1997. – 98(2). – pp 332-345.
13. Fare, R. The measurement of efficiency of production [Text] / R. Fare, S. Grobkopf, C. A. K. Lovell. // Kluwer Academic Publishers. – Boston, 1985.
14. Eisenbeis, R., Ferrier, G. and Kwan, S. (1999) The informativeness of stochastic frontier and programming frontier efficiency scores: Cost efficiency and other measures of bank holding company performance. Federal Reserve Bank of Atlanta Working Paper #99-23
15. Elyasiani, E., S. Mehdiان and R. Rezvanian, 1994, An empirical test of association between production and financial performance: The case of the commercial banking industry, Applied Financial Economics, 4, 55–59.
16. Forsund, Finn R., (1999), "Effective dissemination of research", Presented at: 5th international conference of the Decision Sciences Institute [in Dissemination of Research in DEA and Ways of Improving Assessments of Efficiency], Athens, Greece, 7/4 to 7/7
17. Humphrey, David B. and L. Pulley, (1995), "Banks' responses to deregulation: Profits, technology and efficiency", Journal of Money, Credit and Banking 29.
18. Hunter, W. C. and S. G. Timme, (1986), "Technical change, organizational form, and the structure of bank productivity", Journal of Money, Credit and Banking 18, pp 152-166.
19. Mester, L.J., 1993, Efficiency in the savings and loan industry, Journal of Banking and Finance, 17, 267–286.
20. Barreto, H. Introductory econometrics: using Monte-Carlo simulation with Microsoft Excel [Text] / H. Barreto, F. M. Howland. – Cambridge University Press. – 774 p.
21. Головань, С. В. Непараметрические оценки эффективности российских банков [Текст] / С. В. Головань, В. В. Назин, А. А. Пересецкий ; под редакцией Е. Г. Ясина. – Модернизация экономики и глобализация", т.3., ГУВШЭ, Москва, 2009. – С. 382-393
22. Aigner, D. J. Formulation and Estimation of Stochastic Frontier Production Function Models [Text] / D. J. Aigner, C A. K. Lovell, P. Schmidt. – Journal of Econometrics, № 6, 1977. – P. 21-37.

Рецензент д.е.н., професор Вавдіюк Н.С.

УДК 336.71

Ніколаєва А.М., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

РОЛЬ ФОНДОВОГО РИНКУ У ПІДВИЩЕННІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

У статті визначено роль фондового ринку у підвищенні капіталізації економіки регіонів. Проаналізовано основні тенденції розвитку вітчизняного ринку цінних паперів. Виявлено комплекс причин, що зумовлюють незначну роль фондового ринку в залученні інвестицій в українську економіку. Запропоновано концептуальні засади забезпечення фінансування економіки регіону з урахуванням ефективного функціонування ринку цінних паперів.

Ключові слова: цінні папери, фондовий ринок, інвестиції, капіталізація регіону, капіталізація лістингових компаній.

Nikolaeva A.

THE ROLE OF THE STOCK MARKET IN IMPROVING CAPITALIZATION OF THE ECONOMY OF THE REGION

The article defines the role of the stock market in increasing the capitalization of the regional economy. The main tendencies of development of the domestic securities market are analyzed. The complex of reasons, which determine the insignificant role of the stock market in attracting investments into the Ukrainian economy, was revealed. The conceptual fundamentals of the financing of the region's economy are developed, taking into account the efficient functioning of the securities market.

Key words: securities, stock market, investments, capitalization of the region, capitalization of listing companies.

Николаева А.Н.

РОЛЬ ФОНДОВОГО РЫНКА В ПОВЫШЕНИИ КАПИТАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

В статье определена роль фондового рынка в повышении капитализации экономики регионов. Проанализированы основные тенденции развития отечественного рынка ценных бумаг. Выведено комплекс причин, обуславливающих незначительную роль фондового рынка в привлечении инвестиций в украинскую экономику. Предложены концептуальные основы обеспечения финансирования экономики региона с учетом эффективного функционирования рынка ценных бумаг.

Ключевые слова: ценные бумаги, фондовый рынок, инвестиции, капитализация региона, капитализация листинговых компаний.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток ринкових відносин в Україні зумовив необхідність формування фондового ринку, який за двадцять п'ять років незалежності перетворився на стійко функціонуючий інститут зі сформованим колом учасників та інфраструктурою, що розвивається. Проте до останнього часу його роль як ефективного механізму мобілізації джерел фінансування економічного зростання та підвищення капіталізації економіки регіонів незначна. Стан регіональних ринків цінних паперів відповідає такому, що не служить ефективним засобом залучення інвестиційних ресурсів для регіональних потреб.

Подолання економічної кризи, спаду інвестицій значною мірою залежить від того, як швидко і в якій якості ринок цінних паперів зможе знайти своє місце в економіці України та її регіонів. Створення ефективного механізму функціонування регіональних

фондових ринків дозволить здійснити концентрацію і включення внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів регіону в інвестиційний оборот на його території. У цьому зв'язку роль і значення фондового ринку в розвитку економіки та підвищенні капіталізації регіонів важко переоцінити. Для того щоб забезпечити приплив інвестицій у реальний сектор економіки і запобігти виникненню криз, необхідні дослідження механізму фондового ринку в трансформаційній економіці, причин його неефективного функціонування та розробка заходів державного впливу, що сприятимуть розвитку фондового ринку в Україні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Інтерес до проблеми функціонування фондового ринку в економічній системі зумовив появу останнім часом великої кількості публікацій зарубіжних і вітчизняних науковців. Серед зарубіжних авторів, що займалися проблемами залучення інвестицій, фондового ринку та ціноутворення слід назвати У. Шарпа і його фундаментальну роботу «Інвестиції» [1]; «Аналіз цінних паперів» Б. Грема і Д. Додда [2]; теорію рефлексивності, представлену в роботах Дж. Сороса. Питаннями впливу розвитку фондового ринку на економічне зростання, структури власності як фактора, що визначає модель ринкової економіки, з'ясування причин і обґрунтування методів попередження фінансових криз, розробки політики розвитку національних фондових ринків займалися Р. Тьюлз, Е. Бредлі, Б. Вільямс, Л.Дж. Гітман, М.Д. Джонк [3], Д. Гарнер, С. Майерс. Найбільш глибокі дослідження в даній області здійснювалися фахівцями Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Міжнародної організації комісій з цінних паперів, Всесвітньої федерації бірж.

Серед вітчизняних економістів зробили свій внесок у дослідження проблематики функціонування українського фондового ринку та елементів його інфраструктури такі відомі науковці: А. Каліна, А. Кондрашихин [4], В. Корнеєв, Ю. Кравченко [5], Ю. Лисенко, О. Мендрул [6], О. Мозговий [7], А. Пересада, В. Суторміна, В. Шелудько [8] та багато інших. Вивченню особливостей регіонального ринку цінних паперів і його інфраструктури присвячені роботи українських науковців І. Кривов'язюка, В. Павлова [9] та ін.

Разом з тим необхідно відзначити, що ряд теоретичних і практичних питань, що стосуються проблеми створення ефективного механізму функціонування регіональних фондових ринків, не отримали ще належного висвітлення. Перш за все, це відноситься до проблем функціонування фондового ринку як механізму, що опосередковує трансформацію фінансових потоків в інвестиційні ресурси і виконує регулятивні функції в процесі формування та підтримки макроекономічної стабільності та підвищення капіталізації регіону.

Цілі статті. Дослідження ролі ринку цінних паперів у підвищенні капіталізації регіонів та стану залучення інвестицій в економіку країни через інструменти фондового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливою умовою вирішення економічних і соціальних завдань, у першу чергу, завдань з модернізації економіки регіонів країни є значне збільшення інвестицій як внутрішніх, так і зовнішніх. Світовий досвід показує, що найбільш ефективним джерелом для великих, а головне довготермінових інвестицій у руках досвідчених менеджерів є фондовий ринок. Фондовий ринок відображає відносини суб'єктів різних форм власності, та їх взаємозв'язки визначаються тим, що функціонування підприємств – учасників даної системи будується на ідеї забезпечення сфер національної економіки необхідними фінансовими ресурсами. Відповідно до цієї тези, фондовий ринок слід розглядати як цілеспрямовані взаємовідносини між його учасниками з приводу випуску, обігу та погашення цінних паперів.

Виходячи з безлічі критеріїв, що дозволяють охарактеризувати фондовий ринок, ми будемо трактувати фондовий ринок як організовану систему взаємовідносин з переходу прав власності на активи, виражену у вигляді випуску та обігу замінників капіталу – цінних паперів. Цей підхід дає можливість виділити ключові економічні суб'єкти в організації обігу цінних паперів, такі як емітенти та інвестори.

Емітуючи цінні папери та залучаючи на різних умовах вільні фінансові ресурси, емітенти формують свій акціонерний та борговий капітал. Корпорації використовують залучені на ринку кошти для фінансування основного та оборотного капіталу, здійснення капітальних вкладень, збільшення обсягів виробництва. В результаті інвестування коштів вони отримують прибуток, за рахунок якого нарощують як власний економічний потенціал, так і економічний потенціал регіону, держави. Фінансові інститути використовують залучені на ринку ресурси для надання позик іншим учасникам ринку та для інвестицій у цінні папери інших емітентів. Фінансові інститути виступають на ринку інституційними інвесторами і мають значний вплив на формування інвестиційної політики інших учасників ринку [8].

Головна функція ринку при первинному розміщенні цінних паперів полягає в мобілізації грошових коштів інвесторів у великий капітал, в переливанні капіталу з однієї сфери економіки в іншу, яка на момент емісії цінних паперів є найбільш привабливою для інвесторів, забезпечує більшу прибутковість вкладень. Як правило, централізують капітал новостворювані компанії, для яких грошові ресурси акціонерів є основним джерелом фінансових ресурсів для початку здійснення підприємницької діяльності. Для компаній з акціонерним капіталом емісія акцій традиційно була способом залучення інвестицій. Однак, останнім часом до випуску акцій компанії вдаються лише в тому випадку, коли вичерпані всі внутрішні і зовнішні джерела.

Вторинний ринок цінних паперів є ефективним способом міжгалузевого та міжрегіонального переливу капіталу, за якого акціонерний капітал інвестора набуває грошову форму з метою подальшого його вкладення в більш прибутковий варіант свого розміщення. Таким чином, другою основною функцією ринку цінних паперів є надання можливості інвестиційному капіталу перетікати в ті галузі, які забезпечують в даний момент найбільший прибуток.

За рахунок переливу капіталу в найбільш дохідну для інвестора галузь створюються нові компанії, що посилює конкуренцію вироблених товарів і послуг, наслідком чого є знижувальна цінова політика, результати якої позначаються на прибутковості компаній, курсі акцій. У свою чергу, коливання курсу цінних паперів впливає на динаміку міжгалузевого переливу капіталів, створення нових або ліквідацію компаній, стратегію компаній із залучення позикових коштів. Тобто ринок цінних паперів виступає певним чином в ролі регулятора економіки. Крім того, при купівлі акцій у інвестора виникає право власності, що передбачає участь в управлінні компанією, отримання частини прибутку, отримання частини майна при реорганізації або ліквідації компанії. При концентрації акцій в руках одного інвестора (невеликої групи інвесторів) з'являється реальна можливість здійснювати безпосередній вплив як на сам процес управління підприємством, так і на хід виробництва.

У світовій практиці основним способом залучення інвестицій є позикове фінансування, яке дозволяє залучити інвестиції на підприємство без зміни структури контролю над ним. Останнім часом спостерігається сек'юритизація цього сектора ринку: кредитні ресурси та синдиговані позики надходять до споживача через випуск облігацій. В Україні обсяги такого ринку незначні, тоді як у розвинених західних країнах основна частина фінансування економіки (70-80 %) через ринок цінних паперів здійснюється за рахунок випуску облігацій корпорацій і компаній.

Можливість використання різного набору інструментів ринку цінних паперів для інвестиційних цілей, різноманітність сфер застосування капіталу дозволяють інвестору диверсифікувати вкладення, знижуючи тим самим інвестиційний ризик. Диверсифікація портфеля дозволяє застерегти інвестора від коливань кон'юнктури на ринку цінних паперів, забезпечити йому деяку прибутковість, незалежно від коливання курсу цінних паперів, що перебувають у його портфелі.

Розвиток фондового ринку є одним з головних механізмів підвищення капіталізації регіону та виконує важливу функцію у становленні й розвитку ринкової економіки. З погляду ринкового обороту капіталізація передбачає застосування такого інструменту як постійний моніторинг курсового значення акцій підприємств регіону. Зростання капіталізації вирішує не тільки завдання фінансування виробничої діяльності підприємств і корпорацій, а й стає джерелом формування «нових заощаджень» населення регіону у вигляді цінних паперів комерційних організацій, що приносять дохід. Крім того, участь значної кількості фізичних осіб у капіталі акціонерних компаній робить їх публічними. Висока капіталізація фондового ринку забезпечує можливість залучення підприємствами регіону великих інвестицій і кредитів під низький відсоток, відкриває широкі можливості для модернізації та реструктуризації національної економіки, підтримує фінансову конкурентоспроможність корпорацій не тільки на внутрішньому регіональному та національному ринках, а й на зовнішньому ринку в умовах глобалізації [10].

Фондовий ринок України як джерело зовнішнього фінансування все активніше починають використовувати регіональні емітенти, особливо ті, хто має достатньо високу інвестиційну привабливість. Найбільшим попитом у інвесторів користуються акції підприємств енергетичної галузі, засобів зв'язку, чорної і кольорової металургії, хімічної промисловості. Проте, в силу обмеженої кількості вторинних емісій фондовий ринок служить не механізмом залучення інвестицій, а способом перерозподілу власності. У підсумку регіональні ринки цінних паперів формуються як ринки корпоративного контролю, а не як ринки грошових ресурсів.

Реформи, що відбуваються в Україні останнім часом, характеризуються збільшенням фінансової децентралізації місцевих органів влади, і відповідно децентралізацією відповідальності за стан справ у регіонах у бік регіональних органів влади, які тепер змушені відповідати за більшу частину соціально-економічних програм регіону, починаючи з виплати зарплат у соціальній сфері і закінчуючи фінансуванням державних інвестиційних проектів. При цьому делегування відповідальності не завжди супроводжується передачею відповідних доходів з державного бюджету.

Зупинка роботи багатьох вітчизняних регіональних підприємств в умовах політичної і економічної кризи та військових дій в країні спричинила за собою зниження податкових надходжень. Отже, існування проблеми пошуку ресурсів на місцях очевидне. Абсолютна більшість регіонів України дотуються з центру. Значимість даної проблеми актуальна і для Волинської області. Однак, постійно розраховувати на фінансову підтримку з державного бюджету надалі не доводиться. З метою забезпечення гарантії соціально-економічного розвитку регіони змушені включати власні фінансові механізми вишукування доходів та внутрішніх резервів, залучення зовнішніх фінансових ресурсів. Багато з них відчують значний дефіцит коштів на інвестиції. Отже, у сформованих умовах пошуком фінансових ресурсів для регіональних потреб повинен зайнятися фінансовий ринок, в тому числі і ринок цінних паперів. Для цього є необхідні передумови: наявність коштів у одних суб'єктів економічних відносин та їх дефіцит у інших. Однак, у багатьох регіонах України залишається не сформованим ефективний механізм їх взаємодії.

Найбільш важливим механізмом підвищення капіталізації регіонів країни є розвиток фондового ринку, який, будучи структуроутворюючим елементом ринкової економіки, виконує важливу функцію в забезпеченні її макроекономічної стабільності. Як показує аналіз основних статистичних джерел, роль фондового ринку для економіки України стрімко зростає. Динаміка основних показників функціонування фондового ринку України зведена в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка основних показників функціонування фондового ринку України

Роки	Обсяг випусків цінних паперів, млрд грн	Обсяг торгів на ринку, млрд грн			Торговий оборот в % до ВВП
		усього	на організованому	на неорганізованому	
2010	95,55	1541,38	131,29	1410,09	142,4
2011	179,17	2171,10	235,44	1935,66	166,7
2012	107,73	2530,87	263,67	2267,20	179,3
2013	142,03	1676,97	463,43	1213,54	115,3
2014	204,85	2331,94	619,70	1712,25	148,8
2015	148,51	2172,67	286,21	1886,46	109,8

* складено автором за джерелами [11, 12]

Як показали дослідження, протягом 2010–2014 рр. значно зросли обсяги випусків цінних паперів на первинному ринку (в 2,1 рази або на 109,3 млрд грн) та обсяги торгів на вторинному ринку цінних паперів. Торговий оборот фондового ринку України зріс за цей час на 51,3%. За даними аналітиків протягом 2015 року макроекономічні процеси характеризувалися певною нестабільністю, відповідно відреагував і фондовий ринок України. Так, показник, який характеризує роль і місце фондового ринку в економіці країни (відношення його торгового обороту до ВВП), після суттєвого зростання до 2012 року, почав падати і на кінець 2015 року становив 109,8 %. Це означає, що обсяг торгів на ринку цінних паперів у 2015 році перевищив обсяг ВВП на 193,21 млрд грн (для порівняння у 2014 році розмір цього перевищення становив 765,21 млрд грн).

Перевищення обсягів торгів на ринку цінних паперів над обсягом вироблених товарів і послуг свідчить про те, що в цінні папери вкладено грошових коштів більше, ніж реально вироблено в національному господарстві промислової продукції, товарів і послуг, тобто вкладення коштів значно перевищує кінцеві результати діяльності. Найімовірніше у цьому випадку існують процеси штучного завищення вартості цінних паперів на фондовому ринку. Подальший розвиток подібної ситуації може призвести до різкого падіння курсу акцій українських компаній та стати причиною негативних тенденцій в економіці країни.

Частка організованого (біржового) ринку в загальному обсязі торгів на фондовому ринку зросла з 8,5 (у 2010 р.) до 26,6 % у 2014 році та потім вдвічі впала у 2015 році (до 13,35 %) [11, 12]. Останнім часом на організаційно оформленому ринку спостерігається консолідація торгівлі цінними паперами. Із 9 фондових бірж, функціонуючих у 2016 році в Україні, лише дві – «ПФТС», «Перспектива» – відзначаються помітними обсягами торгівлі, контролюючи більш ніж 97 % вартості біржових контрактів.

Головним завданням, яке повинен виконувати ринок цінних паперів, є забезпечення умов для залучення інвестицій на підприємства, доступ цих підприємств до більш дешевого, порівняно з іншими джерелами, капіталу. Залучення інвестицій у цінні папери відбувається шляхом придбання цінних паперів в процесі їх емісії. Акції та облігації є найефективнішим джерелом отримання додаткових фінансових ресурсів

для фінансування поточної господарської діяльності, довгострокових проєктів підприємств і держави.

На жаль, фондовий ринок України так і не став ефективним механізмом залучення інвестицій в реальний сектор економіки. Аналіз динаміки залучення інвестицій в економіку України протягом останніх шести років показує, що за винятком 2012-2013 рр., обсяг залучених інвестицій через інструменти фондового ринку був нижчий за показник обсягу залучених довгострокових кредитів (рис. 1).

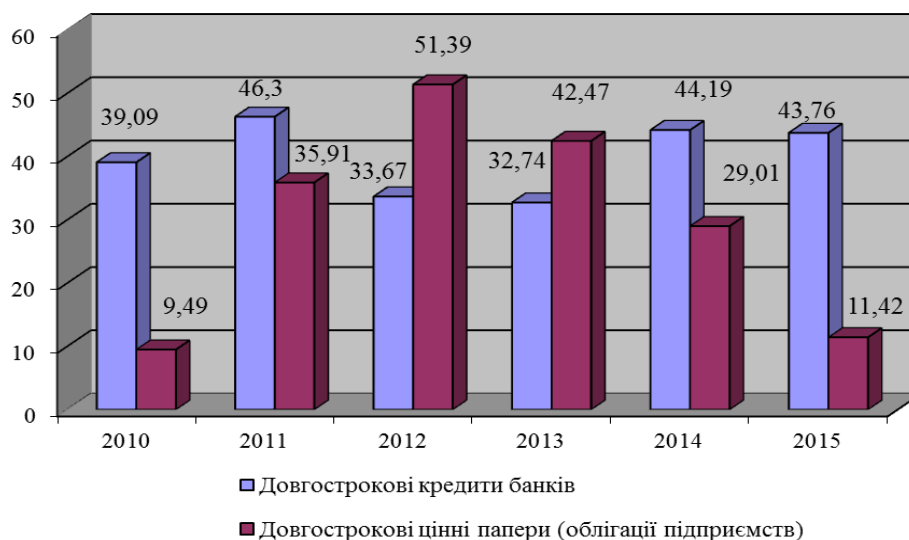

Рис. 1. Залучення інвестицій в економіку України у 2010 – 2015 роках, млрд грн [11, с. 18; 12, с. 21]

Про наміри підприємств щодо збільшення своєї капіталізації та їх зацікавленість у залученні інвестицій за допомогою цінних паперів свідчить також такий показник, як обсяг випусків емісійних цінних паперів (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка залучення інвестицій на первинному фондовому ринку України

Показник	Обсяг зареєстрованих емісій, млрд грн						
	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Обсяг зареєстрованих НКЦПФР випусків цінних паперів, з них							
акцій	95,55	179,17	107,73	142,03	204,85	148,51	232,41
облігацій підприємств	40,59	58,16	15,84	64,23	144,35	122,30	209,36
облігацій місцевих позик	9,49	35,91	51,39	42,47	29,01	11,42	6,76
інвестиційних сертифікатів ПФ	0,00	0,58	5,68	0,00	2,37	0,00	0,00
акцій КІФ	36,60	75,75	19,95	28,80	24,76	10,58	5,37
	8,77	8,77	14,08	6,28	4,35	4,21	10,72

*Складено автором на основі джерел [11-13]

Аналіз динаміки розвитку фондового ринку України протягом 2010-2016 рр. характеризувався значним зростанням обсягів випуску цінних паперів у 2014 та 2016 роках. Серед фінансових інструментів одну з провідних позицій за обсягами зареєстрованих випусків займають акції (90 % у 2016 р. в загальному обсязі випуску

цінних паперів). Ліквідний та надійний ринок акцій є одним із чинників, що визначає інвестиційний клімат в країні, сприяє залученню й перерозподілу інвестиційного капіталу у перспективні сфери економіки. Проте, як показують дослідження, розвиток вітчизняного ринку акцій стримується зниженням обсягів промислового виробництва, девальвацією національної валюти та наявністю підвищених ризиків, притаманних Україні. При цьому доволі незначна кількість компаній зацікавлена в залученні коштів саме шляхом випуску акцій, оскільки вже сама форма організації у вигляді публічного акціонерного товариства є досить витратною та в умовах несприятливого ділового клімату не завжди себе виправдовує. Крім того, ключові акціонери не бажають допускати до управління інвесторів, про що свідчить незначна частка акцій українських публічних компаній, що перебувають у вільному обігу.

Наразі найбільшими емітентами акцій є банки, що збільшують статутний капітал переважно для абсорбування отриманих збитків. Так, значні за обсягом випуски акції зареєстровано наступним банківським установам, з метою збільшення статутного капіталу, зокрема: ПАТ Комерційний банк «ПриватБанк», ПАТ «Державний експортно-імпортний банк України», ПАТ «УКРСОЦБАНК», ПАТ «ВТБ БАНК», ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ «Альфа Банк», ПАТ «СБЕРБАНК», ПАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» та ПАТ «БМ Банк» [13]. Але найбільшим попитом на біржовому ринку, зазвичай, користуються акції ПАТ «Державна енергогенеруюча компанія «Центренерго», ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь», ПАТ «Донбасенерго», ПАТ «Алчевський металургійний комбінат», ПАТ «Авдіївський коксохімічний завод», ПАТ «Укртелеком», ПАТ «Єнакієвський металургійний завод».

Протягом останніх п'яти років спостерігається суттєве зниження обсягів випусків корпоративних облігацій – обсяг їх випуску у 2016 році становив всього 2,9 % від загального обсягу зареєстрованих випусків цінних паперів. За поточних ринкових умов основними потенційними емітентами корпоративних облігацій залишаються великі державні підприємства (переважно природні монополісти) та найбільші комерційні банки. При цьому публічні емісії часто не знаходять значного попиту з боку інвесторів. В цілому, емісійна діяльність на ринку корпоративних облігацій останнім часом зберігає характерну рису попередніх років – обсяги емісії все ще залишаються незначними для економіки ринкового типу. На нашу думку, це пов'язано з низьким платоспроможним попитом на корпоративні облігаційні інструменти, а також високими кредитними ризиками, на які наражаються інвестори. При цьому основною причиною звуження ринку корпоративних облігацій є ускладнення політико-економічної ситуації та погіршення ділового клімату в країні з початку 2014 року.

Муніципальні запозичення є важливим джерелом фінансового забезпечення розвитку місцевого самоврядування. При цьому, на зважаючи на всі переваги даного сегмента фондового ринку, в Україні продовжується «заморожування» ринку муніципальних облігацій, частка обсягу торгів якими на ринку цінних паперів знизилась з 0,30 % у 2012 році до 0,11% у 2015 році. У 2013, 2015 та 2016 роках Комісія не зареєструвала жодного випуску облігацій місцевих позик. У 2014 році регулятором було зареєстровано лише один випуск облігацій місцевих позик Київської міської ради на суму 2,38 млрд. грн. [11, 12]. Поточна ситуація на ринку муніципальних запозичень пояснюється нездатністю місцевих бюджетів конкурувати з державою, яка відтягує на себе лівову частку ліквідності на внутрішньому ринку запозичень.

Фондовий ринок в тій чи іншій країні характеризується, насамперед, показниками капіталізації. Капіталізація лістингових компаній – це грошова (вартісна) оцінка капіталу, існуючого у вигляді цінних паперів, що обертаються на фондових біржах,

насамперед у вигляді акцій. Капіталізація лістингових компаній фондового ринку – загальна сума капіталізацій, представлених на ньому компаній-емітентів, акції яких внесені до біржового реєстру як такі, що відповідають вимогам відповідного рівня лістингу. Так, за даними оперативної інформації НКЦПФР, станом на 31.12.2016 р. капіталізація лістингових компаній фондового ринку значно зменшилась і склала 19,64 млрд грн., що в 23 рази менше за показник на кінець 2014 року (рис. 2). Це свідчить про зменшення вартісної оцінки компаній, які пройшли процедуру лістингу та занесені до біржового реєстру організаторів торгівлі.

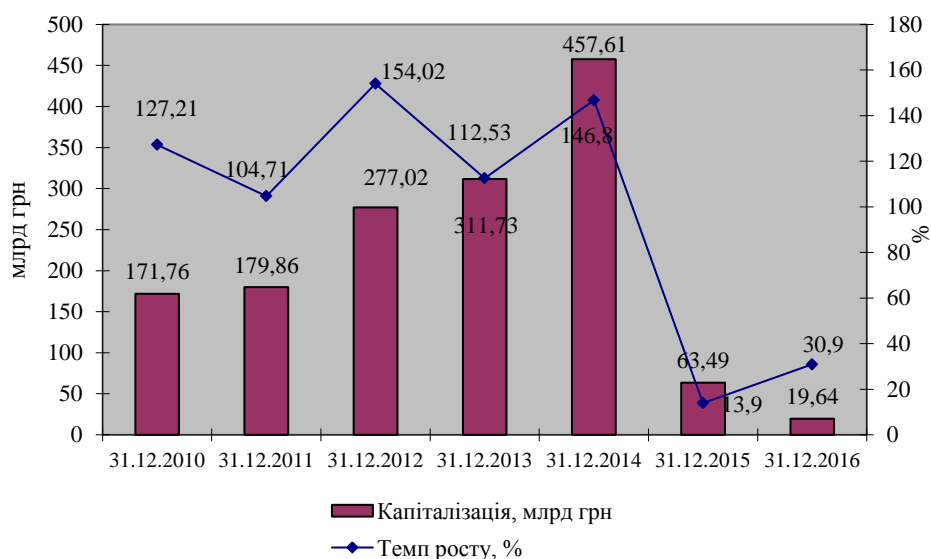

Рис. 2. Показники динаміки капіталізації лістингових компаній України у 2010-2016 роках (складено автором за [11-13])

Результати дослідження інвестицій зовнішньоекономічної діяльності України показали, що в останні роки відбувалося зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) в економіку України. При цьому найбільше нерезиденти були зацікавлені вкладати кошти в акціонерний капітал суб'єктів господарювання м. Києва, Дніпропетровської, Донецької, Київської та Харківської областей. Найменше залучають іноземних інвестицій Тернопільська та Чернівецька області. Частка Волинської області у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій є незначною і складає 0,6%.

Висновки. Таким чином, незначна роль фондового ринку в залученні інвестицій в українську економіку та підвищенні капіталізації регіонів пояснюються впливом комплексу причин: недосконалість законодавства у сфері регулювання діяльності на ринку цінних паперів, через що спостерігаються численні порушення прав інвесторів, низький рівень корпоративного управління в акціонерних товариствах; відсутність належної державної підтримки у сприянні розвитку інвестиційної складової ринку цінних паперів; відсутність розвиненої мережі інституційних інвесторів; низький рівень участі населення, як основного внутрішнього інвестора; невеликий обсяг і неліквідність фондових інструментів; низький рівень капіталізації; високий ступінь ризиків; нестача кваліфікованого персоналу; відсутність відкритого доступу до інформації.

Запорукою вдалого вирішення виявлених проблем повинне стати формування ефективного механізму функціонування фондового ринку в контексті стратегії підвищення капіталізації регіону. Тому в результаті дослідження нами було розроблено концептуальні засади забезпечення фінансування економіки регіону з урахуванням

ефективного функціонування ринку цінних паперів (на прикладі Волинської області). Запропонована концепція виходить з наступних пріоритетів: 1) створення ефективно діючої системи фінансового забезпечення економіки регіону з урахуванням ефективного функціонування регіонального ринку цінних паперів; 2) створення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні; 3) створення власних фінансових джерел розвитку регіону; 4) залучення зовнішніх фінансових ресурсів в регіон; 5) створення ефективної системи інвестиційного проектування; 6) створення ефективного інвестиційного консалтингу; 7) створення регіональної інфраструктури системи фінансового забезпечення економіки регіону з урахуванням ефективного функціонування регіонального ринку цінних паперів.

Розроблені засади щодо створення умов для фінансового забезпечення економіки регіону через ринок цінних паперів, на нашу думку, дозволять не лише покращити інвестиційну ситуацію в регіоні, подолати негативні наслідки фінансово-економічної кризи, але й створити передумови для глибокої структурної перебудови економіки регіону, що в кінцевому підсумку призведе до значного скорочення відпливу фінансових ресурсів, до формування стійких інвестиційних намірів з боку потенційних інвесторів в економіку регіону.

Список використаних джерел:

1. Шарп У.Ф. Инвестиции / Шарп У.Ф., Александер Г. Дж., Бэйли Дж.Ф.; пер. с англ. : А.Н. Буренина, А.А. Васина. – М. : ИПФРА-М, 2001. – 1028 с.
2. Коттл С. «Анализ ценных бумаг» Грэма и Додда / Коттл С., Мюррей Р.Ф., Блок Ф.Е. ; пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. – 704 с. : ил.
3. Гитман Л.Дж. Основы инвестирования / Л.Дж. Гитман, М.Д. Джонк. – М. : Дело, 1997. – 1008 с.
4. Фондовый рынок. (Рынок ценных бумаг) : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / А.Б. Кондрашин [и др.]. – К. : ЦУЛ, 2008. – 376 с.
5. Кравченко Ю.Я. Фондовый рынок : учеб. пособие / Ю.Я. Кравченко. – К. : Дакор, КНТ, 2008. – 733 с.
6. Мендрул О.Г. Фондовый рынок: операції з цінними паперами : навч. посіб. / О.Г. Мендрул, І.А. Павленко. – [2-ге вид., допов. та перероб.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 156 с.
7. Мозговий О.М. Фондовый рынок : навч. посіб. для студ. / О.М. Мозговий. – К. : КНЕУ, 1999. – 316 с.
8. Шелудько Валентина Миколаївна. Фінансовий ринок : підручник / Шелудько В.М. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 535 с.
9. Павлов В.І. Ринок цінних паперів в умовах приватизації : регіональний аспект : монографія / В.І. Павлов, І.В. Кривов'язюк. – Луцьк : Надстир'я, 2002. – 160с.
10. Кухарская Н.А. Институциональные проблемы государственной политики повышения капитализации регионов / Н.А. Кухарская, И.Н. Сараева // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2014. – №2. – С. 166-176.
11. Річний звіт НКЦПФР за 2014 рік : «Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості та зростання»[Електронний ресурс] // Річна звітність/ Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу до звіту: http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1434454281.pdf.
12. Річний звіт НКЦПФР за 2015 рік : «Ринок цінних паперів України: повне перезавантаження»[Електронний ресурс] // Річна звітність/ Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу до звіту: http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1473066406.pdf
13. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня-грудня 2016 року [Електронний ресурс] // Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку/ Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics>.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 336.22

Каминський П.Д., к.е.н., доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна

АНАЛІЗ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

У статті досліджується актуальна проблема аналізу бухгалтерського балансу. Розглянуто бухгалтерський баланс як елемент методу економічного аналізу, активи та зобов'язання як складові елементи бухгалтерського балансу, відмінності вітчизняної і світової практики будови активу і пасиву балансу, золоте правило балансу; подано етапи проведення аналізу балансу за певними напрямками та аспектами; обґрунтовано якісні характеристики щодо складання балансу. Метою статті є дослідження теоретичних основ аналізу бухгалтерського балансу та розробка напрямків удосконалення формування і аналізу інформації у бухгалтерському балансі. Запропоновано фінансово-економічні інструменти для покращення фінансового стану підприємства та кроки виходу підприємства із кризового становища.

Ключові слова: бухгалтерський баланс, активи, зобов'язання, фінансова звітність, аналіз балансу, фінансова стійкість.

Kamynskiy P.

ANALYSIS OF THE BALANCE SHEET: FEATURES AND METHOD OF LEADTHROUGH

The article is to study the theoretical foundations of the analysis of the balance sheet. Considered balance sheet as an element of the method of economic analysis, assets and liabilities as constituent elements of the balance sheet, the differences between of national and international practice structure of assets and liabilities balance, the golden rule of balance; submitted stages of conducting analysis balance certain directions and aspects; proved quality characteristics on the balance sheet. The article is to study the theoretical basis of the analysis of the balance sheet improvement and development trends of formation and analyzing information of the balance sheet. Proposed financial and economic tools to improve the financial condition of enterprise and steps to exit the enterprise crisis.

Key words: balance sheet, assets, liabilities, financial statements, balance sheet analysis, financial stability.

Kamynskiy P.

АНАЛИЗ БУХГАЛТЕРСКОГО БАЛАНСА: ОСОБЕННОСТИ И МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ

В статье исследуется актуальная проблема анализа бухгалтерского баланса. Рассмотрен бухгалтерский баланс, как элемент метода экономического анализа, активы и обязательства как составные элементы бухгалтерского баланса, различия отечественной и мировой практики построения актива и пассива баланса, золотое правило баланса; подано этапы проведения анализа баланса по определенным направлениям и аспектам; обоснованы качественные характеристики по составлению баланса. Целью статьи является исследование теоретических основ анализа бухгалтерского баланса и разработка направлений совершенствования формирования и анализа информации в бухгалтерском балансе. Предложено финансово-экономические инструменты для улучшения финансового состояния предприятия и шаги выхода предприятия из кризисного положения.

Ключевые слова: бухгалтерский баланс, активы, обязательства, финансовая отчетность, анализ баланса, финансовая устойчивость.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Процес управління будь-яким підприємством в складних умовах сучасної ринкової економіки вимагає створення гнучкої системи прийняття рішень. Основою такої системи є оцінка фінансового стану підприємства на основі балансу, що визначає його рівень, дозволяє дослідити динаміку показників, порівняти їх з показниками інших підприємств і розробити заходи з поліпшення фінансового стану. Реформування бухгалтерського обліку та прийняття національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку призвело до вдосконалення форм і змісту фінансової звітності в Україні. Однак питання щодо послідовності та структурованості подання інформації для аналізу фінансового стану, проблема розробки заходів комплексної оцінки фінансового стану на основі балансу, спрямованої на врахування зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на здійснення господарської діяльності, є найбільш складними при адаптації підприємства до ринкових умов.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання формування, методики складання та аналізу фінансової звітності, зокрема балансу, досліджуються у працях вітчизняних науковців і фахівців у галузі обліку і економічного аналізу, зокрема О.Д.Данілова, О.І. Гадзевича, А.М. Герасимовича, В.П. Завгороднього, Г.Г.Кірейцева, Г.Я. Козака, Є.В. Мниха, І.В. Олександренко, Г.В. Савицької, Л.С. Селіверстова, І.О. Тарасенко, О.О.Терещенко, А.Д. Шеремета та інших. Значні здобутки вітчизняних науковців не були широко впроваджені в діяльність підприємств, крім того, в більшості наукових робіт питання аналізу балансу та визначення фінансової стійкості підприємства досліджується окремо, в результаті чого важко об'єктивно оцінити реальний фінансовий стан підприємства, а проведення діагностики вірогідності банкрутства потребує окремих розрахунків.

Цілі статті. Метою статті є дослідження теоретичних основ аналізу бухгалтерського балансу та розробка напрямків удосконалення формування і аналізу інформації у бухгалтерському балансі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Найважливішим елементом інформаційної бази для аналізу формування і використання фінансових ресурсів є бухгалтерський баланс, який являє собою моментальний знімок фінансово-господарського стану підприємства на певну дату. В Україні його складають на підставі залишків за рахунками 1-6 класів Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій.

Баланс дає змогу зробити оцінку найсуттєвіших ознак підприємства. Саму процедуру оцінок прийнято називати читанням балансу. Вміння читати баланс – важлива професійна характеристика фінансиста, яка дає йому можливість складати прогностичні баланси й управляти найважливішими фінансовими параметрами підприємства. До того ж вміння читати фінансові звіти допомагає фінансовому аналітику скласти правильну думку про фінансовий стан і виробничу діяльність інших компаній [1, с. 70].

Згідно НП(С)БО № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Баланс (звіт про фінансовий стан) - звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал. Баланс підприємства складається на кінець останнього дня звітної періоду. У балансі відображаються активи, зобов'язання та власний капітал підприємства. У випадках, передбачених нормативно-правовими актами, складається окремий баланс [2].

За балансом, як формою фінансової звітності, зовнішні і внутрішні користувачі

інформації мають змогу оцінити стан ресурсів підприємства та джерела їх формування, а також ступінь фінансової незалежності. Бухгалтерський баланс становить природну рівновагу між активами підприємства і тим, з яких джерел фінансування ці активи з'явилися (це власний капітал або зобов'язання підприємства).

Активи і зобов'язання необхідно відображувати в бухгалтерському балансі за принципом зростання ліквідності. Балансові статті у межах розділів балансу теж мають бути розміщені за їх здатністю перетворюватися на грошові кошти, так в активі вони розташовані в міру зростання їх ліквідності, а в пасиві – за ознакою часу, який потрібен для повернення боргу [2].

Аналіз структури активу балансу (звіту про фінансовий стан) вказує на те, що:

- у першому розділі відображено майно, яке практично до кінця свого існування зберігає початкову форму (ліквідність цього майна є найнижчою);

- у другому розділі відображені елементи майна підприємства, які протягом звітного періоду багаторазово змінюють свою форму (оборотні активи - грошові кошти та їх еквіваленти, інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу).

- у третьому розділі відображені необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.

Групування статей у пасиві балансу відбувається за юридичною ознакою. Сукупність зобов'язань підприємства за отримані цінності та ресурси обов'язково поділяють за суб'єктами: перед власниками підприємства та перед третіми особами, наприклад, банками, кредиторами та ін.

Отже, бухгалтерський баланс метод узагальнення даних про склад майна суб'єкта діяльності за видами (складом і використанням) і джерелами утворення на певну дату в узагальненому вартісному вимірнику. Баланс має форму таблиці, яка складається з двох частин: ліва частина - це актив, а права - пасив.

Не дивлячись на реформи в системі бухгалтерського обліку України сучасна форма балансу вітчизняних підприємств ще не повністю відповідає вимогам міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і фінансової звітності, особливо це стосується принципу нетто-оцінок і «золотого правила балансу».

Золоте правило балансу вимагає не лише паралельності строків фінансування та інвестування, а й додержання певних співвідношень між окремими статтями пасивів та активів. Загалом це правило вимагає виконання двох умов:

а) потребу в капіталі для фінансування необоротних активів слід покривати за рахунок власного капіталу і довгострокових позичок:

$$\frac{\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові позички}}{\text{Необоротні активи}} \geq 1, \quad (1)$$

б) довгострокові капіталовкладення повинні фінансуватися за рахунок коштів, мобілізованих на довгостроковий період, тобто довгострокові пасиви використовуватися не тільки для фінансування необоротних активів, а й для довгострокових оборотних активів (наприклад, оборотні засоби, авансовані в стратегічні запаси сировини, неліквідні товари тощо):

$$\frac{\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові позички}}{\text{Необоротні активи} + \text{Довгострокові оборотні активи}} \geq 1, \quad (2)$$

Використання «золотого правила балансу» дає змогу уникнути проблем з ліквідністю, якщо списання активів у результаті господарської діяльності за обсягами і термінами збігається з погашенням залученого капіталу і якщо грошових надходжень достатньо для забезпечення розрахунків у процесі поточної операційної діяльності [3, с. 488]. У довгостроковому капіталі має також існувати можливість пролонгувати строки погашення існуючих кредитів і залучити новий капітал. Якщо ж такі можливості існують, то дотримання золотого правила балансу є необов'язковим.

Основні відмінності побудови активу і пасиву балансу у світовій і вітчизняній практиці показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння вітчизняної і світової практики будови активу і пасиву балансу

<i>Вітчизняна практика</i>	<i>Світова практика</i>
Розділи активу будують у порядку зростання ліквідності: - необоротні активи; - запаси; - кошти	Актив будують у порядку зменшення ліквідності: - грошові кошти; - товари і запаси; - нерухомість;
Пасив будують за зобов'язаннями перед власниками коштів: - власний капітал; - довгострокові зобов'язання; - поточні рахунки до оплати;	Пасив будують з а ступенем погашення: - поточні рахунки до оплати; - довготермінові пасиви; - акціонерний капітал

Діючий в Україні бухгалтерський баланс призначається не тільки для відображення стану господарських засобів та джерел їх формування на певну дату, а й для одержання інформації, необхідної для управління діяльністю підприємства, а також для задоволення потреб зовнішніх користувачів - статистичних, податкових, фінансових органів, банків, інвесторів.

Для того, щоб більш об'єктивно оцінити ліквідність статей балансу, його аналіз варто поділити на декілька етапів. У першу чергу в процесі дослідження динаміки статей балансу визначаються найбільш значущі групи статей, а отримані результати порівнюються із динамікою виручки від продажу (реалізації) товарів (послуг) [4, с. 36].

Для ефективної оцінки фінансового стану підприємства аналіз балансу доцільно розділити на такі етапи (рис. 1).

Основною метою аналізу бухгалтерського балансу є виявлення так названих слабких статей балансу і відстеження їх динаміки. Наявність «вузьких» місць буде свідчити в першу чергу про неефективну роботу підприємства у досліджуваному періоді і про поганий фінансовий стан, який утворився в результаті незадовільної роботи. Про наявність вказаних проблем будуть свідчити кредиторська заборгованість, прострочені позики, непокріті збитки і т.д.) [5, с. 134]. Зазначені проблеми вказують на наявність недоліків у фінансово-господарській діяльності підприємства, які у разі повторення можуть сильно погіршити фінансовий стан підприємства. Про помилки в управлінському обліку можуть свідчити також штрафні санкції, неустойки, пені, прострочена дебіторська заборгованість, негативний грошовий стан та заборгованість, списана на фінансовий результат.

На першому етапі аналізу балансу розраховуються темпи росту найбільш важливих груп статей активу та пасиву балансу, отримані результати розрахунків порівнюються із динамікою доходу від продаж, для цього необхідно провести вертикальний та горизонтальний аналіз статей балансу. Горизонтальний аналіз балансу полягає в побудові однієї або декількох аналітичних таблиць, у яких абсолютні балансові показники доповнюються показниками динаміки. Вертикальний аналіз -

представлення фінансового звіту у вигляді відносних показників, таке подання дозволяє побачити питому вагу кожної статті балансу в його загальному підсумку.

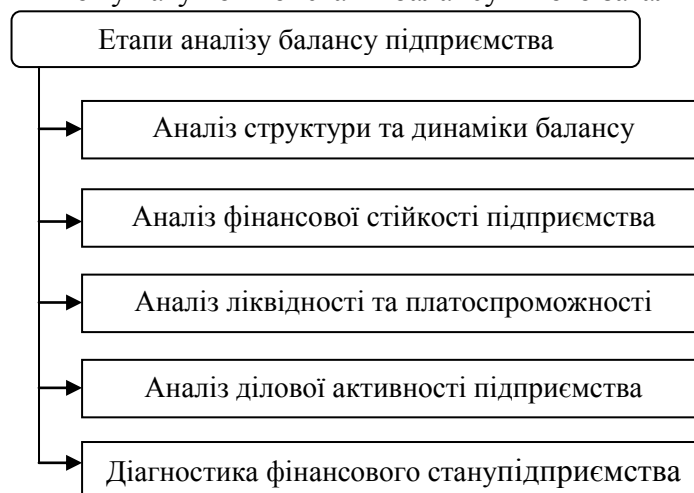

Рис. 1. Етапи проведення аналізу балансу

Джерело: розроблено автором

Під час оцінки структури фінансовий аналітик повинен відстежувати різкі зміни у розмірі окремих статей, а також звертати увагу на динаміку статей, що займають найбільшу частку в балансі. Важливо знаходити причини різких змін, щоб була змога спрогнозувати подальший розвиток подій і вчасно запобігти або послабити несприятливі тенденції.

Діяльність підприємства можна вважати успішною а фінансовий стан стабільним, якщо виконується низка критеріїв:

- грошові кошти та їх еквіваленти зростають у кінці періоду по відношенню до початку звітного періоду, швидкість їх зростання більша, ніж рівень інфляції;
- оборотні активи демонструють позитивну динаміку зростання у рівних умовах по відношенню до темпів зростання необоротних активів та поточних зобов'язань;
- обсяг та динаміка зростання довгострокового позикового та власного капіталу вище відповідних показників по необоротним активам;
- частина власного капіталу в грошових коштах балансу не перевищує 50%;
- кредиторська та дебіторська заборгованість відповідає за обсягом одна одній;
- у балансі відсутні непокриті збитки [6, с. 88].

Наступним етапом дослідження є аналіз фінансової стійкості підприємства. Фінансова стійкість – це такий стан фінансових ресурсів підприємства, за якого раціональне їх використання є гарантією наявності власних коштів, стабільної прибутковості та забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції. Фінансово стійким можна вважати таке підприємство, яке за рахунок власних джерел спроможне забезпечити запаси та витрати, не допустити невиправданої кредиторської заборгованості, своєчасно розраховуватись за своїми зобов'язаннями.

Фінансова стійкість підприємства характеризується системою абсолютних і відносних показників. Абсолютні показники характеризуються наявністю чистих активів, а також наявністю чистого оборотного капіталу та власних оборотних коштів. Узагальнюючим абсолютним показником фінансової стійкості є достатність (або нестача) джерел коштів для формування запасів і витрат, тобто різниця між величиною джерел і загальною величиною запасів і витрат. Поряд з абсолютними показниками фінансову стійкість підприємства визначають також відносні показники (позитивні

коефіцієнти фінансової структури капіталу), які характеризують структуру джерел фінансових ресурсів за ступінь залежності від кредиторів та інвесторів:

1. Коефіцієнт фінансової незалежності (автономності)

$$K_{фн} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Валюта балансу}}, \quad (3)$$

Цей коефіцієнт характеризує частку власників підприємства в загальній сумі коштів, авансованих у його діяльність. Чим вищий цей показник, тим підприємство більш фінансово стійке, стабільне і незалежне від зовнішніх кредиторів. У зарубіжній практиці існують різні думки, щодо частки власного капіталу, але найпоширеніша така: частка власного капіталу має бути достатньо великою, нижня межа значення коефіцієнта становить 0,6 (60%).

2. Коефіцієнт фінансової залежності

- 3.

$$K_{фз} = \frac{\text{Валюта балансу}}{\text{Власний капітал}}, \quad (4)$$

Цей коефіцієнт є оберненим до коефіцієнта концентрації власного капіталу, значення його завжди більше за 1. Зростання цього показника означає збільшення частки позичених коштів у фінансуванні підприємства. Якщо його значення наближається до 1 (або 100%), то це означає, що власники повністю фінансують своє підприємство [7, с. 127].

3. Коефіцієнт маневреності власного капіталу

$$K_{мвк} = \frac{\text{Власні кошти (II розділ активу)}}{\text{Власний капітал}}, \quad (5)$$

Цей коефіцієнт показує, яка частка власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто вкладена в оборотні кошти, а яка капіталізована. Значення цього показника може змінюватись залежно від структури капіталу та галузевої належності підприємства (норматив становить 0,4-0,6).

4. Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів (коефіцієнт фінансового ризику

$$K_{свзк} = \frac{\text{Залучений капітал (III п)} + \text{Короткострокові кредити банків(IV п)}}{\text{Власний капітал}}, \quad (6)$$

Цей коефіцієнт є найзагальнішою оцінкою фінансової стабільності підприємства. Зростання цього показника свідчить про посилення залежності підприємства від зовнішніх інвесторів та кредиторів, тобто про зниження фінансової стійкості, і навпаки. Оптимальне значення 0,3-0,5. Критичне значення 1.

5. Коефіцієнт відношення виробничих активів і вартості майна

$$K_{ввм} = \frac{\text{Виробничі активи} + \text{Необоротні активи, утримувані для продажу (III а)}}{\text{Балансова вартість майна}}, \quad (7)$$

Мінімальне нормативне значення цього показника становить 0,5. Зростання його

свідчить про збільшення виробничих можливостей підприємствам [4, с. 39-40].

На наступній стадії аналізу балансу вивчається ліквідність статей балансу та платоспроможність підприємства. Під ліквідністю підприємства слід розуміти його здатність покривати поточні зобов'язання оборотними активами, строк перетворення яких у грошові кошти відповідає строку погашення зобов'язань. Від ступеня ліквідності балансу залежить платоспроможність підприємства. Основною ознакою ліквідності є формальне перевищення (у вартісній оцінці) оборотних активів над короткостроковими зобов'язаннями. Чим більше є це перемищення, тим сприятливіше буде фінансовий стан підприємства з позиції його ліквідності. Якщо величина оборотних активів недостатньо значна по відношенню до короткострокових зобов'язань, поточний фінансовий стан підприємства нестійкий і може виникнути ситуація, коли підприємство не буде мати достатньо грошових коштів для розрахунків по своїх зобов'язаннях.

Для проведення аналізу ліквідності балансу статті активів групують за ступенем ліквідності - від найбільш швидко перетворюваних у гроші до найменш. Пасиви ж групують по терміновості оплати зобов'язань.

Ліквідність – найбільш критичний показник платоспроможності підприємства. Платоспроможність означає наявність у підприємства грошових коштів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків по короткостроковим зобов'язанням, які потребують негайного сплатення.

Аналіз платоспроможності здійснюється шляхом зіставлення наявності і надходження коштів з платежами першої необхідності (податки, розрахунки з ЄСВ, погашення позик, оплата послуг сторонніх організацій, оплата праці). Платоспроможність вимірюється коефіцієнтом платоспроможності, який розраховується як відношення грошових коштів та їх еквівалентів до суми термінових платежів на певну дату або на наступний період. Якщо коефіцієнт платоспроможності не менше одиниці, то це свідчить про платоспроможність підприємства [6, с. 134].

Наступним етапом дослідження є аналіз ділової активності підприємства. Ділова активність підприємства – це комплексна характеристика, яка втілює різні аспекти його діяльності та може бути досліджена на підставі якісних і кількісних характеристик. Аналіз ділової активності за якісними критеріями характеризує бізнес–середовище функціонування підприємства, зокрема: місце підприємства на товарному ринку; географію партнерських стосунків; репутацію підприємства, як ділового партнера; конкурентоздатність; активність на фінансовому ринку тощо.

Ділова активність підприємства у фінансовому аспекті виявляється насамперед у швидкості обороту його капіталу. Аналіз ділової активності полягає в дослідженні рівнів і динаміки різноманітних фінансових показників оборотності, які показують необхідний рівень капіталу для підтримки визначеного обсягу виробничо–комерційної діяльності [8, с. 425].

Заключним етапом аналізу балансу є діагностика фінансового стану підприємства. Найчастіше фінансовий стан визначається методом оцінки можливості відновлення платоспроможності та використання дискримінантних математичних моделей вірогідності банкрутства. Для цього розраховуються коефіцієнт поточної ліквідності та коефіцієнт забезпеченості оборотними засобами.

При виявленні негативних тенденцій у показниках балансу та отриманні критичних значень при побудованні моделей вірогідності банкрутства, підприємство повинно оперативно реагувати та розробляти арсенал антикризових заходів для покращання фінансового стану підприємства. Регулярний аналіз балансу та розробка антикризових рекомендацій повинні проводитися у комплексі.

Для покращення фінансового стану підприємства пропонуємо наступні

фінансово-економічні інструменти, які здатні оперативно впливати на покращення фінансових показників підприємства: контроль за правильністю зберігання та використання запасів підприємства, скорочення витрат виробництва; жорсткий контроль за усіма видами витрат за центрами відповідальності; інкасація дебіторської заборгованості; оптимізація руху грошових потоків; впровадження принципово нових форм розрахунків з контрагентами; оптимізація податкової бази.

Список антикризових інструментів є невичерпним, адже кожне підприємство розробляє свої антикризові заходи, виходячи із власних показників балансу та інших форм фінансової звітності. Але будь яка модель виходу підприємства із кризового становища повинна включати наступні кроки:

1. Побудування моделі вірогідності банкрутства (надасть можливість дати підґрунтя для розробки рекомендацій подальшої роботи підприємства).
2. Постановка дерева цілей та завдань антикризового управління.
3. Визначення центрів відповідальності за впровадження антикризових процедур.
4. Виявлення часового потенціалу.
5. Аналіз існуючих оборотних і необоротних коштів підприємства та залучення нових ресурсів для впровадження антикризових заходів.
6. Розробка програми антикризових заходів.
7. Реалізація програми антикризових заходів і контроль за її виконанням.
8. Створення системи профілактичних заходів (для запобігання новій фінансової кризи).

Пройшовши ці кроки підприємство подолає кризові явища, але більш доцільним є створення цілісної системи на підприємстві, яка буде поєднувати в собі аналітичні функції та на основі дослідження бухгалтерського балансу та інших форм фінансової звітності розробляти антикризові заходи.

Висновки. Зважаючи на зростаючу роль фінансової звітності у інформаційному забезпеченні власників, кредиторів, контролюючих органів та інших користувачів бухгалтерської інформації, виникає необхідність в удосконаленні наявних форм фінансової звітності, що значно підвищить її інформативність. Сучасна форма вітчизняного бухгалтерського балансу ще не повністю відповідає вимогам міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і фінансової звітності, потребам аналізу та фінансового менеджменту.

Удосконалення бухгалтерського балансу та методик розрахунку на його основі окремих аналітичних показників сприятиме однозначному трактуванню інструментів аналізу у рекомендаціях законодавчих органів та економічної літератури, що є необхідною умовою забезпечення адекватності оцінок фінансового стану суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств / Гадзевич О. І. - К.: Кондор, 2004. - 180 с.
2. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO1.aspx>.
3. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. - К.: КНЕУ, 2003. - 554 с.
4. Тігова Т.М., Селіверстова Л.С., Процюк Т.Б. Аналіз фінансової звітності. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 268 с.
5. Тарасенко І.О. Фінанси підприємств: підручник / І.О. Тарасенко, Н.М.Любенко. – К.: КНУТД, 2015. – 360 с.
6. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2009. - 536 с.
7. Данілов О.Д., Паєнко Т.В. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях. – К.: ЦУЛ, 2011. – 256 с.
8. Олександренко І.В. Діагностика ліквідності та платоспроможності підприємства / І.В. Олександренко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 6. – С. 419–426.

Рецензент д.е.н., професор Бавико О.Є.

УДК 657.4

Тлущкевич Н.В., к.е.н., доцент

Нужна О.А., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ОБЛІКОВИЙ ВИМІР ВИТРАТ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Розглянуто життєвий цикл продукції та його етапи як економічної категорії. Виділено етапи технологічного процесу виробництва сільськогосподарської продукції в розрізі стадій життєвого циклу. Визначено витрати для обліку життєвого циклу продукції рослинництва і тваринництва та метод обліку витрат і собівартості сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: витрати, життєвий цикл продукції, метод обліку витрат, сільське господарство, собівартість.

Tluchkevych N., Nuzhna O.

ACCOUNTING MEASURE OF COST IS LIFE CYCLE OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Discussed product life cycle and its phases as an economic category. The stages of the technological process of production of agricultural products in the context of life cycle stages. Defined the cost accounting for the life cycle of crop production and livestock and method of cost accounting and cost price of agricultural products.

Keywords: cost, product life cycle, cost accounting, agriculture, cost.

Tluchkevych N.V., Nuzhna O.A.

УЧЕТНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ЗАТРАТ ЖИЗНЕННОГО ЦИКЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Рассмотрен жизненный цикл продукции и его этапы как экономической категории. Выделены этапы технологического процесса производства сельскохозяйственной продукции в разрезе стадий жизненного цикла. Определены расходы для учета жизненного цикла продукции растениеводства и животноводства и метод учета затрат и себестоимости сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: затраты, жизненный цикл продукции, метод учета затрат, сельское хозяйство, себестоимость.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сільськогосподарське виробництво має певні особливості, які в першу чергу пов'язані із технологією вирощування біологічних активів рослинництва і тваринництва. Біологічні активи є живими організмами, тому дія економічних законів у сільському господарстві пов'язана з дією біологічних законів росту рослин і тварин, а процес виробництва сільськогосподарської продукції прямо пов'язаний з природним процесом біологічних перетворень.

Життєвий цикл сільськогосподарської продукції – це етапи, обумовлені технологічними особливостями вирощування рослин і тварин. Тривалість виробничих циклів, що залежать від періоду трансформації біологічних активів, визначає необхідність розмежування витрат в ході життєвого циклу продукції і впливає на методику розрахунку її собівартості, що потребує специфічних методів і прийомів.

Важливим елементом побудови управлінського обліку виробничих витрат є обґрунтоване встановлення його об'єктів, чітке розмежування витрат виробництва за галузями виробництва і за центрами витрат в розрізі стадій життєвого циклу продукції,

об'єктами калькуляції, а також економічно обґрунтоване встановлення межі технологічного процесу виробництва. При цьому, інформація про витрати повинна забезпечувати прийняття як оперативних, так і стратегічних управлінських рішень, що в свою чергу потребує нових підходів до обліку витрат і методів калькулювання, які направлені на створення інформаційних потоків, що дозволять приймати управлінські рішення з урахуванням особливостей всіх стадій життєвого циклу продукції.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивчення окремих питань обліку витрат і калькулювання собівартості продукції за стадіями життєвого циклу займалося значне коло науковців, а саме: О.В.Алексеева, Е.А.Аткінсон, Р.Д.Банкер, Х.П.Баррінгер, Б.С.Бланчард, Д.П.Вебер, Ш.Датар, Т.Джонсон, Б.Диллон, К.Друрі, Р.Р. Дубчак, Н.Ю. Єршова, А.М. Живець, Н.А. Ісаченко, Р.С.Каплан, В.Е.Керімов, С.О. Кузнецова, Н.В. Курган, Р.Р.Ландерс, О.Є.Ніколаєва, Д.Нортон, Б.Райан, І.Б. Садовська, К.Сіммондз, І.Б.Скворцов, М.І. Скрипник, К.Уорд, В.Дж.Фабриски, Дж.Фостер, Ч.Хорнгрен, С.М.Янг та інші. Проте, питання методики обліку витрат життєвого циклу сільськогосподарської продукції потребує подальшого вивчення та дослідження.

Цілі статті. Метою написання статті є визначення методики обліку витрат життєвого циклу сільськогосподарської продукції з урахуванням етапів технологічного процесу вирощування біологічних активів рослинництва і тваринництва для ефективного її застосування на практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Цикл (від грец. Kyklos - коло) являє собою сукупність процесів, що становлять кругообіг протягом певного проміжку часу. Процес створення, розробки, виробництва, експлуатації, поведження та утилізації продукту становить його економічний життєвий цикл. Він триває від моменту обґрунтування необхідності виробництва і проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) аж до зняття з експлуатації останнього екземпляра внаслідок морального або фізичного зносу (або за непридатністю) та утилізації [5].

І.Б. Скворцов, Х.В. Горбова та Л.П. Гринаш вважають, що довгострокова модель процесу виробництва узгоджується з "життєвим циклом продукції". Життєвий цикл системи –це час від моменту обґрунтування необхідності її створення до моменту, коли подальша її експлуатація недоцільна. Життєвий цикл продукції є складовою частиною життєвого циклу системи. Традиційно в життєвий цикл продукції входять такі етапи: її розробка, виведення на ринок, ріст, зрілість, насиченість і спад [8].

В економіці розрізняють два поняття життєвого циклу: життєвий цикл виробу та життєвий цикл товару. Життєвим циклом виробу вважається період часу від зародження нової ідеї, її практичного втілення в нових виробках до морального старіння та зняття цих виробів із виробництва і значного зменшення практичного використання. Життєвий цикл товару – термін, коли товар має життєздатність, обертається на ринку, використовується, приносить дохід виробникам та продавцям. Кожний життєвий цикл має свої стадії. Зазвичай стадії життєвого циклу товару і виробу різні. [1].

Скрипник М.І. вважає, що всі стадії життєвого циклу продукції варто об'єднувати в три етапи, в три послідовні цикли: цикл дослідження, розробки і проектування; виробничий цикл; цикл після продажного обслуговування, виведення продукції з ринку і утилізації [11].

Скворцов І.Б. та Гудзь О.І. виділяють три етапи життєвого циклу продукції:

1. Розгортання циклу (підприємство щороку нарощує обсяги виготовленої продукції);

2. Сталий розвиток (інтенсивність виготовлення продукції співпадає з інтенсивністю її вибуття, на даному етапі підприємство досягає максимального обсягу

випуску продукції і цей період триває, поки підприємство не зупинить випуск даної продукції);

3. Згортання циклу (виготовлення даної продукції взагалі припиняється і з цього моменту буде спостерігатись тільки один процес - вибуття наявної продукції) [9, с.23].

Отже, при розгляді життєвого циклу продукції, як загальноекономічної категорії можна виділити такі основні його стадії: 1) Розробка продукції –планування всього подальшого розвитку продукції. 2) Впровадження у виробництво –починається виробництво продукції. 3) Зростання обсягів реалізації – швидке нарощення обсягів збуту, можливе зростання і конкуренції. 4) Зрілість – найвища точка життєвого циклу, тому підприємству необхідно намагатися утримати позиції продукції на ринку. 5) Спад – завершальний етап, обсяги реалізації скорочуються через моральне старіння чи неспроможність протистояти конкуренції.

Тривалість життєвого циклу тісно пов'язана з витратами: його скорочення або подовження активно впливає на загальну суму витрат. Зв'язок між тимчасовими і витратними параметрами неоднозначний. Якщо в ряді випадків подовження циклу призводить до збільшення загальних витрат, то в інших, наприклад, коли це подовження обумовлено більш ретельним науковим та дослідно-конструкторським опрацюванням виробів, воно може дати значну економію на стадіях виробництва та експлуатації і зниження загальних витрат життєвого циклу. Таким чином, структура життєвого циклу продукції, його тривалість, об'ємні та якісні показники визначають витрати. Продукція (роботи, послуги), будучи метою виробничого процесу, одночасно як його результат втілює в собі витрати всіх елементів життєвого циклу [5].

Методика обліку витрат за стадіями життєвого циклу продукції є складовою управління витратами. Облік на базі повного життєвого циклу продукції являє собою облік усіх доходів і витрат, що відносяться до продукції, з урахуванням етапів її життєвого циклу. Виділяють такі етапи: проектування, виведення продукту на ринок, зростання, зрілість, спад і виведення продукту з ринку; довиробничий етап, виробничий етап, післявиробничий етап [3, с. 215].

Калькулювання життєвого циклу продукту (Life-Cycle Costing) (LCC) – це вимірювання і накопичення всіх фактичних витрат, пов'язаних з певним виробом протягом його життєвого циклу. Даний метод передбачає узагальнення витрат усіх стадій життєвого циклу продукту для визначення його повної собівартості і означає динамічний погляд на витрати, які змінюються в міру переходу виробу від однієї стадії життєвого циклу до іншої, а також дозволяє враховувати й оцінювати витрати кожного виробленого продукту від стадії науково-технічної розробки і до періоду, коли підприємство припиняє сервісне обслуговування свого продукту у покупців. Об'єктом калькулювання виступає життєвий цикл продукту або окремі його стадії.

Процес калькулювання здійснюється шляхом включення в собівартість продукту всіх витрат пов'язаних з ним протягом усього часу його життя, починаючи з моменту розробки першого дослідного зразка і закінчуючи виведенням з ринку. Дана концепція пропонує враховувати і співвідносити з окремим продуктом як витрати виробничого етапу життєвого циклу, так і довиробничі і післявиробничі витрати, пов'язані з його випуском [6, с. 159].

Концепція LCC була розроблена Міністерством оборони США в рамках державних проектів в галузі оборони ще в 1960-х роках. Вартість повного життєвого циклу –від проектування до зняття з виробництва –була найбільш важливим показником для державних структур, так як проект фінансувався виходячи з повної вартості контракту чи програми, а не з собівартості конкретного виробу. Нові технології виробництва спровокували переміщення методів LCC в сектор приватної економіки. Основними причинами цього переходу є: різке скорочення життєвого циклу виробів, збільшення вартості підготовки та запуску у виробництво, практично повне

визначення фінансових показників (затрат і доходів) на стадії проектування [1, с.566]. Таким чином, основним принципом LCC є “прогноз і управління затратами на виробництво виробу на стадії його проектування”. Найбільшою мірою цей метод застосовуємо тоді, коли управління витратами необхідно проводити, опираючись не на собівартість виробу, а на повну вартість контракту, яка містить у собі витрати за всіма стадіями життєвого циклу виробу, від проектування до утилізації. На практиці метод LCC найчастіше використовується разом з методом ABC, який підвищує ефективність його застосування [4, с. 19].

В процесі дослідження історичних аспектів виникнення і розвитку теорії LCC встановлено, що на сучасному етапі вона не представляє собою налагодженої системи чи методу управлінського обліку, а існує лише у вигляді наукової концепції, загального підходу до ведення управлінського обліку і об'єднує три окремих напрями дослідження з притаманними їм об'єктами [3].

Разом з тим, життєвий цикл продукції, залежить від технологічних особливостей галузі, в якій функціонує виробник. Тому, кожна галузь має ряд відмінностей від загальноекономічної моделі життєвого циклу, які впливають на процес виробництва продукції, формування собівартості, а отже і на облік витрат. Виробничий процес в сільському господарстві характеризується різною тривалістю операційних циклів протягом року та відмінною від інших галузей економіки технологією виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Так, в сільському господарстві існує певний ряд факторів, що вносять свої корективи у загальну модель життєвого циклу:

- через сезонність виробництва відбувається нагромадження витрат протягом року і їх розподіл в кінці року;

- витрати обліковуються за галузями виробництва (рослинництво, тваринництво) та за групами біологічних активів і видів продукції;

- при однакових витратах може бути різна собівартість, оскільки вихід продукції залежить від природно-кліматичних умов та інших зовнішніх факторів;

- за рахунок використання продукції власного виробництва витрати знижуються відповідно і зменшується собівартість продукції.

Для продукції рослинництва і тваринництва стадії життєвого циклу – це етапи, обумовлені технологічними особливостями вирощування рослин і тварин. Рослинництво і тваринництво – це особливі галузі сільського господарства, оскільки на кінцеві результати виробництва впливає багато зовнішніх чинників на які не можливо впливати управлінськими рішеннями. Зважаючи на це, облік витрат за стадіями життєвого циклу буде особливо ефективним, оскільки це дозволить зробити витрати контрольованими, а за допомогою всебічного аналізу виникне можливість скласти кошториси витрат поетапно, що в майбутньому полегшить визначення відхилень від нормативів та прийняття заходів для їх зменшення на визначеному етапі.

Для обліку витрат за стадіями життєвого циклу сільськогосподарської продукції, перш за все необхідно визначити стадії, які проходить продукція з урахуванням особливостей галузі. Враховуючи особливості технології вирощування продукції рослинництва і тваринництва та закони агрономії і зоології пропонуємо наступні стадії вирощування сільськогосподарської продукції (етапи технологічного процесу):

- 1) рослинництво: основний обробіток ґрунту, внесення добрив, передпосівний обробіток ґрунту, посів, догляд за посівами, збирання урожаю, розподіл та зберігання продукції (реалізація, насіння, корми тощо);

- 2) тваринництво: запліднення, народження, утримання до відлучки, відлучка, сортування, відгодівля за цільовим призначенням, розподіл продукції (корми, утримання, реалізація).

Так, наприклад в рослинництві залежно від технології вирощування біологічних активів рослинництва, стадії життєвого циклу продукції залежать від пори року, коли

продукція проходить ту чи іншу стадію. Осінню можуть проводитись майже всі види робіт, деякі з них будуть спрямовані вже на урожаї наступного року, проте основні стадії, що припадають на цю пору року – це збирання та розподіл урожаю. Весною проходять перші п'ять стадій життєвого циклу продукції рослинництва, урожай якої буде збиратись літом чи осінню. Ця пора року є найзатратнішою, оскільки проводиться багато робіт. Літом в основному відбувається збір урожаю, зокрема зернових, як основної культури, також частково розподіляється продукція рослинництва. Варто зазначити, що на зиму не припадає жодна із стадій, оскільки в сільському господарстві, зокрема рослинництві, через специфіку галузі роботи не проводяться.

Технологічний комплекс робіт з основного обробітку ґрунту і внесення добрив включає лушення або дискування стерні, внесення мінеральних і органічних добрив, оранку або безполицевий обробіток ґрунту. Посів – один з найвідповідальніших прийомів вирощування сільськогосподарських культур. Її треба проводити в оптимальні і стислі строки, дотримуючись норми висіву насіння і глибини його загортання, прямолінійності сівби та стандартної ширини стикових міжрядь, сприятливих кліматичних умов. Дотримання цих вимог забезпечує дружні сходи, дає змогу застосовувати машини для догляду за посівами, збирати врожай з мінімальними втратами. Догляд за посівами включає: до- і післясходове боронування, міжрядне розпушування ґрунту, формування густоти посівів, підживлення рослин, обробку посівів пестицидами (гербіцидами, інсектицидами, фунгіцидами) і регуляторами росту. Організацію збирання зернових культур починають з визначення строків та способів збирання, підготовки до цього системи машин і полів.

Продукція рослинництва на сільськогосподарському підприємстві зазвичай розподіляється в трьох напрямках: заготівля кормів тваринам; залишок на насіння для майбутніх посівів; реалізація готової продукції. Кількісне співвідношення для кожного напрямку підприємство визначає самостійно виходячи із специфіки, масштабів та цілеспрямованості діяльності.

У тваринництві залежно від видів тварин технологія вирощування біологічних активів і сільськогосподарської продукції не збігається в часі. Це потребує чіткого розмежування витрат за кожною відповідною стадією виробництва, які обумовлені біологічними законами росту рослин і тварин.

На кожній з стадій виникають витрати, пов'язані з виконанням робіт та використанням матеріалів необхідних для проходження продукції через цю стадію.

Разом з тим, враховуючи технологічні особливості процесу виробництва сільськогосподарської продукції для контролю і регулювання витрат за кожною стадією виробництва, доцільно класифікувати їх за етапами технологічного процесу: в рослинництві – залежно від технології вирощування сільськогосподарських культур, у тваринництві – залежно від вікових особливостей тварин у процесі їх вирощування та видів біологічних активів і продукції, що дозволить формувати та контролювати величину виробничих витрат на кожній стадії вирощування сільськогосподарських рослин та тварин.

Формування витрат за стадіями життєвого циклу продукції вимагає відповідного відображення їх в обліку, тому слід класифікувати їх як витрати, що виникають на кожному з технологічних етапів та витрати звітного періоду (Рис. 1). На кожній стадії життєвого циклу виникають витрати за технологічними етапами. У рослинництві: 1) розробка – обробіток ґрунту, внесення добрив; 2) впровадження у виробництво – посів; 3) зростання – догляд за посівами; 4) зрілість – збирання врожаю; 5) спад – розподіл продукції (насіння, корми, реалізація). Крім того, на кожній стадії життєвого циклу продукції слід здійснювати поділ витрат на змінні та постійні, що дозволить задовольняти управлінські цілі та визначати маржинальний прибуток і проводити аналіз беззбитковості та рентабельності її виробництва.

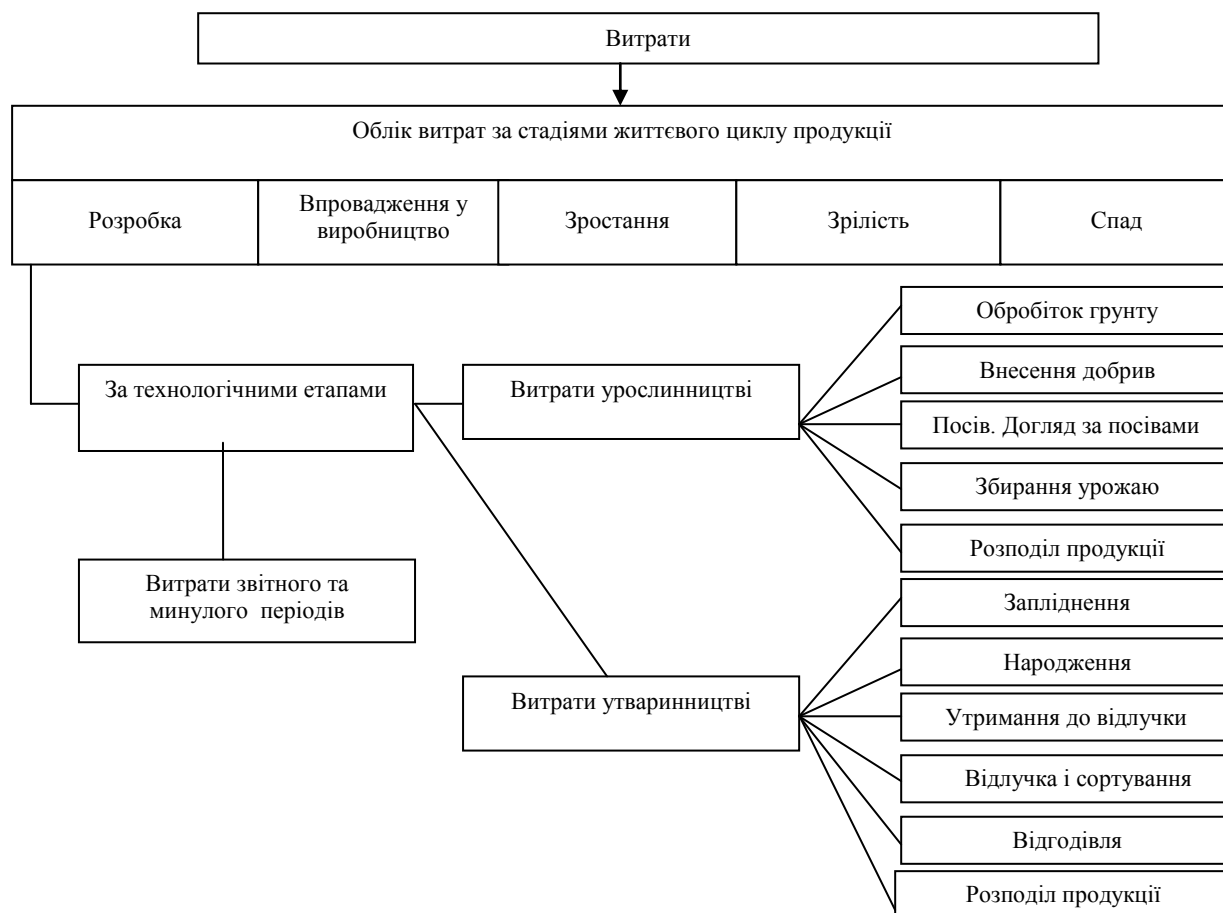

Рис. 1. – Витрати за стадіями життєвого циклу продукції рослинництва і тваринництва

Скрипник М.І. вважає, що визначення витрат за стадіями життєвого циклу потребує дотримання таких умов: облік повних витрат за всіма стадіями; облік всіх ресурсів, що споживаються; використання методів калькулювання, які б відповідали особливостям стадій життєвого циклу. Сума витрат за окремими стадіями залежить від характеру виробів, їх технічної складності та новизни. Стадії обумовлюють певні особливості у методиці розрахунків витрат [11].

Формування виробничої собівартості у відсотковому співвідношенні на кожній стадії життєвого циклу на прикладі продукції рослинництва відображено на Рис. 2. Найбільше витрат припадає на передпосівний обробіток ґрунту, посів та збирання урожаю, а найменше – коли відбувається внесення добрив та догляд за посівами. Собівартість формується тільки на шести стадіях, оскільки витрати, які будуть понесені на стадії розподілу врожаю до собівартості продукції не включається.

Для достовірного та періодичного обліку, аналізу і контролю витрат у процесі життєвого циклу продукції в практиці сільськогосподарських підприємств слід використовувати попередільний метод обліку, який є видом попроцесного методу, при якому витрати формуються за кожним переділом (етапом технологічного процесу) на основі первинної документації та нагромаджуються послідовно в міру завершеності виробничого процесу (життєвого циклу) (настання останнього етапу).

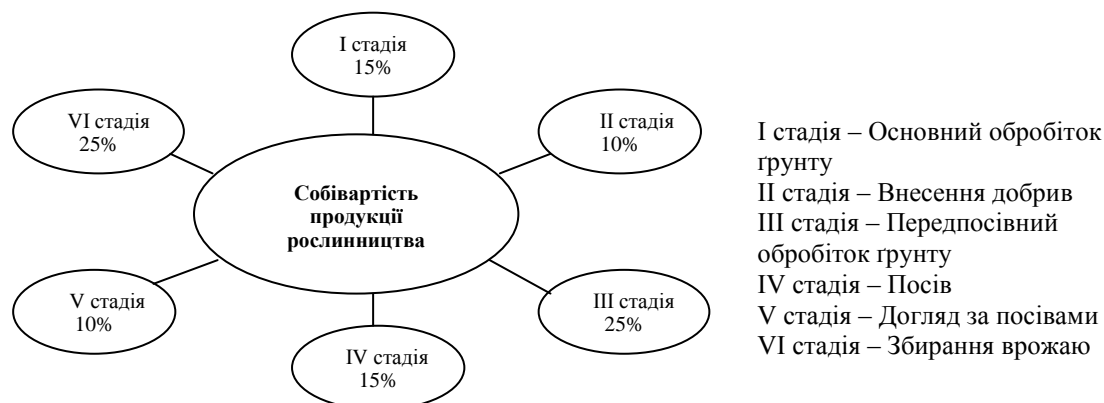

Рис. 2. - Формування виробничої собівартості за стадіями життєвого циклу продукції рослинництва

Для обліку витрат життєвого циклу продукції рослинництва і тваринництва та для потреб управлінського обліку необхідно використовувати аналітичні рахунки до рахунку 23 «Виробництво» відповідно до етапів технологічного процесу (наприклад: 231.1.1. - витрати для вирощування озимої пшениці, понесені на основний обробіток ґрунту і т.д.). Витрати, що пов'язані з реалізацією продукції включаються до повної собівартості. Це спростить облік витрат за стадіями життєвого циклу продукції рослинництва і тваринництва та дозволить систематизувати інформацію відповідно до управлінських потреб.

Висновки. Отже, життєвий цикл сільськогосподарської продукції залежить від технологічних особливостей вирощування біологічних активів і відрізняється від загальноекономічної моделі життєвого циклу, що в свою чергу, впливає на методику обліку виробничих витрат, яка є складовою системи управління витратами в цілому. Тому, при визначенні виробничої собівартості продукції рослинництва і тваринництва необхідно формувати витрати за стадіями життєвого циклу та етапами технологічного процесу, що дозволить контролювати витрати на кожній стадії вирощування сільськогосподарських культур і тварин.

Список використаних джерел:

1. Аткинсон Энтони А. Управленческий учет: [пер. с англ.] / Энтони А. Аткинсон, Раджив Д. Банкер, Роберт С. Каплан, Марк С. Янг – [3-е изд.] – М.: Вильямс, 2005. – 880 с.
2. Дутчак Р.Р. Еволюція теорії управління витратами на підприємстві / [Електронний ресурс] / Р.Р. Дутчак. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2012.../EC312_30.pdf
3. Єршова Н.Ю. Роль обліково-калькуляційного інструментарію стратегічного управлінського обліку в управлінні витратами промислових підприємств / Н.Ю. Єршова // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2016. Т. 21. Вип. 1. – С. 214-219.
4. Живець А.М. Аналіз сучасних методів комплексного цільового управління витратами / А.М. Живець // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 7. – Ч. 5. – С. 16-19.
5. Исаченко Н.А. Определение затрат на стадиях жизненного цикла продукта [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.isachenko-na.ru/page556/page573/index.html>.
6. Кузнецова С.О. Облік витрат для безперервного вдосконалення діяльності в системі стратегічного управлінського обліку / С.О. Кузнецова // Вісник НТУ «ХП». - 2014. - № 4 (1047). – С. 158-164.
7. Курган Н.В. Обґрунтування вибору промисловими підприємствами методів обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції / Н.В. Курган // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2014. – Вип. 9 – Ч. 7 – С. 211–215.
8. Скворцов І.Б. Моделювання і обґрунтування значень життєвого циклу продукції / І.Б. Скворцов, Х.В. Горбова, Л.П. Гриняш // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів: ЛУ «Львівська політехніка», 2011. – №706. – 251 с. – С. 237-242.
9. Скворцов І.Б. Аналітичний розрахунок показників життєвого циклу товару для монопольного підприємства / І.Б. Скворцов, О.І. Гудзь // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” „Проблеми економіки та управління”. – Львів: Львівська політехніка, 2008. – №611. – С. 20-25.
10. Скрипник М.І. Особливості методу калькулювання за стадіями життєвого циклу / М. І. Скрипник // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6 – С. 334–337.
11. Скрипник М.І. Життєвий цикл і методи калькулювання за стадіями / М.І. Скрипник // Вісник ЖДТУ. – 2010. – №1(51). – с. 8-11.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 331.2

Шубалий О.М., д.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ У РЕГІОНІ**

У статті вивчено особливості формування та результати функціонування системи організаційно-економічного регулювання заробітної плати на регіональному рівні. Вивчено функції та роль окремих державних і недержавних структур у системі регулювання заробітної плати у регіоні.

Ключові слова: заробітна плата, регіон, фонд оплати праці, система оплати праці, працівники, регулювання.

Шубалый А.М.

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ
РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В РЕГИОНЕ**

В статье изучены особенности формирования и результаты функционирования системы организационно-экономического регулирования заработной платы на региональном уровне. Изучены функции и роль отдельных государственных и негосударственных структур в системе регулирования заработной платы в регионе.

Ключевые слова: заработная плата, регион, фонд оплаты труда, система оплаты труда, работники, регулирование.

Shubalyi A.

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PROVISION OF REGULATION OF
SALARIES IN THE REGION**

The article deals with the peculiarities of the formation and results of the functioning of the system of organizational and economic regulation of wages at the regional level. The functions and role of certain state and non-state structures in the system of regulation of wages in the region are studied.

Key words: wages, region, wage fund, wage system, employees, regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Питання забезпечення достойного рівня заробітної плати та подальшого її підвищення мають важливе значення не тільки для кожного працівника, а й для окремого міста, району та регіону в цілому. Тому вирішувати проблеми, пов'язані із виплатою заробітної плати потрібно комплексно, врахувавши інтереси не тільки працівників, а й роботодавців, органів державної влади та місцевого самоврядування. Разом з тим нерідко доводяться факти повної чи часткової тінізації виплат заробітної плати, що приносить значну шкоду не тільки місцевим бюджетам, а й пенсійній системі загалом. Тому вирішення проблем підвищення заробітної плати на регіональному рівні набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасні проблеми, пов'язані із обґрунтуванням розміру, підвищенням, детінізацією, нарахуванням та забезпеченням своєчасності виплати заробітної плати на різних рівнях управління досліджували ряд вітчизняних учених: Білоус І.І., Борейко В. І., Гуня В. О., Грішнова О.А., Дороніна О.А., Дутова О.Г., Закаблук Г.О., Калина А.В., Кравченко О. О., Крушельницька О.В., Лукаш С.С., Масхма М.Б., Носова Є.А., Ревко А. М., Складанна К.І., Топішко І.І., Хазах К.О., Харазішвілі Ю.М., Чигринець О.А., Шевченко

Н.Л., Шмиголь Н.М., Шульгінова Л.А. та багато ін. Поряд з цим, виникає необхідність поглиблення наукових досліджень для пошуку напрямів підвищення рівня заробітної плати на регіональному рівні відповідно до специфіки окремого регіону на основі вдосконалення системи її регулювання.

Цілі статті. Мета статті полягає у вивченні особливостей формування та результатів функціонування системи організаційно-економічного регулювання заробітної плати на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасній економічній літературі відсутнє загальноприйняте визначення заробітної плати. На загальний рівень заробітної плати впливає багато різноманітних факторів, які можна поділити на зовнішні (фактори оточення) та внутрішні (фактори підприємства). Система оплати праці є важливим елементом механізму визначення заробітної плати.

Основними елементами організації заробітної плати на рівні підприємств є нормування праці, тарифна система, форми та системи заробітної плати і угоди та договори на різних рівнях економіки. На рівень заробітної плати впливає багато різноманітних факторів, які можна поділити на зовнішні (фактори оточення) та внутрішні (фактори підприємства).

В Україні традиційно склалася система колективно-договірного регулювання рівня заробітної плати на таких рівнях: національний, галузевий, регіональний, рівень підприємства. На сьогодні у розвинутих країнах застосовують різноманітні системи оплати, тоді як на вітчизняних підприємствах найчастіше використовують дві форми оплати праці: погодинну та відрядну.

Вирішенням широкого кола питань щодо регулювання розміру, дотримання строків виплати, сплати усіх податків із заробітної плати, аналізу та оцінки її рівня, а також контролю за діяльністю роботодавців, працівників у Волинській області займаються ряд державних і недержавних структур (рис. 1).

Рис. 1. Система органів державної влади, місцевого самоврядування та недержавних структур, які здійснюють регулювання рівня заробітної плати у Волинській області

Нормативно-правова база регулювання рівня заробітної плати містить Кодекс законів про працю України[5], Закони України «Про оплату праці» [3], «Про колективні договори і угоди» [2], «Про відпустки», Генеральну угоду між Кабінетом Міністрів України і Конфедерацією роботодавців України та профспілковими об'єднаннями України, а також інші нормативно-правові акти.

Волинська обласна державна адміністрація є основним органом виконавчої влади у регіоні, який містить у своєму складі профільний підрозділ – Департамент соціальної політики[6]. Також на рівні облдержадміністрації діє Тимчасова комісія з питань погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), пенсій, стипендій та інших соціальних виплат.

Діяльність Волинської обласної державної адміністрації тісно пов'язана з діяльністю підпорядкованих їй районних державних адміністрацій, а також здійснюється у співпраці з районними радами, територіальними громадами та їх виконавчими органами, які, у свою чергу, пов'язані з діяльністю Волинської обласної ради, що має у своєму складі спеціалізований підрозділ апарату.

З іншого боку, Волинська обласна державна адміністрація разом з Федерацією профспілок Волинської області та Обласним об'єднанням роботодавців Волинської області входять до складу спеціально утвореного дорадчого, консультативного та узгоджувального органу соціального діалогу між цими сторонами – Територіальної тристоронньої соціально-економічної ради у Волинській області.

Згідно Закону України «Про соціальний діалог в Україні» [4] на територіальному рівні для участі у колективних переговорах з укладення територіальних угод та для делегування представників до органів соціального діалогу репрезентативними є професійні спілки та їх об'єднання і організації роботодавців та їх об'єднання, які:

- легалізовані (zareєстровані) відповідно до закону;
- є обласними, місцевими профспілками, їх організаціями та об'єднаннями, створеними за територіальною ознакою, членами яких є не менше двох відсотків зайнятого населення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці;
- є організаціями роботодавців, їх об'єднаннями, що діють на території відповідної адміністративно-територіальній одиниці, на підприємствах членів яких працюють не менше п'яти відсотків зайнятого населення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.

Основним документом на регіональному рівні, який підписують сторони Територіальної тристоронньої соціально-економічної ради у Волинській області, що містить питання регулювання рівнів заробітної плати у регіоні є Територіальна угода між Волинською облдержадміністрацією, обласним об'єднанням роботодавців та Федерацією профспілок області на 2016-2018 роки.

Територіальна угода містить конкретні зобов'язання кожної сторони у сфері соціально-трудова відносин, зокрема, колективно-договірною регулювання в системі оплати праці, продуктивної зайнятості, охорони праці. Територіальна угода передбачає співпрацю місцевих органів виконавчої влади, організацій роботодавців з профспілковими організаціями в налагодженні дієвого контролю за дотриманням трудового законодавства, встановлює спільні зобов'язання сторін щодо ліквідації в

області такого явища, як заборгованість із заробітної плати, передбачає заходи соціального захисту населення, зокрема, ветеранів праці, ветеранів і учасників АТО, не забути і питання молодіжної політики, гендерної рівності [11].

Департамент соціального захисту населення Волинської обласної державної адміністрації (далі – департамент) утворюється головою обласної державної адміністрації, входить до її складу і в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечує виконання покладених на департамент завдань.

Департамент підпорядкований голові обласної державної адміністрації, а також підзвітний і підконтрольний Міністерству соціальної політики України.

Серед виконуваних функцій у сфері соціально-трудових відносин, оплати праці та зайнятості населення Департамент:

- організовує на засадах соціального діалогу проведення колективних переговорів і укладення територіальних угод між місцевими органами виконавчої влади, профспілками та їх об'єднаннями, організаціями роботодавців та їх об'єднаннями; сприяє розвитку соціального діалогу, організації співробітництва державної адміністрації з профспілками та їх об'єднаннями, організаціями роботодавців та їх об'єднаннями; здійснює повідомну реєстрацію територіальних угод у порядку, визначеному законодавством, їх перевірку на відповідність чинному законодавству та забезпечує зберігання копій;

- здійснює моніторинг показників заробітної плати та своєчасності її виплати працівникам підприємств, установ, організацій всіх форм власності, а також фізичних осіб-підприємців [6].

Управління Держпраці у Волинській області [7, 8] (далі – Управління Держпраці) є територіальним органом Державної служби України з питань праці, що їй підпорядковується. Голова Волинської обласної державної адміністрації координує діяльність Управління Держпраці і сприяє йому у виконанні покладених на нього завдань.

Управління Держпраці у Волинській області було створено згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 100 «Про утворення територіальних органів Державної служби з питань праці та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» [54] на основі проведеної реорганізації Територіальна державна інспекція з питань праці у Вінницькій області, Територіальне управління Держгірпромнагляду у Волинській області, Територіальна державна інспекція з питань праці у Волинській області.

З метою зменшення боргів із виплати заробітної плати спільно із спеціалістами Департаменту соціального захисту населення облдержадміністрації проводиться щотижневий моніторинг заборгованості із виплати заробітної плати, державними інспекторами праці відслідковується питання щодо виконання розроблених графіків погашення заборгованості із заробітної плати, проводяться особисті бесіди, консультації з керівниками підприємств, які допустили заборгованість із заробітної плати.

Питання щодо підвищення середнього рівня заробітної плати перебуває на контролі в управлінні Держпраці у Волинській області. Впродовж 2015 року під час

проведення 62 перевірок встановлено 34 порушення законодавства про оплату праці, з яких 19 порушень на підприємствах приватної форми власності. За результатами перевірок внесені обов'язкові для виконання приписи, на виконання яких роботодавцями були усунені всі виявлені порушення. Підвищення рівня середньої заробітної плати працівникам підприємств, установ та організацій є постійним предметом обговорення на засіданнях комісії, які працюють при міських радах та райдержадміністраціях [10].

Непрямий вплив у сфері регулювання рівнів заробітної плати у регіоні здійснюють ряд інших органів виконавчої влади регіонального рівня:

- Відділення Національної служби посередництва і примирення у Волинській області – слідкує за дотриманням інтересів усіх сторін соціально-трудова відносин, допомагаючи вирішувати трудові спори та конфлікти, які можуть виникати і через розмір і порушення строків виплати заробітної плати працівникам суб'єктів господарювання різних форм власності та організаційно-правових форм господарювання;

- Головне управління статистики у Волинській області – здійснює загальний моніторинг ринку праці, збирання, обробку, а також різносторонній аналіз статистичних даних про зміну суми, структури, окремих елементів заробітної плати як загалом по області, так і за видами економічної діяльності, адміністративно-територіальними одиницями, видами суб'єктів господарювання та формами власності та ін. В структурі управління функціонують спеціалізовані підрозділи, які мають відношення до проведення статистичного моніторингу рівня заробітної плати у регіоні – Управління збирання даних вибіркового обстеження населення і реєстрації цін та відділ аналізу даних демографічної та соціальної статистики [1];

- Головне управління Державної фіскальної служби у Волинській області та його підрозділи у районах і містах – поряд з функцією адміністрування податків з фонду оплати праці та утримань із заробітної плати працівників, здійснює неряму оцінку та виявлення фактів заниження рівня оплати праці з метою уникнення оподаткування, а також перевірку дотримання податкового законодавства у цій сфері;

- Волинський обласний, міські та районні центри зайнятості – поряд з виконанням безпосередніх функцій щодо працевлаштування і надання допомоги безробітним, здійснюють моніторинг ринку праці, зокрема вивчають очікування безробітних щодо бажаного рівня заробітної плати при працевлаштуванні на певні професії залежно від кваліфікаційного рівня, а також вивчають потреби роботодавців і їх пропозиції щодо оплати праці, що дає змогу збалансувати інтереси цих сторін у вирішенні питань працевлаштування безробітних.

Важливе значення для кожного регіону має забезпечення високого рівня заробітної плати порівняно з іншими регіонами, що значною мірою свідчитиме про рівень добробуту населення та рівень розвитку регіону в цілому. Тому на початковому етапі аналізу проведено порівняння заробітної плати у Волинській області з сусідніми регіонами за 2010-2016 рр. (рис. 2).

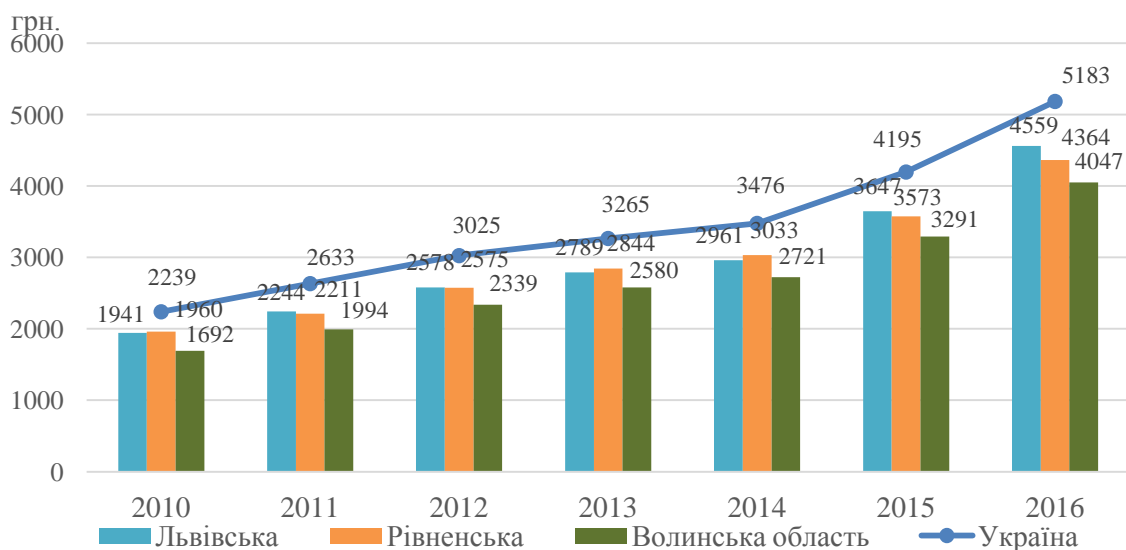

Рис. 2. Порівняння заробітної плати у Волинській області з сусідніми регіонами за 2010-2016 рр. (побудовано автором за даними [1, 9])

Як бачимо, Волинська область порівняно з Львівською та Рівненською областями протягом аналізованого періоду не забезпечувала належного рівня заробітної плати, який був на 150-300 грн. був нижчим. Зокрема, у 2016 році Волинь забезпечила середню заробітну плату у розмірі 4047 грн., тоді як Рівненська область – 4364 грн. (або на 7,8% вище), а Львівська область – 4559 грн. (або на 12,7% вище). Подібні співвідношення зберігалися протягом усього аналізованого періоду, тільки у 2010 та 2014 роках заробітна плата у Рівненській області переважала рівень Львівської області. Але загалом протягом усього періоду середньомісячна заробітна плата у Волинській, Рівненській та Львівській областях була значно нижчою, ніж по Україні в цілому.

На наступному етапі аналізу проведено порівняння зміни реальної заробітної плати у Волинській області з сусідніми регіонами за 2013-2015 рр. (рис. 3).

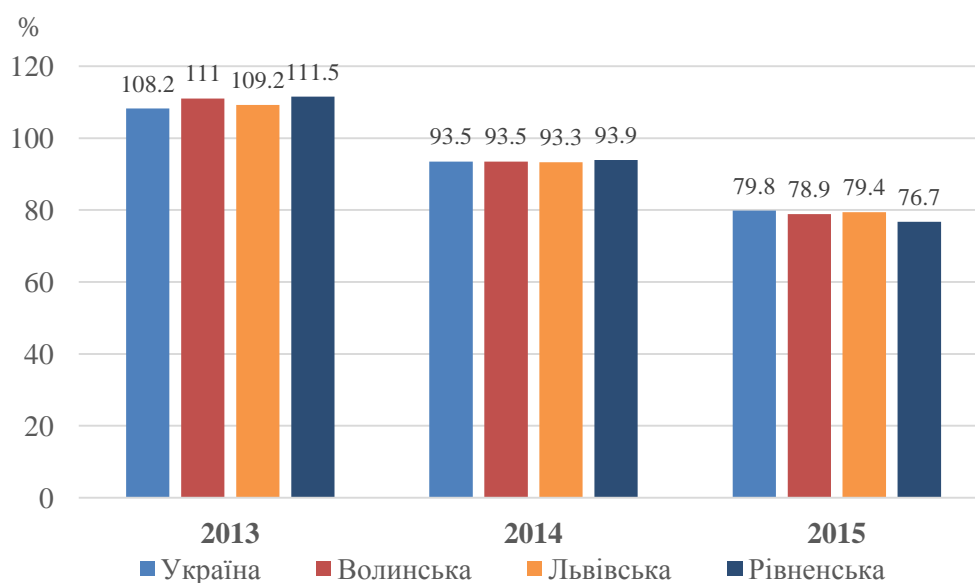

Рис. 3. Порівняння зміни реальної заробітної плати у Волинській області з сусідніми регіонами за 2013-2015 рр., у % до попереднього року(побудовано автором за даними [1, 9])

У 2013 році спостерігалось позитивне зростання реальної заробітної плати як по Україні в цілому (на 8,2%), так і по інших областях, з них найбільше у Волинській (11,0%) та Рівненській обласнях (11,5%).

Після зміни політичного курсу та системної економічної кризи у 2014 році відбулось різке зниження реальної заробітної плати в Україні та усіх регіонах, розмір якого був практично на одному рівні – 6,1-6,7%. 2015 рік характеризувався подальшим зниженням реальної заробітної плати до попереднього року – загалом по Україні на 20,2%, а найбільше у Рівненській області – на 23,3%. Отже, зміна темпів реальної заробітної плати у Волинській області цілком відповідає її тенденціям по регіонах-сусідах та по Україні в цілому.

До цілей та пріоритетів реформування заробітної плати на регіональному рівні віднесено: підвищення платоспроможного попиту на товарних ринках регіону, встановлення раціональних співвідношень між заробітною платою, підприємницьким прибутком і прибутком від власності, втілення в життя загальновизнаних норм міжнародного права щодо гідного рівня оплати праці та життя, зменшення надмірної диференціації доходів населення. Обґрунтовано основні шляхи детінізації заробітної плати.

Серед основних напрямів вдосконалення системи заробітної плати на підприємствах регіону можна виділити: рівень заробітної плати повинен залежати від продуктивності та ефективності; підприємство має самостійно адаптувати систему тарифних ставок до власних потреб та можливостей; впроваджувати системи участі робітників у прибутках підприємства з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду та вітчизняних реалій. Доцільно оцінку ефективності системи оплати праці проводити на основі розроблених оціночних таблиць, що містять критерії ефективності системи оплати праці з позицій працівника і роботодавця (підприємства).

Висновки. Отже, питаннями регулювання загального рівня заробітних плат у регіоні відповідно до національних тенденцій і орієнтирів щодо мінімальної зарплати займаються багато державних і недержавних структур, які створюють відповідне правове поле на регіональному рівні, впливають на діяльність роботодавців щодо збільшення рівня та дотримання строків виплати заробітної плати, а також узгоджують інтереси працівників в контексті реалізації регіональної соціальної політики.

Основними заходами регіональної регуляторної політики щодо детінізації заробітної плати можна вважати: мінімізація (викорінення) корупції у фіскальних органах; зменшення та перерозподіл податкового навантаження; перерозподіл доходів; застосування високих штрафів за недотримання чинного законодавства та розроблення заходів щодо підвищення податкової моралі; зменшення диференціації доходів населення; введення податків на розкіш, прогресивного оподаткування доходів.

Список використаних джерел:

1. Головне управління статистики у Волинській області / Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
2. Закон України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993р. №3356-ХІІ.
3. Закон України «Про оплату праці» від 24 березня 1995р. №108/95-ВР.
4. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI // Офіційний вісник України від 24.01.2011 — 2011 р., № 3, стор. 62, стаття 168, код акту 54472/2011.
5. Кодекс законів про працю України, 2012р., зі змінами і доповненнями.
6. Положення про Департамент соціального захисту населення Волинської обласної державної адміністрації, затверджене Розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 20.12.2013 № 515.
7. Положення про Управління Держпраці у Волинській області затверджене Наказом Державної служби України з питань праці від «28» травня 2015 року № 38.

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 100 «Про утворення територіальних органів Державної служби з питань праці та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України».
9. Праця Волині-2015: статистичний збірник / За ред. В.О. Грабаровської. – Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2016. – 117 с.
10. Рішення колегії Управління Держпраці у Волинській області «Про результати здійснення Управлінням державного нагляду (контролю) з питань оплати праці у 2015 році. Рівень заборгованості з виплати заробітної плати у Волинській області» від «26» лютого 2016 р., № 39.
11. Територіальна угода між Волинською облдержадміністрацією, обласним об'єднанням роботодавців та Федерацією профспілок області на 2016-2018 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/nasha-borotba/novini-chlenskikh-organizatsij/9798-nova-teritorialna-ugoda-v-diji>.